

rosabb értelemben véve B. alatt csakis azok a vasutak értendők, amelyek kizárólag bányatermékek szállítására szolgálnak. Így már a B.-ak élesebben megkülönböztethetők, amennyiben azok nyilvános áruszállításra és személyszállításra nem szolgálnak, azokon a vonatok menetrend nélkül közlekednek stb. A B. nyomtávolsága ama vasutakhoz idomul, amelyekhez azok csatlakoznak, mert különben a bányatermékeknek a más nyomtávolságú kocsikra való átrakása sok költséget okozna és gazdaságosabb átrakódó berendezések létesítését vonná szükségessé. A B.-nál használatos anyagszállító kocsik nincsenek oly jól kihasználva, mint a rendes vasúti teherkocsik, mert csakis a bányából kifelé való menetnél vannak megrakva, vissza azonban teljesen üresen futnak, míg a teherkocsik mindkét menetiirányban lehetőleg teljesen kihasználtnak. Mivel a szén és a vasérc a leggyakoribb bányatermékek, a B. is a legstb. részben szén- és vasbányákban található. Az itt ismertett B.-tól megkülönböztetendők a bányák belsejében, főleg a tárnákban levő kis nyomtávolságú, rendszerint emberi erővel üzebeben tartott vasutak, amelyek könnyű kocsikban a kifejlesztett termékeket a munkahelyekről a függélyes aknáig továbbítják.

Bányavirág (ász.), szintelen, legtöbbször átátszó kvarckristályok, melyek bányák falain, üregeiben, hasadékaiban különféle nagyságokban mindenféle gyakoriak. Használatban nevők *hegyi kristály* (l. o.).

Bányavíz. B.-nek az olyan vizet nevezik, melyet a bányavállalkozó a bányában fakasztott. Ha az ily víz a bányát elhagyja s a felszínen folyik le, a bányavállalkozó köteles a földtulajdonost kárpótolni, de a víznek használatára utazva előjoga van mindaddig, míg a B. más állandó kútvízzel nem egyesül. Ha ezt a jogot igénybe nem veszi, a bányahatóság másnak adományozhatja a B.-et. Az ily adományos köteles azonban a földtulajdonos részére fizetett kártalanítási tőke kamatait vagy az évi kárpótlási összeget a vizet fakasztó bányavállalkozónak megtéríteni. Az iránt, hogy mily intézkedések szükségesek arra nézve, hogy megfertőzött vizeket lehessen a bányából más vizekhez bocsátani, a közegészségügyi követelményeinek megfelelően a vízrendíri hatóság intézkedik.

Bányavölgy, 1. kisk. Sáros vm. makoviczai j.-ban, (1900) 279 rutén és tót lak. : u. p. és u. t. Sztrpök. — 2. B., Alsószalánkhoz tartozó bányatelepi Szepes vm. gölniczbányai j.-ban, (1900) 665 lak.

Bányik Ignác, Jézustárs. atya, tanár és egyh. író, szül. 1850 ápr. 18. Kalocsán, megl. 1911. u. o. Középiskoláit Kalocsán, a teológiát Pozsonyban és Löwenben végezte. Fölszenteltetése után a klasszika filológia tanára lett s mint ilyen 25 éven át működött. Közben tartományfőnöki titkár Bécsben. Művei: A barátokozás (olaszból, 1882, 1891); Canisius Katekizmusának latin-görög kiadása; Jézus edes szíve (Schaunburg-Hattler után, 1888); Kosztka Szt. Szaniszló élete (Arndt után, 1893); *Katolikus Oletló és Imádságos könyv* (1884—1909. két kiadás).

Bányika, kisk. Kolozs vm. almásai j.-ban, (1900) 356 oláh lak. ; u. p. és u. t. Hídalmas.

Banyuls-sur Mer (ejtsd: bányil szür mer), kis kikötőváros, a francia Pyrénées-Orientales départementban, a Földközi-tenger partján, vasút mellett, (1906) 2415 lak., látogatott tengeri fürdővel, élenk tengeri hajózással. Környékén, a róma vidéken, Salitaron, sok narancs és para-tölgy, a dombos vidéken pedig igen jó szőlő terem : a legjobb roussiloni borok : a grenachei és rancioi itt teremnek.

Banz, a bajor hercegek kastélya és uradalma a bajor felső frank kerületben, a Majna mellett, szép freskókkal és kiváló kövületgyűjteménnyel. Azelőtt bencés apátság volt, amelyet 1096. alapítottak és 1803-ban oszlattak föl ; Vilmos herceg vétel útján szerezte meg. Mellette az ugyanily nevű falu van. A benedekreudiek 1907. a kastélyt iskolai célokra kibérelték. V. ö. *Theodori*, Gesch. u. Beschreibung d. Schlosses B. (Lichtenfels 1896).

Banza, bántu néger törzs Kongo-állam É. i részében.

Banzáb (azelőtt *Závada*), kisk. Trencsén vm. báni j.-ban, (1900) 500 tót lak. ; u. p. és u. t. Závagrócz.

Banzáj (japán) a. m. tízezer évig (éljen) ; a japánok üdvkiáltása, megfelel a magyar éljennek. Eredetileg csak a orosz-japán vonatkozott, most közfelkiáltás. Az orosz-japán háborúban mint harci kiáltás közismertté lett.

Baobab (növ.), l. *Adansonia*.

Baour-Lormian (ejtsd: baurlormián), *Louis Pierre Marie François*, francia költő, szül. Toulouseban 1770., megl. 1854. Lefordította Tasso Megszabadított Jeruzsálemét s Ossian költeményeit. A felépő romantikus áramlat ellen erős harcot folytatott a klasszicizmus érdekében. Írt színdarabokat és költeményeket is. Duranti, ou la ligue en province c. regényét és legjobb művét, Hiob könyvének költő fordítását megvakultán írta.

Bapaume (ejtsd: bápóm), járási székhely Pas-de-Calais francia départementban, Arras arondisseméntban, vasút mellett, (1906) 3205 lak., gyapotszövésével, kémiai gyárakkal, a XV. sz.-ból való tornyos városházával, Faidherbe generális szobrával. 1871 jan. 3. a németek győzelmet arattak itt a francia hadak felett.

Baphia Afz., a Hüvelyesek Papilionatae (Pillangós virágok) alesaládjába tartozó génusz, melynek 12 faja Afrika tropikus tartományában meg Madagaszkaron él. Fák v. eszterék. A *B. nitida* Lodd. 12—16 m. magas, Sierra Leone partjairól mint piros festő- és műasztalosfa, canwood, kaban- v. kambafa, afrikai pirosítófa néven küldik a kereskedésbe. Fajszála nagyobb a vízénél. A levegőn feketéssé válik, eredetileg azonban fehér.

Baphomet v. *Baffomet*, így is: Figura Baffometi, a templomosoknak tulajdonított, eddig még kéllően meg nem magyarázott szimbólum. Régidőtől fogva a Mohamed név elferdítésének tartják, de úgy látszik helytelenül. Hammer József (Pundgrube des Orients) a néhány múzeumban található kétneemű, kétfőjű vagy kétarú és arabs fölrással ellátott kőszobrokban vélte a B.-ot fölismerni, ezek azonban alchimisztikus jelvények.

Baptisia Vent. (növ.) a Hüvelyesek családjában a Papilionatae (Pillangós virágok) alesaládjában tartozó génusz, melynek 14 faja Észak-Ameriká-

ban honos Rhizomás élő növények. A *B. tinctoria* R. Br., melynek levele és gyökere *baptisind* tartalmaz, indigószórő kek festő anyagot (vad málva) és neptes orvosságot szolgáltat, fiatal hajtásait pedig spargán gyanúnt eszik. A nagy, két virágokat viselő *B. australis* R. Br. dísznövény, északamerikai. téllől, élő növény, mely jún.—júl. hónapokban virágzik.

Baptismus flaminis (lat.) a. m. vízkeresztjez. l. *Kereszttség*.

Baptismus sanguinis (lat.) a. m. vérkeresztjez. l. *Keresztseg*.

Baptisták (gör.) a. m. keresztelők v. keresztelendők, neha antipaido B. a. m. gyermekkeresztseg-ellenesek névelve neveze, azon keresztény felekezetek tagjai, amelyek elvetik a kisdetek keresztelését s csak a hozzájék áltért s vallásukról bizonyosságot tevő hívőket keresztelik meg bemerítés által. Különösen Nagy Britanniában és Észak-Amerikában terjeszkedtek el szélesebb körben, s 1891 óta több kisebb ágazatra oszolva; egyes tanokru nézve eltérnek egymástól, de általában a kalvinizmushoz állanak legközelebb. Egyházkormányzatukban főként a gyülekezet önkormányzati elvét vallják, mint amely fölött semmiféle külső hatalom nem gyakorolhat felügyeletet; a gyülekelet a gyülekezeti elöljárók az összes egyháztagok jelenlétében és meggyőzésével gyakorolhatják, s a hívők ezeknek szavazatával fogadhatók be v. rekeszthetők ki. Számuk Amerikában több mint 6 millióra, egész Európában pedig 1907-ben 671,822-re ment, amely utóbbi számból több mint 400,000 Nagy-Britanniára esik.

Ami az *anabaptisták*k illeti, a B. tiltakoznak az ellen, hogy őket ezekkel egyazon felekezetnek vegyék, minthogy az újakeresztelés az ő vallási elveiknek csak egy körülményszerű mozzanatára, t. i. arra vonatkozik, hogy ők is újra megkeresztelők a hezzájék más felekezetek köréből áttérteket. Az ana-B. mint forradalmi rajongó párt léptek föl a reformáció korában, vagyonegyenlőséget, sokneviséget stb. hirdetve. Erdélyben is voltak híveik, akik azonban már a XVI. sz. második felében elenyésztek. Ma az ana-B., *mennoniták* (l. o.) név alatt, nagyon megszeliidült tanokkal, elvetve nevezetesen a gyermekkeresztsegét, az esküt, a katonáskodást s a mosakodást túlságosan gyakorolva, leginkább csak Hollandiában élnek.

Magyarországon is vannak B. 1846 óta. Elveik legbuzgóbb terjesztője *Meyer* Henrik, a budapesti baptista missziói gyülekezet lelkésze, ki ezen működését 1873. kezdete meg. Több mint 100 gyülekezetben 20—25,000-ro mehet hazánkban a lét-számuk. Sokáig nem tartoztak nálunk a törvényesen bevett felekezetek közé, de most már, a vallás szabad gyakorlatáról szóló 1895. XLIII. t. c. feltételei teljesítésével, a törvényesen elismert vallásfelekezetek sorába léphetnek. A törvény idevonatkozó rendelkezéseit l. *Vallásfelekezet*.

Baptisterium, keresztelő kápolna (gör. *baptisterion*, *iluminatorium*), eredetileg az antik fürdőépületekben a meleg fürdőt magában foglaló helyiség. A keresztény korszak B.-ai nagyobb — különösen püspöki — templomok melléképületek voltak, melyekben a keresztsegét szol-

gáltatták ki. A B. egy kis előtérből és egy nagyobb csarnokból állott; ez utóbbiban volt a keresztelő medence (colymbethra, piscina fons), előtte valóságos fürdőmedence alakjában, mint ahogy a keresztelőt akkoriban még teljes vízbe mártással végezték. A B. főcsarnoka rendszeren kerek vagy nyolcszögű alapon épült föl s a Ker. Szt. Jánosnak szentelt épület belső alapja és berendezése egészen az antik fürdőkre emlékeztetett. Később, mikor a teljes bemártás szokását mindinkább elhagyták, a keresztelés színhelye is átment a B.-ból magába a templomba és csak a görög és orosz egyház tartotta meg a bemártással együtt a B.-okat is. A legrégibb B., a már Aurelián alatt, tehát körülbelül 270-ben említett aquilejai, csak romjaiban maradt fenn. Említésre méltók még a ravennai San Giovanni in Fonte, a milánói San Lorenzo Maggiore, a purmai, pisai, firenzei stb. B.-ok. A keletrománi birodalomban a konstantinápolyi Hagia Sophia templom keresztelő kápelnája olyan tágas volt, hogy egyik egyetemes zsinatot abban tarthatták meg. Hazánkban Németcsanádton találtak B.-maradványokat.

Baptismus (gör.). Első jelentésében: vízbemertés, keresztelés (l. *Keresztseg*); azután a baptisták tana. *B. Christi*: a Krisztus megkeresztelésének emlékezte, melyet egyes keresztény egyházak részint Epifánias vasárnapján, jan. 6., részint ennek ektávján, jan. 13., ünnepelnek.

Bar (ang.), 1. bekerített tér, korlát; az angol bírósági föltéstermek az az olkerített része, amelyen belül a bíróság tisztviselői, tov. azok az ügyvédek (barrister), kik egyúttal a király tanácsosai (queen's council), végül a rend fenntartására figyelő sorgeantek foglalhatnak helyet. — *Bar room*, kimerő, kocsina.

Bar (ritkábban: *Par*), a mesterdal céhbéli elnevezése. l. *Mesterdalnokok*.

Bar (kald., a. m. fiú). Nevek előtt az illető név viselőjének a fiát jelenti. Pl. *Barabbás*: Abbás (Ábrahám) fia; nevek előtt azt az embert, aki az illető szóban kifejezett fogalom megvalósítására kötelezve van.

Bar, perzsa súlymérték, egy öszvér terhe, kb. 118—146 kg.

Bar (*Barrois, comté v. duché de Bar*), Franciaország K.-i részének egyik vidéke. Mint pagus Barrensis, a Marne és Mosel közt fektött. Mint fennemlak területe nagyobb lett s magában foglalta Lotharingia egész Ny.-i részét; felölelte a mai Meuse, Moselle és Vosges départementekre terjedt ki. Bart mint grófságot 964. alapították; 1354. hercegségre emeltek. 1301-ig a német eszásárságnak volt része; ezen évben III. Henrik kényszerült a Maas balpartján fekvő birtokainak megtartásáért Szép Fülöpnek hűségi esküt tenni. Barnak ezen része a Barrois mouvant, a másik része a B. non mouvant. 1431-ben René, Anjou hercege Bart egyesítette Lotharingiával; azóta Bar ennek sorában osztozott 1766-ig, midőn Franciaországba került. A B.-család tagjai közül felemlítendő még *B. Philippe* és *Henri*, akik 1396. a francia levagzáddal hazánkba szöttek és Zsigmond király alatt résztvettek a nikápolyi esatában. Philippo elesett, Honri ellenben a törökök fogságába került. de utóbb kivalottak.

Bar, több francia város neve. A jelentékenyebbek: 1. *Bar-le-Duc* (ejtsd: lödük) v. *Bar-sur-Ornain*, Meuse francia département székhelye, az Ornain partján, a Marne-au-Rhin csatorna és vasút mellett; (1906) 17,307 lak., amfiteátrumszerűen épült: alsó és felső városra oszlik; az előbbi rendeltelenül épült; benne van a XIV. sz.-ből való régi erőd és a Szt. Péter temploma, ebben egy óriási herceg síremléke, márványból készült meglepő csontvázak (a XVI. sz.-ból, Lígiertől, Richiertől); az alsó város az ipar és kereskedelem székhelye. B.-nek van több tudományos és jótékony egyesülete, pamutszövése és fonása, bőr-, festék-, üveggyártása és faience-edény-készítése; élénk kereskedése fával és vassal; híresek a cukrozott gyümölcsei és kitionok a borai; Oudinot és Exelmans marsallok szobrai ékesítik B. a régi római állomás: Taturigis. — 2. *Bar-sur-Aube* (ejtsd: szür-ób), rendetlenül épült j.-i székhely Aube départementben, az Aube jobbpartján, szép kilátást nyújtó domb alján, vasút mellett, (1906) 4507 lak., kalap-, kalikokészítéssel, szesz- és szeggyártással; két gőt templommal a XII. sz.-ból és egy híddal a XV. sz.-ból, amelyen VII. Károly kápolnát építtetett. Történelmi nevezettségűv két ütközet tette; 1814 jan. 24-én a szövetségesek maguk törtek itt Mortier francia marsall ellen és visszaszorították; 1884 febr. 27. pedig Oudinot seregét verték meg. Barról a Karolingiak korában történik említés. Későbbben a Champagne Vallage nevű részének volt fővárosa; erődítményeit XIV. Lajos rombolta szét. V. ö. *Blampignon*, Bar (Troyes 1900). — 3. *Bar-sur-Seine*, csinos fekvésű járási székhely Aube départementben, a Seine balpartján, (1906) 3187 lakossal, szeszfinomítókkal, papír-, bőrgyártással, márványbányákkal; élénk kereskedésnek tárgyai főképen a bor, gypaju, fa és len.

Bar, 1. város Podolia orosz kormányzóságban, Mohilev (ettől 80 km.-nyire) j.-ban, a Bug mellékfolyójának, a Rovnak partján, vasút mellett, (1897) 10,614 lak., bőr- és téglagyártással. Eredetileg Rov volt a neve. 1452-ban a tatárok elpusztították. I. Zsigmond a XVI. sz.-ban újra fölépítette és az olasz Bariban született nejről nevezte el. 1648-ban és 1651. a kozákok, 1672. a törökök foglalták el; 1699. ismét lengyel kézre került. Történelmileg az 1768. itt kötött bari konfederációról nevezetes. 1793-ban orosz birtok lett. — 2. *Bar (Barra)*, francia Szengembiaéhoz tartozó vidék a Gambia torkolatától É.-ra, mintegy 200,000 lak., akik közül sokan elefautesont- és aranyperkereskedéssel foglalkoznak. A főhelye Barrinding.

Bar, 1. *Karl Ludwig von*, német jogtudós, szül. Hannoverben 1836 júl. 24. Előbb göttingeni egyetemi magán-, majd rendk., később rendes tanár Rostockban, Boroszlóban és Göttingenben. Munkái közül említésre méltók: Das internationale Privat-u. Strafrecht (1862); Recht und Beweis im Civilprocess (1867); Die Grundlagen des Strafrechtes (1869); Die Lehre vom Causalzusammenhang im Rechte (1871); Handbuch des deutschen Strafrechtes (1882); Lehrbuch des internationalen Privat u. Strafrechtes (1892); Deutsches Strafrecht (1906); Die Schuld nach dem Strafrecht (1907).

2. *B. Katalin*, az örökimádásról nevezett szt. Benedekrendi szerzetesnők alapítója. Szül. 1614 dec. 31-én St. Dié-ben (Lotharingán), megh. 1698 apr. 6-án Párisban. 17 éves korában az annunciaták közé lépett Bruyères-ben, később Rambervilliers-ben a benecés-apácák közé. Mindkét helyről háborúk miatt távozni kénytelenlétűen, Párisban (rue Feron) telepedett le több társnőjével, ahol 1654. az oltáriszentség örökimádását hozta be. Intézménye igen gyorsan terjedt el. Már életében 6 ilyen kolostor létesült. Ilyenek vannak jelenleg Franciaországban, Elzászban, Lengyelországban, Hollandiában és legújában Magyarországon, Budapesten, ahol szép templomuk és házuk van.

Bár, kisk. Baranya vm. mohácsi j.-ban, (1906) 701 német és magyar lak.; postahivatal, u. t. Dunaszekeső.

Bara, félig nomád néptörzs Madagaskár hegyeiben, a sakalavák csoportjából.

Bara, 1. *Jules*, belga államférfi, szül. Tournai-ban 1835 aug. 23., megh. Brüsszelben 1900 jún. 26. Egyet. jogtanár volt, midőn 1862. képviselővé választották. A Frère-Orban vezetése alatt álló szabadelvű párhöz csatlakozott és rövid idő alatt a kamara legkitünőbb szónokai közé emelkedett. 1865—70-ig és 1878—1884-ig igazságügyi miniszter volt. Közben szívós harcot folytatott a klerikális d'Anethan és a Malou-kabinet ellen. 1894 óta haláláig a *Barabas*ban az ellenék vezére volt.

2. *B. (v. Baratus), Joseph*, francia katona, szül. 1779., megh. 1793. Tizenhárom éves korában lépett abba a köztársasági seregbe, mely a Vendécében küzdött. A királypártiak elfogták és a király ítéletére akarták kényszeríteni; ehelyett B. kardját szívéhez szorította és a köztársaságot élte. A következő pillanatban egy golyó kioltotta életét. Tetemét utóbb a Pantheonba vitték. Többszónok magasztalva szólt róla. Chénier pedig himnusban örökítette meg emlékét.

Baraba, nagy kiterjedésű pusztá a szibériai Tomszk és Tobolszk tartományokban az Ob és Sztis középfolyása között, amelyeknek mellék-vizei öntözik. Területén több, részben sós tó van. Rendesen B.-steppe néven nevezik, ami helytelen, mert a terület igazi szavanna, magas fűnövény-zettel, mind sürribben csoportosuló fakkal, sőt É.-i része márt zárt erdőkkel van borítva. Agyagos, homokos földje igen termékeny s az 1730 óta ideletelepített származott oroszok igen szép kultúrát teremtettek. Tatár eredetű őslakói apró falvakban húzódnak meg.

Barabás, 1. kisk. Bereg vm. mezőkászonyi j.-ban, (1906) 385 magyar lak., postahivatal, u. t. Mezőkászony. — 2. *B.*, kisk. Zala vm. alsólendvai j.-ban, 1. *Kerkabarabás*.

Barabás, 1. *Ábel*, szül. 1877 aug. 19. Vespatakon, Alsó-Felner vm. Egyetemi tanulmányait Kolozsvárott végezte s ezalatt az Elzeuzék c. napilap munkatársa volt. 1903-ban, amikor filozófiai doktori oklevelet nyert, a kolozsvári unit. főgimnáziumnak lett tanára. Nagyobb tanulmányutakat tett külföldön és különösen több ízben s huzamosabb ideig tartózkodott Weimarban. Goethe-ről szóló cikkeit külföldi lapok is sűrűn közlik. Művei: *Vas Gereben* (Budapest 1903. 2. kiad.

1906). *Goethes Wirkung in der Weltliteratur* (Leipzig 1903). *Renaissance a dalköltészetben* (Budapest 1904). *Petőfi* (u. o. 1907); *Felhők* (u. o. Petőfi-könyvtár); *A jövő évtized regénye* (u. o. 1910); *Goethe élete* (1911). Klánda 1909. a Petőfi-könyvtárban. Melézl Hugó Petőfi-tanulmányait elotrajzi bevezetéssel.

2. *B. Béla*, országgyűlési képviselő, szül. Aradon 1855 dec. 12. Miután jogi tanulmányait befejezte, tiszteletbeli vmegyei aljegyző lett s az arvaszoknel működött 1883-ig. 1887-ben Aradon megnyitotta ügyvédi irodáját. Mint a függetlenség és 48-as párt tagja három ékkluson át képviselte a gyomai kerületet az országgyűlésen. 1881-ben hetedmagával gyűjtés útján rövid idő alatt létesítette az aradi tizenhárom vértanú kivégzési helyén emelt emlékművet, az 1909. év folyamán megindított mozgalommal pedig mintegy 150 ezer koronát gyűjtött össze s a kivégzés területét a nemzet földjeként megszerezte. Egy ideig az Arad és Vidéke politikai napilapot is szerkesztette. Az 1901-iki általános választásoknál Nagy-Varadon is fölléptették Tisza Kálmánnal szemben, s győzelme országos esemény jelentőségére emelkedett. A függetlenségi és 48-as Kossuth-párt egyik alelőnöke választotta. Az 1906. évi úrtelen megegyezés a korona és a koalíció között az ő tevékenységével jött létre s meglepőteszerülög hatott az országra, amidőn 1906 ápr. 4. b. Fejérváry Géza miniszterelnök és Kossuth Ferenc az ő lakásán találkoztak s együttesen tanácskozva rakták le alapját a létrejött megegyezésnek. 1906. és 1908. a magyar delegáció alelnöke s 1907. évben annak elnöke volt. Az 1910-iki választáson gr. Tisza Istvánnal szemben Aradon kisebbségben maradt: de 1911. febr. Úgiron Gábor talála után Szilágyssomlyón újra képviselővé választották Kossuth-párti programmal. Arad sz. kir. város és Mezőtúr rend. tan. város díszpolgára.

3. *B. Miklós* (márkusfalvi), festő, a M. Tud. Akadémia levelező tagja, szül. Márkusfalván, Háromszék vmegyében 1810 febr. 22., székely primipilis családból, megh. 1898 febr. 12. Budapesten. Mint hat éves gyermek került a nagyenyedi Bethlen-kolléziumba, s 13 éves korában már teljesen önére jere volt hagyatva. Sok nélkülözést kellett szenvednie s nyomora közeppét a rajzolatban keresett vigasztalást. Rajzai csakhamar jóvelmet is szereztek neki; vagyonosabb iskolatársai egy-egy váltó forinttal fizették az általa készített arcképeket. Miután 1825. Nagyszében rövid ideig Neuhausertől rajzolni tanult, már az iskola falain kívül is arcképeket festett s 1826. Kiss József alispán számára 3 falfestményt készített. 1827-ben Nagyszébenben megtanulta a litografálást, az olajfestés technikájá pedig Kozsvártot 1828. egy Gentiluomo nevű dilettáns vezette be. Majd alaposabb oktatást óhajtván nyerni, 1829. a bécsi képzőművészeti akadémiára ment, de itt támogatás hiányában nem tarthatván fenn magát, 1830. visszautazott Kolozsvárra. Megfordult aztán Szébenben is, honnan az oláh bajorok biztatására 1831. Bukarestbe ment. 1834-ben már Velencében találjuk, hol a képtárkban másolatot s megismerkedett Leitch angol művésszel, akitől a vízfestés technikáját sajátította

el. Ezzel az angollal utazott Bolognára és Firenzén át Rómába, hol Ideje nagy részét híres honfarsu, Markó Károly mellett töltötte. 1835-ben visszatért Pestre és Szemere Miklós útján a közelet számos kitinőségével ismerkedett meg. Betegskodése miatt 1839. Gräfenbergbe kellett mennie. Innen Szent-Pétervárra hívták, de B. elhatározta, hogy hazájában maradjon 1840. véglegesen Pesten telepedett le. Ekkortájt nagy tevékenységet fejtett ki az első magyar műegyesület létrehozása körül, s ezen egyesület első kiállításán lépett föl a *Galambposztu* elmű képeivel, melyet sokszor le kellett másolnia s mely metszetek útján is nagyon ismeretessé vált. Ugyanakkor egy német zsebkönyv: a Vielliebchen számára is készített rajzokat, melyeknek tárgyai a magyar népéletből vettek. Ezek azonban többnyire csak egyes alakok voltak. Nemsokára aztán nagyobb kompozíciókat is készített, melyek közt legkitünőbb a nemzeti múzeumban látható *Paraszt lakodalm* s ugyancsak ott a *Vándor cigányok*, melyhez Petőfi hosszalib költeményt írt. Nevét híressé azonban nem ezek a kompozíciók, hanem az általa festett arcképek tették. Ezek száma igen nagy. Magyarországnak alig van nevezetesebb embere e század öt első tizedéből, akit B. le ne festett volna. Kiválóan művésziok aquarelljei (l. a *képmelléklet*). De B. nemcsak gyakorlatilag úzte művészetét, hanem elméletileg is tudományosan foglalkozott vele. Elméleti műveiben olyan kérdéseket fejtett meg, melyekkel tán egy gyakorló művész sem foglalkozott és oly feladatokkal bírkózt meg, melyekkel a szakudomány emberei is keveset gondoltak, úgy hogy ezek egyikét, az oszlopokon megtörtő világosság pontjainak meghatározását, *Barabás-problémának* nevezték el. Ez B. székfoglaló értekezése volt a M. Tud. Akadémián, mely őt már 1836. választotta tagjává. 1862-ben fényképezési műtermet nyitott Peston, de ezen 1864. tülalott. Ebben az évben állította ki legnagyobb méretű festményét: *A lánchíd alapkövetétele*, Pesten. 1877-ben a fővárosi írók és művszók nagy finnepséggel ülték meg B. 50 éves festőjubiläumát, egy évvel több pedig B.-kiállítás nyílt meg a budapesti műcsarnokban, amely csaknem ezer művét tartalmazta. Halála után, 1899. művészi hagyatékát kiállították a budapesti műcsarnokban.

4. *B. Sámuel*, történetirő, szül. Papolezson, Háromszék vmegyében 1855 nov. 14. Történelmi tanulmányait a budapesti egyetemen és Bécsben az Institut für österr. Gesehichtsforschung u. intézetben végezte. 1883. a budapesti egyetemi könyvtárnál segédített, 1885. az országos levéltárnál fogalmazó, később leltárnok. A Magyar Tudományos Akadémia 1910. levelező tagjává választotta. Munkái: *Fráter Martinuzzi György élete* (Pozsony 1885); *Babenbergi harcok Frigyes* (Budapest 1885); *I. Rákóczy György és a porta* (Beke Antallal együtt, Budapest 1888.); *A római szent birodalmi gróf Teleki-család oklevéltára* (2 köt., u. o. 1895); *A Blagay-család oklevéltára* Thallóczy Lajossal (1 kötg., u. o. 1897); *Zrínyi Miklós, a szigetvári hős életére vonatkozó levelek és okiratok* c. forrásgyűjtemény.

Barabásszeg, kisk. Zala vm. novai j.-ban, (1900) 393 magyar lak., u. p. Csonkahegyhát, u. t. Nova.

Barabás Miklós, ekkhez

Római Nagy Lexikona

BARABÁS MIKLÓS: OLVASÓ NŐ

1. Hölvenöke nagy formájú. — 2. Antipax. — 3. Magyar «lejobb». — 4. Mignon (nagy, kedvelt). — 5. 1. lip-
 10. Amsden

1. Metelka dijazottja. 2. Lord Alexander. 3. Lord Napier. 4. Lord Napier. 5. Lord Napier. 6. Lord Napier. 7. Lord Napier. 8. Lord Napier. 9. Lord Napier. 10. Lord Napier.

Barabinc, az Irtisz és Ob folyók közt levő Barabapuszta (Sziбирia) tatár eredetű törzsének neve. Számuk mintegy 40,000.

Barabino, Niccolò, olasz festő, szül. Sampierdarenában 1832 jún. 13., megh. 1891 okt. 19. Nagy sikert aratott Madonna-képeivel (a savonai körházban), mely reprodukcióik révén a legerterjedtebb szentképek közé tartozik. Olaszországban igen népszerűek történeti képei: VIII. Bonifác pápa halála; Galilei az inkvizíció előtt; Pier Capponi és VIII. Károly; A szicíliai viceserénye.

Barabisták, ama titkos politikai társaságnak neve, mely 1823. Franciaországban alakult. Jelképül Krisztus kínszenvedéseit használta s a Bourbon-kormány megbuktatására törekedett. A kormány azonban fölfedezte és elnyomta.

Baraboly (növ.), l. *Chaerophyllum*.

Baraboo (*Barrabos*, ejtsd: barrabu), Sauk county székhelye Wisconsin amerikai államban, a B. partján, vasút mellett, (1900) 5751 lak., komlótermeléssel.

Barábra, l. *Berábra*.

Barack János, román író, szül. 1776—77 táján Alalom községben (Alsó-Fehér vm.), megh. 1848. Brassóban, ahol mint ügyvéd s egyúttal román tolmács működött. Művei: Risipirea Ierusalimului (J. pusztulása); fordította az Ezer egy éjt románra. Legnevezetesebb műve Arghir și Elena, melyet magyarból fordított, de nyelve annyira tősgyökeres román, hogy e munkája az utolsó kunyhóban is kedves olvasmány.

Barack, *Karl August*, német filológus, szül. Oberndorf württembergi faluban 1827 okt. 22., megh. 1900 júl. 12. Strassburgban, hol 1872 óta könyvtárnok és egyetemi tanár volt. Előbb a nürnbergi germán múzeumnak volt hivatalnok és udvari könyvtárnok Donaueschingenben. Jeles szaktudós a német régészet és irodalom terén. Kiváló kiadványai: a Zimmern-család krónikája (1868 2. kiad., 1881. 4. köt.), Hroswitha munkái (1858), Reichenau kolostor krónikája (1866). A donau-eschingeni könyvtár kézíratairól kitűnő munkát adott ki 1865. Midőn a strassburgi könyvtár 1870 az ostrom alkalmával leégett, B. új könyvtár alapítására fölhívást tett közzé, melyre rövid idő alatt vagy 300,000 kötet jutott az egyetem birtokába.

Barackfő, *barackolaj*, vajsavéter és igen kevés amilalkohol elegye. E barackillatu gyümölcsét, úgyisintén etilalkoholos oldatát *barack-szesz* néven a cukrászok használják.

Barackfa (növ., l. a mellékelt színes képet) név alatt két egymástól lényegesen különböző fajt: a *Prunus armeniaca* L. (kajszi- v. sárga-barack) és a *Prunus persica* (L.) Sieb. et Succ. (őszibarack) fajokat értik. Az utóbbi a mandulafának (*Prunus amygdalus* Stokes) igen közeli rokona; az előbbi pedig a szilvafához (*Prunus domestica* L.) áll közelebb. A kajszi-barack, latin nevével ellentétben, Arméniában nem honos, hanem Turkesztánban, Vjernoje, Fergana, Ablatun tájékán; a hegységek 1300—2200 m. tenger feletti magasságáig fordul elő vadon. Dzsungáriában s a Himaláján, Mandzsuria D.-i, Kína É.-i, Mongolország DK.-i részében s Dauriában kisebb erdöket, borkerteteket alkot. Transzkaukázliában elvadulva gy-

kori, de nem őshonos. Számos nemesített fajtáját kultiválják (l. *Kajszi-barack*). — Az *ősi barack* hazája biztosan nem ismeretes, valószínűleg Kinából származik, ahol a hozzá igen közel álló *Prunus Davidiana* Carr. a pekingi hegységekben, Szensi és Kanszu tájain él vadon. Különbön állítólág a Himalája D.-i oldalán, Muzsurri környékén és Ghilan perzsa provinciában is előfordul vadon. Transzkaukázliában, az előbbihez hasonlóan, elvadulva tenyészik. Számos fajtáját kultiválják úgy az Ó-, mint az Újvilág mérsékelt övén. Különös változata a simahéjú ősi-barack v. nektarina (*var. nucipersica* l. *Őszibarack*). Az egész gőnzsz botanikai leírását l. *Prunus*.

Baracklevéltetű (*Aphis Persicae* Fons., álla), l. *Levéltetvek*.

Barackmoly (*Anarsia lineatella* Z.), a molylepék (Tineidae) családjába tartozó aprópillé. Piszkosveres színű hernyója, a kajszi-barack hajtásainak elszáradását okozza, amennyiben a hajtás hegyébe furakodik. Évenként e molynek 3 ivadéka van; az első és második a hajtásban, a harmadik pedig a termés szárában él. Nagy károkat okoz. Úgy védekezhetünk ellene, hogy tél elején v. tavasszal petróleum-emulzióval (1 rész petróleum-emulzió (l. o.) és 6—8 rész állott víz) megpermetezzük. V. ö. *Jablonszki*, A gyümölcsfák és a szőlő kártévő rovairól (Budapest 1902).

Barackolaj, l. *Barackéter*.

Barackszesz, l. *Barackéter*.

Barackszilva (növ.), piros barackszilva, júl.-tól aug.-ig érő magvaváló szilvafajta, melynek fája lassan növekszik és nem ad bő termést. Gyümölcse jókora nagy, majdnem egészen gömbölyű és barnás piros; húsa világos sárga, áttetsző és édeses ízű. Jó asztali és háztartási gyümölcs.

Baracoa, Kuba nyugatindiai spanyol sziget kikötővárosa, (1899) 4937 lak., déligyümölcs-kivittel. B.-t 1512 Diego Velasquez alapította, 1518—22-ig Kuba fővárosa volt, mikor francia royalisták tömegesen vándoroltak ide.

Baracs, számos majorból álló kisk. Fejér vm. adonyi j.-ban, (1900) 1161 magyar lak., vasúti állomás, posta- és táviró; római telep és erődítések romjaival.

Baracska, kisk. Fejér vm. váli j.-ban, (1900) 1955 magyar lak., postahivatal; u. t. Martonyásár. A Kajszó völgyben fekvő Szentistván pusztán az egykori Keveháza község helye. (V. ö. *Szalay József*, Arch. Ért. 1879.) B.-n római Herkuleszobrot találtak. (V. ö. *Károlyi J.*, Fejér vm. tört.).

Baracza, kisk. Gömör és Kis-Hont vm. tornaljai j.-ban, (1900) 394 magyar lak., u. p. Gömörfüge, u. t. Rimaszécs. Közélemben vasas forrás fakad.

Baraczháza, nagyk. Temes vm. vingai j.-ban, (1900) 838 német, oláh és magyar lak., posta és telefonállomás. Közélemben római sínek vannak.

Barackza, Bonesházához tartozó telep Zólyom vm. breznóbányai j.-ban, (1900) 602 lak.

Barada (a. m. hideg; a görögök idejében Chrysothos, aranyfolyó), szíriai folyó, ered az Antilibanonban és Damaszkusz felé folyik. Vízével öntözik a damaszkuszi gyönyörű kerteket, de annyira elhasználták, hogy a várostól 6 óra járásnyira elvész a homokban.

Baradai (*1. Baradai*) a. m. rongyokból öltözött kádus, gör. *Zonulius*, *Jakab*, megh. 578., a monofliták teje a VI. sz.-ban. Szerzetes volt a Nisibis mellett Phasita záróban. A Justinus eszár által elhízt püspököt egyetlenes pátriárchájának választották és 541. odessai püspökké szentelték. A sziriai monofliták iránta való tisztelől jobkibitáknak neveztek magukat, amely elnevezés később a többi monoflitára is átment.

Baradero, város Buenos Aires argentinai tartományban a Riacho B. jobbpartján, vasút mellett, (1900) 3500 lak.

Barada, híres esepökköbarhang Gömör vmegyében. Aggtelek mellett, *1. Aggtelek*.

Baradna, kisk. Gömör és Kis-Hont vm. rimuszombati j.-ban, (1900) 2184 tot lak., n. p. és u. t. Nyústyá. Határában vasércvannak.

Baranthesiometer (gör.), Eulenburg által szerkesztett eszköz, amellyel a bőr nyomásérzékenek küszöbértékét határozhatjuk meg. Mérésnél a vizsgálando egyén szemét behunyatjuk, s az eszköz kis pelottáját a bőrre helyezz, azt folyton fokozódó erővel nyomjuk oda mindaddig, míg az egyén a nyomást, illetőleg a nyomás fokozódását észre nem veszi. A nyomást a pelottára egy rugó viszi át s nagyságát az eszközön közvetlenül beolvashatjuk.

Baraguay d' Hilliers (ejtsd: baragé d' hýé), *1. Louis*, graf, I. Napoleon hadtestparancsnoka, szül. Párisban 1764 aug. 13., megh. Berlinben 1812 dec. 1796. 1767-ig a Vendéekben s Itáliában, 1798. Egyiptomban harcolt. 1799-ben a rajnai hadsereg táborának főnöke volt. 1805-ben Austerlitz mellett küzdött. 1809-ben a győri esatában Eugen olasz alkirály seregének balszárnyát vezényelte s Szabadhegy elfoglalásával a magyar esatarend jobb szárnya mögé kerülvén, hadainkat hátrálásra kényszerítette. 1812-ben orosz fogságba esett; emiatt Napoleon megvonta tőle kegyét.

2. B., Achille, graf, francia tábornagy, az előbbinek fia, született 1795 szept. 6., megh. 1878 jún. 5-én. 1859-ben az osztrák-francia háborúban az I. francia hadtestet vezényelte s ezzel június 24-én elfoglalta Solferinót, az osztrák esatarend kulesát. Az 1870-iki hadjárathban nem vett részt, de 1871-ben 6 volt annak a bizottságnak elnöke, mely a francia sereget ért csapások okait volt hivataly kideríteni.

Barak, katonaság számára, nagyobb építkezéseknél munkások, vagy járványok alkalmával fertőző betegok részére könnyebb építési modorban épített tágas, földszintes épületek, többnyire ideiglenes jelleggel, főleg az ú. n. szűkség-B-ok. B-ok épülhetnek fából, favázás téglafalból (1/2 téglafal vastagsággal), salak-betonból vagy vasbádogból (hullámos vasbádog). Padlózatát rendszeren a nyers föld képezi, tetejét deszkázza van s kátrányos papírossal fedik be. Hosszabb tartózkodásra szánt B-ok mellékhelyiségekkel is bírnak, árnyékszékek azonban mindenesetre elkülönítve épülnek. Táborozó katonaság részére (*1. Sátortábor*), vagy háború esetén sebesültek ápolására használatosak a *kerdozható B-ok*, melyek szétszedhető és ismét összeilleszthető egyes darajai gyárilag készülnek. A B-ok rögtönözve épülhetnek, azonnal lakhatók s aránylag olcsó épületek.

Bárák, Albinóam fia, Debora kortársa, aki levértó Jábín kánaáni királyuak vezérét és az izraelitákat uralmá alól felszabadította. *Bírák* K. 4.

Baraka, 450—520 km. hosszú időszakos folyó, mely Észak-Abessziniából É. felé a B. és a Beni Amer törzse területén folyik keresztül, torkolatánál deltát alkot, a Vörös-tengert özönban ritkán éri el. B.-tól jobbra Tokar alatt van *El-Teb* oázis, hol az angolok 1884 febr. 29. a mahdistákat levertek.

Barakon, Árpád-kori személynév, mely a helynevek közt is előfordul; B. nevű községek vannak Arad, Bihar, Pozsony és Torna vmegyékben s nyilván egykori birtokosaik után kapták nevüket.

Barakony, kisk. Pozsony vm. galántai j.-ban, (1900) 167 tót lak., u. p. Nagymácséd, u. t. Gány.

Barakonyi Ferenc, költő, XVII. sz.-beli tekintélyes nemes, I. Lipót hűségos embere. Életéről keveset tudunk. Voltak jószágai Ung, Ugoosa, Torna, Zemplén, Borsod, Szabolcs, Bihar, Abauj és Gömör vármegyében s életének javát is ezen a tájon, az ország északkeleti részén s talán különösen Kassán töltötte. 1674-ben Torna várában sirató verset írt Zrinyi Miklós, a költő haláláról (v. ö. *Thaly* Kálmán, *Vitézi Énekek* I. köt.), legújabbban pedig több lírai versszettel együtt neki tulajdonították mint szerzőnek azt a 49 verset tartalmazó gyűjteményt, melyet Teleký László Gyula hosszafalvi levéltárában Gergely Sannu fölfedezett és Erdélyi Pál az Erdélyi Múzeum 1907. folyamában *Teleký-énekeskönyv* címmel, utóbb pedig jegyzetekkel és néhány költeménnyel megszerelve külön is közreboesátott (*Barakonyi B. Ferenc költeményei*, Kolozsvár 1907).

Barakovics György, horvát költő, szül. Zárában 1548., megh. Rómában 1628. 1618 körül zágrábi kanonok. Munkái: *Deliciae amioorum*, 1693 (költeményok horvát nyelven); *Jarula* (1618. és 1720. bibliai tanköltemény); *Vila Slovinska* (1682. költői elbeszélés 13 éneken); *Draga Rabska Pastiorica* (pásztor-dráma). Mindezen munkái Velencében jelentek meg.

Barakzai, a duránai afgának uralkodó törzse Ázsiában.

Bar Ali (Ísó), szír orvos és egyházférfi a IX. sz.-ban, szír-arab szótári munkát írt; nagy részt kiadta Hoffmann György (Syriseh-arabische Glossen, Kiel 1874, 1886).

Baramula, kis helység Kásmirban, a Dzsalam partján, 40 km.-nyire van tőle a híres *B.-szakadéck*, ahol a B.-nál 125 m. széles Dzsalam a 2300 m. mély szikfalalak között 23 m-re szorul össze. Ezen a szakadékon vezet át a legjobb út Pendszab Ny.-i részéből Szrinagarba.

Barana v. Brana apátságát a pécsi egyházmegyében a Moys-nemzetség valamelyik tagja alapította; egyik apátja 1220 táján az ugyanezen nemzetségből származó Lőrinc volt. Ismeretes még István apát 1281-ből.

Barancevics, Kazimir Sztaniszlavovics, lengyel származású orosz író, szül. 1851. Szentpétervárott. Szégyenes, szinte inséges viszonyok közt nőtt fel s ennek az életnek visszhangja nyilatkozik elbeszélő műveiben. A rabszolganó és Az idegen c. regényeken kívül csupa kisebb elbeszéléseket írt, melyekből több kötet jelent meg összegyűjtve.

Barancs, kisk. Zemplén vm. sátorlajújhelyi j.-ban, (1900) 444 tót és magyar lak.: u. p. és u. t. Velejte.

Báránd, nagyk. Bihar vm. sárréti j.-ban, (1900) 3881 magyar lak.: vasúti állomás, posta-, táviró- és telefon-állomás. Ref. temploma 1612-ből való. A múlt század elején itt volt a kolozsvár-buda-pesti gyorskocsi egyik fontos állomása.

Baranda, nagyk. Torontal vmegye antalfalvi j.-ban, (1900) 1915 szerb lak.: postaügynökség, u. t. Oppova.

Barandon, *Karl*, német tengernagy, szül. Grabowban 1844 ápr. 14. 1863-ban lépett a porosz tengerészetbe, 1894. ellentengernagy, 1896. tengernagy és egyúttal a német tengerészet vezérkarának főnöke lett. Jelenleg a gaardeni (kieli) Krupp-féle Germania-hajógyár igazgatója.

Bárányi János, magyar statisztikus, szül. Bárandon, Fehér vmegyében, 1788 márc. 16., megh. Budapesten 1854 márc. 11. Elelte utolsó éveiben nagy nyomorral küzdött. Fő művei: *Magyarország statisztikai összes átnézete* (Bécs 1842) és *Ueber Ungarns Zustände* (Pozsony 1847). Az orsz. statisztikai hivatal könyvtárában van egy 1850-ből származó kéziratos műve, melyben földadattérvel kapcsolatban Magyarország termelési képességéről közöl adatokat.

Baranec, hegyesücs, l. *Baranyec*.

Baranetz, l. *Szilyabárány*.

Barangoló madarak v. kőborló madarak azok, melyek a hideg idő beálltával nagy területeket bebarangolva keresik meg táplálékukat, pl. a cinkék, harkályok stb.

Barankák (*baranják*), rövid, göndörszörű, fehér, szürke, fekete stb. színű báránybőrök, melyek Turkesztánból, Cirkassziából és Oroszországból kerülnek forgalomba. A szürkék közül a rövidterműek a legkeresettebbek; a feketék, ha színük természetes, 6—10 K-val vásárolhatók; a fésztettek kevesebb értékűek. Az általában finomságukkal, tisztaságukkal és fényükkel kitűnő B.-at bundák és sapkák stb. készítésére, főleg pedig huszárdolmányok prémezésére használják. A Bokharából származók feketék v. szürkék, a kalmukok fehérek, barnák vagy feketék; a perzsák és kirgizek többnyire meg nem születtett v. újszülött bárányok bőreiből valók. Durrváb B.-at Közép-Európában is készítenek. L. *Szűcsárók*.

Baranov, sziget, l. *Sitka*.

Baransky László, grafikus, szül. 1877-ben Ópalánkán, a bpesti képzőm. főiskolán Székely Bertalannak volt tanítványa, azután Londonban főképen Frank Brangwynnal tanult grafikát, mely téren B. csakhamar sikeresen kezdett működni s 1908. Londonban aranyérmet kapott rézkareaira. Köt ivő művét megvette a Szépművészeti Múzeum is. Festményei közül nagyobb műve a *Küzdő ifjúság* c. terjedelmes freskója a pozsonyi főgimnáziumban. Most rajztanár Budapesten.

Barante, *Aimable Guillaume Prosper Brugères*, báró, francia politikus és történétíró, szül. Riomban (Auvergne) 1782 jún. 10., megh. B. kastélyában (Puy-de-Dôme département) 1866 nov. 23. Az első eszásárság alatt több helyt pféret, majd a belügyminisztériumban elnöki tít-kár volt. 1819-ben az első kamara tagjává neveztek

ki. Barátja, Decazes bukása után a «doktrinér»-ellenzékkel szavazott. Megírta a *Des communes et de l'aristocratie* c. könyvét (Paris 1821, 3 kiadás 1829) és francia nyelvre fordította Schiller drámáit (6 köt., Paris 1821). Nagyobb fel-tűnést keltett *Histoire des ducs de Bourgogne de la maison de Valois* c. művével (13 köt., Paris 1824—1826), melynek megjelenése után az akadémia fölvette tagjai közé. 1830—48-ig Turinban és Szent-Pétervárott működött mint követ. Művei közül megemlíthendők még: *Hist. du directoire de la République française* (3 köt., Paris 1855.) és *Le parlement et la fronde* (1859); *Tableau de la littérature française au XVIII. siècle* (8 kiad. 1857); *Hist. de la convention nationale* (1851—53, 6 köt.); *Mélanges historiques et littéraires* (1835, 3 köt.); *Lettres et instructions de Louis XVIII. au comte de Saint-Priest* (1845); *Questions constitutionnelles* (1849); *Études historiques et littéraires* (1858, 2 köt.). Emlékiratai csak 1890. jelentek meg (*Souvenirs 1782—1866*. Paris, 8 köt.).

Bárány, így nevezzük a juh (birka) szaporulátát egyéves koráig vagy az első nyírásig, azután *toklyó* a neve. Neme szerint mint kos-B.-t és jerke-B.-t különböztetik meg.

Bárány, I. *Agoston*, író, szül. Miskolczi 1798 dec. 29., megh. Makón 1849 ápr. 11. Ügyvéd, majd vmegyei hivatalnok volt Torontálban s Kazinczy buzdítására már korán kezdett az irodalomnál foglalkozni. Eleinte, 1824-től kezdve, melankólikus verseket írt az Aurorába s kora almanachjaiba és folyóirataiba, majd a prózához fordult, novellákat, írtajzokat, életrajzokat és történeti értekezéseket írt az Urániába, a Társalkodóba, a Felső Magyarországnak és a Tud. Gyűjteménybe. Élete második felében, mint vmegyei levéltáros, a délkeleti vmegyék helyrajzával és történetével foglalkozott. Kutatásainak eredménye: *Torontál vármegye hajdama* (1845) és *Temes vármegye emléke*. Lefordította Zschokke egy színművét is (*Wolfenbütteli hercegnő*). 1836. az Akadémia lev. tagjává választotta.

2. **B. Boldizsár**, író a XIX. sz. első felében. Gomban, Somogy vármegyében élt, mint ügyvéd. Több színművet írt és fordított, ezek közül a *Sajdár és Rurik* címűt 1812—1837 közt többször előadták; nyomtatásban csak az *Árpádi ház* «játékszíni hős rajzolata» két szakaszban jelent meg (Szekesfehérvár 1836). Ifjúkori barátságában élt Katona Józseffel, akinek tragédiájáról a szerző használatára bírálatot írt: *Bánk bán rostója 1814*. Ez ránk maradt. L. Kisfaludy társ. Évl. Új flyam, III. köt.

3. **B. György** (szenczei), ov. esperes, szül. Belden, Sopron vmegyében, 1682., megh. Szentlőrinczen 1757 júl. 1. Tanult itthon s külföldön Halleban és Jenában. Külföldről visszatérvén, Győrött tanár, majd több helyen lelkes lett, s végre 1728. Szentlőrinczen állapodott meg. Néhány évig esperes is volt. B. a vallást pedagógiai szempontok szerint törekedett érvényesíteni, s a klasszikus nyelvek háttérbe szorításával a nemzetnyelv jogait akarta a növelés tere vissza-szerezni s emellett a reáliskolákot névnyi az iskolákban. A hazai pedag. irodalmat Francke

egyik műveinek magyarrá fordításával ő nyitja meg. E munka címe: *Aug. Herm. Franckenak: Oktatása a gyermeknevelésről.* Halle, Orbán István 1711. 12 r. 120. l.

4. *B. Janus* (szonleói), evangélikus szuperintendens, szül. Tolna vmegyében a XVIII. sz. első évtizedében 1737 őszén a jenni egyetemre polgára volt. 1740. visszatért hazájába, s Pécézen (Győr vm.) lett lelkész, később a dunántúli ev. egyh. körület püspöke. Két kisebb vallásos munkája jelent meg azonkívül lefordította Bárhny György-nyel) és Sartoriusszal az ó-szövetséget, de az köz-uraltban maradt, valamint a *Dissertationes theologicae* is (Soproni 1753), mely a Nemzeti Múzeum kéziratárában van.

Baranya vármegye Magyarország dunántúli részének egyik vmegyéje, a Duna és Dráva középsze szögletben fekszik; határai É.-on Somogy és Tolna, Ny.-on Somogy, D.-on Verőce és K.-on Bács-Bodrog vmegye, D.-on a Dráva, K.-on a Duna ké-szei természetes határát; alakja trapez, kiterjedése Pécs sz. kir. város nélkül 5106 km². É.-i része hegyes, D.-i fele túlnyomóan lapályos. Fő nagysége a Meesek hegy-ség (l. o.), mely Ny-K.-i irányban a vmegye É.-i részén átvonul; legtömegesebb emelkedése Pécs vidékén van, ahol a Jakab-hegy 593, a Meesek 612 m.-re emelkedik; e csoportot a 394 m. magas márfai-hágó (melyen a

baranya vármegye címere.

dombóvár-pecsi országot is átmege) választja el az odább északrafelre emelkedő hegytömegetől, melyben az egész Meesek-hegység legmagasabb orna, a Zengővár (682 m.) emelkedik, míg a Bükkösi és husztóti völgyeket összekötő (a buda-pest-pecsi vasútnak is útirányul szolgáló) alacsony (211 m.) abaliget-i-nyereg (a Dráva és Kapos vízválasztója) egy a vármegye nyugati szélén emelkedő alacsonyabb (Hollfőszek 357 m.) dombcsoportot esatol a Meesek főtestéhez. A magasabb részeiben túlnyomóan erdős, D.-i lejtőin szőlőművelés alá vett hegyrészt csak É. felé bocsát messzebbre szétterülő ágakat, D. felé hirtelenl ereszkedik alá. A Meesek-hegységhez támaszkodó lejtős síkság D. felé ömlő vizeivel (Bükkösi víz, Pécsi víz, Karaszica) egyenletesen ereszkedik a Dráva, K.-i részében a Duna felé s a belőle hossz-ú, keskeny szigeteket gyánant kiemelkedő Siklósi hegységben (Harsányi-hegy 442 m.) és Bodolyai-hegységen (241 m.); túl alacsony (93—84 m.) mocsaras lapályá válik, mely a Karaszica szabályozása (1794) előtt nagyrészt hasznavehetetlen posvány volt. E lapályt K. felől a Duna, D. felől a Dráva fenyegeti áradásaival. A Duna itt a nagy mohácsi vagy Margita-szigetet, alább számos kisebb mocsaras szigeteket képez; magába veszi a *Csele-patakot*, a Boda-Dunát, a Karaszicát (melynek szabályozására az Albrecht-Karaszica csatorna szolgál) s a Drávatoroknál terjedelmes mocsárrá terül szét. Kevésbé terül szét a Dráva, mely a Pekete-vízet s a Bükkösdivel egyesült Pécsi vizet veszi

magába; partmelléke többnyire termékeny lapály, melynek különösen D.-i része (Bolye körül) egyike hazánk legjobb termőföldjeinek. Baranya hegyei ásványos kincsekben is bővelkednek; Pécs közelében (Bányatelep, Szabolcs, Somogy, Vasas) nagy kőszénbánya-telpek vannak, az ú. n. pécsi föld, agyag- és porcellánföld szintén bőven előfordul. Megemlítendő továbbá a Dráva-folyóban hajdan úzótt arányosás. Nevezetes azonkívül a Meesek-hegységben levő alaligeti esepkkőbarlang (l. *Abaliget*). Ásványi vizei közül a harkányi kénos hőforrás említendő.

Éghajlata mérsékelt; Pécsott az átlagos évi középhőmérsék 10-9° C., a januári — 2-0°, a júliusi 21-8°, az abszolút szélsőségek — 27-5° és 35-4° C. A hegyes vidék éjszaja hűsebb, a Duna és dráva-mentől lapályok jóval melegebb, általában az alföldi klímához hasonló. A csapadék mindamellett elegendő; még a D.-i lapályon is 741 (Németboly) és 757 mm. (Trinitás pusztán) közt változik, É. felé szaporodik (Pécsett 798), a Meesek-hegységben pedig 800-on túl emelkedik az évi átlagos csapadék-mennyiség.

Földjének legnagyobb része, 478,136 ha., termő terület; ebből 252,432 ha. szántóföld, 9600 ha. kert, 44,226 ha. rét és kaszáló, 62,056 ha. legelő, 4024 ha. nádas, 25,698 ha. szőlő és 82,009 ha. erdő. A bevetett összes terület (1900) 230,929 ha. (ugar 28,967), a gabonaneműek közül leggyakoribb a búza (74,016 ha. termése (1900) 903,108 hektoliter), jóval kevesebb van rozssal (11,172 ha.), zabbal (20,809 ha.) és árpával (16,802 ha.) bevetve; ezenkívül bevett vetve: kétszeressel 3055 ha., tatárkával 154 ha., kukoricával 51,832 ha. (termése 1,170,036 q.), burgonyával 8866 ha. (termése 941,859 q.), ekkoréppal 1422 ha.), takarmány-réppal 5767 ha., hüvelyes veteményekkel 721 ha. Jelentékeny a kender (1327 ha.); repace, len, köles kevés termeltek. B. szőlőtermelése a filloxera pusztításai által sokat szenvedett, de újabban regeneráltott; ma az egész szőlőterület 11,817 ha. (1895. 25,698 ha.), mely túlnyomó részben amerikai vesszőkkel van beültetve; a termés volt (1900) 150,734 hl. bor és 1025 q. szőlő, összesen 4,142,367 K értékben; borai közül a villányi vörös leghíresebb; hezszámszámítják a palkonyai, ráczeptrei, kövesdi, harsányi és siklósi borokat is; fehér borokat főleg Versenden, Szilágyon, Hideren és Berkesden szünek; jelentékeny bortermelése van továbbá Szilvásnak, Szentmiklósnak és Pécsnek; legkitertedtebb szőlők a Meesek D.-i lejtőin, a siklósi és bodolyai hegycsoportokban, a Gőresny és Dunaszekes közti dombokon vannak. Gyümölese is sok és jó, kivált szilva, barack és gesztenye. A fügefá és olajfa elvétve szintén előfordul. A mezőgazdaság tekintetében a belyei uradalom (Frigyess főherceg tulajdona) mint mintagazdaság említendő fel. A gazdasági termékek értékesítésére 77 vajtermelésre berendezett falusi tejszövetkezet és 6 fogyasztási szövetkezet áll fenn. Az erdő 2/3 része (54,722 ha.) bükkös, a többi tölgyes; fenyves alig van (865 ha.). Az állattenyésztés is jelentékeny; az 1895. évi összeírás szerint volt a vármegyében 58,281 ló, 109,212 db szarvasmarha, 390 szamar és öszvér, 178,758 sertés, 90,458 juh,

803 kocske és 690,849 drb baromfi; a juhtenyésztés túlnyomó részben a közép-és nagybirtokosok kezében van, ellenben a többi háziállatot a paraszti birtokosok tenyésztik. A B.-i lovak közepnagyságúak, csontosak s mezei munkára nagyon alkalmasak; a lótenyésztés újabb nagyot fejlődött. A marhateyésztés általában véve sokkal jobb az országos átlagnál, de a közlegelők hiánya annak gyorsabb emelkedését tetemesen megnehezíti. A tejtermelés különösen a belyei uradalomban igen jelentékeny (évenként 1½ millió liter tej); ugyanez a marhahizlalásban is kitűnik. A juh-, de különösen a sertésenyésztés igen jelentékeny.

Népessége csak lassan gyarapszik; 1869-beu (Pécs városa nélkül) 261,643, 1880-ban 264,712, 1890-ben 288,218 és 1900-ban 290,782 volt (közte 263 katonai); azóta sem szaporodott a népesség erősebben, úgy hogy 1909 végén is csak 299,312 lélekre becsülték. A lassú gyarapodás oka részben a kivándorlás, de kivált a mind jobban terjedő egygyermekrendszer. Egy km²-re 56·9 lélek jut, úgy hogy a népsűrűség az országos átlagon is alul marad. A népesség a pécsi és pécsváradai j.-ban a legsűrűbb (70 főnél több 1 km²-re), a mohácsiában is meghaladja a 60-at, de igen gyér (30-on alul marad) a B.-vári j.-ban. Anyanyelv nézve van a lakosok között 149,083 magyar (51·3%), 103,334 német (35·5%), 267 tót, 7 rutén, 14,662 horvát (5·0%), 12,743 szerb (4·4%) és 10,686 egyéb; a magyarság lassanként előnyomul (1890. csak 49·6%, most 51·3%), kivált a horvát és szerb elem rovására. Az egyes járások közül a magyarság a szentlőrinczben a legerősebb, mely járás majdnem tiszta magyar; erős túlsúlyban van még a magyar elem a siklósi járásban is, míg a pécsváradai járásban a németiség nagy többségben van, mely elem a B.-vári, hegyháti és mohácsi járásban is közel felét teszi a népességnek; horvátok és szerbek leginkább a B.-vári, mohácsi és pécsi járásban élnek tömegesebben; a mohácsi járás néhány községében a sokác elem az uralkodó. Az idegenajkú népességből 47,801 lélek vagyis 33·8% (1880. csak 20·2%) beszéli a magyar nyelvet, míg pedig a németek közül 34·4, a horvátok közül 32·3 és a szerbek közül 26·8%. Felekezetre van a lakosok között 216,490 róm. kat. (74·5%), 113 gör. kat., 13,337 gör. keleti (4·6%), 13,203 ág. evang. (4·5%), 41,554 ref. (14·3%), 93 unitárius, 5287 izr. (1·8%) és 685 más vallású. Ezer lakóra esett (1909) 8·3 házasságkötés, 30·1 születés és 23·7 haláleset; a népesség természetes szaporulata tehát 1000 lélekre 6·4. **Foglalkozásra** nézve a népességnek közel ¼ része (73·5%) őstermelő; bányászattal 2·8, iparral 12·5, kereskedelemmel 1·6, közlekedéssel 1·6% foglalkozik, a községszolgálati ágak és szabad foglalkozások 1·9%-ot foglalkoztatnak, napzámos 2·9, tőkés és vagyonából élő 1·0 és házi család 1·4%. A tényleg kereső népesség 146,883, miből őstermelésre 111,957, bányászatra és kohászatra 2989, iparra 15,577, kereskedelemre és hitelre 2085, közlekedésre 1568, értelmiségi foglalkozásokra 2215, napzámosokra 4424, vagyonyukból élőkre 1914 és házi családokra 3449 esik. Az eltartottak összes száma 143,899. Az ipar legnevezetesebb ágai: a kőszénbányászat,

mely a Dunagőzhajózási Társulat Pécs melletti bányáiban s néhány szagolányában nagyban folyik (kivált Somogy, Maglócs, Vadas, Szászvár, Komló); a Pécs városában fennálló iparvállalatokon kívül (l. Pécs) a malomipar, szeszipar és kőbányászat van erősebben kitejélődve. A *kereskedelem* fő cikkei gabona, bor, fa, gyümölcs, gyapjú, zsír, nyers bőrök, égetett mész, sertés és ló; az üzleti élet s a forgalom göcöntajti Pécsen kívül Mohács, Siklós, Szentlőrinc és Mágocs. A vármegyében 14 ipartestület és 1 betegsegélyező pénztár van. *Hitelintézetek* 1 bank, 8 takarékpénztár és 62 szövetkezet, összesen 17,051,000 K betéttel az 1909. év végén. A *közlekedés* főerei a Dunán és Dráván kívül, melyen egész hosszában van gőzhajóközlekedés, a vasutak, melyeknek központja Pécs. A vármegye területén összesen 267·6 km. vasút van, miből 129·7 km. államvasút és 75·5 km. állami kezelésben levő magánvasút. A vasúti hálózat újabb fejlődött; a m. államvasutak budapest-pécsi vonala Dombóvártól Szentlőrinczig hasítja a vmeget, ott a bares-pécs-mohácsi vasúthoz csatlakozik, melyből Villánytól a M. K. Államvasutak északi vonala ágazik ki, Baranyavárnál pedig a siklósi-kisköszegi vasút (Drávavölgyi h. é. vasút) keresztezi. Északon a kaposvár-bátaszéki vonal is metszi B.-t. Újabbban még néhány vasúti vonal nyílt meg, legújabb a pécs-bátaszéki h. é. vonal; Pécsről két bányavasút visz a Dunagőzhajózási Társulat kőszénbányáiba. Közúti vaszamos és jó; van 153·4 km. állami útja, 614·1 km. törvényhatósági útja (ebből csak 57·4 km. kiépítetlen), 48·2 km. községi közlekedő, 2116·4 km. községi közúli útja és 15·6 km. vasúti hozzájáró út. A vármegyében 99 posta- és 56 táviróhivatal van, a távbeszélő-állomások száma 221. A közgazdasági viszonyokat támogatja az Osztr.-magy. Bank pécsi fiókja, 1 takarékegyes hitelegylet, 7 takarékpénztár s 11 szövetkezet.

A **köznevelődés** meglehetősen kedvező; az össznépségnek 60·9% a, a 6 éven felüli népességnek 70·0% a (1890-ben 64·2%) tud írni és olvasni (mindössze 177,159 lélek) s az iskolamulasztó gyermekek száma csak 1383. A vármegye területén (Pécs városán kívül) összesen (1909) 824 iskola van, melyeket 45,923 gyermek látogat; ezek között van 12 kisedővő 1061 növendékkel, 410 mindennapi elemi, 348 általános és 42 gazdasági ismételő iskola, 7 iparos és 1 keresk. inasiskola, s 4 polgári iskola, összesen 44,862 tanulólal (ebből 32,082 a mindennapi elemi és 475 a polgári iskolában); semmiféle más iskola a vármegye területén nem áll fenn, közép-, szak- és felsőiskolák tekintetében tehát az egész vármegye Pécs városára van utalva.

Közigazgatás. B. vmegye 7 szolgabírói járásra oszlik ú. m.:

Járas	Közs. száma	Népesség száma 1900.	Ebből				Lakosok száma
			magyar	német	horvát	szerb	
Baranyavári	87	46,470	45,628	19,810	3,467	7,089	9,048
Hegyháti	78	44,980	22,626	21,789	31	62	7,578
Mohácsi	27	53,704	18,310	21,035	1,963	4,246	10,136
Pécsi	56	38,019	27,799	10,088	5,123	278	6,988
Pécsváradai	37	33,364	8,573	23,285	1,018	450	6,171
Siklósi	55	35,088	26,504	5,197	2,944	615	6,787
Szentlőrinczi	72	37,357	34,613	2,130	116	3	6,314
Összesen	357	290,782	149,083	103,334	14,669	12,743	52,925

A vármegyében van összesen 20 nagykozseg és 137 kiskozseg, a körjegyzoségek száma 82. Pusztá és telep 414 van.

A községek általában veve közeppnagyiságnak; 1000-nél több lakosa csak Mohácsnak (15,832) és Dunaszekesének (5607) van; 2—5000 lakosa 22 községnek van. Székhelye Pécs. Az országgyűlésbe B. 7. Pécs város azonkívül egy képviselőt küld.

Egyházi tekintetben az egész vármegye (99 r. kat. egyház) a pécsi egyházmegyéhez, a fennálló 23 gor. kat. egyház a budai gor. kat. püspökséghez, a 7 evang. egyház a dunántúli, a 81 ref. egyház a dunamelleki egyházkerülethez tartozik; az izraelitáknak 7 helyen van anyakönyvi hivataluk.

Törvénykezési szempontból az egész vmegye a pécsi kir. ítélőtábla és törvényszék alá van beosztva. Pécssett, Pécsváradon, Szentlőrincen, Dárdán, Mohácsen, Sásdon és Siklóson kir. járásbíró-ság van, valamennyi (a pécsi kivételével) telek-önnyvi ügyekben bírói hatáskörrel van felruházva; Pécssett van kir. följegyzőség, sajtóbíró-ság, pénzügyi bíróság. bányai ügyekben B. vármegye a postvidéki bányabíró-sághoz tartozik. 5 helyen (Pécs, Dárda, Moltács, Sásd, Siklós) kir. közjegyzőség van, melyekre a pécsi közjegyzői kamara hatásköre kiterjed, Pécs egyúttal ügyvédi kamara székhelye.

Hadügyi tekintetben B. vm. a budapesti hadtestparancsnoksági területhez s a pécsi 52. sz. hadkiegészítési parancsnokság alá, a 19. sz. honvédegyalozsodrhoz (a kerületi parancsnokság székhelye Szekesfehervár), tartozik; Pécs egyúttal a 8. sz. honvéd huszárezred 1. osztályának állomási helye. A esendorszárnyparancsnokság Pécssett, a szakaszparancsnokság ugyanott és Mohácsen székel, a felöttes törzsparancsnokság a szekesfehervári.

Pénzügyi tekintetben az egész vármegye a pécsi pénzügyigazgatóság alá tartozik, van benne 6 adóhivatal (Dárda, Mohács, Pécs, Pécsvárad, Sásd, Siklós) és 3 pénzügyőr-ség (Pécs, Siklós, Mohács). *Ipari és kereskedelmi* tekintetben a pécsi kamara területéhez van beosztva; állampéltészeti hivatala és közúti kerületi felügyelője Pécssett székel, posta- és távirtnai ügyekben a pécsi igazgatóság kerületébe tartozik. Állami erdőhivatal Pécssett, járási erdőgazdálkodás Pécssett és Siklóson van; Siklóson selyemtenyészési felügyelő-ség van, Pécs egy m. k. gazdasági felügyelő-ség és kultúrternéki hivatal széke. A vármegye területén 35 gyógyszertár, 3 kórház (113 ágyval), 43 orvos és 188 okl. bába van.

Története. B. vármegye az ország D.-i határan a Duna és Dráva által képezett szegletben, E.-ről a Mossek hegylánnyával határolva, kedvező feltételén fogva az anyagi jólétek mindenkor előnyös feltételeivel bírt. A neolitik-kortól kezdve jelentkező népek felvonulásának színtere volt. Az ősnépek kultúrájának nyomai, a különféle leletek arról tanuskodnak, hogy az újabb kő-, bronz- és vaskori emberen kívül a rómaiak a népvándorlás által mozgásba hozott különféle törzsekkel hosszabb időn át éltek itt, míg végre a honfoglaló Árpádral bejött magyarok Ete vezérlete alatt B. vármegyét is megszállták s itt állandó ottont

alapítottak. Ete vezér Dunaszekeső várát foglalta el, mely római erődítmény volt a Duna partján. Kalán, Kán, Aba, Zidony, Bukon, Magócs, Boesey és a Tóttós nemzetség sarjai tekintélyes családokat alapítottak s századokig tartottak fenn magukat. A népos és gazdaságilag fejlett vármegyében Szt. István a pécsi püspökséget s a pécsvárad apátságot alapította. Pécs már a magyarok letelepedése idején jelentékeny város volt s már Vatha lázadás alatt sokat szenvedett. Környékén több falu a honfoglaló magyar hősek neveit viseli, ú. m. Árpád, Bogád, Szaboles, Hetény, Várkony, Budafa, Abaliget, Gyula, Bélavára (a mai Belvárd), Baksa, Ócsárd. A pécsvárad kolostorban volt először vak Béla, mely körülmény e helyet történelmileg nevezetessé tette. A pécsvárad apátság pedig mint a kultúra terjesztője tünt fel a vármegyében Pécs nagynevű egyházférfiai mellett, kik a keresztény műveltség faklyavivői voltak. A vármegye gazdasági fejlődésére jelentékeny hatással volt a rómaiak által épített úthálózat, mely Eszékéről indulva a vármegyét a Dunántállal s Budával kötötte össze. II. Endro idejében a keresztény hadak, melyek Magyarországon vonultak keresztül, a rómaiaktól reánk maradt utakat használták. Az 1241-iki tatárjárás a vármegye népét csaknem teljesen kipusztította. A tatárulás után alapította Eusebius osztergomi kanonok a Pálosok rendjét a Jakab-hegyen Ürög fölött. A XIV. sz. legnevezetesebb eseménye a pécsi egyetem (studium generale) keletkezése volt, melyet Nagy Lajos magyar király Vilmos pécsi püspök hozzájárulásával alapított s V. Orbán pápa 1367. megerősített. A Horváthy-lázadás B. vármegyét is kinosan érintette. Horváthyt, B. vármegye egykori főispánját, mint a lázadás vezérét, Zsigmond király Pozsgo várában elfogatta s Thuróczy és Bonfinius szerint Pécssett lófarkára köttetve kivégeztette. Zsigmond király Visegrádról Siklóra került, az akkori Garák várába, fogságba. A XV—XVII. sz.-ban B. sok nevezetes esemény színhelye volt. Az 1526. mohácsi vész után a török-uralom alá került 1689-ig. Ez időben telepedtek a vármegyébe a szerbek, kik a török csapatokkal jöttek. Egy részük áttért a róm. kat. vallásra. Ezek és az albán telepesek a mai sokáeok ősei. A nagyharsányi esata után Jenő herceg hadai kiverték a törököt B. vármegyéből. A török hareok ideje alatt kétször föleggették Pécsot s Szigetvár és Eszék között, számos községet pusztítottak el. A törökök kiűzése után I. Lipót B. vármegye földjének negy-zését donációképen kiosztotta. Veterani tábornok kapta Dárdát, Jenő herceg Bollyót, Batthyányi Ádám Némethólyt, Caprara herceg Siklóst, Freyner gróf Szentlőrinczet, özv. Büchem grófné Úszögöt, a hozzá tartozó falvakat. Ugyancsak Lipót idejében történtek a német telepítések. A felső-rajnai és frank területekből, Schleswig-Holsteinből, Württembergből, Badonból, a hosszen-nassauai hercegségből és Sekwarwaldból jöttek a németek, akiknek utódai ma már mind jó magyarok. Sok izgalomra és hatalmaskodásra adott okot a reformáció, mely a vármegyében erős tett foglalt. A Rákóczi-fölkeles is pusztította a vármegyét. A portyázó csapatok Somogy vármegyéből átesapva Pécsig megsareolták s föleggették a községeket.

Kevés vármegye szenvedett annyit az örökös harcok alatt, mint B. vármegye. Az utolsó nemesi fölkelésben is részt vett Napoleon hadai ellen. A B.-vármegyei fölkelő csapatok hősiessen viselték magukat. A beteg francia katonákat ezrével ápolták Pécsváradon, Pécsett és a szentlőrinczi járásban. Az 1848—49-iki szabadságharc alatt újra hadak útjára vált a vármegye. Jellasi és Stokueha csapatai garázdálkodtak s dacára, hogy nagyobb ellenállásra nem találtak, több községet fölgyújtottak. I. Ferenc József király határozta volt Pécsett és a vármegyében s II. Vilmos német császárral négy-szer, Albert szász király, Lipót bajor régens herceg egyszer látogatott el B. vármegyébe. A koronás vendégek Frigyes herceg belyei uradalmában nemes szarvasokra vadásztak. B. vármegye a beke ideje alatt szépen fejlődik, népe gyarapszik s közintézményei szaporodnak. Egyike az ország legvirágzóbb vármegyéinek.

Irodalom. Boda Ferenc. B. topogr. és történelmi leírása. Tud. Gyűjt. 1820. XII. 31—69; Haas Mihály, B., Emlékirat, Pécs 1845; Hölbling Miksa, B.-nek orvosi belyirata, Pest 1845; Pényes Elek, Magyarország ismertetése, Pesten 1865, I. k. 1—85. Záray Károly, B. közigazgatási monográfiája, Pécs; Böckh János, Pécs városa környékének földtani és vízi viszonyai, Budapest 1876; u. a., Adatok a Mecsekhegység és dombvidéke jurasszaki lerakódásainak ismeretéhez, M. Tud. Akad. értek.; Matyasovszky Jakab, B. mediterrán rétegei, Term. Füzetek IV. k.; Staub Mór, B.-i mediterrán növények, Földt. Köz. 1882; Kiss Zoltán, Pécs és vidéke, Turisták Lapja, II. 177, 299, IV. 164, 241, 276; Markovits Károly, Mesterl. megfigyelések, 1879; Salamon József, B. tanügye, Pécs 1882; A belyei uradalom leírása, 1882; B. borkermelési állapota, Gazd. egyt. kiadása, 2 k.; Karl Leuschner, Die landwirtschaftliche und sociale Verhältnisse im westl. Ungarn, Jena 1888; Hatos Gusztáv, B. főispánjai, Századok, IV. 1870, 371—387; 488, 582; A pécsi keresk. és iparkamara jelentése; Várady Ferenc, B. múltja és jelene, 1896; Andráczy József, B. vármegye nemesei, 1909.

Baranya, kisk. Ung vm. ungvári j.-ban, (1900) 791 rutén és magyar lakossal; u. p. és u. t. Ungvár.

Baranyabán, kisk. Baranya vm. baranyavári j.-ban, (1900) 2472 német, szerb és magyar lak.; postahivatal, u. t. Főherceglak.

Baranya-csatorna, Baranya vmegyében, a Mecsek-hegység É.-i lejtőiről a hertelendi völgyben összegyűlő vizek (Kaszanya-patak, husztóti patak) levezetésére szolgáló csatorna; Komlónál veszi kezdetét s Nagy-csatorna, B. név alatt Baranya vmegye É.-i határáig húzódik, ahol Dombóvárral szemben a Kapos-csatornába ömlik. A belé ömlő patakok völgyei mind igen vízenyősek, amiért fölös vizük levezetése szükségessé vált. Völgyét Dombóvártól Oroslóig a budapest-pécsi vasútvonal és az országút is követi.

Baranyahidvég, kisk. Baranya vm. siklósi j.-ban, (1900) 501 magyar lak.; u. p. és u. t. Vajszló.

Baranyi Decsi János, l. *Decsi*.

Baranyai hegyesoportok neve alatt foglalja össze Hunfalvy a Baranya vmegyében emelkedő *Pécsi vagy Mecsek-hegységet*, a *Siklósi hegységet* s a *Bodolyai hegyesoportot*.

Baranyai ref. egyházkerület. Baranyában és Szlavóniában a reformáció korán meghonosodott, különösen az énekeivel és egyházi beszédeivel közkedveltségűvé lett Sztáray Mihály buzgólkodása következtében, ki 7 év alatt egymaga 120 egyházat terített át. Ez egyházaknak 6 egyszersmind püspöke is volt s Baranyából távozása után is baranyai s szlavóniai egyházak külön kerü-

letet és négy egyházmegeyét képeztek, ú. m. az alsóbaranyai vagy veresmarti, mohácsi, felsőbaranyai vagy ormánsági és a pozsegai vagy valkói egyházmegeyékét. Sztáray után Szegedi Kiss István laskói lelkes volt a baranyai püspök, mikor pedig a ráczkevei egyházkerület hívta meg lelkesül, innen kormányozta a baranyai és az alsó dunamelléki egyházkerületeket. Szegedi K. halála (1572) után ismét különvált a baranyai kerület a dunamellékitől, sőt egy ideig volt külön felsőbaranyai s külön alsóbaranyai kerület is. A XVIII. sz. elején (1705.) Gyimóthy István baranyai ref. püspök menekülni kényyszerűlven, 1712-ig püspök nélkül voltak a baranyai egyházak, amikor mint alsó- és felsőbaranyai egyházmegeyék a dunamelléki kerülethez esatlakoztak s az idő óta ennek részeik képezik.

Baranyajenő, kisk. Baranya vm. hegyháti j.-ban, (1900) 785 német és magyar lak.; postahivatal, u. t. Sásd.

Baranyakisfalud, kisk. Baranya vm. mohácsi j.-ban, (1900) 1450 német, szerb és magyar lak.; postahivatal, u. t. Főherceglak.

Baranyamegyei drávamenti ármentesítő érdekeltég, a Dráva balpartján Gordisa községtől lefelé Gárdáig azért egyesült, hogy 36,554 kat. holdat a Dráva kiöntései ellen megvédjen. Töltéseinek hossza 82 km. Munkálatai még folyamatban vannak.

Baranyaszentgyörgy, kisk. Baranya vm. hegyháti j.-ban, (1900) 833 magyar és német lak.; u. p. Baranyajenő, u. t. Bakóca.

Baranyaszentistván, kisk. Baranya vm. baranyavári j.-ban, (1900) 927 német és magyar lak.; postaügynökség, u. t. Pélfonostor.

Baranyavár, kisk. Baranya vmegyének baranyavári j.-ban, (1900) 1405 horvát, német és magyar lak.; van gőzmalma, vasuti állomása, posta-és táviróhivatal, közelében római épületmaradványok, továbbá B. romjai láthatók, melyekről a vmegye nevét vette. Anonymus szerint Árpád, átkelvén a Dunán, seregének egy részét Ete és Vojta vezérlete alatt B. felé küldé, kik a vidéket elfoglalták s jutalmul nagy földet nyertek.

Baránybénaság, l. *Bénaság*.

Baránybőr, l. *Bunda és Szűcsárak*.

Baranec (*Baranec*), a Liptói havasok legmagasabb csúsa, 2184 m. magas. Liptószentmiklóstól EK. felé 14 km.-re, Szimreosány felől mászható meg.

Barányfelhő, l. *Felhőalakok*.

Barányhártya a. m. ammon (t. o.) l. még *Peteleburkok*.

Barányhimlő (*varicella*, ném. *Windpocken*, *Wasserpocken*, *Spitzpocken*), fertőző betegség, amely a valódi himlővel szemiféle-összefüggésben nincs. Himlő ellen oltott gyermeknek is megkapják. Rendesen epidémia alakjában terjed. Az első tünet a fertőzéstől számított 8—21 nap múlva mutatkoznak. A fejen, az arcon, a mellén halványpiros, kissé kiemelkedő foltok keletkeznek. Néhány óra múlva e foltok kis piros udvarral körülvett hólyagokká alakulnak, amelyeknek eleinte viztiszta a tartalma, de a 2-ik nap már megzavarodik. 3—4 nap múlva a hólyagok beszárulnak, de ekkor a hason, a combokon újabb foltok keletkez-

nek és így mehet e. tovább. 2—3 napl időközökben újabb papulák fejlődnek és a betegség 10—14 napig is eltarthatik. A B. vagy láztalanul vagy melegekelt lázzal folyik le, egyes esetekben azonban igen magas lúz, 39—40° is észlelhető. A B. nyom nélkül gyógyul, komplikációja nem igen van. Kezelésre nincs szükség. A lázas időszakban maradjon a beteg ágyban, magas lúz esetében lazefolens szert kapjon. A B. kiállása meutessézet közönség. Újban Bokny János azon észleletet közölte, hogy oxsmörös betegek közelében egyes gyermekek B.-ben betegedtek meg, azaz vannak B.-s esetek, amelyekben a hólyagok elrendeződése hasonló az oxsmörözéshez.

Baranyi Bernát. II. Lajos őt küldte 1526. Morvaországba, hogy sürgesse meg a török ellen ígert segítséget. II. Lajos halála után Ferdinánd pártjára állott s ennek főkamrára lett. B. írta azokat a felhívó leveleket, melyeket Ferdinánd hívek toborzása céljából kiadgözgetett szét.

Baránykút (Bekolten, Barkút), nagyk. Nagyküküllő vm. nagysinki j.-ban, (1900) 1094 német és oláh lak., a Hortobágy szép völgyében, van tatarék- és előlegező-egyesülete, gőzmalma; u. p. és u. t. Nagysink.

Barányos, kisk. Torontál vm. pancsovai j.-ban, (1900) 1634 oláh lak.; u. p. és u. t. Pancsova.

Barányoztatás. Történhetik télen, tavasszal és nyáron. A hűgátás mindig négy hónappal előbb eszkozlenőd. Mindhárom időszakban B.-nak megvan a maga előnye és hátránya. *Téli B.-nál,* amely gyakran már dec. végére esik, a vemhes anyára és a szopós báránra is nagyobb gond fordítható. De viszont nem bocsáthatjuk őket legelőre s így dragább takarmányokkal kell az anyajuhokat etetni, hogy elég tejük legyen. A *tavaszi B.-nál,* amely rendszeren márciusra esik, csakhamar legelőre kerül az anya és a bárány is s így a juhok tartása valamivel olcsóbb, de a levágásra szánt bárányt nem lehet olyan jól értékesíteni. A *nyári B.-nak* az az előnye, hogy az anyajuhok és bárányok is jó legelőhöz jutnak, így az anyák jól tejelnek, a bárányok jól fejlődnek. Hátránya azonban, hogy az anyajuhok kora tavaszi hűgátása nehezen megy, s hogy az anyákat akkor kell üsztetni és nyírni, amikor vemhesek, ami gyakori elvetéléssel jár.

Baránypirosító (növ.), l. *Alkanna.* Régebben az európai Alkanna gyökerét *álalkannának* mondták.

Barat Magdolna Zsófia, l. *Szentszív-úrságok.*

Barát, a róm. és gör. kat. egyház szerzeteseinek a közéletben használt neve (latinul *frater*). Különösen a ferencrendieket hívják így; fehér B. a domés szerzetes, tarka B. a cisztercita-rendű, fekete B. a bencés, néma B. a kamalduli, vörös B. a templomos, török B. a dervis.

Barát (arab), l. *Berát.*

Barata, ókori város Lykaoniában, 50 mérföldre Ieonimtól (Konia), a Kara-dag hegységben. Számtalan templomrajáért ma *Bibir Kilişene* (1001 templom) hívják. A templomok részben a VII., részben a X—XI. sz.-ból erednek Kr. u. A keresztények 1072. hagyták oda a hódító mohamedánok miatt a várost.

Barataria, a középkor regovilágában egy tündeszigetnek: *Tündérországnak* (l. o.) neve. Átvitt értelemben érteki esalódást, meghalonázottak látomásait jelenti.

Barataria-öböl, Louisiana amerikai államban a Mississzipi deltájától Ny.-ra; 24 km. hosszú, 1-3 km. széles.

Barátbetű (ném. *Mönchschrift*), így nevezik a középkor kódexének görikus betűit. A nyomdászathal ama gót betűfajok egyike, mellyel nemcsak németül, hanem magyarul is lehet nyomtatni, ha magyar ékezetű betűket öntenek hozzá.

Barátbors (növ.), l. *Viléz.*

Barátcinege (Phacopharus palustris L. *álta*), n cinege-félék egyik közönséges fajja. l. *Cinegefélék.*

Barátfalva, l. kisk. Kolozs vm. tekei j.-ban, (1900) 302 oláh lak.; u. p. Toke, u. t. Mezőszentmihálytelke. — 2. B., kisk. Vas vm. németújvári j.-ban, (1900) 986 német lak.; u. p. és u. t. Szentelek.

Barátfoka, l. *Főkák.*

Barátfül, dereljenemű tészta-étel.

Baráth Ferenc, budapesti ref. főgimnáziumi tanár, szül. Kémszentmiklóson 1844 nov. 3., megh. 1904 szept. 5. Iskoláit Debreczenben és Pesten a reform. teol. intézetben végezte. 1866-ban Jonába ment az egyetemre, de az 1866-iki háború miatt haza kellett térnie. 1867-ben letette az első papi vizsgálatot s Edinburgba ment a skót szabad egyház által magyar ifjak számára följánlott stipendiumra. Két év múlva hazajött s a pesti ref. főgimnáziumhoz hívták meg a magyar irodalom-történet, költészet és az egyháztörténelm tanárának. 1900-ban nyugalmoba vonult. Számos cikkön kívül megjelentek tőle: *Nyugat-Európa és hazánk* (Pest 1871). Ezt a munkát Apulejus név alatt adta ki s maga a munka nagy feltűnést keltett. *A francia forradalom,* Carlyle után fordította (Budapest 1875—78); *Aestetika* (u. o. 1872). Egyik szerkesztője volt 1882—84-ig a Magyar Phil. Szemlének. *Irodalmi dolgozatok* (Budapest 1895); *Dalok* (1896) Scott Walter, Carlyle (1895). Olcsó könyvtár.

Baráthegy (Mnich), Liptó vm. rózsahegy járásában, Liskófalú (Liszkoval) felett az eocen-tertegekből kiemelkedő 696 m. magas krétadolomit-és mészből álló hegy, melynek vastag mészkőpadjai közt nevezetes barlang van; a barlangnak két nyílása közül az egyik 12, a másik 25 m.-nyire a Vág sikkja (487 m.) felett nyílik; sokféle ágazik el, helyenkint cseppkőképződményeket mutat. Legmélyebb részén a televényföld $\frac{1}{4}$ m. mélységgig kultúrteréget képez, melyből szenet, durva edényeserepek, néhány darab ökor-és disznócsontot s emberi esontváztöredékeket ástak ki; e mélységen alul a barlang sárga, agyagos homokréteg-kötömböket rejt, a hamu-és szénrétegben ember-, juh-, sertés-, kutya- és ökorcsontok hevertek, a bejáratú olcsarnokból pedig bronz-és rézhuzalok, réztekores, szarvascsontok és fogak kerültek ki; összesen 48 emberi esontváz került napfényre. A barlangot 1871. Krecsméry Károly rózsahegy polgármester fedezte fel s 1876. Lóczy Lajos kutatta ki. A B.-on hajdan kettős sáncú pogány vár állott, az Árpádok korában pedig a templárosok építettek rajta zárdát, innen vette a nevét; a zárdá romjai alig ismerhetők fel, de a régi temp-

lom a B.-en épült Kísszentmárton község felett ma is megvan. V. ö. *Lóczy* Lajos, A B.-i őskori barlang (Természettud. Közöny IX. 1. és 321., VIII. 481.); *Majláth* Béla (Archaeol. Közlemények. IX. köt.).

Barátheiy, nagyk. Nagyküküllő vm. megyesi j.-ban, (1900) 1422 oláh és német lak.; koracsütöves evang. templom, vasúti megálló; u. p. és u. t. Megdyes.

Barathron, 10—12 méter mély sziklahasadék Athén mellett, amelybe a régi görögök a halálra ítéleteket dobatták.

Baráti, kisk. Hont vm. ipolysági j.-ban, (1900) 431 magyar lak., u. p. Komencze, u. t. Ipolyság. Már 1156. említetik, mint a garamelléki bencések tulajdona.

Baráti, *Orestes*, olasz tábornok, szül. Condinóban (Dél-Tirol) 1841 nov. 13., megh. Sterzingben 1901 ang. 8. Mint ifjú önkéntes Garibaldi alatt a Bourbonok ellen harcolt (1860), majd 1866. Dél-Tirolban az osztrákok ellen. A hadjárat után az olasz hadseregbe lépett és 1887-től mint bersaglieri-ezredes, majd tábornok Eritreában szolgált. 1891. a gyarmat kormányzójává tették. 1894 júl. 17-én hatahánába kerítette Kaszalt, 1895 jan. pedig Mangasa raszt verte meg. Ezután az elfoglalt Adigrat kastélyt és Tigrét erősítette meg és okt. 9. újabb diadal aratott az abessziniaiak fölött. De még az év végén megfordult a kocka. Előbb (dec. 8.) Toselli őrnagy hadosztálya szenvedett kudarcot, majd 1896 jan. 22. Makalle fellegrvár veszett el és midőn B. végre egész seregével megmozdult, Aduanál márc. 1. ügylettel rendezett felvonulása és a talajviszonyokban gyökeredző nehézségek folytán döntő vereséget szenvedett Melnik negustól. Az olasz kormány B.-t azonnal elmozdította állásától és *Baldisserrat* (l. o.) nevezte ki helyébe. Őt magát pedig hadi törvényszék elé állították, mely azonban június 12-én felmentő ítéletet hozott. Afrikában való szerelését megírta *Memorie d'Affrica* című könyvben (Torino 1897—98).

Baratin (*Barathyn*) *Lukács*, zágrábi püspök, szül. Szegeden, megh. Zágrábban 1510. (Valószínű, hogy Lukács sebesi főesperessel azonos.) 1493-ban VI. Sándor pápa kinevezte püspökké és megengedte kivételesen, hogy bármely püspök által felszentelthesse magát. Erre B. érskének, Váradi Péter kalocsai érseknek mellőzésével az apostoli nuncius kezébe tette le az esküt, minek következtében Váradiul pörpátvara támadt. 1500. a pápa engedelmével az esztorgomi érsek snfraganensa lett. Ő építtette szilóvárosban a Szt. Demeter-templom melletti Mária-kápolnát, melynek fenntartásáról alapítványai gondoskodott. 1500 óta haláláig mint zágrábi püspök működött és végredeletében 16,000 aranyt hagyott hátra arra a célra, hogy a székessygházat kőfallal megerősítsék. V. ö. *Borovszky* Samu, Szege di B. L. (Századok, 1900. 831. l.)

Barátja az erénynek, gúnyos szállóige, eredete bizonytalan; Jókai Mór Politikai divatok e. regényében (1863) többször adja egyik alakjának szájába.

Barátka (állat), a barátka poszáta (*Sylvia atricapilla* L.) népies novo. l. *Poszáta-félék*.

Barátka (azelőtt: *Brátka*), kisk. Bihar vm. élesdi j.-ban, (1900) 1379 oláh lak., vasúti állomás, posta-, táviró- és telefonállomás; gróf Batthyány-féle nyárlak. Közéleben barlang van, melyben fegyverekre bukkantak, úgyisintén a festői Bratkeza-völgy.

Barátkeselyű (állat), l. *Keselyűfélék*.

Barátlak, kisk. Zemplén vm. sztrópkói j.-ban, (1900) 66 tót lak., u. p. Sztrópkó, n. t. Kelese.

Barátlehota, község, l. *Barátságadai*.

Barátlevés, potykából és csukából készült hallevés, melyet így készítenek, hogy a nevezett halakat szálkáiktól megtisztítják, forró vajba, petrezselyem-zöldje és paprika közé teszik, aztán liszttel, sóslével és egy kevés tojffóllel megablják.

Barátmagú népies elnevezés szerint az a dinya, melynek a magva sárgásbarna.

Barátmajor, kisk. Vas vm. községi j.-ban, (1900) 244 horvát lak., n. p. és n. t. Városzalónak.

Barátos, kisk. Háromszék vm. orbai j.-ban, (1900) 861 magyar lak., vasúti állomás, posta és táviró.

Barátság. A lelkek összhangján alapuló kölcsönös bizalmas viszony olyanok közt, kik mellékletek nélkül becsülik egymást, egymás örömeiben, bánatában teljes önzetlenséggel részt vesznek s egymásért bármilyen áldozatra készek. Ilyen eszményi B. a legbesebb erkölcsi javak egyike. Az életben gyakran külső okok, az önzés finomabb vagy durvább formái, pl. közös érdekek, egymás társaságában való kedvtelés stb. közvetítik vagy táplálják a B.-ot. Az ókori irodalom Achilles és Patroklos, Orestes és Pylades alakjában az igazi B. örök mintaképeit rajzolta meg. Az ókorból valók a B. elméletének első kifejtői, Plato, Aristoteles, Cicero is. A B. újabbidőben sem vesztett ki az emberekől s az irodalomból, ha az önzetlenség talán ritkábbá is vált. A lelkek összhangja elsősorban erkölcsi, jellembeli rokonságot jelent s nem zárja ki az egyéniségek eltéréseit. Goethe és Schiller, Arany és Petőfi különálló egyéniségek s közöttük — nagyértékű levelezésük tanúsága szerint is — a legbensőbb és legbizalmasabb barátság állott fenn. (V. ö. *Gyulai* Pál gyönyörű fejtegetését Arany J. e. emlékezésében.)

Barátság szerződések, azok a nemzetközi szerződések, amelyek békés állapotot és forgalmat biztosítanak a szerződő felek közt. Ily barátság szerződést kötöttünk Argentínával (1871. XI.VIII. t.-e.), Chilével (1871. l. t.-e.), Hawaii-val (1876: XXXII. t.-e.). Koreával (1893. XXVII. t.-e.), Peruvával (1871. XLIX. t.-e.), Uruguayval (1871. XI.VII. t.-e.). Mindezek első cikkei azt tartalmazzák, hogy a szerződő államok polgárai és lakosai közt állandó béke és barátság álljon fenn és hogy a szerződő államok közt a kereskedelem kölcsönösen szabad legyen. Ezek a B. mintegy élénken kiemelik azt a tételt, hogy a nemzetközi jog kifejődése abból a vágyból ered, amellyel az egyes államok a békés forgalom megszüldülését kívánják. A nemzetközi jog esirái Rómának szintén azokban az általános barátság viszonyt szabályozó szerződésoiben jelentkezőnek, amelyek a béke állapotát alapítják meg s békés forgalmat teremtenek más nemzetekkel (Alba, Karthago). l. *Nemzetközi jog története*.

Barátságos közbenjárás (franc. *bons offices*), harmadik állam közreműködése két vagy több állama közt kötött szerződés körül. A B. t. ez a harmadik állam vagy önként ajánlja fel, vagy erre őt a szerződő felek, vagy valamelyikük kéri fel. A közbenjáró nem szerződő fél, csak elősegíti a szerződés megkötését. L. *Háigi békeértekezletek*.

Barátság-szigetek, l. *Tonga-szigetek*

Barátságabadi (azelőtt: *Barátlehota*), kisk., Trencsén vm. trencsénl. j.-ban, (1900) 829 főt lak.; nagy dolomit-bányája szódavíz és egyéb pezsgőitalok gyártásához jó minőségű anyagot szolgáltat, melyet Nagytarajoson megörönlnek s vasúton Beszbe és Gállellába szállítanak. U. p. Tornony, u. t. Czobolyfalu.

Barátságiget, kisk. Zala vm. zalaszentgróti j.-ban, (1900) 98 magyar lak., u. p. Kehida, u. t. Kehida-Kustány.

Baráttelek (azelőtt *Mrisány*), kisk. Gömör és Kis-Hont vm. nagy-rőczel j.-ban, (1900) 377 főt lak.; u. p. és u. t. Hlsnyóvízi vasgyár.

Baratteria (ol.). Eredeti értelme a m. csere-bore, csalás, sikkasztás, továbbá az igazság áruba bocsátása; ugyanaz a fogalom, melyet a római jog a crimen repetundarum, azaz megvesztegetés néven ismer. Tengorjogi műnyelven a B. marittima kifejezés alatt az angol jogban azokat a büntetendő cselekményeket (jelcsül sikkasztást, csalást, okirathamisítást, hűtlen kezelést) értik, melyeket a hajó kapitánya v. személyzete a hajó, a rakomány tulajdonosa s általában mindazok kárára elkövethet, kik a hajóskapitány-nal szerződésre léptek. Más jogok a fogalmat kiterjesztik a hajóskapitány s a hajószemélyzetnek a hajó v. rakomány tulajdonosa kárára elkövetett minden szándékos vagy akár csak gondatlan cselekményeire is. Büntetőjogilag a B. nem önálló büntetendő cselekmény, hanem minősítő körülmény. A B.-nak tengeri biztosításnál van jelentősége. Némely, pl. a német s a belga keresk. törv. szerint a biztosító a B.-ért felelős, a nálunk gyakorlat szerint érvényes Code de Commerce 353. §-a szerint ellenben nem, csak a biztosítási szerződésben az ellenkező kikötve nincs.

Baratteur (ejtsd. barattör) a. m. esaló, áruhamisító.

Barattó (ol.) a. m. csere, árúnak más áruért való kicserélése; a kereskedés legalsóbbrendű ágaiban, különösen a falvakban még ma is előfordul. A B.-ügylet tulajdonkép kétoldali vétel, mert a cserélő felek pénzben becsülik meg a cserebe adandó és veendő árukat és a felbecsült érték alapján kötik meg az ügyletet. Ósidőkben minden kereskedés B. volt. A műveletlen népeknél a B.-nak még ma is nagy szerepe van.

Barátudvar (azelőtt *Barátfalu*), nagyk. Moson vm. nezsideri j.-ban, (1900) 1643 német és magyar lak., tejszóvetkezet, gőzmalom, vasúti állomás, posta és táviró.

Barátúr, kisk. Baranya vm. hegyháti j.-ban, (1900) 242 német és magyar lak.; u. p. és u. t. Magyarhertelend.

Baratüszkij, *Jevgenij Abramovics*, orosz költő, szül. Vjazsliban, a tambovi kormányzóságban 1800 márc. 3., megh. Nápolyban 1844 júl. 11. Az orosz nemzeti irodalom megalapítása korából

való író, Puskin ifjúkori barátja. Pályáját mint katonai növendék kezdte, de esinyjei miatt 1815. a katonai iskolát el kellett hagynia. Fogékony lelkére nagyon hatott e büntetés, s miután hazájában három évig időzött, beállt közlegénynek a testőr-vadászrezredbe. Rövid idő múlva ultiszti rangot kapott, de pajkosságait ltt sem hagyta el, s emlett egy finn ezredbe tették át, ahol 1825. tiszti rangra emelték. E. ezután nem sokáig maradt a hadseregnél, hazament Moszkva mellett fekvő birtokára s irodalommal kezdett foglalkozni. 1843-ban külföldre utazott s ez útjában hirtelen meghalt. Költői tehetségére nagy hatást gyakorolt a finnországi természet, s első, *Ela* című nagyobb költeményét is egészen finn szellem lengi át. Legkiválóbb munkája a *Ogyanka* (Cigányó), amelyben a magasabb orosz társaságot rajzolja s amely a megfigyelés finomsága s az érzelmek gyöngédsége által tűnik ki. Összes költeményeit 1869. adták ki először Moszkvában, azóta több kiadást érték.

Barátság-szilip. A tógazdaságokban alkalmazott, deszkából készült alkotmány, melyen át a víz egyik tóból a másikba vezethető. A vízleeresztést úgy szabályozzák, hogy a vizet elzáró deszkákat kiütik, minek következtében a víz a deszkákon keresztülbukik és így mennél több deszkát ütnek ki, annál több vizet lehet elvezetni.

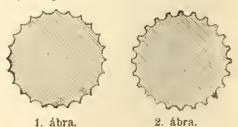
Barau (csehül *Bavorov*), város, l. *Wodňan*.

Barava (*Brava*), kiktőváros Eritrea orsz. gyarmatban, a somáli parton, a d. sz. 1° 7' és a k. h. 44° 4' alatt, 3000, többnyire somáli, arab és szuaheli lak., kik gyapotszövésével foglalkoznak s élnek rabszolgakereskedést űznek. 1891 óta az olaszok birtoka.

Barázda, l. a földművelésben az a földszelvény, melyet az éke a szántás alkalmával hasít, l. *Szántás*.

2. B. (növ., lat.: *sulcus*). Barázdáknak nevezik azokat az egyforma keskeny mélyedéseket, melyek a növénytagok hosszúságában egymással párhuzamosan vonulnak végig. Az ilyen szár a *barázdált szár* (*caulis sulcatus*). B.-áknak v. *völgyeskéknek* (vallecula) mondják még a bordák közt levő mélyedéseket, melyek az apróbb szemű száraz terméseken, különösen az ernyősök termésén láthatók.

3. B. (franc. *cannelure*), vájolat. Így nevezik az építészetben az oszloptörzs vagy pillér felületébe függőlegesen vajt homorú mélyedést, mely a sima oszloptörzs díszítésére szolgál. A dór oszlopnak 16—20 B.-ja van, melyek élben érintkeznek (l. *1. ábra*), fölül ívben simulnak az oszlopfőhöz, alul nekifutnak a talpzatnak. Az ion és korintusi oszlopnak 24 B.-ja van (l. *2. ábra*), melyeket azonban keskeny szalagok választanak el egymástól; a B.-k itt úgy ahly, mint fölül-félkörben végződnek. A renaissance az oszlopok és pillérek B.-ába alul egy bizonyos magassáig egy kis domború pálcikát is helyez,

1. ábra.

2. ábra.

vagy azt levélfonattal díszíti. U. o. megtörténik az is, hogy a B.-ák az oszlopot esigavonal alakjában fonják körül.

Barázda-billegető (állat), az éneklők rendjébe, a billegetőfélék (*Motacillidae*) családjába tartozó madárfaj. L. *Billegetőfélék*.

Barázdacsoőrök (*Platalea*, állat), a gémalakú madarak (*Ardeiformes*) egyik alrendje; ide tartoznak az *ibisz-félék* (l. o.) és a *kanalasgém-félék* (l. o.).

Barázdálás (*segmentatio*), az emberi és állati petén, a termékenyítés után beálló oszlási folyamat, l. *Embrio*.

Barba (lat.) a. m. szakáll.

Barba, afrikai vidék, l. *Boruguny*.

Barbacane (franc., ejtsd: bárbákán), l. falon áttört lőrés; 2. a középkori várak előtt épített igen erős, többnyire kerek alaprajzú vártorony, melynek fekvése olyan volt, hogy annak elfoglalása előtt a támadó magát a várat nem vihathá. A B.-t a várral erősített folyosó kötötte össze. A visegrádi várak is volt a Duna partjára épített B.-ja, melynek romjai most is láthatók; 3. a régi várak escarpe-falai fölött levő ösvényt szegélyező, lőrésekkel ellátott kőfal vagy védő-cölöpet; 4. a bélesfalaknak a mögöttük átszivárgó víz lefolyására szolgáló nyílásai.

Barbacena, *Filiberto Caldeira Brant*, marquis, braziliai tábornok, szül. Saborában (Brazília) 1772. megh. Rio-de-Janeiroban 1840 jún. 10. 1820-ban Bahia parancsnoka volt. Az 1822-iki forradalom kitörésekor Európába menekült, de dom Pedro trónralépeése után visszatért hazájába. Több ízben küldték Londonba és Lisszabonba. Ő kérte meg Leuchtenberg Amália hercegnőt dom Pedro részére s ő kísérte Braziliába. De olvosztván a királyogyót (1830), az ellenzékhez csatlakozott, mely dom Pedrot 1831. lemondására szorította.

Barbacena da Rainha, város Minas Goraes braziliai államban, a Las Mortes-folyónál, a Gampos nevű pampák határán, vasút mellett, (1900) 57,850 lak., sajt- és marhakarcsudéssal. Jezsuita hittérítő-állomásból keletkezett.

Barbacis, kisk. Sopron vm. esornai j.-ban, (1900) 962 magyar lak.; takarék- és segélyegyletszövetkezet, fogyasztási egyesület; u. p. és u. t. Csorna.

Barbados (*Barbadoes*, ejtsd: —bódosz), a Kis-Antillák legkisebb szigete; alakja szabálytalan háromszög; területe 430 km². Harmadkori kőzetekből (korallmész, márga, homokok) áll; korallzátonyok fogják körül. Földjeteraszszorúen emelkedik; legmagasabb csúsa a Hillaby (340 m.) és a Chimbrazo (338 m.), a barlangok és törés okozta völgyek (sink holes) gyakoriak. Folyóvíze nincs. Kutak és ciszternák szolgáltatják az ivóvizet. Klímája egészséges; átlagos évi hőmérséklet 27°, az évi esőmennyiség 1460 mm. A zivatarkor gyakoriak. A 106,470 acre-nyi területből 74,000 van művelés alatt; ebből 35,000 acre van cukornáddal beültetve; egyéb termékek a pamut, 1908-ban 26,000 st. font értékben, kukorica, aloe, arrowroot és kávé. A sziget középső részein petroliumot is bányásznak. A lakosok száma 1908-ban 194,477; az 1891-iki census szerint 182,306, akik közt 156,539 anglikán, 14,485 wosleyan, 6801 herrnhuti, 816 r. k. és 21 izraelita. A születések

száma (1908) 7100, a haláleseteké 5641. A legfontosabb iparág a cukorkészítés, vele 1908-ban 388 üzem foglalkozott; azonkívül 5 rumdesztilláló állott fönn. A halászzattal 250 bárkán 1000 ember foglalkozik és az évi termelés 17,000 st. fontra rüg. A népiskolák száma 1908-ban 165 volt 15,932 tanulóval; a középiskoláké (1 a lányok számára) 7. A Codrington College hallgatóinak száma ugyanabban az évben 17 volt. Két napi, két heti, egy háromheti és egy havi újság jelenik meg. A behozatal értéke 1908-ban 1.225,869 (főképen iparcikkek Angliából, élelmiszerek az Amerikai Egyesült-Államokból és Kanadából), a kivitelé 880,486 st. font volt. A közigazgatás élén egy kormányzó áll, melléje van rendelve egy 9 kinevezett tagból álló törvényhozó és egy végrehajtó tanács. A törvényhozótestület 24 tagból áll. A bevételek 1908—1909-ben 189,805, a kiadások 198,865, az államadósságok 410,900 font st.-et tesznek ki. A rendőrség tisztekben és legénységben 318 főből, a kikötői rendőrség pedig 40 főből áll. Fölfejezője ismeretlen. Az angolok 1627 óta tartják megszállva. 1674., 1694., 1780., 1837. és 1897. nagy viharok pusztították. V. ö. *Schomburgk*. The history of B. (London 1848); *Stark*, B. and the Caribbee Islands (u. o. 1898); *Aspinall*, Pocket Guide to the West Indies (u. o. 1907).

Barbados-cédrus (növény), l. *Juniperus*.

Bar-Bahlúl (*Haszan*), szür szótáríró a X. sz.-ban. Fő munkája: *Lexicon syriacum*; kiadta Duval Rubens Párisban, 3 kötetben, a munka forrásairól tájékoztató bevezetéssel.

Barbár, l. *Barbárok*.

Barbara (lat.) a. m. *Borbála* (l. o.).

Barbara. A következtetés egyik módjának skolasztikus elnevezése, mevetesen az ű. n. első figurának első *modusa*. Pl. minden járványosan fellépő betegség apró szerves csirák elterjedéséből származik. A kolera járványosan fellépő betegség, ennélfogva apró szerves csirák elterjedéséből származik. A legtekintélyesebb s legértékesebb módja a következtetésnek, melyben egyetemes igazságokból indulva, egyetemes igazsághoz jutunk.

Barbarea R. Br. (növény), *Borbálfaj*, a Cruciferae (Keresztes virágúak) család gúnusza, melynek 16 faja főképen mérsékelt tájakon él. Kétéves v. évelő füvek. A *B. vulgaris* R. Br., mely egész Európában és Észak-Azsiában el van terjedve, takarmánynak ajánlatos (Hubertus füve). Nedves réteken, mivel talajon nő.

Barbarelli, *Giorgio*, olasz festő, l. *Giorgione*.

Barbár érmek, a Dáciában, Pannóniában, Galliában stb. találtatni szokott, görög és római mintára készült arany és ezüst pénzék. A házukban található barbárpénzek az előlapon koszorús férfi-főt, a hátalon lovas vitéz tüntetnek fel s II. Püüll makodoniai király tottradachmái után készült öntvények.

Barbari, *Jacopo de'*, olasz festő és rézmetsző, szül. Velencében 1440 körül, megh. 1512 körül. 1500. Miksa császár, majd más német fejedelmek, végül Margit főhercegnő, Németalföld helytartójának szolgálatában állott. Nem volt jelentékeny művész, de neve a német művészet, főleg Dürer gyakorolt hatásánál fogva — Dürer Jacob Walch néven említi — ismert.

Barbariçi, község Zagráb vm. nagygoriznai j. ban 1800 141 horvát-szerb lak.; u. p. és u. t. Welika Gorien.

Barbaricum Promontorium, l. *Espichel.*

Barbarizmus, a lelek műveltségének, durvasága s az ilyen lelekből fakadó nyers, kegyetlen tett. — *B.*, a retorikában, stilsztikában u. m. nyelvbeli hiba, különösen idegenszerűség; szók-nak idegenszerű jelentéssel való használata (pl. könnyelmű életet *vezetni*, (e helyett: folytatni) és idegenszerű mondat szerkesztes (valamint *föltött* esodalkozni, elhelyett: valamint). I. *Latínosság, Németesség, Nyelvhelyesség, Anti-barbarus.*

Barbazo Dániel, velencei történétíró, követ, majd érsek és aqilejói pátróláreha (1513—70). Főműve: Storia Veneziana dal anno 1512 al 1515., melyben Surino követ jelentését nyomán hazánkról, nevezetesen a Dózsa György-féle lízadásról, eredeti híreket közöl. V. ö. Történelmi Tár 1891, 308 l.

Barbárok (gör., valószínű jelentése: értelmetlen beszédnek), a régi görög felfogás szerint idegen nyelvű népek, de a perzsák ellen vívott szabadságharctól kezdve a szónak megváltozott értelme is volt, jelezve a durvaságot, a kegyetlenséget, a műveltség hiányát, s elsősorban a perzsák voltak a görögök szerint *B.* A rómaiak, kikre e szót kezdetben szintén alkalmazták, a görög műveltség elsajátítása után hasonlóképp *B.*-nak nevezték minden idegen népet, mely a görög-római műveltség határvonánál túl lakott, így a keltákat, germánokat stb. Míg a görögök idegen betörő népekkel megküzdöttek, a közönművészet is formát igyekezett adni a *B.*-nak, főleg a szobrászat. Nevezetesen azok a gallus szobrok, melyeket Pergamon királyai készíttettek a gallus betörés visszaverésének emlékére (a haladókkal gallus a római capitoliumi múzeumban, a gallus és neje a Museo Nazionaleban); ezeken a művészek csak egy-két vonással tüntették fel az idegen eredetet. A római szobrászok már valószerű módon a ruházaton, a fegyvereken, sőt faji vonásokkal is kifejezték a *B.* alakját. Leginkább láthatni ezt a diadaloszlopokon és diadalíveken (Traianus és M. Aurelius oszlopán, Nagy Constantinus kapuján), melyeken főleg a dákok vannak jellemzően feltüntetve. Érdekes a firenzei Loggia dei Lanzi gormán nő szobra, mely a németek szerint Thunoldtól, Arminius feleségét ábrázolja. V. ö. *Bienkowski,* De simulacris barbarorum gentium apud Romanos (Wien 1901).

Barbarossa (ol., a m. *rötszakáll*), l. Frigyes német császár (l. o.) mellékneve.

Barbarossa (ol.), olaszországi vörös esemegőzlő fajta.

Barbarossa, I. Horuk (*Aruk v. Urudzs*), hírhedt tengeri rabló a XIV. sz.-ban, az oszmán uralom megalapítója Észak-Afrikában, egy az iszlámra áttért mitlenlei fakas fia. Öccsével Mohammed tuniszi emir szolgálatába lépett és nem sokára az egész hajóhad élén állott. 1515. Eutomi, Algeria emirje, segítségül hívta a spanyolok ellen: *B.* szíjjelverte ugyan a spanyol hajóhadat, de az emirt megfojtatta és felesapott Algeria uralmádjának. Az Oran mellett vívott esata után a spanyolok futásközlően megölték 1518.

2. B. Dzsereddin (Haireddin), az előbbinck öccse, szerződést kötött I. Szellim szultánnal (1519), mely szerint Algeria pasija és tizezer janicsárnak vezére lett. Algériát a spanyolektól, Tuniszt pedig a bitórló Mulaj Hasszántól foglalta vissza (1533). V. Károly császár, hogy *B.* túrhételten kalózkodásainak véget vessen, 500 hajóval és 30,000 emberrel kikötött Tunisznál 1535 júl. 20., *B.*-t megverte és a foglyvárat s 86 ellenséges hajót zsákmanlyul ejtett. Mire a menekülő *B.* Tuniszbába ért, Goletta foglyvárat a felszabadult 8 ezer keresztény rabszolga hatalmában találta, mire elmenekült. V. Károly Mulaj Hasszánt nevezte ki helytartónak. *B.* azonban II. Szolimán parancsára Algoriából is felytatva rabló hadjáratait, elpusztította az ióni szigeteket, megverte Dóriát, a császári admirálist, Kandia szigete mellett tönkretett egy keresztény hajóhadat 1540., visszaverte V. Károly újabb támadását és Franciaországgal szövotkezo kifizette Nizzát 1543. Hétezer fogollyal érkezett Konstantinápolyba, hol nem sokára, 1546 júl. 4. meghalt. V. ö. *Voigt,* Die Geschichtschreibung über den Zug Karls V. gegen Tunis; *Schomburgk,* Geschichtschreibung über den Zug Karls V. gegen Algier; *Turba,* Über den Zug Karls gegen Algier (Wien, Akad.); *Jurien de la Gravière,* Doria et Barberousse (1887); *Stanley-Poole,* The Barbary corsairs (1890). Pyrkér egri érsek a *Tunisziade* c. hőskölteményben énekelte meg V. Károly diadalát.

Barbarossa-barlang, l. *Kyffhäuser-hegység.*

Barbaroux (ejtsd: --rű), *Charles Jean,* francia politikus, szül. Marseilleben 1767 márc. 6., lenyakták 1794 jún. 25. A francia forradalom kezdetén L'Observateur Marsaillais cím alatt hírlapot szerkesztett és a Tuileriák megrohanásakor vezényelte a népet. A konventben a girondistákkal tartott és Marat meg Robespierre ellen szónokolt, amiért mint royalistát és a köztársaság ellenségét halálra ítélték. Mémoiresja 1822. adták ki (a Mémoires relatifs à la Révolution gyűjteményben).

Barbár törvények (*Leges Barbarorum*), a régi germán népjogokat nevezik így. Ilyenek a Lex Saliica, Lex Ripuariorum, Lex Burgundiorum, Lex Alamannorum, Leges Anglo-Saxonum stb. I. *German népjogok.*

Barbastella (állat), a denevér-félék egyik neve. L. *Denevér.*

Barbastro, járási székhely Huesca spanyol tartományban, a Veronak, a Cinea mellékfolyójának jobbpartján, vasút mellett, termékeny vidéken, (1900) 7033 lak., régi székesegyházzal, posztószóvással és a gyagyodénykészítéssel.

Barbatelli, Bernardino, olasz festő, l. *Pocetti.*

Barbati (állat), a cerkóf majmok egyik alneme; idetartozik a kacér majom (*Cercopithecus Diana* L.). L. *Cerkóf majmok.*

Barbatimaofa (növ.), l. *Styphnodendron.*

Barbatyena, község, l. *Felsőbarbatyena.*

Barbatyeniszkrony, község, l. *Alsóbarbatyeniszkrony.*

Barbauld (ejtsd: bárbű), *Anna Laetitia,* ang. írónő, szül. Kibworthben, Leicestershireben 1743 jún. 20. (ahol atyja, John *Aikin,* pap volt), megh. 1825 márc. 9. Vallásos nevelés és visszavonult élete korán kifejeleztették benne a költészet iránti hajlamot. 1773-ban adta ki első verskötetét, amely

még ugyanebben az évben négy kiadást ért, 1774-ben nőtt ment Rochemont B. dissenter paphoz és nevelőtézét-tulajdonoshoz és az erre következő tíz évben főként tanítással foglalkozott. Az 1775. kiadott bibliai tárgyú Devotional Pieces után a gyermekek számára Hymns in Prose c. kötetet írt, melyet sok nyelvre lefordítottak. Early Lessons for Children c. korszakot alkotó munkájával a gyermeknevelés kezdetének művészetét mozdította elő. V. ö. Works of A. L. B. (London 1825) és *Ellis*, Life of A. L. B. (Boston 1874).

Barbe (franc., ejtsd: bárbb), csipkeszalagok, melyeket a XVIII. sz.-tól kezdve fejdíszül használnak és melyeknek két vége rendszeren szabadon lóg, még a XIX. sz. elején is gyakori. — A rézmetszésnél a rajzvonalnak emelkedett egyenetlen széle, mely a tü után marad s melyet később reszelővel távolítanak el.

Barbe (ejtsd: bárbb), 565 m. hosszú és 125 m. széles sziklás sziget a Saône-ban, Rhône francia departementban, 3 km.-re Lyontól; e város lakóinak kedvelt kiránduló helye, régi vár ronjjaival és régi toronnyal, szép sétahelyekkel.

Barbe bleue (franc., ejtsd: bárbb bló), l. *Kék-szakkál*.

Barbecue (ejtsd: bárбекjú) a nyugatindiai szigeteken az egészben megsütött ökor elnevezése, a délamerikai államokban pedig azé az ünnepélyes mulatságé, amelynél a szabadban ökröt sütnék. A szó etimológiája bizonytalan; némelyek a francia *barbe à queue* kifejezésből, mások az indiánusok *berbekot* vagy *barbacoa* szavából származtatják.

Barbédienne, François, hírneves párisi bronzműves (1810—1892), aki mesterművek reprodukálására berendezett műterme révén világhírré tett szert. Az ökor, középkor és renaissance mesterműveit másolta gondos technikával, csodálatosan vissza tudta adni az eredeti mű jellegét. Számos kitüntetésben részesült. Eredeti művei is vannak: világítótestek, órahívelyek stb. Szép rekesz-zománcot is készített. Gyárában 400 munkás dolgozik rendszeren s több mint kétezer minta után készült tárgyai, alakok, műipari tárgyak, a világ legelőkelőbb szalonjaiban találtak helyet. Ő készítette a párisi városháza belső díszítését is.

Barbé-Marbois (ejtsd: —boá), *François*, marquis, francia államférfi, szül. Metzben 1745 jan. 31., meghalt Párisban 1837-ben. 1769—80-ig több németországi követségnél működött. 1780-ban Amerika konzulja, 1785. pedig San-Domingo főintendása lett. A királyság bukása után Metz maire-je, majd az öregebbek tanácsának tagja volt (1795). A directorium mint királypártit Cayenne-be deportálta (1797), de Bonaparte visszalátva, államtanácsossá és kincstári miniszterré tette (1801). 1808 óta a legfelsőbb számszék elnöke s XVIII. Lajos alatt egy ideig az igazságügy minisztere is volt. Terjedelmes emlékiratokat írt. Egyéb említésre méltó művei: *Histoire de la Louisiane* (1828) és *Journal d'un député* (2 köt., 1834).

Barber, John, l. *Barbour*.

Barbèrey-Saint-Sulpice (ejtsd: bárberj-szén-szül-pisz), kis helység Aube francia departementban, Troyestól 6 km.-re, a Seine balpartján 340 lak. Egy XII. sz.-beli templommal. Sajtja troyesi sajt néven ismeretes.

Barberini, eredetileg *Tanfani*, római hercegi család, mely a Toszkánában fekvő Barberino birtokától vette nevét. A ház nagyságát és fényét *B. Maffeo* alapította meg, aki 1623. VIII. Orbán név alatt (l. o.) a pápai széklet foglalta el. Óriási vagyont és hercegi címet szerzett családjának, első sorban Károly öccse 3 fiának. De midőn X. Ince pápa felelősségre vonta őket, Franciaországba menekültek, ahol *B. Taddeo* meghalt (1647). A legidősebbik testvér, *B. Francesco* bibornok (szül. 1597., megh. 1679.) néhány év múlva megbékült a pápával, s az alapítója a híres B.-könyvtárnak és a B.-palotának, mely Róma egyik legnagyobb épülete. A legifjabbik testvér, *B. Antonio* (szül. 1608.), 1628-ban bibornok, 1631. Urbino hercege, 1652. Poitiers püspöke s 1657. Reims érseke lett. Miután a pápával kibékült, visszatért Olaszországba s Nemiben halt meg 1671 aug. 3. Latin és olasz verseket írt. Általában a B. család tagjai a tudomány, irodalom és művészet pártolói voltak, az az ismert közmondás tehát: *«Quod barbari non fecerunt, fecere Barberini»*, egyedül arra vonatkozhatott, hogy VIII. Orbán alatt a B.-család antik műemlékek romjain kamatozó modern épületeket emelt. A család férfitagja 1738. halt ki. Javai *Colonna* (Giulio Cesare) hercegre szállottak, aki anyjának nevét s a B.-családnak címerét (három méh) is átvette. Megh. 1787. A B.-Colonna családnak utolsó férfitagja *Don Enrico*, Palestrina és Castello San Pietro hercege volt, szül. 1823., megh. 1889 febr. 18. Rómában. Csak egy leánygyermeket hagyott maga után, Máriát, kit 1891. Sacchetti Luigi marchese vett nőül, kinek a király a *Palestrina hercege* címet adományozta. A nagy *B.-palotában* (melyet 1624 óta Maderna, Borromini és Bernini építettek), az említett könyvtáron kívül számos híres műemléket őriznek, köztük Raffael Fornarináját, Dürer, Andrea del Sarto, Reni stb. műveit. Viszont a híres *B.-i faun* a müncheni glyptotékába, a híres

Portland-váza pedig (l. *B.-váza*) a British Museum-ba került. V. ö. *Reumont*, *Beltrage zur italienischen Geschichte* (5. kötet, Berlin 1857).

Barberini-váza, kőszőrűlt, domború alakokkal díszített régi római üveg-edény. VIII. Orbán pápája alatt (1623—1644) Alexander Severusnak Róma és Tivoli között kiásott sírjában hamuval telten egészen ép állapotban találtak. Első birtokosa a pápa egyik rokona által alapított Barberini-

Barberini-váza.

könyvtár volt (l. *Barbeyni*); a XVIII. sz.-ban William Hamilton angol követ szerzte meg, utóbb Portland herceg, végül a londoni British Museum birtokába került. Utolsóelőtti birtokosáról Portland-vázának is szokás nevezni. A British Museumban 1845. egy látogató szándékosan darabokra zúzta az edényt, de ismét összerakították. Magassága 25 cm., legnagyobb átmérője 15. cm. Az edény alapteste sötétkék, átlátszó üveg, mely homályos tejfehérségű üvegréteggel van bevonva. E rétegből több alukból álló mítosz ábrázolás van kikoszorúlván, így hogy a felhárszói alakok a kék alaphól bomborulnak ki. (Összesen 7 személy, két fa, egy kigyó, nyugvóvíg és váza). A B. a római üvegekoszorúlésnak ránk maradt legromebkebb alkotása. Újban agyagból, majd megüvegből is készítették egészen hű másolatát.

Barborton, város Transzváli Lydenburg nevű járásában az E.-i határ közelében, mintegy 4000 lak. (Graham *Barber* 1885. alapította. Közéleben vannak a Mauch által 1870. felfedezett De Koop nevű aranymezők. A Delagoa-Pretoria vasúttal szárvonal köti össze.

Barbès (ejtsd: bárbé), *Armand*, francia forradalmi politikus, szül. Guadeloupe szigetén 1810 jún. 18., megh. Hágában 1870 jún. 26. Párisban részt vett Blauqui alatt titkos társaságok üzemelésében. Az 1839-máj. 12-iki vakmerő lázadás kísérlet alkalmával elfogták s halálra ítélték, de Lajos Fülöp király büntetését élefgyvtiglan fogságra változtatta, melyből B. az 1848. februári forradalom alatt kiszabadult. Az ideiglenes kormány B.-t a Luxemburg-palota kormányzójává és ezredessé nevezte ki s egyúttal képviselőnek választották. Mint az 1848. máj. 15-iki merénylet egyik elkövetője, élefgyvtiglan fogságra ítélték. III. Napoleón 1854. szabadon bocsátotta.

Barbette (franc. ejtsd: bárbett). Oly lövegek, melyek nem a mellvéd fölé, hanem a mellvéd fölött, *en B.* (ném. *über Bank*) lőnek. B.-lövegeknek, páncéltornyok, melyekből a lövegek *en B.* lőnek. B.-tornyoknak nevezetnek. A szerkezet így sokkal könnyebb és a lövegek sokkal tágabb kilövése van; a különben szabadon álló esővet egy vértés fődél védi az ellenséges tűz ellen, mely fődél a löveggel együtt forog. Modern hadihajók kizárólag B.-tornyokban hordozzák nagy kaliberű ágyúikat, miért is B.-tornyhajóknak nevezetnek. L. *Vérteshajó*.

Barbey (ejtsd: bárbé), *Édouard Polydore Isaac*, francia államférfi, szül. Mazamet-ben (Tarn) 1831 szept. 2., megh. Párisban 1905 márc. 26. A tengerészeti pályára lépett és részt vett a krími és a Kína ellen indított háborúkban. 1863-ban birtokára vonult. 1870-ben önként ragadtott fegyvert és részt vett Páris védelmezésében. 1882-ben szemétnak választották, még pedig köztársasági program alapján. 1887-ben a tengerészeti tárcát vállalta el a Rouvier-minisztériumban és ez állásában a Tirard- és Freycinet-minisztériumban is megmaradt.

Barbey d'Aurévilly (ejtsd: bárbé dorévillyi), *Jules*, francia kritikus és regényíró, szül. 1808. megh. 1889. Párisban. Már 15 éves korában feltűnt az irodalomban. Ismertebb művei: *L'amour impossible* (1841); *Les prophètes du passé* (1851); *L'en-*

sorelé (1854); *Portraits critiques* (1863); *Goethe et Diderot* (1880); *Les oeuvres et les hommes du XIX. S.* (énem kiadta a Le Pays laphan megjelent kritikái és történelmi tanulmányait, amelyek 1861—95 között 10 kötetben jelentek meg. Nagy tehetségű és sokoldalú író volt, eleven, ötletes tollú, de kifejezéselben és ítéleteiben szertelen, hatásvadászó.

Barbezieux, járási székhely Charente francia départementban, a Trèfle és Condoué között, vszint mellett, (1900) 4204 lak., a XII. sz.-ból való Mátyás-templommal, jelentékeny szeszkereskedéssel, gabona- és marhavásárokkal. B. Angoumois egyik hűbére volt, amikor még falak körítették.

Barbi, Alice, olasz énekművésznő, szül. Medenában 1861 febr. 26. Apja szegény hegedűművész volt, anyja pedig egy olasz marquis-család tagja. Szülő 1869. Kairóba költözöttek, hol apja a khedive meghívására átvette a kairói opera igazgatását. A kis Alicet egy francia nevelőintézet gondjára bízták, hol szigorú klastromi nevelésben részesült. Tizenötéves korában szülői visszaköltözöttek Olaszországba. Apja a római-konzervatóriumban képezette ki a hegedűművészi pályára. 1879-ben a Quirinálban bemutatá hegedűjátékát a közönségnek. Mint dalénekesnő legelőször 1882. szülővárosában lépett fel, s esakhamar világhírű lett. Budapesten először 1892. énekelt. 1897 óta B. Wolff-Stomersee orosz nagykövet neje. Költőnő is, verseit Bazzini zenésítette meg.

Barbiano di Belgiojoso, Giovanni Giacomo, olasz hadvezér. Szolgált a francia ligában, a pápai, később a spanyol hadseregben s 1593. Felső-Magyarország kormányzója és Kassa parancsnoka lett. Itt első tette az volt, hogy a protestánsok templomait erőszakkal elfoglalta, papjaitak pedig a városból kiűzte. Egyike volt azon zsarnok idegeneknek, kik a magyart vérg ildözötték. 1604-ben Beeskaynak levelet írt, melyben 20,000 frt kölcsönt kért tőle, midőn pedig Boesky azt tőle megtagadta, halálos ellenséggé lett neki. Közrekerítette leveleit s a császárnál felségárulónak vádolta be, szentjóbói várát pedig megtámadta. Boesky, miután hiába kért maga ellen vizsgálatot, B. ellen fegyvert fogott s a hozzá igyekező Petz vezér seregét Álmósd mellett 1604 okt. 14. tönkretette s magát B.-t is megszalasztotta. B. Kassára akart menekülni, de nem boesátották be s így Szepes várába futott, melyet azután, sikertelenül, Lippai Balázs ostromolt. B. később Spanyolországban tartományi kormányzó lett s 1626. halt meg. V. ö. *Gömöri G.*, Az álmósi ütközet. M. Hadtörtén. Közlem. IV. évf. 709 l. és a Boesky-irod.

Barbiano di Belgiojoso d'Este, olasz nemesi s részben hercegi család. Nevét a Comacchia mellett fekvő Barbiano-kastélytól vette. Emeltésre méltó: *Aberico Condottiere*, ki a külföldön szolgáló olaszokat összegyűjtötte s belőlük a György-csapatot szervezte, mely úgyszólván katonai iskolája lett egész Olaszországnak. E seregrel harcolt III. Károly nápolyi király oldala mellett, ki 1384. connétable-jává tette. Szolgálatait azután Visconti Galazzo milánói hercegnek ajánlotta fel, ki őt (1403) végrendeletében fia gyámjának és kormányzójának nevezte ki. Megh.

1409. — Kitént még e családból *Krisztina* hercegnő (1808—1868), B. Barbiano herceg neje, író. (Műveit l. fől sorolva Boceardonál, Encicl. italiana, III. 562. l.) — A családnak jelenlegi feje *Emilio* herceg, szül. 1855., Antonio herceg (1804—1882) fia.

Barbié du Bocage (ejtsd : barbié dü bokász), 1. *Jean Denis*, francia geográfus, szül. Párisban 1760 ápr. 28., megh. u. o. 1825 dec. 28. Tagja volt az Institutnek 1806 óta, 1809 óta pedig a párisi Collège de France tanára. Hirnevet Atlas pour le voyage du jeune Anacharsis (Paris 1788—89., új kiad. 1799) által szerzte. Magyarul: B. világotító értekezése (Barthelemy: Ifjú Anacharsisának VIII. kötetéhez). Ford. Deáky I. Sámuel (Kolozsvárt 1821, a ref. kollégium bet.). További művei: Mélanges de géographie és Examen des histoires d'Alexandre. — 2. *B., Jean Guillaume*, az előbbinek fia, szül. 1793., megh. 1843.; tanár volt Párisban s szintén kiváló érdemei vannak a földrajzi tudomány és térképezés körül. — 3. *B., Albert Frédéric*, az előbbinek testvére, szül. 1798., megh. 1834 febr. 25. Munkái: Traité de géographie générale (Paris 1832), és Dictionnaire géographique de la Bible (ugyanott 1834). A Faculté des lettres tanára volt.

Barbier, 1. *Antoine Alexandre*, francia bibliográfus, szül. 1765-ben Coulommiersben, megh. 1825-ben. Fő műve: Dictionnaire des ouvrages anonymes et pseudonymes (Paris 1806—1809 és 1872—79, 4 köt.). Mint Napoleon könyvtárnoka alapította a fontainebleau-i, compiègne-i, st. cloud-i és louvre-i könyvtárakat.

2. *B., Auguste*, francia szatirikus, szül. 1803-ban Párisban, megh. 1882-ben Nizzában. A júliusi forradalom a költői szatíra terére vezette, amelyen nagy sikereket aratott. 1869-ben az akadémia tagja lett. Fő műve: *Jambes* (1831, 31. kiad. 1882). Jambusok, melynek néhány szép darabja örökre megőrzi B. nevét az irodalomban.

3. *B., Jules*, francia színműíró, szül. Párisban 1822-ben, megh. 1901-ben. Számos drámát, vígjátékot, vaudeville- és operaszöveget írt. Ismeretebbek: Le roman de la Rose (zenéje Pascaltól, 1854); Psyche (1857, zenéje Thomastól); Le pardon de Ploërmel (1859, fordította *Csepregi Lajos* Pest 1860, zenéje Meyerbeertől); Faust, ford. *Ormai Ferenc* (u. o. 1870); Romeo et Juliette, ford. *Ormai* (Nemzeti Színház könyvtára 31); La reine de Saba (mindannyi Gounod zenéjéhez) stb. A francia-német háború lírai költemények írására lelkesítette.

Barbier de Meynard (ejtsd : barbje dü menár), *Casimir Adrien*, francia orientalista, szül. 1827. Marseilleshon, megh. 1908 márc. 21. Párisban. Előbb követségi attaché volt Perzsiában, azután a perzsa tanszék tanára a Collège du Franceon. Fő művei: Dictionnaire géographique, historique et littéraire de la Perse (1861); La poésie en Perse (1878); Dictionnaire ture-français (1881) stb.

Barbieri, 1. *Giovanni Francesco*, olasz festő, l. *Guercino*.

2. *B., Giuseppe*, olasz tanító, költemények írója és híres egyházi szónok, szül. 1783. Bassanóban, megh. 1852. Padovában, hol előbb a szónoklástan, később az államtudományok tanára

volt. Híresek Quaresimale c. böjti prédikációi és Le stagioni c. tanító költeménye.

Barbigan (arab), hídfo, hídfeőröd, l. *Barbacane*. **Barbitosz** (*Barbiton*), ó-görög hangszer, melyet Alkaios, Sappho és Anakreon használtak énekeik kíséretéül. A lyrához hasonlít, de ennél karcsubb.

Barbitursav, malonyhugyany
 $C_2H_4N_2O_3 + 2H_2O$,

színtelen prizmákban kristályosodik, melyek meleg vízben oldódnak. Előállítják malonsavból és huyanyból, azokat 100%-on foszforoxikloriddal melegítve. Lúggal főzve szétesik malonsavra és huyanyra. Alkil származékai közül a dietil származéka *veronal* néven mint fontos altató hatású gyógyszer van alkalmazásban.

Barbizon (ejtsd : barbizó), Chailly-en-Bierre községhez tartozó telep Seine-et-Marne francia departementban a fontainebleau-i erdő Ny-i szélén; ismeretes mint a francia tájfestők gyülekező helye. L. *Barbizoni festők*.

Barbizoni festők, ama francia festők csoportja, kik az 1830-as évek elejétől kezdve a fontainebleau-i erdőben (Barbizon falu) dolgoztak és a természet finom megfigyelése, hangulatos, de hű ábrázolása által új irányt adtak a tájképfestésnek (*paysage intime*). Az úttörő mesterek voltak: *Théodore Rousseau*, *Jean François Millet*, *Jules Dupré*, *Camille Corot* (l. a saját nevük alatt). V. ó. *Leipnik*, a barbizoni művészek (Budapest 1904).

Barbosa du Bocage (ejtsd : barbóza dü bokász), *Manuel Maria*, szül. 1765 szept. 15. Setubalban, megh. 1805 dec. 21. Lisszabonban. Mint tengerész a keletindiai Góába került, homán gúnyversei miatt Macaoba menekült. 1790-ben tért vissza Lisszabonba. A Nova Arcadiából kizárólván, a francia forradalmi eszmék terjesztésével, istentagadó és lázadó irataival magára vont a politikai hatás és inkvizíció haragját, mely börtönbe vetette, ebből csak Lafoés és Pombal befolyása szabadította ki. B. Portugáliának egyik legnépszerűbb költője, szonettjei nagyon sikerültek, szerelmes versei azonban túlpajkosak. Rimas c. köteté 1791. jelent meg először. *Obras poeticas* 1853—57-ig (6 köt.). Kritikai dolgozatai közül leghíresebb a Verdades duras c. Voltaire-i levél.

Barbosza, kisk. Krassó-Szörény vm. bogsáni j.-ban, (1900) 869 oláh lak., u. p. Valcapaj, u. t. Raffna.

Barbotan, Cazanban francia községhez tartozó fűrődéhy, Gers departementban, 651 lak., XI. százbeldi templommal; 6 meleg (26—38° C.) kő- és vastartalmú gyógyító forrásért évenként több mint 1000 fűrődövendég látogatja meg.

Barbotine (franc), másként *pâte sur pâte*. A porcellán díszítésének egy nome, melynél a dísz a nyers tárgyra a máz alatt, igcu sűrű festékanyaggal festik, úgy hogy az reliefszerűen hat, 1849. kezdtek alkalmazni, a modern keramiagyártásnál igen gyakori.

Barbou (ejtsd : barbu), 1. *Alfred*, francia író, szül. Mayotben 1846. Mint hírlapíró kezdte pályáját, 1871 óta a Sainte Geneviève könyvtár tisztviselője. Számos cikken kívül egész sorozat történelmi tanulmányt írt, többnyire Brovaux, Reumbeur, Lussac, Hassan árnevek alatt. Főbb művei: His-

toire du ministère Polignac (1877); Les trois républiques françaises (1878); Les grands écrivains de la France (1879-80); Histoire complète du drapeau français (1880); Histoire de la guerre du Danubey (1893).

B. B., Jean Joseph, a hírneves B. francia nyomdász család egyik tagja, 1717. Párisban telepedett le mint könyvkereskedő s ugyanott 1723. nyomdát is alapított. Halála után fia, B. Gérard Joseph és munkatársa, ifj. B. Gérard Joseph, vette át az üzletet s Collection B. cím alatt megindították a latin klasszikusok sorozatát, melyből összesen 76 kötet jelent meg. Ez a gyűjtemény díszes kiállítás és korrekt szövegkiadás miatt nagyon elterjedt. 1808-ban Delalaine Jules birtokába ment át az üzlet, aki azt saját cége alatt folytatta. A B.-k, kiknek ősapja B. Jean lyoni nyomdász volt, a XVI., XVII. és XVIII. sz.-ban Franciországi különféle városban bírtak nyomdát s több ezer klasszikus kiadást nyomtattak.

Barbour (ejed: barbó, írják *Barber*-nek is), *John*, Skótszág legregyibb nemzeti költője, szül. 1316. megh. 1395 márc. 13. Fő műve: *The Brus*, eposz (1375 körül), amely a skótok legnagyobb királyának, Robert Bruce-nak (1306-1329) történetét dolgozza fel nyoletagú, páros-rímű versorokban.

Barboux (ejed: barbú), *Henri Martin*, francia jogtudós, az Académie Française tagja, szül. Châteaurouxban 1834 szept. 24, megh. Párisban 1910 apr. 25. 1859-ben ügyvéd. Különösen pénzügyi természetű pörökben nagy hírne tett szert. Az 1894-iki Panama-pörben a két fő vádlott, Lesseps Ferdinand és Károly védője volt. Törvényeszéki beszédei *Discours et plaidoyers* (2 köt., 1889-94) címmel adta ki. Külön jelent meg: *Affaire de Panama, plaidoirie pour MM. Ferdinand et Charles Lesseps* (1893).

Barbuda, az angol Antillák egyike, a Leeward-szigetek csoportjából, 44 km.-re Antiguától; terület: 192 km², zátonyok és homokpadok veszik körül, amiért a hajókra nézve nehezen megközelíthető: igen alacsony, legmagasabb pontja 60 m.; éghajlata egészséges; lakóinak száma mintegy 800, akik leginkább állattenyésztéssel, kukorica-, dohány- és cukornádermeléssel foglalkoznak. Közigazgatásilag Antiguához (l. o.) tartozik.

Barbula Hedv. (adv.), a lombos mohák gónusza, hazánkban 12 fajja él.

Bárbura, kisk. Hunyad vm. dévai j.-ban, (1900) 414 oláh lak., aranybányával; u. p. Marossolymos, u. t. Boiceza.

Barbus Cuv. (állat), a pontyfélék családjába tartozó halnem. *L. Márua*.

Barby, város Magdeburg perosz kerületben, az Elba jobbpartján, vasút mellett, (1905) 5301 lak.; repácukorzyártással és sörfőzéssel, szesz- és tégla-gyárral.

Barca (ol.), tengeri kereskedelmi hajókon alkalmazott bármínemű csónak, különösen az, melyet a hajórakományok partraszállítására és behajózására használnak.

Bárca, 1. *játékbarca*, csontból, gyöngyházból, fából stb. készült jegy (francia neve után általában jeton-nak is hívják), mely a kártya v. kockajátékban bizonyos nyereséi számot v. megállapí-

tott összeget jelent s a játékeredmény elszámolására egységértékű szolgálat. — 2. *B.* különféle anyagból készült oly jegy, amelyet bányákban, gyárakban, vasúti munkálatoknál stb., továbbá háborus időkben pénz helyett fizetésre használnak és meghatározott módon és időben folyóponzra beváltak. — 3. *B., bárcázás*. A vasúti szállítványozásnál az árúrabaknak azokkal a jelző adatokkal való megjelölése, melyek szükségesek ahhoz, hogy a szállítmányok fel ne cseréltesse-nek, hogy rendeltetési helyükre jussanak és hogy a szállítási szerződés feltételeinek megfelelően kezeltesse-nek. — 4. *B.*, erkölcsrendezeti szempontból, 1. *Türelmi bárca*.

Barcaccia (ol.), a tengeri kereskedelmi hajókon alkalmazott legnagyobb csónak.

Barcafalvi Szabó Dávid, műfordító és nyelv-újító, szül. a XVIII. sz. közepén (1753 v. 1755) Bodrogkeresztúron (Zemplén vm.), megh. 1828 márc. 20. Sárospatakon. Ugyanitt végezte iskoláit, azután két évig külföldön tanult, közben két ízben (1784, 1786) szerkesztette a pozsonyi Magyar Hirmondót, 1792—1805-ig a sárospataki kollégiumban tanított matematikát és fizikát. Több nyomatásban megjelent műve közül csak az első jelentős, a *Szigvári klastromi története* (1787), érzélgős regény, melyet Miller Márton német eredetijéből fordított. Nem maga a regény fontos, még előadása sem, mert B.-nak nem volt stílerzéke, csak a nyelve. B. már újságró korábban megkezdte a szófáragást, e munkájában azonban egészen gyárilag űzte a szécsinálást. Erős nemzeti érzés él benne s emiatt minden fogalmat magyarul akarván kifejezni, regénye tele van új, addig nem hallott szavakkal. Van közöttük sok természetes űten, helyes analógiával készült is, különösen az összetételek között, amelyek, összesen vagy 50, átmentek a köznyelvbe s élnek ma is (pl. *bélváros, esernyő, mondat, művész, olvasmány, uradalom*), de ez elenyésző kevés a mérészen, minden analógia nélkül képzelet vagy megcsontkított szavaihoz képest. Egy pár ezek közül is él (*cím, ima, tábornok*) s voltak olyan frók, akiknek tetszettek B. merész, sőt képtelen újításai (pl. *enlep* = monumentum; *örmész* = órálló; *gondolyag* = fogalom), úgy, hogy tovább haladtak a tőle jelölt űten (pl. Dugénics), de a közvélemény s még maga Kazinezy is idegenkedéssel, sőt bosszankodással fogadta „idéttlen, megengedhetetlen vakmerőségeit”. B. nem is folytatta munkáját, de így is megilleti őt a legerőszakosabb nyelv-újító neve.

Barcaglia, Donato, olasz szebrász, szül. Paviában 1849 dec. 1. Milanóban és Rómában tanult. Kiváló művei: *Amor által megvakított leány* (1875); *Az Élet meg akarja akasztani az Idő folyását*; *A szegény (mindkettő a triesti Museo Civicóban)*; *Szappanbuborékok*; *Nagyatyai örö-mök*; *Atléta*. Legújabb művei közül kiválik az 1859. évben elesették nagyszerű emléke *Melegnánoban*.

Barcarés, kikötő, l. *Saint-Laurent-de-la-Salanque*.

Barcarola (ol.), az *sajkadal*, melyet a nápolyi és velencei bárkák v. gondolák vezetői a lagunákon való evezés közben énekelnek.

Barcellona (ejtsd: bárcsellóna) *Pozzo di Gotto*, tengerparti város Messina olasz tartományban, szemben a Lipári szigetekkel, vasút mellett, (1900) 23,493 lak., szövőiparral, olajfatermeléssel, kénés forrásokkal.

Barcellos, régi város Braga portugál kerületben, a Cavado jobbpartján emelkedő lejtőn, vasút mellett, (1900) 3530 lak., régi kőfalakkal. A néphit szerint Hamilear Barcas alapította.

Barcelona, 1. Spanyolország egyik tengermentléki tartománya az egykori Kataloniában a Földközi-tenger, Gerona, Lerida és Tarragona tartományok közt, 7731 km² területtel, (1900) 1.054.541 lak. Járásai B., Arenys de Mar, Berga, Granollers, Igualada, Manresa, Mataró, San Feliú de Llobregat, Tarrasa, Vich, Villafranca del Panadez, Vilanova y Geltrú.

2. B., az ugyanily nevű tartomány és az egykori Katalonia székhelye a Földközi-tenger félkör alakú öble mellett, több vasúti vonal kiinduló pontjánál, (1900) 533,000 lak., virágzó iparral. Legfontosabb iparág a szövő-fonó ipar, különösen a pamutfonás és szövő; ezenkívül a selyem-, posztó-, butorkelme és vászonszövés; a vasöntés és gépgyártás, fegyverkovácsolás, cipőgyártás, fehérnemű és ruhakészítés, üveg-, agyag-, bőr-, dugókészítés és csokoládégyártás. Igen élénk a kereskedése is. Kikötőjét hatalmas mólók védik a hullámok ellen és több részre is osztják. 1907-ben érkezett 1567 hajó (1364 gőzös) 1.971.978 és távozott 1141 (1002 gőzös) hajó 1.441.796 t. tartalommal és mintegy egy milliárd peseta értékű áruforgalommal. A legfontosabb kiviteli cikkek: pamut-, gyapjuszövetek, bőr és cipő; behozataliak: nyers pamut, gyapju, festékanyagok, tüzelőanyag, kávé, kakaó és tőkehal. B. az ó-, az újavárosból és Barceloneta nevű kikötői külvárosból áll. Az óvárost a tenger mellett levő és Kolumbusz szobrával ékesített Plaza de la Pazból kiinduló széles út, a (1200 m. hosszú és 23—45 m. széles) Rambla, választja ketté, amely egy kiszáritott patak helyén ÉNy.-i irányban a Plaza de Cataluñaig vezet, ahonnan azután a folytatása, a Paseo de Gracia, a Gracia nevű külvárosig, B. egyik legszebb részéhez vezet. A tenger partján van a Muralla del Mar, ugyan látogatott sétahely. Szép nyilvános kert terül el azonkívül a citadella aljában is. Szép, széles utak metszik át a külvárosokat is. Legszebb épületei: az 1298—1448-ig épült székesegyház Szt. Euláliának, a város védszeujének stremekével, két befejezetlen toronnyal; a szintén gótikus Santa Maria de Mar; az 1909-iki fölkeles alkalmával megrongált San Pedro de las Puelbas, a szintén megrongált Sau Pablo del Campo nevű templomok; az aragoniai királyok egykori palotája (a XIII. sz.-ból), amelynek az V. Károly császár idejéből való melléképületben van elhelyezve az archeológiai múzeum és az aragoniai királyok gazdag, híres leltára; az audienca (törvényszéki palota), az Alba-család régi kastélya; a városháza (a XIV. sz.-ból); a Teatro del Liceo, Spanyolország legnagyobb, 4000 nézőre szánt színháza; a börze (Lonja) oszlopos előcsarnokkal; az egyetem mór stílusban épült nagy előcsarnokkal; az igazságügyi palota; az 1888-iki kiállításból fennmaradt iparesernok, állandó kiállítás-

sal; a műcsarnok, amely tudományos gyűjtemények számára van fenntartva; végül a diadalkapu a Salon de San Juan nevű széles fasor bejáratánál. Az egyetemé, könyvtarán és botanikus kertjén kívül van B.-nak művészeti akadémiaja, több múzeuma, hajós-, kereskedelmi és több közép- és biskopálaja; 15 színháza és cirkusza, meg a bikaviadaloknak szánt arénája. A síkságot, amelyen a város épült, amfiteátrumszerűen hegyek veszik körül, amelyek egyikén, a várostól DNy.-ra fekvőn (az ókorban Mous Jovis, későbbben Mous Judaicus) épült a Montjuich nevű erősség; ez 10,000 embert is képes uagába fogadni. A környéken fekvő hegyek némelyikéről, különösen a Tibidaboról, ahová fogaskerekű vezetől, gyönyörű kilátás esik a tengerre és a városra. — B. kezdetben föniciál gyarnat volt; később a karthagóiak foglalták el; a rómaiak idejében Colonia Faventia Julia Augusta Bta Barcino nevet viselt, a IV. sz.-ban már B. néven is említik; 415. Athaulf, a nyugati gótok királya, foglalja el; 713. arab kézbe kerül. 801-ben Jámbor Lajos hódítja meg és a spanyol határgörtség fővárosává teszi. 985-ben az arabok ismét elfoglalják és földülják; csakhamar azonban de Borell gróf visszahódítja és B. önálló görökök uralma alatt virágzásnak indul. 1258-ban alkotott teugerészeti törvénykönyvét (Consulato del mar) mindeütt érvényesnek ismerték el. 1137-ben, midőn IV. Berengar Rajmund II. aragoniai Ramiro egyetlen leányát, Petronellát nőül vette, B.-t Aragoniához csatolják. 1640-ben a francia királyoknak veti magát alá, de 1652. hosszú ostrom után kéuszserül megint a spanyoloknak hódolni. 1697-ben a franciák ismét elfoglalják, de a rýswicki békeben visszaadják. A spanyol örökösödési háborúban Károly főherceg partjára áll. 1714-ben V. Fülöp csapatai foglalják el. 1809 febr. 16. Duhesme francia tábornok keríti hatalmába és a franciák 1814-ig meg is tartják. 1827, 1835, 1838, 1840, 1841, 1842 és 1856-ban B. véres fölkeléseknek volt színhelye. Azóta a spanyol szocializmus gócpontja, auit legjobban bizonyít az 1909 júl. 26. és 31. közt dúlhöngő fölkelés. V. ö. Ant. *Cayman*, *Memorias historicas sobre la marina, comercio y artes de B.* (Madrid 1779—92).

3. B. (azelőtt: *Nueva B.*), város Venezuela dél-amerikai köztársaságban, 2,5 km. nyíre a tengerrel, a Neveri partján, vasút mellett, 12,785 lak. Kisebb hajók a városig juthatnak fel; nagyobbak Ensenada de B.-öbölben vetnek horgonyt.

Barcelonnette (ejtsd: bárcsloaette), az ugyanily nevű arroudisz székhelye Basses-Alpes francia départementban, az Ubaye vagyis B.-i völgy közepe táján, a Cortebelle és Roche-Pointue alján, (1900) 2405 lak., kalap-, posztó-, selyemkolme- és börgyártással; Manuel követ emlékszobrával. 1231-ben alapította Raymond Bérenger. Provençe akkori grófia.

Barchan, 1. *Barkhán*.

Barchent, parké v. rélez (*Barchent, fataine, fustian*). Lágyosdratú pamutvetülékek készült sávyolkötésű szövet, fonákja bolyhosítva. A közepkorban, vagyis a közifonás időszakában lüncfonal lunfonalat használtak, most azonban főleg csak pamutfonalat. A B.-gyártás a közép-

korban, nevezetesen a XV. sz.-ban (Zsigmond király idején) nálunk igen fejlett volt s főleg *Kassán* központosult. A most készülő pamut-B. változatai: *Nyers B.* cm.-ként 26 lánc és 20 vetéssel, 22 angol számu pamutlánc s 8 a. sz. pamutbevetőfonalból, *Belés B.* cm. 21/24, 20/4 angol sz. pamutfonalból. *Nyomatott B.* cm. 23/18, 24/15 ang. sz. *Borlás B.* (Schnürchen B.) ripszkötésű (l. *Alapkötés*) cm. 34/29, 28/44 ang. sz. *Piké B.*, l. *Piké*.

Barchez, a zsidók szombati és tünepi fonott kalácsa, amely fölött a házigazda péntek este ünnepeles áldást mond. Zsidó népetimológia szerint n. m. *birkuš Adonáj* (Isten áldása), valójában a. m. *Berehta* (germán istennő), kinek tiszteletére az ősgermánok ilyen alakú kalácsot sütöttek.

Barci. kisk. Modrus-Plume vm. eirvineci j.-ban, (1900) 304 horvát-serb lak. : u. p. és n. t. Grizane.

Barclay (ejtsd: barklé), 1. *Alexander*, angol költő és író, szül. 1475 körül, megh. Londonban 1552. Tanulmányait Oxfordban végezte és 1506. adta ki *The Castell of Labour* c. allegorikus költeményt. Következő műve *The Shyp of Polys of the Worlde*, amelyet Pynson nyomtatott ki 1509-ben, részben utánzása, részben fordítása Sebastian Brandt *Narrenschiffjének* és érdekes, mint a korviszonyoknak szatirikus rajza. B. nem Brandt eredeti munkáját, hanem Jakob Locher *Stultifera Navis* c. latin feldolgozását használta forrásul. Megemlítendő még *The Myrroure of Good Maners* c. munkája is.

2. *B. Arthur*, Liberia néger köztársaság elnöke, szül. az angol Antillákban 1857. Jamarikában végezte tanulmányait, ügyvédnek készült, de 1894. elment Guineába, ahol egy európai kereskedőhöz alkalmazottja lett. 1898-ban képviselővé választották. Értelmes és tevékeny ember létére rábízta a pénzügyek vezetését, 1903. pedig a köztársaság elnökévé választották. Mint elnök nemcsak megnyitotta az országot az európaiak előtt, hanem mindjárt kezdetben igyekezett a francia gyarmat határigazítása alkalmával megszi- lardítani a jó viszonyt Franciaországgal; másrészt célul tűzte ki, hogy Libériát, melynek lakosságát a nyomor és az alkoholizmus megtizedelte, gazdaságilag rendbe hozza.

3. *B. John*, új-latin költő és szatíraíró, szül. Pont-a-Moussonban 1582 jan. 28., megh. Rómában 1621 aug. 12. Szülővárosában tanult, hol skót származású atyja, Stuart Mária bukása után hazáját elhagyván, a jogot tanította. 1603-ban apjával Londonba ment; később Párisban és 1618-tól fogva haláláig Rómában élt. Fő műve: *Argenis* (Paris 1621. németül *Opitzól*, újabban *Münchtól*), széles politikai allegória és erkölcsrajz, főleg Franciaországról. Klasszikus nyelven van írva a jezsuiták ellen irányuló regénye: *Euphormionis satyrikon* (London 1603, II. rész Paris 1605). Továbbá: *Apologia Euphormionis* (London 1610) s az iskolákban is olvasott *Leon animorum* (London 1614). V. ö. *Dalrymple*, *Life of B.* (Edinburg 1786); *Boucher*, *De B. Argenide* (Paris 1874); *Dukas*, *Étude bibliographique et littéraire sur le Satyricon de B.* (u. o. 1880).

4. *B., Robert*, a quekerek legkiválóbb dogmatikusa, szül. Edinburgban 1648., megh. 1690 okt. 3. Uryban, Aberdeen mellett. Párisban, hol tanulmányait végezte, áttért a katolikus vallásra. Majd reformált szülei által visszahívatva, a quekerekhez csatlakozott, kiknek igen buzgó apostola lett. Fő műve: *Apologia theologiae verae christianae* (1676, új kind. 1849) s *Catechism and confession of faith* (1873).

5. *B., sir Thomas*, angol jogtudós, szül. Demferline-ben (Skócia) 1853. Tanulmányait részben Német- és Franciaországban végezte. 1876—83-ig a Times párisi levelezője volt. 1881-ben Londonban ügyvédi minősítést szerzett, de azután is Párisban működött, mint nemzetközi ügyvéd. 1894-ben a párisi angol kereskedelmi kamara alelnöke, 1899. elnöke lett. A nemzetközi békemegállom és az Anglia és Franciaország között 1903. kötött egyezmények körül szerzett érdemei elismerésül 1904. lovagi méltóságra emelték. B. az angol és német közlekedés körül is sikeresen buzgálkodott. A Danville-lel közösen írt *Les effets de commerce dans le droit anglais* (Paris 1883) c. művén kívül számos cikke jelent meg, különösen a *Revue du droit international* c. folyóiratban.

Barclay de Tolly (franc. ejtsd: barklé de toly) *Mihály* herceg, orosz tábornagy; a skót B. család egyik Livlandban élő ágának ivadóka, szül. 1761 dec. 27., megh. Insterburg közelében 1818 máj. 14. Belépet az orosz hadseregbe, 1788—89. a törökök, 1806—7. a franciák ellen harcolt és 1810. hadügyminiszter lett. Az 1812-iki hadjárat elején az orosz sereg nyugati hadtestét vezényelte, de az orosz nemzeti párt sürgetésére a cár kényszerült őt az ó-eosz Kutuszov-val felváltatni, kinek parancsnoksága alatt a berodinoi csatában az orosz középhadát és balszárnyát vezényelte. Részt vett még az 1813—14-iki hadjáratokban Németországban és Franciaországban; 1813. gróf, 1815. pedig herceg lett. V. ö. *Beirhóthy* Ilena, Dugenis és B. (Bpest 1909).

Barclay-sound, öböl angol Kolumbia partján, Vanceover-szigettől Ny.-ra, 10—12 km. hosszú; kis szigetek és zátonyek kisebb részekre osztják; leg hosszabb csatornája az Albérni. Barclay hajóskapitányról kapta nevét.

Barclay vízszintes sikkja, l. *Koponya*.

Barcola, tengeri fűrdő, l. *Tyrist*.

Barcs (*Baracs*, *Borcs*). Árpád-keri magyar személynév, mely a fehér- és pestvmegeyi Baracs és a somogymegeyi Barcs helynevekben maradt fenn.

Barcs, kisk. Somogy vm. B.-i j.-ban, (1900) 5396 magyar és német lak., a járási szolgabírói hivatal széke, dohánybevaltóhivatallal; hervát-szalvon belépti állomás, a m. k. államvasút meggyszébb-barsi vonalának, a déli vasútnak és a mohács-pécs-barsi vasútnak csemópontja, élénk személy- és áruforgalommal, fakeskedéssel, posta- és táviróhivatallal, telefonállomással, csendőrrészel, kaszinóval és többféle egyesülettel; gr. Széchenyi Imre és Dénes uradalman nagy magyarfajtájú gulya van. Hezátartozik *Barcstelep*. (1900) 926 lak. Lakói dehánytermeléssel, szarvasmarha- és sertésneveléssel foglalkoznak. Van sertéshizlaló, gőzfűrés, tégláégető körkemence, ipari és

gazdasági szeszgyár, két takarékpénztár, hitel-szövetkezet; a budapesti leszámítoló és pénzváltó-bank nagy közraktárai, a délnémet Dunagőzhajózási társaság és a Dunagőzhajózási társaság dravahajózási végkikötője. A vasút kiépítése óta keletkezett kereskedelmi és ipartelep, a B.-i ser-téshízláló részvénytársaság székhelye.

Bárcs (ösv.), l. *Cnicus*.

Barcsai (Barcsay)-család (nagybarcsai báró és nemes). Erdély egyik legrégebb és legelőkelőbb-családjá, amelyet régebben a Szt. László korában élt Márk horvát bántól származtattak. Ez azonban okmányilag nem mutatható ki, a család legelső őseül

a XIII. sz. közepén élt Ivanchó tekinthető, kinek András fiától származó unokájától Sumurakustól a család leszámítása napjainkig lehozható. Sumurakus (valószínűleg a Smaragdus név elferdítése) 1310—1315 körül említetik, amidőn házasságra lépett Erzsébettel, Miklóscs, Alárd fiának leányával. Házasságából két fia származott: László és János.

kik mint nobiles de Barcha említetnek az oklevelekben. László utódairól csak szörnyös följegyzéseink vannak, testvére János folytatta le a családot napjainkig. A család őse Sumurakus 1315-ben Oláhárkus, Felkenyér, Bászárkus és Piánra királyi adományt nyert. 1408 óta a család Barcsai néven nevezi magát, Barcsa birtokuk után, melyre Petrény, Árkos és Prázmárral együtt V. Lászlótól új adományt nyernek. Tamás és János 1462. a török elleni háborúban szerzett érdemeikért Mátyás királytól Váraszve, Buthon, Gozthos és Prothnikra nyernek adományt, azonkívül 1528. I. János királytól Marossolymost, 1579. Báthori Istvántól Petrényt, Sárfalvát, Nagy- és Kisdenkent, Mártondenket, Kőfalvát nyeric adományul. A XVI. sz. közepétől a B. előnevet, melyet a család addig használt, a Nagy-B. előnévvel cserélik fel. A ma élő B.-ak I. Tamástól származnak le, aki 1514 előtt halt meg. Fia I. Ákos II. Ulászlótól a magvaszakadt Szilágyi Márton birtokait kapta. I. Ákosnak András fiától született unokája István, akinek fiától Sándortól a család két főágazata származik le. Sándor kétszer nősült, első feleségétl Patasies Erzsébettől született fia Ákos, a fejedelem (I. o.) és Sándor, aki az I. főágazat megalapítója, második feleségétl Rusori Ilonától pedig Mihály fia született, a II. főág megalapítója. Mihály dédunokáiban, Sándor és Györgyben a II. főág két vonalra oszlott. A család a hagyomány szerint soha címeradományt nem nyert, címerét a mellékelt rajz mutatja, mellyel már a XVII. sz.-ban élt. A családnak két tagja, Gergely és János 1742. bárói rangot nyert, azonban a bárói ág kihalt. V. ö. *Szilágyi Sándor*. A B. család genealógiájához (Turul, II. évf. 6. l.); *Kis Bálint*, Erdély régi családai; A B. család (Turul 1894 évf. Három közlemény);

Barcsai-család címere.

Magyar nemzeti zsebkönyv II. sorozat. Nemes családok I. köt.

1. **B. (II.) Ákos** (nagybarcsai), szül. 1619., megl. 1661.) júl. hóban. A fejedelmi udvarban nevelkedett. 1634-ben kamarásmester, 1642. Konstantinápolyban képviseli urát, I. Rákóczi Györgyöt, majd később az oláh és moldvai udvaroknál járt követéségen. Erdemeiért Rákóczi 1644 dec. 20. lugosi és karánsebesi bänná, 1648. pedig hunyadi főispánná nevezi ki. 1657-ben II. Rákóczi György lengyelországi hadjárata alatt Erdély helytartója volt. A hadjárat szerenésen kimenetele után a török nagyvezér 1658 szept. 14. fejedelemmé nevezte ki, melyet ő csak addig vállalt el, míg Rákóczi a törököt kiengeszteli, mit a Segesvárott okt. elején tartott gyűlés el is fogadott. Rákóczi azonban 1660 máj. 22. a monostori mezőn megütöközt a törökkel, hol megveretett s maga is elesett. Ekkor a népszerű Kemény János állott a Rákóczi-párt élére, ki, miután Barcsay Gáspár seregét Örményesnél megverte és a fővezért megölte, egész Erdélyt hatalmába kerítette. E vereség B.-t annyira meghatotta, hogy 1661 jan. 6. a fejedelemségről lemondott s a rendeket hűségű esküjök alul feloldotta. Később partfelel között újra izgatni kezdett; mire Kemény Gergely várában őrizet alá fogta, s innen Kővárra szállítása közben júl. elején Kozmateleknél megöletett. B. korához képest, mint egykoruak feljegyezték, művelt és tanult ember volt. Uralkodásának legmaradandóbb emléke, hogy Erdély címere 1659 máj. 24. a százsesebi országgyűlésen határozatott meg. Emlékét 1908-ban Kozmatelekn egy díszes emlékoszloppal örökítették meg, melyet egy már régóta ott lévő, a fejedelem emléket őrző faoszlop helyén állítottak fel. V. ö. *Erdélyi Alajos*, Barcsay Ákos fejedelemsége *Századok* 1906. évf.): *Koncz T.* cikke a *Tört. Tárbn*, 10., 375.

2. **B. Abraham** (nagybarcsai), költő, testőr és ezredes, szül. Piskiben (Hunyad vm.) 1742 febr. 2., megl. Csórán (Alsófehér vm.) 1806 márc. 3. Iskola It Nagyenyeden végezte, 1762. szilvásszékújvárnál a bécsi magyar testőrségbe jutott. Mint a fejedelmi B.-család tagját s mint dalilás ifjút szívesen látták a esászárváros legelőkelőbb társaságaiban, s ő ki is vette a részét a nagy világ szórakozásaiból, de művelte lelket is. Testőrtársai, Bessenyei és Báróczy példájára már korán kezdett írogatni. 1767-ben mint kapitány a dragonyosokhoz lépett át, s nagyszombati tartózkodása alkalmával a fiatal Anyost, aki ifjúkori költeményei bírálójaul kérte föl, megnyerte a franciás költői iskola elveinek. 1778-ban nőül vette Bethlen Zsuzsanna grófnőt, majd részt vett a bajor örökösödési (1778-79) s tíz évvel később a török háborúban. Vitézségeért és szeretetreméltó egyéniségeért II. József és III. Lipót nagyon kedvelték, de utóbb, valószínűleg éles, gúnyos nyelve miatt, kegyvesztett lett. Élete végét hunyadmegyei birtokán élte le, munkálva a földet s élvezve ismerőseinek szeretetét és tisztelését. Szülését vetett végé életének. B. műkedvelő költő, s versesi többnyire költői levelek barátaihoz, nagyrészt Orey Lőrínchez, Anyoshoz, Bessenyeihez és Radvanszky Jánoshoz intézve. Elményeiről számol be bennük s azokról a kisebb-nagyobb fontosságú

eseményekről, melyek táborozásai alatt vele történtek, vagy boleselkedik, anélkül a francia költőknél és Orezzaul látta. Főproblémája az emberi boldogság, amit ő a római és francia költők nyomán az egyszerűségben talál, s a háború, amelynek borzalmaival az életben nem, de a költészetben visszaszobrait. Konzervatív hajlamú, de hazáját forrón szerető lelkeseket foglalkozott a magyar nyelv és kultúra ügyével is, s költői leveleiben huzdít apolásokra, művelésükre. Költeményeit, melyeket vegyest írt párrimas és négyríms Zrínyi-sorokban, nem erős érzés vagy magasra szárnyaló elmélkedés teszi értékessé, hanem könnyed hangjuk s választékos előadásuk, sima nyelvük. Emiatt nevezték is a maga korában elegáns poétának. Versei összegyűjtve nem jelentek meg: Orezzaul váltott költői leveleit Revai adta ki 1789. *Ket nagyságos elme költeményes szelleményei* e. alatt, (a kötetben a levelezés első tele B. ö); ezenkívül a *Bessenyei György Társasága* e. gyűjteményben (1777); az *Erd. Múzeum* 1814. 1. évf. bun és a *Kisf. Társ. Delapjai* XXI. (új) folyamában találhatók nagyobb számmal B.-től versek. A többi folyóiratokban v. hírlapokban jelent meg. Életrajzát legelőbbben Zombory Izidor János írta meg 1895.: *B. ölte és költészete*.

3. *B. Domokos*, a főrendiház tagja, szül. 1848 dec. 13. Nagyszébenben. Tanulmányait Nagyszébenben végezte, majd a katonai pályára lépett, de azt korán elhagyta. Kolozsvár és Kolozsvármegye társadalmi életében vezérszerepet vitt. Erdéni elismerésül a király egyik erdélyi útja alkalmával a főrendiház élethossziglani tagjává nevezte ki; de 1892. bannfnyhunadi orsz. képviselővé választatván, főrendiházi tagsága megszűnt. Ezután meg több cikluson át képviselte ugyanazt a kerületet 1905-ig, a szabadelvűpárt feloszlásáig. A következő országgyűlési választásokon már nem lépett fel. 1911 január 19. a király ismét kinevezte a főrendiház élethossziglani tagjává.

4. *B. József*, a főrendiház tagja, es. es kir. kamarás, szül. Nagyszébenben 1840 febr. 27., megh. Bacsiban 1900 ápr. 23. Mint a 3-ik számú dviszárezred tisztje részt vett az 1859-iki olasz hadjáratban, 1866. pedig egy század élén a porosz háborúban. 1879-ben magyar kir. testőr lett. A magyar vöröskereszt-egyesület szervezésében tevékeny részt vett.

5. *B. Kálmán*, főispán, szül. Marosszolyoson 1839 jún. 27., megh. 1903. dec. 30. 1867-ben belépett a belügyminisztériumba mint fogalmazó. 1869—72-ig mint a Deák-párt tagja a hazszegi kerület képviselője volt. 1873—75-ig külföldön, többnyire Párisban élt. 1878—91-ig Hunyad vm. alispánja volt. 1892 óta szabadelvűpárti programmal a dévai kerületet képviselte. 1902-ben kinevezték Hunyad vm. főispánjává, s e tisztséget haláláig viselte.

6. *B. László* (nagybarcsai báró), színműfordító, es. es kir. kamarás, Hunyad vm. főbírája, szül. 1772., megh. 1810. Mint Kolozs vm. alispánja, Bor Sándorral együtt a mult század végén az *Erdélyi Játékos Gyűjtemény* e. színműsorozatot indította meg; tőle való a gyűjteményben öt darab. A Schillerből (rosszul) fordított *Tolvajok*-at magyarságáért többször előadták. Kevésbé si-

kerültek: *Fayel* s a *Rendtartó házi Gazda*. Több figyelmet érdemel: *A gyermeki szeretetnek ereje* (1810). Schröder után szabadon fordított darab, bár ez sem ment lélektani botlásoktól. Legkülönb *A jártas-keltes völgyény* (1793), melyben B. ügyes átdolgozónak bizonyul s némi vígjátéki életet tud teremteni. Egyik mulatságos alakjában, báró Mélyföldiben, először van gúny tárgyává téve magyar színpadon a főnemies osztály léhasága, pazariása, külföldieskedése. Pla, szintén *László* (1802—80), huszártiszt, majd hunyadvármegyei főbíró s a forradalomban nemzetőri főparancsnok, sokat foglalkozott Barcsai Ákos erdélyi fejedelem életével egy akkor kezébe volt Vita Achatii Barcsai e. latin munka után, de dolgozata az 1848-iki pusztítások alatt tönkrement; adott ki egy kötet költeményt is.

Barcs—**pakráci h. é. vasút**, 1885. uyltt meg, hosszúsága 123·8 km., a es. kir. sz. D.-i vaspálya üzemében van. Póvonala Barcs—Verőce—Virovitica—Terezozac—Suhopolje—Bastaji—Daruvár—Pakrácz között, mellékvonala: Terezozac—Suhopolje—Slatina között és Bastaji—Končanica—Zdenici között vonul. A vasút Pozsega és Verőce vármegyei közt ÉD.-i irányban szeli át. Építési tőkje 21.354.000 K. Saját járóműállománya van. Áruforgalmának legnagyobb része tűzifa, építéleti, kő, gabona.

Barca (Burzenbach), folyó Erdély DK.-i részében, az ú. n. Barcaságon (i. o.), 7 havasi folyó egyesüléséből ered; fő forrása a fogarasi havasokhoz tartozó Roukából ered, hol Baitza nevet visel, alább a Királytóből eredő Cserneuca, a Burza-Tomasuluj és Burza-Mike, a Zernest közelében eredő Burza lui Bukur, a Burza Feruluj, a Riu és a Törösvári patak szakad belé. Az egyesült folyó a rozsnói völgyön folyik át, Vidombak és Fekete-halom közt ér ki a Barcaság rónájára s ott Pöldvár közelében az Oltha ömlik. A Nagy-B. völgyében 1644. már vasbányászat folyt, jelenleg azonban szünetel. A Burza Feruluj völgyében Perou-Bolu-Vámilor nevű helyen agyagpalában vaskovand és ezüstnyomok mutatkoznak.

Bárca, kisk. Abauj-Torna vm. kassai j. ban, (1900) 1260 tót és magyar lak., a Bárczay-család nagy kastélyával és angol kerttel; vasúti esomópont, posta, táviró, telefon. Csúcsives kis temploma a XV. sz.-ből való, fakeresztelő medencéje a XVII. sz.-ból. Régi várának nyomai látszanak, hajdan Kassának előőrődjét képezte, a Bárczay-család ősi fészke. 1848 dec. 11. Sehlicke osztrák tábornok Pulszky Sándor alezredek csapatát itt visszaverte, de aztán Dvoruczyk a lengyel légióval az osztrákokat feltartóztatta.

Barcsánfalva, nagyk. Máramaros vm. sugatagi j.-ban, (1900) 3025 oláh és német lak., esendőrör, postafőnyökség, u. t. Aknasugatag. A tatárk utolsó betörésük alkalmával 1717. itt és a szomszédos Borsa mellett vereséget szenvedtek.

Barcaság (*Burzenland*), termékeny hegyvidék és lapály Erdély DK.-i részében, Brassó vidékén, melyet K., D. és DNY. felől az erdélyi Kárpátok hatalmas láncolatai öveznek be, míg É. felől a Persányi hegység határolja s K.-on az Olt és Feketehegy választja el Erdővidéktől és Háromszéktől. Térfogaata mintegy 1600 km², tenger felett

való magassága 5—700 m. E területnek legnagyobb része Brassó vmegyére esik, ÉNy.-i, a Bucses és a Nagy Feketehegy közé nyúló kiöblösödése Fogaras vmegyéhez tartozik. A B.-ot a Barcza folyó, a Vidombáki s a Tömös patak öntözik, melyek az Oldba ömlenek. Lakói túlnyomóan szászok, kik itt egy külön nyelvvidéket alkotnak s elkülönült helyzetüknél fogva eredeti szokásaikat és erkölcsüket mindaddig megővták. A B. Erdély legtermékenyebb legjobban művelt lapályainak egyike; dús térségére D. felől 4 szoros (a Törösvári, Tömös, Ó-Sánci és Bodzai) nyílik, amelyeket már a kunok, bessenyők, tatárok, törökök és oláhok berohanásai ellen védelmezni kellett. E célra Brassó vára (a Czenketét), Törösvár, Feketehalom, Hóltvény és Királyó várai talán már első királyaink idejében épültek, s őrizetükre talán magyar népek rendeltettek, amit abból következtethetni, hogy a B. helynevel többnyire magyar eredetűek. II. Endre 1211. a német vitézrendet hívta be az ottani határok védelmére; annak tagjai néhány helységet építettek, de a király nemskára (1225) visszavette adományát, a vitézek visszaköltöztek Poroszországba, de német telepítvényeseik itt maradtak. A fentemlített várak mint királyi várak az erdélyi vajdától függtek s eleintén a B. szász helységei is az ő, illetve a székely ispánok hatósága alatt voltak; I. Lajos 1377. a 13 szász helységet ez alól felmentette s Brassónak rendelte alá. Zsigmond király pedig 1428. megengedte, hogy a B.-i szászok polgári pereiket a nagyszabeni törvényszékhez főbebezhessék. II. Ulászló Törösvárt Brassónak elzálogosította s 1500. az ahhoz tartozó 10 magyar falut a katonáskodásra és adózásra nézve Brassóhoz esatolta, amely város lasként az egész B. fejevé és urává lett s a magyar falvak lakosait jobbjágraivá tette. Végre Brassó és Beszterce vidékei a Királyföldhöz esatalkoztak, amelyen Nagyszabon kerelkedett felül s akkor a szabeni vagy szász egyetem hatósága az egész Szászföldre terjedt ki. A B. mostani politikai beosztását az 1876. évi XXXIII. t.-e. állapította meg. V. ö. *Orbán* Balázs, A Székelyföld leírása, (VI. kötet, Pest 1873); *Hintz*, Natur- und Kulturbilder aus dem Burzenland (Brassó 1873); *Hunfalvy* János: Egyetemes földrajz. Budapest 1886. II. 791.); *Meschendorfer*, Die Gebirgsarten im Burzenland (Brassó 1860); u. az.: Versuch einer urweltlichen Geschichte des Burzenlandes (u. o. 1866); *Philippi*, Die deutschen Ritter im Burzenland; Das sächsische Burzenland (u. o. 1898); *Obert* F., Herm. v. Salza u. dio Besiedlung des Burzenlandes (1910).

Barcaújfalu, nagyk. Brassó vm. felvidéki j.-ban, (1900) 1035 magyar és oláh lak., gazdasági hitelszövetkezet, vasúti állomás, táviró; u. p. Hóltvény. Evang. temploma a XV. sz.-ból való, benne fakeresztelömedenee.

Bárczay-család, a család levéltár szeriut a XIII. sz. elején *Barcha* nevezet alatt a jelenlegi Barcza helységben élt. A család okmányilag igazolható első őse az 1297 körül élt *Holia comes* fia Inok, kitől a leszármazás egész a jelen időkig megszakítás nélkül hozható le. Címorlevelet *B. László* 1421. Zsigmond királytól kapott. A család nevezetesebb tagja: *András* 1461. Abaúj vármegye

alispánja, beregi várnagy és önödi várkapitány, *János* egri kanonok, ítelömester s *Mátys* király jegyzője. *István* *Mátys* királytól pallosjogot kapott. *János* 1593. az Eger alatti táborban török fogságba esott, de megszökött, 1605. Boecskay követül kiltötte Budára. *Ferenc* 1648. országos követ, később Abaúj vármegye alispánja. *Miklós* a szabadságharcot a 4. huszárezrednél küzdötte hőiesen végig, 1850. halála itéletett, de kegyelmet nyert. (V. ö. *B. Oszkár*, A B. leszármazása. Turul, 1891. évf.)

B. Oszkár, hadtörténeti és heraldikai író, a M. T. Akadémia irattárnoka, fötitkári segéd, szül. 1847, megh. 1898 ápr. 12. A honvédségnél szolgált, melyet századosi ranggal hagyott el. A katonaságtól megvalva, teljesen a tudományos búvárkodásnak szentelte magát. Első nagyobb müve *A hadügy fejlődésének története* (1896. 2 köt.). Heraldikai és genealógiai dolgozatai 1891-től kezdve a Turul hasábjain láttak napvilágot, 1894 óta a Siebmaecher-féle Wappenbuchban az erdélyi nemesi családokat tárgyaló részt szerkesztette. 1895. a magyar heraldikai és genealógiai társaság igazgató választmányának lett tagja. Utolsó munkája *A heraldika kézikönyve*, mely a M. T. Akadémia kiadásában jelent meg 1897. (V. ö. Turul 1898.)

Barczka, kisk. Borsod ny. szentpéteri j.-ban, (1900) 559 magyar lak., vasúti állomással, posta- és táviróállomással. Ref. temploma a XV. sz.-ból való, 1883. átalakítva. Rudóbányáról ide a borsodi bányatársulat bányavasútja vezet, mely itt a Magy. Kir. Államvasutak miskolczi-füleki vonalához esatlakozik.

Bárczy István, Budapest székesfőváros polgármestere, szül. 1866 okt. 4. Budapesten. Iskoláit a fővárosban és Egerben végezte s a budapesti egyetemen nyerte a jog- és államtudományi doktorátust. 1889-ben lépett a főváros szolgálatába s idejének legnagyobb részét a közoktatási és a pénzügyi osztályban töltötte, 1901-ben tanácsnok lett és átvette a közoktatási ügyosztály vezetését, majd amidőn Halmos János nyugalomba vonult, 1906 jún. 19. a székesfőváros törvényhatósága polgármesternek választotta meg. Régebben a közigazgatási tanfolyamokon évekig adta elő a közjogot és közigazgatási jogot. Számos hivatalos javaslatot dolgozott ki fővárosi kérdésekben (a város pénzügyeinek gyökeres rendezése, városi tüzkárbiztosítás, iskolai felügyelet, a népiszkolai tanítás tervének reformja). Polgármesteriségének már első éveiből is számos nagyszabású kérdés megoldása, részben alapos előkészítése fűződik B. nevéhez: a fővárosi törvény reformja, a szervezet korszerű újjáalakítása, az alkalmazottak anyagi helyzetének javítása és a személyzet képzettségének emelése (fizetés- és státuszrendezés, új nyugdíjszabályzat, tanfolyamok stb.). A városfejlesztés körül is kiváló érdemei vannak. Megindította egyebek közt a közérdeklő iizemeknek városi kezelésre vételét és idvös szociális reformok megvalósítását (népháza, új nagy köznevelődési könyvtár), a lakásínség enyhítése érdekében megalkotta és fokozatosan végrehajtja külföldön is elismert lakásépítési programját. Mogleteremtette továbbá a magyar városok állandó szervezetét és a

magyar városok kongresszusát. Emellett irodalmi, művészeti s tudományos tereken is jelentékeny tevékenységet fejt ki. Megalapította s egy ideig szerkesztette a Népvilálos e. folyóiratot, melynek most is állandó munkatársa. Ifjúkora óta aktív részt vesz a hazai sportélet fejlesztésében s mint a Magyar Athletikai Szövetség elnöke, irányítója a hazai atletikának. Mint zenekedvelő, elnöke az Orsz. Dulosszövetségnek, s szorosabb értelemben vett hivatalos elfoglaltságán kívüli eleink részt vesz a főváros társadalmi életében, annak jötekonyságát, közművelődési és szociális mozzalmainban.

Bárd, kelta dalnok, l. *Bárdok*.

Bárd, falu Torino olasz tartományban, a Dora Baltea balpartján az Aostal-völgy kijáratánál, 1000 fés lak. Mellette egy magaslanton egy erőd áll, ez uralkodik a völgyön. A franciák 1800. lerombolták; 1825. Károly Albert király újra felépíttette.

Bárd, szekere-alakú, de szélesebb pengéjű, vasból való vágó és faragó eszköz. *Konyhai B.*, mellyel a szakácsok a húst kőneokra vagdalják. *Ács-B.*, mellyel az ácsok a munkába vett fát simára egyengetik, máskép simító B.-nak is nevezik. *Mészárosok B.-ja*, melyet a taglócsok használnak. *Bárdolni* a. m. a fejszével előmunkált gerosos és szállak gerenda fölületét B.-dal simára egyengetni. *Bárdolatlan*, ami kismítva, kiegyengetve nincsen. Atvitt értelemben a. m. műveletlen, udvariatlan ember. — *B.*, l. még *Csata-bárd*.

Bárd Miklós (családi nevén Loveldi *Kozma* Ferenc, fia Kozma Sándor egykori kir. főgyógyésznek), költő, szül. Marczaliban Somogy vm. 1857 febr. 26. Középkiskoláit elvégezvén, a budapesti műegyetemet látogatta, majd 1878. beállt a 16. huszárezredbe, ahol 1880. hadnaggyá nevezték ki. Azután 1905-ig a 10. huszárezredben szolgált, s mint százados átlépett a méneskarhoz. A katonai távlovaglás terén kiváló eredményeket ért el. A költészettel technikus korában kezdett foglalkozni, s a lapokban *Rinay* Kálmán álnév alatt megjelent érzelmes versei figyelmet keltettek, utóbb azonban sokáig nem írt. Csak 1897., mikor Turjaremetén (Ung vm.) parancsnokoskodott, kezdett ismét írni s 1902. kiadott egy kötetre való költeményt. Ezt csakhamar követte *Barsó Pál és egyéb versek* (1903.) és *összes verseinek* második kiadása 1904., amikor a Kisfaludy-társaság tagjai közé választotta. 1905—1907-ig mint őrnagy Nagykőrösön, azóta a fogarasi ménletelepnél szolgált.

Bardai, Tibeszi egyik főhelye a Szaharában, mintegy 1500 lak., datolyaterméléssel.

Bardaji y Azora, *don Eusebio* de, spanyol államférfi, szül. Hueteban (Ujksztalia) 1765., megh. Madridban 1844. Nagy szerepet vitt Spanyolország mozgalmas politikai életében. Részt vett a bayonnei értekezletben (1808); követ volt Torinóban (1816) és Párisban (1821). Több ízben meg volt bízva miniszteriumok alakításával.

Bardanes Fulóp, nemes őrmény családból származó keletrómai császár, ki *Philippikkos* néven 711 őszétől fogva 713-ig uralkodott. 713-ban több nemes szemeevilágától megfosztotta.

Bardas, l. 842 óta III. Mihály keletrómai császárnak mindenható gyámja, ki a gondjaira bízott Ifjú császárral együtt oly botrányos életmódot folytatott, hogy Ignatius patriárka őt az Úr vasorijából kizárta. Bardas sürgötésére a császár Ignatiust letette s Phostiust nevezte ki helyébe, ami következményeiben a keletrómai egyház szakadására vezetett. Utóbb a B. növekvő hatalmára féltékeny császár 866. Kepsban (Káriában) megölette.

2. *B. Skleros*, Tzimiszes János császár hadvezére s ennek halála után (976) a bizanci trón birtolója. Azonban a császári seregek a Halys mellett megverték, mire Bagdadba menekült és 989. II. Baziliosz császárnak meghódolt. Megh. 990-ben.

3. *B. Phokas*, II. Nikeforos császárnak unokaöccse. Mint II. Baziliosz császárnak hadvezére, megverte Bardas Sklerost a Halys mellett (I. B. 2). De 987. maga lázadt fel a császár ellen, csakhogy a döntő csata előestéjén meghalt (989).

Bardleben, l. *Heinrich Adolf*, német orvos, szül. az Odera melletti Frankfurtnban 1819 márc. 1., megh. Berlinben 1895 szept. 24. Tanulmányait Berlinben, Heidelbergben és Párisban végezte. Tanárságot volt Naegle mellett Heidelbergben, azután Giessenben meg; 1848-ban Greifswaldban a sebészet és szomszéd tanára lett és oly hírnévre tett szert, hogy 1868. Berlinbe hívták meg Jüngken helyére. Titkos egészségügyi tanácsos és a porosz hadsereg vezérkari orvosa volt s mint ilyen több háborúban (1866 és 1870—71) vett részt. A katonarozoképzés körül fejtett ki hasznos szolgálásokat. Fő műve: *Lehrbuch der Chirurgie und Operationslehre* (Berlin 1879), mely 8 kiadást ért.

2. *B. Karl*, előbbinek fia, szintén orvos, szül. Giessenben 1849 márc. 7. Berlinben 1871. avatták orvosdoktorrá és mint segédorvos részt vett a francia-porosz háborúban. 1888-ban a bonctan rendes tanárává nevezték ki. B. az anatómia igen sok ágát tette tanulmányai tárgyává, nagyszámban megjelent értekezései közül kiemelendők: *Beiträge zur Anatomie der Wirbelsäule*; *Über den feinen Bau der menschlichen Spermatozoen*; *Goethe als Anatom*. Nagybobb művei: *Handbuch der Anatomie des Menschen* (8 köt.); *Atlas der topographischen Anatomie des Menschen* (Haekkel együtt, 1908).

Bardenberg, közs. Aachen (ettől 8 km.-nyire) porosz közigazg. kerületben, (1900) 3364 lak., kőszénbányával, fűrészmalommal.

Bardenhewer Otto, teológus, egyh. író, szül. 1851 márc. 16. München-Gladbachban. 1884-ben tanár a münsteri teol. intézetben, 1886. a müncheni egyetemen. Tagja a XIII. Leó által alapított bibliai bizottságnak (Commissio pontificia de re biblica). Művei: *Patrologie* (Freiburg 1894, 2. kiadás 1901); *Geschichte der altkirchlichen Litteratur* (2. köt., u. o. 1902—4). 1895 óta kiadja a *Bibliche Studien* e. folyóiratot.

Bardera (*Berdera*), közs. az olasz Szomáli-föld Benadir gyarmatában a Dzsaba-folyó mellett, 76 óra járásra torkolatától; mintegy 3000 szomáli lak. V. der Deeken afrikai utazót (1865) itt gyilkolták meg.

Bardesianes (*Bar-Daisan* a. m. Deisan fla), szír gnosztikus, szül. 154 nov. 7. valószínűleg Édes-

sában, megh. 222. Vallásbölcselet és a róla nevezett felekezeti alapítója. Kezdetben a gnosis ellen írt, később maga is gnosztikus lett. Tanait nehéz pontosan összeállítani. Iratai közül csak a Fátumról való könyvét ismerjük. Ő a szír költészetnek atyja. Efrém számos himnuszteredéket őrzött meg tőle. Halála előtt visszatért az egyházba és Örményországban terjesztette a hitet. Felekezete nemskára hanyatlásnak indult és az V. sz. vége felé megszűnt. V. ö. *Kühner*, B. gnosticei numina astralia (Hildburg 1833): *Bardenheuer*, Geschichte der altkirchl. Litteratur, Freiburg 1902, I. 337.).

Bárdfalva, kisk. Máramaros vm. sugatagi j.-ban, (1900) 2063 oláh, német és magyar lak., gör. kat. fatemplom, vasúti állomással, postahivatallal; u. t. Aknasugatag.

Bárdháza, kisk. Bereg vm. munkácsi j.-ban, (1900) 966 rutén és német lak.; u. p. és u. t. Munkács.

Bárdi István, vakmeió katona II. Lajos korában. Tomori Pal oldalán harcolt, midőn ez 1523. a nagyolaszi mezőn a Szerémségben Perhát basa seregét megverte. A győzelemben nagy része volt B.-nak, kit ezért a király aransarkantyús vitézzé avatott. Mivel azonban féktelen garázdálkodásai egymást érték s a következő évben Újlaky Lőrincnek három faluját felűltatta, Bosnyák Jakabot pedig Rendeken bosszúból megölte; Tomori, aki rendet akart teremteni az alvideken, elfogatta s Péterváradon fejét vette.

Bardiglio (olasz, ejtsd: álljlo), szürkeszínű olaszországi márványfeleség, sötét foltokkal, melyek részben szerpentin-ásványok. Igen kemény.

Bardi grófja, e címet *Bourbon Henrik* herceg, Róbert parmai herceg öccse viselte, szül. Parmában 1851., megh. 1905.; első neje *Bourbon Luiza* hercegnő (megh. 1874.); második neje *Adelgunda* braganzai hercegnő (szül. 1858 nov. 10.).

Bardili, *Christoph Gottfried*, német bölcseész, szül. Blaubeurenben, Württembergben, 1761 máj. 28., megh. Stuttgartban 1808-ban. 1795 óta ez utóbbi város gimnáziumán a bölcsezet tanára volt és első ízben Grundriss der ersten Logik, gereinigt von d. Irrthümern der bisherigen Logiken überhaupt, der Kant'schen insbesondere; keine Kritik, sondern eine medicina mentis, brauchbar hauptsächlich für Deutschlands kritische Philosophie e. műve által (Stuttgart 1800) vonta magára a közönséget figyelmét. E műveben B., aki első műveiben egészen véve Kanthoz csatlakozott volt, ellentétes állást foglalt Kant rendszerével és bizonyos értelemben Schelling és Hegel előhírnökö gyanánt áll előtünk. Azt tanítja, hogy a gondolkodás tana a lété is, a logika azonos a metafizikával. Ebből természetesen az is következik, hogy minden lét — gondolkodás, mert a megismerés nem egyéb, mint a fogalomnak reprodukciója, mely a való tárgy lényege. Gondolatainak hatását homályos, zavaros előadásuk nagyon csökkentette. B. fontosabb művei még: *Sophylus* oder *Sittlichkeit und Natur als Fundament der Weltweisheit* (Stuttgart 1795); *Allgemeine praktische Philosophie* (u. o. 1795); *Ueber die Gesetze der Ideenassociation* (Tübingen 1796); *Philos. Elementarlehre* (Landshut 1802—1806) és *Beiträge zur*

Beurtheilung des gegenwärtigen Zustandes der Vernunftlehre (Landshut 1803); B. és Reinhold: *Briefwechsel über das Wesen der Philosophie und das Unwesen der Speculation* (München 1804).

Bardisz, kerületi székhely Gíргеhe egyiptomi tartományban a Nilus balpartján, (1907) 9387 lak., 1799 ápr. 6. a franciák itt győzelmet arattak az egyiptomiakon.

Bardja, l. *Smerdis*.

Bardócz, kisk. Udvarhely vm. homoródi j.-ban, (1900) 878 magyar lak.; u. p. és u. t. Oszlotelek. A hajdani B.-szék székhelye volt. A hegyszorom Tiburez vára (földvár).

Bárdói (bardus) vagy *lombardi*, Zsigmond király korában forgalomban volt aprópénz, értéke: 100, 72, 38 db. egy forintban. Albert király (1439. XI. t.-e.) a forgalomból kiszorítja.

Bárdok, a kelta népek költői és dalmokai, akiket a római történetírók a Kr. e. II. sz.-tól fogva említettek és akik a nemzeti istenek és hősök tetteit megénekeltek és a csatákban is ott jártak s a hadsereget bátorságra lelkesítették. A B. eredetéről keveset tudunk, alapítójuk gyanánt a mítikus Merlin említik. Galliában a római hódítás korától fogva éltek. Nagyobb szerepet játszottak a Brit-szigeteken. Walesben külön rendet képeztek, amelynek jogai és kötelezései törvényesen voltak szabályozva. Az arra méltókat nyilvános összejövetelekben (*Eisteddford* vagy *Gorsedd*) vették fel a rendbe. A rend tagjainak külön viselete volt. Midőn I. Edward Waleset 1283. meghódította, keményen üldözte, sőt csaknem kiirtotta a B.-at, akik mindazonáltal Erzsébet királyné koráig nem vesztették el teljesen politikai és társadalmi befolyásukat. Ekkor versenyeket egyszersmindenkorra betiltottak. A legújabb korban ismét új életre ébredt a B. hagyomány. A régi Wales nyelvűek barátai egyesületekké alakultak és a dalmokversenyeket újra feltámasztották. A B. költészetének legbecesebb terméke az *Artus* királyról szóló mondakör és a rege a *Szt. Grál*-ról. — A régi germánoknál a B. neve és rendje ismeretlen volt. A XVIII. sz.-bau Klopstock és társai gyakran említették a germánok bardjait, de ez tévedésen alapul. Tacitus Germániájának harmadik fejezetében említi a *barritus*-t vagy *baritus*-t, ami alatt a régi germánok harci zaját, hadi dalaik előadásí formáját érti. Némely kézirat *baritus* helyett *barditus*-t ír. Ez Klopstock tévedésének az oka. V. ö. *Arbois de Jubainville*. Introduction à l'étude de la littérature celtique (Paris 1883); *Walter*, Das alte Wales (Bonn 1859); *Stephens*, Literature of the Kymry (1849—1876).

Bárdolatlan, l. *Bárd*.

Bárdoló gépek, l. *Hásvágó gépek*.

Bardone a. n. bariton, vonós hangszer (l. o.).

Bardonecchia (ejtsd: ekkia), franciául Bardonnèche), helység az olasz Torino tartományban, a mont-cenis alagút kijáratánál, (1901) 1605 lak., igen szép vidékkel.

Bárdos, kisk. Vas vármegye szombathelyi járásban, (1900) 169 magyar lak.; u. p. és u. t. Vaszsécsúy.

Bárdossy, I. *Ilona*, a budapesti m. kir. Operaszínház koloratúr-énekesnője és dalénekesnő,

síml. Csetneken 1870 dec. 28. Kisebb megszakítá-
sokkal 1890 óta működik az Operaháznál s neje
Szlávay Lajosnak, az Operaház műszaki felügye-
lőjének.

B. János, jogról, szül. 1738., megh. Pesten
1819 márc. 18. A léssel ev. gimnázium igazgató-
ja, es. kir. könyvvizsgáló, majd a szépművelési
törvényesek tablál ülőke volt. Számos jogtudo-
mányi munkája és rapíratra jelent meg. Neveze-
tesebbek: *Observationes in Gregorii Berzevlezi
libellum de commercio et Industria Hungariae*
(Loese 1797), *Supplementum analectorum terrae
Scopuliensis* (u. o. 1802); *Stemma historicum
hunnico vel magyarico imperatores, exhibens*
(u. o. 1807). Közíratos munkái a Nemzeti Múzeum
kefirattára őrzli.

B. Jenő, volt főispán, min. tan., szül. Szombathelyen 1861 márc. 8. Tanulmányait szülő-
városában és a budapesti egyetemen végezte.
Égyetemi oklevelet nyert s 1895. osztálytanácsos
lett a földmíveléstudügyi minisztériumban. 1900-ban
Sáros vármegye főispánjává neveztek ki. Ő kez-
deményezte a hártfui Erzsébet-szobrot, Iradalom-
mal is foglalkozott. Szakkönyveit Vas vármegye
törvényhatósága és a földmíveléstudügyi miniszte-
rium adták ki. Ő készítette el az állatorvosi köz-
szolgálat államosításáról szóló törvényjavaslat
(1900. XVII.) elődói tervezetét, valamint az állat-
egészségügyi rendezéséről szóló törvény revizió-
jának javaslatát. 1903 főispáni állásától fölmen-
tek a k. állategészségügyi főfelügyelővé nevez-
ték ki.

Bardotto, I. Öszvér.

Bardoux, Agénor, francia államférfi, szül.
Bourgesban 1829 jan. 15., megh. Párisban 1897
nov. 23. 1870-ben Clermont maire-jé lett, 1871.
pedig a nemzetgyűlésbe küldték, ahol a balközép-
párthoz csatlakozott. 1875-ben második államtit-
kár lett az igazságügyi minisztériumban; 1876.
előke lett a balközéppártnak; 1877 dec. átvette
a közoktatásügyi tárcát, melytől azonban 1879
febr. 4. megvált. Bár szilárd köztársasági érzel-
meiről ismerték, azt a tervet, melyet Ferry a
klérus befolyásának megtörésére kidolgozott, B.
nem helyeselte; de az ő mérsékeltbb javaslatát a
kamara oltette. 1882-ben a szenátus alelnöke
lett. Művei: *Les légistes au XVIme siècle* (1856);
Les légistes au XVIIIme siècle (1885); *De l'in-
fluence des légistes au moyen-âge* (1859); *Les lé-
gistes et leur influence sur la société française*
(Paris 1879); *Dix années de vie politique* (1884);
La comtesse Beaumont (1884); *La bourgeoisie
française de 1789 à 1818* (1886 és 1891); *La du-
chesse de Duran* (1898). Brady álnévem Loin du
monde című verskötetet adott ki (1857).

Bardowiek, község Lüneburg (ettől 5 km.
nyíre) porosz közig. kerületben az Ilmenau és
vasút mellett, (1900) 2092 lak. Már a VIII. sz.-ban
fejlődött. N. Károly templomot építtetett benne.

Bardsey (ejtsd: bardsi), Carnarvon walesi gróf-
sáchoz tartozó sziget, a Cardigan-öböl bejáratá-
nál: 3 km. hosszú, 1 $\frac{1}{2}$ km. széles; 80 lak., a VIII.
sz.-ból való apátság romjaival. Az angolszások
idejében a druidák szent szigete volt. A walesiek
Jays Eullinek hívják.

Bárdudvarnók, község, l. **Bárdudvarnok**.

Bárdudvarnok (azelőtt **Bárdszerászló**), nagyk.
Somogy vm. kaposvári j.-ban, (1900) 1350 magyar
lak.; n. p. Bárdbükk, u. t. Kiskorpád.

Bárdulum, I. Bartle.

Bare, udók. Verőze vm. nácsiei j.-ban, (1900)
218 horvát-szerb lak.; u. t. és u. p. Orahovica.

Baré Emil, hegedűművész, szül. magyar szü-
lőktől Bécsben 1870 szept. 1. Az ottani konser-
vatóriumban végezte tanulmányait, első díjat
nyert 1884. Párisban Massartnál tanult s 1899.
szintén első díjat nyert. Azután Lamoureux zene-
karában, majd Mainzban és Kölnben működött.
Amerika nagyobb városaiban a Thomas-féle zene-
kar hangversenymestere volt 1897—1902; azóta
Essen városa zenekaráé, hennan 1903 tavaszán
szerződött a budapesti m. kir. Operához. A vo-
nóségnyesek műsorán is állandóan szerepel, mint
hangszerének szerény, de klasszikus művésze.

Baré, kisk. Kolozs vm. moesi j.-ban, (1900) 752
oláh lak.; u. p. és u. t. Benezhida. A Kolozs várm-
egyében dúló oláhság megfokozására 1848 okt.
10-én 200 henvéd és 50 Hunyadi-huszár indult ki
Kolozsvártól, kik B. mellett recésaptak a Batter-
nai és Simunics tribunusoktól vezetett eláh tö-
megre. Rövid esetapaté után az oláhság széftult
v. letette a fegyvert. A tribunusokat is elfogták
és Kolozsvárt kivégezték. V. ö. Kossuth Hirlapja
1848 okt. 19.

Barea (ámbari nyelven a. m. rabszelga). Az
abessziniai felföld egyik néptörzsenek neve. A B.-k
nem a néger fajhoz tartoznak; orrhátuk görbe,
hajuk gyakran a rőbe jázsják, testalkatuk szikár.
Adót fizetnek Egyiptomnak és Abessziniának.
Belső kormányzatuk független és valóban demok-
ratikus, mert mind egyik B. egymással egyenlő, a
személyi szabadság esupán csak a községek érde-
keinek van alárendelve; a községekben a vének
tanácsa dönt, amelynek senki sem mond ellent.
A verbószu divatott. A B.-k nagyrészt mohamedá-
nok, mindamellett a Kerán tételeit nem igen kö-
vetik. B.-ban látják Abesszúnia ólakosságának
maradékait. Fővárosuk Mogeó.

Bareau, Georges, francia szobrász, szül. Paim-
boeufben 1866., Párisban tanult. Műveinek egész
serával sikert aratott. Kiemelendők: Az Ember-
ség ébredése (1906); Diana, a vadászó (Paris,
Petit Palais des Champs-Elysées); Az ázsiai mű-
vészet (Paris, Grand Palais des Champs-Elysées);
a hazáért elesettek emléke Nantesban, stb.

Barebone-parlament (ejtsd: bérbón). E gúnynév-
vel illeték a royalisták és a puritánok egyéb
ellenfelei a Cromwell által 1653 júl. 4. egybehivott
«kis parlamenti», melyre Cromwell a főszo-
latt esonka (rum-)parlament teendőit bízta. A
B. többsége türelmetlen szenteskedő puritánok-
ból és independentekből állott, kiknek tipikus ké-
pviseelője **Barebone** börgyáros volt. A «kis parla-
ment» egy csomó radikális, de keresztülvihetetlen
törvényt hozott. Emiatt nemcsak az anglikánus
papság, hanem a földbirtokosok is megsokalták
és Cromwell is szabadulni óhajtott e túlzóktól. A
B.-et végre saját kisebbsége oszlatta fel, mely
1653 dec. 12. ügyes fortélyal a «gyülekezet» fel-
oszlását kimondotta.

Barège (ejtsd: barész), könnyű, ritkán szőtt női
ruhaszővet. Anyaga selyem v. pamut. A selyem-

B. gaze-kötéssel, a pamut- B. vászonkötéssel készült. Az utóbbi láncra: 100-as (ang. finoms. sz.), pamutéerna vetüléke: 30-as pamutfonál, emenként 22 lánc- és 16 vetülékekkel. A magyarországi szarv vászon megközelíti ezt.

Baréges (ejtsd: baréges), fűdőhely Hauts-Pyrénées francia départementban, a zord Bastan-völgyben; körülbelül 80 házból áll, melyeknek lakói télen a közeli helységekből laknak; elmenekülnek a gyakori, veszedelmes lavinák elől. B. 1243 m. magasságban fekszik; szép katonai kórháza és kaszárnyája van. 31—45° meleg 8 kéntartalmú forrása naponként 26 m³ vizet szolgáltát; fürdői Franciaországban a legerősebbek; csúsz- és bőrbajok ellen használják; évenként 4—5000 vendég látogatja. A kirándulások főhelyei: a Pic du Midi de Bigorre (2877 m.), a Pic d'Ayré (2418 m.), a Labas-Blancs (2630 m.) és a Glaire-völgy tavai. B.-t 1675 óta látogatják sűrűbben, mióta XIV. Lajos fia, Maine hercege ott gyógyulást talált. V. ö. *Armieux*, Études médicales sur B. (Paris 1880); *Joanne*, Guide des Pyrénées (1907).

Barcilly, az indiai brit Nordwest provinces Bohlkand divisionjának egyik kerülete a Ramgana folyó mindkét partján, földmívelő lakossággal. Területe 4180 km². Fővárosa B., vasúti csomópont. Nevezetessége a hatalmas erdő, számtalan hindu templom és mecsét, fogház, elmegyógyintézet. Lakóinak száma (1910) 131,200; főleg iparral foglalkoznak, különösen ügyesek a késművészetben, 1814 óta angol birtok.

Barék-Allah a. m. isten áldása, így nevezi magát egy a Sahara-pusztá nyugati részében lakó afrikai arab törzs.

Barème, l. *Barrème*.

Barénhart (v. *Bernhard*) *Rudolf*, erdélyi szobrász, szül. 1814 máj. 5. Gyulafehérvárott, megh. Münchenben 1837. Már gyermekkorában Bécsbe került, ahol zsenge korában megismerkedett a faragás technikájával, melyet később az akadémián tökéletesített. 1833-ban mutatta be első művét, a *Vízözönt* Bécsben, melyet Pálffy gróf szerzett meg. Egy évvel több általános feltűnést keltett *Barchus és Ariadne* c. nagy szoboresportja, amellyel a bécsi arisztokrácia pártfogását sikerült megszereznie. Ezzel szegényes életében fordulat állott be: egymásért érték a megrendelések. Először a bécs-schottenfeldi templom számára rendeltek meg nála egy nagyméretű feszületet, aztán I. Ferenc emlékművéhez kívántak vázlatot. Hogy e munkákat elvégezhesse, B. 1835. Münchenbe költözött, de ott a kolera csakhamar véget vetett életének.

Barenstein, közs. Chemnitz szász kerületi kapitányság Annaberg j.-ában, a Pöhla és vasút mellett, (1900) 3747 lak., csipke- és paszománykészítéssel. Mellette B. bazalttövegy (900 m.).

Barent v. *Barents, Willem*, híres németalföldi tengerész. 1594-ben két hajóval indult el Amsterdamból az ÉK.-i sarkvidéki átjárás felkérésére, amelyen át Kínába reméltek eljutni. Júl. 10. elérte Novaja-Zemlyát, amelynek Ny.-i és É.-i partja mentén a Jég-fokig jutott, ahol a jég föltartóztatta. 1596-ban újra eljutott a szigetcsoporthoz ÉK.-i sarkáig, de megint föltartóztatta a jég és ott kellett telelnie. Minthogy befagyott hajója 1597 tava-

szán nem szabadult ki, emberei jún. közepén két nyílt csónakon szálltak ki a tengerre és a Lappföldre menekültek, ahol németalföldi hajókat találtak. B. negydedmagával a kegyetlen tél áldozatává lett 1597 jún. 30-án. Azóta Novaja-Zemlya ÉK.-i részét csak a legújabb időkben keresték föl újra E. H. Johannesen és Karlzen norvég hajósok, és az utóbbi 1871. B. téli szállását még egészen jó állapotban találta, valamint az ott hagyott eszközöket és könyveket is, melyek majd 300 esztendő eltelt után kerültek újra vissza a jég-sivatagból. B. tiszteletére nevezik B.-tengernek a Jeges-tengernek azt a részét, amely Novaja-Zemlya. a Ferenc József-föld és a Spitzberg-szigetek között van és Barents-szigetét a Spitzbergák K.-i felében. Újait utítarsa: Gerrit de Veer írta le (Amsterdam 1598), angol fordításban: *The three voyages of William B., bey Gerrit de Veer* (2. kiad.) és először kiadta Koolemans Beynen (London 1876).

Barents (ejtsd: barantán), közs. Seine-Inférieure francia département Rouen arrondissementjében, az Ausreberthe völgyében, amelyet vasút szel át, (1906) 6039 lak., pamutiparral, különösen székendő- és kalikkészítéssel.

Barents, Willem, l. *Barent*.

Barents-tenger, az Északi-jegestengernek az a része, amely Novaja-Zemlya, Szibéria és a Kola-félsziget közt terül el és É. felé a Spitzbergai-tengerrel olvad össze. Benne van a nagy Kolgubjev sziget. Nyáron át jobbra jégfolt mentes.

Barère de Vieuzac (ejtsd: -ér d'vjozak), *Bertrand*, a konvent tagja, szül. Tarbesban 1755 szept. 10., megh. 1841 jan. 14. Ügyvéd volt és 1789. képviselőnek választották. Ő alapította meg a legelső forradalmi politikai lapot: *Le point du jour*-t. A konventben számító magatartásával nagy befolyásra tett szert. XVI. Lajos pároben B. elnökölt és Lajos halálára szavazott. Midőn kitört az élet-halálharc a hegypart és a girondisták között, a hegyparthoz szegődött. A jótélibizottságnak is tagja lett, mely állásban többnyire vakon követte a jakobinusok, ill. Robespierre parancsát. Ő indítványozta 1793 szept. 5., hogy a rémuralmat állandónak nyilvánítsák s oly hangzatos frázisokat gyártott a rémuralom dicsőítésére, hogy a «nyaktiló Anakreonjára»-nak nevezte. Felismervén az idők jelét, Robespierre halálára szavazott: mindamellet, mint a rémuralom egyik bukolomposát, 1795 aug. 25. deportációra ítélték, brumaire 18-án azonban (1799) megkegyelmeztek neki. Napoleon tényleg mellőzte B.-t, ki ekkor az irodalomra adta magát. A «száz nap» alatt képviselőnek választották, a Bourbonok második restaurációja után pedig mint királygyilkost újra számkivetésre ítélték. 1815 óta Brüsszelben élt, ahonnan csak 1831. tért vissza. Mémoires-ajl 1842. jelentek meg 4 kötetben, kiadta Carnot-lypolt. Macauley remek esszayt írt róla. Magyarra fordította Angyal Dávid (Olesó könyvtár).

Baresd, 1. kisk. Hunyad vm. marosillyei j.-ban, (1900) 544 oláh lak.; u. p. Marosillye, u. t. Branyicska. — 2. B., kisk. Hunyad vm. hátszegi j.-ban, (1900) 470 oláh lak.; u. p. és u. t. Hátszeg.

Báreszeg, leugyel lovas, vízben savanyodott árpalsziból, húsléből és savanykás zoldsgökből.

Bareszteziométer, l. *Baraesthesiometer*.

Baret, *barret* (eredetileg latinul *biretum* a *biretus* szóból), a XV. sz.-ban divatossá vált duzzadt karimájú sípka bársonyból v. más puha szövettel, melyet a XVI. sz.-ban a művelt osztálybeli férfiak (l. *1. ábra*) és nők (*2. ábra*) általánosan viseltek. Később sokféle átalakuláson esett át.

1. Ábra

2. Ábra.

A tudósok és polgáremlerek sipkája lapos és redőltbe szedett, néha pedig szögletes, széles, lapos és v. lehnjtott, v. vízszintes karimájú volt. Az nkor elejeig testületek, céhek s egyéb társas egységek különfajta viseletet fejlesztettek ki, amely a közéjük tartozórn kötelező erejűvé lón. Megkülönböztetésül a B.-nek is

3. Ábra.

4. Ábra.

roppant elterő formákat adtak; tollakkal díszítettek (*3. ábra*), a forgóba apró képcséket foglaltak; többnyire egy nyakba lógó zsinór segítségével le volt ereszthető a hát közepéig (*4. ábra*). E régi, hivatást jelző, jelmezes B.-nek maradványai azok a különös alakú süvegek, melyeket néhány országban a papok, az egyetemi tanárok, bírák és ügyvédek hivatalos viseletkép megtartottak.

Báretswil, közs. Zürich svájei kant. DK.-i részében, vasút mellett, (1900) 2707 lak., pamut- és selyempárral.

Baretti, *Eraldo*, olasz drámaíró, szül. Mondoviban 1846., megh. 1895. jan. 5-én Rómában. I fastidj di un grand' uomo (1887) e. politikai drámája nagy feltűnést keltett. Arnulfval együtt írt tendenciózus drámája: I Duchi di Nemi (1887) a pápa világi hatalma bukásának korabeli római erkölcsöket festi. Műveit piemonti tájszólásban írta.

2. B., *Giuseppe*, olasz író, szül. Turinban 1719. ápr. 25., megh. Londonban 1789. máj. 5. Fiatal korában egy guasztallai kereskedő-ház alkalmazottja volt, s már mint ilyen kezdett verselgetni. Komolyabb irodalmi működése azonban csak akkor kezdődött, midőn 1751. elment Londonba, ahol mint olasz nyelvemster kereste konyerét. Itteni tartózkodását csak 1760. szakította meg öt esztendőre, mely idő alatt részint Milanóban, részint Velencében élt, ahol egy annak idején rendkívül feltűnést keltett kritikai lapot szerkesztett.

É lap (*Frustra letteraria*, *Irodalmi korbács*) igen sok szellemmel és elevenességgel támadta meg az akkor népszerű írók nagy részét, némelyeket, mint pl. az arkádiai akadémikusokat megérdemelt gúnyjal ostorozva, másokat, mint pl. Goldonit, nagyon igazságtaghan szempontból ítélve meg. Voltaire-rel szembent, aki Shakespearot ócsárolta, nagy hevével fogta pártját az angol tragikusnak, s e téren Lessinggel együtt üttörő volt. Pontosabb munkái: *Lettere familiari ai suoi tre fratelli* (Milano 1762); egy Londonból Portugálián, Spanyol- és Franciországón át Genuába tett út leírása, melyet később angolul is kiadott *A tourney from London to Genua cím alatt*; továbbá *Ragguaglio de' modi e de' costumi dell' Italia*, angolul: *Account of the manners and customs of Italy* (London 1768); egy angol-olasz szótár (*Dictionary of the English and Italian languages*), mely nagyon kelendő volt és mai napság is ismeretes.

Barézs, szövet, l. *Barège*.

Barferus, kereskedőváros Mazderan perzsa tartományban, nagy bazárokkal és karavánszerájokkal. 22 kilométerre van a Kaspi-tó partjától, kikötővárosa Mesched-i-Szer. Különösen a Transzkaspi vasút kiépítése előtt Oroszország és Perzsa leginkább itt cserélték ki ariukat. Kivételre került fa, dohány, gyapjú. Jelentősége ma sokkal kisebb. Lakosainak száma (1910) 50.000.

Barfleur, kis kikötőhelység és tengeri fürdő Manche francia départementban, 2 km.-re B.-foktól, a Cotentin-félsziget végső csücskénél, (1906) 1155 lak., élénk hajózással, a pompás gatoville-i világitó-toronnyal és 1850 óta nagyon jelentékeny osztriga-halászat-tal. Egykor megerősített hely volt, ahonnan Hitvalló Eduárd (1402) trónja elfoglalására Angliába hajózott.

Barfod, *Poul Frederik*, dán író és politikus, szül. Lyngby-ben (Jütland) 1811. ápr. 7., megh. Kopenhágában 1896. jún. 16. 1848–49-ben az alakuló dán birodalmi gyűlésnek volt tagja, később a folkething-é, majd egy darabig belügyminiszteri hivatalnok s végre a királyi könyvtárnál segéd lett. VI. Frigyes halála után teljesen áttért az ultra-radikálisok pártjához, és az úgynevezett «skandináv eszme», azaz Svédország, Norvégia és Dánia egyesítésének egyik legszenvedélyesebb szószólója lett. Nagy feltűnést keltett ez irányú Brage og Ilim e. negyedéves folyóirata. Legismertebb művei: *Fortállinger af Fædrelandets Historie* (Elbeszélések a hazai történetből, 4. kiad. 1873, 2 kötet); *Danmarks Historie 1536—1670* (1891—93, 4 köv.).

Barfus, *Hans Albrecht gróf*, porosz tábornagy, szül. Mögelinben (Brandenburg) 1635., megh. Kosenblattban 1704. dec. 27. Kötűt a franciák és svédek ellen az 1675-iki háborúban. Szobieszkivel harcolt Bécs alatt (1683) és a brandenburgi segélycsapatokat vezényelte, szintűgy Budavárv vissza-vételét 1686. szept. 1699-ben részt vett a francia hadjáratban. Bonn ostrománál közte és Schöning tábornok között oly heves vita támadt, hogy végül fegyverrel rohantak egymásnak. 1691. ang. 19.

6000-nyi segédhad élén Szalánkeménél a közép-hadat vezényelte. Érdemei elismerésül Lipót császár birodalmi grófságra emelte 1699. V. ö. *B. Falkenberg*, Hans Albrecht, Graf v. B. (Berlin 1854); *Brock*, Die Brandenburger bei Zalanke-men (1891).

Barga, város Lucca olasz tartományban, a Romecelo D.-i lejtőjén, a Serchio völgyében, (1901) 8228 lak., a X. sz.-ból való romokkal, selyemszövővel, kötélgyártással.

Bargas, Szejid B. ben Szejid Szaid, zanzibári szultán 1870—88., szül. 1837., megh. 1888 márc. 26. Rokonszenvvvel viseltetett az európai misszionáriusok és expedíciók iránt. 1873-ban aláírta a rabszolgakereskedés eltörlésére vonatkozó szerződést.

Barge (ejtsd: bárd). Így nevezik az angol hadi tengerészetnél a tengernagyok v. magasabbrangú hajóparancsnokok 8—12 evezős díszesónakját, a Themsen és elnevezés alatt egy nagyobb terjedelmű, többnyire födetlen, áruszállításra használt ócsanakot érteuk. A XVI. sz.-ban kis, körülbelül 100 tonnás hadihajó.

Barge (ejtsd: bárdse), város Cuneo olasz tartományban, a Ghiandone jobb partján, vasút mellett, (1901) 9281 lak. Borgeae év alatt már a rómaiak idejében is fennállott. Károly Albert király lemondása után B.-i gróf nevét állt Oportobau.

Bargello (ejtsd: bardello), Firenzének egyik történeti nevezettségű középülete; korábban a podesta, később a rendőrkapitány (bargello) palotájával szolgált, újabb időkben nemzeti múzeumná alakították át, és ide gyűjtötték egybe Firenze közép- és renaissancekori művészeti emlékeit. Olaszos, csüses ív építmény.

Bargiel, *Woldemar*, német zeneköltő, Schumann Klára mostoha öccse, szül. Berlinben 1828 okt. 3., megh. u. o. 1897 febr. 23. Atyja korán tanította orgonára, zongorára és hegedűre; elméletre Dehn, majd Lipcseben Hauptmann, Moschles, Riotz, Gade tanították. 1859-ben a kölni konzervatórium tanára lett, 1865. az amsterdami Maatschappij tot bevordering van toonkunst intézet igazgatója, 1874. pedig a berlini zenei főiskola tanárává nevezték ki. Alkotó ereje jelentős. Művei általában az újabb romantika dallamban gazdag darabok: ábrándok zongorára, hegedű és zenekari darabok, szimfóniák (Medea, Prometheus stb.), megnyitók, zsofárkarok, melyek mindannyian szigorú formaérzékkel vannak írva.

Bargone, *Eduard*, írói nevén *Farrère* Claude, szül. 1876 ápr. 27. Lyonban. A touloni haditengerészeti iskolát végezte s mint hajóhadnagy az ázsiai gyarmatokban szolgált. Első elbeszélései a gyarmati életből: *Fumées d'opium* címen (1904) tették ismertté nevét. A Les Civilisés c. köteté 1905. megnyerte a Goncourt-díjat. Újabb művei: *L'homme qui assassine* (1907) és *Milo Dax, jeune fille*, regény a lyonvidéki életből (1908).

Barguzinszk, kerületi főhely Dél-Szibériában, Dauria vagyis Transzbajkal orosz kormányzóságban, a Bajkal folyója, a Barguzin mellett, 1659 lak., halászzattal meg gyógyforrásokkal. A szomszéd vadásznepek fontos piaca.

Bárgyuság (*bulaszg*, eszt.), az értelem korlátoltsága, mely a szellemi munkásság fogyaték-

osságában, lassúságában nyilvánul. Főleg magasabb fokban szomorú látvány s nem igen tűri a művészi feldolgozást. Kisebb fokban a korlátoltság komikus lehet s a vígjátékköltőknek (Molière, Shakespeare) nem egyszer hálás anyagul szolgált. Orvosi értelemben I. *Hülyeség*.

Barham (ejtsd: báröm), *Richard Henry*, angol író, ismertebb *Ingoldsby Thomas* írói néven, szül. 1788 dec. 6. Canterburyben, megh. Londonban 1845 jún. 17. Kiképzését Londonban és Oxfordban nyerte. Először Kentben, majd több más helyen lelkészkedett s végre prédikátor lett a londoni Szent Pál-székesegyházban. Írói hírnevét 1837. a Bentley's-Miscellany-ben megjelent *Ingoldsby Legends* c. prózái és verses humoros elbeszélésekkel alapította meg. A munka sok kiadást ért, illusztrálva is megjelent s 1880. egyszerre lett kiadása látott napvilágot. Egyéb munkái közül kiemelendő: *My Cousin Nicholas* c. regénye (3 részben, London 1841).

Barhampur, I. *Berhampur*.

Bar-Hebraeus *Gregorius*, arab nevén *Abu-l-Furadzs*, arabész író, a jakobita keresztény felekezetre áttért zsidó orvos fia, 1226. Malatiában, Kis-Örményországban született. Már fiatal korában nagy felúitást keltett széles tudományosságával, úgy hogy már 20 éves korától kezdve különféle helyeken püspöki méltóságra emelték, míg 1264. jakobita mafiránna szenteltetett, mely állást haláláig (1286) töltötte be. Számos műve van szír nyelven az általános s egyháztörténet (Chronicon ecclesiasticum, kiadták Abbeleos és Lamy, 3 köt., Louvain 1872—74, latin fordítással; Chronicon syriacum, kiadták Bruns és Kirsch, Leipzig 1879, újabbán Bedjan, Paris 1890), a biblíamagyarázás (Horrorum mysteriorum, részenként különféle tudósoktól kiadva), a bölcsezet (Ethicon, kiadta Bedjan 1898), az egyházjog (Nomocanon), a természet- és orvostudomány, a nyelvtudomány (nyelvtani munkái kiadta Martin, Paris 1872, 2 köt. és a nagyobbik nyelvtant Moberg Axel, Leipzig 1910) köréből, sőt Mulattató elbeszélései (kiadta Budge, London 1896, angol fordítással) is vannak. Szír történelmi könyvéből egy arab kivonatot is készített, melyet Historia dynastiarum címen latin fordítással Oxfordban 1663. Pococke, újabbán csupán arab szövegben Beirutban 1890. Salhani tett közzé.

Bárhely, kisk. Zala vm. novai j.-ban, (1900) 210 magyar lak.; u. p. és u. t. Lenti.

Bari, (gör. *barys*, nehéz), több gör. vagy latin összetétel első tagja, pl. *barytonos*.

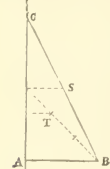
Bari, I. *B. delle Puglie* (*Terra di B.*), Dél-Olaszország tartománya az Adriai-tenger, Lecce, Potenza és Foggia között, Területe 5350 km². Lakóinak száma az 1901-iki összeírás szerint 827,698, az 1909-iki becslés szerint 875,754. 3 kerület: B. dello Puglio, Barletta és Altamura. — 2. *B.*, az ugyanily nevű tartomány fővárosa, érseki székhely az Adriai-tenger partján, vasút mellett, (1901) 77,478 lak., gép-, térsztagyártással, olajpréseléssel, mozaikkövesztéssel. B. kedves vidéken fekszik; újabb részeszép modern épületekből áll. Régebbi épületei a San Nicolo-templom, melyet 1087. alapítottak; a San Sabino székesegyház (1034-ből), amelyet azonban az 1750-iki újjalakításnál eltöröltettek;

az Athenaeum, amely fobb tudományos intézetet foglal magában. Massari főnök és Piccini zene-szerzők emlékszojra. Fő utaja: a Corso Vittorio Emanuele. A II. Frigyes idejéből való erod magyarorszag birtonul szolgalt. Kikötőjét újabban hozzáférhetőbbé tették és ezért fogalma 1860 óta erősen megerősödött, különösen énlék a Földközi-tenger melletti kikötőkkel; értéke meghaladja a 150 millió lírat. Az osztrák-magyar monarchiának is van benne konzula. B. a rómaiak idejében Barium volt; Nero tette municípiummá. A nyugat-romai birodalom megdőlése után a keleti görökök, és azután a görög esászárok hatalmába került. A IX. és X. sz.-ban szaracénok, görögök, longobárdok és az olasz karolingiak küzdöttek birtokáért. 1071-ben tülseard Robert foglalta el. 1350 máj. Nagy Lajos király alatt elfoglalták. 1558. a spanyol alkirályságha kobeleztek be.

Bari, a fehér Nilus vidékén élö afrikai néger nép, mely vitézségéről híros. Bőrük sötét fekete-barna, testük szálas, ajkuk duzzadt, állcsontjuk előre kinyuló (prognath), orruk széles, lenyomott, mindamellett értelmes arakifejezésük. A férfiak és nők nemesak tetováltják bőrüket, (a mellen és hason), hanem még vörös vasokor-festékekkel és zsírral tetőtől talpig be is mázóják; a nők hajukat egészen leborotváltják, a férfiak csupán csak a fejtetlen hagynak egy kis üstököt, a hova a toldiszt örösítik. Fegyverzetük hosszú landza és nyíl, melynek hegyét növényi méreggel bekonik; a méreg a megsebesített testrészt elüszkösödését idézi elő. A B.-k növénytermelők, a gabonát kézi kőmalommal őrlik. Életük patriarkális és familliaris; szervezett községi életük nincs. A soknejűség élük.

Baribál (*Ursus americanus* Pall), a medvefélék családjába tartozó amerikai medvefaj, mely nagyon hasonlít a mi medvéinkhez. Bundája fényes szőnfekete, pofáján sárgás foltok vannak; szőre hosszú, sima. Hossza 2 m. Hazája Észak-Amerika erdős vidékei; húsáért, bundájáért és zsírjáért nagyon vadasszák; néha károkat is okoz.

Baricentrikus szabály. *Guldin*-féle szabálynak is nevezik, mert *Guldin* jezsuitának De centro gravitatis c. könyvében (1635–1641) fordul elő, noha előbb már *Pappus* is ismerte. Ez a szabály azt fejezi ki, hogy valamely forgási test köbtartalmát, illetőleg valamely forgási felület felszínét úgy nyorjuk, hogy a forgatott idom területét, illetőleg a forgatott görbe ívhosszát megszorozzunk azon ut hosszúságával, melyet a forgatott idom, illetőleg görbe súlypontja

a forgás alatt leírt. Ha pl. ABC (l. az ábrát) háromszög $AC = h$ befogója körül forog, akkor $AB = r$ befogó kört, $BC = s$ átfogó pedig kúp-palástot ír le. A háromszög területe $\frac{1}{2} r h$. A háromszög T súlypontjának a forgási tengelytől mért távolsága $\frac{1}{3} r$, tehát az általa leírt kör kerülete $\frac{1}{3} r \pi$, ahol $\pi = 3.14\dots$ és így a kúp térfogata $\frac{1}{3} r^2 \pi \cdot h$. Ha csak a forgási felületet, vagyis a kúp-palástját akarjuk meghatározni, akkor figyelembe kell venni, hogy a $BC = s$ átfogónak,

amely a kúp-palástot leírja S a súlypontja és ennek az AC forgási tengelytől mért távolsága $\frac{1}{3} r$. Az S által leírt kör kerülete tehát $r \pi$ és így a keresett felület $r \pi \cdot s$.

Baričević Adám, horvát író, szül. Zágrábban 1756 szept. 12., megh. 1806 márc. 21. Bécsben filozófát és teológiát tanult. Visszatérte után a zágrábi főgimn. tanára, majd a zágrábi Mária-templom plébánosa lett. 1803-ban Bróvocon telepedett le mint plébános, ahol haláláig maradt. Tagja volt a nápolyi és torinói akadémiának és a pétervári akadémia nagy arany éremmel tüntette ki. Latin és horvát nyelvű munkáinak nagy része kéziratban maradt és azóta el is veszett. Nyomatásban megjelent művei közül ismeretesek: Otiorum Croatiae liber unus (Buda 1806) és egy rövid, horvát nyelven írt irodalomtörténet.

Barics (Barits) Adalbert, jogtudós, a pesti egyetemen a jogtudományok tanára, szül. Újvidéken 1742., megh. Bécsben 1813. Tanulmányait Bécsben végezte s előbb a zágrábi és győri főiskolákon tanított, majd 1777. a pesti egyetemhez nevezték ki. Írt több történelmi és statisztikai munkát, Nevezetesebbek: Die gewöhnliche Krönungsfeier der ungarischen Könige und Königinnen. (Post 1790. Magyarul Lambach Ede u. o. 1790) Dissertatio statistica de potestate exsequente regis Angliae. 1790. Magyarul Nagy-szobonban, németül Pesten jelent meg 1790); Dissertatio statistica de forma legali regiminis hungarici (Kassa 1790). Kéziratban maradt Európa statisztikája 1792-ből, a Nemzeti Múzeum kéziratárában.

Baricz György (ikafalvi), mérnök-kari alezredes, szül. Nagyenyeden 1779 okt. 28., megh. Zágrábban 1840. Miután szülővárosában jogi és teológiai tanulmányokat folytatott, 1800. Bécsbe ment a mérnöki akadémiára. Mint vörösróstitési tiszt főképpen Dalmáciában működött. 1839-ben alezredes lett. A magyar lapekban megjelent tudományos cikkeiért a Magy. T. Akadémia 1832. levelező tagnak választotta s megbízta a hadtudományi szótár egy részének elkészítésével.

Bari konföderáció. Bar, régente lengyel, most podoliai orosz városban 1768 febr. 29. a longyol nemesek szövetségére léptek a Szaniszló Ágost király udvarában uralomra jutott orosz befolyás ellen; Lengyelország felbomlását azonban már nem akadályozhatták meg.

Barikus szélrózsa. Valamely helynek B.-járt olyképen határozzuk meg, ha minden széliránynak megfelelő átlagos légnyomását kiszámítjuk. L. *Szélrózsa*.

Barikus széltervény, megállapítja a szél és a légnyomás eloszlása közötti viszonyt. Legegyszerűbb formája a *Buys-Ballot*-féle törvény. Ez a Föld északi félgömbjére vonatkoztatva így hangzik: Ha a szél a hátunkba fú, akkor a magas nyomás helye tőlünk jobbra, kissé hátul van, az alacsony nyomás pedig kissé elől és balra. A déli félgömbre nézve a jobb és a bal jelző felcserélendő. L. *Szél*.

Baril v. *barile, barril* és *barrilon*, többféle használt és vidékenként más-más nagyságú és beosztású folyadékmérték, különösen berra és olajra. 1 B. Anconában a. m. 35 l., Barcelonában

a. m. 30-144 l., Genovában borra a. m. 79-5 l., olajra a. m. 65-48 l., Firenzében a. m. 41-656 l., Rómában borra a. m. 58-34 l., olajra a. m. 57-48 l., Triestben a. m. 66-02 l., Velenceben borra 64-38 l., 1 B. szőlő Malagában a. m. 24 kg.

Barile, 1. *Antonio*, olasz fadaragó, szül. Sienában 1453 aug. 12., megh. 1516 febr. 2., főleg a sienai székesegyház számára készített gazdagon faragott és intarziákkal díszített butorokat, melyek egy része elpusztult. A fennmaradt darabok és a Pandolfo Petrucci sienai palotájában készített falburkolat töredékei (Siena, Akadémia) a legfinomabb, legizlésebb ilyenmű művek közé tartoznak. Több ízben együtt dolgozott vele unokaöccse:

2. *B., Giovanni*, olasz fadaragó (megh. 1529 körül), ki 1514. Rómába költözött. A Rafael által a Vatikánban kifestett szobák (stanzák) ajtajain ő készítette Rafael rajzai nyomán a faragott díszet.

Barilit (ásv.), bárium-aluminium-szilikát ($\text{Ba}_4\text{Al}_2\text{Si}_2\text{O}_{12}$); rombos rendszerbeli táblás kristályhalmazokban fordul elő Långban mellett, Svédországban.

Barilla-réz, Bolíviában Corocovo mellett homokkőben előforduló természetesen kereskedelmi nevé.

Barilla-szóda (spanyol), alicante-, carthagena-, malaga-szóda névvel jelölve is forgalomba került. A legtöbb növény a két fő alkália közül a káliumot tartalmazza és ezen növények elhamvasztva nyers hamuszirt szolgáltatnak. Néhány növényi faj azonban, melyek rendszeres sóforrások, sótelepek mellett vagy tengerparton tenyésznek, nagymennyiségű szerves savhoz kötött nátriumot tartalmaz, melyek elhamvasztva szódat szolgáltatnak. A szódat szolgáltató növények legnagyobb része az Artipliceae családba tartozik. Spanyolországban általánosan a Salsola-féléket termesztették, melyek közül a legjobbak a Salsola Soda és a Salsola Clavifolia. Ezek hamuja kb. 40—45% szódat tartalmaz. Ezen Salsola-félékből készített szódat nevezték B.-nak. Külső kinézésük után különböző néven került a B. a forgalomba. A jól megolvastott, hamuserű szóda, mely 20—25% szódat tartalmazott, Barilla soude douce, a feketés, likacsos tömegű és keménytorús szódat Barilla soude melangée, a sok szénrészeceket, konyhasót és földes részt tartalmazó pedig Barilla soude bourde névvel jelölték.

Barillon, régibb spanyol ürmérték, $\frac{1}{4}$ carga (l. o.).

Barilović, adók. Modrus-Fiume vm. vojnicái j.-ban, (1900) 1816 horvát-szerb lak., postaállomás; u. t. Károlyváros.

Barina Venel, l. *Kuthen*.

Barinas (*Varnas*), város a délamerikai Venezuela Zamora államában, a San Domingo partján; a dohánytermelésről híres B.-t 1576. alapították, a múlt században virágzó város volt, a polgárháborúk miatt azonban nagyon aláhanyatlós és alig van 4000 lak.

Barine, Arvède (igazi nevén *Madame Vincent*), francia író nő, szül. Párisban 1840 nov. 17. Fordított oroszból és angolból (Tolsztoj és Spencer). Ön-

álló munkái: *Portraits des femmes* (1887); *Essais et fantaisies* (1888); *Etudes sur les contes de Perrault* (1889); *Princesses et Grandes dames* (1890); *Bernardin de Saint-Pierre* (1891); *Alfred de Musset* (1893); *Bourgeois et Gens de peu* (1894); *Les névrosés* (1898).

Baring (*Baring Brothers and Comp*), a világ leghíresebb kereskedő cégei közé tartozott. Orániai Vilmos az angol trónra lépte alkalmával Brémából B. Ferencet az angol lutheránus hitközség lelkészének hívta meg. Ennek fia János posztógyárat alapított s ezzel a későbbi nagyhírű kereskedő- és bankház alapját vetette meg. A cég tagjai több nemzedéken át részt vettek a keletindiai társaság vezetésében; Pitt a cég egyik tagját (1766) a kereskedők fejedelmének nevezte. A folyton emelkedő ház tagjai közül Henrik (1804) a kincs-tár lordja volt, Sándor lordságot nyert; Tamás az angol bankkormányzója s a Lloydnak elnöke volt; a cég számos tagja az alsóházban szerepelt, sőt egyet (Károly, megh. 1855.) durhami püspökké neveztek ki. A céghez tartozó család tagjai közül három barótságot nyert. A nevezetes cég elsőrendű tényező volt a pénzücacon s óriási sikereket ért el; 1890. azonban a dícsőségnek vége szakadt, a ház egyes délamerikai államoknak nyújtott könnyelmű kölcsönök következtében válságba jutott, melyből az angol bank és több előkelő pénzintézet egy szindikátus segítségével egy időre kimentette ugyan, de a hajdan oly előkelő és nagy befolyású ház nem tudta többé visszanyerni régi tekintélyét; legújabbban részvénytársaságá alakult át.

Baring, 1. *Evelyn* sir, l. *Cromer*.

2. *B., Thomas George*, l. *Northbrook*.

Baring-Gould (ejtsd: beringgúld) *Sabine*, angol pap és író, szül. 1834. j. an. 28 Exeterben. Tanulmányait Cambridgeben végezte, majd a pap pályára lépett és 1871-től fogva East Merseabben, 1881-től fogva Lew Trenchardban lelkészkedett. Rendkívül gazdag irodalmi munkásságot fejtett ki. Különösen értékesek a középkor vallásos életére, legendáira és babonáira vonatkozó önálló kutatásai. Nagyszámú munkái közül kiemelendők: *The Book of Werewolves* (1865); *Curious Myths of the Middle Ages* (1866—67); *Lives of the Saints* (15 köt., 1872—77). Szépirodalmi munkái: *In Exitu Israel* (1870); *Mehalah* (1880); *The Broom Squire* (1896); *The Frobershers* (1901) stb. 1898-ban adták elő *The Red Spider* c. operáját.

Baringo-tó, kisebb, lefolyás nélküli Brit-Kelet-Afrikában az é. sz. 0° 32' és a k. h. 35° 35' alatt 1110 m. magasban 500 km² területtel. D.-i végében Ndjempss helység van. 1883-ban Thomson fedezte föl.

Baris, város, l. *Isparta*.

Baristrontianit, l. *Strontianit*.

Barisal, l. *Bakargandez*.

Bariszféra, a föld belső magva, mely sűrűbb, mint a külső fölkéreg.

Bariszilit, hatszögös rendszerű szilikát (ásv.), $\text{Pb}_2\text{Si}_2\text{O}_7$, Pajsbérgről (Wernland, Svédország).

Barit, l. *Sidypát*.

Barit-csilám (ásv.), báriumtartalmú biotit Sterzingről (Tirol).

Baritfőhé a. m. bárium-szulfát (l. o.).

Baritföld a. m. báriumoxid (l. o.).

Baritföldpát (ásv.), általában báriumtartalmú földpát, melyben az anortitnak megfelelő

vegyület fordul elő mint izomorf alkotórész; ezen anyag legnagyobb mennyiségben a *halofán* nevű földpátban (l. o.) fordul elő, egymagában pedig a Jankolsberg (Wermeland, Svédország) mangánbányáiban ismeretes egyhajlású rendszerű *celsian* nevű földpátot alkotja.

Barithidrátt. l. *Báriumhidroxid*.

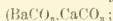
Baritium (lat. *barite*) *György*, román író és politikus, szül. Zsukon (Kolozs vármegye) 1812 jun. 4., megh. Nagyszombat 1893 máj. 14. Tanulmányait Torockón, Brassóban, Balázsfalván és Kolozsvárott végezte s 1835. Balázsfalván a liceum tanárává nevezték ki. 1838-ban megalapította a *Gazeta Transilvaniei* c. lapot, mely a hazai románságnak legelső hírlapja lett, s még ma is fennáll Brassóban. 1845-ben lemondott tanári állásáról, hogy életét teljesen a politikának és lapjának szentelhesse. 1848-ban tagja volt a nagyszombati román honvédelmi bizottmány-nak s ugyanez év november havától 1849 májusig elnök tevékenységet fejtett ki a haretéren. 1849 május havában a eszásári csapatokkal Romániába ment, ahol orosz fogságba került, de Hurmuzaki, gazdag bukovinai földbirtokos közbenjárására szabadon bocsátották. Mikor hazajött, vagyonra már tönkrement. 1860 táján a zernyesti papírgyár igazgatója lett s beutazta Belgiumot, Franciaországot és Svájcot. Munkái: *Dictionar germano-romin* (Brassó 1835—1854); *Dictionar ungurese-rominése* (u. o. 1869); *Părți alose din Istoria Transilvaniei* (Válogatott részek Erdély történelméből, I—III. köt.).

Baritkeresztőkő (ásv.), l. *Harmotom*.

Barito, Borneo sziget legnagyobb folyója.

Baritocölesztin, rhombosrendszerű ásvány, $(\text{SrBa})\text{SiO}_4$, izomorf a barit és cölesztinnel; kristályokban ritkán, inkább rostos és héjhaszalmakokban fordul elő Imfelden (Binnenhal, Svájc), Greineren (Tirol), Werfennél, Göttingen mellett stb.

Baritokalcit, karbonát ásvány,

egyhajlású rendszerű, jól hasadó, sárgás-zöldesfehér, üvegfényű, áttetsző kristályokban terem Alston-Mooron Cumberlandben.

Bariton (ol. *baritono*), férfi-énekhang. Tulajdonképp annyit tesz, mint 'mélyhangzó'. A franciák a B.-t *basse-taille*-nek, vagyis mély tenor-nak nevezik. Terjedelme átlag A—fst, illetve G—g¹. A magasabb B.-t tenor-B.-nak, a mélyebbet basszus-B.-nak mondják.

B. a XVIII. sz.-ban kedvelt, de most már elavult vonós-hangszer neve (ol. *Viola di Bordone* vagy *Bardone*). Gordonkaszerű, ami a nagyságot illeti, szerkezetre pedig a viola d'amour-nak basszus-hangszere, amennyiben *hét húrral* volt ellátva, melyek alatt 9—24 acélhúr fekként; ha a felső húrokon játszotnak, ezekkel együtt az acélhúrok is rezegtek, sőt néha balkezzel ezeket is pengették. A felső húrok hangolása a következő volt: kontra H, A, d, f, h, e¹. Esterházy Miklós herceg, Haydn pártfogója, ezt

a hangszeret nagyon kedvelte. Haydn a B. számára sok darabot írt (175).

B. név alatt ismeretes még egy tubaszorú rézfúvó, t. l. a *B.-kürt*, melyet *euphonium*-nak is neveznek. Bizonyos katona-zenekarokban használgják.

Baritonkulcs, l. *Kulcs*.

Barits Adalbert, l. *Barics*.

Baritsalétrom a. m. báriumnitrát (l. o. és *Salétrom*).

Baritsárga a. m. báriumkromát (l. o.).

Baritsó a. m. bárium-só, l. *Bárium-só*.

Baritüveg. B.-et nyorlink, ha az üveg-kovókéban a kalciumoxidot ekvivalens mennyiségű báriumoxiddal helyettesítjük. Nyors anyagának használhatunk báriumkarbonátot (Withorit) vagy szénnel keverve bárium-szulfátot (sulypátot). A B. nagy fajsúlya és fénytörő képessége miatt inkább az ólomüveghez hasonlít és az az ölnye van, hogy a kemeco redukáló gázai nem hatnak rá, míg az ólomüveg könnyen füstös lesz, azaz az ólom oxidja redukálódhatik. Deacra annak, a B. a keroskodolomban alig fordul még elő; de újabban köedény-műzának alkalmazzzák. l. *Műz*.

Baritvítz l. *Báriumhidroxid*.

Baritzöld, l. *Báriumanganát*.

Bárium (*barium*), az alkáli földfémek egyike. Jele *Ba*, atomsúlya 137.37. A természetben szinállapotban nem fordul elő, vegyületi azonban elég gyakoriak. Ilyenek pl. a következő ásványok: a *barit* v. *sulypát* (B.-szulfát BaSO_4), a *Witherit* (B.-karbonát BaCO_3), a *baritokalcit* (B.-kalciumkarbonát $\text{BaCO}_3, \text{CaCO}_3$), a *baritocölesztin* (B.-stroneium-kalciumszulfát $(\text{BaSrCa})\text{SO}_4$). Csokélyebb mennyiségben a kalcium és a stroneium vegyületeiben, továbbá a bazalt-, porfir- és melafirban is előfordul, úgyszintén nyomokban ásványvizeknek is alkotórésze. Amalgamját először *Berzelius* és *Pontin* állították elő, magát a fémét 1808. *Davy*, utóbb pedig *Bunsen*, *Mathiessen* és *Hilfer* igykozték előállítani. Tiszta állapotban megolvastott B.-kloridból elektrolízis útján vagy a B.-klorid-oldatból nátrium-amalgammal előállított B.-amalgamból ennek hidrogéngáz áramában való lassú hűvése útján állítatható elő. Aransárga színű, kissé fémfényű, ólomlágúságú, tohát kalapálható fém. Fajsúlya nagy, 3.75—4.0 (innét a barys = nehéz olhovozés); kb. 1000°-on megolvad. Levogón gyorsan oxidálódik, hovitvo fényfjéződés közben B.-oxidrá ég el; a vizet közönséges hőmérsékeken is hevesen olbontja, amikor is B.-hidroxid és hidrogén-gáz keletkezik.

Bárium-bromát, *brómsavas bárium*, $\text{Ba}(\text{BrO}_3)_2$. Ez a vízben kevésse oldható só előállítható káliumbromáttól, ha ennek forró tömény vizes oldatában száraz báriumacetátot oldunk; az oldatból, kihülésekor a B. 1 molekula vízzel kristályosodva kiválk. Fajsúlya 3.82. Hevítéskor a B. olbomlik.

Bárium-bromid, *brómbárium*, BaBr_2 . Előállítható brómhidrogénsavból, ha ennek oldatát báriumhidroxiddal v. báriumkarbonáttal szolgosítjuk. A bosúrtított oldatból, kihülésekor, a

összetételű, tehát 2 molekula kristályvizet tartalmazó *B.-dihidrátt* szintelen rombos lemozkkék alak-

jában kristályosodik ki, amely 100°-on való huzamabb hevítéskor kristályvizét elveszti. A B.-hidrát fajsúlya 3·85, a víztől mentes sóé 4·23. Közönséges hőmérséken vele egyenlő súlyú vízben oldódik; szesz is oldja, míg a hozzá különben hasonló és vele izomorf báriumkloridhidrát, $\text{BaCl}_2 \cdot 2\text{H}_2\text{O}$, szeszen oldhatlan.

Báriumcsillám, l. *Barvicsillám*.

Báriumdioxid, l. *Báriumhiperoxid*.

Báriumfluorid, *fluorbárium*, BaF_2 . Frissen leválasztott báriumkarbonátból úgy állítható elő, hogy azt fluorhidrogénsavval pállítjuk. Fehér kristályos por; vízben alig oldódik, savak azonban könnyen oldják.

Báriumfoszfátok. A báriumok több foszfátja ismeretes; ilyenek: a *szabályos foszforsavas bárium*, báriumortofoszfát $\text{Ba}_3(\text{PO}_4)_2$, mely fehér csapadék alakjában levál, ha klórbárium oldatát szabályos nátriumfoszfáttal elegyítik. A dinátriumhidrofoszfát oldatából klórbáriumtól az *egyszer savanyú foszforsavas bárium*,

válík ki. E két só vízben csaknem oldhatatlan, a *kétszer savanyú báriumfoszfát* $\text{BaH}_4(\text{PO}_4)_2$ vízben könnyen oldódik és úgy készíthető, hogy foszforsavban az egyszer savanyú só-t oldják. A besűrűsített oldatból kikristályosítható. A *pirofoszforsavas bárium* $\text{Ba}_2\text{P}_2\text{O}_7 \cdot \text{H}_2\text{O}$ csapadék alakjában levál, ha pirofoszforsavas nátrium oldatához klórbáriumoldatot öntenek. A kétszer savanyú ortofoszforsavas bárium a hevítéskor vizet veszít és *metafoszforsavas báriumná* alakul.

Báriumhidroszulfát, l. *Bárium-szulfát*.

Báriumhidroszulfid, l. *Bárium szulfidjai*.

Báriumhidroxid (*báriumoxidhidrát*, *barit-hidrát*) v. *maróbarit*, $\text{Ba}(\text{OH})_2$. Előállítható báriumoxidnak vízzel való megoltása útján, vagy bárium-szulfát és szén izzításával előállított bárium-szulfidból úgy, hogy ennek vízes oldatát, amely B.-ot és báriumhidroszulfidot tartalmaz, rézoxiddal keverve forralják. Fehér por; fajsúlya 4·5. 20 sr. hideg, 2 sr. forró vízben, úgyisint alkoholban is oldható. Forró vízzel készült telített oldatából, a kihüléskor, $\text{Ba}(\text{OH})_2 \cdot 8\text{H}_2\text{O}$ összetételű színtelen, négyzetes, 78°-on megolvadó kristályokban válík ki. Maróúgos vízes oldata *baritvíz* néven ismeretes és a kémiában kémelőszerül használatos. A B.-ot a cukorgyártásban alkalmazzák.

Báriumhiperoxid (*bárium-szuperoxid*, *bárium-dioxid*), BaO_2 . Előállítására báriumoxidot levegő v. oxigéngáz áramában vörös izórra hevítik. Fehér por; levegőn nem változik. Fajsúlya 4·96. A B.-ot oxigénnek a levegőből való gyári előállítására használják. Nyole molekula kristályvízzel alkotott, vízben kevésbé oldható vegyülete az ú. n. *B.-hidrát* $\text{Ba}(\text{OH})_2 \cdot 8\text{H}_2\text{O}$; e vegyület izon tisztán úgy állítható elő, hogy hidrogénhiperoxid vízes oldatához fölös mennyiségű baritvizet elegyítenek, amikor is a B.-hidrát gyöngyházfényű kristályok alakjában kiválík. A B.-hidrátból, azt 130°-on hevítve, tiszta B. koletkezik. A B.-ból v. hidrátjából, hígított kénsavval való elbontása útján, a hidrogénhiperoxidot gyártják.

Báriumjodát, *jólsavas bárium*, $\text{Ba}(\text{JO}_3)_2$. A jód-sav oldatát báriumhidroxid-oldattal semlegesítve, a B. fehér kristályos csapadék alakjában leválík.

Az így előállított só 1 molekula kristályvizet tartalmaz; a brómsavas és klórsavas báriummal izomorf. Vízben alig oldódik. Hevítéskor jód és oxigén elillan és a hiperjód-savas bárium visszamarad.

Báriumjodid, *jódbárium*, BaJ_2 . Jódhidrogénsav vízes oldatának báriumkarbonáttal v. báriumhidroxiddal való semlegesítése és az oldat beszerítése útján készül. Vízből 2 molekula vízzel ($\text{BaJ}_2 \cdot 2\text{H}_2\text{O}$) kristályosodik. Vízben és szeszen bőségesen oldódik.

Báriumkarbonát, *szénsavas bárium*, BaCO_3 . A természetben mint *witherit*, kalciumkarbonáttal mint *alstonit* fordul elő. Előállítható bárium-szulfátból, ennek szódával való összeolvasztása, v. ammoniumkarbonáttal való forralása útján. Tiszta B. előállítására klórbárium oldatához ammoniumkarbonátoldatot elegyítenek, majd a csapadékot mossák és megszáritják. Hőfehér, 4·28 fajsúlyú por, 795°-on megolvad. Kb. 40·000 sr. vízben oldható; szénsavtartalmú víz jobban oldja. A fehér izzás hőmérséken széndioxidot veszítve báriumoxidá alakul. A B.-ot más báriumok készítésére, a téglagyártásnál, a kémiail analízisnél, továbbá kukoricaliszttel, korpával stb. keverve patkányok és egerék megmérgezésére használják.

Báriumkéneg, l. *Bárium szulfidjai*.

Báriumklorát, *báriumchlorát*, *klórsavas bárium*, $\text{Ba}(\text{ClO}_3)_2$. Készítésére klórsavoldatot báriumkarbonáttal semlegesítenek; az oldatból, besűrűsítéskor, a B.1 molekula vizet tartalmazó monoklin kristályok alakjában kikristályosodik. Kb. 3 sr. vízben oldható, szeszen majdnem oldhatatlan. Éghető anyagokkal elegyítve ütésre, dörzsöléskor v. hevítéskor fölrobban. Zöld lánggal égő görögűz előállításához használják.

Báriumklorid, *chlorbárium*, BaCl_2 . Telített vízes oldatából a $\text{BaCl}_2 \cdot 2\text{H}_2\text{O}$ összetételű só kristályosodik. Előállítható a witheritből, a bárium-szulfidból v. a baritból. Evégből a witherit (báriumkarbonátot), illetőleg a bárium-szulfidot sósavban oldják és a besűrűsített oldatból a B.-ot kikristályosítják; a baritot (bárium-szulfátot) pedig lisztel v. olajjal keverve hevesen izzítják, a keletkezett bárium-szulfidot, a kihült tömegből forró vízzel kioldják és sósavval B.-dá alakítják, v. úgy, hogy a baritot szénnel és kalciumkloriddal keverve izzítják, majd az olvadékból égetett mész hozzákeverése után a szulfidot kioldják és sósavval B.-dá alakítva kikristályosítják. A kristályváltalmú só színtelen, keserű-sós ízű, rombos kristályok. Levegőn alig mállik; kb. 120°-on kristályvizét elveszti; fajsúlya 3·05. Kb. 2·5 sr. hideg és 1·5 sr. forró víz oldja; szeszen alig oldódik. Vízes oldata a szulfátok analitikai kémelőszere. Elég heves mérég. Oldatát lovak kólikájánál, az állat nagy nyaki vivőerébe feekendzve, gyorsan ható hashajtószorú alkalmazzák, tov. kazánkő keletkezésének megállítására (amennyiben a kemény vizekben levő kalciumsulfátot elbontja), a baritfehér (*permanens-fehér*) és más báriumkészítmények előállítására, úgyisint mint patkánymérget is használják.

Báriumkromát, *krómsavas bárium*, BaCrO_4 . Fakósárga színű, rombos kristályok v. por. Fajsúlya 4·60. Vízben csaknem oldhatatlan. Előállít-

ható káliumkromátból és báriumkloridból összeolvasztva v. oldatuknak elegyítését után. *Sárga ultramarin* néven festéket használnak. A *pirokrómsav* v. *dikrómsav* bárium $BaCr_2O_7$ előállítható B. ból, ha azt kromtrioxiddal vízben oldják; ez oldatból a só 2 molekula vízzel kikristályosítható.

Báriumangauát, mangánsav bárium. $BaMnO_4$. Smaragd zöld, kristályos csapadék alakban keletkezik káliummanganát- és báriumklorid-oldat elegyítésekor. Vízben oldhatatlan. *Baritzöld* néven az arzén-tartalmú mérgező schweinfurtli zöld helyett festéket használnak.

Báriummonosulfid, l. Bárium szulfidjai.

Báriummonoxid, l. Báriumoxid.

Báriumnitrát, salétromsavas bárium, $Ba(NO_3)_2$. Előállítására legítölt forró salétromsavat báriumkarbonáttal v. bárium-szulfiddal semlegesítenek; a besűrített oldatból a só átlasszó, színtelen kocka-kristallderekből kikristályosodik. Levegőben nem változik; kb. 11 súlyrészt vízben oldódik, alkoholban oldhatatlan. Zöld lánggal égő görögtűz előállításához, úgyszintén repesztő vagy robbantó por, így pl. az *acifragin* (76 sr. B., 22 sr. szén és 2 sr. salétrom keveréke) készítésére is használnak.

Báriumortofoszfát, l. Báriumfoszfátok.

Báriumoxid (báriummonoxid, baritföld, terra ponderosa), BaO . A bárium o normális fémoxidja, mivel a levegőn mohón vizet és széndioxidot szel és karbonáttá alakul, a természetben nem fordul elő. Előállítására báriumnitrátot vagy báriumkarbonáttal szénnel keverve előbb enyhén, utóbb igen erősen, de neu túlságosan sokáig, izzítanak. Fehér, 4-7 fajsúlyú por, vagy 5-76 fajsúlyú kristálykák. Változatlanul csak gondosan elzárt edényben tartható el. Vízzel megnedvesítve, úgy mint az égetett mész, erősen fölmelegszik és báriumhidroxiddá oldódik, levegőn vagy oxigéngázban vörös izzásra hevítve pedig báriumhiperoxiddá alakul. Etil- és metilalkohollal kristályos vegyületeket, savakkal bárium-sókat alkot.

Báriumoxidhidrát, l. Báriumhidroxid.

Bárium-pentaszulfid, l. Bárium szulfidjai.

Bárium-poliszulfidek, l. Bárium szulfidjai.

Bárium sói. Számos bárium-só a természetben ásványok alakjában, források vizében és növényekben is előfordul (l. *Bárium*). Mesterségesen azokat többnyire a megfelelő savakkal báriumoxiddal, bárium-szulfiddal v. báriumkarbonáttal való semlegesítése útján állítják elő. Vízben a legtöbbjük oldható: a bárium-foszfát, karbonát, oxalát, kromát, főképen pedig a bárium-szulfát, vízben csaknem oldhatatlan; sósavban v. salétromsavban azonban csak a szulfát oldhatatlan. Ennélfogva a bárium-sók semleges oldatában lúgfémek foszfátjai, karbonátjai, illetőleg oxalátjai fehér csapadékot; bárium-foszfátot, báriumkarbonátot, illetőleg bárium-oxalátot, lúgfémek kromátjai sárga csapadékot; báriumkromátot, kénsav v. szulfátok oldatai pedig fehér csapadékot; bárium-szulfátot létesítenek. A B. rendszerint nagy fajsúlyúak és ha csak a savmaradék nem színes, színtelenek. Izzítaskor javarészt elbomlanak. Az illekonnyó sók a színtelen lángot sárgászöldre festik; a színekben több narancsvörös, sárga és zöld vonal látható.

AB. festékek, lakkfestékek előállításánál, továbbá gyógyszerül és patkánymérgeként is használatosak. A vízben v. gyomordnyben oldható bárium-sók többé-kevésbé mérgezők. Mérgezéskor hanytatót v. gyomormosást, továbbá eloszterül — a bárium-sókat oldhatatlan és így ártalmatlan bárium-szulfáttal való átalakítása végett — glaubersót v. keserűsót alkalmaznak. A bárium-sók fizikai és kémiai sajátosságai a megfelelő kalcium és stroncium sókéihoz hasonlóak.

Bárium-szulfát, kénsavas bárium, $BaSO_4$. A természetben előforduló *barit* (súlypát) a rombos rendszerben kristályosodik, fajsúlya 4-48; Stroncium-szulfáttal való kettős sója a *baritocölesztin*. Tiszta állapotban igen finom oszlású fehér csapadék alakjában keletkezik, ha bármely bárium-só oldatához hígított kénsavat elegyítenek. A kiválásakor, ügylátszik, amorf csapadék lassacskán, a csapadékos folyadék forralásakor elég gyorsan, kristályossá válik; a kimosott csapadékot megszáritják. A B. vízben úgyszólván oldhatatlan (1 sr. B. kb. 400,000 sr. vízben oldódik), nemely só, pl. nitrát v. citrát a B. oldékonyságát jelentékenyen fokozza. Kissé a savak is oldják. Tömény meleg kénsav is jelentékeny mennyiségben oldja, az oldatból a kihűléskor *báriumhidroszulfid* $BaH_2(SO_4)_2$ válik ki. Szénnel izzítva bárium-szulfiddal redukálódik. Fölös mennyiségű lúgfémkarbonáttal való összeolvasztásakor (feltárásakor) báriumkarbonát és lúgfém-szulfát keletkezik. A báriumot és a kénsavat analitikailag rendszerint B. alakjában határozzák meg. A) lecsapott, nedves B.-ot *permanens fehér* (*Permanentweiss, blanc fixe*) néven festéket használnak. Alkalmazása bizonyos esetekben előnyösebb az ólomfehérénél, mert míg ez utóbbi kénhidrogénes levegőn (pl. árnyékszék, kémiai laboratórium stb.) ólom-szulfid keletkezése folytán megbarnul, a B. változatlan marad. Erre utal a permanens fehér név. E festéket a *barit*-ból v. *witherit*-ből állítják elő. Állandó és olésó voltánál fogva más fehér festékekhez is keverik, továbbá a papírosgyártásban fehérítőül, kauszok-árúk, gyapot és vászon gyártásánál, úgyszintén cinkfehérrel keverve olajfestéket is használnak.

Bárium-szulfidhidrát, l. Bárium szulfidjai.

Bárium szulfidjai. Ismeretesek a *báriummonosulfid* v. kénbázis, BaS és ennek hidroszulfidja, a *báriumhidroszulfid* v. bárium-szulfidhidrát $Ba(SH)_2$, továbbá a következő poliszulfidok: a *bárium-triszulfid* Ba_3S_4 , *báriumtetraszulfid* Ba_4S_5 és a *bárium-pentaszulfid* Ba_5S_6 . A *báriummonosulfid*ot gyárilag a bárium-szulfát és szén keverékének izzítása útján állítják elő. Fehér por, sötétben való megvilágításkor narancs színben villog. (E jelenséget 1602. V. Casciorolus bolognai cipész figyelte meg.) Ez volt a régi alchimisták *lapis solaris*-a, amelyet utóbb *bolognai kőnek* v. *bonomi világító kőnek* neveztek. Nedves levegőn oxidálódik és egyúttal karbonát-tartalmúvá válik. Vízben bőségesen oldódik és egyúttal hidrolitisan bomlik, miéрт is az oldat báriumhidroxidot $Ba(OH)_2$ és báriumhidroszulfidot $Ba(SH)_2$ tartalmaz. A *báriumhidroszulfid* előállítását baritvizből, ha abba kénhidrogéngáz áramoltatnak, vagy ha bárium-szulfidot kénhidrogénes vízben oldanak; a levegőtől mon-

tes térben besűrűsített oldatból a báriumhidroszulfid 4 molekula vízzel szintelen kristályokban kiválik.

Báriumszulfid, kénessavas bárium. BaSO_4 . E só csapadék alakjában leválik, ha alkaliszulfid-oldatot báriumnitrát-oldattal elegyítenek. Fehér por, hevítéskor bárium-szulfáttá és szulfidá alakul.

Báriumszuperoxid, l. Báriumhiperoxid.

Báriumtetraszulfid, l. Bárium szulfidjai.

Báriumtrisulfid, l. Bárium szulfidjai.

Báriumuranit (ásv.), l. *Uranocirit*.

Barjatinszkij, Alexander Ivanovics, herceg, orosz tábornagy, szül. 1814., megh. Genfben 1879 márc. 9. Mint fiatal tiszt Sándor trónörökös kegyence volt, de egy nagyhercegnővel folytatott szerelmi viszonya miatt a Kaukázusba küldték. Itt folytonos hadakozásban élve, gyorsan lépett elő s miután 1850—51. Samyl felett jelentékeny győzelmeket vívott, 1852. tábornokká nevezték ki. A krími háborúban a kaukázusi hadsereg tábornoki főnöke volt. 1854-ben az aug. 5. kürük-dei győzelem kivívásában nagy része volt. II. Sándor, mielőtt trónra lépett, Szt.-Pétervárra hívta őt. A békekötés után E. visszament a Kaukázusba, mint az ottani hadsereg főparancsnoka, hogy ott a felkelést teljesen leverje. Hosszas küzdelem után E. 1859. maga ostromolta meg Ghunib várát és megadásra kényszerítette Samylt. B. tábornagyri rangot kapott.

Bar-Jesu, más néven *Elimás*, a pafoszi helytartónak, Sergius Paulusnak udvari bűvésze volt. Róla Ap. Csel. 13, 6—12-ben az van megírva, hogy Pál apostollal szembeszállott s ennek tanítását kétségbe vonta, amiért vaksággal bünhődött. Ez eset következtében a helytartó hitt az evangéliumban.

Barjols (ejtsd: bárzsol), város Var francia départementban, Brignoles (ettől 22 km.-nyire) arrondissementban festsői vidéken, a Foverly és az Ecrevisses összefolyásánál, vasút mellett, (1906) 2315 lak., bőr-, tézsa-, papír- és kártya-gyárral, olajkoreskedéssel.

Barjóna (*Jóna fia*), 1. Péter apostol atyja utáni neve. — 2. Zsidó szikkárius, akinek segítségével R. Jóchanan b. Zakkáj koporsóba téve Ves-pasianus táborába juthatott.

Bark, l. Barkhajó.

Barka (növ.) (*amentum* v. *julus*), a fűzérvirágzatnak az a fajtája, melynek a tengelye gyenge, hajlékony, s végre elvirágzás v. gyümölcsérés után a fáról mindenestől lehull. A barka, mint a fűzér, rendszeren megnyúlt, folytonos (fűzfa, égerfa, nyírfa) v. megszagatott (tölgy) virágzat, a bikk-faé gömbölyded, többnyire lecsüngő, csak a szelíd gesztenyéé felálló; gyakrabban a hímvirágokból alakul (dió), a nyírának, nyárfának és fűzfának a termővirágzata is barkás. Némely barka már ősszel kész, mint a mogoróé, az égerfaé, nyírfaé s ilyenkor kitelel. A telelő barkák kurtábbak és tömöttebbek, mint a virágzó vagy porzó barkák, s az apró virágokat a sűrűen zsindelező hegyeslevelek v. *barkapikkelyek* (l. o.) takarják és védik. Tavaszkor az ily barkák tengelye megnyúlik, a barkapikkelyek a virágokkal együtt eltávolodnak egymástól, az egész lefelé konyul s a hímiporát kiszórja. Nálunk husvétkor pálma helyett szen-

telésre használják (barkaszenteselés), l. *Virágvasárnap*.

Barka, kisk. Gömör és Kis-Hont vm. rozsnóyi j.-ban, (1900) 1286 magyar lak., gőzfűrés. Róm. kat. temploma 1425-ből való; u. p. Dernő, u. t. Krasznahorkaváralja. Határában több kisebb cseppkőbarlang és egy kis jégbarlang van. Vansbányászat.

Barka, 1. török metaszertaf a Nagy-Szírtisz és a Szolomi-öböl, illetőleg Tripolisz és Egyiptom közt Észak-Afrikában, mintegy 50,000 km² területtel és 400,000 arab és berber, néger és korcs lakossal. B. átlag 500 m. magas mészkő fennsík, amelynek É.-i szegélye, a Dzebel Dakar, meredeken ereszkedik le a keskeny tengerpartra, alig nyújtva menedéket legfőljebb kisebb hajóknak. E.-i része, amely a Dzebel Akhdarban 660 m. magasra emelkedik, a B. el Homra (vörös B.) esőben és patlakokban elég gazdag; magasabb részeit hatalmas Thuja-erdők, pálma- és olajfaberek takarják; az Akhdar É.-i lábánál kövér legelők és pompás termőföld található. Az Akhdar-hegységtől D.-re fekvő rész gyepes, de csakhamar teljes sivatagrá lesz; B. el Beidának (fehér B.) hívják. A lakosok fő foglalkozása az állattenyésztés, kevésbé a földművelés, azután tengeri sófőzés és szivacsihalászat. B. névleg a török szultánnak hódol, de tényleg a vakbuzgó Sznusszi-rend az uralkodó. Székhelye Bengazi. Az ős berber lakók közt 630 Kr. e. Kyrene gyarmatot dör gyarmatosok alapítottak. Későbbben a görög lakosok megszaporodtak és őt nagy várost (Apolloniás, Kyrene, Barka, később Ptolemais, Arsinoá és Hesperis, később Berenike) alapítottak, amelyekről az egész vidéket Pentapolisnak keresztelték. Nagy Sándor korában Kyrenaika nevet nyert és Egyiptomtól függött. Az arabok 642. jelentek meg benne először, de csak a XI. sz. közepén hódították meg és pusztították el teljesen. B. egykori nagyságáról a kiterjedt romok, különösen a mai Tolmeita (Ptolemais helyén), Meghe (B. helyén) és Ain-es-Sahad (Kyrene helyén) környékén tesznek tanúbizonyoságot. V. ö. *Beechey, Della-Cella, Barth Henrik, Pacho, Bourville, Smith, Hamilton, Baumann* és *Rohlf's* idevágó munkái.

2. B. (Barkah, Barke), romba dőlő város Észak-Afrikában, B. fennsíkon 23—24 km.-nyire Tolmitától. K. e. 551. alapították, a Ptolemaiosok alatt hanyatlásnak indult, az arabok idejében újra felvirágzott, kormányzóí székhely lett; 844. falakkal kerítették körül és a X. sz. második felében Ibn Haukal szerint Afrika egyik legvirágzóbb városa volt; de a XIII. sz.-ban tönkre ment. Sírok romja, kőfalmaradékok és mély kutak nincsenek. B. maradványai láthatók azon helyen, amelyet a környék lakói el Medinal-nak neveznek.

Bárka (*Noé bárkája*, heb. *Téba*), hajó, amelyet a bibliai elbeszélés szerint Noé az Isten parancsára készített, s amelybe az összes tisztátalan állatok közül kóttott, a tiszták közül pedig hetet vett fel, hogy megmentse a földön élőket az özönvíz elől. L. *Özönvíz*. — *B.* (német *Barke*, ol. *barca*, franc. *barque*, ang. *bark*), árctalan, kis evezős csónak, mely főleg a Közép-tenger partjain használatos. — *B. allo bárka*, parthoz kikötött hajószorkezet, likaeszes oldalakkal a halaknak eleven állapotban való tartására.

Barkácsolás. a eserkészve üzött vadászatnak az a módja, melynél a vadat kocsin lparoklik felkeresni és látóvolságra megközelíteni.

Barkagubacs (növ.), barkásfáknak, különösen a tolygeknek hím virágzatán, a barkán fejlődő gubacs, pl. az *Andrius Grossulariae* Gfr.; l. *üabacs*.

Barkakagyló (állat), *Arca Noae* L., a B.-k (Archeida) családjába tartozó kagylófaj. Hossza 8—10 cm.; a Földközi-tengerben él, húsát Velencében és Trisztában *massolo* néven eszik, bizonyos időben állítólag mérges.

Barkakagylók (*Arcidae*, (állat), az egyenlő záróizmú, siphonélkül kagylók (*Homomyaria*, *Asiphonata*) egyik családja. Az ide tartozó kagylók héja kerek, tojásdadalakú, vagy hajóhoz hasonlóan hosszúságú. Ismertebb nemek: *Arca*, *Cucullata*, *Pectunculus*, *Limaopsis*, *Nucula* és *Leda*.

Barkal, hegy a Nilus jobbpartján, Dongola fölött, a fáraók idejéből való hatalmas templomok romjai teszik érdekessé. Itt volt az ókori Nopata város.

Barka-Mogareb, Britren olasz afrikai gyarumt szekarosa 64.000 lak.

Barkán, Krassó-Szörény viii. orsovai j.-ban, Mehádia határában emelkedő hegy, az azonos nevű vár romjaival, hagyomány szerint Mehádiával együtt a XIII. sz.-ban keletkezett. A meredek hegy tetején még két roskadozó vársarok áll. Eredetéhez érlekes monda fűződik. 1614-ben és 1631. oklevelek is említik. V. ö. *Pesty*, Szörényi bán-ság története, II. 11.

Barkány Mária, német színésznő, szül. Kassán 1862 márc. 2. Legelőször a frankfurti színházban lépett föl, innen Hamburgba szerződött s itt a híres Maurice volt a mestere. 1881-ben a berlini udvari színház tagja lett, ahol mint drámai hősnő működött. Vendég szerepelt Amerikában, Oroszországban, sőt Párisban is, ahol a francia kormány az akadémiai pálmával tüntette ki, de mindennél inkább reprezentatív tulajdonságaival hatott.

Barkapikkelyek (növ.), a barka-virágzatnak fellevelei, ezeknek a tövéből nőnek a barka virágai. A B.-et többnyire különlevő fellevél vagy murva alkotja; ellenben a nyírfafélék, meg a gyertyánfa termővirágának barkapikkelyei a felleveleknek meg az előleveleknek összenövéséből támadnak.

Barkappara, híres palesztinai iskolafő a III. sz.-ból. Nagy tisztelője volt a görög tudományoknak. Szerette a bölcsészetet és nagyon ostorozta az akkori zsidók és keresztények között elterjedt gnoszticizmust. Híressé vált allegorikus meséivel és zsidó hagyományoknak írásbafoglalásával.

Barkás, a barkán lakó s a halakat gondozó halász.

Barkásak (növ., *Amentaceae*) néven foglalták össze régebbi rendszerekben az összes barkás virágzatú növényeket, ú. m. a nyírfá, mogyorófa-, diófa- és fűzfa-féléket, továbbá a Casuarina-, Myrica- és bors-féléket s a kupacosokat.

Barkaszentelés, l. *Virágvasárnap*.

Barkaszó, kisk. Berég vm. mezőközsonyi j.-ban, (1900) 1142 magyar lak., vasúti megálló, postahivatal; u. t. Mezőterebes-Gorond.

Barkázás és barkázófa, l. *Cserzővargaság*.

Barker (ajta: bárkő), l. *Edmund Henry*, angol nyelvész és humanista, szül. 1788 dec. 22. Hollymbank, megh. 1839 márc. 21. Londonban. Tanulmányait Cambridgoben végezte, majd Doptfordban tudományos dolgozatokkal foglalkozva élt. Kiválóan neki köszönhető Stophens: *Thesaurus Linguae Graecae* c. művének londoni nagy kiadása (12 kötet, 1826). Számos német nyelvészeti munkát fordított és kiadta barátjának, Parr-nak emlékiratait (Parriana, 1828—29, 2 kötet). Perék következtében elvesztvén vagyonát, a loagnagyobb ínségben halt meg.

2. *B. Matthew Henry*, *The old sailor* néven ismert angol regényíró, szül. Doptfordban 1790., megh. Londonban 1846 jún. 29. Tizenhat éves korában tengerész lett és 1813. már hajóparancsnok volt. Majd Guyanában telepedett le és onnan ismét Londonba tért vissza. «The Old Sailor» írói álnév alatt több regényt tett közzé a tengerészéletből, melyek a maguk idejében igen népszerűek voltak. Megemlítendők: *Land and Sea Tales* (2 köt., 1836); *Topsail-Sheet Blocks* (3köt., 1838); *The Naval Club* (3 köt., 1843); *The Victory* (3 köt., 1844).

3. *B. Robert*, angol festő, szül. Kollben 1739., megh. 1806 ápr. 4. 1788-ban készíttette ol Edinburgh város körképét (panorámia), az első művet e nemben. Találmányát fejlesztve és értékesítve megfestette még London, Elba, Athén, Lisszabon és az orosz hajóhad Spithoad mellett e körképet.

4. *B. Thomas Jones*, angol festő, szül. Bathban 1815., megh. 1882 márc. 29. Párisban Horace Vernetnél tanult és mesterének hatása alatt igen sok esztaképet festett, Napoleon hadjárataitól kezdve az 1870—71-iki német-francia háberüig. Ez utóbbiban részt vett.

Barkerville, középpontja az aranyosásnak Brit-Kolumbiában, a Cariboo-hegyekben, a Fraser egyik mellékvizének forrásánál, 1280 méter magasban.

Barkevikit, az arfvodsenitöz közelálló szilikát ásvány az amfibol-csoportból. Nagy, durva, bárosnyfekete eszlopos kristályokban fordul elő Barkovikon (Norvégia).

Barkhajó (ném. *Bark v. Barkschiff*, ol. *brigantino a palo*, franc. *trois-mâts-barque*, ang. *bark*), eiy, többnyire három árbocos kereskedelmi hajó, mely esupán az elő- és főárbocon visel teljes árbocezatot, vagyis keresztviterlákat, míg a hátsó kereszárboec csak ág-viterálával ellátott esonka árboec. Bolsó terjedelme 3—500 tonna és a hajótestnek körvonalai teltebbek, mint egy teljes árbocezatú hajóé. Az oly három árbocos hajót, melyen a főárboec szintén csak esonka árboec és nem herd keresztviterlafákat, sónerbarknak hívják (l. az *Árbocezatok* képmellékletet). Újabbán 4 és 5 árbocos B.-kat is éptenek, melyekön 3, illetve 4 teljes árboec és egy esonka árboec van; terjedelmük megfelelőleg nagyobb.

Barkhán (*barchan*), turkosztán szó, olyan futóhomokbucka jelölésére, melynek feltűnően szabályos félhaldalú formája az állandóan egy irányból fuvó szél hatása alatt keletkezik. Magyar futóhomokterületeken szintén ismeretes.

Barkhausen, közég Minden perosz közég, kerületben a Weser és a Vesztfáliai-kapu közelében,

(1905) 2352 lak., szivargyártással. Közéleiben győzte le Nagy Károly 779. Widukindet.

Barking, város Essex angol grófságban, a Roding mellett, amely itt veszi föl a B.-Creek nevet és Woolwich alatt a Temzébe torkol. (1901) 21,547 lak., 3 km.-re vannak tőle a hatalmas szivattyúk, amelyekkel csaknem egész London szennyét a Temzébe szivattyúzzák.

Barkly East, kerület a Basztuo-földön (Fokföld), 4050 km² ter., (1904) 9318 lak., akik közt 4995 fehérbőrű. Főhelye Barkly, 900 lak.

Barkly West, kerület Ny.-Griquauföldön (Fokföld), Kimberleytől és a Vaal folyótól É.-ra. 10,422 km² ter., (1904) 18,775 lak., akik közt 3889 fehérbőrű. Főhelye Barkley (1037 lak.), a Váil mellett, a gyémántmosás egyik középpontja.

Barkó, 1. pofa-szakáll, 2. a Gömör vmegyében lakó palócok neve (l. *Barkók*).

Barkó, kisk. Zemplén vm. homonnai j.-ban, (1900) 548 tót lak.; u. p. és u. t. Ormező. B. vára a Laborez mellett állott. A XIII. sz.-ban épült. 1316. ura, Petnefa Péter, fellázadt a király ellen, e miatt Ákos Mikes, a későbbi híres bán, ostrom alá vette és megvívta. Nemsokára a homonnai Drugeth-családé lett s ez bírta 1486-ig. A XVI. sz.-ban házasság útján a Kenedy-családra szállt, de a császáriak lerombolták. Később újra felépült, 1624. Bethlen Gábor foglalta el, 1644. Rákóczi György lerombolta. A romok egy része még lakható volt, úgy hogy Szobieszki lengyel király 1683. itt megpihenhetett. Utóbb a Barkóczyak és Csákyak bírták, most a Szirmay-éséké. V. ö. Anjou-kori okmánytár (II. 38., 422., 445.); *Csánki*, Magy. tört. földr. (I. 333.).

Barkóca, l. *Berkenye*.

Bár-Kochbá, a zsidó nép utolsó szabadságharcának vezére 131—135 Kr. u. Tulajdonképi neve Bár-Koziba volt, melyet párthívei B.-ra (kald. a. m. *csillag fia*) változtattak, vonatkozással Mózes in. k. 24. 17. versére, mely szerint Jakóbból *csillag* indul ki, mely ellenségeit szétveri. A rómalakat Judeából küntze, Jeruzsálemet s az ország főb városait hatalmába kerítette és mint a független zsidó állam helyreállítója vetette az úgynevezett B.-pénzeket. Végro, miután Hadrián hadvezére, Julius Severus, több véres csatában legyőzte, Botár várában hősies ellenállás után megölelt (135). L. *Zsidók*.

Barkócz, kisk. Vas vm. muraszombati j.-ban, (1900) 987 vend és magyar lak.; u. p. és u. t. Muraszombat.

Barkóczháza (azelőtt *Orosz-Volova*), kisk. Zemplén vm. szinnai j.-ban, (1900) 429 rntén lak.; u. p. Kelen, u. t. Kisberzna.

Barkóczy-család. (Szalai gróf és báró.) Régi vasmegyei család, nevét a régen Zala, jelenleg Vas megyében fekvő Barkóczytól vette, melyet hajdan bírtokoltak. A család első ismert neve Tamás, kit Fráter György 1547. a csanádi vár védelmére küldött. Ez időben élt László, I. Ferdinánd buzgó hívo, ki 1569 júl. 11. Miksától Kisújlak, Káros és Csörgő helységeket nyerte kir. adományul. Unokái: III. László, I. Ferenc és István külön ágazatok törzsei lettek. A legutóbbinak ágazata unokáiban kihalt. III. László (szül. 1601., megh. 1659 január 31.) zempléni alispán, 1631 máj. 18. bárósá-

got nyert. 1642-ben III. Ferdinánd által magyar lovas ezredessé nevezetett ki, s mint ilyen a svédek ellen vitézül harcolt. 1653—59. beregi főispán. Kettősházasságából származtak: II. István, II. Ferenc (l. B. 1.), IV. László, György s III. Zsigmond. E két utóbbit, a király iránti hűségök miatt, Tököly kivégeztette. II. István (megh. 1679) 1663. mint önödi kapitány két ízben megverte a törököket. 1669-ben részt vett a Zrinyi-féle összeesküvésben, de kegyelmet nyervén, a következő évben Kobb császári fővezér táborában a bujdosók ellen küzdött, vitézségéért Parnó várát nyerte kir. adományul. Utóda nem maradt. IV. László 1655. magyar bárói rangra emeltetett, 1667. Bercesényi Miklóssal Karaffa kegyetlenkedéséi ellen a királynál panaszt emelt. 1693-ban királyi adományul nyerte: Vékot, Szerednyét és Bezdedet. Csak leánygyermekéi maradtak. — II. Ferenc unokái közül kitünt IV. Ferenc (l. B. 2.) és IV. János (megh. 1782) a család tovább terjesztője, ki 1759—82. szaboleisi főispán volt. — Unokája VI. János (szül. 1807, megh. 1872) kir. főudvarmester. — I. Ferenc 1625—1640. zempléni alispán, majd önödi kapitány, másodunokái III. Zsigmond, ki 1722. bárói méltóságra emeltetett s V. László, kinek utódai nemesi ágban jelenleg is élnek. III. Zsigmond egyik fia, Imre es. és kir. tábornok, máramarosi főispán s belső titkos tanácsos volt. Ennek fiai Ferenc és Imre. Ez utóbbinak fiai: László (l. B. 3.) és Imre, ki csak leánygyermekeket hagyott hátra. Ferencnek unokái: Antal (szül. 1814., megh. 1864) es. és kir. kamarás és kir. táblabíró; Ferenc (szül. 1817., megh. 1889) es. és kir. kamarás, tornai főispán; Mihály törvényeszéki elnök és Pál (megh. 1886). Grófi rangot a család idősobb ágazatából származó Ferenc aranyaskantyns vitéz, Zemplén megye főispánja, kállói főkapitány és felsőmagyarországi alkaptány 1687. nyert. A grófi ág gróf B. János-ban 1872. kihalt. Leánya, Ilona 1860. gróf Hadik Bélához ment nőül, fluk gr. Hadik Endre az 1887. kelt legfelsőbb elhatározással a Hadik-B. nevet viseli.

1. *B. Ferenc* (szalai), meghalt 1709 július hóban. Kora történelmében nevezetes szerepet játszó férfiú. Kir. tanácsos, kállói várparancsnok és egy magyar ezred tulajdonosa volt, midőn 1683. Tököly híve lett s u. ez év jún. 1. fényes kísérettel esatlakozott urához, kivel a nagyvezér táborába ment. Ezután a dunántúli felkelés szervezésével bízott meg s mint ilyen fogadta ott a Batthyányak, Széchyek és Draskovichok hódolatát. A bécsi ostrom megihusultával Tököly a Tisza felé kényszerült vonulni, mire B. átpártolt tőle, megírván neki, hogy a családó tót fejedelmét tovább nem követi. 1686-ban zempléni főispán lett, 1687 dec. 8. grófi méltóságot nyert. 1689 dec. 13. pedig Magyarország alvezérévé nevezetett ki. 1703-ban II. Rákóczi Ferenc felkelésekor B. Kassára szorult, melyet a kurucok a következő évben bevették. A foglyul esett B.-t, miután sógora Károlyi Sándor kuruc tábornok a fejedelem hűségére fel eskette, Rákóczi tábornokká s a nemesi felkelés vezérévé nevezte ki; majd 1706., midőn a fejedelem az országot öt kapitányságra osztotta, a szolnokit reá bízta. Fia volt III. Ferenc kuruc tábornok.

2. *B. Ferenc* (szalvi) gróf, Magyarországnak primasa, szül. Tarnován, családjának ősi várában 1710 okt. 15., megh. Pozsonyban 1765 jún. 18. Atyja Zemplén várm. főispánja, anyja pedig Zichy Julanna grófnő volt. Iskoláit Kassán kezdte, a bölcseletet Nagyszombatban, a hittudományt pedig Rómában hallgatta. III. Károly király már 1729, tehát még mielőtt növendékpapnak, az ivanczal prépost címet adományozta neki, tanulmányai bevezesse után pedig Erdődy gróf egri püspök kanonokjává és Eger plébánosává nevezte ki. 1740-ben székesi prépost, teogriai címzetes püspök és az esztergomi érsek székesi helynöke, 1741. titkos tanácsos, 1743. a létszámelyes tabla bírója lett. Az 1741. országgyűlésen Maria Terézia előtt az apostoli keresztet vitte. 1744-ben esri püspök, Heves és Külső-Szolnok vm. főispánja. E minőségében nemesak laukadatlannal buzgalommal teljesíté kötelességét, hanem azonkívül Egerben bölcseleti tanfolyamot és könyvnyomdát rendezett be. Viszálly merülvén fel a 13 székesi város között újrászert, másrészt pedig több saros és székesi ír között, ennek elismítással az 1755-iki országgyűlés B.-t bízta meg, amit közmegelegedéssel végzett el. 1761 máj. 13. esztergomi érsek. Mint ilyen azon fáradozott, hogy székhelyet Nagyszombatban ismét Esztergomban helyezze vissza s még ugyanaz év okt. 15. ki is eszközlé Maria Terézia királynőtől, hogy az esztergomi várat az ősszes katonai előkara emelt épületekkel együtt neki átadja, minék fejében B. a nagyszombati érsekség és káptalan épületeit engedte át. 1762 jan. 7. a magyarországi összes intézetek feje (protector studiorum omnium publicorum) lett, 1764 máj. 6. pedig az ekkor alapított Szt. István-rend első nagy keresztjét kapta, melyet azóta az esztergomi érseknek mindegyike visel. Ugyannaz évben tevékeny részt vett az országgyűlésen, hol ékesszólása közlgyelmet keltett. De sajnos, úgy e működésében, mint ama szándékaiban is, hogy Esztergomban, hol már az egyház alapját megvetette, az érsekség, káptalan és papnövélde épületeit is felállíttassa, megakadályozta őt a halál, mely egy kerti sétája közben varlatlanul lepte meg. Az irodalom terén jeles szónoklatai és tartalmas körlevelei által szerepelt, amelyek külön is megjelentek. Kiadta a tridentini zsinat rendeleteiből: Catechismus ex decreto SS. Concilii Tridentini ad parochos (Tyrnaviae 1792). Hátrahagyott iratai között találtak a francia Massillonnak szent beszédeit magyar fordításban, melyet ő készíttetett elő a kiadásra. V. ö. *Zelliger* Alajos. Egyházi írók csarnoka.

3. *B. László* (szalvi és tavarnai báró), székesfehérvári püspök, szül. Imregben, Zemplén vármegyében 1791 jan. 9., megh. Pozsonyban 1847 dec. 13. Iskoláit Sátoraljaújhelyen és Pesten, a bölcseletet Kassán, a jog első évét Pesten hallgatta. Egyházi pályára lépéven, 1809. a pesti központi papnevelőbe küldték, hol tanulmányait bevégezvén, mint tollvivő, több mint érseki szerződést nyert alkalmazást. 1818-ban miskolci plébánossá, rövid idő múlva ugyanazon kerület alesperesévé nevezték ki. 1829-ben lett egri kanonok, 1836-ban mint pankotai főesperes és ábrahámí apát a kir. táblához ment Pestre s innen a követ-

kező évben, jan. 13., a székesfehérvári püspökségre. Az egyházi irodalmat latnúl írt értekezésével ismerté.

4. *B. Sándor* báró, szül. 1857 dec. 16. Nagyszaron (Zemplén vm.). Középszkoláit a sátoraljaújhelyi kegyesrendieknél és a kalocsai jézusársaságiaknál végezte. Jogi tanulmányait pedig a kassai jogakadémia és a bpesti egyetemen, ahol államtud. dr. avatták. Köz pályáját mint zemplénmegyei aljegyző kezdte meg. 1878-ban az igazságügyminisztérium szolgálatába lépett, honnét 1879. a vallás- és közoktatásügyi minisztériumba lépett át s fokozatosan haladással 1904. miniszteri tanácsosnak nevezték ki. Jelenleg is ezen állásban működik, mint a középisk. ügyosztály vezetője. Cs. és kir. kamarás. Tevékeny részt vesz a katolikus mozgalmakban.

Barkók. A palócok egyik ága. Így nevezik azokat, akik az u. n. *Erdőhátság*on laknak, t. i. Gömör vmegye D.-i, Borsod Ny.-i, Heves É.-i részeiben, körülbelül a Rima alsó folyása és Eger városa között. Feltűnők dialektus és öltözké tekintetében. Szójárásuk valamely tisztább a palócokénál, ezekben mégis sok szavával és kiejtés-módjával élnek. Alig van tudomásuk arról, hogy ők B., de amely barkó annak tudja magát, az büszke is rá. Középternetőek, bőriük és hajszinük sem szőke, sem barna. A nők bokorugró, kurta szoknyát, a férfiak rövid inget, gatyát, télen szűrt és fehér ködmönt viselnek; mindannyi róm. kat. V. ö. *Huntalry* János: Gömör és Kishont t. e. vármegyének leírása (Pest 1867).

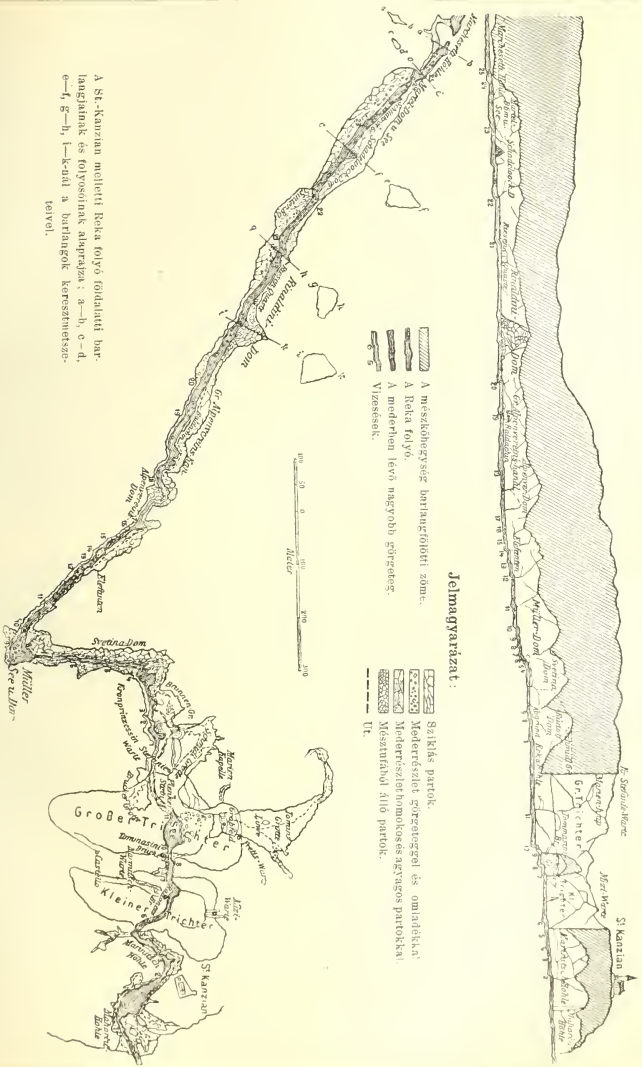
Barkós cinke v. *cinege* (*Panurus biarmicus* L., állat), a cinegefélék egyik hazánkban is mindenütt gyakori faja; nevét onnét vette, mert a him szeme aljától fekete tollak lógnak lefelé, amiért még szakállas einkének is hívják. L. *Cinegefélék*.

Barkovici, község Zágráb vm. királyvárosi j.-ban, (1900) 141 lak.; u. p. és u. t. Draganic.

Barlaam, gör. teológus, Szt. Vazulrendi szerzetes, szül. 1250 után Seminareban (Kalábria), megh. 1348 körül Geraceban. Mint tanár, teológiai, filozófiai és matematikai író Konstantinápolyban működött. 1339-ben III. Andronikos Avignonba küldötte XII. Benedekhez a görög és római egyház egyesülése ügyében, de eredmény nélkül. Viszszatérve a hezichasták (l. o.) ellen támadt, mire őt a görögök 1341 nov. 6. a konstantinápolyi zsinatn kizárták. Ekkor visszament alsó Olaszországba, ahol nyíltan róm. kat.-nak vallván magát, előbb könyvtáros volt Nápolyban, azután 1342-ben püspök Geraceban. Számos, nagyrész kiadatlan iratainak egy részét közli Migne (Patrologia graeca, 151. kötet).

Barlaam és Josaphat, híres vallásos tárgyú középkori regény, mely nagy népszerűségre jutott és a legtöbb európai nemzetnek irodalmában megtalálható. Tártya az, hogy Barlaam, egy ázsiai remete miképen téríti meg Josaphat indus királyt. A regény tulajdonképen nem egyéb, mint Buddha életének keresztény szellemben átdolgozott története. Oszfórási buddhista hagyományok, melyeknek alapján Damaszkusi János az ifjabbik, az antiochiai patriárka 1090 körül egy szöveget dolgozott ki (megvan *Boissonod* «Anekdota»-nak IV. köt.). Amde már a középkor első ide-

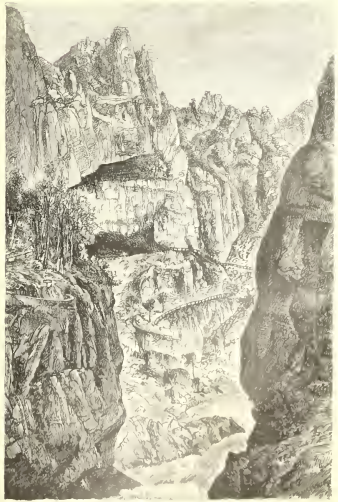
BARLANGOK I.

A St. Kanzian melletti Raka folyó földalatti barlangjainak és folyószáraitak alapskéája: a—h, c—d, e—f, g—h, i—k-antl a barlangok keresztmetszeteivel.

BARLANGOK II.

Részletek a St-Kanzian melletti Reka folyó földalatti barlangjaiból.

jében keletkezett ennek latin fordítása, melynek alapján három versesregény készült francia nyelven. Szerzőik: *Chardry* anglo-normann *trouvère* a XIII. sz.-ban (kiadta Koch, Heilbronn 1879); *Herbert* és *Gui de Cambrai* (kiadta Zotenberg és Meyer, Stuttgart 1864). Viszont valamely É.-francia, a vagy provençei eredetiből készült a XIV. sz.-beli olasz *Storia de S. Barlaam* (utolsó kiadása Róma 1816), míg egy a fentebb említettől különböző latin fordítás után dolgozták át a történetet spanyolra (Madrid 1608), cseh nyelvre (Prága 1593) és lengyelre (Krakó 1688). A három német feldolgozás közül tartalmilag és alakilag a legjelentékenyebb az, mely a XIII. sz.-beli *Rudolf von Ems-é* (XIV. k.). Az izlandi *Barlaams-Saga* és a XV. sz.-beli svéd népkönyv (*Barlaam och Josaphat* (kiadta Keyser és Unger, Kristiania 1851) a német feldolgozások hatásának világos nyomait mutatják. *Nálunk* is ismeretes volt a középkorban; a Kazinczy-kodex egyik legszebb leendője szól róla. Valamelyik idegen feldolgozás révén aztán a magyar *népkönyvek* közé is behatolt ez a történet, melynek legújabb magyar kiadása a következő: Szent Barlaam remetének és Szent Josaphat indiai királynak élete (Esztergom 1830). V. ö. *Heinrich Gusztáv*, A német irodalom története I.; *Beithy Zs.*, a magyar széppróza elbeszélése I.; *Horváth Cyrill*, A magy. nemzeti irodalom története. I. k. és u. ő a Kath. Szemle V. köt.

Barlabaševac, község Varasd vm. novi marofi j.-ban, (1900) 54 lakossal, u. p. és u. t. Gornja Rieka.

Barlaeus, I. Baerle.

Barlafalu kisk. Szatmár vm. szinyérváraljai j.-ban, (1900) 1578 oláh, német és magyar lak., vasúti állomás, táviróhivatal, u. p. Remetező.

Barlahida (azelőtt *Bollahida*), kisk. Zala vm. novai j.-ban, (1900) 476 magyar lak., u. p. és u. t. Nova.

Barlang (*két képmellekettel*), az olyan nagyobb földalatti üreg, mely természetes úton főnyire a víz kémiai működése következtében keletkezik. A víznok oldó hatása, s a kőzetek vájása annál erőteljesebb, vagyis a B.-képződés annál gyorsabb, minél nagyobb nyomás alatt van a kőzetekbe hatoló víz, minél magasabb a hőmérséklete és minél több a szén-sav-, esetleg egyéb savtartalma. A földkéreg alkotásában legnagyobb mennyiségben résztvevő kőzetek közül a mészkővet, a dolomitot és a gipszet oldja a víz leggyorsabban és legkönnyebben s tónyleg ezek azok a kőzetek, melyekben B.-ok a leggyakoribbak. B.-ok egyéb kőzetekben ritkák. A leghíresebb bazalt-B. a Fingal-B. Staffa skót sziget oszlopos bazaltjában. Lávbán vannak B.-ok a Kanári-szigeteken. A B.-képződés magyarázatul szolgálhatnak azok a vizsgálatok, melyeket oly forrásvíz ásványanyag-tartalmának kipuhatóására végeztek, melyek B.-okat rejtő mészkő-hegység-ekből fakadnak. Így kiszámították, hogy az a két nagy forrás, melyből a bécsiék vízvezetéki vizüket kapják, a mészkő-hegyekből évenként 4 millió kg. szén-savas meszt old fel és hord el. A mészkő-B.-ok falán és alján a beszívárgó víz *cseppköveket* alkot, melyek sok-

szor gyönyörű csoportozatokban helyezkednek el egymás mellett, s a B.-nak különös érdekességet adnak. Az ilyenek *cseppkő-B.* név alatt ismeretesek. (Bővebbet l. *Cseppkő* a.) Igen nevezetesek és érdekesek a jégcsapokat és jégtömegeket tartalmazó ú. n. *jég-B.-ok* (l. o.). Vannak továbbá *gáz-B.-ok*, melyeknek üregében nagyobb mennyiségű szén-sav, esetleg még kén-sav és egyéb gázok meg gázok fejlődnek. Hazánkban nevezetes ilyen B., helyesebben kis üreg a *Büdös-B.* Háromszék vármegyében, Tusnádhoz közel (l. *Büdös*). Világhírű gáz-B. a nápolyi *kutya-B.* (l. o.). Említésre érdemesek még az ú. n. *kék-B.-ok*, melyeknek legismertebbike Capri szigetén van (l. o.), egy másikat Busi dalmát szigeten ismerünk. Kék fényben való csillogásuk nem egyéb a fény sugarak reflexiómenyénél, mely onnan van, mert nyílásuk közvetlenül a tenger szintje fölé, sőt ár alkalmával a tenger szintje alatt van. — A B.-ban a hőmérséklet legtöbbször megfelel az illető vidék középmérsékletének, de van rá eset, hogy magasabb vagy alacsonyabb; utóbbi eset áll a jég-B.-okra. A nagyság és terjedelmén nagyon különböző. Némely B. egész terjedelmében egyetlen egy üreg, mások (a legtöbb nagy B.) szakaszokra, termekre, mellék-B.-okra tagozódtak, mit a kiválás, kimosás módja okozott. A legnagyobb eddig ismert B.: a Mammut-B. az Egyesült-Államok Kentucky államában van; járható helyeinek hosszát összesen 48 km.-re teszik, köbtartalmát 2 millió m³-re. Utána sorakozik, mint legnagyobb B. hazánkban a híres aggteleki B., melynek egész hossza 8480-90 m. (l. az *Aggtelek* cikkhez csatolt *képmellekettel*, ahol ezen nevezetes B.-nak négy részletképe látható); az adelsbergi B. hozzáférhető részének hosszúsága vagy 10.000 m.; és felemlítjük végre még az 1885 körül feltárt, mesés szépségű St.-Kanziani B.-ot. Isztriában (l. a *mellekelt alaprajzot* és a *négy képet*), amelyben a Reka nevű folyó eltűnik, hogy végre Duino tengerparti városka mellett mint Timavo lásson ismét napvilágot. Nagy B. a triosztópcinai és a most fölfedezett obertrauni Mammuth-B. Nem annyira nagyságával, mint inkább szépségével tűnik ki a Révi Zichy-B. Bihar vármegyében.

A tudomány a B.-okat földtani, öslénytani, állattani, embertani és más szempontból vizsgálja. Tulajdonképeni tudományos B.-kutatóról azóta lehet szó, amióta (1716) Dr. Heumann a gailenreuthi B.-ban talált esontdarabok jelentős voltát felismerte és Esper (1774), valamint Goldfuss az ő véleményét magukóvá tették. Az őslatok esontjai mellett az első emberesontot B.-ban Tournai, de Christol, Dumas és Pitore találták (1828, 1829). Schermerling az engisi odubau rinocerosz-fog mellett találta az ember koponyáját és emiatt kimondta, hogy a kihalt állat az emberrel egy időben élt. 1839-ben Boucher de Perthes a Somme völgyében megtalálta a mult idők emberének kőszerszámait és azóta az embertan figyelmé a B.-ok felé fordult. Franciaországban, Dordogne départementban Lartet és Christy 10 B.-ot és odut kinyitattak át és a talált kőszerszámok, eszközök, fegyverek, esontfaragványok, kareolt rajzok és pipertárgyak segítségével élénk va-

razsoltak a diluviális ősember életét. Művészi fal-festményeket találtak a Vézère völgy B.-jaiban Dordogne departementban Les Eyzies mellett. Azota fejlettebb gondolat és szakértelemmel kutatták a B.-okat Schmidt, Hoehstetter, Fraas és Guensiedt, Gümbel, Ranke, Zittel, Klautsch, Hauser nálunk Krenner J., Koch A., Téglás G., Biró L., Terlanday és Hillebrand, Kormos az ősembert, az ő és a B.-lako állatokot keresve. Nálunk az Őrszini és Baráthegyi B.-ban találták az első kőszerszámokat, emberesontot az utóbbiban és a Nándor B.-ban. Herman Ottó útmutatására Kadics O. felkutatta (1909) a Bikk-hegység Szeletic-B.-ját és abban a paleolitikus embernek 1400 eszközt és egy allkapos tőrödékét találta. A B.-lakások egyszerű kultúrája tovább fejlődött és elfolytódott napjainkig. Angliában Staffordshire-ban ma is lakottak a kőverri B.-ok. A patagoniai Ultima Speranza B.-jában csaknem napjainkig élt a Mylodonosallal az indiánusok gonдозása alatt. Őriás B.-telep Észak-Amerikában a «The cliff dwellers of Mesa Verde». Híresek az indiai őskori B.-templomok. 1909-ben Nyugat-Kínában fedeztek fel sok folyosóval, teremmel bíró őskori B.-telepeket és lennek ügyes terracotta szobrokat találtak.

Újabb időben geográfiai, hidrogáfiai és technikai szempontból tanulmányozták. Ilyen munkálatok: a Reka folyó folyásának kikutatása Triesztől É.-ra és a görög kormány munkálatai Arkádia kutlanvölgyeiben. A franciák maradtak a B.-kutatók élén. Párisban van a Société de Spéléologie. Közlönye a Spelunea e. folyóirat. Ebben jelent meg 1898. *Siegmetth* Károly (XIV. k.) Notes sur les cavernes de Hongrie e. dolgozata. B.-kutató a német és osztrák Alpenvereini; folyóirata: Mitteilngen, Triesztbeua Touristi Triestini klub, közlönye (Il Triestta), amelynek Comitato Grottal-ja kizárólag a B.-kutatókkal foglalkozik. A bécsi B.-kutató egyesület most tanulmányozza az őriási nagynak ígérkező obertrauni B.-ot. V. ö. *Christol*, Notice sur les ossements humains des cavernes du Gard (1829); *Lartet* és *Christy*, Reliquiae aquitanicae (1865—75); *Hamy* E., The house of the troglodytes (Paris 1891).

Nálunk 1910. alakult meg a Magyarhoni Földtani Társulat kebelében a B.-kutató bizottság, mely rögtön az Aggteleki B. felásásába fogott. Nevezetesebb B.-jaink: Aggteleki baradai esepkő-B., Alabástrom esepkő-B., Baráthegyi, Batizpolyánai, Batrinai, Boiczai, Buhaj esont-B., Büdös B. (Torda), Deményfalvi és Dobsinai jég-B.-ok, Fiumei új B., Igriezi B., József főherceg esepkő-B., Karácsonfalvi, Nándori, Onesászi, Őrszini, Pesterei esepkő-B., Pílisi, Pónoeresi, Porási, Répáshutai Balla, Révi Zichy esepkő-B., Rumunysi, Szkerisórai, Szentgráli, Sziliczei jég-B., Sztirnik és Topánfalvi B. V. ö. *Téglás* G., Term. Tud. Közl. 5., 15., 18., 21., 24., 25., 27., 28., 29. köt.: *Biró* L., n. o. 27. köt.

Irodalom. W. Boyd Dawkins, Cave Lanting, London 1874; németül Spengel W., Lipsee és Heidelberg 1876; Szombathy József, Die Höhlen und ihre Erforschung (Jahrbuch des Vereins zur Verbreitung naturwissenschaftlicher Kenntnisse) Wien 1883; Danbrée A., Les eaux souterraines dans l'époque actuelle, Paris 1887; Nordenskiöld G., The cliff dwellers of the Mesa Verde Southwestern Colorado, Stockholm 1893; Nyári J. dr., Az aggteleki B. mint őskori temető 1881; Kraus Franz, Höhlenkunde, Wien 1894.

Barlangi állatok, a barlangokban élő s a legkülönbözőbb állatrendekhez tartozó állatok összessége. Ezek között a *barlanglakók* (troglobia), általánosan a barlangokat lakják s rendszeren színtelenek vagy nagyon világos színűek és vakok; a *barlangkedvelők* (trogliphila) csak ideiglenesen tartózkodnak a barlangokban, élénk színűek és látják. A barlanglakó állatok egyik legérdekesebb faja a kétléltek közé tartozó *Proteus anguinus*, a Karszthegység földalatti vizeiben, továbbá az *Amblyopsis spelaeus* nevű hal a Kentucky-barlangban. Az alsóbb rendű állatok közül, az idő szerint, mintegy 86 rovar, 5 százlábú, 26 pókot, 17 rákot, 1 édesvízi hidrát és 1 szivacsot ismernek, mint barlanglakót. A barlangkedvelők közül legfontosabbak a denevérek, néhány rovar és pókraj. Hazánk számos barlangjának állatvilágát régebben *Privaldszky* János és újabban *Biró* Lajos kutatta. V. ö. *Hamann*, Europäische Höhlenfauna (Jena 1896); *Rougemont*, Étude de la faune des eaux privées de la lumière (Paris 1876).

Barlangi medve (*Ursus spelaeus* Blumenbaeh.), a medvefélék (I. o.) egyik ásatag fajja; a pleisztocén (diluvium) jellemző ragadozója; maradványai az európai esontbarlangokban (I. o.) bünalatos nagy mennyiségben fordulnak elő. Magyarországon *Primics* Gy. (v. ö. A B. nyomai Hazánkban, 1 táblával, Földt. Közl. XX. 1880) 33 barlangban és 9 egyéb lelőhelyen mutatja ki a B. előfordulását, több között az *onesászi* barlangban, ahonnan a budapesti Földtani intézet gyűjteményében látható teljes B.-esontváz való, az *igriezi*-ben és a *József fty. barlangban* a Bihar-hegységben. A B. kétszer akkora volt, mint a mai barna medve, de még a joges medvét is felülmuta mintegy felényivel.

Barlangi művészet. A régibb kőkornak a mousterien fokozatra következő szakaszából való, kiváló megfigyelő képességről tanusodó, nagy technikai ügyességgel készült művészi ábrázolásokat jelölik e névvel, mert túlnyomó részben barlangokban maradtak fenn. Lartet és Christy irányították először a figyelmet a barlangokban lelt faragott és vésett esonttárgyakra 1864-ben megjelent úttörő értekezésükben. A barlangok

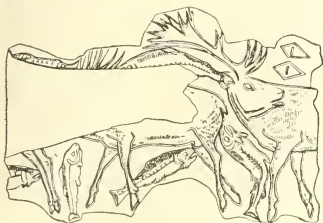

1. ábra.

falát díszítő festményeket pedig Don Marcelino do Sauutuola észlelte először az altamirai barlangban (Spanyolország, Santander prov.) 1884-ben.

A pyrenei hegység és a Dordogne barlangjából kikerült esonttárgyak őriási tömege csakhamar elhallgattatta a kétkedést Lartet és Christy nézetével szemben. Mig Sauutuola és Riviere észleletének helyességét csak az a vizsgálat áttapí-

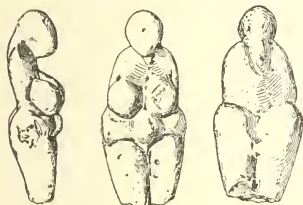
totta meg, amelyet a legutóbbi években Breuil, Capitan, Cartailhac, Boule, Peyrony és Alcade del Rio végeztek Dél-Franciaország és a pyrenéi hegyek spanyolországi részének barlangjaiban; ösz-

2. ábra.

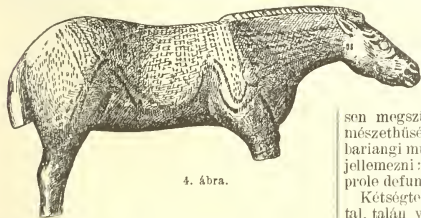
szesen húsz barlangban észlelték ezek a kutatók festményeket.

A csontfaragványokon és a festményeken ugyanazon tárgyat látjuk ábrázolva, az ősember rendszer vadászszákmányául szolgáló füvő állatokat a

3. ábra.

mezőn heverve, vagy nyugodtan legelészve, amint könnyen megfigyelhetők voltak (1. 2. ábra). Komplikáltabb, élénkebb mozdulatok meglepően életteljes rajzával is találkozunk, ellenben meglehetősen ritkák az olyféle jelenetek, mint a tüle-

4. ábra.

kedő szarvasbikák, szarvastehenet űző szarvasbika és szarvasra leső vadász képe. A bölény, az iramszarvas, ló és őz szerepelnek leggyakrabban, a kihalt állatfajok közül a mammoth és az ősrinocerosz; csaknem teljesen hiányoznak a ragadozó állatok és alárendelt szerepet játszik

a B. tárgyai között az ember is, ábrázolása az állatalakokéhoz képest esetlen és ügyefogyott. Csak a kultúra legalacsonyabb fokán álló buszmanok művészetében találkozunk ily bámulatos hűségű rajzokkal, míg fejlettebb, de szintén primitív népek már oszmei tartalmat akarnak adni ábrázolataiknak s nem látott, hanem elgondolt dolgokat rajzolnak le, ez lehetett az oka, hogy idővel a B. is konvencionálissá vált s hogy az újabb körök stílzáló és formákat megkerülő figurális ábrázolásának adott helyet.

Piette a szobrocskákat tartotta a legrégebbnek a P. emlékei között, mint a természet legközvetlenebb, legkevésbé elvont utáizását, csak ezután

5. ábra.

következik felosztásában a glyptika kora. Újában a legrégebb (aurignacien) szobrocskával egykorú vésett emlékek is kerültek felszínre, viszont jelentékenyen későbbi (magdalenien) szobrocskák is, de míg a régebbi kőkori szobrocszat korábbi szakaszában legsűrűbben a telt idomú női alak (3. ábra), valószínűleg az anyaság, a női termékenység személyesítőjének ábrázolásával találkozunk, addig a magdalenien korokban csupán állatalakokat faragtak (4—5. ábra). Az előbbieket köztül legnevezetesebb az ú. n. Brasempouyi Venus elefántcsontszobrocskája, a mentoni Barina grande barlangban lelt steatit- és a willendorfi (Ausztria) homokkőszobrocska.

A festmények közül legrégebbek a bekarcolt, vagy festett körvonalas rajzok, amelyek állatfejeket, vagy teljes profilban egész alakokat mutatnak, később a bekarcolt rajzok mellett különböző erősségű foltokban felrakott szürke illetve fekete festékekkel ábrázolnak. A barlangi festészet virág-

korában élénkebb mozdulatok ábrázolásával is találkozunk, valamint a fekete mellett a barna, vörös, sárga festék használatával. A színes festés emlékeit konvencionális ábrázolatok váltják fel, a neolitik korban pedig csaknem teljesen megszűnik a figurális ábrázolásban a természet-hűségro való törekvés. Ezért szokás a barlangi művészetet Ovidiusból vett időzettel úgy jellemezni: Proles sine matre creata, mater sine prole defuncta.

Kétségtelen, hogy a B. emlékei valami célzattal, talán valamely derengő vallásos felfogás hatása alatt készültek. A festmények rendszerint lakásra nem alkalmas, a bejárattól távolos rejtettebb zugokat díszítenek, talán vallásos összejövetelek színhelyét. A szobrocszatban az anyaság személyesítője az ábrázolás egyik főtárgya s mindkét fajta művészi ábrázolásból hiányoznak a

ragadozó állatok képei, ez utóbbi körülményt akkortól magyarázzák, hogy az őskorban is vadász-gyűjtőse földrejésére szolgált az állatképek, mint Ausztrália vad népeinél.

Joséphin. Ernst Grasse, Anfänge der Kunst, 1894; Dr. Moritz Bernes, Urgeschichte der bildenden Kunst in Europa, Wien 1898; Max Verworn, Zur Psychologie der primitiven Kunst, Jena 1898; Die Anfänge der Kunst, u. o. 1909; E. Cartailhac, H. Breuil, Peintures et gravures murales des cavernes paléolithiques, Vol. I. Altamira, Monaco 1906; H. Breuil, L'évolution de l'art pariétal des cavernes, u. o. 1907.

Barlangi temetkezés. A legtöbbször primitív vallásos felfogású nép az előkéhez hasonló hajlékot lgyekszik adni halottainak. Valószínűleg ilyen felfogás hatására alult keletkezett az a szokás is, hogy a paleolitikori barlanglakó népek barlangokba temetkeztek. A heidelbergi állkapocs kivételével ugyszkólván minden régebbi kókor embermaradvány barlangból vagy barlangok előtti terraszról került elő. Így a neanderthali, gibraltári, krapinai, spyl, slpkai, langerle-bassei csontvázak, illetve csontvázrészek. Nem állapítható meg teljes bizonyossággal, hogy mindezek szertartásos eltemetésest ntján kerültek a barlangokba. Ellenben teljesen bizonyos ez a homo mousteriensis Hausseriról, amelyet 1908. ászott ki O. Hauser Moustierben, egy addig épületek által teljesen elfödött barlangból. A váz alvó helyzetben volt elfödve s haljánál jellemző mousterieni típusú köszerszám (Coup de peing) feküdt. Barlangokból került ki az átmeneti korból származó emberi maradványok nagy része is. Ilyeneket leltek a Cró-magnoni, chanceladei, mentonei, aurignaci, valamint több délvallesi barlangban. Az újabb kókorban is főmértartotta magát ez a temetkezési szokás. E korból részint rendszerestemetkezések, részint tömegesen felhalmozott csontok maradtak fónn a barlangokban. Hazánkban az agzteleki barlangban tárt föl br. Nyáry Jenő a neolith-korból eredő csontvázakat. Olaszországban is több barlangban észlelték hasonló korú temetkezés nyomait s Franciaországban egész a bronzkorig temetkeztek természetes barlangokba. Oly vidékeken, ahol nincsenek természetes barlangok, aknákat, üregeket vájtak puha kőzetbe vagy löszbe s azokba temetkeztek, így Franciaországban Marne départmentben, hasonlókra akadunk középső és alsó Olaszországban, a Földközi-tenger szigetein és K.-i partvidéken. Az utóbbi helyeken tartotta fónn magát ez a szokás legtovább s a katakombák kifejlődésére vezetett, amelyeknek használata már a történeti időben ér véget. Ugyanezek a barlangokba való temetkezésből fejlődtek ki a kő- vagy fakamrásirok is, amelyek fölé halmot hordtak s a megalitbikus sírok (Dolmen, Ganggrab) s a görögországi kupolasírok is.

Barlangi vakrák (*Cambarus pellucidus* Tellk., állat), a kentuckyi Mammut-barlangban élő édesvízi rákfaj; teljesen színtelen, teste átlátszó, szeme nincsen, hiányzó látószerve helyett azonban fején és testének más részein jól fejlett tapintó sertői vannak.

Barlangkultusz, a barlangok s egyéb földalatti üregek vallásos tisztelete, mely azon az igen elterjedt őskori eredetű hiten alapszik, hogy e titokzatos sötét boltozatok felsőbb lények kedvelt lakó-, vagy tartózkodási helyei. E hit való-

színűleg az *ősök tiszteletében* (l. o.) gyökerezik s a barlangokba való temetkezés szokásával függ össze, melynek nyomaira korunkban még a következő népek- és néptörzseknél találunk: Afrika déli részének vad népei közül a hotentotaknál, egyes néger törzseknél (földbe vájt fülkék nlakjában), a zuluknál (régli és kivételes temetkezésű, mely főleg a törzsfők kiváltsága volt). Szórványosan és másféle temetkezésmóddal vegyest egyes polinéziai, mikro- és melanéziai törzseknél Szumatra szigetén; részben mester-séges sírúregek, sőt olykor valóságos családi kripták, részben természetes barlangok is az amerikai indiánek számos törzsenél. E szokás régebben sokkal általánosabb elterjedtségét igazolják mind az ót világrész *ős kori leletei*, nemkülönben a történelmi szereplésű népek szikla-sírai. Ez őskori leletek azt is tanusítják, hogy hajdan a barlangokban való lakás szétliten el volt terjedve, és e körülmény is nagyban hozzájárult ahhoz, hogy a barlangok vallásos tisztelet tárgyaivá és helyeivé váltak. Hogy miként történt a lassú átmenet a temetkezési helyből a kultusz kiváltságos helyévé, az legvilágosabban a polinéziai, mikro- és melanéziai népeknél látható. Jólátokért különben a dél- és középafrikai négekek is sírjaikhoz látogatnak ol. Figyelembe veendő, hogy Formosa szigetén pl. az áldozati helyek még ma is kiválóképp barlangok nyílása előtt vannak.

Hogy a bizonyos istenségek szülötési vagy tartózkodási, avagy csupán nyilatkozási helyeinek vélt barlangokat vallásos tiszteletben részesítették s az ily barlangokat jósló v. gyógyító erejű helyeknek tekintették, arra nézve a *régli görögök-nél* és az itáliai görög gyarmatek révén utóbb a *rómaiak-nál* is számos példát lehet találni. Ilyenek csak a főbbek közül: a Zeus születési helyéül tisztelt barlang Kréta szigetén, a Dionysos és Pan tiszteletének szentelt barlangok, az Apolló, Asklepios (Aesculapius), Trophonius, Persephone (Proserpina) és más gyógyító erejű v. alvilági istenek és istennők, továbbá a muzsák és nimfák (pl. Egeria), a sibillák barlangjai Delphiben, Dedenában, Nysa-, a phrigiai Hierapolis-, a lidiai Kolophon- és a délolaszországi (kampaniai) Cumaoban stb. Az ily barlangokban többnyire egyttal vm. gyógyító erejű oly forrás is bugyogott át a föld alól, melyről azt vélték, hogy a jósláshoz szükséges ihlettség felkeltésére szolgál. Növelto az ezek erejébe vetett esodlatos hitet még az a körülmény is, hogy a barlangokban gomolygó gázok és forrás-vizek kéntartalmuknál fogva nemoly betegségekben csakugyan gyógyulást nyújtottak a barlangban tartózkodóknak.

A középkorban, midőn az északi barbár népek (kelták, germánok, szlávok s uralaltájatik) pogány vallásrendszereiből eredt képzetek a kereszténységgel elegyültek, a B.-nak egy sajátórszój alakja is fejlődött, mely e népek regéiben és mondáiban a kinoszróz sárkányok, lidérek, óriások és törpék alakjaival szövődik egybe. Egyike a középkorban leghíresebb titokzatos barlangoknak a Szt. Patrick nevét viselő, melyet az irek ez apostolának legendája nyomán a tisztítóhely bojárátának tartottak.

Trodalom. Ratzel, Völkerkunde I—III., Leipzig 1887—88; Wiskemann, De variis oraculorum generibus, Marburg 1853; Döhler, Die Orakel, Berlin 1872; Bouche-Leclercq, Histoire de la divination dans l'antiquité I—IV., Paris 1879—81; Herb. Spencer, Principles of Sociology I—III.; Lippert, Christenthum, Volksglaube und Volksbrauch, Berlin 1882. (V. ö. a Holtak tisztelete, Temetkezés, Jósítás és Oraculum cikkek irodalmával.)

Barlanglakók. Kezdetleges életviszonyok között élő népek még ma is használnak állandó lakásul, téli tartózkodási helyül, vagy menedéktül természetalkotta vagy mesterséges barlangokat és ernyősen előre szőkö sziklák alatti odukat (Rocher en surplomb, abri sous roche). Marokkóban, Algírban, Tunisban, Kis-Ázsiában, Palesztinában, Közép- és Dél-Afrikában számos a még ma is lakott természetes barlang s Richthofen milliókra teszi azoknak számát, akik Kína löszhegyeibe vájt mesterséges barlangokban laknak. Löszhegyekbe vagy puha kőzetbe vájt mesterséges barlangok különben még Európa művelt országaiban is szolgálnak emberi lakásul, így Magyarországon is akadnak ilyenekre a főváros közvetlen környékén Budafokon és a Cserhát löszdombjai között. Az antik források számos adatot tartottak fenn arra vonatkozólag, hogy a barlangokban való lakás szokásban volt az ókorban is. Az őskorban pedig Közép-Európanak jóformán minden emberi tartózkodásra csak valamennyire is alkalmas barlangja lakott volt. Magas sziklafalakban fekvő, nehezen hozzáférhető odúk, elágazó cseppkő-barlangok melyen fekvő nedves üregek, mint pl. az Aggteleki barlang, Csontház, Paradicsom nevű részei, a Rókaluk bejárása előtti tágas csarnok is szolgáltattak őskori leleteket. Bächler kutatásai a Scheffel Ekkehardjából ismeretes wildkirchli barlangokban azt a téves nézetet is megszűntették, hogy a magnasabb alpesi fekvésű hegyek barlangjait az ősember elkerülte. Szorosabb értelemben véve csak a paleolitik kor fiatalabb szakaszában, főleg az ú. n. magdalénien korszakban élő embereket jelölik B. (troglodita) névvel. Ezeknek emlékei ugyanis jobbára barlangok alját fedő kultúrtelegekből kerültek felszínre. E korszak legtöbb és legjobban átkutatott lelhelye Franciaországban ismeretes, ahol már Boucher de Perthes óta (1836) foglalkoznak a régibb kőkori emlékek tanulmányozásával. Nevezetesebbek ezek közül a La Madeleine barlang Tursac mellett, Laurerie Basse, Los Eyzies, Bruniquol abrija, a bruniquoli és a Mas d'Azil barlang. Angolországban már 1816 óta foglalkoztak rendszeres barlangkutatással, de csak 1840. bukkanak a diluviális ember kezemunkájának kétségtelen nyomaira a Kont-barlangban. Belgiumban a Trou des Chaloux, Németországban Schussenried és Andornach, Svájcban a már említett Wildkirchlin kívül a Kosslerloch Thayngen mellett és a Schweizorsbild Schaffhausen mellett szolgáltatott magdalénienkorú leleteket. Hasonlókoruk a Gudenus barlangból (Alsó-Ausztria), a morvaországi Kulna és Byciskala Zytini és Kostelci barlangból és Orosz-Lengyelországban Ojcow vidékének barlangjaiból előkerült leletek is. A régibb kőkor korai és középső szakaszában kevesebb a lakott barlang. Vannak ilyenek monstrieren kultúrával is Franciaországban a Curo és Jonne völgyében,

a Šipka barlang Morvaországban, a krapinai abri Horvátországban, a Rübelandi barlang Németországban, és a wierzchowjei alsó barlang Orosz-Lengyelországban. Aurignacion kultúrával Franciaországban a brassempouyi barlangok, a Pair et non Pair barlang, a Grotte des Fées és a Le Trilobite barlang. A Solutréen korszakban az említett franciaországi barlangokon kívül lakottak voltak Laugerie Haute abrija, és Thoriqé en Charnie és Lacav barlangjai is, a Balzi Rossi, másként Baoussé-Roussé (vöröskő) barlangjai Liguriában, az ojcowi barlangok Orosz-Lengyelországban és a Szelela barlang Diósgyőr mellett. A többi magyarországi lakott barlangok, ú. m. a baráthegyi barlang Liszkován (Liptó vm.), a porrácsi és haligóci barlang (Szepes vm.), az aggteleki Barada az eddigi észleletek szerint csak az újabb kőkortól kezdődőleg voltak lakottak. V. ö. *Hoernes*, Der diluviale Mensch in Europa (Braunschweig 1903); *Nyáry Jenő*, Az aggteleki barlang (Budapest 1876); *Herman Ottó*, Das Paläolithicum des Bückgebirges (Wien 1908); *Lóczy Lajos*, A baráthegyi barlang.

Barlangliget (*Tátra-B., Béli B., Höhlenham*), Szepesbélához tartozó nyaralótelep Szepes vm. poprádvölgyi járásában, gyönyörű vidéken, 763 m. magasságban fekszik a Magas-Tátra keleti tövében, a szepesbéli—zsgyári országút mellett s a Tátra-alji turistaút (Mária-Terézia-út) keleti végpontján. Egészséges levegője, gyönyörű fenyvesei s a kinálkozó érdekes kirándulások miatt nagyon felkapott telep. Van vasúti állomása, postája s távírvihatala és telefonállomása (mely a Tátra telepeivel kapcsolja össze), 5 szállodában és 20 nyaralóban 280 szoba áll rendelkezésre; van hidegvízgyógyintézet, fenyő- és villamos iszapfürdője. A fürdő tulajdonosa Szepesbéli város. A fellette emelkedő hegyen 855 m. magasságban nyílik a híres *béli cseppkőbarlang*, hazánk legszebb barlangjainak egyike, melyet 1881. fedeztek fel s melyet Szepesbéli városa nagy költséggel tett hozzáférhetővé. A barlang, melynek egész kiterjedése 4200 m., keskenyebb-szélesebb, helyenként hatalmas csarnokokká táguló hasadéki gyanánt a hegy lejtője alatt rézsút 990 m. magasságig emelkedik (2200 lépcső), meglátogatása 2—2½ órát igényel; hőmérséklete 7-7° C. látogatóinak száma évente 2—3000. Így másik barlang, az ú. n. *Alubástrombarlang* B.-től 1 órányira, a Vaskapu alatt elterülő völgyben 1350 m. magasságban nyílik; igen érdekes, de nehezen járható. V. ö. *Kölbenerhegy Károly*, B. (Turisták Lapja 1889. I. 260—263); *Weber Samu*, Beschreibung der Szepesbéliac Troppsteinhöhle (Béla 1883); u. a., A szepesbéli cseppkőbarlang (u. o. 1887); *Fischer Miklós*, A béli cseppkőbarlang (Magy. Kirpátogyes. Évk. XII. 1885. 217—222); *Weber Samu*, A béli barlang (u. o. XIII. 1886. 248).

Barlangó (mév.), l. *Salsola*.

Barlangos érdaganat, l. *Angiuma*.

Barlangsirok, l. *Barlangi temekkezés*.

Barlangtemplom, így nevezik Indiában a hegyekben vájt szenthelyeket. Legtöbb ilyen földalatti templom a buddhizistól való és a buddhista szerzeteseknek kedvelt tartózkodási helye volt. Számuk ezernél többre megy. A legrégibb

lakók a bennük talált feliratok tanúsága szerint a Kr. e. III. sz.-ban épültek. V. ö. *Fergusson és Burgess*. The cave temple of India (London 1880). Hazánkban Erdélyben, Terecsvár közelében van egy *barlangköl sztor*. Sziktha-Julonea.

Barleben, közs. Magdeburg porosz közég. kerületben, Wolmirstedt j.-ban, vasút mellett, (1905) 4357 lak., cukor-, csokoládé- és pótkávégyártással.

Bar-le-Duc (ejtőd: — 16 alk.) v. *Bar-sur-Ornain*, Bar.

Barlón, l. *Ankerstein vára*.

Barleria *L.* (növ.), az Acanthaceae-család géneuma. 130 faja a tropikus steppéken (pusztákon) és füvök v. cserjék. Egyes fajokkal üvegházakban találkozunk.

Barleto, adók. Lika-Korbava vm. góspiczi j.-ban, (1900) 1001 horvát-szerb lak.; u. p. Liéki Osík, u. l. Góspicé.

Barletta (a rómaiak idejében Bardulum, a közölkörkban Barulim), járási székhely- és kikötőváros Bari olasz tartományban, szép vidéken, az Ofanto jobbpartján; (1901) 42.022 lak., régi, érdekes székességgel, óriási szoborral, amelyet sokan Heraculus szobrának tartanak, gazdag sófőkkel és halazzal. Érdje, melyet V. Károly építtetett, romokban hever. Kikötőjébe csak kisebb hajók járhatnak; ennek dacára forgalma élénk (közel 400.000 tonna); kivitelű cikkei Bari termékei. Közéleiben (7 km.-re) van a Campo del sangue, állítólag a cannaei esata színhelye. 1350 máj. Nagy Lajos királyunk hadai megszállották.

Barley-corn (ang.), l. *Árpaszem*.

Barlow (ejtőd: báró), *Joel*, északamerikai költő, államferről és politikai író, szül. Reddingben (Connecticut allamban) 1755 márc. 24., megh. Zarnawicében, Krakó mellett 1812 dec. 24. Jogi tanulmányainak befejezése után a függetlenségi harcban mint tábori lelkész szolgált 1783-ig. Majd ügyvéd és lapszerkesztő lett Hartfordban, ahol 1787. írta *The Vision of Columbus* c. lángoló szabadságszeretettel teljes költeményét, melyet lelkesen fogadtak. 1788-ban Európába jött, az Ohiotársaság részéről földeket értékesíteni. 1792-ben írta *The Conspiracy of Kings* c. költeményét s egyúttal felhívást intézett a párisi nemzeti konventhez, hogy törölje el a királyságot; miért is 1793. francia díszpolgárrá választották. 1795-ben a görögiai amerikai konzul lett, de 1797. ismét Párisban találjuk. 1805-ben pedig visszatért Amerikába és letelepedett Washingtonban. 1811-ben párisi követévé nevezték ki. A következő évben halt meg egy utazásán Velna felé, ahová I. Napoleon egy konferenciára hívta volt meg.

Barlow fehéritő kazánja, l. *Fehérlés*.

Barlow-féle betegség, l. *Möller-Barlow-féle betegség*.

Barlow-féle kerék, fizikai készülék az elektromos áram és mágnes kölcsönös hatásának kísérleti bemutatására. Rézből való vízszintes tengelyű, könnyű, csillagalakú fogaskorék, alatta higanyesőszóval, amelybe a fogak vége belesér. Mágnes-patkó sarkai között forgásnak indul, ha a tengely és higanyesőszó segítségével szűrmeneti áramban elektromos áramot vezetünk át rajta.

Barna, indiai brit tartomány, l. *Bárna*.

Barmakidák. Páratlan szerencséséről és balsorsáról nevezetes család a keleti történelemben. Őstük a régi perzsa törzsből eredő pap és orvos, Barmák volt, ki Khoraszán Balkh nevű városában született. Családjá tagjainak fényes tehetősége az első helyet vívták ki számára az abbaszidák udvaránál. A barmakida Khalid Bagdad építést vezetete; fia Jahja nagyvezér lett a híres Harun-al-Rasid alatt és lára, Dzsaferja is sikertűlt átörökítetnie nagy hivatalát. Dzsafer titkos házassága a kalifa nővérével Abbasszah-val volt a család bukásának oka. A trónját féltő Harun-al-Rasid 803. hirtelen kivégeztette a gyanútlan nagyvezért és ezzel meg volt pesétoelve a túlhatalmas család élete.

Barmbeck, egykor különálló község, 1894 júl. 1. egyesítettett Hamburggal. Ekkor 40,948 lak. volt.

Barmen, város Poroszország Düsseldorf kerületében, a Wupper völgyében, Elberfelddel (l. o.) összeépítve több vasúti vonal mellett, (1905) 156,080 lak. A 3 részre (Ober-, Mittel- és Unter-B.-ra) osztott város a Németbirodalom egyik legiparosabb városa, amely több mint 40,000 munkást foglalkoztat. Legfontosabb iparág a szövőipar. Különösen az ú. n. B.-i cikkeik (csipjékek, szalagok, selyem- és felselyemkendők, béleskeltmek, gombok stb.) előállításá, továbbá a szőnyegszővés, a kémiai ipar, gép-, pénzszekrény-, bőr-, papír-, zongora- és orgona-, kocs-, sör- és téglagyártás, végül a vas- és fémöntés. Virágzó iparának megfelelő a kereskedelmi forgalma. A kivitt árúk értéke meghaladja a 22 millió márkát. B. épületei közül keves a kiváló; jelentékenyebbek az új városháza, a Ruhmeshalle (I. Vilmos és III. Frigyes császárak márványszobrával); városi színház és az ovangélikus templom Häbschtól. Emlékszobrok: a Bismarck-szobor, Rittershaus költő szobra és a harcsook emlékszóbra. Iskolái közül az iparisoklá a legjelentékenyebbek. B. neve ugyan a XI. sz.-ban is előfordul már, de jelentőségre csak a XIX. sz.-ban ipari átalít lett szert.

Barmenit, fertőtlenítő szer; konyhasó, alklor-savas nátrium, bórax és bórsav keveréke.

Bár-micvá (héb., a törvény fia). Így nevezik a zsidóknál a 13. életévet betöltött fiút, kit ez időtől fogva nagykorúnak tekintenek a vallásos életben. A B. kor elérését részben a zsinagógában, részben a családi körben lefolyó ünnepegyösséggel szokták megülni.

Barmód, Nagyszalantéhoz tartozó népes puszta, Bihar vm. nagyszalantai j.-ban, (1900) 533 lak., vasúti megálló.

Barmouth (ejtőd: barmauth), tengeri fürdő Merioneth walesi grófságban a Mawddach torkolatánál, (1901) 2213 lak.

Barmstadt, község Schleswig porosz kerületben a Krückau és vasút mellett, (1905) 4678 lak., gőzmalommal és gőzfűrészszel, közelében egy szigetben van Rantzau grófság egykori székhelye: a Rantzau-kastély. V. ö. *Rauert*, Die Grafschaft R. (Altona 1840).

Bárn, város Sternberg morva ker. kapitányságban, Hoftól 8 km.-nyire, vasút mellett, (1900) 3808 lak., szövőiparral. Közéleiben van Andersdort (456 lak.) ásványvízfürással.

Barna. B. szín lehet valamely anyagnak természetes színe, vagy több más színtü anyagnak alkalmas keverése révén állhat elő. Ép így léteznek már természetből fogva B. festékek és olyanok, amelyek megfelelőt masszínú anyagokból összekevertünk. A B.-festésnél is ezek az elvek irányadók. Textilanyagokat barnára festhetünk pl. természetből máris B. festékekkel, mint amilyen a mangánbister vagy a Bismarek-B. stb., esetleg olyan festőanyagokkal, amelyek a pácolt textilanyagot pácalkotó fémgyökével B. festéket adnak (pl. krómmal pácolt gyapotszövet alizarinnal «puce»-színre festhető). Megfesthetjük a textilanyagokat barnára úgy is, hogy pl. egy vöröses-, egy kék- és egy sárgásszínű festéket igyekszünk a textilanyagban lekötöni úgy, hogy végeredményben B. színe legyen. B. festékek pl. a következők: szépia, aszfalt, terra di Siena, umbra, kassell-B., mangánbister, okra, catechu és különböző kátrányfestékek. L. még *Barna típus.*

Barna, I. Ferdinánd, nyelvész, a M. Tud. Akadémia lev. tagja, szül. Nagykarolyban 1825 máj. 23., megh. Budapesten 1895 júl. 21. 1860-ban múzeumi segédőr, 1875. ör. 1889. nyugalomba vonult. Főképen a finn-ugor nyelvekkel, az ősműveltséggel s a pogány vallással foglalkozott. Munkái nagyjából az Akadémia értekezései közt jelentek meg. Azonkívül megjelent tőle *Galeotti*, jellemvonások Mátyás király életéből, (Pest 1862); *Kalevala*, a finnek nemzeti eposza (u. o. 1871);

2. **B. Ignác dr.,** fogorvos, bátyja az előbbinek, az Akadémia lev. tagja, szül. Nagykarolyban 1822 febr. 2., megh. Budapesten 1894 nov. 22-én. Mint ezredorvos vett részt a szabadságharcban. Orvosi gyakorlata mellett, melyet Bécsben s Budapesten folytatott, jelentékeny munkásságot fejtett ki a szépirodalom terén. Különösen mint a klasszikusok fordítója lett ismeretessé. Fordította Horatiust, Juvenalt, Vergiliust. Azonfelül értekezett a rómaiak szatíráiról. Két kötet költeménye s ugyancsak két kötet orvosszakbeli műve is jelent meg.

3. **B. Ignác,** jogi író, szül. Ráczalmáson 1854 okt. 13. 1889-ben ügyvéd lett és a budapesti kereskedelmi akadémián a jogot tanította. 1899-ben ítélőtáblai bíróné, 1911. kúriai bíróné nevezték ki és az igazságügyminisztérium törvényelőkészítő osztályának működik. Művei: *Kereskedelmi törvény, 1875. XXXVII. t.-c.* (Budapest 1894); *A magánbiztosítási vállalatokról szóló törvényjavaslat* (másokkal együtt, u. o. 1896); *A német polgári törvénykönyv. Az 1896. évi aug. 18. kelt bíróiaktól törvény* (I. füzet. Általános rész, u. o. 1897).

4. **B. Lázló,** hírlapíró, szül. Abán, Fehér vm. 1860 nov. 16. Székesfehérváron kezdett hírlapokba írni, 1880. Budapestre jött s az Egytértésben tünt föl tudósításaival, melyeket nemcsak a közvetlen megfigyelés eklevesége, hanem igaz irodalmi színvonal is jellemzett. Később a Budapesti Hírlap munkatársa lett, majd 1892. a Pesti Napló szerkesztőjéül hívták meg. Hangulatos költeményeket is írt különböző lapokba; 1892. megjelent egy kötet összegyűjtött költeménye *Buborékok* címen. 1896-ban a Pesti Napló tulajdonosá változtatván, kilépett a lap költőikéből s visszatért

a Budapesti Hírlap szerkesztőségébe, majd az ugyanez évben megindított Esti Ujság felelős szerkesztője lett, mely lap az ő vezetésé alatt gyorsan népszerűsége emelkedett.

5. **B. Izsó,** zeneszerző, szül. Budapesten 1859 szept. 4. s tanulmányait is az itteni zenekadémián végezte. Azóta karnagyi minőségben számos nagy városban fordult meg, legártósabban Aradon. Jelenleg a budapesti városlegati színház karnestere. Művei: *A szerzetes* (Kövesy Albert szövegére); *A szoknyás hadnagy* (Győr 1885., K. Kiss Géza szövegére); *Florinda kísértés* (u. o., Kövesy Albert szövegére); *Jönnek a huszárok!* (Fehér Dezső szövé.); *A paradicsom* (Gárdonyi Géza szövé. 1892); *Rézi* (Abonyi Árpád és Faragó Jenő szövé. 1904); *A századik mennyasszony* (Vágó Géza és Mérei Adolf szövé. 1907). Egy spanyol zarzuelát (énekesbohóság) is átdolgozott *Az unatkozó király* címen; a Népszínházban igen nagy sikert aratott *Casanova* c. operettje.

6. **B. Mihály,** híres cigányhegedűs; a hagyomány őt II. Rákóczi Ferenc kedves udvari zenészenek s az eredeti Rákóczi-nóta (melyből később a világhírű Rákóczi-induló keletkezett) szerzőjének tartja, ki 1711 elején, Munkácsról Lengyelországba bujdosásra indult fejedelmének állítólag eszavakat mondta: «Mégysz, mégysz Pólséges Fejedelem, — itt hagyod a vagon-t, keresod a ninesen-t!» sz alkalommal a híres nótát szerző. Bizonyosan azonban csak annyit tudunk, hogy B. Mihály még 1737. Csáky Imre bíbornok udvari zenésze volt, és Szepesváralján ugyanez évben az uratól rendezett cigányversenyben, hajlott kora dacára, kitűnő játékkal 11 versenytárs elől ő vitte el a babért. Képét a bíbornok életnagyságban lefestette és «Magyar Orpheus» aláírással tisztelte meg.

Bárna, kisk. Nógrád vm. tükélti j.-ban, (1900) 694 magyar lak.; u. p. és u. p. falu. Salkótarján.

Barnaagygyvasérc, I. Limonit

Barnabás, Ciprus szigetén született levita, kit előbb Józsefnek hívták. Az apostolok neveztek el B.-nak, amit az Ap. Csel. (4, 36) *ὄνομα παρακλητικῶς* nak fordít, ami a. m. a lelki vigasztalás és intellem fia. Ő ősmertette meg az oszloppostolokkal a nagy Pál apostolt, kinek első missziói útjában, 44-ben hűséges munkatársa volt. Együtt voltak Jeruzsálemben is az apostolok első gyűlésén (Ap. Csel. 15), hol B. hivatottságát mindnyájan elismerték. Tertullianus nyomán sokan B.-t tekintik a zsidóhoz írt levél írójának. A hagyomány szerint vértanúi halállal mult ki.

Barnabíták, a pálesek rendjéhez tartozó kanonokok kongregációja (Clorici regulares s. Pauli decollati), kik nevüket Szt. Barnabás ama templomától vették, melyet a rend megalakulásakor nyert. VII. Kelemen szívesen erősítette meg alapszabályaikat, melyek értelmében az új rend tagjai a rendes három szerzetesi fogadalmen kívül meggyediket is tesznek le arra, hogy rendjükön kívül álló magasabb egyházi méltóságokra nem törekessen s ilyenek a pápa egyenes parnasa nélkül el sem fogadnak. A rend gyorsan virágzásnak indult. Jelenleg Olaszországban (20 ház), Ausztriában (6 ház), Franciaországban és Belgiumban vannak elterjedve.

Barnaérc (ásv.), l. *Vaspát*.

Barna hiéna (állat), l. *Hiéna*.

Barna jura, l. *Jura*.

Barnakő (*Pyrroluzit*, szürkemangánérc, ásv.), a legfontosabb mangánérc Anyagúra nézve — mangán-szuperoxid, MnO_2 , v. Mn_2O_3 — azonos a *polimittal* (l. o.); mint ilyen pszeudomorfózákat képez más mangánércsek — kivált mangánit — és egyéb mangántartalmú ásványok után, rombos rendszerű tükken, kúrtá oszlopos és táblás kristályokban. Leggyakrabban finoman szálas, rostos sugaras szövetű és szőlőded, esepkköves, vesődéd és egyéb formájú halmazokban, továbbá vasokban és földesen találni. Szürkésbarna, vagy vaspfekete, kevésse fémos fenyű, pulva ásvány, keménysége 2–2,5; színt erőszét, karcra fekete; esékely keménysége miatt *lágymangánérc*-nek is mondják, szemben a pszilomelan-nal, mely kemény-mangánérc. Gyakran találni olyan piroluzit kristályokat, melyeknek belseje, esetleg szabad végét mangánit. A mangánpatból (rhodochrosit), vagyis a mangánkarbonáttól is képződik, sőt elég gyakran mangántartalmú vaspáttól is, mely utóbbi esetben az eredmény rendszeren földes, laza tömög: *mangánhab*. A kereskedésbeni B. nem tiszta, hanem keverve van más mangánásványokkal (mangánit, braunit, hansinamit, pszilomelan, wad); értéket mangán-szuperoxidtartalma állapítja meg, melyet szálalékokban fejeznek ki, pl. 60%-os a B., ha 100 súlyrész belőle annyi klórt fejleszt, mint 60 súlyrész tiszta mangán-szuperoxid (MnO_2). A B. többnyire vasére telőnek társaságában fordul elő. Nálunk különösen Macskamezőn (Szolnok-Doboka vm.) bányásszák, de termelőhelyei még: Gyalár és Telök (Hunyad vm.), Felsőbánya, Szász-kabánya, Dognácska, Nadabula (Gömör vm.); Arad megyében: Solymosbucsa, Arnoth, Korbu, Kishalmagy stb. Legjelentékenyebbek a spanyolországi (Huerva tartomány), a szászországi (Johanneorgenstadt, Schnoeberg) és a thüringiai (Elgersburg, Ilmenau, Friedrichsrode, Schalkalden) bányák: egyéb említésre érdemes termelőhely meg: Morvaországban: Vorderohrsdorf, (M.-Trübau mellett); Csehországban: Platten; a Harzban: Ilfeld, Zellerfeld, Goslar; Westfáliában: Hirschberg; Franciaországban: Romanche; Észak-Amerikában sok helyen, ugyancsak Uj-Zélandon.

A B. igen fontos ipari anyag: oxigén, klór, brom, jód, mangánvegyületek (hipermangán-savas káli) előállítására, továbbá az üveg színtelenítésére és ibolyaszínű üveg készítésére használják. Az üveg színtelenítése a B.-vel, mely alkalmazása különben igen régi, azon alapszik, hogy a B. mint oxidáló anyag az üvegnek bizonyos anyagaira behatással van, nevezetesen pedig a vasoxidulát mely rendszeren az üveget tisztálatlanítja, vagyis zöldre festi, — nemkülönben az üvegben finom osztatu állapotban levő szénrészesecskéket, melyek az üvegnek barnás színt kölcsönöznek — megbontja, helyesebben oxidálja és így azokat festő, azaz tisztálatlanító tulajdonságuktól megfosztja. Erre vonatkozik az ásványok Haidinger-től származó tudományos neve: *piroluzit*, mi annyi mint tüzből tisztít: pyr (gör.) tűz, lüo (gör.) tisztítok, mosok. A XVI. sz. végkészül-

tól ismerték már ezen ásványuk ezt a színtelenítő tulajdonságát; egyéb hasonló tulajdonságú ásványokkal együtt mangán-erc-nek nevezték, mi valóságilag a görög manganonból van s amny mint esodaszor, említett tulajdonságát esodásniak találva. Nagyobb mennyiségben adva az üveghez, ezt szép ibolyaszínre festi. Az agyagedények barna zománcra is B.-vel készül, innen a B. (Braunstein) név, mely egyébként a közönségesebb mangánércsek (piroluzit, mangánit, pszilomelan) közös nevéként is szerepel. A B.-vel használják még az üveg- és emal-festészetben, a kelme-festészetben, barna festék (bisterbarna), villamos elemek készítésére, a tükörvas és ferromangán gyártásánál, valamint finoman iszapolt állapotban a gyufa- és tűzijáték-anyagok masszájához is veszik.

Barna lakk (*bister*), dió-színű, barna vízfesték, melyet kivált tölgyfából nyert koromból, vagy mangánoxidból állítanak elő. L. még *Bister*.

Barna mala, adók. Bolovár-Körös vm. grubišnopoljoi j.-ban, (1900) 292 horvát-szerb és magyar lak.; u. p. és u. t. Grubišno poljo.

Barnaölmérc, l. *Piromorfit*.

Barnapát, l. *Dolomit*.

Barnard, l. *Edward Emerson*, amerikai csillagász, szül. Nashvillóban 1857., csillagász a Lick-observatóriumon 1887–95, majd a csillagászat tanára a chicagói egyetemen és csillagász a Yerkes-observatóriumon. Ő felfedezte 1892 szept. 10. a Jupiter ötödik holdját.

B. B., George Grey, amerikai szobrász, szül. Bellefonte-ban 1863., Chicagóban és Párisban — főleg Rodin hatása alatt — tanult. Föltűntetelt két természetesen értek magamban e. sajátásgos szoboresortjával (New York, Metropolitan Museum). 1896-ban New Yorkba tért vissza és azóta vezető szerepet játszik az amerikai szobrászok közt. Utolsó művei közül különösen kiválik favágató ábrázoló hatalmas márványszobra.

B. B., Henry, északamerikai pedagógus, szül. 1811., megh. 1900. Többféle tanügyi állást töltött be s szerkesztette (1856–86) az American Journal of Education-t. Vezetője volt (1867–70) a Washingtonban akkor létesített nevelésügyi hivatalnak. Számos pedagógiai munkát írt, az európai mozgalmakat is szemmel tartva. Pl.: Normal schools in the U. S. and Europe (1851, 2. köt.); National education in Europe (1854); Pestalozzi and Pestalozzianism (1861); German educational reforms (1862); Education (1878–79, 2. köt.); Elementary education in the U. S. (1900).

B. B. Henry Williams, szül. Wedburyben (Oxfordshire) 1799., megh. Delhiben 1857 júl. 5. Harcolt Franciaországban (1815) és Nyugatindia-ban (1819). Részt vett a krími háborúban 1854. s a béko megkötése után Korfu kormányzója lett. 1856 óta főparancsnok volt Delhiben.

B. B. John Gross, északamerikai tábornok, szül. Massachusettsben 1815 május 19., megh. Detroitban 1882 máj. 14. 1846-ban New-Orléans és New York partjait, később Tampicót, 1854. a saurancsói kikötőt, 1856. New-Yorkot, a polgárháborúban Washingtont őrsítette. Jeles matematikus is volt. Művei: Phenomena of the gyroscope (1857); The Peninsular-Campaign (1864); The

battle of Bull Run (1862); Artillery operations of the army of the Potomac (1863); Problems of rotary motion (1872).

Barnard-Castle (ejtsd: kásal), város Durham angol fővárosában a Tees mellett, (1901) 4421 lak., plaid, harisnya- és kalapgyártással. A folyón túl vannak az 1180 körül épült romjai a Barnard Baliótlól alapított kastélynak.

Barnardo, Thomas John, angol szociálpolitikus, szül. 1845. Írországban, megh. 1905 szept. 19. Londonban. Tanult Londonban, Edinburghban és Párisban. Orvosi működése folyamán figyelme az elhagyott gyermekek felé irányult, kiknek gyógyítása, nevelése és állandó keresethez juttatása érdekében óriási agitációt fejtett ki. 1867-ben nyitatta meg az első gyermekotthont (B.'s Home) London. 1873-ban Ifordban egy 52 házból álló otthont épített leányok számára; ez időtől kezdve több mint száz otthontan kb. 60.000 gyermeket nevelt fel és 17.000-et helyezett el a családi tarmokban. Művei: Something attempted, something done; The rescue of the Waif.

Barna rozsa (növ.), l. *Rozsda-betegségek*.

Barnaság (*brunissure*, növ.), a szőlőtőkéknek egyik betegsége, melyet a *Plasmiodiophora vitis* *Viala et Saw.* nevű élősködő gombafaj (Myxomycetes) okoz. A levelek színén apró barna foltok keletkeznek július hónapban, melyek később a levél egész felületét megbarnítják. Veszedelmessé akkor válik, ha a foltok nyomai a levélfouakra is átterjednek; ekkor a lombzat lehull és emiatt a fürtök nem érnek meg, a bogyók egy része megrepedezik. A betegség leginkább alacsony fekvésű és nedves talajokban mutatkozik. Védekezés módjára ismeretlen. Hazánkban előfordul.

Barnaszén. A fiatalabb, geológiai harmadkorban képződött s rendszeren kisebb fűtőképeségű szének tartoznak ide. Barna vagy szurokfekete színű, rendszeren tömört, ritkán földes széntelésű. Karca barna. Porra törve és kálilúgban főzve, azt barnára festi. Fűtőképesége: 3000—6000 kalória. A hamumontos B. összetétele: C 55—75%, O 26—19%, H 6—3%. Kártékony a pirítéknél (FeS₂) jelenléte. Vannak olyan barnaszénecnik (zsilvölgyi), amelyek fiatalabb koruk dacára jobb minőségűek egyes kőszénecniknél. Ezek kokszolthatók is. A kőszén felé és a tőzeg felé fokozatosan átmenet észlelhető. *Lignit*, fiatalabb barnaszénecnik az a félesége, amelyen a fás szorkezet még látható. Rendszerint autohton úton keletkezett a B., vagyis kisebb-nagyobb lápok, mocharak, moh, nád és sásstb. növényzetéből, amely tőzegtéppé alakult. Ezt utóbb iszap, homok, kavics elfedte s így módosul a levegőtől elzárva, lassan bomlott, elszenesedett évozrodek hosszú során át. Jóval ritkábban keletkeztek allocton úton. Ma kisebb-nagyobb medencékben, ritkán zavartalanul, rendszeren vetődésektől szeldelve vagy összogyúrvé talájk. A zavarások jelentékeny volta és gyakorisága nagy mértékben hátráltatja a B. bányászatát. Néha vulkáni kőzet áttörri a B.-telepet (Salgótarján); ilyenkor a kőzettelér mellett eltkoszodosás észlelhető. Hazánkban és külföldön elterjedt. Régebben az egész harmadkort a B. jellemző fellelőéséről B.-formáciának (Braunkohlenformation, Braunkohlengebirge) nevezték és pedig először Kefer-

stein 1821. Legfontosabb hazai előfordulások: Eocén: Budapest vidéke, Esztergom vidéke, Tata-bánya. Oligocén: Zsilvölgy, itt vannak legvalószínűbb széntelepeink az országban; Handlova, Szápár. Mediterrán: Salgótarján, Brennberg. A szarmata-emelet nálunk meddő. A pannóniai és levantei emeletben gyéren, pl. Barót, Kőpecz.

Barna széna. Úgy készítik, hogy a zöld takarmányt fennyaszott állapotban a föld felett kazlakba rakják s földdel beborítják. Az így összezsugorított takarmány csakhamar erjedni kezd s erősen gőzölögve annyira kiszárad, mint a széna, miközben megbarnul, sőt meg is feketedik, amely utóbbi szín a túlmelegedésnek a jele. Minél világosabb színű a B., annál jobb. Előnye a B.-nak, hogy a renden való száradás közben a levelek le-tőredése által beálló veszteség elkerülhető, az eső nem károsítja, mert az nincs ártalmára, ha zöld állapotban megázik. Az állatok szívesebben és többet esznek a barna szénából, részint a friss kenyérré emlékeztető kellemes zamata miatt, részint azért, mert könnyebben rágható.

Barnaszénkátrány, l. *Kátrány*.

Barna talajok zónája. A tudományos talajismeretnek azon sarkalatos alapvető befolyolója, hogy minden klímazonának megvannak a jellegzetes növényformációi és minden ősi növényformáció alatt egységes talajtípus alakul ki, az egész földkerekséget talajzónákra osztjuk be. A B. a nedves klíma-öv azon csoportjába tartozik, hol a mállás főként a szénsav hatásának eredménye. E zóna talajai uralkodólag barnák, néha sárgások v. vörössesek, gyengén humuszosak és általában homokos agyag és agyagos valogy jellegűek. A talaj kilúgozása általában kisebb itt, mint ugyancsak a nedves klíma alatt a humuszsav mállasztó hatása folytán keletkezett talajosportban. A kloridok és szulfátok vegyületei ki vannak mosva e talajosportból. Ebben a talajzónában lehet a képződött talajok után legjobban az anyakőzetre következtetni. Más néven e talajosportot a helytálló talajok zónájának is nevezhetjük. A B. nagy kiterjedésű. Pl. Európa egész középső részében uralkodik. Hazánkban e talajtípusra rákadunk az Alföld É.-i és K.-i peremén, a Dunántúl pl. Vas, Zala és Somogy vármegyékben s ilyen talajuk részben jó btertermő vidékeink is, pl. Arad és Tokajhegyalja.

Barna típus (franc. *brunette*). Az európai emberek között feltűnik a sötét bőrű, barna és fekete szemű, ugyanolyan hajú színekkel, s a világos bőrű, kék és szürke szemű, világossárgás hajú mellett. Ezt a nehezen magyarázható különbséget először Huxley vette észre és a barnát melanokroikus-nak, sötétbőrűnek, a szőke-taukroikusnak, világostehérűnek nevezte el. Mert a B. fokozatosan a negr és az ausztráliai fekete és barna bőrszínének mélységébe megy át és mert a szőkének hasonló módon fokozatai vannak, Huxley azt hitte, hogy a szintípus a szőke fajta-nak az ausztrálidól sötétbarnaival való verkeverődésében, a történeti idők előtt állott elő. Barna a délurópai nepek: az olasz, spanyol, portugál, görög, az északafrikaiak és a kisázsiaiak. Kiváló típus a csiány, örmény, berber, arab, szenita, hindú és bramán. Észak felé keverődik a két

szinttípus. Barna sziget a breton, kelta, buszk Franciaországban; az Ir és a walesi Angliában. Nemetszáiban, Elzász-Lotharingiában 25—26, Badenben 21-18, Oldenburgban 7-12, Szász-Melningben 6-9, a B. Nemetszáiban több a szöke, nálunk több a barna. Nagyfokú keveredés területen határozatlan a típus, fekete hajjú, kék és sztrike szemű átmenet áll elő. Átmenet az ú. n. «magyar szöke» is. Földrajzi elterjedésében szembeötlő, hogy É. felé fogy. Ennek okát, bár közel-fekvének látszik, a hideg hatásában aligha kereshetjük. E föltevésnek ellene szól az, hogy szöke szigetek csakugy megmaradnak a barna formában, mint megfordítva és ellene a típus átöröklődése, mely a két szintípus egybeolvadását eddig meg nem engedte. A B. régen keletkezett, a mai egyálji viszonyokon kívül eső okok hatásában. 1. *Szöke típus.*

Barnato (*Barney*), kaludos angol vállalkozó, akit az «arany királyiannak» neveztek el, szül. 1852. Londonban, szegény zsidó családból, megh. 1897. Madaira mellett, mint ügyletkos. Volt bohóc, bűvés, szávalgszmesz. Húsz éves korában Transvaalra ment, éppen abban az időben, amikor a gyémantbányák fellendülése kezdődött. Előbb keresmárcskodott, míg egy kis tüköre tett szert. Azután a tolvaj gyémantbányászoktól szövetkezett s a csomapszert gyémantok eladásával olyan vagyont gyűjtött, hogy csakhamar aranybányát vásárolhatott s 1886. már pénzügyi tekintély gyánánt szerepelt, úgy hogy Cecil Rhodes is, a verseny elhárítása végett, kénytelen volt vele társas viszonyba lépni. Együtt alapították meg a dél-afrikai aranybányászatságot, melynek főszervezője B. volt. Rengeteg aranytermelő területet vásárolt össze Johannesburgban, ahol vízuművet, bankot, iparvállalatokat alapított. Bevásárolták a Cap-föld parlamentjébe is. Majd megalapította 5 millió font alaptőkével Londonban a B.-bankot. Korülbelül 600 millió koronára becsülték vagyonát, amikor egyszerre beütött a válság, mely ugyanakkor több mint felet egy csapással megsemmisítette. B. e csapás következtében megtévelyedett, háromszor öngyilkossági kísérletet követett el, végül Londonba vonvón, Madaira mellett, örült-ségi rehamában a hajóhídról a tengerbe ugrott.

Barnaul, Tomszk orosz-szibériai kormányzóság egyik kerülete; 125,730 km² kiterjedésű, lakóinak száma 585,344. Az Ob folyó szeli át, amelynek balpartja a Baraba-pusztaának egy része, míg a jobbpartján lévő homokvidéket nyírfaedőségek borítják. Hasonlónevű fővárosának 30,000 lakosa van. B. az Ob balpartján és a Barnaulka folyó torkolatánál épült, 140 m. magasan. Középpontja az Altai-hegység bányászatának, van bányászati főiskolája, könyvtára, múzeuma, meteorológiai obszervatóriuma. Arany-, ezüst, vas-, réz- és ólomhámora, amit többnyire németek alapítottak. A jan. és júl. közepes hőmérséklet —19°— +19.5° C. Évi csapadékmennyiség 260 mm.

Barnavasérc, l. *Limonit*.

Barnavaskő, l. *Limonit*.

Barnave, *Pierre Joseph Marie*, francia forradalmár, szül. Grenobleban 1761 okt. 22., megh. 1793 nov. 29. A grenobeli parlament ügyésze volt és a forradalom kitérőrekor szülővárosa képviselőnek választotta. Mint a forradalmi eszmék lelkes előharcosa, gyorsan népszerű ember lett. Az emberi jogokról szóló határozatot ő sürgette leginkább. A nemzetőrség szervezését és egyházi javak lefoglalását is sürgette. Oly radikális demokráta elveket hódolt, hogy még a bohócok, hőherok és a gyarmatek szerencsesei számára is követelt politikai jogokat és teljes szabadságot. Midőn a nemzetgyűlés mérsékelt tagjai 1790. Klubot alakítottak, B. a jakobinusoknak klubját léptette életbe. A nemzetgyűlésen a király vetojogát, és a királynak béke és háború felett való rendelkezési jogát támogatta meg. A király szökése után B. Pétionnal és Latour-Maubourggal egyetemben azt a megbízást kapta, hogy a királyi család Vareneshől hezza vissza Párisba. Ezen idő óta a királyi családdal való érintkezés és a forradalom elfajulása arra bírta, hogy a király pártívei közé álljon. B. erősen bíztet benne, hogy Franciaországot az alkotmányos királyság fogja megmenteni; ez értelemben a király sérthetlenségét hirdette és a királyt is jó tanácsokkal szolgálta, de miután látta, hogy XVI. Lajos nem hallgat rá, visszavonult Grenobleba. Később a királyi udvarral folytatott levelezése miatt elfogták és kivégezték. Munkáit (Oeuvres posthumes) nővére, Mme Saint-Germain és Béranger M. adta ki 4 kötetben (Paris 1843). V. ö. *Janin*, B. (Paris, 2. kiad. 1860).

Barna velika, adók. Belovár-Kőrös vm. grubisno-poljai j.-ban, (1900) 1819 horvát-szerb lak.; u. p. Grdjevac, u. t. Grubišnopelje.

Barnay Lajos, német színész, szül. Posen 1842 febr. 11. Ifjú korában kereskedő és magánhivatalnok volt. 1860-ban lépett először színpadra Lacroix név alatt. A pesti (1861—62), rigai, mainzi, berlini, frankfurti, hamburgi színháznál töltötte ifjúkorát. Öt évi működés után 1878. a hamburgi-almnai színházhoz igazgatóvá nevezték ki. Egy darabig a ber lini udvari színház vezetője volt, megkapta az udvari tanácsesságot s 1908. a hannoveri színház élére állították. A deklamációs, patetikus iskola egyik legreprezentatívabb alakja, nevezetesebb szerepei: Lear, Othello, Hamlet, III. Rikárd, Posa, Holofernes, Essex stb. Érdekes emlékiratai (Erinnerungen) 1907. jelentek meg.

Barnburners (ejtsd: bárnbornersz) a m. csüregyjtogatók, a politikai pártnak gúnyneve, mely az Egyesült-Államoknak eddigelé meg nem mivelt területétől 160 acre földet követel mindazok számára, kik annak megmivülésére ajánlkoznak. Kívánja továbbá, hogy adósság fejében csak a föld felerésze legyen elfoglalható, s hogy az iskolázatás ingyenes legyen.

Barnes (ejtsd: barnsz), város, London mellett, Surrey angol grófságban a Temze jobbpartján, vasút mellett, (1901) 17,822 lak.

Barnes (ejtsd: bárnz), 1. *Alfred Smith*, amerikai könyvkereskedő, a nagyírhú A. S. B. & Co. brooklyn-i könyvkiadó-cégnek megalapítója, szül. New-Haven-ben (Conn.) 1817., megh. Brooklynban 1888. B. a szó legzseresabb értelmében selfmade man. 16 éves korában belépett egy nagyobb newyorki könyvkereskedésbe. 1838-ban önállósította magát, társas viszonyba lépéven Charles Davies tanárral, akinek matematikai tankönyveit kiadta. A három

első évben kizárólag avval foglalkozott, hogy e tankönyvekkel kocsin városról városra utazgatót s azokat az iskoláknak eladta. 1840-ben Filadelfiába tette át üzletét, ahol egyúttal könyvkereskedést is nyitott; 5 évvel később visszament New-Yorkba, ahol minden vállalatát szerencse kísérte. 1880-ban nagyszerű árúházat építtetett Brooklynban, melyben az elárústól helyiségeken s raktáron kívül elhelyezte nyomdáját és könyvkötészetét is s miután az egész vállalatot fölszerelte, nyugalomba vonult, átadván az üzletet elő fiának és unokaöccsének. Jótékony célokra végrendeletileg nagy összegeket hagyott.

2. *B. Barnabe*, Erzsébet korabeli angol lírikus, szül. 1569 körül, megh. 1609 körül. Tanulmányait Oxfordban végezte. 1593-ban adta ki *Parthenophil and Parthenope*; *Sounettes*, *Madrigals*, *Englies and Odes* c. kötetét (új kiadása: Arber, English Garner 1882), amely sok szép költeményt tartalmaz. Kevésbé értékes az 1595. megjelent *A Divine Centurie of Spiritual Sonnets* (újra kiadta Grosart 1875). Irt egy tragédiát is: *The Devil's Charter*, melyet 1606 és 1607 karácsonykor I. Jakab előtt is előadtak.

3. *B. (Barners v. Berners), Juliana*, Angolország legkorábbi írónőinek egyike, szül. 1388 körül Rodingban (Essex), megh. 1466 körül. A II. Rikárd uralkodása alatt lefejezett korábbi kegyencnek, Sir James Bernersnek lánya és a soppelli kolostor fejedelmesszonya volt. Holinshed szerint korá híres szépségei közé tartozott. Kedvelte a vadászatot, halászatot és a cimertant s a különböző sportágakról írt könyvei Angliában még ma is nagyon keresettek. Megemlítenők: *The Treatyses perteynyng to Hawkyng and Fysshynge with an Angle* (St. Albans 1486, folio) fametszetekkel, mely kiadás ma már csupán két példányban van meg. A későbbi kiadásokhoz csatolták az 1441. írott cimertani munkát is. Legutolsó londoni kiadása (1811) csak 150 példányban jelent meg és ma már ritkaság számba megy.

4. *B., Robert*, angol hittudor. Mikor VIII. Henrik a pápától elszakadt, a király udvari káplánja lett, (1531), és egyik közbenjáró volt a király és levelei Anna közötti házasságnál. De éppen ezért, midőn Henrik Annával meghasonlott, B.-re is boszus lett s őt mint bebonyozított eretneket a parlament előtt bevádolta és máglyán végeztette ki 1540. Egy polemikus műve maradt: *Vitae Romanorum pontificum*, quos papas vocamus.

5. *B., William*, ang. filológus és dialektus-költő, szül. Rushhay-beu (Dorsetshire) 1800 febr. 22-én, megh. 1886 okt. 7. Tanulmányait Cambridge-ben végezte, majd 1847. dorseti segédlelkész és 1862. winterbourne-cumei lelkész lett. Mint dialektusköltő 1844. lépett fel *Poems of Rural Life in the Dorset Dialect* c. kötetével. Többi művei, melyekben mosterinen festi a falusiak életmódját, ezek: *Homely Rhymes* (1859); *Song of Solomon in the Dorset Dialect* (1859); *Rural Poems in the Dorset Dialect* (1866). Mint filológus több munkát írt a dorseti nyelvjárásról és egy egész sor nyelvösszehasonlító művet, amelyek azonban nem tudományos értékeik.

Barnesville (ejtjád: bernszvill), község és vasúti gőcpont Ohio amerikai állam Behnort countyjában,

(1900) 3721 lak.; dohány- és gyümölcskereskedéssel.

Barnet (*Chipping- v. High-B.*), község az angol Hertford grófságban, 18 km-re Londontól, (1901) 7876 lak., fontos marhavásárokkal. A község közelében álló obelisz emlékeztet az 1471 ápr. 14-iki csatára, amelyben Warwick grófit, a királyalkotót, IV. Eduárd legyőzte.

Barnett, John Francis, ang. zeneszerző, szül. Londonban 1837 okt. 16-án. Lipcsében is tanult; nagyszabású ének- és zenekari műveit hazájában régóta ünneplik. Kidalgozta Schubert E-dúr szimfóniájának vázlatát. 1883 óta a londoni kir. zeneakadémia tanára. Megírta emlékeit 1906.

Barneveld, város Geldern hollandi tartományban, vasút mellett, (1900) 7849 lak., nagy szarvasmarha- és lóvásárokkal és papírgyárral.

Barnhardtii (ásv.), Fe_2S_3Cu , fémfényű, bronzsárga; egyéb rézércekkel együtt fordul elő Észak-Karolinában és Kaliforniában.

Barni, Jules Romain, francia bölcsező, szül. Lille-ben 1818 jún. 1., megh. Mersben 1878 júl. 4. Miután Rouenban és 1861 óta Genfben filozófiát tanított, 1870. a francia közoktatás egyik felügyelővé nevezték ki. B.-nak nagy érdeme, hogy a franciákat Kant műveivel megismertette. Idevágó munkái: *Philosophie de Kant* gyűjtő cím alatt jelentek meg (Paris 1850—51). Egyéb művei: *Histoire des idées morales et politique en France au XVIIIe siècle* (1866, 2 köt.); *Napoléon I. et son historien Thiers* (2. kiad. 1869, ném. Leipzig 1870); *Les moralistes français au XVIIIe siècle* (Paris 1873). Eletrajzt megírta *Düle* (Paris 1891).

Barnim (Terra Barnim), Brandenburg egyik vidékének régi neve az Oder, a Közép-Spree, Havel és Uckermark közt; 1225. ill. 1232. az aszkánai ház birtokába jutott. A mai Felső- és Alsó-B. járások Potsdam kerületében B.-ból alakultak.

Barnim, több pommerániai herceg neve. Ezek közül megemlítenők: 1. *I. B.*, szül. 1209., megh. 1278 nov. 13. v. 14. Uralkodott 1220—74-ig. Dánia főnnhatóság alá ugyan 1225. felszabadult, de kénytelen volt Brandenburg főnnhatóságát elismerni. — 2. *III. B.*, pommerániai-stettini herceg szül. 1303., megh. 1368 aug. 24. Folytonosan harcolt a wittelsbachi ház ellen, míg végre az 1332 aug. 1. vívott csatában kivívta függetlenségét Brandenburgtól. — 3. *IX. B.*, szül. 1501. dec. 2., megh. Stettinben 1573 jún. 2. Uralkodott 1523—1573-ig. B. behozta a reformációt (1534) s csatlakozott a schmalkaldvi szövöttekhez (1536).

Barnim, Adalbert, báró, Adalbert porosz herceg fia, *I. Adalbert* 5.

Barnítás, v. brünírozás alatt a vastárgyaknak vékony oxid-réteggel való bevonását értik. Különösen a puskaeszközökre használják, hogy nagyobb rozsdaiállóságot kapjanak. *L. Fenek* (színezés).

Barnoldswick (Gill), város York angol grófságban, 13 km. nyire Sklptontól, a Leeds-Liverpool-esatorna közelében, (1901) 6374 lak.

Barnsley (ejtjád: bárnslj), iparos város York angol grófságban, West Ridingban a Dearne partján, (1901) 41,083 lak., nagy szénttelepekkel és vasvaskészítőkkel, kémiai gyárral, malmokkal. A vaslonkésztésnek Angolországban legfontosabb helye.

Barnstable (ejtés: bárnásztóbb), az ugyanily nevű county székhelye Massachusetts államban, a Cape Cod-öböl és vasút mellett, (1900) 4364 lak., elegendő halászattal.

Barnstable (ejtés: bárnásztóbb), kőfőváros Devon angol grófságban a Tav torkolatánál, (1901) 14,137 lak., hajógyárral, éspíle-, posztókészítéssel és agyagiparral. A B.-i-öböl a Morto- és Hartland-fokok közt 24 km. széles; a Ny.-i szeleleknök van kiteve.

Barnum, *Phineas Taylor*, amerikai üzér, a hamburg kiralya, szül. Bethelben (Connecticut) 1810 júl. 6., megh. Bldgeportban 1891. ápr. 7. Sok förtékel siterületi spekuláció után 1812. megvette Seneca amerikai múzeumát New Yorkban, melyet utjabb meg újabb érdekességek felfedezésével és átalításával a leglátogatottabb mulatóhelyévé alakította. Legtöbbet jövedelmezett neki Lind Jenny szerződése, ki 1850 őszétől fogva az Egyesült-Államokban 93 hangversenyt adott, melyekért (B. saját állításra szerint) átköltésén kívül 208,675 dollárt kapott, míg B. 535,486 dollárt nyert rajta. Szerencsétlen spekulációk következtében azonban 1856. elvesztette a vagyont, de azután ismét szerencsésen lépett régi hamburg-művésztelével a nyilvánosság elé. Cirkuszával még Európában is rendezett körutat és Budapesten is megfordult. Irt egy önéletrajzot (New York 1854); továbbá: *The humbugs of the world* (1865); *Struggles and triumphs; Forty years' recollections* (1870); *Money-getting hints and helps how to make a fortune* (1883).

Barnúti (ejtés: barneu), *Simon*, tanár és igazgató, szül. Románországban 1808 aug. 1., megh. u. o. 1864 máj. 28. Gímnaziumi tanulmányait Nagykarolyban s Balázsfalván végezte, ahol később tanár lett, de *Leményi* János püspökkel összehittározóba jövéen, ott kellett hagynia katedráját. 1848 szept. 16. a Balázsfalva mellett elfertülő mezőn, az úgynevezett *Cimpu libertáti*-n (Szabadság mezeje) fölhlvta az ott összegyűlt román-ságot, hogy az uralkodóház mellett fogjanak fegyvert. A szabadságharc után jogi tanulmányait folytatta Bécsben s Padovában, ahol doktorátust nyert. 1855-ben a jassi-i egyetemen meghívta a közjogi s flozófiai katedrára. 1863-ban súlyos beteg lett, minek következtében magánéletbe vonult. B. több flozófiai művet írt, melyek közül volt hallgatói egyénéhányat közzétettek; jogi munkái: *Dreptul natural privat* (Jasi 1868); *Dreptul ginilor*, *Doctrina Constitutiunii*, *Dreptul public al rominilor* (u. o. 1867) stb.

Baro (gör. *baros* a. m. súly), több görögös összetétel első tagja, pl. barométer (l. o.).

Baró. Kelta eredetű szó. E nyelven ugyanis *Bar* férfut, átvitt értelmében szabad eredetű, a közhasználatban előkelő származású férfut jelentet. Franciaországban, hol a XIII. sz.-ban 59 B.-ság volt, a nagy koronahűberek birtokosait, a magasb rangú lovagokat nevezték így. E B.-sagok tulajdonosai közvetlenül a királytól fhgottak. Később a B.-k előkelőbbjei grófi rangot vettek fel, hogy kiemelkedjenek a többi B.-k közül, kiket manapság az alsóbb nemes-séghez számítanak s annak első osztályát képezik. Nálunk az Árpádok korában a királyi főtiszt-

viselőket a «barones» gyűjtőneve alá foglalták. Később az Árpádok korától kezdve az ország igazi B.-i (veri barones, barones ex officio) azok, akik az ország legfőbb méltóságú hivatalnokai (Hyonok pl. a nádor, országbíró, erdélyi vajda stb.). Ezek mellett a vegyes házakból való királyok alatt a nagy uradalmakkal, virakkal és ezekre vonatkozó kiváltságokkal bíró főurakat, akiket a király a nagybol királyi tanácsba meghívott, szintén a B.-k (barones naturales, barones solo nomine általános megjelölésével említi). A B. kifejezés jelenté még azt a neves urat is, aki saját zászlója alatt vezet bandériumot a hadba. Ezeket hívják zászlós uraknak. Mint örökölhető rangnak első nyomalt nálunk a Podmaniczkyak (1506) és Drágfyak (1507) B.-i diplomájában találjuk, de általában csak a Habsburg-ház alatt honosodott meg, amikor a nálunk is adományozott német B.-sággal (líber barok) egyesült és eszláni örökös címme vált. Nálunk a B. a főnemességhez tartozik; a B.-i cím viselői az örökös főrend utolsó eseport-jához tartoznak. A B.-k az országgyűlés főrendi-házának tagjai (1885. VII. t. c. 2. §. b); az 1885 óta kinevezett B.-k azonban csak a főrendiházi tagság külön adományozása esetében. A főrendiházi tagsági jognak gyakorlása bizonyos vagyoni feltételekhez van kötve. Címük nagyságos, a közhasználatban: méltóságos; rangkoronájuk 12 ágú, melyből émerpajzsra alkalmazva hét látszik. — Táblai B. (baro tabulae) a régi kir. ítélőtáblának, valamint a báni táblának (l. *Bán*) a világi főrendből való bírāja. Amíg a királyi ítélőtábla az alsó ház kiegészítő részét képezte, a B.-k az országgyűlésen helyett nem foglaltak. Az erdélyi kir. ítélőtáblánál B.-k nem voltak.

Barocci (*Baroccio*) *Federigo*, olasz festő, szül. Urbínóban 1528., megh. n. o. 1612. Különösen Rafael és Correggio műveinek hatása alatt művelte ki magát. Főműveinei a képezel rendkívüli gazdagsága, mozgalmassága, finom színérzék által tünnek ki és B. kora művészeti termékei legnagyobb részének fölébe emelkednek. Műveinek hossz-szű sorából a legvilágóbbak: Krisztus levétele a keresztől (1569, peruziai székese gyház); *Madonna del Gatto* (London, National Gallery); *Il perdono di S. Francesco* (Ass. Szt. Ferenc Szűz Máriához könyörög, Urbino, S. Francesco); *Madonna del popolo* (1579, Firenze, Uffizi-képtár); *Krisztus a keresztben* (Genova, székesegyház); *Neli me tangere* (Firenze, Uffizi-képtár); *Troja égése*, egyetlen profán tárgyú képe (1598, Róma, Galleria Borghese) stb. Kevés, de kitünő képmás maradt fenn B.-tól: kitünő II. Francesco Mária urbinói herceg képe a firenzei Uffizi-gyűjteményben. B. a nagy gyűjtemények legnagyobb részében képviselve van. V. 6. B.-s Zeichnungen. *Kiadja* Schmarsov A. (Leipzig, 2 köt., 1910).

Baroccio (ol., ejtsd: baroceso), l. *Barouche*.

Barocco (ol., ejtsd: barokko), l. *Barok művészet*.

Barocentrum v. *barycentrum* a. m. súlypont (l. o.).

Baroco-ország, Dél-Afrika belsejében, l. *Maruce-Mambunda*.

Baroche (ejtsd: baró), *Pierre Jules*, francia államférfi, szül. La Rochelleben 1802 nov. 18., megh. Jersey szigetén 1870 okt. 29. Mint a kép-

viselőkamara tagja (1844 óta) az ellenzékhez tartozott és 1848 febr. 23. aláírta a Guizot-minisztérium vad álláshelyezését. De a februári napok után Napoleon Lajos elnök mellett foglalt állást és mint a párisi felekezési törvényeszek főügyésze megvédendő szerepet vitt a politikai pörökben. Mint belügyminiszter (1850—51) keresztülvitte a szavazati jog megszorítását, a gyülekezési jog felüggesztését, és újságbélyeg behozatalát, a politikai bűnösök deportálását stb. Az államcsíny után az államtanács elnökövé nevezetett ki (1852). 1860—69 ig külügyi, majd igazságügyi és kultuszminiszter volt. A császárság bukása után (1870 szept. 4.) Jersey szigetére menekült.

Barociklonométer. Így nevezte el José Algué S. J., a manilai obszervatórium igazgatója azt a készüléket, melyet a keletázsiai tengeren megforduló hajósok számára szerkesztett, hogy az esetleg közeledő taifun-viharra nézve idejében tájékozódjanak. Fő alkatrésze egy aneroid-barométer, melyen rajta van az ottani földrajzi szélességek átlagos légnyomása minden évszak számára, továbbá egy forgatható korong, mely a taifun körüli szélrendszeret ábrázolja és melyet az uralkodó szél iránya szerint beállítanak. Egy mutató aztán a taifun középpontjának helyét jelzi és egy skála annak hozzávetőleges távolságát adja meg.

Baroco. A következtetés egyik módjának skolasztikus elnevezése, nevezetesen az ü. n. második figurának egyik módusa. Pl. A magyar nyelv eredeti szókincsé az altáji nyelvesoporthoz tartozik. Némely szava a magyar nyelvnek nem tartozik az altáji nyelvesoporthoz. Némely szava a magyar nyelvnek nem az eredeti szókincséből való (kölesönvett szó).

Barocs v. *Broach*, az indiai brit Bombay tartomány hasonló nevű kerületének fővárosa, 42 298 (1901) lak. Híresek voltak vászon és damasztszövetei, de az angol árúk teljesen háttérbe szorították. Hajógyártása is hanyatlak, de tekintélyes kivitele van búzából és gyapjuból. 1803 óta angol birtok.

Baróczi, I. Báróti.

Bárdó, I. Kisbárdó és Nagybárdó.

Baroda, brit fennhatóság alatt álló bennszülött fejedelemség Indiában, a Gudzsarat félszigeten, igen termékeny területe 21,305 km²-t tesz ki. Lakóinak száma 1.952.692 (1901), népsűrűség 93. Termékei gyapju, búza, rizs, dohány, ópium és cukornád, híresek lovai és szarvasmarhái. Fejedelme, a *gaekvaz* (tehénpásztor), névleg független, s az ő hatalma alatt áll egy esomó apró bennszülött állam. Kötéles 3000 emberből álló segédesapatot kiállítani, akiket az indiai kormány jelenleg rendőrszolgálatra használ fel. Fővárosa B., 103,790 (1901) lak. Vasút összeköttetése van Bombay, Ahmedabad és Duhbaiba városokkal.

Bárdóbeznye (azelőtt *Bezneg*), kisk. Bihar vm. élesdi j.-ban, (1900) 1683 oláh lak.; u. p. és u. t. Nagybárdó.

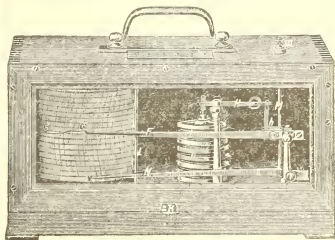
Barodet, Désirée, francia politikus, szül. Sormesseben 1823 júl. 27. Tanítói pályára lépett, de köztársasági érzelmői miatt állását elvesztette s előbb házitanító, több ügynök és orvos lett s Lyonban. A császárság bukása után (1870) lyoni

mairenek neveztek ki. 1873-ban a radikális párt Párisban képviselőnek választotta, ami közvetve Thiers elnök bukását vonta maga után.

Bárdói szénképződés és szénbányászata. Bárod (Bihar vm.) környékén három különböző korú földtani szintjában vannak széntelepek. 1. A legrégebbi a felső-kréta gosau-emeletébe tartozó, kb. 0,7 m. vastagságú kőszéntelep. Régebben fejttették a 4966 kalóriájú szénét s 1875. 43,456 q.-t szállítottak. 2. Fiatalabbak a felső-mediterrán emeletben képződött barnaszéntelepek. 3. A még fiatalabb pannóniai emeletben 1—2 m. vastag jó minőségű lignittelep fordul elő.

Bárdósomos (azelőtt *Körnizel*), kisk. Bihar vm. élesdi j.-ban, (1900) 534 oláh és magyar lak.; u. p. és u. t. Nagybárdó.

Barográf, önjelző műszer, mely a barométer állását folytonosan jegyzi. Legpontosabb ez idő szerint a *Sprung*-féle B., melynek szerkesztése azon alapszik, hogy a barométer edényében a higany súlya a légnyomással változik. Az edény súlyváltozása egy mérleg rúdjára hat, melyet egy ide-oda mozgó futókerék egyensúlyban tart.

Richard-féle barográf.

Ez utóbbinak helyzetváltozása papírlapra rajzolódik le. A legegyszerűbb és legelterjedtebb B. a *Richard*-féle, melynél több egymással összekapcsolt aneroidszelence alakváltozása emelő átvitelrel irórtóra megy át, mely dobra feszített papírlapra rajzolja a légnyomás görbéjét. A dobrot óramű v. egy hétig v. 24 óráig hajtja tengelye körül.

Baroja, Pio, spanyol regényíró, szül. 1872. Navarrában. Orvosnak készült, de pályáját abbahagyta s kizárólag az irodalomnak él. Első regényei szülőföldjének, a szép baszk tartománynak — Tierra vasca — életét mutatják be, a későbbiek esolekménye más vidékeken és országokban játszódik le, de valamennyi érdekes és oly egyéni, mintha nem is egyazon szerző tollából kerültek volna ki. Főbb művei: La casa de Aizgorri, Silvestro Paradox, La dama errante, Aurora roja, Los últimos románticos, Vidas sombrías és legutóbbi a César o nada (Madrid 1910).

Barok. Régi magyar személynév, mely nyilván a zsidó Barukh névnek felel meg s azon zsidó eredetű nevek közé tartozik, melyek még a bekezdés előtt, a Mózes vallású kazárok befolyása

alatt terjedtek el osztrákián. A fejevármegyey B. keszeg-ly nevi egykori birtokosától származik.

Barokgyöngyök-nek nevezik a szabálytalan alakú, edes ízű gyöngygyöngyöktől származó gyöngyöket, melyek nem oly értékesek, mint a szabályosak, granuládedek.

Barok művészet (ol. *barocco*, franc. *baroque*), az a művészeti irány, mely a XVI. sz.-beli olasz renaissance-művészetből fejlődött ki és majdságos módon alkalmazta, változtatta el a korábban használatos formákat. A B. a művészet minden ágában ervenyosít. Az építészetben hatalmas belső terhatásokra törekedtek az épületek külsején erős, megkapó hatásokkal keres és ezért önkényes, de tudatos módon alakítja át a renaissance-építészeti formákat. Nagy jelentőségű a B.-nek az a törekvés, hogy az építészeti műveket már elhelyezésükkel a legelőszörben ervenyő juttassa; ez ad a B.-nek fontos szerepet a városépítés történetében. A szobrászatban és festészetben erős mozgalmasság, festőiség jellemzi a barok műveket, tartalmilag fokozott pátosz, mely néha borzalmassáig vagy erzelgősségig megy. A díszítő művészetet gazdagság, nehez pompa jellemzi. A B. fő elemei már *Michelangelo* (1475—1564) késő műveiben föltalálhatók («a B. atyja»); teljesen a XVII. sz.-ban fejlődött ki és *Lorenzo Bernini* (1598—1680) a donto jelentőségű mestere. A B. Olaszországból Európa szerte elterjedt és országokint megkülönböztető jellemző vonásokat tüntet föl. Franciaországban *Charles Lebrun* (1619—90) adja meg a B. jellegét; Németalföldön *Peter Paul Rubens* (1577—1640), Poroszországban *Andreas Schlüter* (1664—1714), Ausztriában *Bernhard Fischer v. Erlach* (1650—1723) és *Rafael Donner* (1692—1741) a legjelölőbb mesterek. Ez utóbbi Magyarországon is dolgozott, amint általában a B. a kiváló emlekek nagy számát hagyta hátra hazánkban. A B. a XVIII. sz. végéig ervényben maradt; a *rokokó-művészet* (l. o.), mely XV. Lajos uralkodása alatt fejlődött ki Franciaországban, nem szorította ki teljesen. Újában B. névvel jelölik a római ca. zári kor és a késő középkor némely művészeti jelenségét is. V. ö. *Wölflin*, Renaissance und Barock (2. kiad., München 1907); *Schmarsow*, Barock u. Rokoko (Leipzig 1897); *Escher*, Barock u. Klassicismus (u. o. 1910); *Riepl*, Entstehung der Barockkunst in Rom (Wien 1908); *Weibel*, W., Jesuitismus und Barock-Skulptur in Rom (Strassburg 1909).

Barolo (ol.), nehez piemonti vörös bor.

Barom. Regebben általánosan használt neve a szarvasmarhának és a bivalyoknak; ma már ritkábban használják. *B.-v. marhajárás*-nak nevezik a határban azon utakat, melyeken az állatok legelőre járnak; *B.-hajtó* v. hajtsár az az ember, aki az állatokat a vásárra hajtja. *B.-dög*-nek nevezik főleg a keleti marhavészt, de tágabb értelemben minden vesélyi járványt.

Baromakol. l. *Akol*.

Barombogár, l. *Bogolyfélék*.

Barométer (légsúlymérő) a légnyomás mérésére szolgáló műszer. Szerkezeete *Torricelli* ismert kísérletén (1643) alapszik. Ha körülbelül 80—90 cm. hosszú üvegcövet, melynek egyik vége be

van torrasztva és másik vége nyitott, higannyal megtöltünk és nyílást ujjunkkal befogva, felfordítjuk. aztán higánys tartalmazzó edénybe mártjuk, ajjunk oltárváltatása után azt látjuk, hogy a higany csak részben folyik a csőből az edénybe. A higany tehát a csőben bizonyos ponton megállapodik, mely fölött a csőben ires tér keletkezik (*Torricelli-féle ür*). A csőben megmaradt higanyoszlopot a levegő nyomása tartja egyensúlyban, így hogy a higanyoszlop magasságát a légnyomás mértékének tekinthetjük. Ha pl. e kísérletet a tengerszín magasságában rendes időjárási viszonyok között végezzük, akkor a higanyoszlop magassága, azaz a távolság az edényben levő higany felszínétől a csőben levő higany felszínéig körülbelül 76 cm. Ha a levegő nyomása emelkedik, a higany a csőben magasabbra száll, kisebb levegőnyomás esetében pedig süllyed. A légnyomás magasságát tehát a B.-nél nem a higanyoszlop súlyával, hanem annak magasságával mérjük. Egyébként nem nehéz a súlyát is meghatározni. Mivel a higany 13'6-szor nehezebb a víznél, a 0'76 m. magyas higanyoszlop oly vízzelozlappal tart egyensúlyt, melynek magassága $(0'76 \times 13'6 =) 10'333$ m. Ily magás 1 m² keresztmetszetű vízzelozlapon van 10'333 m³ víz, melynek súlya 10,333 kg., vagyis onnyi a levegő nyomása 1 m² területen. A higanyoszlop magasságának v. a B. állásának pontos meghatározása nagyon fontos. Tulajdonképen arról van szó, hogy a távolságot az edényben levő higany felszínétől (a B. 0-pontja) a csőben levő higany végéig, helyesebben a higany domború felszínének (meniszkusz) széléig pontosan lemérjük. E célból az üvegcövet fémhüvely, többnyire sárgarézcső veszi körül, melyen mm.-es beosztás (skála) van. A sárgarézcső felső részén át van törve, hogy a higanyoszlop felső vége látható legyen. Tudományos műszereknél ezen a tájékon mozgatható noniusz van, mellyel a pontos beállítást és leolvasást végzik. És pedig helyes a beállítás, ha a noniusz alsó széle a higanykúp felső szélével éppen érintkezik. A leolvasás rendszerint 0'1 mm. pontosságig történik. A jó B.-től követeljük, hogy a) a higanyoszlop fölött levő tér valóban légüres legyen. Erről meggyőződünk, ha a felakasztott B.-t függőleges helyzetéből kissé elmozdítjuk; a higany akkor a cső felső végéhez ütődik. Ha az ütés éles hangot sem ad, akkor nincs baj, de ha tompa v. semmilyen hangot sem ad, akkor a *Torricelli-féle ür*ben légbuborék van. b) A higany tiszta legyen, azaz idegen anyagot ne tartalmazzon. c) Az üvegcső ne legyen nagyon szűk, mert szűk csőben a kapilláris erő az igazi B.-állást a kelleténél jobban lenyomja, azaz kisebbnek tünteti fel. Ez az ún. kapilláris depresszió 2 mm. átmérőjű csőben 4'6 mm.-rel süllyesztí a B. állást, 16 mm. átmérőjű csőben 0'1 mm.-rel. Többnyire a kapilláris depressziót már a noniusz készítésénél veszik figyelembe olyképen, hogy a noniusz 0-pontja annyira van a noniusz alsó széle fölött, amennyivel a kapilláris depresszió a higanyoszlop magasságát lenyomja. d) A mértékbeosztás (skála) legyen függőleges és pontos. e) A B.-en legyen egy jó hőmérő (thermomètre attaché), mely a műszernek és benne levő higannak hőmérsékletét mutatja. Ugyanis szükséges, hogy a

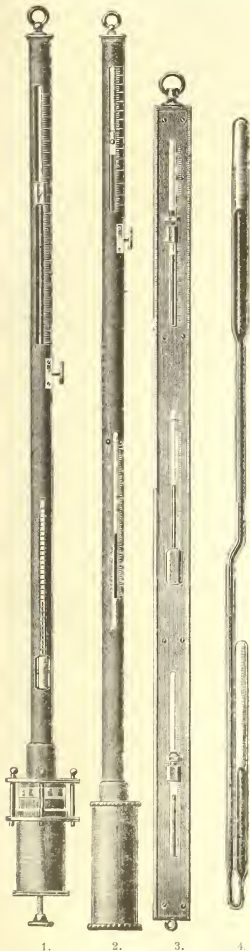
higany hőmérsékletét ismerjük, mert ugyanazon légnymás mellett az a B. áll magasabban, mely-

kálnak, azaz átszámítják a higanyoszlop magasságát arra az esetre, mikor a higany hőmérséklete 0° volna. Figyelembe veszik, hogy a hőmérséklet emelkedésével a fémszála is kiterjed, amely hatás éppen ellenkezőképpen nyilvánul a leolvastott adatban, mint a higany kiterjedése. E kétféle hatás összetevéséből készül az a redukációs táblázat, mellyel a B.-állást 0°-ra átszámítják. Ha pl.:

a B.-en levő hőmérő ...	10°	20°	—5° C.
a B.-állás ...	755.2	743.7	700.5 mm.
az átszámítás 0°-ra ...	—1.2	—2.5	+0.6 mm. javítással történik, úgy hogy
a 0°-ra redukált B.-állás	754.0	741.2	701.1 mm.

A Fortin-féle B.-nél az edény alsó része bőrcsakó, mely egy fenékesavarral mozgatható. A skála 0-pontját az edény felső lapjához erősített acéltű v. esontheyg alsó vége jelzi. Leolvasás előtt itt egy alsó beállítás is szükséges, u. i. a csavarral addig emeljük v. süllyesztjük az edény teneket, míg az edény higanyának felszíne a skála 0-pontjával egybe esik, ami akkor következik be, midőn a tű alsó vége a higanyban látható tükörképével érintkezik. A Kappeller-féle u. n. akadémiái B.-en az edény fenéke nem mozgatható, azért az edényben a higany felszíne alacsony légnymásnál a 0-pont fölé, magas nyomásnál pedig az alá kerül. E fajta műszernél ismerni kell a cső és az edény keresztmetszetének hányadosát (rendesen e számot a fenéklapra véssik), hogy a higany felszíni változásából eredő javításokat figyelembe vehessük. Ezt a javítást szokásos a 0°-ra való redukciójával egy táblázatban egybeolvasztani (l. erről bővebbet: *Jelinek's Anleitung zur Ausführung meteorologischer Beobachtungen*). Amint a keresztmetszetek viszonya változik, az ilyen műszer számára mindig külön redukációs táblázatot kell készíteni. A Kappeller-féle B. azelőtt nálunk is nagyon el volt terjedve, újabban azonban a Fuess-féle lassan kiszorítja. Ez utóbbinak szintén merev fenéke van, de edénye sokkal tágasabb és a felszíni változások okozta hatás a skála beosztásában már figyelembe vételt; ugyanis skálája mm-t jelent, de pontosan nem mm-es és végig nem tökéletesen egyenlő. A 0°-ra való redukció ugyanazzal a táblázattal történik, mint a Fortin-féle B.-nél. A Gay-Lussac-féle B.-nek kétszárú csőve van, melynél a rövidebb szár nyitott, a hosszabb zárt. Skálája v. elmozdítható v. merev. Első esetben a skála 0-pontját a rövidebb szárból levő higany felszínére állítják be és akkor a hosszabb szárból közvetlenül olvassák le a B.-állást. Ha pedig a skála nem mozgatható, akkor a B.-állás a két szárból levő higanyoszlop magasságának különbségével v. összegével egyenlő aszerint, amint a 0-pont a két higanykup alatt vagy a kettő között van. Közösleges házi használatra a Körte-B.-t használják. Tengeri hajókon a B.-cső alul nagyon szűk, hogy a higany a hajó mozgását ne kövesse, azonfölül n. n. kardánikus felüggesztése van.

A Kappeller-féle B.-nek az az előnye, hogy csak egy beállítás és leolvasást tesz szükségessé. Higany-mennyiségének változtatásnak kell maradnia. Hátránya, hogy minden műszerpéldányhoz más redukációs táblázat kell. A Fortin-féle B.-nél az oxidált higanyt és az edényt időnkint tisztítani

1. Fortin-féle barométer. — 2. Kappeller-féle barométer. — 3. és 4. Gay-Lussac-féle barométer.

bon a higanynak magasabb a hőmérséklete. Közmegeggyezés szerint minden B.-állást 0°-ra redu-

kéll, hogy az alsó beállítás éles lehessen. A higany mennyisége az edényben nem haladoz. A *Gay-Lussac*-féle B. nagy előnye, hogy a kapilláris dugással a két szárban egymást ellensúlyozza. A *Wald-Fuess*-féle B., mely a *Fortin*- és *Gay-Lussac*-féle rendszer egybevetésén alapszik és az említettnek előnyelt egyesíti, igen jó eredményeket ad.

Az egyes B. ek barmlyil gondosan készültek is, nem mutatnak egymás között teljesen egyenlő adatot. Minden B. nek van állandó hibája, melyet valamely normalműszerrel való összehasonlítás által határozzuk meg. Az egyes meteorológiai műszerek normalműszerrel között is megállapítjuk az eltéréseket. Mint hogy a higanyoszlop súlya a nehézségi erőtől függ, ugyanazon légnyomás mellett a B. állás a Föld különböző pontjain nem egyenlő, így legmagasabb az egyenlítőn, legalsó helyen a sarkokon, az észak felől kisebb a tengerszín magasságában, mint magasabb fekvésű helyeken. Azért minden B. adatot a normális nehézségre vonatkoztatunk, azaz átszámítjuk arra az állásra, melyet a higanyoszlop 45° földrajzi szélességen a tengerszín magasságában ugyanazon légnyomás mellett mutat. Ez a javítás az ú. n. *nehézségi korrekció*, melynek előjele 0° és 45° földrajzi szélesség között negatív, 45° és 90° között pozitív, a tengerszín fölött mindenkor negatív. Nagysága pl. 760 mm. nyomásnál az egyenlítőn —2,0, a sarkon +2,0 mm., függőleges irányban pedig 100 m.-nél —0,01, 500 m.-nél —0,07 mm. A B. rendszeres megfigyelése a meteorológiai hálózatok feladata. Az egész Földön végzett megfigyelésekből megállapítják a légnyomás földrajzi eloszlását (l. *Légnyomás* és *Izobárok*). Rége óta a B. mint időjós közkeveltségben áll, amelyben emelkedő légnyomás esetén szép időt, süllyedő légnyomásakor rossz időt várnak. De sokszor ez a szabály cserélben hirt, mert az időjárás csopajira egy helynek B.-adata nem elégséges.

Aneroïd (baromètre holostérique), a fém-B. neve. Szerkezetének elve: Vékonyfalú, rugalmas, belül majdnem légüres edény a légnyomás változása következtében alakját változtatja és ezt az alakváltozást különböző áttételekkel nagyított mértékben mutató teszi láthatóvá. Skáláját higany-B. mértékével állapítják meg, úgy hogy az aneroïd közvetlenül mm.-ekben adja meg a légnyomást. Rugalmas edény gyanánt vagy ívalakban meghajlított eső (ú. n. Bourdon-féle eső) szolgál, mely közepén van megtámasztva, úgy hogy végei szabadon mozoghatnak, vagy pedig fémszelencé, melynek hullámalakú, rugalmas fedele be- vagy kihajlik a szerint, amint a légnyomás emelkedik vagy süllyed, minthogy a légnyomás csak a fedél külső felére hat (Naudet-féle). Az aneroïdot fekvő helyzetben olvassák le és leolvasás előtt nyugvón megkopogtatják. A hőmérséklet hatása miatt az aneroïd adatai javításra szorulnak. Olcsósága és könnyű szállíthatósága miatt az aneroïd a közhasználatban mindjohab terjed, de a higany-B.-t soha sem fogja kiszorítani, mert a műszer rugalmassági állapota rászás, ütés vagy gyors változások következtében módosulhat és akkor az összehasonlítást újból jó higany-B.-rel kell végezni. Az aneroïd beállítása a háttápián található

csavar elmozdításával történik. Legtökéletesebb ilyen fajta műszert a zürichi Goldschmid cég készít. A közéletben az aneroïdot időjárás is használják és e célra skáláján bizonyos felirásokkal látják el (pl. szeles, esős stb.), de ily minőségben nem mondható teljesen megbízhatónak; sokkal fontosabb szerepe van magasságméréseknél, tengori és lőghajónak.

Barométeres magasságmérés, l. Magasságmérés.

Barométeres maximum és minimum, l. Depresszió és Ciklón.

Barométerpróba, a légszivattyú burája alatt levő levegő ritkítottságának a mérése, amire rövid szárá *Gay-Lussac*-féle barométer használnak.

Barométer-virágok, 1877. Párisban felkerült, kobaltklorürrel festett vászonzólból készített virágok, melyek színeiket a levegő változó nedvességi állapotához képest változtatják, s emélfogva inkább higrométer-virágoknak volnának nevezhetők. Mint nedvesség-mutatók is csokély értékűek, mint időjósok pedig teljesen értéktelenek.

Barometria (gör.) a barométerrel való méréseknek és ezek eredményeinek összefoglalása.

Barometrográf (gör.), a m. barográf.

Barometz, l. Sztyubárvány.

Baromfi vagy *apró marha*, közös neve a gazdaságban levő szárnyas állatoknak, minő a tyúk, gyöngytyúk, pulyka, kacska, páva és lúd.

Baromfibeetegségek, igen gyakoriak s közöttük sok van, mely járványosan jelentkeznek s néha nagy pusztítást okoz. Veszedelmes járványokká fajulhat a baronficolóra, a baronfidiftéria, a madárpostis, a madárgümőkór (l. o.). De nemesak baktériumok, hanem elősködő állatok is előidézhettek járványos betegségeket. Galambok, tyúkok, fácánok között a *béccoccidiasis* okozhat sok elhullást, melyet különféle *Coccidium*-fajok idéznek elő. Ezek a parányi vérgyöngyek a bél hámsejtjeibe furakodnak és súlyos gyuladást okoznak, ami nagyfokú bágyudtsággal, étvágytalansággal, szomjúsággal és heves bűhuruttal jár. A betegöknek néha 60—70%-a is elhull. Főképen fiatal baromfiak között pusztít. Boncoláskor a bél gyuladása nyálkahártyáján kis sárgaszürke csomók és foltok ismerhetők fel, melyekből mikroszkóppal számos *Coccidium* mutatható ki. Pulykáknak a májában és vakbelében egy amöbászertü vérgyöngy okoz elhalással járó gyuladást (hackhead). A galandférgek, különösen a *Darvinea*-k, melyeknek szívkövi körül is sok apró horog van, hová hasmenést, ideges jelenségeket okozhatnak s a beteg állatok vérfogyottakká lesznek, lesoványodnak és elhullanak. A fonalférgek közül a *Heterakis*ok idéznek elő hasonló betegségeket. Galambokban a *Heterakis maculosa* a vékonybél ürét egészen elzárhatja, nagyfokú gyuladást és sok elhullást okozhat. A baromfiak gümöcsőférgé (*Syngamus trachealis*) nálunk ismeretlen. Francia- és Angolországban járványos botogséget is okoz a tyúkok és fácánok között. Mindezeket az elősködő állatok a vízzel és elsőséggel fejeltlen állapotban szedik fel a madarak. A külső elősködők közül a tyúk- vagy galambpoloska (*Argas reflexus*), mely éjjel a madarak vért szívja és a ruhátka (l. *Me-*

szeszláb), mely a lábakon, ritkán a test egyéb tollatlan részein okoz bogyuladást, a legveszedelmesebb. Ungancsak a bőr tollatlan részein, főképen a tarajon keletkezik a kosz (*favus*), amit fonalgomba (*Lophophyton gallinarum*) okoz. Apró fehér varakkal kezdődik a betegség, melyek a fejre és törzsre is kiterjeszkednek és a tollak kihullását okozzák. Súlyos esetekben senyvesedé folytán a beteg elhullanak. *Mérgező anyagok* közül leggyakrabban az arzén, a foszfor, a konyhasó, a salétrom, ritkábban az ólom, továbbá az anyarozs és más mérges növények megévesése után támadnak betegségek. Gyakorikak a különféle szávi betegségek is, ezek azonban inkább szórványosan okoznak elhullásokat. V. ö. *Hutya* és *Marek*, Állatorvosi Belgyógyászat, (Budapest 1904. I.—III. k.); *Rätz*, A madarak fertőző betegségei (Természettudományi Közlöny, 1910., 506. f.); *Klee R.*, Geflügel-Krankheiten (Leipzig 1905).

Baromfi-diftéria (*madár-diftéria*), a galambok és tyúkfélék ragályos betegsége, de más madarakra is átrágad. Legtöbbször idült lefolyású s a száj, a garat, az orr, a szemgödör alatti üreg, a gégecső, a szem és a belek nyálkahártyáján és a bőrön okoz elváltozást. Kezdetben bővérűség, duzzadás, a nyálkahártya elhomályosodása látható, majd fehéres vagy sárgás, lágy sajtóhoz hasonló vagy szívósabb, hártyszerű bevont képződik, mely a nyálkahártyához erősen tapad. Ez állhártyák vastagsága több mm. lehet, később egyenetlenek, szárazak és berepedezettek lesznek. A száj- és orrüreg és a gégecsővel kitöltő izdalmány megnehezíti a lélegzést és táplálkozást, az állatok bágyadtak, lesoványodnak; tátott szájjal lélegznek, nyakukat előre nyújtják s gyakran sajátságos zörejt hallatnak. Ornyílásaikból és szemekből nyálkás-genyes folyadék szivárog, mely beszáradva, a szemrés és az ornyílásokot elzárhatja. A szemhójak alatt sárgásfehér, sajtószerű izdalmány halmozódik fel, a szaruhártya kifehélyesedik, s a szomogyó elsorvadhat. A betegség vége felé hasmenés állhat be, az ürülék pépes-nyálkás vagy véres. A B. a szemhéjakra, szájszögletekre, a végbél környékére stb. is áterjedhet s a bőr kifokélyesedik. Mások a bőrön, főleg a fej tollatlan részein, dudoros szemölcsök keletkeznek, melyek vöröses- vagy sárgásszínűek, zsírfényűek és csoportosan támadnak. (L. még *Baromfihimlő*.) Régebben azt hitték, hogy baktériumok okozzák, az újabb vizsgálatok kiderítették, hogy okozója ultramikroszkópos, szűrhető vírus, melyet eddig csak a baromfihimlő okozójának véltek. E két betegség azonos eredetű és a nyálkahártyáról vett izdalmánnyal a bőrön baromfihimlőt, ennek részecskéivel pedig a nyálkahártyán diftériát lehet létrehozni. A fertőzés rendszerint beteg baromfiak útján terjed. Gondos kezeléssel a legtöbb beteg meggyógyítható. Az állhártyákat ha leválnak, el kell távolítani, a beteg részeket aztán 1—2%-os glicerin kreoлин-oldattal vagy 2%-os rézgálic-oldattal mindennap becsatolni. A hasmenés ellen 1—2%-os taminoldat, nagyfokú kimerülés esetén kaulankint vörös bor adható. Az egészséges baromfiak olkültőitendőek. A fertőtlenítésről l. *Baromfi-kolera*.

Baromfihimlő (*madárhimlő*, *tyúkhimlő*), a tyúkfélék és galambok ragályos betegsége, mely a fejnek tollatlan részein, néha a nyakon, a kloaka körül és a combok belső felületén szemölcsös növedékekben, továbbá a nyálkahártyák diftériás gyuladásában nyilvánul. Okozóját régebben véglenyekben keresték, de *Marx* és *Sticker* kiderítette, hogy láthatatlan mikroorganizmus okozza, mely az agyagszűrőn átszűrődik. A szemölcsök részecskéivel vagy azok szűrletével a betegség könnyen átltható egészséges baromfira. A fertőzést a bőrrel levált pörkök és a nyálkahártyán keletkező izdalmány kiürült részecskéi terjesztik. A bőrön eleinte korpaszerű, zsúros réteg keletkezik, majd zsúrkérvörös, zsírfényű szemölcsök nőnek, melyek később zsúrkérsárga színt vesznek fel és elszarusodott vagy zsírosan szétesett hámszövetekből állanak. Lassanként egész borsónyira nőhetnek, felületük kéregszerűvé válik és közéjük lágy anyagból áll. A taraj és az állalatti lebenyek szélein, néha a nyakon sűrűn egymás mellett ülnek s egészen dudoros külsőt adhatnak e testrészeknek. A nyálkahártyákon diftériás állhártyákkal járó gyuladás lehet. (L. még *Baromfi-diftéria*.) Rendesen járványosan fordul elő, de nem veszedelmese, mert az enyhébb beteg spontán is gyógyulnak; a pörkök alatt friss szaruréteg keletkezik és a felső kéreg leválk. Orvoslás céljából a pörköket olajjal vagy szódasvízzel felpuhítják és leszedik s azután 1%-os polkóoldattal (utána konyhasó-oldattal) vagy tejsávvá, 2%-os kreoлин-oldattal stb. naponta 1—2-szer becsatolják. A szemek ecsetelésére 2%-os bórsavoldat használandó. A járvány elfojtására elkülönítés és fertőtlenítés szükséges. (L. még *Baromfi-kolera*.)

Baromfi-kiállítások. Az Országos Baromfitenyésztő Egyesület, s a vidéki baromfitenyésztő és gazdasági egyesületek szoktak rendezni B.-at, többnyire helyi jelleggel. Célja ezen kiállításoknak egyrészt a köztenyésztés terén elért eredmények bemutatása, leginkább azonban tisztavérű tenyészetek megismertetése.

Baromfi-kolera (*madár-kolera*, *tyúk-kolera*, *szárnyasok kolerája*), a baromfiak legveszedelmesebb megbetegedése, mely más madarakat is megtámad. Legelőször olasz állatorvosok észlelték, de mihamar elterjedt egész Európában s a múlt század elején már hazánkban is pasztított. *Perroultó* (1878) az olhullott baromfiak vérében kis szemcséket látott, *Toussaint* és *Pasteur* ezeket baktériumoknak (*Bacillus avisepticus*, *Bacillus cholerae gallinarum*) és a betegség okozójának ismert fel. 1 μ hosszú, aránylag vastos pálcikák ezek, melyek a véron kívül a szövet nedvekben és bélsárban is megtalálhatók. Jellemző, hogy anilinos festékekkel csak a két sarkuk festődik meg jól. Igen kevés baktérium is elegendő a fertőzésre. Tenyésztésből már *Pasteur* mutatott ki mérges anyagot, mely nagyobb mennyiségben tyúkra oltva, bódultságot, alszékonytságot okoz. A B. legveszedelmesebb terjesztője a bélsár, amiből apró részecskék a vízzel és eleséggel jutnak a bélesőbe; de a bőrön és lovegőutakon át is kerülhetnek a testbe baktériumok. Lefolyása legtöbbször igen gyors. Szándékos fertőzés után

8—10 óra múlva megbetegszik és 12—48 óra alatt elhull az állat. Természetes fertőzés után néha gutauteset meglátható, máskor 3—7 napig, kivételesen 2—4 hélig elhúzódik. Első jele a bányadtsáék és étvágytalanság, a betegnek elhúzódik, borzások követnek meg, fátyolynag, néha gőzöses rangások vehetők rajtuk észre. Testük forró, orrvíznyálkahóly és esőrikkből habos nyálka ürül, tátoznak, néha hánynak és szomjúságuk fokozott. Legfeltűnőbb jele a hasmenés: ürülékük eleinte saugaféhér, pepes, később híg, bűzös és sárga színű. Végbélnyílásuk körül a tollazat szennyes. Majd nehéz lélegzés, hörgős észlelhető. A betegnek közni nem ritkán 80—90% is elhull. Becsolásakor a savóshártyákon véromléseket, a vékonybélben, főleg az epésbélben sárgás vagy földes színű, véreskóktól tarka, vagy a hozzáké-veredett vértől esokoladeszínű hélsarut találunk; a nyálkahártya élénk vörös, duzzadt, rajta véromlések láthatók. A májban sárga színű pettyek, elhalt gócek, a szívburokban kocsonyászerű rostonyatvadékok, lemezeim véromlések vannak. Néha a mellhártyán, a tüdőben és a légsejteknben is gyűrtadásos elváltozások találhatók. Ha a betegség megállapítása céljából a kolerában elhullott baromfi serege mártott késheggyel egészséges madár bőrét felkarmolják, akkor 24—48 óra alatt ez is elhull. A B. orvoslása kevés sikerrel kecsget. Használható ellene a vasgálik, porban (2—10 eg.) naponként, kenyérbélből készített labdacokban, a madár nagysága szerint, vagy oldatban (2—3 g. 1 liter vízben ivóvíz helyett). Ajánlják a cersav 1—2%-os oldatát is kanalként. A terjedése ellen való védekezésre az állakat és udvarokat gondosan ki kell tisztogatni, a hulladékokat a hullákkal együtt elégetni, az ólak farészzeit forró lúgval lemosatva, 5%-os karbololdattal fertőtleníteni, a falakat frissen oltott mésszel beemesztelni, a földet forró vízzel vagy híg kénsavoldattal öntözőkannából bőségesen becsolani. Az egészségesek vérszemesen helyen elkülönítendőek. A Pasteur megkísérelte védőoltások eredményteleneknek bizonyultak. Újabb immunizáló szerumokkal tettek kísérleteket, melyek közül a Schreiber-féle septidinnel és a böchsti gallóserinnel értek el néhol jó eredményt.

Baromfinátha, a tyúkfélék ragadós betegsége. Regében a baromfi-diftéria egyik alakjának vétek. Előidézője ismeretlen. Egyes szerzők szerint az emberi diftéria bacillussához hasonló baktérium okozná. A fertőzést főképpen az orrvadéék terjeszti. A betegség bágyadságon és étvágytalanságon kívül könnyezésben, tüszőgésben, hörgős és sipoló lelegzésben nyilvánul. A felhalmozódó izadulány az orrüreget szátkíti, elzárja és a beteg tartó szájjal lélegzik. A gyuladás átterjedhet a garatra és a szemalatti ürege is. A szemhéjak összetapadnak alattuk váladék gyűlik meg, a szábhártya elhomályosodik, a betegnek nem látnak és nem táplálkozhatnak. Fiatal állatok közül 90—95% is elhull, míg az idősebbek gyakran ki-gyógyulnak. Orvoslásra 3—5%-os kóbravas ká-lium vagy 2%-os rézgálicoldat használható, amivel az orrüregot és garatot kicseztelik vagy ki-fecskendezik. A szem kőfőhártyáját az említett rózzálic vagy 2—3%-os bóravas oldattal kell

ecsetelni. A betegek védett helyen legyenek, az egészségesek elkülönítendőek, az ólakat és udvar-t gondosan kell kiltisztítani és fertőtleníteni. L. még *Baromfi-kolera*.

Baromfi-ól, azon épület vagy helyiség, mely a baromfiak elhelyezésére és felnevelésére szolgál. Rendszerint mindenféle baromfi egy és ugyanazon ólakban tartatik, csak nagyobb tenyészetekben szük-séges a tyúkok, kacsák stb. részére külön ólakról gondoskodni, sőt ahol többféle fajta tyúk tenyész-tetik, a különböző fajták részére is külön rekesz-ről és ólról szoktak gondoskodni.

Baromfipestis, l. Madárpestis.

Baromfisajt, l. Galandina.

Baromfitenyésztés. Magyarországon B.-e nagyon fontos jövedelmi forrása országunknak. Az utóbbi évtizedekben baromfikivitelünk és emellett felvételünk igen érdekes módon emelkedett.

Kivittlünk	1881-ben	1909-ben
	korona	
Eleven baromfi	} 5.316,462	10.358,214
Leölt baromfi		19.844,895
Tojás		1.860,700
Toll		7.880,324
Ládszár, lódmáj		1.289,637
Összesen	14.857,476	77.709,325

28 év alatt tehát baromfikivitelünk értéke csak-nem megszerződött s főleg tojás-kivitelünk fokozódott rendkívüli módon. Tojás- és baromfi-kivitelünk nemcsak Ausztriába irányul, de Angliába is, heva főleg tojásból igen nagy mennyisé-geket visznek ki. Ugy Budapest, mint Arad s más nagyobb városok kereskedelmi gócpontokká fej-lődtek ki, ahonnan waggonszámra szállítják a tojást, leölt baromfi-t a külföldre.

Baromfitojás, l. Tojás.

Baromfiudvar. Hazánkban rendszerint a gazda-sági udvarok képezik egyszersmind a B.-t is, de célszerű a B.-t elkéríteni, hogy más állatok ne járhasanak oda. Ide legyen építve az ól, köze-lében víz- és homokfürdővel, legyen az udvaron néhány fa, bokor, hogy a baromfi az alá menekül-hessen, vagy alá ülhessen. Ha több fajta baromfi tenyésztetik, akkor az egyes fajták részére az udvar dróthálóval legyen elkérítve.

Baromfivész, általában a baromfiak ragályos természetű, járványos betegsége. Így nevezik a baromfi-kolerát (l. e.) vagy madárszeptikémiát is.

Baromlak, kisk. Bihar vm. margittai j.-ban, (1900) 597 tót és oláh lak.; u. p. és u. t. Papfalva.

Baromlaka, nagyk. Nagy-Küküllő vm. megye-si j.-ban, (1900) 1268 német és oláh lak., ág. evang. megerősített templom, postaügynökség, takaréék- és előlegezőegylet, borkivitel; u. t. Kis-kapus. Állítólag hajdan királyi marhaállás volt, innen a neve.

Baromrakodó, l. Marharakodó.

Baron. 1. (voltaképp Bayron), Michel, híres francia tragikus, szül. Párisban 1763 okt. 8., megh. 1729 dec. 3. Molière kedvence, egyik legjobb színésze, a nők bálványja, aki már 14 éves korában nagy sikerrel játszott. 1691-ben visszavonult a színpadtól, de 29 évi pihenés után 1720. újra föllépett s csak ekkor mutatkozott annak az el-ragadón természetes és igaz beszédű és mozgást

tragikus színésznek, akitől a tragikus színjátszás reformját keltezék Franciaországban. Színdarabokat is írt, melyek közül a *L'homme à bonne fortune* tartotta fenn magát legtovább.

2. *B., Théodore*, belga festő, szül. Brüsszelben 1840., megh. 1899 szept. 4. Főleg a tengerpartot és a Meuse folyó partjait ábrázoló, komoly, melankolikus hangulatú tájképeket festett, melyek a modern belga tájképfestés fejlődésére hatással voltak. Belga gyűjteményekben levő képei közül különösen kiválik A Meuse folyó Profondeville mellett.

3. *B., Vincent Alfred*, francia színész, szül. Meximieux-ben 1820 jún. 11., megh. 1892 máj. 5. Festő atyjával 1835. került Párisba s öt évig maga is festett és szobrászkodott, majd 1841. föl lépett az Odéonban s aztán több párisi színháznak volt tagja. A szobrászatot később sem hagyta abba. Huga, *Delphine*, szül. 1828. Lyonban, 1844 óta *Marc-Fournier* drámáiról neje, szintén tehetséges színész s egyúttal rajzoló és fametsző volt.

Báron Jónás, orvos, szül. Gyöngyösön 1845 nov. 23. Orvosi tanulmányait a budapesti egyetememen végezte és 1869. avaták orvosdoktorrá. 1874 óta a pesti ízr. kórház sebészeti osztályának főorvosa. 1879-ben a sérvek kör- és gyógytanából magántanári képesítést nyert. Nagyszámú szakmájába vágó értekezésein és kazuisztikus közleményen kívül 1871. kiadta *A sebési kör- és gyógytan alapvonalai* című könyvét, amely akkor az első ilyenmű magyar munka volt. A magyar és német szaklapokban jelenleg is jelentékeny munkásságot fejt ki.

Baronesse (franc.) a. m. bárónő.

Baronet, angol nemesi cím és méltóság, melyet I. Jakab király alapított. Viselői a gentry legfelső osztályához tartoznak. Csupán az első fűzlött örökli. Családi neve elé a *sir* szót teheti, neje pedig *lady*, míg az alsóbrangúak megszólítására a *mistress* és *mistress* van használatban.

Baronga, a bantu törzshöz tartozó afrikai nép a Delagona-öböl mellett, a Santa Lucia sekély öböl-től az alsó Komati folyó kanyarodásáig. A B. számos ágra oszlik és 100,000 emberből áll. Nyelve az amatonga nyelvhez tartozik, melyet öt-hat dialektus szerint egy millió ember beszél. A nép a zulu törzsel, leigázójával való összeolvadásából származik. A zulu törzstől átvette a katonai szervezetet. Fegyverül hosszú és rövid vashegyű dardákat, baltát, ökörbőrből készült pajzsot, buzogányt és tört használnak. A B.-k erős, jól kifejlett, közepes vagy magas növésű, intelligens arcú, világos barna- és foketeszínű emberek. Ruhájuk a zuluk módjára állati farkokból vagy bőrdarabokból készül. Az asszonyok gyakran európai posztó-ból való, a csipőktől a lábig érő ruhát viselnek. A B.-k nem valamni termékeny földjükon földműveléssel és állattenyésztéssel foglalkoznak. Főképpen tengerit, zabot, hűvelyes veteményeket, narancsot, ananászt, banánt termelnek. Azonkívül a nők fazekassággal, a férfiak kosárfonással és fataragással foglalkoznak. Zenei tehetségük és irodalmi tevékenységük (halok, közmondások, mondák, mesék) figyelemre méltó. Vallásos nézeteikben nagy szerepe van az ősök, az erdei isto-

nek és a kigyók tiszteletének. V. ö. *Junod*, Étude ethnographique sur les B. (Bulletin de la Société Neuchâtoise de géographie, 1898).

Baron Hill, kastély Beaumarisban, Anglesea szigetén, l. *Beaumaris*.

Baronius Cézár, biboros, történetíró, szül. Sorában, Campaniában, 1538 okt. 31., megh. 1607 jún. 30. Tanulmányait Veroliban, Nápolyban és Rómában végezte. 1563-ban pappá szentelték, azután több helyütt lelképásztorkodott és 1593-ban Nerii Szt. Fülöp elhunytá után az oratorianusok testvérületének főnökévé, 1595. VII. Kelema pápa gyóntatójává, ugyanez évben apostoli főjegyzővé (protonotarius apostolicus), 1596. pedig biborosá lón. XI. Leó pápa halála után a pápaságra 31 szavazatot kapott, de Spanyolország kirekesztési joggal élt vele szemben. Tevékeny és sokoldalú hivataloskodása mellett nagy irodalmi működést fejtett ki; művei: *Martyrologium Romanum* restitutum, Gregorii XIII. iussu editum, cum notis Caes. Baronii (Romae 1586, Venet. 1587); *Annales ecclesiastici a Christo nato ad annum, 1198* (12 köt.). E nagy művét Nerii Szt. Fülöp felszólítására írta a magdeburgi centuriatorok ellen a katolikus egyház védelmére. B. műveinek több folytatója akadt, mint Raynald, Laderchi, Theiner, Bzovius, Spondanus, de egyikök sem érte el a tökéletességet. Ezek alkotásain kívül B. műve latin és arab kivonatokban, valamint francia, lengyel és olasz fordításokban is megjelent. Híres műve B.-nek a De monasteria Sicula is, melyben kimutatja, hogy II. Orbán irata, melynek alapján a spanyol királyok a szicíliai egyházi törvénykezésben illetékességet követeltek, nem hiteles. V. ö. *Barnabeus Hieronymus*, Vita Baronii (Romae 1651, bővítve kiadta Fritz György, 1718); *Saura*, Vita del venerabile cardinale Ces. Baronio (Roma 1862); *Lämmer*, De C. B. literarum commercio diatriba (1903).

Baron of beef [ejtsd: berón of bif], angol elnevezése a hátszínnek, mely a vesepecsenye mellett legizletesebb húsa a marhának.

Barop, község Arnsberg porosz kerületben, az Emscher és vasút mellett, (1905) 3875 lak., jelentékeny kőszénbányászattal, gépgyártással és hengerművel.

Baroque (franc.), l. *Barok művészet*.

Baros-kámfor, a Szumatra és Borneo szigetén termő *Dryobalanops camphora* növű fának az anyaga, melyet Szumatra- vagy Borneo-kámfor néven is említenek.

Barosma Willd. (*bukocserje*, növ.), a *Rutaceae* (Rutafélék) család gúnusza, melynek 15 faja a Fokföldön honos. Felálló, elágazó cserjék. A *B. crenulatum* (L.) Hook. és más fajok levele ezeltől orvosság volt a vese és az ivarszervek krónikus bajai ellen (folia bucco).

Baross, 1. *Gábor* (bellusi), államférfi, szül. Pruzsinán, Trenesén vármegyében, 1848 júl. 6., megh. Budapesten 1892 máj. 8. Mint elszegényedett nemesi család sarjadékanak, neveltetése szüleiére nagy áldozatokat rótt: középiskoláit Léván és Esztergomban (a beneés gimnáziumban) végezte, a jogot pedig a fővárosban hallgatta, de már mint egyetemi tanuló kénytelen voltapidjaskodni, hogy magát fenntarthassa és tanulmányait is vé-

gohesse. Ezután vármegyéjében viselt hivatali, utóbb elnyerte a főjegyzőséget, de már 1875. é. mint az újon alakult szabadelvűpárt híve kapott mandátumot. Az országgyűlésen Tisza Kálmán környezetéhez csatlakozott, kihez mindvégig — a beszélni kerülés válságaiiban, majd az ellenzéki tüntetések közepette is — hi maradt, sőt több népességiével is fedozte a tekintélyében kiközött pártvezért. Parlamenti működésének kezdetétől fogva vonzóttak a gazdasági és közlekedés-politikai ügyek, melyeknek esakhamar egyik szakértője és országgyűlési előadoja lett. Szorgalmával és lelkiismeretességgel belelte magát a forgalmi politikának sok tanulmányt igényelő vezetésébe, mikor 1883. a közlekedésiügyi minisztérium államtitkáráva neveztek ki. Vasszorgalom, kitartás, pontosság és semmitől vissza nem riadó erélyesség jellemezte hivatali munkáját, melynek parlamenti képviselőiben értett a népszerűség megszerzéséhez és megtartásához. Midon Kemény Gyóbor visszalépésével a minisztérium hivatalos vezetése is kezébe került (1886 végén), valóban új korszak vette kezdetét Magyarországy közötti és közlekedési politikájában. Előinte főleg a vasutak érdekeltek, még pedig a vasntak államosítása. Ha volt ország, melyben indokolt lett volna az államvasuti rendszer toröre lépni: bizonyára Magyarország az volt. A gazdasági viszonyok elmaradottága, a nemzetiégi állapotok és a különleges közgyei helyzet egyaránt arra utaltak, hogy az állam feltétlenül rendelkezze vasútai fölött, mint a közgazdaság fejlesztésének legfontosabb eszközi előadoja. A korábbi évek (1883. XXIV. t.-e.) némely háttartalan kísérlete után, melyek által az állam biztosítást igénybe vevő, esekély jövedelmezéségy vasutak állami megváltás alá kerültek, az államosítási akcióra a koronát B. totte rá, midón a Szab. Osztrak-Magyar vasúttársaság magyar vonalainak megváltásával, a törvényes időt be nem várva, valósággyal meglepte az országot (1891. XXV. t.-e.). Az államvasutak kiögrítő jövedelmezéségyük mellett megszűntek zavaró befolyást gyakorolni az államháztartás egyensúlyára is. A hálózat kifejlesztésével pedig az állam öriását nyert erőben és akcióképességben. Korzakkalkotó B. működése a vasúti személydij-szabás reformálásában is, az ú. n. zónarendszer behozásában, mely a tengortúli világrészek figyelmét is Magyarországyra vonta. Ezáltal egyrészt az egymásra utalt vidékek forgalmát emelte, másrészt a legtávolabbi helyeket is — a kényserű koncentráció következtében — a főváros-hoz fűzte. 1889-ben társájába kerültek az ipar és kereskedelem ügyei is. Az előbbieket hathatós állami szubvencióval, az utóbbiakat pedig azzal támogatta, hogy a magyar áruknak a vasutakon állított re-fakciákat adott és a kereskedők figyelmét Fiuméra, valamint a kassa-oderbergi csatlakozásra hívta fel. De alapvető munkásságot fejtett ki a posta, a dunai gőzhajózás szabályozása, a Vasútiú átalakítására, az ipari oktatás rendezésére stb. Szerteágazó s az aprólékos dolgokra is kiterjedő figyelme az alatta álló hivatalnokai és munkás személyzet működését is ellenőrizte. Szigorúan felügyelt, hogy alantasai lelkiismeretesen ellássák kötelességüket: e tekintetben nem

ismert kivételt sem önmagával, sem másokkal szemben. Oly energikus egyéniség, mint az övé volt, nem tört ki útjából az esotleges nehézségek miatt, akár személyektől, akár a viszonyokból eredtek azok. A népszerűség, melyre a közvélemény minden oldalról kísérte munkáját, nem egyszer elkapatta és igazságtalan lépésekre ragadta (a Magyar Hírlap ügye). Szerette ugyanis, ha vasminiszternek mondották. A halál égy működésének és diésőségének esüespontján találta: 1892. márciusában a vaskapni szabályozás művelőiteinek megvizsgálása alkalmával meghült és rövid betegsége után meghalt melihártyagyulladásban. Halálakor és temetésén látszott meg, hogy munkás és becsületos államfórlak megfőtölésében menyire nem hódol a nemzet pártsempontoknak. Emlékszobrárt a budapesti keleti pályaudvar előtt 1898. nov. 20. leplezték le. V. ö. *Petrovics* László, Bellusi B. élete (1892).

2. B. *János* (bellusi), orsz. képviselő és közgazd. író, szül. 1875. dec. 21. Pilisszántón, Pest vm. A jogi tanulmányokat Budaposten végezte. Husz éves korában már Pest-Pilis-Solt-Kiskún vm. szögabirája volt, később a kereskedelemgyei minisztériumban segédfogalmazó. Korán kezdett agrárjogi kérdésekkel foglalkozni; 1900. őt kérte föl az Orsz. magy. gazdasági egyesület a kobeleben alakult kodifikációs bizottság előadójaul. Ugyanez évben a paraszbtirtek örökési jogának tanulmányozása végett hosszabb utat tett Németországban s erről a kérdéstről több műve jelent meg. 1909 óta az agrárpolitika magántánára a budapesti egyetemen. Az 1901-iki választáson Csongrádon választották meg, de a Kúria megsemmisítette a választást. 1905-ben függetlenségi programmal Lovrinban választották meg; 1910. ugyanebben a kerületben Kossuth-párti programmal harmadizben.

3. B. *Károly* (bellusi), gazdasági író, szül. Deménden 1865. febr. 28., megh. 1904. jún. 20. 1888. tavaszán a Gazdasági Lapok társzerkesztője lett, majd a *Magyar gazdák házsergeöltási szövetkeztének* ügyvezetőjévé választották, mely a ma mar nagy *Magyar mezőgazdák szövetkeztévé* alakult át. 1889. az országyos magyar gazdasági egyesület titkárává választották; 1890. évi jan. 1-től a *Borászati Lapokat* szerkesztette és adta ki. 1891-től szerkesztette az Orsz. Magyar Gazdasági Egyesület hivatalos lapját, a *Köztelek*-et. 1893-ban azzal a cézzaltal, hogy a magyar agrárpolitikának napilapja legyen, alapította a Hazánk irodalmi és nyomdai reszvénytársaságot és a *Hazánk* e. napilapot. A társaságnak vezérgazdájává volt. 1894-ben alapította a *Független Újságot*, mely az agrár politikának népies organuma. Amióta a szőlőkölesönökről szóló 1896. V. t.-e.-nek végrehajtása a Magyar Agrár- és Járadekbankra bízott, a bank szőlőosztályának főnöke volt. Az 1896-iki ezredves kiállítás alkalmából királyi elismerésben reszesült. Írt nagyobb önálló agrárpolitikai tanulmányokat, röpiratekat, melyek *Szőlőknek újjalakítása*, *Magyarországy fölbirtokosai*, *Földművelési érdekek*, *A földművelési költészet*, *A román búza és a malom*, *Vámpolitikánk*, *Magyar agrárpolitika*, *Az éhség örültjei*, stb. címen jelentek meg. 1900-ban bejárta

az összes francia borvidékeket. Ez útjáról írta: *A szőlőművelés politikája, Franciaország szőlőművelése* (Druker Jenővel együtt). 1901. agrár-programmal országos képviselőnek választották.

Barossháza (azelőtt *Pruzsina*), kisk. Trencsén vm. illavai j.-ban, (1900) 1431 töt és német lak.; postahivatal, u. t. Bellus. Itt született Baross Gábor keresk. miniszter. B. közelében kis cseppkő-barlang van.

Baroszkóp (gör.), szösz szerint a. m. nyomásmutató; így nevezik azokat az eszközöket, melyek nem annyira a légnyomás megméréseire, mint inkább csak változásainak jelzésére szolgálnak; néha így nevezik a barométert is, továbbá a levegő felhajtó erejének kimutatására szolgáló *dasmuszert* v. *aerosztatikai mérleget* (l. o.).

Barót, iparos és fejlődő nagyk. Háromszék vm. miklósvári j.-ban, az Erdővidék (l. o.) központja, (1900) 2309 magyar lak., van itt erdővidéki házi iparogylat, két takarékpénztár (B.-i és erdővidéki), erdővidéki népbank, hitelszövetkezet, különböző egyesületek; továbbá iparos-tanoniskola, felső népiskola, két mezőgazdasági szeszgyár és székely turógyár, mely naponként 10 mmáza turót szállít az ország különböző részeibe. Postával egyesített táviró-hivatal, esendőrör, postatakarékpenztár, telefonállomás. Itt született B.-i Szabó Dávid. Határában a pliocénbe tartozó levanței emelet legalsó édesvízi jellegű rétegei között három széntelep van 10-8 m. összes vastagságban. A széntelepek ösvilági gerinces állatok maradványai is előfordulnak, mint: *Parailurus anglicus*, *Castor fiber* foss. és egy inulés leirt kihalt medvefaj; az *Ursus Böckhi Schlosser*. V. ö. Szász Róbert, Emlékirat a B.-i barnaszéntelepről. (Budapest 1874).

Baro tabulae, l. *Baró*.

Barotaxis, az élő anyagnak mechanikai ingerekre létrejövő helyváltoztatása, l. *Taxis*.

Barotermográf, légnyomást és hőmérsékletet rajzoló önjelző műszer, l. *Meteorográf*.

Barotermométer (*termobaro-* vagy *hipszométer*), magasság mérésére szolgáló hőmérő. Azon alapszik, hogy a forrásban levő folyadék gőznyomása egyenlő a környező légnyomással. Mennél magasabban fekszik valamely hely, annál kisebb ott a légnyomás, annál alacsonyabb hőmérsékletnél forr a víz az illető helyen. A víz forráspontjából a gőznyomás-táblázatok segítségével meg lehet tudni az illető helyen uralkodó légnyomást és ennek révén meghatározható a hely magassága. Mivel a forráspont a légnyomással csak keveset változik, szükséges, hogy a B. a víz forráspontjához közel eső hőmérsékletet igen pontosan mérje; higanyszála a körülbelül 80 és 100° közötti hőmérsékletknél a hőmérő-eső egész hosszát futja át.

Baróti, 1. *Lajos*, tanár és történetíró, szül. 1836 aug. 26. Perjámoson, Budapesten előbb jogot hallgatott, de azután a bölcséleti karba lépett át s 1879—81. tanári, 1893. doktori oklevelet nyert. 1880—94-ig polgári iskolai tanár volt Budapesten, azután 1902-ig fővárosi főreáliskolai tanár. Időközben megbetegedett, 1905. nyugalomba vonult. Főbb irodalmi művei: *Petőfi újabb reliquiái* (kiadta a Kisfaludy-társaság 1886). *A bányászi*

legrégibb német település története (Temesvár 1892); *Észrevételek Petőfi költeményeinek első krit. kiadásához* (Budapest 1894); *A magyar nemzet története* (Szalay József művének átdolgozása, u. o., 4 k. 1895—98); *Délmagyarország XVIII. sz.-beli történetéhez* (3 k., Temesvár 1896—1907). Megírta Perjámos történetét németül; lefordította Huber Alfons Ausztia története c. munkáját (M. Tud. Akadémia könyvkiadó vállalata, 3 k., 1899—1901).

2. *B. Lajos*, hírlapíró, szül. 1858 aug. 22. Makón. Budapeston az egyetemen tanári oklevelet nyert. 1886-ban az Urambátym élelap segéd-szerkesztője, 1887. szerkesztője lett. Bartók Lajos halála után 1903 jan. 1. átvette a Bolond Istók szerkesztését is. 1879 óta írt költeményeket, színházi és könyvkiadásokat különböző lapokra. Művei: *Kópéságok* (Budapest é. n.); *Andersen legzebb meséi*; *Bechstein összes meséi*; *Ezeregy éj*; *Robinson Crusoe viszontagságos élete és kalandjai*; *Petőfi-adomák* (1908); *Petőfi a ponyván és a népirodalomban* (1910).

Baróti Szabó Dávid, költő, szül. Baróton, a Székelyföldön, 1739 apr. 10., megh. Virten (Komárom vm.) 1819 nov. 22. Tizennyolc éves korában a jesuita-rendbe lépve, mint főiskolai hallgató és tanár megfordult Trencsénben, Pehérvárt, Nagyszombatban, Kolozsvárt, Egerben, Kassán és Besztercebányán. Itt egy társa ösztönzésére 1773. megpróbálkozott, nem lehetne-e magyar nyelven is a rómaiak csodált versmértékeiben írni. Törekvése sikertült, s mikor rendjét még ugyanabban az évben fölcsalták, «búfelejtésül» több antik mértékre vett magyar verset írt. Mint világi pap eleinte Komáromban tanított, majd 1777-től Kassán. Itt adta ki verseinek első gyűjteményét *Új mértékre vett külön verseknek három könyvei* (1777). A kötet belső értéke csekély, mindennapi, sőt prózai tárgyak, alkalmi versek és költői levél alakjában foglalt üzenetek, megbízások, s ami értékesebbnek látszik, elbeszélő költeményei, az pusztá fordítás latinból. Jelentősége a nyelvben s a formában van. Ez a könyv nyitott utat a klasszikai formáknak (hexameter, distichon, alkaiosí, asklepiadesi, sapphói sorok, ill. szakok) irodalmunkba, s merész fordulataival, újszerű szóalmaival, szokatlan szófüzéseivel megindította a költői nyelvet megújulásra. Erős nyelv-és stílusérzékével nyelvünknek sok szépségét tárta föl. Példája vonzott, s különösen a fiatal Kazinczy lelkesedett rajta. A sikertől fölbuzdulva, lefordította Vanière *Paraszi majorságát*, szintén hexameterekben (1779—1780), 1784. pedig a ritkább magyar szavakat hexameterekbe szedve *Kisdud szótár* c. a. adta ki (2. átd. kiad. 1792). Verseit javítva és újakkal kiegészítve másodszer 1786. *Verskoszorú*, harmadszor *Költeményes munkái* (1789), utóljára *Megjobbított és bővített költeményes munkái* címmel 1802. adta ki. Újra dolgozott és újabb versei már kovábbé merészek, de több ennük az ízlés és költőség, sőt vannak költői ihlettel készült, hatásos darabjai is, így *A ledőt diófához* c. allegóriája, *A magyar lovassághoz*, *Szabócs öröm-ünnepe*. Verselgetése mellett heves tollharca volt Rájussal, aki még korábban kezdett antik versmértékben írni, de

verser kiadásával elköszött. Az elsőségért való versengés s a prozódial eltérések gyűlölködő háborúságba keverték a két író, Rájuis (l. o.) támadott, s B. egész könyvvel felelt: *Ki a nyertes a hung-mérsékletben*. A vitában tulajdonképen egyik félnek sem volt igaza, de Rájuis nyelvészeti készsége és vitatkozó ügyessége nagyobb volt s így az övé maradt az utolsó szó. Bár a vita lítköz pontjait, a magyar prozódia vitás kérdéseit e toll-hare nem tisztázta, de nagy jelentősége, hogy figyelmet öbresztett az irodalmi törekvések iránt és előkészítette a magyar nyelv tudományos vizsgálatát. B. részt vett Batsányival és Kazinczyval a Kassai Magyar Múzeum alapításában, 1799-ben nyugalmába vonult, s Komárom mellé Vitró költözött, egykori tanítványának, Pyber Benedeknek házához. Munkás öregségben élt itt haláláig, tudományos művein (*Orthographiai és grammatikai észrevételek* 1800; *Magyarság virági* 1803) és Vergilins-fordításán dolgozgatva. Ez utóbbi, öreg korának hosszúdón át érlelt becses gyűmölése: *Virgilius Enéidse* címmel két kötetben 1810 (I. kötet, *Aeneis* I—V. ének) és 1813 (II. kötet, *Aeneis* VI—XII és az *Elogák*) jelent meg. (Újra, Radó Antaltól simlta, két ízben év nélkül és 1907.) Életrajzát s hátrahagyott költeményeinek nagy részét *Horváth* Balázs adta a kézzel fűgimn. 1887—88. évi értesítőjében, írói méltatását *Arany* János a *Prózai dolgozatok* között.

Barotropismus, az élő anyagnak mechanikai ingerekre létrejövő tömegváltozása, l. *Tropismus*.

Baróti Sándor, író és műfordító, szül. 1735. Ispánlakán (Alsó-Fehér vm.), megh. 1809 dec. 24. Iskoláit Nagyenyeden elvégezvén, Szebenben az erdélyi kormányzékéknél hivataloskodott. Már itt kezdett írogatni, de öntudatos íróvá csak Bécsben lett, ahova vmegyéje 1760., az akkor szervezett magyar testőrséghez fűlküldte. Bessonyi társaságában az ú. n. franciás iskolához csatlakozva, közreműködött a magyar irodalom fölvirágoztatásán, de később erőt vett rajta az alchemia (aranycsinálás) szenvedélye, ami egészen elvonta az irodalomtól, és csak időnként szerepelt a nyilvános életben, mint a bécsi magyarok általánosan tisztelt feje. 1790-ben őrnagy, 1802. alezredes, 1806. mint ezredes nyugalmába vonul. Fontosabb munkái, többnyire regény- és novella-fordítások: *Kassandra*, 7 kötetes regény, La Calprenède után franciából (1774); Marmontel *Erkölcsei meséi* (1775); *Erkölcsei levelek*, Dusch után németből (1775); *A mostani Adeptus* (regény a szabadkőművesség és aranycsinálók életéből) franciából (1810); *Amália története* (erzselgő regény) németből (1810). Az első harmat Kazinczy újra kiadta *B. S. Minden munkái* c. alatt (1813—1814). Eredeti munkája *A védelmezett magyar nyelv* c. röpirata (1790), melyben a magyar nyelv kiválóságát bizonyítgatva, a latin nyelv hivatalos volta ellen küzd. B. mint stílművész nagy. Faludi után ő az első írónk, aki tudatosan törekedett művészién írni. A kiművelt stílusú francia irodalom alkotásait fordítván magyarra, a korában fejletlen, finomabb érzelmi árnyalatok, előkelő udvariasság kifejezésére kép-

telen, nehézkes magyar nyelvet könnytelen volt észisolni, illoimítani, hogy az idegen fogalmakat és kifejezéseket ilven tolmácsolja. Újít tehát, nem annyira a szavakban, mint a kifejezésekben, fordultokban, mondatszerkesztésben s az addig szétfolyó, áradózásra, körülírásra hajló, lapos próza helyett szabatos, tömör és a tárgyhoz simuló, változatos nyelvet alkot. Újtásaitól a maradi közönség visszadöbönt, nyelvet „ért-hetetlen”-nek találta, de írótsárai (Batsányi, Anyos stb.) nagy elragadtatással fogadták, Kazinczy pedig éppen az ő műveiből merített ösztönyt nagy nyelv- és stílreformja, a nyelvújítás megindítására, s célul tűzte maga elé, hogy „B. koszeruja után fog törekedni”. Életének főbb eseményeiről s egyéniségéről Kazinczy tájékoztatott először, irodalmi érdemeinek méltatását *Beóthy* Zsolt adta a *Magyar széppróza* II. kötetében. V. ö. *Burger* A., B. pályája, Székelyudvarhely 1903. *Századok* 1908. 471.

Barouche (ang., ejtsd: barács, ol. *baroccio*, *biroccio*, franc. *birouche*), két- vagy négykerékű kocsi, elől egy üléssel a kocsis számára, benne két-két szemben levő üléssel, lebecsázható fedéllel.

Barovka, község Zagráb vm. jaskai j.-ban, (1900) 90 lak.; u. p. és u. t. Kraső.

Baroxiton, rézfúvó, melyet a königgrázi *Cervený* 1853. készített először. Torjedelme: kontra D—egyvonásos A. Öblös néretű. B. szó szerint annyit tesz: „ami mélyen és magasan hangzik”.

Barozzaro (ol.), leginkább a római campagnán használatos kétkerékű taliga, melybe ökrök fognak.

Barozzi, Giacomo, olasz építész, l. *Vignola*.

Barő, Finnország D.-i partvidékénél, Helsingforstól DNy.-ra fekvő orosz sziget, Nyland kormányzóságban; *Baröund* kikutóval.

Barquette, francia cukrossütömeny Nimes vidékéről.

Barquisimeto (ejtsd: bärkiszimeto), Lara venezuelai tartomány székhelye az ugyanilyen nevű folyó partján; 540 m. magasan a tenger színe felett. A várost alsóbb részében Cojedonesnek hívják, 31,476 lak., szép ültetvényekkel és nagy állattenyésztéssel. 1552-ben Nueva Segovia néven alapították. 1812-ben nagy földrengés csaknem egészen elpusztította.

Barr., l. *Barrande*.

Barr, város Elzász-Lotharingiában, a Kirneck partján, vasút mellett, (1905) 5022 lak., böreser-zéssel, kékfestőkkel és jelentékeny fa-és borkereskedéssel; két ásványvízforrással (Büchl és Szt. Ulrik).

Barr, I. Egosé-olaj.

Barra, kisk. Krassó-Szőrénym. bégai j.-ban, (1900) 1088 oláh lak.; u. p. Bálinez, u. t. Székás.

Barra, I. Inverness skót grófsághez tartozó 12 szigetből (B., Sandray, Pubbay, Mingelay, Berneray stb.) álló csoport a Hebridák D.-i végében 90 km² területtel, (1900) 2545 lak., halászzattal, szarvasmarhatenyésztéssel. A legnagyobb sziget B., 10 km. hosszú és 5 km. széles; ÉK.-i része sík. — 2. *B.*, város Nápoly (ettől 5 km.-nyire) olasz tartományban, vasút mellett, (1901) 11,975 lak., hűrkészítéssel, szővő- és bőriparral, ber- és gyümölcs-termeléssel. Épületei közt sok a nyaraló. — 3. *B.*,

több város neve Braziliában; köztük a legjelentékenyebb: B. do Rio Grande a São Francisco és Rio Grande összefolyásánál 4300 lak. — 4. B., 1. Bar.

Barra Gábor (ákosi), könyvnyomtató és litográfus, szül. a szilagyvármegyey Ákoson 1799., megh. 1837. Kolozsváron. Tanulmányait Debreczenben kezdte, Zilahon folytatta és Kolozsváron a ref. gimnáziumban végezte. Hat esztendő teltől Bielz Mihály nagyszabeni könyvnyomtató intézetében, majd pedig a ref. egyház segedelmével 1 $\frac{1}{2}$ esztendő tanulmányutat tett Német-, Francia- és Angolországban. Hazajött 1831. a kolozsvári ev. ref. kollégium kö- és könyvnyomdájának lett az igazgatója. Litográfiai munkái igen sikerültek voltak.

Barracanit (ászv.), 1. *Cubanit*.

Barracuda (állat), a nyílasesuka-félék (*Sphyrænaidae*) gyűjtőneve. Az irodalomban ezzel a névvel jelölik a *Sphyræna picuda* Bl. Schn. nevű halat, mely az Antillák körül fordul elő; néha 3 méterre is megnő; a benszülötték nagyon félnek tőle, mert állítólag az embert is megtámadja és felfalja. Húsát eszik, bár élvezete néha veszélyes, mert ha a B. nagyobb mennyiségű kisebb mérges halat evett meg, húsja is mérgező hatású.

Barra do Rio Negro, 1. *Manaos*.

Barrafranca, város Caltanisetta szicíliai olasz tartományban, Piazza Armerinától 9 km.-re, (1901) 10,878 lak.

Barragan (középlelatin *barracanus*), a középkorban a barchent szövet neve.

Barrage (franc., ejtsd: barrázs) a. m. sorompó, a sorompónál szedett vám, völgyzáró gát. L. *Sorompó*.

Barrakkpur, város Brit-Indiában, Kalkutta tartományban, a Hughli folyó mellett, 26 km.-re Kalkuttától, 9590 lak., India alkirályának pompás palotájával.

Barranco (ejtsd: barránko) *de las angustias*. A Kanári szigetcsoporthoz tartozó Palma-szigetén mély hegyszakadék, amely bejáratul szolgál az 1700 m. mély, beszakadt kráterhez, a Kaldérához (a. m. üst, 1. *Kaldéra*). Átvitt értelemben B.-nak neveznek a vulkáni hegységekben minden hasonló alakú és valami kráterhez vezető hegyszurdokot.

Barrande, *Joachim, báró* (paleontológiai rövidítése: *Barr.*), hírneves paleontológus és geológus, szül. 1799 aug. 11. Sangesoulen (Haute Loire), megh. 1883 okt. 5. Frohsdorffban (Csehország). Tanulmányait a párisi műegyetemen bevégezve, hídépítő mérnök lett. 1820-ban az elözött francia királyi családdal együtt számkivetésbe ment Angliába, Skótszországba, majd Csehországba. 1831-ben *Chambord Henrik herceg* nevelője lett, akivel azután egész életét át összekötötésben maradt. Fáradságtalan munkálkodása főképp a csehországi szilur-medence kikutatásában rejlik s ennek különböző emeleteiből annyi kövületet gyűjtött 43 éven át, hogy ehhez fogható gyűjtemény sehol a földön nincs. A hatalmas gyűjteményt a cseh nemzeti múzeumnak hagyta s tekintélyes vagyonát is mind esehé köznevelődési célokra fordította. Legnagyobb munkája a *Système Silurien du Centre de la Bohême*, amely 22 hatalmas kvartkötetben 1160 gyűjteményi táblával díszítve 1852—

1883-ig jelent meg. Ez a nagy munka teljesen kimeríti a cseh szilur-medence trilobitáit s egyéb kövült rákféléit, azonkívül tárgyalja a kövesült halak, kagylók, csigák és brachiopodák csoportját is. Ő fejtette ki először a híres *Kolonkiák* elméletét, amelyről később oly sok vitaközbes támadt. B. működésének eredményeit *Lóczy* Lajos ismertette (Földtani Közlöny 1883) és *Zittel* A. K., *Geschichte der Paläontologie* (Leipzig 1899).

Barrandit, ásvány a foszfátok csoportjából (Al, Fe), PO $_4$ 2H $_2$ O. Egyedüli termőhelye Csehországban van, Cerhovie (Przibramot ENy.-ra), ahol szilurhomokkő repedéseiben fordul elő gömbös zöldes halmazokban, sugaras, rostos, néha sárgás-szürke színű, áttetsző, kissé viaszfényű.

Barranquilla (ejtsd: barrankilya), Kolumbia dél-amerikai államának egyik legfontosabb kereskedővárosa, a Magdalena folyó egyik baloldali ágánál, Cartagenától 120 km.-re, vasút mellett, (1900) 40,200 lak., hajóépítő és javító-műhelyekkel; a Magdalena folyón felfelé, Hondáig járó gőzhajók innen indulnak ki. B. vasúti állomás. 1906-ban kikötőjébe érkezett 301 hajó 916,026 t. tartalommal, amelynek körülbelül fele angol és $\frac{1}{4}$ német eredetű. 1629-ben alapították és most az egész magdonamenti kereskedelem falai közt egyesül.

Barrantes, *Vicente*, spanyol író és költő, szül. Badajozban 1828 márc. 24. Teológiát tanult, de 1848 óta teljesen az irodalomnak élt Madridban. A regényíráson kezdte (Juan de Padilla, La viuda de Padilla és Siempre tarde), hogy a haladói irányt szolgálja, azután megírta Estremadura tartományok monográfiáját (Catálogo razonado y erítico de los libros, 1865) s végül költeményeket írt. (Baladas españolas 1853 és 1865, Dias sin sol 1865 és Cuentos y leyendas 1875). Művei révén bejutott a spanyol akadémiaiba.

Barras, *Faust Jean François Nicolas, comte de*, a francia direktorium tagja, szül. Pos-Emphouxban 1755 jun. 30., megh. Chaillotban 1829 jan. 22. Pondiehéryban szolgált mint hadnagy s innen kapitányi ranggal tért vissza Párisba, hol kizárólag az élet örömeinek élt. A forradalom kitörésekor nyomban az új eszmék szolgálatába állott. Részt vett a Bastille és a Tuileriák ostromában és mint a konvent tagja XVI. Lajos halálára szavazott. 1793-ban ostrom alá fogta a felkelt Toulont és mint a konvent bizalmi ferla véresen nyomta el a Dél-Franciaországban kitört fölkeléseket. Robespierre mindamellett nem bízott benne, amiért B. ellenéhez szegődött és 1794 júl. 27., mint a párisi őrség vezére a zsarnokot lefartóztatta. Ezentúl a mérsékelt irányhoz esatlakozott. Mint a konvent elnöke az 1795 okt. 5-iki royalista felkelés elnyomásával a fiatal Bonapartet bízta meg. A direktoriumban a legbefolyásosabb és leghatalmasabb ember volt; ő nevezte ki Bonapartet az olasz hadsereg fővezérének és ő juttatott Napoleon és Beauharnais tábornok özvegyének eljegyzésében is, ki saját emlékiratai és közhiedelem szerint azelőtt B. kedvese volt. Groubois kastélyában és a Luxembourg palotában keleti fényvel rendezett ünnepokat Récamier, Staël és Tallien asszonyok tiszteletére. 1797 szept. 4. versenytársait és royalista ellenfeleit mindkét tanácsból kibuktatta és ezentül jóformán korlátlanul

kormányozott, de kapzsiságával s lederségével a diktatorhimet olyan népszerűtlenné tette, hogy Bonaparte 1799 nov. 9. könnyű szerrrel meghuktatolta, de életét nem hántotta. B. ekkor a Grillon-sz. kastélyba és utóbb Brüsszelbe vonult vissza, hol a politikával mitsem törődve, dözsölő életet élt. A restauráció után visszalért Párisba, melynek közelében megvette Challot-kastélyt, hol régi hajlamához híven fényes mulatságokat rendezett. Csak 46 évvel halála után adta ki Duruy H. B. emlékiratait (Páris 1896, 4 köt., német, Stuttgart, 1896), melyekben sok az érdekes és pikáns adat, de hitelességre igényt még sem tarthatnak, mert szerzőjük nagyrészt máskülönben szenvedett, ellenfeleiről, első sorban Napoleonról rendkívül elfogultan és ellenszenvvel hangon nyilatkozta és mert Rousseau a kéziratot önkéntesen átadogozta. V. o. Tisza István eikkét a Budapesti Szemleben 1897 jún.

Barre (franc., angolul *bar*). 1. A pénzverésben s a nyers arannyal-ozüsttel való kereskedésben rád- v. gömbalakú, különféle súlyú és finomságú arany-ozüst darab. Finomságát erre rendelt hivatalban próba útján határozzák meg és a darabra utóbb bélyeggel jelzik. Az ilyen rudak v. golyók nagy fizetések teljesítésére vagy bankokban való letétül szolgálnak. Kinában pénzül is használják őket. Az északamerikai Egyesült-Államokban a pénzverő hivatalban verés útján is állítanak elő oly arany-ozüst-rudakat, amelyek finomsága $\frac{9}{10}$ s amelyek súlyát a bélyeg unciákban vagy az uncia századrészeiben adja meg. — 2. B. kereskedelmi súlymérték a keletindiai francia gyarmatokban. 1. B. v. candi = 234,693. Feleszik 20 tolamra (taulan) v. mahndra (mand, maud).

Barre, város Vermont amerikai állam Washington countyjában a Winooki felső folyásánál, vasút mellett, (1901) 8448 lak., gazdasági gépjáratással.

Barre, 1. *Jean Auguste*, francia szobrász, szül. Párisban 1811 szept. 25., megh. 1896. Cortot tanítványa, sok képmást, monumentális és dekoratív művet készített. Kiemelendő: Mathieu Molé márványszobra (1845 Páris, Musée du Luxembourg); III. Napoleon és Marie Clotilde hercegnő mellszobrai (ajaccói Napoleon-múzeum); Alfred de Musset síremléke a párisi Père Laehaise temetőben (1858); Fanny Elslér és Maria Taglioni táncosnők bronzszoborcái (1870 Páris, San Donato gyűjtemény); Gutenberg emlékszobra Strassburgban (1860) stb. Emlékérmeket is készített.

2. B., *Jean Jacques*, francia médailleur, az előbbinek atyja, szül. Párisban 1793 aug. 3., megh. 1855 jún. 10.. 1843-ban a francia pénzverő fővénője lett. A francia éremművészet hagyományait folytatva igen nagy számmal készített érmeiket, főleg a kor nevezetes történeti eseményeinek emlékére.

Barreau (fr., ejtsd: bárró), a *barre* (ang. *bar*) szótól származik s eredetileg azt a korlátot jelenti, amely nyilvános tárgyalások alkalmával a bírák helyét (tribune) a hallgatóságtól elválasztja. Mint-hogy az ügyvédek, mint a felek védői, jogtanácsosai, v. mint különösen érdekeltek mindig a korlát mellett foglalnak helyet, a B. elnevezést az egész ügyvédi karra átvitték

Barrel (ang., a. m. hordó). Nagy-Britanniában folyadékmérték sörre (ale) = 2 kilderkin = 4 flukin = 36 imperial-gallon = 163,5645 l. Használatuk különböző nagyságban súlymértéki is bizonyos áfrika. 1 B. búza- v. kukorikaliszot = 196 avd.-font = 88,904 kg.; 1 B. nádenkor = 224-308, 1 B. beszózott hús = 200 angol font, 1 B. kólaaj = 40, 1 B. ahabor és más folyadék = 30 gallon.

Barrel, növénynevek mellett *Jacques Barrelier* párisi Domonkos-szerzetes (szül. Párisban 1606., megh. v. o. 1673 szept. 17.) nevének rövidítése. Nevezetes munkája: *Plantae per Galliam Hispaniam et Italian observatae, iconibus aeneis exhibitae*, melyet halála után 1714. Párisban *Antoine Jussieu* adott ki.

Barrême (*Barême*), *François*, a francia *Muróthy* (l. o.). Szül. Lyonban 1640., megh. Párisban 1703. Franciaországban a számvetési könyvet ma is *barême*-nek nevezik. A távolságok szerint kiszámított vasúti árszabály-táblázatot is e névvel jelölik.

Barrémien, a geológiában a kréta szisztéma alsó részének egyik elete. Nevét a franciaországi Barrême városról nyerte, melynek közelében ezek a rétegek, márgák és meszek típusosan vannak kifejlődve. Vezérlő kövülete a Requienia ammonia. Hazánkban is jelentékeny elterjedésű ez az elet.

Barren (többsz számban: *barrens*). Ezzel a kifejezéssel Észak-Amerikában a terméketlen vidékeket szokták jelezni. Különösen Kentucky egykoron steppeszerű fennsíkjaít neveztek így, amelyek most legszébb eredményül termelik a dohányt. E névvel emlegetik Dél-Karolina és Florida fenyővel borított homokos síkjait, valamint Kanada zuzmós-tundrás s részben csuszag, növényzet híján szűkölködő sziklás területeit.

Barren Island (ejtsd: birra ejlend), 1. erdővel borított, lakatlan vulkáni sziget a Bengáli-öbölben, az Andaman szigetektől K.-re. Hirtelen emelkedik ki 353 m. magasra a vulkáni kúp, amely az egész szigetet teszi; 1858. volt az utolsó lávaerupeiója, azóta szolfatara és mofetta működését tanúsít, még pedig gyakran 10 p.-nyi időközökben. — 2. B. Egyike a Furneaux-szigeteknek (l. o.).

Barrère (ejtsd: barér), *Camille*, francia diploma, szül. 1851 okt. 23. 1871-ben a kommunához csatlakozott. Deportációira ítélték, erre Londonba menekült. 1878-ban a berlini kongresszusra küldött Waddington titkáru maga mellé vette B.-t, aki ekkor kegyelmet kapott és Gambettához csatlakozott. 1880-ban a Duna-bizottságnak franciaországi tagja lett. 1883-85-ig francia főkonzul volt Kairóban, azután Stockholmban, Münchenben és Bernben követ. 1897 dec. óta Rómában nagykövet a királyi udvarnál.

Barrès, *Maurice*, francia író, szül. Charnesban, 1862. Stendhal tanítványa az íradalomban. Híresebb művei: *Le Jardin de Bérénice* (1891); *le Roman de l'Energie* (3 rész, 1902). Mint Nancy képviselője részt vett a Boulanger-féle mozgalomban.

Barret, 1. *Baré*.

Barretinok, 1. *Humiliáták*.

Barrett, *Elizabeth*, 1. *Browning*.

Barrhead (ejtsd: barrhed), iparos város Renfrew skót grófságban, 11 km.-re Glasgowntól, a Levern partján, (1901) 9855 lak., pamutiparral, vasúttövel és gépgyárral.

Barrias, I. *Ernest*, francia szobrász, szül. Párisban 1841 ápr. 13., megh. 1905 febr. 4-én, római tanulmányai után 1870. aratta első nagy sikerét a Megarai leány c. márványszoborral (Páris, Musée du Luxembourg). A Spartakus esküje (1871, Jardin des Tuileries), de még inkább Az első temetés c. csoport (1878) a francia szobrászat leghíresebb alkotásai közé tartozik. A termékeny mester egyéb művei: Páris védelmének emléke, Bernard Palissy, Lavoisier, Émile Augier és Victor Hugo emlékszobrai Páris közterein; a Természet levelei fátylát (Musée du Luxembourg); Alençon hercegnő síremléke (1904), sok mellszobor, köztük Munkácsy Mihályé.

2. *B.*, *Félix Joseph*, francia festő, az előbbinek bátyja, szül. Párisban 1822 szept. 13., megh. 1907 jan. 25., Léon Cogniet tanítványa. Történeti festményeinek tárgyait nagyrészt az ókorból merítette. Ilyenek: Cincinnatus, Sappho, Horatius, Augustus és Maecenas stb. Sok monumentális műve díszíti Páris templomait és középületeit (St. Eustache, Trinité templomok; Louvre, nagy opera, stb.).

Barricade (franc.) a. m. torlasz (l. o.).

Barrie (ejtsd: berr), *James Matthew*, írli néven *Gavin Ogilvy*, angol író, szül. 1860 máj. 9. Kiriemuirban, Skótságban. Az edinburgi egyetemet elvégezvén, előbb Nottinghamban, majd Londonban újságról lett, utóbb csupán a szépirodalmat műveli. Kezdetben elbeszéléseinek tárgyait a skót kisvárosi polgári és népeletből vette. Mint elbeszélő, igazán magaslatra Margaret Ogilvy (1896) regényével emelkedett, melynek főalakjában édesanyját rajzolja; emellett a regény a skót puritán-ság intim képét varázsolja élénk. Mint színműíró 1895. lépett fel *The professor's love story* művével, melyet a *The Barrister* (1899), *The wedding quest* (1900), *Quality Street* (1903) színművek, *The admirable Crichton* (1900) és *Little Mary* (1903) vígjátékok követték. Nagy hatást tett *Peter Pan* tündérmeséje (1904). Első vígjátékaiban az angoloktól kedvelt groteszk elem uralkodik, de legutóbb *Alice sit-by-the Fire* (1905), *What every woman knows* (1908) és az egy felvonásos *The twelve pound-look* vígjátékban finom humorral festi a mai társadalom képét. Elbeszélései 8 kötetben jelentek meg *Novels, tales, sketches* címen (1896—97). Magyarul is színre kerültek: Vén leányok, Egyenlőség. Amíhez minden asszony ért és A kis tisztelendő c. vígjátékai.

Barrière (franc., ejtsd: barrjer), lóversenyeknél korlát, gát, tov. vasrugókkal ellátott sorompó, különösen kapu előtt; vasrácsozatu kaput is jelent, mely vm. vár bemenetelét elzárja. Pisztolypárbajnál azt a helyet jelöli, melynél tovább a bajvívók egyikének sem szabad előremenni.

Barrière, I. *Jean François*, francia író, szül. 1786. Párisban, megh. 1868. Főbb művei: *Tableau de genre et d'histoire; La cour et la ville sous Louis XIV., Louis XV. et Louis XVI.* stb.

2. *B.*, *Théodore*, francia drámaíró, szül. 1823., megh. 1877. Ismert drámáirókkal társulva több

mint 50 drámai művet írt. *Filles de marbres; Les faux bons hommes; Le feu au couvent* (ford. Feleki Miklós, 1877. Külföldi színműtár, 4); *Malheur aux vaincus* (a császárság alatt betiltott színmű); *La comtesse de Sommerive* (1872) stb.

Barrière-szerződés (*határ-szerződés*), az a szerződés, melyet a németalföldi köztársaság 1709 okt. 28. Angliával kötött, hogy határait Franciaországgal szemben biztosítsa. V. ö. *Willequet*, *Histoire du système de la Barrière* (Buxelles 1847).

Barrière-zátony, I. *Korallzátony*.

Barrier Island (ejtsd: barrier eiland), két sziget, Great- és Little-B., Új-Zeeland ÉK.-i partja mellett, a Hauraki-öböl bejáratánál. A Great-B. legmagasabb hegyesücske a M.-Hobson (710 m.).

Barrikád a. m. torlasz (l. o.).

Barri, régebben folyadékmérték Portugáliában borra és ecetre = 301-32 l., felosztott 18 almudára. A Kanári-szigeteken 1 B. = $\frac{1}{12}$ pipa = 8 arroba. Mexikóban borra = 150 cuartillo = 75-623 l., rumra és pálinkára = 160 cuartillo = 80-665 l., Chilében = 68-136 l., Argentínában = 76 l., Uruguayban = 75-904 l. L. még *Baril*.

Barri, *Antonio Giulio*, olasz regényíró (családi néven eredetileg *Barile*), szül. Savonában 1836 dec. 14., megh. Carrarében, Savona mellett, 1908 aug. 15. Az Olaszország egységesítését célzó harcoknak egyik tevékeny bajnoka volt, karddal és tollal egyaránt. Huszonkét éves korában a genuai Il Movimento c. lap szerkesztője; részét vesz mint önkéntes az 1859- és 66-iki hadjáratban; ez utóbbiban Garibaldinak vonalmát is megnyeri, úgy hogy ezentúl mellette titkár minőségében szolgált. 1870-ben rehabilitáltatja magát a genuai egyetemen, majd hírlapírói munkásságát folytatva, országos képviselővé lesz, végre 1894. a genuai egyetem irodalomtörténeti tanszékét nyeri el, amely állásában mint lelkiismeretes, szorgalmas tanárt hallgatói mindig nagyrabecsülték. Nagyon termékeny és kedvelt regényíró volt. Hatvan regénye és elbeszélése közül legnagyobb sikert a *Capitan Dodero*, a *Val d'Oliv* és a *L'Olmo e l'Edera* (A szilfa és a repkény) címűek arattak.

Barillon, I. *Baril*.

Bárringen, város Joachimsthal csehországi kerületi kapitányságban, az Érchegeység magas részei közt, vasút mellett, (1900) 2860 lak., akik csipkét és kesztyűket készítenek.

Barrios, I. *Justo Ruffino*, a guatemalai köztársaság elnöke, szül. San Lorenzóban 1835.júl. 17., megh. 1885 ápr. 1. Mexikóból több ízben tört be hazájába, hogy Carrera és Cerna elnököt megbuktassa. Granados elnök megettette a hadsereg fővezérévé, 1873. pedig a köztársaság elnöke lett. Korlátlanul s kegyetlenül uralkodott. Közép-Amerikának öt köztársaságát mindenkori egy szövetséggé akarta egyesíteni, de Salvador, Nikaragua és Costa Rica háborúval támadták meg, melyben B. elesett.

2. *B.*, *José María Reyna*, Guatemala köztársaság elnöke, az előbbinek unokája. Ifjú korában nagy utazásokat tett. 1892 márc. a köztársaság elnökévé választották, mely állásban több vasutat épített és a kereskedést előmozdította. Mivel attól tartott, hogy másodszer meg nem va-

lasztják, felespott 1897. diktátornak, de rokona, Morales Prospero volt hadügyminiszter 1898. febr. meglepte.

Barrique (franc.), folyadék- és súlymértek, amelyet Bordeauxban borra még ma is használnak. Ott 1 B. = 30 velle 228 l. 4 B. = 1 tonneau. 1 B. eukor = 4895 kg. 1 B. rizs Szenegambliában = 180 kg.

Barrister (ang.), ügyvéd, aki a bíróság előtt a felek képviseletében megjelenhetik és előadásokat tehet (plaidirozhat). Díját nem perelheti. A High Court bírāja csak az lehet, aki legalább 10 évig mint B. működött. Közülük kerül ki a koronailgész, Attorney-General és a Solicitor-General, l. *Solicitor*.

Barrois, l. Bar.

Barrois, Charles Eugène, francia geológus és tanár, szül. 1851. Lilleben. 1904-ben a francia akadémiá tagjává választotta. Főbb művei: Recherches sur le terrain crétacé de l'Angleterre et de l'Irlande (1876); A geological sketch of the Boulonnais (1879); Mémoire sur le terrain crétacé des Ardennes (1878); Recherche sur los terrains anciens des Asturies et de la Galice (1882); Mémoire sur la distribution des graptolites en France (1892); főképen a Bretagne geológiai adataira vonatkozó tanulmányok.

Barros, Joãode, jeles portugál történétíró, szül. Vizeban 1496., megh. Pombal mellett 1570. okt. 20. Nagy buzgalommal tanulmányozta az ókeri írókat s igen kedvelt lovagregényt írt *Historia do emperador Clarimundo e. alatt* (Coimbra 1520). E könyvében azt állítja, hogy azt egy magyar munka nyoinán írta, ill. fordította és hogy a portugál uralkodócsalád magyar eredetű (amit aztán számosan utána írtak). 1532–63-ig volt India kincstárosa; 1539-ben a braziliai Maranhão tartományt kapta ajándékkul, mely tartomány gyarmatosításánál olvesztette összes vagyonát. Ő írta az első portugál nyelvtant (Lissabon, 1539). *Rhoplea pneumoniae* c. erkölesi párbeszédét (1532) az inqniczió eltöltötte. Írói dicsőségét azonban Asia című nagy históriai művének köszönheti (Lissabon 1552–1563, 3 kötet). Harmine évig dolgozott e művén, melyben szigorú igazságszeretettel írta meg a portugálok fölfedezéseit, hódításait és hőstetteit Kelet-Indiában 1415–1539-ig B. maga csak az első három dekadát és a negyedik dekadának egy részét írta meg; folytatták Lavanha, Diogo de Ceuto (1602–45-ig), végre Bocearo Ant. (1778–88-ig). Németre fordították: *Soltau* és *Feust* (1821 és 1844). V. ö. *Kropff* Lajos, Clarimundus császár krónikája (Századok 21. 173.).

Barrot (ejtsd. barró), 1. *Camille Hyacinthe Oüilon*, francia politikus, szül. Villefortban (Lezère) 1791. szept. 19., megh. Bougivalban (Páris mellett) 1873. aug. 6. Mint fiatal ügyvéd politikai perek révén nagy népszerűsége emelkedett. X. Károly merev reakciójával szemben B. az ellenzékhez csatlakozott. 1827-ben belépett az *Aide-toi* egyesületbe, melynek elnökeként előkészítte a júliusi forradalom kitörését. 1830. júl. 28. rövid időig az államtanács tagja volt, de csakhamar képviselőnek választotta magát. Hevesen küzdött a Guizot- és Molé-minisztériumok ellen, de nem csatlakozott a bal-

pártnak köztársasági lözelmű frakciójához, hanem hű maradt Lafayette 1830-iki elvéhez: *népszerű trón és köztársasági intélcúciókat*! E cél elérésére elnöke lett a dinasztikus ellenzéknek, mely az orléans-i családnak megszüllrdftását s az alkotmánynak szabadolvvá fejlesztését tűzte ki feladatul. 1848. részt vett a reformbankettekben és aláírta a Guizot ellen lütvözött vádiratot. A februáriusi forradalom kitörésekor a király B.-t nevezte ki miniszterelnökké (febr. 24.). B. ekkor Thiers-rel együtt a csapatok visszavevését javasolta a királynak. Lajos Fülöp olmenekülése után B. a párisi gróf érdekében kormányzócsak alakltását ajánlotta, de a kamara nem fogadta el javaslatát. B. erre a köztársasági párthoz csatlakozott s tagja lett az alkotmányozó és törvényhozó nemzetgyűlésnek. Bonaparte Lajos elnök B.-t nevezte ki első minisztériumának (1848. dec. 20.) elnökévé. Ebben az állásban rendőri szigorúval némileg győlöletessé tévén magát, 1849. okt. 30. leköszönt. Az 1851. dec. 2-iki államesiny meglepte. Egyidőre őt is fogságba vetették, de nemekára szabadon bocsátották. A második császárság alatt önrzötösen nem vállalt sem hivatalt, sem mandátumot. A császárság bukása után az 1872-iki új államtanács tagja s alelnöke lett. Elnökiratát Mémeires pesthums éim alatt csak halála után jelentek meg (Páris 1875—76, 4 köt.).

2. **B., Adolphe**, az előbbinek öccse, szül. 1801., megh. 1870. jún. 16. A diplomácia szolgálatába állott s 1858—1864-ig Madridban volt követ.

3. **B., Victorin Ferdinand**, B. 1. és 2. öccse, szül. 1806. jan. 10., megh. 1883. nov. 12. Mint III. Napoleon híve, Odilon bátyjának (l. B. 1.) visszafelése után, 1849. okt. 31. bolügyminiszter lett. 1850-ben Torinóba ment követnek, később az államtanácsnak, 1877. pedig a szenátusnak lett tagja.

Barrow, így nevezik az Angliában igen gyakori óskeri sírhalmokat (tumulus). A hesszukák sírhalmok (long barrows) kőköri, a kúpalakú kekreksírhalmok (round barrows) breznkeri temetkezéseket fődnek. A korek halmokban úgy elföldölést, mint halothamvasztást is észleltek, a hesszúkásakban, Yerkshire és Westmereland kivételével, csupán elföldölést.

Barrow (ejtsd. barró), kis folyó Irsországban, Queen grófságban, Slievebloom hegyeiben ered és Watterford kikötőbe szakad; hessza 160 km., ebből 96 km. hajózható. Lognagyobb mellékvei: jobbról a Nore és Snir, balról a Little Barrow vagy Cushina.

Barrow, 1. *Isaak*, angol teológus és matematikus, szül. 1630., megh. 1677. Tanult Essex-ben, majd Cambridgeben, hel 1652. magister artium címet nyert. 1655-ben külföldre ment s 4 évig utazott Franciaországban és Olaszországban, Törökországban, Németországban és Hollandiában. Visszatérvén hazájába, a geometria tanára, majd Wales egy kis községében lolkész lett. Minden jövedelmét jótékony célokra fordította. 1672-ben Cambridge-ben neveztek ki tanárnak; itt alapította meg azt az értékes könyvtárt, mely ma is egyik fő kessége ennek az egyetemnek. Eredeti matematikai művei közül legfőbb az 5 *Loctienes geometricae* és *Lectiones Opticae*, melyekről azt mondták, hogy azok a kiválóan érdekes tételeknek

egész kinesesbányáját tartalmazzák. Mint teológus főként egyházi beszédeivel szerzett hírnevet. Művei közül fölemlítendőek: *Euclidis Elementa*; *Euclidis Data, Mathematicae Lectiones, Opuscula*. Matematikai műveit utoljára Whewell (London 1861), teológiai, erkölcsi és költői műveit pedig Tillotson (2 kötetben, 1685 és 1741.) és Napier (9 kötetben 1859) adták ki.

2. *B., John, sir*, földrajzi író, szül. Dragley-beckben, Angliában, 1764. jún. 19., megh. Londonban 1848. nov. 23-án. 1786—91-ig a csillagászat tanára volt a greenwichi akadémián, azután lord Macartneyjel, mint annak magántitkára, Kínába utazott és Kóhinkinában is járt. Uteljárása: *Travels to China* (London 1804, ném. Weimar 1804—185), magyarul: B. kínai utazásából, mely 1803-dik esztendőbeli kínai rebellionnak rövid rajzolatja is (Pest 1818. Trattner János. Nevezetesebb utazások tárháza, V. köt.) kitűnt aloposságával és tartalmaságával, és a *Voyage to Cochinchina* (London 1806, ném. Weimar 1808) ép olyan jeles munka. Mikor utóbb Macartneyt a Fokföld kormányzójává nevezték ki, B. újra szolgálatba lépett és nagy utazásokat tett Dél-Afrika belsejébe. Az ő műve, a *Travels in the interior of Southern Africa* (London 1801—1803, 2 kötet, ném. Weimar 1801—1805) volt az ottani európai gyarmatoknak első pontosabb áttekintése, 1804. a tengerügyi hivatal titkára lett Angliában és 40 évig viselte ezt a hivatalát. A chronological history of voyages into the arctic regions c. alapos műve (London 1818, 2 köt., új kiadás 1846) volt a megindító oka az újabb angol sarkvidéki utazásoknak. B. kezdeményezésére alakult meg a londoni földrajzi társaság is, melynek alelnökévé lett. Tőle megjelentek még: *The life of Macartney* (London 1807, 2 köt.), *Memoirs of naval worthies of Queen Elizabeth's reign* (London 1845) és több híres angol tengerésznek életrajza. Továbbá: *An autobiographical memoir and sketches of the Royal Society* (London 1847 és 1849).

Barrow-fok (ejtsd: barró), az Északi Jeges-tengerbe kinyúló hegyfok Alaszka felszigetén, az é. sz. 71° 23' 31" alatt. 1826-ban a Beechey kapitánytól a vidék átkutatására kiküldött Elson hadnagy fedezte föl.

Barrow-In-Furness, iparos és kikötőváros Furness-félszigeten Lancaster angol grófságban, Walney-szigettel szemben, a Morecambe-öböl egyik ágánál, (1901) 57,586 lak., 1850. még csak halászfalu volt 100 lak. Rendkívül gyors fejlődését az újabban fölfedezett vasérc-telepöknek köszönheti. Vas- és acélgyárai Nagy-Britannia legnagyobb ilyen műintézetei közé tartoznak; jutaszói világhíresek; hajógyárai több mint 4000 munkást foglalkoztatnak. Kereskedelmi forgalma is folytonosan növekszik. 1908. a behozatal értéke 785,677, a kivitt angol cikkek értéke pedig 487,795 st. font volt.

Barrowisták v. *brownisták*, *Brown* Róbert (l. o.) követői.

Barrow-szoros, 52—60 km. széles és 400—420 km. hosszú, K.-ról Ny.-nak vezető tengerszoros az Északi-Jeges-tengernek Amerikától É.-ra fekvő részében; a Lancaster-sundot a Melville-sunddal köti össze; Észak-Devon és a Parry-szigetek meredek, sziklás partjai határolják. 1819-ben Parry fedezte föl.

Barry, város Glamorgan walesi grófságban, (1901) 27,028 lak. Közéleben Barry kastély romjai (XIII. sz.).

Barry, amerikai és európai szőlő keresztezéséből származott kékszemű, korán érő, direkt termő szőlőfajta. Miután a filloxerának nem áll ellen s a *Peronospora viticola* iránt is nagyon fogékony, jelentősége nincsen.

Barry, 1. *sir Charles*, angol építész, szül. Londonban 1795 máj. 23., megh. 1860 máj. 12. Leghíresebb műve az angol parlament épülete Londonban (Westminster-Palace). A hagyományos angol csücsíves stílusban tervezett hatalmas palota építése 1840. kezdődött és lényegében 1852. fejeződött be.

2. *B., Edward Middleton*, az előbbinek fia, szül. Londonban 1830 jún. 7., megh. 1880 jan. 27. Atyjával együtt a londoni parlament épületén dolgozott, melyet atyja halála után ő fejezett be. Ő építette a londoni Coventgarden-színházat (1860), a maltai operaházat, a Charing Cross szállót, a National Gallery új részét, többnyire renaissance stílusban.

3. *B., James*, angol festő, szül. Corkban (Irland) 1741 okt. 11., megh. 1806 febr. 22. Rómában töltött 5 év után Londonban telepedett le azzal a szándékkal, hogy Angliában a klasszikus művészetet meghonosítsa. 1777—83-ig festette nagy művét, a Society of Arts egyik termében levő 6 festményt, mely az emberi művelődés történetét 6, részint az ókori, részint a modern életből vett jelenetben tünteti föl.

4. *B., vicomtesse du, l. Dubarry*.

Barry Cornwall, álnev., l. *Procter*.

Bars vezér, l. *Bors*.

Bars vármegye. Magyarország dunáninneni részének egyik vmegyéje, mely a Garam két partján terül el; Ny.-on és É.-on Nyitra, K.-en Zólyom és Hont, D.-en Komárom és Esztergom vármegye határolja. Kiterjedése 2724 km². Legnagyobb részt hegyes vármegye; orografijának vázát a rajta végigfolyó Garam és Nyitra folyók adják; a két folyó közt emelkedő, B. vmegye túlnyomó részét elfoglaló hegységeket a Kárpátok Nagy-Fátra láncolatához számítjuk; ezek: a Körmezbányai hegycsoport, a Ptácsnik-hegység, az Ujbányai hegység és a Tribecs csoportja. A Körmezbányai, a Ptácsnik-hegység és a Tribecs csoportja, a Tribecs csoportja, a Körmezbányai, nemes ércekben és egyéb ásványokban gazdag trachithegységnek csak Ny.-i lejtői érnek B. vmegye legészakibb részébe, főbb csúcsai a határon emelkedő Sucha hora (1227 m.), Goldbrunn (1266 m.) és Laurin (1026 m.). E csoportot az újlehotahandolvai nyereg választja el az 1346 m.-ig emelkedő Ptácsnik-hegységtől, melynek meredek lejtői a Nyitra és Garam völgyeibe ereszkednek alá, míg D.-en a hegység a nagymezői hágó által a Zsitva és Garam közt elterülő, jóval alacsonyabb (Nagy-Inovce 901 m.), szintén trachitből álló Ujbányai hegycsoporttal függ össze. Ehhez Aranyos-

Bars vármegye címere.

marót és Garamszentbenedek vidékétől kezdve D. felé csak alacsony (250—349 m.) dombvidék csatlakozik, mely túlnyomóan földművelés alá van vetve, míg a többi hegységeket nagybőra sűrű erdők borítják, a magasabbakon hegyi legelők és rétek is előfordulnak. A Garam mély, de keskeny völgyet (magassága Garamszentkeresztnél 266, Garamszentbenedeknél 192, Csatánál csak 123 m.) K-en a Magyar Éreghegység Ny.-i országhatára (Nagy-Zsár 856 m., Brezl 736 méter) szegélyezi, melynek végső nyúlányal Léva táján vesznek el a Garam völgyén odáig széles (10 km.) sávbán felnyúló rónán. Az Újbányai hegység D.-i domborairól Ny.-ra s a Garam-völgyet párhuzamosan húzódó, jelentékeny mellékvölgyeivel a környező dombvidékre messzire benyomuló Zsitva-palápyt K.-on szintén a Nagy-Fátrához tartozó, ennek újbányai csoportjától éppen a Zsitva és Illuboka által elválasztott Tribecs csoportja (829 m.) rekeszti be, melynek gerince Nyitra vmege határát jelöli, a nagymezői hágó pedig a Ptácsnikkal fűzi össze. H. vmege folyóhálózata a hegyek konfigurációjával szorosan összefügg. A vármegyén végigfolyó, tutajozásra is alkalmas Garam s a vele egykötű Zsitva oly közel (10—20 km.) folynak egymáshoz, hogy jelentősébb mellékvizük e vidéken nincsen; a Garam csakis balfelől, az Éreghegység hatalmas tömegéből nyeri a Szokinczét s a vele egyesülő Perczez patakot, míg jobboldali mellékvízel (Körmözbányai patak, Lutilla) bővíziük ugyan, de rövidék; viszont a Zsitva csak a Tribecs (azaz jobb) felől veszi fel a jelentékenyebb Dervenczét, Sztrányt és Illubokát.

Eghajlata D.-i részében meleg, É. felé fokozatosan hidegebbé válik; évi közepes hőmérséklete Léván még 9,5, Körmözbányán már csak 7,5° C.; a július hófoka amott 20,6, itt 18,0, a januáré —2,3 és —4,0° C.; jellemző, hogy az abszolút szélsőségek Körmözbányán 33,9 és —19,0, a jóval délebbre s alacsonyabban fekvő Léván ellenben 36,2 és —25,6° C.; az abszolút ingadozás amott 52,9, itt 61,8° C., a vmege hegyes É.-i részében tehát az égalj eszerint jóval kevésbbé szélsőséges, mint a rónán. A csapadék mennyisége is É. felé nő; Léva vidékén az évi csapadék mennyisége csak 569 mm., Zsarnócán már 599, a vmege határához közel (de már kívülé) fekvő Selmeczbányán 879, sőt Körmözbányán 842 mm.

B. vmege hegyei ásványi kincsekben bővelkednek; jelentékeny a bányászat aranyra és ezútra Körmözbányán, zúzó-érere Körmözbányán, Jánoshegyen és Irtványeson, kovakőre Mogyerónál, kőszénre Fenyőkosztolányban, festékkőre Újbányán és Körmözbánya határában. Tagadhatatlan azonban, hogy az érc- s nevezetesen az aránybőség rendkívül csökkent. Ásványos forrásai közül a vihnyei, szklenői és bükkös-kúti említendő, előbbi kettő jelentékeny fürdő.

A növényország kincsei különösen a vármegyé D.-i részében sokfélék. B. vmegeében összesen 261,785 ha a termőföld, ebből 119,760 ha szántóföld, 3665 ha kert, 24,463 ha kaszáló, 17,078 ha legelő, 674 ha szőlő és 97,785 ha erdő. A földművelés főbb ágai a búza (1909) (26,513 ha), árpa (33,238 ha), rezs (6517 ha.), zab (6735 ha.) kukorica (6718 ha.), burgonya (6729 ha.),

enkorrépa (4108 ha.), takarmányrépa (2173 ha.); legtöbb és legszebb búza a Zsitva mellékén, Léva, Nagysalló és Zseliz körül teremt, rezs és árpa az oszlányi járásban; a vmege É.-i hegyes része főleg zabot és burgonyát termel. Termelnek továbbá kendort, főleg a Garam alsó völgyében (483 ha.), kevés lent Garamszentkereszt vidékén, kölest, repcét és sok takarmányt a rónán s a völgyekben. A dolánytermelés csekély. Jelentékeny a gyümölestermelés, É.-en főleg szilvára, almára, körtére és dióra, D.-on inkább barackra, cseresznyére terjeszkedik ki. A szőlőművelés legnagyobb a vmege D.-i részének alacsony dombjain, de a fillexora és peronoszpera pusztításai következtében erősen csökkent 1909. termeltetett 5544 hl. must és 4992 hl. bor, legjobb a garamszentbenedeki, lévai és garamszöllősi bor. A termelés értéke 200,718 K volt. Az erdők kiterjedése a Ptácsnik és Tribecs hegységben igen nagy; közülük 15,553 ha. fenyves, 42,663 ha. bükkös, a többi tölgyes.

Marhatenyésztése is figyelmet érdemel; az 1895. évi összeírás szerint velt B. vmegeében 18,04916, 55,422 szarvasmarha (túlnyomóan pires-tarka és egyéb színes fajta), 322 szamár és észvér, 35,187 sertés, 63,586 juh, 1809 kecske és 268,011 drb baromfi. A szarvasmarha tenyésztése főleg a palápyon, a juhtartás az északi részen, valamint egyes nagyobb uradalmakban (Kistapelesány, Zseliz, Léva, Nagyugrócz és Aranyosmarót) divik. A lótenyésztés fejlesztésére 15 fedezetű állomás áll fenn. A folyóvizekben többféle hal fordul elő, az erdőkben vad is bőven.

Népesége elég gyorsan emelkedik; 1869-ben 137,527, 1880-ban 142,691, 1890-ben 152,910 és 1900-ban 165,122 lakója velt (kétze 270 katena); azóta a népesség meglehetősen gyarapodott, úgy hogy 1909 végén 180,552 főre becsülték népszámát. Egy km²-re 60,6 lélek esik s így B. vmege az országos átlagos népsűrűségnek felel meg. A népsűrűség legnagyobb a vmege D.-i részében (lévai és verébelyi járás, 60—70 lélek 1 km²-re), míg É. felé csökken s legalacsonyabb (30-en alul) az oszlányi járásban. Anyanyelvre nézve van a lakosok között 52,317 magyar (31,7%), 17,325 német (10,5%) és 94,879 tót (57,5%); a német elem csökkenése mellett a tót elem újabbán kissé előtérbe lép. A magyarság a vmege D.-i részében (Verébelytől és Lévatól D.-re) tömegesen lakik, a vmege hegyes vidékeitótek lakják, köztük csak két német sziget van (Körmözbánya és Nagymező vidéke). A németek állítólag utódai azen szácsoknak és thüringiaiaknak, kik a XII. sz.-ban bányaművelés céljából hívtattak az országba. Az idegenajkú népességből magyarul beszél 16,444, vagyis 14,5% (1890-ben 11,1%). Felekezetre nézve van a lakosok között 139,729 róm kat. (84,6%), 3115 ág. evang., 17,018 reform. (10,3%) és 5191 izrael. (3,2%). Foglalkozásra nézve a népességnek több mint $\frac{2}{3}$ része (69,1%) őstermelő; iparral foglalkozik 12,4, bányászattal 28, kereskedelemmel és hitellel 2,3, közlekedéssel 1,5%; a közzszolgálati ágakhoz és szabad foglalkozásokhoz 2,5% tartozik, napzámos 3,7, többé 1,9 és házi eselő 2,3%. A tényleg kereső népesség 72,099, miből őstermelő 50,127, bányász és

kohász 1524, iparos 8246, kereskedő 1480, közlekedéssel foglalkozik 688; az értelmiségi foglalkozásokhoz 1459 tartozik, napzámos 2786, tőkés és nyugdíjas 1656, házi ceseléd 3369. Az eltartottak összes száma 93,023. Főfoglalkozás B. vmegyében is a földművelés, mi mellett az erdőművelésnek és bányászatnak (l. fenn) is nagy szerep jut. Ipari tekintetben a vmegye újabban szépen haladt. Jelentékenyebb iparágak: malomkönyártás (Garamszentkereszt, Újbánya, Geletnek, Léva), tégláégetés (Zsarnóca, Maholány, Léva, Aranyosmarót), kályhagyártás (Aranyosmarót, Újbánya, Maholány), kőedénygyártás (Körmöcbánya), pipagyártás (u. o.), üvegyártás (Rudnó), malomipar (Aranyosmarót, Léva, Brogyán), cukorkagyártás (Oroszka, 600 munkás, (1909) 117,464 q. évi termelés), bőr- és malátagyártás (Vihnye), bőrgyártás (Körmöcbánya, Újbánya), fűrészipar (Zsarnóca, Maholány), hajlított fabutorgyártás (Nagyugrocz), papíráru (Körmöcbánya), gépgyártás (Vihnyepeszerény, a híres Kachelmann-féle gyár, mely hazánkban a legrégebbiek közé tartozik), keményítőgyár (Brogyán). Országos hírű az alsóháromi Szandrik-ezüstárúgyár és a körmöcbányai m. kir. pénzverő. Említést érdemel még a körmöcbányai ciszpekerő tanműhely. A kisipar fő ágai a cipész-, eszmadia-, szabó-, szűcs- és malomipar. A közgazdaság előmozdítására szolgál 6 takarékpénztár, 6 bank s 15 szövetkezet, összesen 25.020,000 K betéttel. A kereskedelem főbb cikkei a gabona (nagyobb piacok Léva, Nagysalló, Zseliz), disznósőr és szalonna (Körmöcbánya, Léva, Nagysalló, Oszlány, Verebely, Újbánya), nyersbőrök, méz és viasz, fa és faárúk (Aranyosmarót, Körmöcbánya, Léva, Oszlány, Újbánya, Verebely, Nagysalló).

Közeledési hálózata 121-8 km. állami út, 347 km. törvényhatósági út (ebből kiegészítő 331-2 km.), 591-2 km. községi közlekedési út (ebből 360 km. kiegészítő), végül 764-5 km. községi dűlőút és 7-6 km. vasúti hozzáférő út. Vasúti vonalainak hossza 179-8 km., aniből 76-2 km. állami vasút; fővonala a csata—garamberzenczei; a vmegye É.-i részét a budapest—ruttkai vonal metszi át. B. vmegye területén 62 postahivatal, 60 táviróhivatal és 236 telefonállomás van.

Közművelődés tekintetében B. vmegye állapota még nem elégt ki teljesen; az összes népességből 56-0, a 6 évnél idősebb népességből 67-3^{0/10} (1890-ben 60-1^{0/10}) tud írni s olvasni; az iskolamulasztó gyermekek száma 1539. B. vmegye területén összesen 427 iskola van, ú. m. 14 kisdudó 1272 növendékkel; 209 mindennapi elemi, 160 általános és 29 gazdasági ismétő iskola, 5 iparos, 1 keresk. inasiskola s 3 polgári iskola, összesen 30,806 tanulóval (ebből 22,287 a mindennapi elemi és 415 a polgári iskolákba jár); továbbá 1 áll. tanítóképző (Léva), 1 kegyesrendi főgimnázium (Léva) és 1 áll. főoráliskola (Körmöcbánya, összesen 675 tanulóval, 1 ciszpekerő iskola (Körmöcbánya) és 2 emberbaráti jellegű intézet. Az összes iskolákat 32,944 tanuló látogatja.

Közigazgatás. B. vármegye 5 szolgabírói járásra oszlik és van benne 3 rendezett tanácsú város, u. m.:

Járás	Közs. száma	Nepes- ség száma (1900)	Ebből			Lakó- házak száma
			magy.	ném.	tót	
Aranyosmaróti...	45	30,638	3,448	606	26,497	4,797
Garamszentkereszti	52	35,069	965	6,425	27,469	4,685
Lévai	46	36,344	27,302	185	8,741	5,357
Oszlányi	19	13,679	467	3,316	9,874	1,658
Verebelyi	37	26,959	11,333	390	15,155	4,113
Körmöcbányar. t.v. hatósága alatt álló községek...	7	5,043	85	4,185	771	502
Körmöcbányar. t.v.	1	4,306	858	1,950	1,485	517
Léva r. t. v.	1	8,488	449	198	785	919
Újbánya r. t. v.	1	4,603	710	90	4,102	841
Összesen	209	165,122	52,317	17,325	94,879	23,390

A vmegyében van 3 rend. tan. város, 6 nagyközség és 200 kisközség, továbbá 295 pusztá és telep. A községek túlnyomó részben kicsinyek, 2000-nél több lakója a 3 városon kívül csak 5-nek van; legnépesebb Léva 8488, Újbánya 4603 és Körmöcbánya 4306 lakossal, a községek közül Pálosnagymező 2841 lakossal. Székhelye *Aranyosmarót*. Az országgyűlésbe B. vmegye 3 képviselőt küld, Körmöcbánya egyet.

Egyházi kormányzatát illetőleg B. vmegye területe az esztergomi érseki, besztercebányai és nyitrai püspöki r. kat. egyházmegye közt oszlik meg, az elsőhöz 46, a másodikhoz 39 anya-, az utolsóhoz 2 főkegyház tartozik, valamennyi az esztergomi egyháztartományba való. Az 5 ág. ev. egyház a bányai, a 17 helv. a dunántúli egyháztartományhoz van beosztva; az izraelitáknak 7 anyakönyvi hivataluk van.

Törvénykezési tekintetben B. vmegye a pozsonyi kir. tábla kerületéhez tartozik, törvényszéke Aranyosmaróton van, járásbíróága ugyanott, Körmöcbányán, Léván, Újbányán és Verebelyen, a 4 utóbbi telekkönyvi ügyekben bírói hatáskörrel felruházva; kir. főügyészsége és sajtó-bíróasága Pozsonyban, bányabíróasága Besztercebányán van. B. vmegye a pozsonyi közigyelőjé kamara területéhez van csatolva; van 3 közigyelője (Aranyosmarót, Körmöcbánya, Léva); ügyvédi kamarája Pozsonyban van.

Hadügyi beosztása a következő; az egész vmegye az Esztergomban székelt 26-ik hadkiegészítő parancsnokság s a pozsonyi hadtestparancsnokság, a Nyitrai székelt 14. sz. honvédelmagozred (kerületi parancsnoksága Pozsonyban) nyitrai és lévai zászlóaljai, a Vácson állomásozó honvédhuszárosztály alá van rendelve; Csendőrségi szakasparancsnoksága Aranyosmaróton van.

Pénzügyi tekintetben az aranyosmaróti pénzügyigazgatóságok tartozik; adóhivatala 4 (Aranyosmarót, Körmöcbánya, Léva, Verebely), pénzügyőrsége 3 (Léva, Zsarnóca, Aranyosmarót) van. **Ipari és keresk.** ügyekben a besztercebányai kamarához tartozik; államépítészeti hivatala Aranyosmaróton van, közutak tekintetében a tronésni kerületi felügyelőhöz, posta- és távirdugyekben a pozsonyi igazgatósági kerülethez van beosztva. Állami erdei a pozsonyi erdőfelügyelőség kerületéhez tartoznak, a kincstári erdők kezelésével a zsarnóceai erdőhivatal van megbízva, ugyanott erdőrendezőiség is van; az állami kezelésbe vett községi erdőket az aranyosmaróti és zsarnóca-

köül erdőgazdálkodások kezelik. Állami mén-telepe B. vmegyének nlmes; az illotékes telep-estály Nyitra n van, állami állatorvosn Léván szék-ke, egyébként állategészségügyl szempontból a personál felügyelői kerület részét képezi. Léván méhészeti vandortanító szék. Borászati és szőlő-szeti tekintetben a nagymarosi kerület hatásköré- nla tartozik. B. vmegye a komáromi kultúrmér- noki hivatal s a m. klr. folyam mérnöki hivatal felügyelete alatt áll. A vmegyében van 5 kórház (163 ágygal), 31 orvos, 1 sebész, 61 bába és 19 gyógyszerész.

Története. A honfoglalás idejében Árpád tejedelem Huba fővezért, Znaárdt és Kadását kiküldte Nógrád és Nyitra vidékeinek elfoglalá- sára, kik az Ipolyt átlépven, a Garam és Zsitva partjaig jutottak. Itt azonban a morvai szlávok erősen ellenállván, Árpád Bors vezérlete alatt számos hadtestet küldött segítséginkre. Téves azonban az a felgógás, hogy a Garamvölgy biz- tosítására, melynek felső részét akkor még sűrű erdő, az ü. n. zólyomi erdő borította, Bors vezér a folyó partján emelkedett helyen várat épített, mely utána Borsnak vagy B.-nak nevezetett s a később itt rendezett vármegye főhelyévé lett. Bors vezér vára nygnánis az újabb kutatások szer- rint Zólyom vmegyében feküdt, B. ellenben a ké- sőbbi Bors nemzetségből származhatott, mely a vmegye területén sokszor szerepelt. B. vmegye jelentőségét továbbra is megtartotta; Szent István idejében innen indult ki a keresztény sereg Kop- pány somogyi vezér ellen s a zólyomi vár felépí- tése és Zólyom vmegye népesítése B. vm. vidéké- ből történt. B. vm. tehát a hazai vmegyek egyik legrégibbje s a keresztény vallás egyik fészke volt, miről az is tanuskodik, hogy I. Géza király 1075. Szentbenedeken apátságot alapított. He- gyess fekvésénél fogva azonban B. vm. az orszá- gos eseményekben egészen a török időkig csak kevés részt vett. B. vmegyében a vmegyel szer- vezet már a XI. sz.-ban teljesen ki volt fejtvé, a városi élet pedig úgy a magyar, mint a német lakosok közt már régen virágzott. A magyar lakosságú Bars már a XIII. sz.-ban említtetik mint privilégiumokkal bíró város; a németek által lakott Kórmöczbánya ugyanakkor és Újbánya a XIV. sz.-ban jelentékeny bányaváros volt. Az Anjou-királyok idejében Léva is nevezetes lett, mint főhelye a lévai Cseh-család birtokának, mely ezen vmegyének akkor leghatalmasabb családja volt. B. vm. belső nyugalma először Albert király halála után zavartatott (1440), midőn Erzsébet királyné Giskra János vezérlete alatt huszita esa- patokat hívott az országba, kihez a bányavárosok szítottak, míg lévai Cseh Péter s általában a vmegyei nemesség I. Ulászlót ismerte el törvényes királynak s később Hunyady János részén vala. Az innen eredt egyenetlenségek csak Mátyás ki- rály alatt szűntek meg. A török uralom alatt B. sokat szenvedett; ehhez járult, hogy lévai Cseh Gábor halála után (1542), özvegyét, Thurzó Annát Balassa Menyhért vette el, aki egyszer- mind Lévát is birtokába véve, hatalmaskodásai- val azt okozta, hogy ámbár 1544. Lévát a törökök ellen fenntartotta, 1548. Salm tábornok ellene fegyveres erővel kiküldetett és Lévát ostrommal

bevette. Bár Balassa ntöbb I. Ferdinánd pártjára tört át, mégis Cseh János halála után (1553) Léva a koronára szállott vissza s Miksa király utób- Debó Istvánnak, az egrl lösnök, adományozta. B. vm. ezáidőben túlnyomó részben a protestan- tizmus híve volt s ezért Beecsky István 1605. itt semmi ellenállást nem talált. Dobó is megnyitá előtte Léva kapuit. Bothlen Gábor később (1619— 1624) hasonló szerenészt tapasztalt itt. Később B. vm. a törökök részéről szenvedett sokat; 1664. Zsarnóca és Léva mellett Souches gróf meg- verte a törököket, akik azonban visszavonultuk- ban Újbányát feldúlván, ennek német lakói ki- veszték s helyükbe tótok telepedtek le, emellett a német és magyar lakosság nagy mértékben el- tótosodott. A törökök visszavonulása után Thököly Imre 1678. elfoglalta ugyan B.-t, de azóta a vmegye a történelemben nagyobb szerepet nem vitt. Századunkhusas éveiben B. vm. országsszer- to elismert vezérszeropet vitt a nemzeti haladás szempontjából. Az 1877. III. t.-e. Kórmöczbánya sz. kir. várost B. vmegyébe kebelezte. V. é. *Sze- rémi* (Hg. Odescalchi Arthur), Emlékek B. vm. multjából (Budapest 1893); B. vm. (Magyaror- szág vármegyéi és városai) szerk. Borevszky S. (Budapest 1903). ¶

Bars, régi vár Bars vmegyében, valószínűleg a Bors nemzetség építette a Garam mellett, ma csak omladéka látszanak. 1075-ben mint erősi- tett helységről tesznek róla említést, később vár- ispánság székhelye volt, melyhez sek község tar- tozott. L. még *Obars, Újbars.*

Barsa., növénynevek mellett Bartels Ernst Da- niel August berlini botanikus professzor (1778— 1838) nevének rövidítése. Munkája: Über innere und äussere Bewegung im Pflanzen und Tierreich (Marburg 1828).

Barsabás, azaz a Sába fia, két különböző egyén- nek a melléknéve a bibliában. Az egyiknek tu- lajdonképpen neve volt József, akit az apetekok a maguk létszámának kiegészítésekor Mátyással szemben mellőztek. A másiknak neve volt Judás, aki az első apostoli gyűlésen is részt vett (Ap. Csel. 15, 22). Mindkettőn buzgóságukról voltak ismeretesek.

Barsac (ejtőd: barszak), helység Gironde francia dőpartementban, a Garonne partján, vasút mellett, (1906) 2975 lak. Fehér borait Franciaország ilyenmő herai közt a legjobbakkant tartják. Ismeretesebbek: a Haut-Barsac, Chateau-Ceutet, Climes, stb.

Barsacia, l. Baskardia.

Barsbaracska, kisk. Bars vm. verebélyi j.-ban, (1900) 995 magyar és tót lak.; postahivatal, u. t. Nagysalló.

Barsberencze, kisk. Bars vm. aranyesmaróti j.-ban, (1900) 1042 tót és magyar lak.; vasúti meg- álló, u. p. és u. t. Újbánya.

Barsbese, kisk. Bars vm. verebélyi j.-ban, (1900) 518 magyar lak.; postahivatal, u. t. Alsóvár.

Barsendréd, kisk. Bars vm. lévai j.-ban, (1900) 695 magyar lak.; postahivatal, u. t. Nagysalló. Itt született Betka Tivadar.

Barscsu, Agaiha, román származású német tragikái színész, szül. Bukarestben 1861 szept. 9. Kezdetben operanékeszőnek készült, 1883— 1890-ig a bécsi Burgszínház tagja volt, azután

Hamburgba ment, ahol Madách Ember tragédiájában német nyelven ő játszotta először Evát. Volt tagja a bécsi Raimund-színháznak és a Kaiser Jubiláums-Theaternak is. Utóbb román és német színpadokon vendégszerepelt. Főbb szerepei: Hero, Deborah, Orléanszi szűz, Julia, Gretchen, Eboli (Don Carlos).

Barsfüss (azelőtt *Füss*), kisk. Bars vm. verebői j.-ban, (1900) 1457 tót és magyar lak.; postahivatal, u. t. Nagymánya.

Barsinghausen, közs. Hannover porosz kerületben, a Delster és vasút mellett, (1905) 4433 lak.; szénbányákkal.

Barskapronca, kisk. Bars vm. garamszentkereszti j.-ban, (1900) 1210 német lak.; u. p. és u. t. Körmezványa.

Barskifalud, kisk. Bars vm. aranyosmóroti j.-ban, (1900) 352 tót és magyar lak.; u. p. és u. t. Barstaszár.

Barslédecz, kisk. Bars vm. aranyosmóroti j.-ban, (1900) 778 magyar és tót lak.; u. p. Gyimes, u. t. Aranyosmarót.

Bársony (*Velour, Velvet, Samt*), bolyhos szövet, amelynél a bolyhokat az alapszövetbe beleszótt fonalak (poilfonalak) alkotják. A bolyhokat képező fonalak lánc v. vetültkfonalak lehetnek, s ehhez képest *lánc-B.* és *vetültk-B.*-t különböztetnek meg. A *lánc-B.* készítmódja az 1. ábra

1. ábra.

jelzése szerint a következő: A G-fonal jelölt fonallal a vetültkfonal alapszövetet alkotják, a P-vel jelölt bolyképző láncfonalak pedig először az alapszövetbe lesznek lekötve, ezután az N-nel jelölt fődrótot körülzárva ismét az alapszövetbe köttetnek le. A beleszótt N fődrótok keresztmetszete kör- v. szívalak. A körkeresztmetszetű drótokat (tikket) a szövetből kihúzzák, minek következtében a P fonal ezeken a helyeken hurkokat képez s ez a *hurkos-B.* (velour frisé); a szívalakú drótok (sinek) alkalmazása

2. ábra.

esetén P fonal hurkjait felvágják s így a szövet színoldala bolyhos lesz, ez a *vágott-bársony* (velour coupé). Láncbársonyok selyemből vagy gyapjuból készülnek, ehhez képest nevük *selyem-B.* vagy *gyapjú-B.* Az erősebb alapszövettel bíró gyapjubársonyt (bútorszövet) *utrechtli B.*-nak nevezik. A hosszú bolyhokkal bíró *lánc-B.* neve *plus*. Ábrás felülettel bíró B.-szövet *mintás B.*-nak (velour figuré) neveztik, ennek utánzata a *préselt-B.* (velour gaufré), ennek a mintázata a bolyhok lepréselésével készül. Olcsóbb minőségű *lánc-B.* kottós szövet módjára készül, úgy amint azt a 2. ábra szemlélteti. A szövetegyen ngyanis egyidejűleg két alapszövet készül, amelyeket a poil-lánc két össze. Az összekötő fonalak szabad darabjait kettévágva, két B. szövet áll elő. A B. szövetek második főcsoportjának a *vetültk-B.* (nak) anyaga kizárólag pamut, ezért ezt *pamut-B.* vagy *manchesteri-B.* nak nevezik. Kész-

téséhez a 3. ábra szerint az alapszövetet (A) alkotó lánc s vetéten kívül még egy vetültk (P) kell, amely azonban az alapszövetbe csak kevés pontban köt le, vagyis hosszabb darabon szabadon lóg. Ha ezeket a szabadon levő darabokat ketté-

3. ábra.

vágják, fonalvégek borítják az alapszövetet. A fonalvégeket keféveléssel elemi száaira bontják, ezután nyírásnak vetik alá, hogy a szálak egyforma hosszúak legyenek. A *pamut-B.* felszíne *egyenletes*, ha a poilvetés kötőpontjai szét vannak szórva. *Hosszszűs* pedig, ha a kötőpontok egyes vonalak mentén csoportosulnak.

Bársony, 1. *György* (lovasborényi), nagyváradi, később egri püspök, szül. Péterfalván (Nyitra vm.) 1626 márc. 3., megh. 1678 jan. 11. Tanult Nyitrán és Nagyszombatban; a teológiát Rómában kezdte, de betegsége miatt Bécsben a Pázmány-intézetben végezte; pápá felszentelése után 1650. plébános lett Dunaszerdahelyen, 1653 nov. 8. esztergomi kanonok; 1655. barsi, majd tornai s gömöri főesperes, nagyrépost és érsek-helyettes, 1663. nagyváradi püspök lett, majd az egri püspöki székebe helyezték át. Két műve ismeretes: Magyar Ország Tüköre stb. (Kassa 1671); és Veritas Toti Mundo declarata stb. (u. o. 1671); Nagyszombat 1706). V. ö. *Zelliger A.*, Egyh. írók esarnoka.

2. *B. István*, író, szül. 1855 nov. 15-én. Keresztesen, Fehér vármegyében. Középiszkolait Nagyvárolyban, Pozsonyban és Szatmáron járta; Pozsonyban és Budapesten jogot végzett; ügyvédi pályára készült, de hajlama korán az irodalom felé vonzotta. 1881-ben az Egyetértés belső dolgozó társára lett, később a Hazánk, majd a Magyar Hírlap főmunkatársa 1907 májusig; ez év jún. 1-től a hivatalos Budapesti Közlöny szerkesztőjévé nevezték ki, ami jelentős elismerése volt akkor már negyedszázada torjedo szépiról pályafutásának. B. eddigelé 35 kötetnyi elbeszölést, rajzot, regényt és főképen természetleírást és vadászrajzot írt. Hangulatos tárcái, olbsszései és regényei különösen ritka természetzeokról és ismeretéről tanusokdó természetfészeik és molog színéknben gazdag stílusuk révén a közönségnél nagy kedveltséget szeroztek B.-nak, aki mai vadászati szakirodalmunknak is legkiválóbb művelője. A Potófi-társaság 1894., a Kisfaludy-társaság 1898. válsztotta tagjává. Önálló kötetoi: *A szabad ég alatt* (1888); *Tréfás történetek* (1890); *Dobogó szívek* (1891); *Erdőn-mezőn* (1893); *Négyzsemkőzt* (1894); *Ecce homo* (1896); *Víg világy* (1897); *Vadásztörténetek* (1898); *A szerelem könyve* (1898); *Magyar természeti és vadászkepek* (1898); *Ingovány* (regény 2 köt., 1900); *A királytigris* (reg., 1901); *Keresel az asszonyt* (1901); *Élőképek* (1902); *Igaz mesék* (1903); *Visszhang* (elb., 1903); *A rab király szabadon* (fautasztikus állatregény, az egytetlen magyar állatregény 1904); *Szelek útján* (reg., 1904); *Mulattaló vadászrajzok* (díszkönyv, 1904); *A nap-sütötte férfi és más elbeszélések* (1904); *Tréfás*

történetek (1905); *Tütra-album* (Compton aquarelljéhez, 1906); *Tilkos veszedelmek* (1908); *Tarka mesék* (1908); *Magyar fölön* (nagy díszmű, 1910); *A boszorkány* (1910).

3. B. János, nőorvos, egyet. tanár, B. István író öccse, szül. Nagykirályban 1860 júl. 31. Orvosi tanulmányait a bécsi és budapesti egyetemen végezte és 1884. avatták orvosdoktorrá. Kézműszaki tanár kilétekjén gyakornok, több második és öt evigelségi tanárságod volt. 1891-ben a szülészeti műtettanból magántanári képesítést nyert, 1901. a Vöröskereszt Erzsébet-kórházban főorvossá, 1903. a szülészeti és nőgyógyászat nyilvános rendes tanárává és az I. számú női klinika igazgatójává nevezték ki. B. irodalmi dolgozatai a szülészeti és nőorvoslás körébe vágnak, magyar és német nyelven jelentek meg. E Lexikonnak is munkatársa. Legújban könyvulakban kiadta azon előadásokat, melyeket ő és tanítványai tartottak az Orvosi kongresszuson, *Vorträge für den XVI. international. med. Kongress aus der Universitäts-Frauenklinik No 1. in Budapest* (1909) címen.

Bársonyátka (*Trombidium holosericeum* L.), a lélekzöszövel lelekző szárazföldi atkák egyik faja; vérvörös színű, majdnem négyszögletű, hátul azonban keskenyebb, közepén bemetszett, 2-2-3 mm. hosszú. Mindenütt előfordul s különösen muha alatt él; hatlábú lárvái, melyek *Leptus autumnalis* néven ismeretesek, pókokon és más rovarokon élőködnek, azonban az emberre is rá-másznak és nagyon viszkető kiütést okoznak; különösen az aratóemberek szenvednek tőlük sokat. A kifejlett állatok növényi nedvekből táplálkoznak.

Bársonyborsó (növ.), l. *Lotus*.

Bársonyagyló (állat, *Pectinulus pilosus* L.), a bárkagylók (*Arctidae*) családjába tartozó agylófaj. Hossza 7-9 cm.: a Földközi-tengerben fordul elő; húsát eszik. Velencében és Triestben pie d'asino, Nápolyban noe di mar névvel jelölik.

Bársonykárpit, l. *Bársonypapiros*.

Bársonylegyek (állat), l. *Bibionidae*.

Bársonymadár (állat), a barátpipa (*Pipra macularis* L.) egyik neve. l. *Pipra*.

Bársonyos (*holosericeus* vagy *velutinus*, de ezt gyakrabban használják, növ.). Sűrű, kurtka, puha és bársonytapintatu gyapjúról vagy moholyról szokás mondani. Ilyen szőrzet van pl. a *Salix holosericea* (bársonyos fű), a *Passiflora holosericea*, a magyar tölgy levelén.

Bársonyos, kisk. Veszprém vm. zirezi j.-ban, 1900) 1155 magyar lak.; postaiügyökség; u. t. Bakonyszombathely.

Bársonyos - hegység, Tata és Pannonhalmá közt. A hagyomány szerint onnan vette a nevét, hogy 1051-ben a III. Henrik hadával menekülő beteg német urak közül, kik kocsijokban bársonnyal takaróztak, a nép ott sokat agyonvert. A megfogyott német had, az alig egy hónapra terjedt hadjárat után, 1051 okt. 25. ért Hainburgba. A Bársonyos-hegyet Mária Terézia idejében venyigekkel ültették be.

Bársonyos-rézérc, l. *Lettsonit*.

Bársonypapiros (*Veloutirte Papier*), a papirkárpitok egyik neve Ugy készítik, hogy enyves

anyaggl bevont papirosra finoman örölt gyapjuntírtot (a posztószövetek nyírásánál nyert hulladékot) hintenek. A fölőseges nyíratot az enyves anyag kiszáradása után lefofölik.

Bársonyszőnyeg (*bolyhoszőnyeg*), l. *Szőnyeg*.

Bársonyvasalás, a bársonyidzítésnek új módja, melyet nálunk Miskovskyné alkalmazott először, s melynél a bársonyvetéstől eltérőleg a bársony-
nak a szálait nem lepörkölik, hanem levasalják, s az így más irányba fektetett selymes szálak másként kapják a fényt és világosabb felületeket hoznak létre, ezen felületeket néha szűnczik is.

Bársonyvirág (növ.), több növény régi magyar neve, pl. *Lychnis coronaria* (L.) Desr., *Lotus siliquosus* L., *Tagetes patulus* L., *Helichrysum arenarium* (L.) DC.

Barsóvit, szilikát *ásvány*, $CaAl_2(SiO_3)_2$; mint-hogy összetétele megegyezik az anortitével (l. o.), némelyek ennek a válfajának tartják. Előfordul Barsowski (Ural) aranyosóban finoman szemés-tömött, gyöngyházfényű halmazokban, melyek kék korund kristálykákat vagy spinellszem-
cséket zárnak magukba.

Barső, a porosz Schleswig-Holstein tartományhoz tartozó kis (3 km²) sziget a Kis-Beltben, Alsen szigetétől ÉNy-ra.

Barszel, község Friesoythe oldenburgi j.-ban a Söste mellett, (1905) 2507 lak., marhatenyész-téssel, gőzfűrésszel.

Bars-Szent-Kereszt, l. *Garamszentkereszt*.

Bars-Szkenő, l. *Szkenőfürdő*.

Barstaszár, kisk. Bars vm. aranyosmaróti j.-ban, (1900) 879 tót és magyar lak., vasúti állomás, posta és táviró.

Bar-sur-Aube, *Bar-sur-Ornain* és *Bar-sur-Seine*, l. *Bar*.

Barsvörösvár, kisk. Bars vm. verébélyi j.-ban, (1900) 399 tót és magyar lak., u. p. és u. t. Zsitva-
újfalú.

Barsey Adolf Ágost, festőművész, szül. 1872 márc. 17. Budapesten. Balló Ede vezetése alatt tanult, majd az orsz. képzőművészeti főiskolát végezte, azután kir. ösztöndíjjal a bécsi képzőművészeti akadémiaira ment, ahol L'Allemand, Griepenkerl és Eisenmenger voltak tanárai. Rövid müncheni tartózkodás után visszatérvén, Feszty Árpád körképének festésében segédkezett. Ezután Lotz Károly fresko-mesteriskolájába állt be s ott maradt annak haláláig. Munkái közül főleglendő a dorozsmai, felsőtárkányi plébániatemplomok, a pannonhalmi ezredévesemlék freskói, több oltárképe, a budapesti szépművészeti múzeumban egy női arckép, az orsz. képzőművészeti főiskola lépcsőházában levő allegorikus tempera-festménye. A párisi kiállításon volt magyar pavillon belső dekorálásának nagy részét ő készítette.

Bart, nagyk. Esztergom vm. párkányi j.-ban, (1900) 1198 magyar lak., csendőrör, postahivatal, u. t. Böny.

Bart. v. Bt., a baronet szó rövidítése.

Bart (*Baert*), *Jean*, nevezetes francia haditengerész, szül. Dünkirehoben 1651., megh. u. o. 1702 ápr. 27.; mintszegény halász fia lépett be matróshuzanának a németalföldi haditengerészethez, hol de Ruyter híres tengernagy alatt szolgált; 1672. mint matróz-altiszt a francia haditengerészethez

vétette fel magáts ott kobochohajót vezetett, amelylyel oly merészen és szerencsésen működött, hogy XIV. Lajos király tiszté nevezte ki. 1691-ben már hajórajparancsnok volt, s mint ilyen, Diunkirében előtt nemcsak sok angol hajót sülyesztett el, de még Newcastle-nél partraszállást is kísérelt meg. 1694-ben szerencsésen élelmiszereket csempészett be az angoloktól körülött Diunkirében. Később angol hadifogságba esett, de egy kis csónakon a La Manche tengerszoroson át Franciaországba menekült. 1697-ben hajóhadvezér lett. B. egyszerű, tudományosan ki nem képzett, de rendkívül eszes és erőlyes tengerész volt, kit őszinte sókómon-dása mellett is minden társadalmi rétegen ked-veltek. A francia tengerészet legnépszerűbb hőse. V. ö. *Londelle*, Jean Bart et son fils (Paris 1874); *Werner*, Berühmte Seelente. 1. Abt. (Berlin 1882); *Gocpp*, Les grands hommes de la France. Marnis 2 vol. (3. kiad. Paris 1898).

Barta, Törökzentmiklóshoz tartozó pusztai Jász-Nagykun-Szolnok vm. tiszai közép j.-ban (1900) 460 lak.

Barta Ödön, orsz. képviselő, szül. Széplakon (Bihar vm.) 1852. Az eperjesi jogakadémián kezdte meg jogi tanulmányait s Budapestet fejezte be. Mint ügyvéd Beregszászon telepedett meg. Itt közéleti szereplésével is nagy tekintélyt szerzett. 1896-ban orsz. képviselőnek választották függetlenségi programmal, 15 éven át megszakitás nélkűl a beregymegyei felvidéki kerületet képviselte, 1910 jún.-ban a nagyszöllősi választókerületet választotta meg. A parlamentben közgazdasági és jogi kérdésekben nagy tevékenységet fejtett ki. Ő alapította a beregymegyei központi takarékpénztárt, a tiszaujlaki gazdasági bankot, s egyik kezdeményezője volt a rutének fölségítését célzó kormányzati intézkedéseknek.

Bartakovics Béla (kis-aponyi), egri érsek, szül. Felsőeletfán (Nyitra vmegyében) 1791 ápr. 14., megh. Egeryben 1873 máj. 30. Atyja, B. Ferenc, az 1805–1807. országgyűléseken követ volt. Iskoláit Nyitrán, Pozsonyban és Nagyszombatban végezte, teológiai tanulmányait a bécsi Pazmaneumban. Pappá szentelték 1815. Ezután Sellyén, majd Muzslán káplánkodott; szabad idejét tanúással töltötte és a pesti egyetemen az egyháztörténelemből letette a szigorlati vizsgálatot. 1816 nov. a nagyszombati érseki helyettesnél iktató; 1820. heregprimási levéltárnok, 1825. pedig primási titkár lett. 1830 aug. 28. esztergomi kanonok, 1831 szept. 13. a nagyszombati helynökség vezetésével bízták meg. 13 évnél tovább viselte B. e hivatalt, (közben 1835. honti főesperes, 1844. c. püspök) s szelidségével, emberszeretével, igazságosságával az alatta levő papság tiszteletét és szeretetét nyerte meg. 1844 aug. 22. rozsnói püspök lett. Jelen volt az 1847. és 1848-iki országgyűléseken s látta a válságos eseményeket. Az általános láznak közepette, midőn az erősebb szellemek is ingadozni kezdének, B. megtartá konzervatív álláspontját, melyet az 1848. évi t.-e.-ek meg-erősítése alkalmával tett következő észrevétele tannisi: «Verbőczy sem reuélte, hogy 300 év múlva ily fényes temetője leand».

Aszabadságharc viharkain lecsillapultával B. t. 1850 ápr. 2. az egri érseki székre emelték. Itt új

munkakör nyílt meg előtte. Az egri jogakadémián az előadások be voltak tiltva, a ciszterci rend pedig nem volt képes az új iskolarendszer értelmében nyole osztályra emelt gimnáziumot tanári személyzettel ellátni. A jogakadémiának visszaállítást tíz éven át folytatott hasztalan fáradozás után csak 1860. eszközölte ki; a nyole osztályú gimnáziumot pedig B. áldozatkészsége és buzgalma következtében az 1852—53-iki tanévben nyitották meg. Mikor a konkordátumról folytak a tárgyalások, B. fölszólat a magyar egyház ősi jogainak és érdekeinek megóvása mellett. Egyház-megyéje hibeit és papságát nagy áldozatokkal segítette, templomokat, kápolnákat emelt és kija-víttatott s a plébániákat javadalmazta és segít-lyezte. Alapítványainak közudomásra jutott ösz-szege 396,229 frtnál többre rüg; ez összegben szerepelnek: a M. Tud. Akadémia palotájának épít-ésére 10,500 frt, az Erdélyi Múzeumra 5250 frt, a pesti Nemzeti Színházra 2000 frt stb. Irodalmi érdemei között első helyen áll, hogy a Káldi-féle magyar szentírást Tárkányi Bélával (l. o.) átdol-goztatta és kiadta. Főpásztori leveleit is szíven beszédeit kiadta a harsányi egyházkerület (Eger 1865). Áldozatkészsége folytán sok irodalmi mű került nyilvánosságra, a szentíráson kívül a többi között *Canti Caesar* nagy világtörténelme stb. V. ö. B. Emlékkönyv; *Zelliger* A., Egyh. írók esarnoka.

Bartal, 1. *Antal*, latinista filológus, született Besztercebányán 1829 ápr. 24., megh. Harasz-tiban 1909 szept. 6. Felsőbb tanulmányait a pesti és bécsi egyetemen végezte. 1856-ban Ung-várra, 1858. a budapesti V. ker. kat. főgimnáziumhoz nevezték ki a görög és latin nyelv taná-rává. 1868-ban a római klasszika filológiából egy-temi magántanárságot nyert. 1871-ben a tanár-középintézet és gyakorló főgimnáziumának első igazgatója, 1873. akadémiái lev., 1898-ban rendes tag lett. 1890-ben nyugalomba vonult s Harasz-tiban élt haláláig. Ő indította meg az első magyar *Philologiai Közönyt* Hóman Ottóval, mely azon-ban csak két évfolyamot főnn. Az iskolának kitűnő szolgálatakat tett Malmosi Károlyval együtt szerkesztett s számos kiadást ért latin nyelvta-nuival és olvasókönyveivel, latin szótáraival és iskolai latin auctorok (Sallustius, Livius, Horatius) kiadásával. Igen érdemes munkái: akadémiái székfoglalója. *A klasszika filológiának és az összehasonlító írja nyelvtudományok művelése hazánkban* (Budapest 1874); továbbá *Görög-latin hangtana* (u. o. 1876); *Fustel de Coulanges*, Az ókori község (u. o. 1883) és *Eggyer*, Bevezetés a nyelvtudományba e. munkájának áttületes. Leg-nagyobb érdemet szerzett a középkorú latinság nagy szótárának megírásával. *Glossarium mediæ et infimæ latinilitatis regni Hungariæ*, az aka-démia költségén 1902. Ez érdeméért a budapesti tud. egyetem tiszteleti doktorrá választotta. V. ö. *Kőrösi* Henrik, B. A. 30 éves irodalmi munkás-sága (Tanárjegyesilleti Közöny XX., 275—278 l.); *Cserépy József*, Emlékezés B. A. fölött (E. Phil. Közl. 1910. 138. és köv. l.).

2. *B. György*, (beleházi, idősebb) közjogi író. szül. Füssön (Kornárvm vmegyé) 1785 ápr. 24., megh. Damázorvárosán (Pozsony vmegyé) 1865

szept. 20. Iskoláit Pozsonyban és Nagyszombatban végezte, a jogi tanulmányokat a pozsonyi jogakadémián hallgatta. Mint putvarista a kir. táblán működött, s az 1807 és 1808-iki országgyűléseken jelen volt az országgyűlési Ifjúság között. 1809-ben ügyvédi vizsgálatot tett, de ügyvédi gyakorlatot soha sem folytatott. Folyton a közpályán működött, részint a vármegyét szolgálva, részint mint országgyűlési követ, amely minőségben az 1825—27. évi országgyűlésen jelentékeny tevékenységet fejtett ki. Azután a bírói pályára tért át és 1829. nádori ítélmesterré nevezték ki. Részt vett a M. Tud. Akad. napszabályai tervének kidolgozásában. 1830-ban a m. kir. udv. kancelláriához hívták meg, ahol udv. referendárius lett. Egyike volt azoknak, kiket V. Ferdinánd koronázása alkalmával arany-sarkantyús vitézkévé avatott. Kiváló szolgálataiért a Szt. István rend lovagja, majd később a rend kincstárnoka lett. Jeles palaeográfus hírében is állott. Alapos kézügyűségének s kutatásainak eredményét 1847. hozta nyilvánosságra, amikor az ezidőtájt úttörőnek nevezhető (latin nyelven írt) közjogi és jogtörténeti munkáját: *Commentarium ad historiam status, jurisque publici Hungariae aevi mediæ libri XV.* 3 kötetben kiadta. Eladdig számotvető közjogi mű Magyarországon még nem jelent meg; írtak ugyan kisebb-nagyobb közjogi és jogtörténeti tárgyú és vonatkozású értekezéseket, sőt könyveket előtte is, de rendszeres, jogtörténeti alapú államjogi műnek a magyar jogi irodalom mindaddig híjával volt. Ez az oklevéltári kutatásokon alapuló munka, mely a források kritikai ismertetése s a hűn és a rezi magyar nemzetiségviszervezet tárgyalása mellett, a vezérek és a királyok közjogi alkotásairól, a jogszolgáltatás, a vmegyey, a báui, a várispáni és földesúri hatáskör műivoltáról tüzetesen értekezik egész II. Lajos koráig, és amely két toldalcákban okleveleket is tartalmaz, o nomen mai napig is vezérkönyvül használható. V. Ferdinánd a könyv jelenségének elismerésüül az írói gyémántgyűrűvel tüntette ki. 1848-ban a magyar minisztériumban vállalt osztályfőnöki állást s annak föleszlásáig ott hivatalnokkodott; ezután pedig a közpályától visszavonulva élt, a tudománynak s az irodalomnak szentelve idejét. A Magy. Tud. Akadémia 1858. tiszteletbeli tagjává választotta. Gyermekei közül *György* később miniszter lett.

3. *B., György*, (beloházi), az ifjabb, politikus, szül. Pozsony vmegyében 1820 szept. 20., megh. Faddon, 1875 okt. 25. Jogi tanulmányokat végzett Bécsben, majd különböző vármegyey hivatalokat viselt Tolnában. 1848-ban képviselővé választották a szabadságharc ügye mellett mindvégig kitartott, részt vett a debreczeni országgyűlésen, sőt elvállalta a pénzügyi államtitkárságot Duschek alatt a Szemere-féle forradalmi kabinetben. A szabadságharc után rövid fogságot szenvedett. A hatvanas években a Majláth-Sennyey-féle konzervatív alakuláshoz csatlakozott s elvállalta 1864. a helytartótanács másodelnökségét. Mikor Deák politikája felülkerekedett, állépett a kiegyezési pártba, sőt 1874—75. a Bittó átmeneti kabinetjében a közgazdasági tárast látta el.

Bartalus István, zenefró, szül. Bálványosváránján. 1821 nov. 23., megh. Budapesten 1899 febr.

9. Kolozvárótt iskolázott, jogász s a zenei konzervatórium növendéke lett, hol Ruzsitska György igazgató pártfogolta; majd Wosselónyi bárónál Zsibón nevelésködött. A zeneispályára lépve, 1851. telepedett le Pesten s innen indult zongoravirtuóz-körútjaira. 1869 óta az állami tanfőképző-intézet zeneitanára, 1867 óta a Kisfaludy-társaság rendos tagja, s 1875 óta levelező tagja a M. Tud. Akadémiának. Rengeteg magyar zenei cikket írt, különösen mint az Ország Titkroenk szerkesztője (1860—63). Önálló művei: *Magyar egyházak szeriartásos énekei a XVI—XVII. sz.-ban* (1869); *Művészet és nemzetiség* (1876); *Újabb adalékok a magyar zene történelméhez* (1882); *Vázlatok a zene történelméből* (1877); *A zenei-költészet elemi és műformái* (1883); németből áitultott *Wolffart Henrik művét: Eleni összhangzat s számjelzés-tan* c. a. (1867 bőv. 1880); megjelent 3 *regénykisértele* is (*Két dudás egy csaárdában*, *A féltudósok*, *Egy bukkolt zenesz. étele*). Kisebb zeneművei közül: *Magyar népdalok egyetemes gyűjteménye*, öddig 7 kötet, a Kisfaludy-társaság megbízásából; 101 magyar népdal, *Magyar Orpheus* (XVIII—XIX. sz. művek, a Magy. Tud. Akadémia s a Kisfaludy-társ. pártfogásával); *Mólszer a zongora helyes játszására* (ujj-gyakorlatokkal); *Technikai gyakorlatok a zongorajátszás magasabb fokú fejlesztésére*; *Thököli, Bercsenyi nótái és a Rákóczi-inulató képletei* (magyarázó szöveggel) stb.

Bartay, 1. András, zeneszerző, szül. Széplakon (Abauj vm.) 1798., mogh. Mainzban 1856 okt. 4. Előbb fővárosi tisztviselő volt s 1843. a Nemzeti Színház igazgatója lett; közben szerkesztette a Honművészt. 1848 u. Pozsonyban hangversenyeket rendezott, majd Hamburgba költözött, hol csak a zenének élt. Művei: *Mise V. Ferdinánd koronázására* (1830); *Eredeti népdalok zongora-kísérettel* (Pest 1834); ugyanekkor *Magyar Apollo* c. első magyar zeneelméleti mű; *Aurélius* (német dal-mű, 1836); *Csel* (első magyar víg opera, pesti Nemzeti Színház, 1837); a József nádornak ajánlott *Nemzeti örömenlék* zenei része (az egész könyvet ő tervezte); majd a nádor névvünnepeére *Nagy mise*, halálának emlékére *Oratorium* (előadták Pozsonyban 1847), később u. e. néhány ballet.

2. *B. Ele*, zenesz. Andrásnak fia, szül. Budapesten 1825 okt. 6., megh. u. o. 1901 aug. 31. 1848—49-ig az első m. minisztérium közlekedési osztályában vállalt hivatait, de azután zongora-oktatásból élt; műveltsége és vonzó egyénisége bizonyos kört csoportosított körüle s ez tette lehetővé, hogy 1863. megalapította a Magyarharban élő zeneművészek segély- és nyugdíjkeszületét. Részt vett az Orsz. Zeneakadémiát létrehozó értekezletekben, s miután a csakugyan létrejött intézetben számára hely nem jutott a Nemzeti Zenedét emelte mint igazgató amannak versenytársává. E hasznos működési körén túl, mint zeneszerző, csak tiszteletbeli sikereket ért el.

Bartels, 1. Adolf, német író és költő, szül. Wesslebenben 1862 nov. 15. Nélkütlözések közt nőtt fel, Lipcsében és Berlinben tanult történelmet, műtörténelmet és filozófiát. Több lab munkatársa lett, 1896. a Kunstwarté is, amikor Weimarba költözött. Költeményeit először 1889. adta ki.

Mint költő erősen nemzeti irányú. Későbbi művei: Johann Christian Günther (1889); Dichterleben (1890); Der junge Luther (1890); Der dumme Teufel (víg eposz, 1896); Die Dithmarschen (1898); Dietrich Sebrandt (1899); Der Bauer in der deutschen Vergangenheit (1900). Több kritikai munkát is írt, így Hauptmannról, Gessler Frigyesről, Hebbelről, Jeremias Gotthelfről, Klaus Grothról stb. Fő művei: Die deutsche Dichtung der Gegenwart (1897, 4. kiad., 1901), melyet Geschichte der deutschen Litteratur (1901—1902., 2 köt.) c. nagy művével kiegészített. A német Heimatkunst egyik fővédője.

2. B., *Ernst Daniel*, l. *Bars*.

3. B., *Hans von*, német festő, szül. Hamburgban 1856 dec. 25. Hamburgban és Düsseldorfban tanult. Kezdetől fogva különösen tengerparti képeket festett, melyekhez Délen és Északon tett sok utazásán, főleg azonban az Északi- és Keleti-tenger partjairól, Hollandiából meríti a motívumokat. Újabban a figurális elem is fontos szerephez jut képein, melyek túlnyomó részben — sokszor szokatlan nagyságú és megkapó erejű — akvarellok. B. az akvarellfestés legsikeresebb modern úttörője Németországban. Művei sok német és külföldi múzeumban láthatók; *Hullám-törés* c. nagy akvarellje (1891) 1892. a Magyar Képzőm. Társulat kiállításán állami aranyérmert nyert és a budapesti Szépművészeti Múzeumba került.

Bartenland, l. *Barthonia*.

Bartenstein, város Königsberg porosz kerületben, az Alle partján, vasút mellett, (1905) 7071 lak., gépgyártással, vasúttöklék, fűrészalommal, sörfőzővel, gyapjuszövővel és élénk lenkereskedéssel. 1807 ápr. 26. Porosz- és Oroszország itt kötötték meg a B.-i szerződést.

Bartenstein, *Johann Christof*, báró, osztrák miniszter, szül. Strassburgban 1689., megh. Bécsben 1767 aug. 6. Atyja Strassburgban gimnáziumi igazgató volt. Miután tanulmányait befejezte, osztrák szolgálatba lépett. 1726-ban az udvari kancellária tanácsosa, 1727. pedig a titkos államtanács jogzóje lett. 1740-ben, mint a külügy vezetője ő utastá vissza II. Frigyes ajánlatait, aminek következménye Szilézia elvesztése lett. Utóbb az illiriai udvari bizottság elnöke lett, s erre vonatkozó feljegyzései fontos történeti anyagot szolgáltatnak a délmagyarországi szerbek történetéhez; 1802. e feljegyzések Kurzer Bericht von der Beschaffenheit der zerstreuten illyrischen Nation c. alatt Lipcsében megjelentek. Azonkívül József trónörökös nevelésével is foglalkozott és megírta számára Ausztria történetét. Feljegyezte ama fontosabb világtörténeti eseményeket is, amelyekben magának is része volt. V. ö. *Arnoeth*, J. Ch. B. und seine Zeit (Wien 1871); *Allgemeine Deutsche Biogr.* II. 87—93 (Arnoeth tollából, ki a többi irodalmat is felsorolja).

Bartet, *Jeanne Julie*, eredeti neve *Regnault*, francia színésznő, szül. 1854 okt. 28. Párisban. 1880 óta tagja a Théâtre françaisnak, tragikus és szalonzorepekben egyaránt kiváló.

Bártfa (*Bartfeld*, *Bardijov*), rond. tan. város sz. k. város címmel, Sáros vmegyében a Tapoly

egyik tágulatában; fallal kerített régi, elég esinos város, melynek központja az érdekes négyszögletes főtér, melynek É.-i szélén áll a XIII. v. XIV. sz.-ból való gótikus Szt.-Egyed templom, hazánk egyik legkiválóbb építészeti emléke; az 1725. évi földrengés és 1878. évi tűzvész által megrongált templom Kaczevinszky Ede plébános kezdeményezésére Steindl tervei szerint és vezetése alapján teljesen stílszerűen restauráltatott s 1899. felszenteltetett; rendkívül sok műkinészt tartalmaz, közte régi falképek, Lapieida Istvántól való szentségház (1465) és értékes oltárok (XV., XVI. sz.).

A főtér közepén áll az 1501-ben török falakból és nagyrédekű tetőszerkezettel épített gótstilű városháza (most múzeum), melynek különösen kéreműfeljárata hazánkban unikum. A főtér számos más épülete is tanuságot tesz a hajdani műépítészt és kézműipar rendkívüli fejlettségéről és izléséről. A város újabb épületei közül figyelemre méltó az új görög katolikus templom (1903), az új szálloda és vígadó a színházzal, s a közkórház. B. a szekesői járás szolgabírói hivatalának, járásbíróság és adóhivatal, közjegyzőség, telekkönyvi hatóság, adó- és sóhivatal, pénzügyőrbiztosi állomás és esendőörös székhelye; van takarékpénztára, gazdasági, ipar- és keresk. bankja, hitelbankja, gyermekjátékgyára és állami gyermekjátékmehelye, fadóbozgyára és műfűrésze, ipartestülete, áll. gimnáziuma és többféle iskolája, vasúti állomása, posta- és táviróhivatala. Lakóinak száma lassan gyarapszik; 1869-ben 5303, 1880-ban csak 4884, 1890-ben 5069 és 1900-ban 6102 volt, közte 997 magyar, 1721 német, 3234 tót, felekezetre nézve 3386 róm. kat., 286 gör. kat., 675 ág. evang. és 1715 izraelita. Lakói iparral és kereskedéssel foglalkoznak, újabban az erdei üzem nyert lendületet s a vasúti állomás mellett nagy faraktárak keletkeztek; faszállításra Abauj-Torna, Zemplén, Borsod és Bihar vmegyékre terjed ki. A házak száma 879, határa 5489 ha. B. állítólag már Szt. István ideje előtt is fennállott, mások szerint a XII. sz.-ban a hajdani cisztercita apáttság körül támadt. A tatárok 1241. a várost feldúlták, Róbert Károly 1324. a római származású Lörcincnek adományozta, aki azt újra felépíté. B. ekkor mezőváros volt. I. Lajos idejében gyors virágzásnak indult s ekkor kifallal kerítették körül, 1376. pedig a király szab. kir. várossá emelte. A későbbi királyok közül Zsigmond 1406., 1412. és 1430., I. Ferdinánd 1549. és Rudolf 1599. nevezetes kiváltságokkal látta el a várost, melynek lakói kereskedelmi összeköttetésben állottak Lengyelországgal, ahová főképp bort, vásznat, esipkét és fonalat szállítottak. 1440-ben Talafuz huszita rablóvezér elfoglalta. Legnagyobb fényét a város a XVI. sz.-ban érte el, amikor a tanácsurak római köntösben jártak a városházára. A hitújítást Stöckel Lénárd terjeszté 1539 óta, aki B.-n virágzó evang. gimnáziumot is alapított; a város ekkor majdnem kizárólag evang. vallású volt,

Bártfa címere.

1590-tt tartották a magyar protestánsok első általános zsinatának a számos számmal hüllőrnás uti látos menedeket falát. A vallási villongások alatt B. is sokat szenvedett; 1680 szept. 3. a kúncok Patacházy Dávid alatt, a követelk iránt taunsított meletlan bánusmód miatt a várost felgyújtották; több Lengyelország feldarabolása lehetetlenné tette B. virágzását. Közegedése megszüntével a város mindinkább hanyatlott. 1848 dec. 6. a császáriak megszállták a várost. Régi dicsőségéről, a templomai és városházán kívül, meg érdekes bústanyornai, kapui, kőfalai, síncerkái és Rohud szobra tanusodunk. 1877-ben nyilvánom az egész város a hángok martaléka lett. A város tulajdona a B.-i fűrdő (l. o.).

Iródom. Myskovsky Viktor, B. középkori műemlékei, Magyarorsz. régiségi emlékek IV. k., Budapest 1879. 80; u. n. B. város legelőbb pocséjól és cimerei, Turul X. évf. 125 l.; Wagner J., B. műemlékeiről, Arch. Ért. 1883; Divald Kornél, A B.-i szobrásziskola, M. Iparművészet 1907; Szokolcsy Bertalan, A B.-i Szt. Egyed templom története és tornáca, B. 1899; Vas Antal, Vezető a sárosvármegyei múzeum oklevél-kiláltásában B. n. B.-i áll. föglmn. ért. 1906—7; Slegmeth Károly, B. vármegyei kirándulás, M. Képekégyi évk. 1879. 36—58.; Abel Jenő, Szünügy B. n. A XV. és XVI. sz.-ban, Századok 1881. 22.

Bártai Péter (mások szerint *Simon*), Petrus Bartphensis, magyar származású velencei könyvnyomtató. Életfolyása meglehetősen ismeretlen. 1471-ben telepedett meg Velencében, ahol többek közt tisztá nyomását götétis egyházi liturgikai könyvet nyomtatott 1478-ban.

Bártai fűrdő, Sáros vmegyében Bártfa városotl egy órányira fekvő és ennek tulajdonát képező, de 1894 óta részvénytársaságnak hérbeadott fűrdő, hazánk egyik elsőrangú s leglátogatottabb fűrdőhelye; északi szelek ellen teljesen védett virágatlanban, páratlan szépségű fenyvesek közt 310 m. magasságban fekszik a nagy szállodával, izléses villáival, pompás sétányával s kiténő berendezésével a modern igényeknek megfelel. A fűrdő épületeiben 1600 lakoszoba s 250 fűrdőszoba van. Forrásai (összesen 15) égvényes konyhasós vasas savanyúvizek. E vizeken kívül, melyeket ivásra és fürdésre használnak, alkalmaznak még folyóvívűfűrdőket, hidegvízgyógytatót, vaslápfűrdőket, juhsavót, kefert, Oertel-kúrát, villamos gyógykezelést stb. A fűrdőt különösen vérhiányban, gyomor- és bélbántalmakban szenvedők és idült méhbjak ellen, a légutak s hólyag hurutjai és ideggyengeségek ellen sikerrel használják. A B. már több mint 300 év óta van használatban, de csak 1787 óta ismeretes általánosan; a fűrdővendégek száma meghaladja a háromezretet. A Deák-szalloda előtt Erzsébet királyné szobra áll (Donáth Gyula műve, 1903).

Iródom. Dr. Mihalovics Sándor, Rövid közlemények a Bártai gyógyfűrdőről, Budapest 1880; Eugen Janota, Historisch-topogr. Skizze des Bades Bartfeld, Wien 1861; K. Tarcazy, Der Curort Bartfeld, Kassa 1877; Carl Ritter von Haner, Über die Mineralquellen von Bartfeld, Jahrb. d. k. k. geol. Reichsanstalt, Wien 1859; dr. Emanuel Pollacek, Gesammelte Erfahrungen über die Mineralquellen von Bartfeld, Budapest 1880; Chalpnka János, A B. története, 1909; dr. Chyzer Kornél, Bártfai fűrdő emlékkönyv, Budapest és Eperjes 1889.

Bártaiújfalú, kisk. Sáros vm. szekesi j.-ban, 1906) 519 tót lak.; u. p. és u. t. Bártfa.

Bártfay László, író és irodalombarát, szül. 1797 máj 6. Felsővadászon Abauj vm.), megh. Pesten

1858 máj. 12. Már fiatal korában kezdett foglalkozni az irodalommal, a korabeli folyóiratokba verseket, útirajzokat, vígjátékokat és novellákat írt, amelyekért az Akadémia 1831. levelező tagjává választotta. Bár a komoly elbeszélés terén a maga korában kitűnőket tartották, jelentősebb a társadalmi szereplése. Jó barátságot kötött u. i. a 20-as évek elején a pesti Irógárdával, Kölescyvel, Bajzával, Toldyval, Vörösmartyval, Zádórral, mikor mint a Károlyi-család ügyésze jó módban élt Pesten, vendégszerető házáat megnyitotta íróbarátai előtt s az mindinkább gyűlöhelye lett a magyar szépirodalom idősebb és ifjabb munkásainak. Ép azért kéziratban maradt naplója (Nemzeti Múzeum és a pesti Károlyi-levéltár) igen becses forrasmunka a kor irodalmi életébe vonatkozólag.

Barth, város Stralsund (ottól 26 km.-nyire) porosz kerületben, a Barther Bodden (a Keleti-tengertől egy földnyelv által elválasztott öböl) és vasút mellett, (1905) 7344 lak., vasúttólv, gép-, hajó-, halkonzervgyártással.

Barth 1. János (másként *Parth*), XVI. sz.-beli magyar ötvös, Kassán született s ott négy ízben városi szenátor is volt. Egyik műve, trébell ezüstkehely, a vilmányi rof. templomban van.

2. B. János, hírneves nyomdász, a Nagyszombon — rövid megszakításokkal — több mint 100 éven át fennálló B.-féle nyomdának megreformtője, szobeni szász szülők gyermeke volt és Jüngling István ottani műhelyében sajátította el a nyomdászat mesterségét; 1693. már vezetése alatt jelent meg Hermann Andrásnak (édes atya Hermann Lukács berehalmi lolkész és erdélyi ovang. szuperintondenshez ajánlott) *Dissertatio Theologica* e. 7 levélnyi füzetkéje. Ezen nyomda neve alatt állott fenn 1693—1744-ig, majd fia (János) neve alatt 1776—1779-ig, kit 1780. Péter, majd 1801. ismét János váltott fel. A B.-féle nyomdában jelent meg évtizedeken át a szászok között általánosan eltorjédt Hermannstädter Neu- und Alter Kalender is, melynek az amatourók által keresett példányai ma a legnagyobb ritkaságok közé tartoznak. A család két tagja; *Péter* és a második *János*, Kolozsvárt is nyomdászokott. A jezsuita-rend régi nyomdáját u. i., miután Kollmann bécsi könyvnyomtató tizeszendős bérletje lejárt, a jezsuiták kapták meg, kik annak vezetését előbb B. Péterre, később pedig B. Jánosra bízták.

Barth, 1. Auguste, francia tudós, szül. Strassburgban 1834. Főműve: *Religions de l'Inde* (1879); *L'Inscription sancerite de Hang-Choy* (1883); *L'Inde-bouddhisme, jainisme, hindouisme* etc.

2. B., Casper, német filozófus, szül. Küstrinben 1587 jún. 21., megh. Lipésben 1658 szept. 17. Wittenbergben tanult és beutazta egész Európát. Igen sokat írt, de ítélet s izlés nélkül; művei azért ma legfeljebb mint rengeteg anyaggyűjtemények érdemelnek figyelmet. Fő munkái: *Adversarium libri LX.* (1524 és 1658) és *Clandianus meg Status* kiadásai (az 1650, ez 1664, 4 köt.).

3. B., Heinrich, újkori német utazó, szül. Hamburgban 1821 febr. 6., megh. Berlinben 1865 nov. 25. 1840-ben még mint berlini diák Olaszországban járt és elhatározta, hogy be fogja utazni az ókori

műveltség egész színhelyét. Miután Londonban arabul tanult, Tangerba utazott, ahonnan Marokkóba akart behatolni. Ez nem sikerülvén neki, tovább ment keletre és miután Algeriának, Tunisznak és Tripolisznak némely vidékeit bejárta, az ókori Kyrenaikán át Egyiptomba utazott. Azután a Nilus völgyén fölfelé és a sivatagon át eljutott Palesztinába, járta a szíriai partot, Ciprust, és Konstantinápolyon, Görögországon át három évi távollét után visszaérkezett hazájába. 1849-ben Richardsonnal és Overweggel újra útra kelt, Tuniszon át Tripoliszba utaztak s onnan a Szaharán át az Aszben oázis felé. Tin-Telluszból B. kirándulást tett Agadeszba, ahol $1\frac{1}{2}$ évszázad óta nem járt európai ember. Bornu határán, Damerghuban 1851 jan. 11. elváltak egymástól az utazók és B. Katszenába és Kanoba igyekezett. Richardson már márc. 3. meghalt Kukától néhány napi járásnyira; naplót B. megmentette és Londonba küldte. B. maga máj. 5. találkozott Overweggel Kukában. Overweg ottmaradt, B. Adamaúba utazott és ez útjában fedezte föl a Nigernek két nagy mellékvizét, a Binuét és Farot. Július 22. érkezett vissza Kukába, ahonnan azután Overweggel együtt Kanomba utazott és 1852. januárig Kukától délre Muszgoországbán is járt. Onnan visszatérvén, Bagrimiba ment, melynek fővárosában hosszabb ideig időzött; ott nagy térképészeti munkát végezett és részletes tudósítást írt Bagriminak, Vadainak és a szomszédos tájaknak történetéről, földrajzáról és régiségeiről s többé-kevésbé gazdag szógyűjteményt szerzett az országok 11 nyelvéből. Egyszermind a nagy Sári folyót is kikutatta. 1852 szept. 27. Overweg is meghalt a Cad-tónál. B. az ő jegyzeteit is megmentette és Londonba küldte, azután Szekotoba utazott, melynek fejedelme barátságosan fogadta. 1853 jun. 12. elérte Szajt, a Niger mentének egyik fontos kereskedőhelyét és a folyamon átkelve, az európaiaktól még nem látott Gurmán, Libhthakon és Dallán át szept. 7. Timbukuba jutott. Ott elkészítette a nyugati néger országok térképét és csillagászati megfigyeléseivel pontosan megállapította a városnak sokat vitatott földrajzi fekvését. Mikor megtudták, hogy keresztény, élete veszélyben forgott; de végre 1854 máj. 8. mégis elutazhatott. Gagoban mint az angolok követte ünnepélyesen szerződést kötött, mely szerint azontúl szabad volt az angol hajóknak a Niger ama részén is járni. Aug. 30. Vurnoba ért, amelyet egészségesen hagyott el okt. 5.; 18. már Kanoba jutott. Onnan csak nov. közepén mehetett tovább Bornu felé. Kano és Kuka között, Bundinál dec. 1. találkozott az utána küldött Vogellal. Ez Szinderbe ment tovább, B. pedig Kukába utazott, ahol ünnepélyesen fogadták dec. 12. Vogel dec. 28. érkezett ugyanoda és egy hónapot együtt töltött a két híres utazó. B. 1855 május elején indult el északra, hazafelé. Bilmánon és Murzukon át aug. 21. érte el Tripoliszt és szept. 8. Marséillet. B. hat évi utazása korszakalkotó volt az afrikai felfedezések történetében. Sikerei élelkebb érdeklődést keltettek Afrika iránt. B. útleírásának címe: Reisen und Entdeckungen in Nord- und Zentral-Afrika (Gotha 1857—59. 5. köt.; kivonatosan u. o. 1859—60, 2 köt.). A londoni és párisi földr. társa-

ságok nagy aranyérmükkel tüntették ki, az oxfordi egyetem pedig tiszt. doktorává választotta. Ő maga újra megkezdte Berlinben egyetemi előadásait. Útleírása befejezése után 1858. Kis-Ázsiába utazott; vele ment Mordtmann is. E régészeti szempontból tett utazásának eredményeit Reise von Trapezunt durch die nördliche Hälfte Kleinasien (Gotha 1860) c. művében írta meg. 1863-ban elhunyt mesterének, Ritternek tanszékére nevezték ki, akinek emlékére a Ritter-alapítványt létesítette. 1881-ben Spanyolországban, 1862. Törökország keleti részében tett tanulmányutát, s Reise quer durch das Innere der europäischen Türkei c. cikksorozatban írta meg (Zeitschrift für Allg. Erdkunde, Berlin 1863—64). Utóbb még Európa egyéb részeit is (Olaszországban, Dalmáciát, Montenegrót) bejárta, s miközben az ott szerzett tapasztalatairól beszámolóját írta, érte utól a halál. Nagy afrikai utazásának filológiai eredménye: Sammlung und Bearbeitung Zentralafrikanischer Vokabularien (Gotha 1862—66 3 rész). V. ö. Koner, Heinrich B. (Zeitschr. d. Ges. f. Erdkunde in Berlin 1866).

4. B. (B.-Harmating), Hermann, báró, természetbúvár utazó, alpi kutató, szül. Bajorországban, Eurausburgban, 1843 máj. 15., megh. Loandában 1876 dec. 7. 1876-ban a portugál kormány Angola és Benguela földtani kikutatásával bízta meg; de B. rövid ideig tartó működésének fáradalmi következtében lázba esett és meghalt. Tanulmányai: Aus den nördlichen Kalkalpen (1874) és David Livingstone der Afrikareisende; Ostafrika von Limpopo bis zum Somaliland (1875).

5. B., Karl, rézmetsző, szül. Eisfeldben, 1787 okt., megh. Kasselben 1853 szept. 12. Eleinte az ötvösséget tanulta, majd Stuttgartban Müller János Gotthold vezetése alatt 6 éven át elsajátította a rézmetszést, 1817. pedig Rómába ment, hol Amslerrel a Cornelius Nibelung-illusztrációihoz való címlap metszéséhez fogott. Később Nürnbergben, Freiburgban, Majna-Frankfurtban tartózkodott; itt metszette a lebegő Charitast Vogel v. Vogelstein pillniti tetőféménye után; Darmstadtban, végre Hildburghausenben telepedett le. Mint író elbeszélései és költeményei, továbbá Bonghinak a rézmetszésről írt munkájának átdolgozása tették ismeretessé. B. elmezavarban maga vetett véget életének.

6. B., Theodor, német politikus és nemzetgazdász, szül. Duderstadtban 1849 júl. 16., megh. Baden-Badenben 1909 jun. 3. 1872-ig ügyvéd volt Brémában, 1876-ig asszessor Bremerhavenben, 1883-ig pedig a brémai kereskedelmi kamara szindikusa. 1883 óta a Die Nation című berlini hetilapot szerkesztette. 1887. a birodalmi gyűlésbe választották, ahol a német-szabadalvi pártosz, 1893. pedig a szabadalvi egyesüléhez csatlakozott. Munkái: Amerikanisches Wirtschaftsleben (Berlin 1887) és Amerikanische Eindrücke (u. o. 1907).

Bartha, I. Béla, egyházpolitikai és jogi szakíró, szül. Ftllésden (Szatmár) 1861 okt. 27. Jogi tanulmányait a sárospataki kollégium jogakadémiáján és a budapesti egyetemen végezte. 1887-ben az eperjesi ág. ev. jogakadémia tanárává választották, 1891. a sárospataki, 1895. a debreczeni

ref. jogakadémiára ment át, honnan a selmecz-bányai banászati főiskola tanárává neveztek ki 1905-ben. Eredeti munkái: *Statisztikai tanulmányok a magyar protestantizmusról* (Budapest 1890); *A házassági jog reformja* (Kassa 1891); *Polgári házasság és házassági bíráskodás* (Budapest 1892); *Toldozás vagy reform* (Eperjes 1891); *Pár szó a jogi szakoktatás reformjához* (Budapest 1891) stb. 1894–96-ban felelős szerkesztője és kiadótulajdonosa volt az általa alapított *Óráló* c. protestáns politikai lapnak. Egyideig társzerkesztője volt a Debreczeni Protestáns Lapnak is. Fordította: *Laveleye* Emil egyházközpontú tanulmányait.

2. *B. Boldizsár*, krónikairó, szül. Szoboszlón, 1686. és 1689. debreczeni főbíró volt. Munkája: *Rövid Chronica avagy oly beszélgetés, mely az közelbeli évtizedek alatt Debreczenben esett emlékeztető dolgokról íratott és szedelegetett össze* (Debreczen 1666. Lenyomatva újra a XIX. sz. első felében a debreczeni naptárakban.) A Nenz. Múzeumban megvan a krónikának két XVIII. sz.-beli másolata. Toldy említi, hogy 1819. Bésben is ki nyomtatták. A krónika számos fontos okiratot használt fel Debreczen 1564—1664. történetéből.

3. *B. Gábor*, orvos, szül. Tésőn 1857 márc. 20. Orvosi tanulmányait a budapesti egyetemen végezte, hol 1880. avaták orvosdoktorrá. 1890-ben magántanári képesítést nyert. 1895 óta a budapesti kereskedelmi kórház sebészeti főorvosa. Irodalmi dolgozatai magyarul és németül jelentek meg.

4. *B. János* (családi nevén *Finlandi* János, 1798—1852), a Nemzeti Színház első korszakának egyik legkiválóbb színésze. Gazdag adománnyal voltak, hatalmas alakja, kiadós hangja, de fogyatékos intelligenciája és műveltsége. Muzsikusi érzény fia volt és színházi szobából vergődött fel az ország egyik első színészévé. Legjelesebb alakítása volt Shakespeare Lear királya.

5. *B. Miklós*, politikus és publicista, szül. Rugonfalván, Udvarhely megyében, 1848 nov. 14., megh. Budapesten 1905 okt. 22. Jogi tanulmányokat végzett a fővárosban, majd aljegyzője lett Udvarhely megyének, melynek egyik kerülete már 1873. orsz. képviselővé választotta. B. politikai pályafutásának nyitánya a Tisza Kálmán-féle balközéphez fűződik, melynek a Deák-párttal való összeolvadása után haláláig hú barátjával, Ugron Gáborral együtt a szélsőbalhoz csatlakozott, mely nem sokkal később a függetlenségi és 48-as jelzést vette fel. 1875—80-ig nem volt tagja a képviselőháznak, hanem mint hírlapíró működött, jobhadán Kolozsvárt, hol 1880. megalapította az *Ellenzék* c. lapot, mely szenvedélyes hangon, de mindvégig fordulatlan és fényes nyelvű cikkekben hirdette a függetlenségi politika jövőjét. B. a házon kívül is ama kombattáns ellenzéki gárdának volt a publicistája, mely harminc éven át nem lankadó kegyvel ostromolt egy hatalmas, megsejtosított rendszert. Az országos figyelem mégis csak akkor fordult feléje, midőn 1880. őszén egy hírlapi cikke miatt két katonatiszt saját szobájában megmártadta és véresre vagdalta. Ez a botrány annyira megnövelte népszerűségét, hogy az 1881.

választásokon elnyerte Kolozsvár I. kerületének mandátumát. Erdélyi hírlapírói működésének legbecesebb eredménye volt ama hatalmas magyar társadalmi mozgalom életrekelteése, mely az E. M. K. E. megalapításában öltött testet. A függetlenségi párt különböző áruvalataiban B. ama közjogi haladottabb, egyéb tekintetben azonban konzervatívabb részhez csatlakozott, mely Ugron Gábor vezetésével állt s nem elégedett meg a pártnak merőben negatív irányú tevékenységével. E különböző töredékek eloinéi együttes harcaikat vívták a Tisza-kormány ellen, különösen viláros parlamenti és publicisztikai hadjáratot intéztek ellene az 1889-iki véderőtörvényjavaslat tárgyalása alatt. Hogy a kormány közös kiadásait hatályosabb ellenőrzéssé, a függetlenségi párt Ugron-szárnya B.-val együtt bement a delegációkba, hol nem kevésbé szenvedelmes vitákat provokáltak. B. utóbb a *Magyar Hírlap*, majd a *Magyarország* hasábjain intézett kemény támadásokat az egymást követő szabadlevél kormányok ellen; számos tüzes hangú cikket írt a közigazgatás-államosításra, a pelgári házasság, valamint a többi egyházközpontú javaslatok ellen. Különösen kiméletlen módon sujtott le a Bánffy-kormányra, melyet azzal vádolt, hogy a kormányzati korrupció mesterségesen támogatja, mintegy tenyészti. A hírhedt 1896-iki általános választásokon ezért a kormány kibuktatta, de már 1897. Gyula megválasztása, 1901 óta pedig haláláig Zenta város képviselője volt.

E heves parlamenti és sajtóhadjáratok alatt B. mindig a szélsőségben lebegett, mint a viharban hanykódó hajó. Váltak olyanok, akik rajongtak írásaiért, de szép számmal olyanok is, akik gyűlölték és hasonló medorban, gyakran becsületében is megvádolták. Cikkeit megosztott érzellemmel fogadták, de egyet mindenkinek pártkiülönbség nélkül el kellett ismernie: stílusának erejét, nyelvének festői hatalmát és mély tüzét. E tulajdonságok szépirodalmi műveit is egyénikékké és vonzókká tették; a *Hungalok* (1897), a *Kazár Földön*, mely országos érdeklődést keltett és néhány érzelmes nevelője és kisebb színműve, melyekért a Petőfi-társaság sorába választotta. Sajtóbeli működése hatásának és kifejlődésének tetőpontját a nemzeti küzdelem napjaiban érte el, melyek közepében, szinte a válságos küzdelmek hevében érte a halál rövid betegség után. Sirjánál tartott beszédében Appenyi E. halálát azon tragikus helyzethez hasonlítá az ellenzékre nézve, mikor a döntő csata előtt a tenger-nagynak jelentik, hogy legerősebb páncélos hajója elsüllyedt. Összes műveit (eddig 3 köt. jelent meg) 6 kötetben Samassa János, Szmertnik István és Sztankovics Ferenc rendezik sajtó alá. A keresepi temetőben felállított díszes sírmlékét az akkori kormány tagjainak jelenlétében 1907 okt. 22. leplezték le. V. ö. *Hentaller* Lajos, B. Miklós (Vasárnapi Ujság 1905. 44. sz.).

6. *B. Richárd*, magánjogász, szül. Lőcsén 1871 okt. 30. Birósági szolgálatba lépett 1895. és 1903. törvényszéki bíró lett. 1896 óta az igazságügyminisztériumban működik, ahol a pelgári törvénykönyv előkészítő munkálataiban vesz részt. A magyar állam képviselőjében részt vett a lány-

kereskedelem és pornográfia tárgyában 1910. tartott párisi nemzetközi konferencián. B. a *Kritikai tanulmányok a magyar általános polgári törvénykönyv tárgyalásához* (Budapest 1901) c. füzetek egyik szerkesztője volt. E Loxikon magánjogi munkatára.

Barthel, 1. Karl, német irodalomtörténész, szül. Braunsehweigban 1817 február 21., megh. u. o. 1853 márc. 22-én, mint gimnáziumi tanár. Fő műve az 1850. nagyszámú közönség előtt tartott fölolvasásokból koletkezett munkája: *Die deutsche Nationalliteratur der Neuzeit* (1850, 10 kiadást ért), a szerző vallásos álláspontjánál fogva íteleiben és fölfogásában egyoldalú, de vonzóan írt olvasmány.

B. 2. Melchior, német szobrász, szül. Drezdában 1625 dec. 10., megh. 1672 nov. 12., sokáig tartózkodott Olaszországban. A velencei Frari-templomban ő készítette Pesaro doge (megh. 1669) ismert sír-emlékét, a különböző színű márvány nem éppen izéles egyesítésével. 1670-ben Drezdában udvari szobrász lett. Finom élelantsontfaragványaiából egész sorozat van a drezdai Grünes Gewölbe-ben.

Barthélemy, 1. Auguste Marseille, francia költő, szül. 1796. Marsailleben, megh. 1867-ben. Napoleon dícsőítésére írta *Napoleon en Egypte* c. eposzát. 1831-ben megalapította a *Némesis* c. szatirikus hetilapot, mely egy évig leghevesebben támadta a kormányt, úgy hogy a kormány kénytelen volt B.-t megvásárolni. Ezóta elfordult tőle a közvélemény. Költéményei barátjának, Mérynek verseivel együtt jelentek meg 1833., 6 kötetben.

B. 2. François, marquis de, francia pair, szül. Aubagneban 1747 okt. 20., megh. 1830 ápr. 3. XVI. Lajos 1781. mint teljhatalmu minisztert Svájcba küldte és ő kötötte meg 1795. Baselen előbb Poroszországgal és nemskára ezután Spanyolországgal a békét. 1797. visszatért Párisba. Letourneur helyébe tagja lett a direktoriumnak, do a fructidor 18-iki államesiny következtében Cayenneba deportálták, honnan azonban nemskára hat társával Angliába menekült. 1799 nov. havában az első konzul visszahívta; 1800 febr. 10. a szenátus tagja lett; több az első konzul a szenátus alelnökének és grófnak nevezte ki. Midőn a szenátus 1814 április 1-én a császárt trónjától megfosztotta, B. ölnökölt. A restauráció után pair és a besülettrend nagykeresztelott, de Napoleon 1815. kitörőle a pairek névsorából; a második restauráció ezért államminiszterré való kinevezésével kárpótolta és még a marquisi ranggal is kedveskedett neki. Reakcionárius hajlamai miatt elvesztotte népszerűségét. V. ö. A Kaulek által kiadott *Papiers de B.*, ambassadeur de Franco en Suisse c. oklevélgyűjtemény, (1887—95. jelent meg Párisban 5 köt.), *Stroehlin*, La mission de B. en Suisse (Genève 1900).

B. 3. Hippolit, francia katonai író, szül. Algériban 1840 júl. 31. 1869-ben tanár lett a saint-cyri kat. iskolában; részvét Trochu vezérkarában az 1870—71-iki hadjáratban s mint százados 1878. visszalépett és hírlapíráásra adta magát. Megh. Párisban 1900 nov. 19. Munkái: *Manuel du fantassin* (1873); *Cours d'art et d'histoire militaire* (1877, 2. köt.), melynek egyik része Les armées européennes (1877) külön is megjelent; *Avant*

la bataille (1886); *L'Ennemi* (1887) és *La Guerre* (1890).

B. 4. B., Jean Jacques, francia régiségbűvár, szül. Cassisban (Provence) 1716 január 20-án, megh. 1795 ápr. 30. Marseille-ben végezte a teológiát, de szívesebben foglalkozott archeológiai és numizmatikai tanulmányokkal. 1745-ben a párisi királyi éremgyűjtemény hivatalnok. 1753. podig igazgatója lett. 1754—57-ig királyi megbízás folytán tudományos célból beutazta Olaszországot. A forradalom azonban nemesk hogy meghúsiította a szervezett éremgyűjtemény katalógusának kiadását, hanem magát az agg tudóst is bajba keverte. Mint «diaziatlan arisztokratát» 1793 szept. 2. börtönbe vottették. Néhány óra mulva kiszabadult ugyan, de azóta teljes visszavonultságban élt. A feliratok akadémiája 1747. tagjának választotta. Irói hírnevét a *Voyage du jeune Anacharsis en Grèce* (Paris 1788, 7. köt.) c. művével alapította meg, amelyben élénken és híven rajzolja Görögország virágzása korának társadalmi viszonyait. Ez magyar fordításban is megjelent. Egyéb művei közül megemlítendők: *Réflexion sur quelques monuments phéniciens* (Paris 1750); *Réflexion sur l'alphabet et la langue de Palmyre* (1754); *Amours de Carite et de Polydore* (Paris 1760) c. regényét állítólag görögöb fordította. *Oeuvres diverses* c. alatt hátrahagyott iratait Sainte-Croix rendezte sajtó alá. Paris 1798, 4 kötet.

Barthélemy Saint-Hilaire (ejtsd: — szént-iler), *Jules*, francia tudós és államférfi, szül. Párisban 1805 aug. 19., megh. u. o. 1895 nov. 24. Tanulmányait bevégezvén, pénzügyminiszteri tisztviselő lett, do hírlapírással is foglalkozott és a Thiers, Mignet, Rémusat és mások által az 1830-iki kir. «rendeletek» ellen kiadott tiltakozást szintén aláírta. 1833—48-ig kizárólag a tudományak szentelte idejét. Aristoteles műveinek fordítása révén a College de France-on a görög és római bölcsészet tanára lett, 1839. pedig az erkölcsi és politikai tudományok akadémiája választotta tagjának. 1848-ban a törvényhozó nemzetgyűlés tagjának választották, hol a mérsékelték pártjához csatlakozott. Az 1851-iki államesiny után a Mazasba zárták. 1852-ben pedig megfosztották tanszékeitől, mert III. Napoleonnak nem akarta letenni a hűségküti. 1870-ig újra csak tanulmányainak élt. 1871-ben a nemzetgyűlés választották és barátjának, Thiers köztársasági ölnöknek titkára lett. 1876-ban a szenátus görök tagjának választották, ahol szintén a balközéppel szavozott. 1880 szept. 30-án átvette a Forry-miniszteriumban a külügyi tárcát, melytől azonban már a következő év novembereben megvált. Főbb művei: *Aristoteles eml. fordítása*; *De la logique d'Aristote* (1839, 2 köt.); *De l'école d'Alexandrie* (1845); *Sur los Vedas* (1854); *Do Boudhisme* (1855); *Le Boudha et sa religion* (3 kiad. 1866); *Mahomet et le Coran* (1865); *Philosophie des deux Ampère* (2. kiad. 1869); *A la démocratie française* (1874); *Do la métaphysique, sa nature et ses droits* (1879). Magyar fordításban: *A filozófia viszonya a természettudományokhoz és a valláshoz*. Fordította *Peterfi Jónó* (Budapest 1890, Akadémia). *Azonfelül sok értekezést írt még a Journal des savants*-ba. V. ö. *Pivot*, B. (Paris 1899).

Barthet, Armand, francia költő, szül. 1820. Bossancban, megl. 1874-ben. Hírlapí cíkkéket, elbeszéléseket és színműveket írt. Legismertebb a Rachel számára írt verses buletteje, *Le mouleau de Lasbio*.

Barthez, Paul Joseph, mult századbeli híres francia orvos, szül. Montpellierben 1736 dec. 11., megl. Párisban 1806 okt. 15-én. 1761-ben tanár lett a montpellieri egyetemen és itt mint gyakorló orvos is egyetemenek európai hírt szerzett. Különböző okok következtében azonban elhagyta állását, Párisba ment, hol nagy örömmel fogadták, s hol az Orléans-i hercegnek, majd a királynak nádvari orvosa, tud. akad. tag stb. lett. A forradalom kitörésekor elhagyta Páris-t s különböző helyeken élt, mint gyakorló orvos. A köztársaság 9-ik évében nyrtanár lett Montpellierben; 1805 pedig visszatért Párisba és élte végéig itt maradt. Ő volt a megalkotója a *Vitalizmus* elméletének, mely elmélet a század első évtizedeiben el volt terjedve a német orvostudományban is. Nevezetesebb művei: *Nova doctrina de functionibus corporis humani 1774—* *Nouveaux éléments de la science de l'homme 1778* (a legtöbb európai nyelvre lefordították); *Nouvelle mécanique des mouvements de l'homme et des animaux (1798., németül 1800.)* stb.

Barthold, Friedrich Wilhelm, német történész, szül. Berlinben 1799 szept. 4., megl. Greifswaldban 1858 jan. 14. Wilken, Raumer és Wachler tanítványa volt. 1826—34-ig a königsbergi Frigyes-kollégiumban, 1834 óta a greifswaldi egyetemen működött. Főbb művei: *Der Römerzug König Heinrich's von Lützelburg c. munkája (Königsberg 1830—31. 2 köt.)*; *Goorg von Frundsberg (Hamburg 1833)*; *Geschichte von Rügen und Pommern (u. o. 1839—45. 5. köt.)*; *Geschichte des grossen deutschen Krieges vom Tode Gustav Adolfs ab (Stuttgart 1841—43. 2. köt.)*; *Die geschichtliche Persönlichkeit in Jakob Casanovas Memoiren (Berlin 1846)*; *Geschichte der Fruchtbringenden Gesellschaft (1848)*; *Deutschland und die Hugonotten (Brem. 1848. 1. köt.)*; *Geschichte der Kriegsvorfassung und des Kriegswesens der Deutschen (2. kiad. Leipzig 1854.)*; *Geschichte der deutschen Städte und des deutschen Bürgertums (1850—53, 4 köt.)*; *Geschichte der deutschen Hansa (1853—54, 3 köt.)*.

Bartholdi, Frédéric Auguste, francia szobrász, szül. Kolmarban 1834 ápr. 2., megl. 1904 okt. 4., Eleinte építészetet, majd Ary Scheffer vezetése alatt festészetet tanult, de utóbb teljesen a szobrászatnak szentelte magát és a legtermékenyebb francia szobrászok egyike lett, ki a nagy, emlékszerű művek hosszú sorát hozta létre. A legnevezetesebbek közülük: *Vercingetorix lovasszobra Clermont-Ferrandban*; *Elszász átka c. szoboresport Párisban (1872)*; *Lafayette partraszállása Amerikában (New York 1873)*; a híres belforti oroszlan, az 1870—71-iki háború emlékére Belfortban sziklából kifaragva (1878); a Szabadság óriási, 46 m. magas, rézből domborított szobra, mely a newyorki kikötő bejáratánál mint világítótorony szolgál, a francia köztársaság ajándéka az Egyesült-Államoknak (1886); *Washington és Lafayette páros emléke Párisban (1892)*; *Hoff őrmester emlékszobra (1904)* és az az emlékmű Párisban, mely

a léghajózás Páris ostroma alkalmából történt alkalmazásának emlékére már B. halála után állíttatott föl. B. 1902. meghívott tagja volt az Erzsébet királynő budapesti emlékszobrára hirdetett pályázat bíráló bizottságának.

Bartholdy, Jakob Salomo, perosz diplomata, szül. Berlinben 1779 máj. 23. zsidószülöktől, megl. Rómában 1825 júl. 27. Nagy utazásokat tett Olasz- és Görögországban (Bruchstücke zur nähern Kenntniss des heutigen Griechenland, Berlin 1805). Ez évben protestáns vallásra tért. 1809-ben a bécsi népfelkölök soraiban hareolt Napeleon ellen 1809. (V. ö. *Der Krieg der Tiroler Landloute im Jahre 1809*, Berlin 1814). Párisba kísértó a szövetséges hadak (1814) s részt vett a bécsi kongresszusban 1815. Londonban ismerkedett volt meg Consalvi bibernokkal, kinek életét megírta 1815. (Züge aus dem Lobden des Cardinals Consalvi, Stuttgart), 1815-ben perosz ügyvivő lett Rómában és részt vett az aacheni kongresszusban (1818). Nagy műbarát és kitünő műértő volt. Régiség- és freskógyűjteményét a berlini múzeum szorozta meg. Az u. n. *Casa B.* (Rómában a Villa Sistinában), melyot Cornelius, Overbock, Schadow és Veit freskói díszitnek, 1884 óta a jesuiták birtokában van. *Dovrep*, Dio Wandgomáide der Casa B., (Berlin 1899). B. *Mendelssohn Felix* nagybátyja volt, aki tőle vette fel a B. nevet.

Bartholini-mirigy, a nő külső nomi szerveihoz tartozó mirigy, mely nevét Bartholini elasz anatemustól nyerte (egyéb tudományos nevei *glandula vulvo-vaginalis seu Duvernoy'scu Couperii*). Leginkább kankósan (l. o.) szokott megbetegodni. Szorokozaténél fogva minden fertőző folyamat bonno igen hosszú időig (gyakran teljesen lap-pangva) képes megmaradni. — *Bartholinitis*, a B. gyuladása.

Bartholinus, Erasmus, dán orvostudor, szül. Reeskildeben 1625 aug. 13., megl. Kopenhágában 1698 november 4. Miután tanulmányait elvégezte, nagyobb tanulmányutat tett Angliában, Hollandiában, Franciaországban és Olaszországban. Innen visszatérván, a fizika, majd az egézségtan tanára lett a kopenhágai egyetemen. Különösen az izlandi pát kettős fénytörését tanulmányozta, s orronéve azt találta, hogy a két megtört sugár közül az egyik a rendos törési törvényt követi, míg a másik, melyet mozgékonyknak nevez, attól eltér. A közönséges sugár törési arányát olyan-nak találta, mint 5 : 3. Azt is megfigyelte, hogy a másik sugár némely irányban nem török meg, ellenben a sarkítás tüneményét nem vette észre. Ezen észleleteit leírta: *Experimenta Crystalli Islandici Distiactistici, quibus mira et insolita reflectio detegitur, Havniae 1669. c. munkájában.*

Bartholmæss, Christian, francia bölcseész, szül. *Elszászban* Geisselbronnban 1815 feb. 26., megl. Nürnbergben 1856 aug. 31. 1853-ban a filozófia tanára volt Strassburgban. Az újkeri filozófia történetének derék munkása volt. Művei: *Jordano Bruno (2 köt., 1847)*; *Histoire philosophique de l'académie de Prusse (2 köt. 1851)*; *Histoire critique des doctrines religieuses de la philosophie moderne (2 köt., 1855)*; *Huet, évéque d'Avranches, ou lo scepticisme théologique (1849).*

Bartholomae, Christian, német nyelvtudós, szül. Forst öb Limmersdorfban (Bayreuth mellett) 1855 jan. 21. Előbb Strassburgban, 1909 óta Heidelbergben egyetemi tanár. Fő művei, kivált az ó-iráni filológia köréből: Das altiranische Verbum in Formenlehre und Syntax dargestellt (München 1878); Die Gâthâs und heiligen Gebete des altiranischen Volkes (Halle 1879); Arische Forschungen (u. o. 1882—87, 3 füz.); Handbuch der altiranischen Dialekte (Leipzig 1883); Beiträge zur Flexionslehre der indogermanischen Sprachen (Göttersloh 1888); Studien zur indogermanischen Sprachgeschichte (Halle 1890—91, 2 füz.); Arisches und Linguistisches (Göttingen 1891); Vorgeschichte d. irischen Sprachen és Awesta-sprache und Altpersisch, a Grundriss der iranischen Philologie című műben (Strassburg 1895—1896); Altiranisches Wörterbuch (1902).

Bartholomaeus (edesszai). Egy szerzetes neve, ki körülbelül Kr. u. 730 táján élt Szíriában. Ő a szerzője annak a kéziratnak, mely a Korán cáfolata e. alatt ismeretes, és amelyet a leydeni könyvtárban őriznek. Nyomatásban Mignenél 104. köt.

Bartholomäussee, l. *Königssee*.

Bartholomé, Albert, francia szobrász és festő, szül. Thivervalban 1848 aug. 29., eleinte festéssel foglalkozott és Bastien-Lepage és Manet hatása alatt főleg falusi genreképeket festett. Felesége halálának (1886) hatása alatt a szobrászatra adta magát, hogy az elhunyt emléket megörökíthesse. A crépy-en-valsais-i temetőben levő síremlék elkészítése után (1891-től), az egész emberiség gyászatát kifejező emlékművet foglalkozott és 1895. állította ki az emlékmű mintáját, melyet a francia állam és Páris városa mészkből kifagratott és a párisi Père Lachaise temetőben felállítottat. A *Monument aux morts* (Halottak emléke), melyet 1899 nov. 1-én lepleztek le, fölépítésének ereditésével, a szobrászati részek megkapó realizmusával, a halál gondolatának mélyen megindító kifejezésével az újabb szobrászat legkiválóbb alkotásai közé tartozik és nagy befolyást gyakorolt az utolsó évtizedek monumentális szobrászatára (gipszöntvénye a budapesti Szépműv. Múzeumban). B. egyéb művei közül említendő: Síró gyermek (bronzszobor, 1894 Páris, Musée du Luxembourg); Haját fonó leány (Drezda, Albertinum); Meilhae síremléke a párisi Montmartre-temetőben, Rousseau szobra a párisi Pantheonban, stb. B. 1907. mint meghívott tag vett részt a budapesti szabadságharc-emlékre hirdetett pályázat bíráló bizottságában.

Bartholomít (ásv.), piritből képződött vasnátronszulfát St. Bartholomewből Nyugat-Indiában.

Bartholomíták, két vallásos társulat: 1. örmény vazulrendi szerzetesek, akik a Monte Nigróról (Örményországi) való elűzetésük után 1307. Genovában és Olaszország más helyein telepedtek meg. Nevüket a genovai Szt. Bertalanról címzett templomuktól vették. Első előjárójuk halála után a dominikánusok mintájára alakultak át. VI. Ince 1356. megerősítette az új szervezetet és tagjainak megengedte, hogy külön generálist választthassanak. A mindinkább hanyatló szervezet végre X. Ince pápa 1650. eltörölte. — 2. B.-nak nevezték ama világi papokból álló társu-

lat tagjait is (Institutum clericorum saecularium in communi viventium), kik esküvel kötelezték magukat arra, hogy a püspök kívánataira bármilyen lelképásztori teendőt elvégeznek, jövedelmök pedig, amennyiben azt más jétköny célra nem fordítják, a társulat közös tulajdonába megy. A társulatot 1640 körül Tittmoningban (Felső-Bajorország) *Holzhauser* Bertalan alapította, XI. Ince pápa pedig 1680-ban megerősítette.

Barthonia (Bartenland), a régi Poroszféld egyik kerülete, amelyet a XIII. sz.-ban a német lovagrend foglalt el és amelynek helyét Königsberg közigazg. kerület Friedland, Rastenburg és Rössel járásai foglalják el.

Barthou (ejtsd: bartú), *Jean Louis*, francia politikus, szül. Oleron-Ste-Marie-ban 1862 aug. 25. Ügyvéd lett Pau-ban; 1889. mérsékelt köztársasági programmal képviselővé választották. 1894 máj. a Dupuy-kabinetben a közmunkák tárcáját kapta, 1896—98-ig pedig a Méline-kormányban belügyminiszter volt.

Bartica Grove, Essequito (l. o.) brit-guyanai kerület fővárosa.

Bartle Frere, l. *Frere*.

Bartlett, l. *John Russell*, jeles amerikai etnológus, történetíró és bibliográfus, szül. Providencében (Rhode-Island) 1805 okt. 23. megh. u. o. 1886 máj. 28. Előbb kereskedő volt, de 1849 óta a történelemnek és etnológiának szentelte életét. Galatin barátjával megalapította az American Ethnological Society-t, s amellett hosszú éveken át a newyorki Historical Society titkára is volt. 1850-ben az Észak-Amerika és Mexiko közti határvonal megállapítása végett kiküldték biztosnak, s három éven át bejárta a Mexikói-öböl és a Csendes-óceán közt elterülő prairieket, valamint Texas és Új-Mexiko nagy részét. Az expedíció tudományos eredményeit maga a kormány tette közzé (1857—1858). Személyes tapasztalatait pedig Personal narrative of explorations and incidents in Texas, New-Mexico, California, etc. (New York 1834, 2 köt.) c. művében írta meg. Egyéb művei közül legfontosabb: Catalogue of books relating to North and South-America, the Civil War and to Slavery (New York 1867, 4 kötet).

2. *B., Paul Wayland*, amerikai szobrász, szül. New Havenban 1865. Frémiet és Carriés tanítványa volt Párisban, hol állandóan letelepedett. Eleinte állat-szobrászattal foglalkozott és a párisi Jardin des Plantesban van néhány szép állatsoportja. Későbbi, monumentális művei közül a legkiválóbbak: Kolumbus és Michelangelo szobrai a washingtoni Congressional Libraryben; Washington lovasszobra Washingtonban; Lafayette lovasszobra a párisi Place du Carrouselen.

Bartl. et Wendl. növénynevek mellett *Bartling* (l. o.) és *Wendland* Henrik Ludolf (1791—1869) nevének rövidítése. Herrenhausenban, Hannover mellett udvari kertinspektor volt.

Bartling, Friedrich Gottlieb, német botanikus, szül. Hannoverben 1798 dec. 9., megh. Göttingenben 1875 nov. 20. Hazánkban is megfordult, s különösen Horvátország és a tengerpart növényzetét tanulmányozta. Göttingenben a növénytan tanára s a botanikus kert igazgatója volt. Munkái: De litoribus ac insulis maris Liburnici (Hannover

1820: *Ordnes naturales plantarum* (Göttingen 1830); *Flora der oesterreichischen Küstenländer* (n. o. 1825, a Boitrago ben). Irt a göttingeni növénykertrol is (Der botan. Garten in Göttingen 1837).

Bartmann v. Bartmünchen (ném.), a Rajna vidéken, különösen Rheinu-ben és azonkívül Ang-

labán a XVI—XVIII. sz.-ban készült kőeserpkorsók, melyek nyákan többé-kevésbé modellált férffej látható, melynek szakállá az edény hasára lelog. A B. anyaga változó, máza rendszerint barna és vastag, formája többnyire orsóra emlékeztet.

Bartmann.

Bartók, I. Béla, zeneszerző és tanár, szül. 1881 márc. 25-én Nagyszombat-műkloson. Iskolai tanulmányai mellett a zenét Nagyváradon Kerschtől, Pozsonyban Erkel Lászlótól tanulta, azután Budapestre jött a zeneakadémiára s itt főleg *Kossuth* c. szimfóniai zenekölteményével tűnt fel, melyet 1904 a fillarmonikusok mutattak be, s később Hans Richter Manchesterben is előadta. 1906-ban kinevezték a kir. zeneakadémiára a zongorafőtan-szék rendes tanárává. Főbb zeneszerzeményei: *Rapszódia* zongorára és zongorára; *Zongora-ötös*; két *szüle* zenekarra; 14 zenekaradarab; *Vonós-négyes*. 2 *Elégia* zongorára stb.; van több zongorapedagógiai munkája is. A magyarországi zenei töklöre beható tanulmányozója, mint ilyen, több száz magyar, tót és román népdalt gyűjtött.

2. **B. György**, bölcsészettudoktor, erdélyi ref. püspök, szül. Málnáson, Háromszék vármegyében 1845. megh. 1907 dec. 19. Kolozsvárott. Tanulmányait Nagyenyeden végezte. Egy évig tanító volt, azután 1872 kiülföldre ment s 1874. a tübingeni egyetemen bölcsészettudoktori címet nyert. Ugyanaz év őszén hazajöve, az erdélyi püspök titkára lett; a kolozsvári egyetemen pedig a bölcsészettől magántanári képesítést szerzett. 1876-ban Nagyenyedre lelkésznek választották meg s itt 1889-egyúttal mint helyettes tanár a teológiai akadémián is működött. 1892-ben Szászvárosra ment az odaváló egyház második lelkészül. 1899 ápr. 18. az erdélyi ref. egyházkerület püspökévé választották. Kisebb tanulmányi és cikkei az Egyházi Reformban, az Erdélyi Prot. Közönyben és a Prot. Egyh. és Isk. Lapban jelentek meg. Munkái: *Botola Sámuel élete* (a Nagy papok életrajzában, Budapest 1877); *Az erkölcsei élet legfőbb kérdései* (a Tájékozás az újabb teológia körében c. könyvben, Budapest 1880); *Theol. tudomány és lelkipásztori képzés* (1907); *A református egyházak presbyteriális szervezete* (1904); *Vallás és Élet, Egyház és Allom* (1906). Szerkesztette az Egyházi és Iskolai Szemlélt (1876—1883).

3. **B. István**, fölszentelt tinnini püspök, debrecdi, abaujtomavm.-i származású, megh. Nagyszombathban 1666 márc. 19. Olmützben a jezsuitáknál végezte tanulmányait és ott nyert 1637 aug. 11. magisteri fokot; 1644. pozsonyi, 1647. máj. 28. esztergomi kanonok, azután pécsvá-

radi apát (1657), skopiai v. püspök, 1663 júl. 19. nagyrépost és tinnini fölszentelt püspök lett. Benleky Péter versoit kiadta Nagyszombathban 1664., s előszót irt hozzájuk. E kiadás nygán ismeretlen, de a kolozsvári 1670. kiadás B. esztergomi vikáriusnak Nagyszombathban 1664. kolt előbeszédével jelent meg. V. ö. *Szimonyey*, Magyar Irok és *Zelliger A.*, Egyházi írók Csarnoka.

4. **B. Lajos**, költő, szül. Erdődön (Szatmár vm.) 1851 máj. 24. megh. Budapesten 1902 dec. 31. A gimnáziumot Nagybanán, Szatmárt és Máramarosszigeten végezte, 1868-tól a pesti egyetemen jogot hallgatott. A lapokban elsősorban megjelent költeményeivel és az Üstökösbe irt humorisztikus verseivel figyelmet keltvén, 1869. Jókai az Üstökös belső munkatársává fogadta, majd a lap önálló vezetését is rábízta. B. emellett két évig (1874—75) a Tóth Kálmán Bolond Miskáját is szerkesztette. Később maga alapított élelapot; 1878. megindította a Bolond Istókot, melyet haláláig szerkesztett. Az élelapirással kapcsolatban több humorisztikus naptárt is adott ki: Den Pedró naptár 1875-re, Bolond Istók naptára 1880-ra, Mamelukok naptára 1890-re. Mint politikai költő és satirikus, mindig ellenzéki szemlemben működött, kezdetben a Tisza-párt érdekében a Deák-pártot támatta, a fuzió után pedig egykeri párt-felei ellen fordult. Politikai térről való két első kötet verse is: *Ürtüzek* (Budapest 1877) és *Rágott csillagok* (u. e. 1879, Den Pedró álnévvél). Ezekben még a Jókai-féle Kalkas Márton-versek iskolája érzik. Későbbi verseivel a költészet valódi nemehöz fordult; egymásután jelentek meg lírai kötetei és drámái s a 80-as évek írói karának egyik első tagja volt. Jeles lírai tehetsége hangulati gazdagság és lendület mellett különben bizonyos töredékességet és összhangtalanságot mutatott, mert a külső és belső forma ném volt eléggé hatalmában. Komoly költeményei részint szerelmiek, részint hazafiasak, részint reflexiókkal vegyülve a természetet festik. Első veskötete *Költemények* címmel 1881. jelent meg, ezt követték 1883. az *Újabb költemények*, majd két kötet vers, melyeket természetbenyomásoknak és tájképi hangulatoknak szentelt s annakidőjén nagyon elhíresedtek: *Kárpáti emlékek* (1885) és *Erdőzágás* (1889); ezekben a felfeld lírai festőjének mutatta be magát. Egy kötet elbeszélő költeményt *Téli regék* címmel adott ki. Utolsó verskötete *Remény és emlékek* (Legújabb költemények, 1892). Halála után jelent meg: *Hattyúdalok*, Endrői Sándor előszavával (1906). Mint szinkriti is jelentékeny, bár inkább költői, mint színi sikerrel működött. Első darabját, *A legszebb* e. 3 felvonásos vígjátékot 1879 adták először a Nemzeti Színházban (megjelent 1880); ezt követték: *Kendi Margit* (történeti dráma 5 felvonásban (1881, németül Fromme Rudolftól, versekben 1892); *Thurán Anna* (történeti dráma 4 felvonásban, mely az Akadémia Péczely drámai díját nyerte s a Nemzeti Színházban 1887. került színre, megjelent 1888); *A méhek* (vígjáték 3 felvonásban, először előadták 1889, megjelent 1890); *Erzsébet királyné* (történeti dráma 4 felvonásban, előadták és megjelent 1892); *A örmény* (vígj. 3 felv., először a Nemz. Szính. 1895); *Mohács* (tört. dráma Pap

Henrik rajzaival, 1898). Legutolsó darabja a *János király* (1902). Irt egy bohózatot is: *Haluska Benedek* (3 felv., megjelent 1889) és egy operaszöveget: *Az Abenszeradz*, Chateaubriand után. A Nemzeti Színház kebelében mint a dráma-bíráló-bizottság tagja is működött. A Petőfi-társaságnak alelnöke volt és ott számos ünnepi (és megnyitói) beszédet mondott. A Kisfaludy-társaságban Gyulai Pál elnökségével szemben az ellenzékhez tartozott s nagy része volt abban az agitációban, mely Gyulait lemondásra bírta. Néhány éven át a képviselőháznak is tagja volt függetlenségi programmal.

Bartóky József dr., földmívelési államtitkár, szül. Békéscsabán 1865. Jogi tanulmányait Nagyváradon és Budapesten végezte. 1890-ben Békés vármegye szolgálatába lépett mint szolgabíró, 1894. vármegyei főjegyző lett. 1897-ben hívták meg a földmívelési minisztériumba, ahol 1904. min. tanácsossá, 1910. államtitkárrá nevezték ki. Mindazon szociális törvényjavaslatok előadói tervezetét, amelyeket 1898 óta a földmívelési kormány előterjesztett, ő készítette. Az ő kezdeményezésére indult meg a munkaházéptítési akció, ő szervezte a gazdasági munkáspénztárt, a gazdasági munkásközvetítést, a községi népkönyvtárakat. Felső helyről többször részesült kitüntetésben. Önálló művei: *A gazdasági munkásügyi törvények gyűjteménye* (Budapest 1902); *A munkástörvény magyarzata* (u. o. 1907); *A földmívelésügyi igazgatásra vonatkozó összes törvények és rendeletek* (u. o. 1910, 2 köt.). Munkatárs a Lexikonnak is.

Bartolf Antónia (szül. *Barth*), *Lajos* bajor herceg neje (l. *Lajos*).

Bartoli, 1. *Adolfo*, olasz irodalomtörténész, szül. Fivizzano-ban 1833 nov. 19., megh. Genuában 1894 máj. 16. Eleinte jogi pályára készült, de irodalmi bűvárlatai csakhamar figyelmet keltettek és ez a körülmény a tanári pályára terelte. Több helyen tanárkodott, így a livornói liceumban, a velencei kereskedelmi főiskolában, míg végre a firenzei Regio Istituto di studi superiori irodalomtörténeti tanszékére hívták meg, amely állásban élete végéig nagy hatással volt Olaszország ifjú tudós nemzedékére. Művei közül megemlítendők: I viaggi di Marco Polo; I precursori del Boccaccio; I precursori del Rinascimento; I due primi secoli della Letteratura italiana és hét-kötetes fő műve: Storia della letteratura italiana, mely sok predeti adatával, néha rendszertelenül, Petrarca-ig fejtegeti az irodalom fejlődését.

2. *B., Daniello*, olasz író, szül. Ferrarában 1608 febr. 12., megh. 1685 jan. 13. 1623-ban a joesuita rendbe lépett s 1650. mint a rend történetíróját Rómába hívták; itt halt meg, mint a joesuita kolégium rektora. Fő munkája: *Istoria della compagnia di Gesù* (Róma 1663—73, 5 köt.). Ragyogó leírásokban és magasztalásokban gazdag következő munkája: *Vita e istituto di S. Ignazio* (Róma 1659). Erkölesei és aszkéta irányú könyveiből nemrég is újabb kiadást rendeztek sajtó alá. Fizikai munkái közt nagy föltűnést keltettek annak idejében: *Del ghiaccio e della coagulazione; Della tensione e pressione* (1677); *Del suono* (Bologna 1680) e. értekezései. A nyelvészet terén is volt iro-

dalmi működése. Összes munkáit Marietti adta ki 34 kötetben (Torino 1823—44). Egy műve magyar fordításban is megjelent: Krisztus megtestesülésének érdemei. Ford. a pesti növendékpapság (Budán 1840. M. k. egyetem betűivel).

3. *B., Matteo*, isztriai származású olasz nyelvész, szül. 1873 szept. 22. Albonában. A bécsi egyetemen doktori és magántanári képesítést szerezve, 1902—7. a straszburgi egyetemen működött, 1907 óta a turini egyetem rendes tanára. Nyelvészeti munkáiban különösen az isztriai, Fiume környéki (vegliai), a dalmát és velencei tájszólások neolatini és szláv elemeit kutatja. Főmunkái: *Das Dalmatische* (Altroman. Sprachreste von Veglia bis Ragusa); *Riflessi slavi di vocali labiali romane e romanze, greche e germaniche* (Berlin 1906); *Alle fonti del neolatino* (Trieste 1910); *Dalmazia e Albania* (Rovue de dialect. rom. II. 1910).

4. *B., Pietro Santo* (*Sante*), olasz festő és rézmetsző, szül. Perugiában 1635 körül, megh. 1700 nov. 7. Nicolas Poussinnek volt tanítványa és csakhamar teljesen a rézmetszésre adta magát. Igen sok metszetet készített főleg antik művészeti emlékek, így Trajanus és Marcus Aurelius oszlopainak domborművel után. Ezek archeológiai szempontból ma is becsesek.

5. *B., Taddeo*, olasz festő, l. *Taddeo*.

Bartolini, *Lorenzo*, olasz szobrász, szül. Veronában 1777 jan. 7., megh. 1850 jan. 20., eleinte alabástrom dísztergályk faragásával foglalkozott, 1797. azonban Párisba ment, csakhamar a szobrászatnak szentelte magát és Napoleon mellszobrán kívül a párisi Vendöme-oszlop számára elkészítette az austerlitz-i csata domborművét. 1808-ban Napoleon megbízásából Carrarába ment és ott szobrásziskolát alapított, a császárság bukása után Firenzében telepedett le és ott mint a műv. akadémia tanára is nagy tevékenységet fejtett ki. Firenzében levő emlékszerű művei közül kiemelendők: Machiavelli emlékszobra; Demidov herceg emléke; Leone Battista Alberti, Zamoska grófnő és Fossombroni miniszter síremlékei a S. Croce templomban stb. A legnagyobb sikert Neopolemos és Astyanax szoboreportájával (Milano, Poldi-Pezzoli múzeum) aratta. B. Canova után a legünnepelebb olasz szobrász, a klasszicizta irány elveit a természet beható tanulmányozásával egyesítette.

Bartolommeo, *Fra (Baccio), della Porta*, ol. festő, szül. Firenzében 1472 márc. 28., megh. 1517 okt. 10. Mesterének, Cosimo Rosolliuék műhelyében ismerkedik meg Mariotto Albertinellivel, 1492. közös műhelyt nyit vele. Savonarola hatása alatt 1496—97. elégteli minden világi tárgyú művét és 1500. Szt. Domonkos rendjébe lép be. Mint szerzetes többnyire a firenzei S. Marco-kolostorban tölti életét és — egy ideig Albertinelliivel együtt — nagy festészeti tevékenységet fejt ki. Fiatalkori művei csak igen kis számmal maradtak fenn: Savonarola jellegzetes arcképén kívül főleg a Sta Maria Nuova kolostorban Albertinellivel együtt festett Utolsó ítélet freskó (1498) nevezetes már Raffaele gyakorolt hatása miatt is (most az Uffizi-képtárban). A XVI. sz. eleje óta festett képein mind erősböben érvényesült az a nagyszerű

hatásokra irányuló törekvés, mely a cinquecentót jellemzi és melynek B. egyik fontos üttörője. Amellett velenei tartózkodása alatt az ottani festők kolorizmusa is nagy befolyást gyakorolt reá. Fejlesztést jelző legkiválóbb művei: Krisztus Emauszban, freskó (Firenze, S. Marco); Madonna Szt. János és István közt (Lucca 1509, székesegyház); Szt. Katalin és Magdolna (Lucca múzeum); Madonna G szent társaságában (1509, Firenze, S. Marco) Szt. Katalin eljegyzése (1512, Firenze, Pitti-képtár). Utolsó évében képeinek kompozíciója mind szigorubbá, stílusa mind nagyszerűbbé válik. Mielelőzetele felismerhetetlen hatása elkenere is mélyen egyéni, esetlegesen híján is megkapó drámai hatású B. leghíresebb műve, a Krisztus sátrása (Firenze 1516, Pitti-képtár, *1. a képmel-
léklett*), míg az ugyanazon évben festett Megváltó a negy evangélista között (u. o.), az elrendezés kimerészevel, a rajz nemes egyszerűségével Rafael hatását tükrözteti vissza: mindkettő az igazán vallásos festészet terén a XVI. sz. legkiválóbb termékei közé tartozik. Fönnmaradt szép rajzainak hosszú sora fontos művészettörténeti forrás. V. ö. *Knapp*, Fra B. (Halle 1903).

Bartolovec, kisk. Varsnd vm. varsndi j.-ban, 1900/ 299 lak.; u. p. és u. t. Varsnd.

Bartolovic selo, közs. Modrus-Fiumo vm. ogulini j.-ban, (1900) 104 lak.; u. p. és u. t. Tounj.

Bartolozzi, *Francesco*, olasz festő és rézmetsző, szül. Firenzében 1727., megh. Lissabonban 1815 márc. 7. Eleinte atyjának, B. Gaetano ötvösnek volt tanítványa, azután a firenzei művészeti akadémián tanult és Rómában az antik művészetet tanulmányozta, majd 1745-től Velenében rézmetszéssel kezdett foglalkozni. 1764-ben Angolországba utazott, a király rézmetszője lett és igen nagy tevékenységet fejtett ki. A sokszorosított művészet történetében legnagyobb érdeme, hogy ő fejlesztette ki teljesen az u. n. *ponlózó eljárás*t (l. o.), melynek tetszetős, lágy, festői hatása igen kedvelté tette a kor divatos festői, Reynolds, Gainsborough, Angelica Kauffmann, Cipriani stb. művei — nagyrészt arcképek, mithológiai és allegorikai képek — után készített metszeteit. Híres metszetet készített Copley, Lord Chatham halála c. festmény után. 1802-ben Portugáliába nyert meghívást; élete végét Lissabonban töltötte, mint a műv. akadémia igazgatója.

Bartolucci Viktória, operaénekesnő, szül. Firenzében 1861 ápr. 20. 1881—1890-ig a budapesti M. Kir. Operaház tagja volt. Házassága miatt (Pártos Gyula műépítéssel) megvált a színpadtól s azóta csak mint vendég lépett fel az operában 1899. és 1903.

Bartolus de Saxoferrato (1314—1375). Perugia, Padua s Pavia egyetemében tanítottak a kommentátorok. Azt akarták, hogy a római jogot befogadhatóvá tegyék. Művük az usus modernus Pandectarum, az ü. n. Pandektajog, mely Németországban 1900-ig volt érvényben. A kommentátorok közt a leghíresebb B. Ő fejtette ki a testület (universitas) fogalmát, működése körét (administratio és iurisdictio) az állami törvényhozó és kormányzó hatalom természetét, valamint a jogszabály vonatkozását a személyre, a tárgyra s az ügyleti formára (status personalis, realis, solem-

nitativ). Alapító mestere a *Nemzetközi magánjognak*, mely korunkban, a nemzetek közti érintkezés szaporodásával, a legfontosabb jogok egyike. Híre olyan nagy volt, hogy elegendőnek tartották sirkövére csak annyit vésmi: «Ossa Bartoli». V. ö. *Vescey* Tamás, Római jog (Budapest 1907); *Meili* P., B. (Zürich 1908).

Barton, 1. *Bernard*, angol költő (The Quaker Poet), szül. Carlisloben 1784 jan. 31., megh. 1849 febr. 19. Mint atyja, ki quaker volt, ő is előbb kereskedő lett, de azután magántanító volt Liverpoolban, később pedig egy woodbridgei bankházban működött. Költeményei, melyekben a quakerok vallásossága nyilvánul, kecsességökkel és könnyedségükkel a legkiválóbb szellemeknek, Southeynek, Charles Lambnak, sőt Byronnak a tetszését is megnyerték. Munkái: *Metrical effusions* (1812); *Poems by an amateur* (1818); *Poems* (1825); *Napoleon and other poems, Verses on the death of Shelley* (1822); *Poetic vigils* (1824); *Devotional verses* (1826); *A widow's tale and other poems* (1827); *A new-year's eve and other poems* (1828); *The reliquary* (1836); *Household verses* (1845). — *Loánya*, *Lucy*, néhány vallásos ifjúsági iraton kívül kiadta B. költeményeinek válogatott gyűjteményét 1849.

2. *B., Edmund*, ausztráliai államférfi, szül. Globeben (Sidney mellett) 1849 jan. 13., ügyvéd lett, 1879 óta pedig a képviselőház tagja, 1889—91-ig koronaügyész. Mint az ausztráliai gymarnatok egyesítésére törekvő pártnak fogja. 1900 végén a Commonwealth of Anstralia miniszterelnökévé és külügyminiszterévé nevezték ki. 1903-ban visszalépett és a sidneyi szövetségi törvénytörvények lett bírāja.

3. *B., Elizabeth*, Addingtonban, Kent angol gróf-ságban élt a XVI. sz.-ban, kivégezték 1534-ben. Gyakori látomásai voltak s jövő eseményeket is előre megmondott. Előbb eselődőny volt, azután apáca Canterburyben. Mikor B. VIII. Henrik királynak azt jövendölte és írta, hogy Boloy Annával való házassága után egy hónap múlva meghal, Cranmertől és Cromwelltől szorongatva és kizozva végül bovallotta csalását, mire Boeking Ede és Hadley William szerzetesekkel, mint bűntársakkal, 1534 ápr. 21. Tyburnban kivégezték, azokat pedig, kik a jövendőlésről tudtak és hallgattak, fogságra és vagyonvesztésre ítélték.

Barton-elelet (*Bartonia*), a geológiában a felső eoecének közelibbi megnevezése. Tipusa az angolországi bartoni sphaerosiderit gömböket tartalmazó agyag- és homoklerakodás, mely néhol 120 m. vastagságot is elér. A párisi medencében a beauchampsi homokrétegek tartoznak ide. Hazánkban a budapesti orbitoideses mészkő, a Nummulites Fiehtli és is intermedium tartalmazó mészkő s a Nummulites Schiaceiffii és complanatus tartalmazó rétegek (Esztergom vm.) tartoznak ebbe az emeletbe, valamint a régebben priabonai emeletként különválasztott magasabb szintájú rétegek, a budapestvidéki és az erdélyi bryozoumos margák.

Bartonia Mühlenb. (növ.), a *Gentianaceae* (Tárnics-félék) család génusza, melynek két faja Észak-Amerikában, egy faja Uj-Foundlandban honos.

Bartolommeo címlépcs

Hévíz Nagy Lőrinc

FRA BARTOLOMMEO : KRISZTUS SIRATÁSA
(FIRENZE, PITT-KÉPTÁR)

Bartoniék Géza, szül. Szarazfalun (Zuha) Pozsony vmegyében 1854 szept. 5. Tanulmányait Pozsonyban és Budapesten végezte. Tanársegéd volt a budapesti egyetem fizikai intézetén, azután a budapesti polgáriiskola tanfőképző tanára, 1895. Ez évben a br. Eötvös József kollégium szervezésével bízott meg, melynek jelenleg is igazgatója. Tudományos értekezései a Természettud. Közönyben, Akadémiai Értesítőben, Math. Mitteilungen és Annalen der Physik. c. folyóiratokban jelentek meg. Azonkívül lefordította Guillemin: A mágnesség és elektromosság (1885) c. művét; kiegészítvén Czögler Alajos fordítását, kiadta Roiti Fiziká-ját. Munkatárs a Lexikonnak is.

Barton-on-Irwell (ejtsd: — onn-örvell), egykoron önálló helység Lancaster angol grófságban, most Eccles-szel (l. o.) van egyesítve.

Barton-upon-Humber (ejtsd: — õppon-hõmbr), város Lincoln angol grófságban, a Humber és vasút mellett, (1901) 5671 lak., téglá-, bõr- és kötélgyártással.

Bartos, kisk. Bars vm. garamszentkereszti j.-ban, (1900) 417 tót és magyar lak., vasúti állomással, táviróhivatallal; u. p. Karvaly. Templomát Esterházy Imre esztergomi érsek emelte 1732. Határában a kormözbányái m. kir. arany- és ezüstbánya egyes művei vannak.

Bartoš Ferenc, cseh folklorista, szül. Mlatcovában (Morvaságban) 1837 márc. 16., megh. 1906. Egy ideig Teschenben tanárkodott, 1869. a brünni cseh gimnázium tanára lett, amelynek később igazgatója volt; a morva népdal és nyelvjárások lelkes és avatott kutatója. Fő művei: Nové národní písně moravské (Új morva népdalok, 1882) és Národní písně moravské v nově nasbírané (Újmorva népdalgyűjtött morva népdalok, 1889); igen tanulságos nagy bevezetéssel Několik slov o lidových písních moravských (Néhány szó a morva népdalokról), e népdalgyűjtőményt a prágai akadémia költségen újra kiadta 1899—1901; Dialektologie moravska (Morva nyelvjárásain I. Brünn 1886, II. u. o. 1895) és Dialektický slovník moravský (Morva Tájszótár, Prága 1903—05); Naše děti (A mi gyermekeink, Brünn 1888). A morva népről írt cikkeit összegyűjtötte Lid a národ (1883). és 1885. két füzet, új kiadás 1892) és Moravský lid (1892) cím alatt. Életét leírta Bartoch József szép munkában: Z paměti a života Fr. Bartoše.

Bartosfalva, kisk. Sáros vm. szekesői j.-ban, (1900) 476 tót lak., u. p. Hertnek, u. t. Magyar-raszlavicza.

Bartosságh József, gazdasági író, szül. Aradon 1782 dec. 8., megh. Pesten 1843 szept. 25. Tanulmányait Bécsben fejezte be, utóbb katona lett, aztán a keszthelyi Georgionba lépett, hol 1802. végezte be tanulmányait. 1813-ban Batthyány József gr. meghatalmazottja, utóbb pallini Inkey Antal illarosbényi jószágának igazgatója lett. 1817-ben özv. Esterházy Borbála grófnő dardái, 1818. Apponyi Antal gróf uradalmának volt igazgatója, 1826. pedig Pozsonyba költözött, hol nyugalomba vonulva, az Apponyi-féle könyvtárt rendezte; résztint Villányon (Baranya vmegyé) saját birtokán élt, hol gazdasági irodalommal és szállótermeléssel foglalkozott. Több folyóiratban szá-

mos gazdasági cikket írt magyar és német nyelven; önálló munkái leginkább németül jelentek meg. B. különösen sokat foglalkozott a juhtenyésztéssel, hazai viszonyainkra való különös tekintettel, s e téren kiváló tekintélyt és elismerést vívott ki.

Bartoszewicz (ejtsd: — sevic), *Julján*, lengyel történész, szül. a litván Bialában 1821 jan. 17., megh. Varsóban 1870 nov. 5. 1838—42-ben a szentpétervári egyetem hallgatója volt, azután gimnáziumi tanár lett Varsóban. A műveiben és előadásaiban vallott nézetei miatt sokszor összeütközésbe került a kormányval, büntetésből vidéki városba helyezték át, csak két év múlva, 1849. nyerte vissza régi állását, ezt 1866. hazafias iránya miatt végkép elvesztette és csak varsói főkönyvtárnok maradt, 1869. ettől az állástól is megfosztották és ezentúl mint magánember kizárólag irodalmi munkásságának élt. Számos monográfiát közl a legfontosabbak: Krolewicz biskupi (Királyi családból származó püspökök, Varsó 1851); Panowie niemiecy na dworze Stanisława Augusta (Német urak Szaniszló Ágost udvarán, u. o. 1852); Znakomici meżowie polscy w XVIII. wieku (A XVIII. sz. nevezetes lengyel férfai, Szt.-Pétervár 1853—57, 3 köt.); Arcybiskupi gnieźnieński y primasi (A gnezeni érsekek és primások, u. o. 1858—1865, 22 füz.); Hetmani polni koronni i Wielkiego księstwa Litewskiego (A korona és Litvánia nagyfejedelemség alvezérei, u. o. 1860—66); Historia literatury polskiej (A lengyel irodalom története, u. o. 1861). Kéziratban maradt hátra Lengyelország legrégebb története (Hystorya pierwotna Polski, 4 köt.), egy kitűnő monográfia (Anna Jagiellońska) és a lengyel-litván unió története (Dzieje Unii). Összes művei 11 kötetben jelentek meg Krakóban 1877—82.

Bartsch, az Oder mellékfolyója, Posenben ered; Militschnél hajózhatóvá lesz és az Orta-fövétele után Sziljeziában, Schwusennél torkol; hossza 165 km.

Bartsch, I. *Adam*, rézmetsző és művésztanári író, született Bécsben 1757 aug. 17., megh. 1821 aug. 21. Miután a rézmetszésben kiképezte magát, a bécsi es. kir. könyvtár és rézmetszetgyűjtőmény alkalmazottja, 1816. első őrle. 1812-ben lovaggá emelték. Fő műve a Peintre-graveur (Wien 1802—1821, 21 köt., új kiadás Leipzig 1866—70), mely ma is nélkülözhetetlen kézikönyv. Dürer, Burgknair stb. több fametszet-sorozatát újra kiadta és maga is mintegy 500 rézmetszetet készített.

2. *B. Karl*, kiváló német filológus, ki úgy a germán, mint a román filológia terén jeles és rendkívül gazdag munkásságot fejtett ki, szül. Sprotaubau 1832 febr. 25., megh. 1888 febr. 19. Heidelbergben, hol 1871 óta egyetemi tanár volt. Igen sokat írt; sok ó-német, ó-francia és provençal művet adott ki; kiváló szakferdű volt a metrika terén. Fő kiadványai: A Stricker-féle Nagy Károly (1857); Berthold von Hollo (1858); Mittelhochdeutsche Gedichte (1680); Meleranz (1861); A kolmári kézirat mesterdalai (1862); Deutsche Liederdichter des XII.—XIV. Jahrhunderts (2. kiad. 1879); Herzog Ernst (1869); Partonopier und Meliur (1871); Reinfried von Brunschweig (1872); Hugo von Mont-

fort (1879); a Nibelungének (1870—80, 3 köt.); a Klage (1876); A svájci mímédelosok (1886); stb. Nepios, magyarazatos kiadásai: Nibelungének (6. kiad. 1886); Kudrun (4. kiad. 1881); Wolfram von Eschenbach (2. kiad. 1875, 3 köt.); Das Rolandlied (1874) stb. Tudományos kutatásai: Über Karlmeinet (1861); Albrecht von Halberstadt und Ovid im Mittelalter (1861); Untersuchungen über das Nibelungenlied (1865, ezzel a Nibelung-kérdésnek új korszaka indul meg). A román filológia terén: Denkmaler der provincialen Literatur (1856); Pedro Vidals Lieder (1857); Chrestomathie provinciale (5. kiad. 1892); Grundriss zur Geschichte der provincialen Literatur (1872); Chrestomathie de l'ancien français (6. kiad. 1895); Altfranzösische Romane und Pastorellen (1870). Mafordításai: Burns dalaí s balladái (1865); a Nibelungének (2. kiad. 1880); Dante isteni szinjáta (1876); Régi francia népdalok (1882). A metrika terén fő művei: Der saturnische Vers und die altdutsche Langzeile (1867) és Die lateinischen Sequenzen des Mittelalters (1868). Azonfelül kiadta Koberstein és Gerwinus Irodalomtörténetének 6., ill. 5. kiadását és új kiadásban Dietz műveit a troubadourok költészetéről és életéről, 1869 óta pedig a Germania c. jeles germanista folyóiratot szerkesztette. Különcényei: Wanderung und Heimkehr (1874). Kisobb dolgozatai s fölülasásai: Gesammelte Vorträge und Aufsätze (1883). A jelen század legképzettebb és legműveltebb szaktudósainak egyike, kinek minden művét alapos tudás és vonzó előadás jellemzik.

3. B., *Rudolf Haas*, osztrák-német rognýr, szül. 1873 febr. 11. Grazban, jelenleg főhadnagy a katonai levéltárban Bécsben. Fő művei: Als Oesterreich zerfiel (1905, névtelenül); Zwölf aus der Steiermark (1908); Vom sterbenden Rokeko (novellák, 1909); Die Haindlkinder (1908); Elisabeth Kött (1909). Erős tehetség, mely gyorsan lott nepszerűvé. 1909-ben megkapta a bécsi Bauernfeld jutalmat.

Bartschia L. (név. *kantusfü*), a Scrophulariaceae (Tatogatok) család genusza, melynek 6 faja Európában és Észak-Afrikában él. Többnyire európai fűvek. Hazánk-magyas hegyein a violaszín virágú *B. alpina* L. fordul elő.

Barttelot, Edmund Musgrave, afrikai utazó, szül. Hilliersben, Angliában 1859 márc. 28. Szolgált Afganisztánban, Egyiptomban, Szudánban. Azután 1887. Stanley amaz expedíciójához csatlakozott, amely Emin pász fõlszabadtására volt kiküldve. Mint az utócsapat vezetője, az Aruvimi folyónál a bambujai megerősített táborban maradt, míg a Tippu-Tiptől ígért teherhordók meg nem érkeztek és 1888 jún. 11. el nem indulhatott Stanley után. De kezdetlenség miatt kísérői már egy hét múlva megölték. Bátyjától, B. George Walker öröngyöt jelent meg: The life of Edm. Musgr. B. (London 1890, németül: Stanleys Nachhut unter Major E. M. B., Hamburg 1891).

Bartylenev Péter, orosz történész, szül. a tambovi kormányzóságban 1829 okt. 13. Egyetemi tanulmányait Moszkvában végezte, ahol mint a bértkovi könyvtár őrje később is élt, míg szaratorvi birtokoskájára vissza nem vonult. 1858-ban tanulmányutat tett a szláv földeken. Művei közül

különösen fontosak: Materijaly dlja bibliografii A. S. Puskhina (Anyag A. S. Puskin életrajzához, Moszkva 1854—55) és Biografija J. J. Szuvalova (megjelent a Ruzskaja Besédában 1857). Kiadott történeti emlékeket, mint Veroneev herceg levéltárát (Archiv kn. Voroncova). 1883. alapította a Ruzskij Archiv e. havi folyóiratot, amely a XVIII. és XIX. sz.-beli orosz történetet foglalkozik. B. dolgozatai fontosak a XVIII. sz. orosz történetének, különösen pedig II. Katalin uralkodásának megismerésére.

Báruch (héb. *áblott*), Nerijja fia, Joremiás próféta társa, aki omek jósolatait leírta, a nép előtt folvasta, amiért a prófétával együtt ol kellett rejtőznie. Miután Nebukadnécar Jeruzsálemet elpusztította, előbb Palesztinában maradt, majd a prófétával együtt Egyiptomba vándorolt. B.-nak később két apokrif könyvet tulajdonítottak. Az egyik: B. apokalipsziso csak szír nyelven maradt ránk. Hogy eredetileg görög v. héber nyelven íródott-e, kétséges. Valószínűleg Dániel könyve után, oly időben készült, mikor Titusz Jeruzsálemet már elpusztította volt. A másik apokrif munka, a B. könyve néven ismert, két részre oszlik. Az első (1—3, 8.) a babilóniai fogságban levő zsidók bünyállomása, a második (3, 9—5, 9.) tanítást és vigasztalást tartalmaz. Minthogy a két rész között szorosösszefüggés nincs, némelyek a könyvet két szerző munkijának tekintik, sőt vannak, kik három szerző műveinek tartják. Valószínű, hogy a könyv kevéssal a Kr. u. 70. év után koltokezett. V. ö. *Schürer*, Geschichte des jüdischen Volkes im Zeitalter Jesu Christi. II. (Leipzig 1886); *Kneucker*, Das Buch B. (u. e. 1879); *Charles*, The Apocalypse of B. (London 1896).

Barulum, I. *Barletta*.

Barvani, hűbörös hindu fejedelemség Centrális Indiában, a Narbada folyó balpartján 3527 km² területtel. Lakosainak száma 76,136 (1901). Klímája egészségtelen, nagyrészt lakhatatlan. Lakói főleg állattenyésztéssel foglalkoznak, terményei gabona, ópium, gyapot és cukornád. Fejedelmei rana címmel a XIV. sz. óta uralkodnak, a fejedelemség adót nem fizet, de köteles évenként 4000 rupiával hozzájárulni a katonai költségekhez. Hasonló nevű fővárosauak 5—6 ezer lakosa van.

Bärwalde, I. város Frankfurt porosz kerületében, vasút mellett (1905) 3456 lak., malmakkal, koményító- és műkögyártással. 1631 jan. 23. Gusztáv Adolf itt szerződést kötött Charnac francia meghatalmazottal. — 2. B., város Köslin porosz kerületben, Neustettin (ettől 24 km.-nyire) j.-ban, (1905) 2282 lak.

Barwood, a *Pterocarpus angolensis* és a *Pt. santalinoides* fája, mely afrikai szantofa néven ismeretes és úgy használják, mint a vörös szantelfát. L. *Szantelfa*.

Bary, I. *Erwin*, afrikai utazó, szül. Münchenben 1846 febr. 22., megh. Ghatba 1877 okt. 3. Az 1870-iki háborúban mint orvos vett részt. 1872-ben Maltába költözött és ott afrikai utazására készült, 1875-ben próbautat tett Tripoliszból a Gorian-hegységbe. 1876-ban Ghatba utazott a tuaregok országába, amelyet októberben ért el. Onnan elment a híres Mihero-völgy krokodilus-mocsaraihoz és 1877. januárban Airig nyomult elő.

Ősszel megint Ghatba tért vissza, ahol hirtelen meghalt. Utí naplója a berlini földrajzi társulat Zeitschrift-jében (1880, 15. köt.) jelent meg.

2. B., *Heinrich Anton*, l. *De Bary*.

Baryaesthesia (gör.), a nyomásérzés, melynek valamely nyomás fokát megkülönböztethetjük.

Barycentrum (gör., lat.) a m. súlypont; *barycentrikus*, a súlypontra vonatkozó, l. *Barycentrikus szabály*.

Barye, *Antoine Louis*, francia szobrász, szül. Párisban 1796 szept. 24., megh. 1875 jún. 6. Bosis szobrásznak volt tanítványa, de Gros vezetése alatt is tanult. 1831-ben kiállított műve, a krokodilt széttépő tigris csoportja (Páris, Louvre) ama műveinek sorát nyitotta meg, melyekben akor példátlan természetességgel és élelenséggel ábrázolta az állatvilágnak főleg drámai jelenségeit. Ilyenek: Oroszlán és kígyó harcra (Páris 1832, Jardin des Tuileries); Fiatal oroszlán és ló; Küzdölem a medvével stb. Mindezek bronzöntvények és B. 1837—47. főleg apró alakok, csoportok és iparművészeti tárgyak mintázásával foglalkozott, melyeket maga öntött bronzba. A modern állatszobrászat terén korszakalkotó nyugvó oroszlánja (1847), mely a korábbi részletező kivétel helyett az állat formáinak stílizált ábrázolását mutatja. Későbbi művei: Kentaur és lapitha harcra (nyí műzium); Jagnár (Páris, Musée du Luxembourg) és a kisebb-nagyobb bronzszobrok és csoportok hosszú sora; szoborcsoportok a Louvre különböző részein; l. Napoleon lovasszobra Ajaccióban; állatok küzdelmét ábrázoló csoportok a marseillesi múzeum előtt stb. B. a modern állatszobrászat alapítója, festészettel, főleg akvarell festészettel is sikeresen foglalkozott. V. ö. *Alexandre*, B. (Páris 1889); *Ballu*, L'oeuvre de B. (u. o. 1890).

Baryphonia (gör.) beszédzavar, bármi okból megnehezített beszéd.

Baryt (ász.), l. *Súlypát*.

Barythymia (gör.), búskomorság, kedvetlenség.

Barytonon (gör.), olyan szó a görögben, melynek végső szótágja hangsúlytalan. (Ellentéte: Oxytonon).

Baryum, l. *Bárium*.

Barza (azelőtt *Berza*), kisk. Arad vm. borosjonói j.-ban, (1900) 1269 oláh lak.; vasúti megálló; u. p. és u. t. Borossebes.

Bárza, Czerecelhez tartozó bányatolop Hunyad vm. brádi j.-ban, (1900) 128 lak.; u. p. és n. t. Brád.

Barzafalva (azelőtt *Barzest*), kisk. Bihar vm. béli j.-ban, (1900) 237 oláh lakossal; u. p. és u. t. Bé. l.

Barzaghi, *Francesco*, olasz szobrász, szül. Milánóban 1839 febr. 10., megh. 1892 aug. 21. Pínoim, totsztetos kiviteili női márványszobraival nagy népszerűségre tett szert. Ilyenek: Phryné (1863); Szembekötösi (1869); Silvia, Vonerolla, Napernyös gyermek, Artatlanság (1881) stb. Miláno és Felső-Olaszország egyéb városai számára sok nagy emlékszobrot készített.

Barzelletta (ol.) a m. tréfás ötlet, bohókás vors, adoma, apróbb eseményeknek mulatságos, szellemes olbeszelése.

Barzini, *Luigi*, olasz hírlapíró, szül. 1880-ban. Az orosz-japán háború kitörésekor mint a Corriere della Sera haretéri kiküldötte Jajntól Mukdenig végigkísérte a japánok előnyomulását. Erről szóló műve, La battaglia di Mnkden, hihetetlen nagy sikert aratott. Második felntést keltő műve: Pekingtől Párisig automobilon; hatvan napos versenyt Ázsián és Európán át (1908), melyben mint Borghese Seipione horeg kísérője az Ázsia homoksvatagjain és a Kankázns béreinek keresztül egészen Párisig tett merész utat érdekesítően írja meg. 1910-ben Milánóban színi került Per aver visto e. drámája.

Barzoni, *Vittorio*, velencei ügyvéd s politikai író, szül. Lonatoban 1762., megh. u. o. 1843. Sokat írt a francia forradalom és a napoleoni aralom ellen, amiért Olaszországból Bécsbe és innen Maltába kellett menekülnie. Művei: Rivoluzioni della repubblica francese (Venezia 1799); Rivoluzioni della repubblica veneta (2. kiad. Milano 1814).

Bárszing v. *nyelöcső* (*oesophagus*), a tápláló csatornának a garat és gyomor közé eső része. Kb. 24—26 cm. hosszú cső, mely a gégegyüri porcanál kezdődik s a nyakon, a mellkason keresztül a gyomorba vezet. A B. üres állapotban laposdad, kb. 18 mm. széles, 9 mm. vastag; nyelésnél 2—3 cm.-re is kitágulhat. Nagy jelentőségű a B. közlése a gégecsőhöz, a bal tüdőcsőhöz, a mellhártya üregéhez, az aortához, valamint a szívhez; nyganis a B.-ból kiinduló daganatok (rák) áttörhetnek ezekbe a szomszédos torületekbe, aminek heves tüdőgyulladás, mellhártyagyulladás, szívbetegsüadás, illetöleg az aortától elvérzés a következménye. Szöveti szerkezetét illetöleg a B. kívül izomrétegből, belül nyálkahártyából áll. Az izomréteg a B. felső negyedén (kb. az V-ik hátsigolyáig) haránteszkos izomrostokból, onnan lefelé sima izomszövetből áll. Az izomrostok két rétegben vannak elrendezve: külső hosszirányú és belső körkörös rétegben; mindkettő átnegy a gyomor izomrétegeibe. A nyálkahártya színe halvány vörös, alsó részében fehéres; ha a B. üres, a nyálkahártya alatti kötöszövet (snbucosa) lazasága miatt ráncokat vet, úgy hogy a B. harántmetszetben csillagalakú. A nyálkahártyát vastag réteges laphám borítja; az alatta levő szövetbe vannak a B. nyálkamirigyök ágazva (glandulae oesophageae). A B. felső részén elszörva egyes nyirokcsövek is előfordulnak. A B. élettani szerepe a lenyelt anyagoknak a garatból a gyomorba való vivéséből áll. Folyékony és félfolyékony anyagok lenyelésénél a B. meglehetősen passzív szerepet játszik; ezeket a nyelömozgások tejesküdik a gyomorkapuig; szilárd anyagokat azonban a B. lassú perisztaltikus mozgásával szorít le a gyomorba. l. *Nyelés*.

Bárszingcső eszköz a bárszingban (nyelöcsőben) megakadt idegen testeknek a gyomorba való letöltésére és a szarvarmarhák bendőjében fellhalmozódott gázok kibocsátására. A Monroe-féle eszköz belsejében rugalmas sodrony tartalmaz, mely benne ideoda toltató és gombban végződik. Hozzá tartozik egy közepén átlukasztott fadecska, mely az állat szájába helyezve azt nyitva tartja; helyettesíthető egyszerű szájjvással is, sőt szükség esetén a nyelv

kihúzása is nyitva tartatja az állattal a száját. Alkalmazásakor a lövő nagy szarvasmarha fejét erősen kinyitja a fölemeltetjük, balkezünkkel a nyelvet oldalt előhúzzuk, a jobb kézzel a csövet a nyelv háta fölött lassan a torokba és ezen át a bázisigba esztatjuk. A nyak bal oldalán jelentkező kúgdudorodás jelzi, hogy a eső gumós vége jó helyen jár, ellenkezőleg, ha kohogós állna be, ez az eszköznek a gögőbe juttatását jelentené, amikor az visszahúzandó és újra bevezetendő. A bázisigba helyesen bevezetett csövet lassankint tovább toljuk, míg az idegen testig (legtöbbször burgonya vagy répadarab) ért, melyet akkor egyenletes nyomással igyekszünk a gyomorba letolni. Felfúvódáskor egészen a bendőbe vezető a csövet, a gombosvégű sodronyt előre toljuk, mire a gázok a csövön keresztül gyorsan kiáramlanak.

Bárasíngeső.

Barzu-náméh (*Barzu könyve*), egy a Sah Náméh modernában írt, 65,000 vörssorból álló, még kiadatlan perzsa hősköltemény. Ismeretlen szerzője bizonyos Atái, Szuhráb fiának, Barzunak viselt dolgaiat beszéli el benne.

Bás (franc., ejtsd: bá, nőn. *basse*, ejtsd: bász), a. m. alsó, valamint alsó része; az edény, vízmedre feleke; az irodalomban alantas, aljas. Helyrajzilag jelentése alsó: *le bas Danube*, Al-Duna, *bas breton*, alsó-bretagnei ember; a hangra nézve: *voix basse*, a. m. mély hang; a kereskedelemben: *bas commerce* a. m. kiskereskedés.

Bás (ejtsd: bá) v. *Batz*, kis sziget a La Manche csatornában, Roscoffnak, Finistère francia departement legészakibb pontjának közelében. A 307 hektárnyi szigetnek, amely Morlaix arrond. része, mintegy 1200 lakosa van.

Bás, török szó, jelentése: fej, fő. Mint ilyen foglaltételekben fordul elő, pl. *bás ágá*: fő aga, vagyis a fő herélt, *bás csaus*: a főcsaus, *bás-eszki* fő öreg, vagyis a szeráj öregjeinek a fonóke. A szultán négy törvényes feleségének egyike a *bás-kálin*; főasszony, vagy más néven *bás-ikbal*. A fő műezint *bás műezzin*-nek hívják. Még gyakoribb használatu e *bás* szónak a harmadik személyraggal ellátott alakja, melyet l. *Bási*.

Bás (*Baas*), régi magyar nemzetség, melynek tagjai közül említendők: I. H. *Bás*, a (Garam)-Mikolaiak őse, IV. Béla alatt (1251) Trencsén vármegye főispánja, 1259. István ifjabb király tárnokmestere, majd országbírája, 1263. Gömör vármegye, 1268. pedig Dobica vármegye főispánja. A hatvanas évek elején az ifjabb király pártjára állott, de 1264 máj. elpártolt Istvántól és IV. Bélához szegődött. 1270-ben Ottokár cseh királynál járt mint V. István követe, aki őt 1272. szolgagyóri főispánná tette. A barsvármegyei Mikolát valószínűleg már 1247. bírta. — 2. *Bás Péter* az előbbinek fia, trencsényi birtokait Csák

Mátó barsvármegyei birtokaiért kiesérelte. — 3. Idősb fia, *Mikolai Miklós*, a barsvármegyei Garam-Mikola ura; ifjabb fia: *Mikola András* birtokai után sok pörbe keveredett. Az ő fia, *János* olaszgényvedett és Nagy Lajos király engedelmével birtokait 1377. adatta. Vajjon a Bás-család a Csák-nemzetséggel rokonságban volt-e, nem valószínű. V. ö. *Wertner M.*, Garam-Mikolai Bás (Századok 1897. évf. 39. old.).

Basa, a régi magyar nyelvben, főleg Zrinyinél és a török-magyar korbéli okmányokban *bassa*. A mai török nyelv csak *passa* szót ismer, és e szót megkülönbözteti a *bas-á* szótól, mely a *bás-ágá* (főaga) összehasonlásból keletkezett és a melynek a jelentése is különbözik a pasától. A *passa* szót különben nemesak a magyarok és délszlávok, hanem az arabok is *basának* ejtik. A szó értelmét l. *Passa*.

Básá (*Baasa*), Izraelország harmadik királya, Nádábnak, I. Jerobám fiának hadvezére és később utódja, Kr. e. a X. sz. végén. Elődjét Gabbatan lütszéli város ostromlásánál megölte és családját kiirtotta. Az izraelita királyok módjára ő is népe elpogányosítására törekedett: Fiát és utódját Elát (l. o.) Zimri (l. o.) nevű hadvezére ölte meg. Harcolt Judoországgal ellen és közel Jeruzsálemhez egy Rámá nevű erősséget építtetett. De erre Judoországgal királyi kinséivel rábirta I. Ben-hedadot, Damaszkusz királyát, hogy segítségére jöjjön, mire B. kénytelen volt Rámát elhagyni, amelyet aztán Ászá leromboltatott. V. ö. I. Kir. 15.

Basadohány, l. *Dohány*.

Básagy v. *báság*, az ábadzok egyik törzse a Kaukázusban.

Basahíd, nagyk. Torontál vm. nagykikindái j.-ban, (1900) 4245 szerb lak.; posta- és telefonállomás.

Basaiti, *Marco*, elasz festő, élt Velencében 1500—21 kör., Aloise Vivarini tanítványa. B. fejezte be mesterének a velencei S. Maria dei Frari templomban levő oltárképét. Vivarini kívül főleg Giovanni Bellini és Carpaccio befolyása érezhető képein, melyek közül a legfontosabbak: Jakab és János apostolok meghívása és Krisztus az elajfák hegyén (1510, Velence, akadémia); Szent György (1520, u. o.); Férfi képmás (1521, Bergamo, Morelli gyűjt.) stb. A bpesti Szépművészeti Múzeumban levő két képe, Szt. Katalin és Jeremes ábrázolásával, találóan föltünteti B. művészetének jellemző vonásait: az alakok archaikus, éles rajza mellett a tájképi rész nagy terjedelmét és tisztaságát.

Basal, kisk. Somogy vm. szigetvári j.-ban, (1900) 248 magyar lak.; u. p. Somegyapáti, u. t. Szigetvár.

Basamento (ol.) a. m. alap, bázis.

Básán (a követlen ország; lat. *Batanaea* v. *Battanaea*, most *En-Nukra*), termékeny tartomány a régi Palesztinában, a Jordán bal partján, Gileádtól ÉK.-re, a Hermon hegységtől D.-re. Eleinte különálló amerita királyság volt, később a fél Manasse-törzsnek jutott. Elpusztult vulkáni tufatakaró beritja, híres kiváló búzájáról.

Basan *Pierre François*, francia rézmetsző, műkiadó és műtörténész, szül. Párisban 1723 okt.

23., megh. u. o. 1797 jan. 12. Jó névre tett szert karcóataival, de több türelmet veszve, szakított ezzel a művészettel és műkereskedést alapított; sok elsőrangú mester műveit adta ki jeles rézmetszők utánzatában. Irodalmi művei: *Dictionnaire des grandeurs anciens et modernes etc.* (Paris 1767. 2. köt.) és *Catalogue des estampes gravées d'apprentis P. P. Rubens (u. o. 1767).*

Basane (franc.), barnára festett birkabőr, mely könyvek bokötésére használnak.

Basantello, egykori község Olaszország D-i részében, Taranto mellett; a csatát, amelyben az arabok II. Ottó császárt megverték s amelyet B.-i csatának neveznek, messzebb délen, Cotronénál vívták 982 júl. 13.

Basar, indiai brit hűbéres állam, Pendszab tartományban, 8590 km² területtel. A Himalája láncái között fekszik, a Szatledzs folyik keresztül rajta. Klímája zord; lakossága hindu és mongol keveredésű, számuk mintegy 76.000. A fejedelem székhelye Rampur, selyemsáljairól híres.

Basari, mint vasútállomás *B.-Sokodé*, város Togo nyugatafrikai német gyarmatban, 10.000 lak. A hozzá tartozó terület 19.500 km², mintegy 400.000 lak.

Basarözsa (növ.), *l. Paonia.*

Basaruto, Mozambik afrikai portugál gyarmat partjai mellett levő szigetsorozat a 21° 30' d. sz. fok alatt, sok teknősbékával és gyöngyhalászzal.

Bas-bleu (franc.) a. m. kék harisnya, tudakos asszony.

Bas-breton, *l. Breton nyelv.*

Bás-bug, török eredetű szó, mely nyelvünkben Mikes Kelemen révén ismeretes. Írásaiban «A magyarok bas-bugja»-nak nevezi magát. A szó parancsnokot, vezért jelent, a régiebb nyelvben hajóparancsnoki jelentése is volt.

Basch, *l. Árpád*, festőművész, szül. Budapesten 1873. Eredetileg az iparosi pályára készült, de az állami középiskola fémipari szakosztályának első évfolyama után Münchenbe ment, hol Hollósy Simonnak volt tanítványa. Innen visszajött Budapestre és Bihari és Karlovszky iskolájában dolgozott. Aztán Hollósy, majd Bonnat, Doucet, Jean Paul Laurens tanítványa volt három esztendeig. Innen visszatérve a magyar fővárosba, a Magyar Geniusz művészeti részének szerkesztését vette át. Majd a plakátfestésre adta magát. Munkatársa a *Figyelő* című angol és a *Les Maitres de l'Affiche* című francia lapoknak. Ujabbán könyvdiszító, dekoratív rajzokkal is foglalkozik.

2. **B. Gyula**, festőművész, szül. Budapesten 1851 ápr. 9. A zürichi műegyetemen mérnöki oklevelet kapott, majd mérnöki munkásságát elhagyva, festeni tanult, 1873--74-ben a párisi École des beaux-artsban, 1885. Paczka P.-nél, 1888. Horovitz L.-nál. Figurális és arcképfestéssel foglalkozik. Genreképei: *Hapták*, *Első egyenruha*, *More patrio*, *Soha* stb. Tőle való Popper D. gordonkaművész, Falk Miksa és mások arcképei. 1902-ben festette *Bűnhődés* c. képét, mely most a Szépművészeti Múzeumban van.

3. **B. Imre**, orvos, szül. Budapesten 1863., tanulmányait is itt végezte. Az egyetemi bór-

gyógyászati klinikán tanársegéd volt. 1910 óta a székesfővárosi Szt. Rókus-kórházban a bujakóros osztály főorvosa. A «Magyar országs védőegyesület nemi betegségek ellen» alapításában tevékeny része van, annak igazgatóhelyettese. Nagyszámú irodalmi dolgozata a legújabb terapiás eljárásokat, főleg a bór és bujakór diagnosztikájában való haladást tárgyalják. Munkatársa e Lexikonnak is. B. ismertette hazánkban 1898. először a Pinsen-féle fényterápiát; 1901. a Braziliából fővárosunkba került belpolitikuságban szenvedő családot ő fedezte fel és a bajkór felismerésével meggyógyította a betegség elterjedését.

Bascom, *John*, amerikai filozófus, szül. az új-yorki Genoában 1827 máj. 1. Éveken át tanárkodott, 1874. az University of Wisconsin elnöke lett és egyben a logika és etika tanára. Mint filozófus kantianus. Munkái: *Political economy* (1859); *Aesthetic* (1862); *Principles of psychology* (1869); *Philosophy of english literature* (1874); *Comparative psychology* (1878); *The words of Christ* (1884); *Problems in philosophy* (1885); *An historical interpretation of philosophy* (1893); *Social theory* (1895); *Evolution and religion* (1897).

Bascul (franc., ejtsd: baszkül) a. m. vezető köté, a hinta (bascule) kötele. *B.-zár*, azok az ablakcsukók, melyeknek központi mozgózt szerkezete egy fel- és egy lefelé csukó reteszt mozgat. A mozgózt szerkezet leginkább fogaskerek, rúgó v. csapós társa.

Bas-dessus (franc.), a. m. mély szoprán, *l. Mezzo-szoprán.*

Base ball (ejtsd: bész-báll). Az északamerikaiak nemzeti labdajátéka, a magyar méta egy változata. 1845-ben honosította meg a newyorki Knickerbocker Club, azóta igen elterjedt, s kedves játéka az amerikai ifjúságnak. Két párt 9--9 taggal áll szembe egymással. A pálya négyzetalakú, oldalai 27 m. hosszúak. A játék eszközei: kézi labda és ütőfa.

Basedow, *Johann Bernhard* (tulajdonképen Johann Berend Bassedau), pedagógus, született 1724 szeptember 9-én Hamburgban, megh. 1790 júl. 25. Magdeburgban. Teológiai és filozófiai tanulmányokat végzett. 1748-ban nevelő lett. 1753--61-ig a morál és a szépművészetek professzora a sorói lovagi akadémián, azután Altonában a gimnáziumban tanított. Teológiai műveivel sok ellenfelot szerzett. 1758-ban *Praktische Philosophie* für alle Stände, 1764. *Philalethie* c. művében nevelésügyi kérdésekről is szól. 1768-tól eszupán ozekek foglalkozik. Ez évben jelenik meg: *Vorstellung an Menschenfreunde f. Schulen*, *nobst dem Plan eines Elomontarbuches der menschlichen Erkenntnisso*. Kívánságai: új tankönyvek kiadása, szeminariumok leendő tanítók számára, állami nevelési és tanulmányi kollégium a műveltségi és iskolai állapotok javítása érdekében, a nyilvános iskolák szervezése. Kifejtett gondolataival kora ízlését nagyon általalalta, három év alatt 15.000 tallért ajánlottak fel neki további tevékenységének segítésére. 1770-ben jelent meg: *Methodenbuch für Väter und Mütter der Familien und Völker*, mely a nevelők számára vezérkönyv s az *Elomontarbuch für die Jugend und ihre Freunde*

in gestifteten Stunden, mely n tanítási vltót állítja össze 1771 ben az nuhlt-dessau herceg meghívására Dessauba koltozik torvéi megvalósítására. 1774-ben megjelenik a Methodenbuch s az Elementarbuch újra dolgozott kiadásá: Das Elementarwerk (4 kötetben) s ez év végen megnyitják B. intézete is, amiről ily e. iratban nd hirt: Das in Dessau errichtete Philanthropium, eine Schule der Menschenfreundschafft und guter Kenntnisse für Lernende und junge Lehrer, arme und reiche; ein Fidei-Kommiss des Publikums zur Vervollkommnung des Erziehungswesens aller Orten nach dem Plane des Elementarwerkes, melyben u. l. együtt voltak az ifjúságotatásásra szükséges ismeretek kezdettel az akadémiári lépésig. A Philanthropiumban az emberszeretetet abban nyilatkozott, hogy nem volt semmi kényszer. Elvek; természetesség, észszerűség, szemlélet, minden formalizmus mellözése; az oktatás könnyebb testgyakorlással váltakozott. A nyelvtanítás gyakorlatias volt, minden tanítás a konkrétól indult ki. B. a nevelést a kor felfogásának és szükségleteinek megfelelővé akarta tenni; első sorban a magasabb társadalmi osztályokra gondolt. A nevelés a gyermekeket a közre nézve hasznos, hazafias és boldog életre vezesse; ez a célja. A testi nevelésről szólva Locke, a tekintélyről és engedelmességről szólva Rousseau hatását mutatja. B. működéssének hatása több Philanthropium létesítésében, a testi nevelésben (Guts-Muths), a nyelvtanításban és a reális tárgyak tanításában nyilatkozott. Irányát többen követték. V. ö. H. Göring, J. B. s. Pädagogische Schriften (életrajzjal, F. Manns Bibl. pädagogischer Klassiker, 1880); A. Pinloche, B. et le philanthropisme (Paris 1889, német átdolg.: J. Rauschenfels und A. Pinloche, Gesch. des Philanthropismus, 1896; I. Bach, B. und sein pädagogisches Werk.

Basedow-betegség. Első leírójától (1840) kapta nevét (Angliában Graves-betegség, Olaszországban Flojani-betegség). Tünetei: golyva, mely gyakran lüktet, kidülledt szemek, szapora szív-működés, reszketés. Ezekon kívül: tág szemrés, a felső szemhéj megrzés-zavarai, izzadás, hőség-érzés, hasmenések, idegesség, soványodás. Számos tünet hiányozhatik. Lényege nem egészen ismert. Bizonyos, hogy a pajzsmirigy működése hibás, de talán ideges befolyás alatt. Pajzsmirigy-étetéssel hasonló tüneteket lehet előidézni. Oka nem határozott. Szerepe van családi terheltégeknek, megérőletésnek, nagy lelki izzagolomnak, terhességnek stb. Nők sokkal gyakrabban szenvednek benne, mint férfiak. Lefolyása rendszeréve-kig tartó, ingadozó; halált a szív kimerülése okozhat. Gyógyítása: magaslati éghajlat (900—1200 m), pihenés, bő táplálék, szénasavas fürdők, a nyak villanyozása, arzen; pajzsmirigyüktől megfosztott kecskék vársavója és teje; műtét, melynek lényege a pajzsmirigy megkisebbitése. Kiváló kutatói a B.-nek: Graefe, Stellwag, Möbius, Köcher, Sattler.

Basedow-féle szabály (*regula de quinque*), régi zámtankönyvekben található gépés-eljárás az öszszetett hármaszabály ilyenszerű feladatainak a megoldására: Hány embernek elég 3000 q. liszt 3 hónapig, ha 1200 ember 2400 q.-val 4 hónapig éri

bo? A megoldásnál függélyes vonalat húzunk s az ismeretlen számot (x) annak baloldalára, a vele egyenlőt (jelenleg) ismert számot x -szel egy vízszintes sorba a vonal jobb oldalára írjuk. Most a kérdő tétel ismeretes számainak felírására nézve az a szabály, hogy az illető szám a jobboldalra kerül, ha öt megduplázván, az eredmény is kétszer akkorrá lenne, a baloldalra (x alá) kerül, ha megduplázása esetén az eredmény félakkorra lenne. A feltétele adott számait azután egyszerűen a kérdő tétel egyenlőt számaival szemben írjuk fel. A jelen esetben tehát:

x	1200
2400	3000
3	4

Most x értékét úgy számítjuk ki, hogy a jobboldalon álló számok szerzatát osztjuk a baloldalon álló ismert számok sorozatával. Mai napság az ilyen feladatokat egyszerű következtetéssel oldjuk meg.

Baselhae, Jean, esodaorvas, I. Frère Côme. Basel, I. kanton. Sváje köztársaság 22 kantonjának egyike a Rajna könyöke körül, Baden, Elzász, továbbá Solothurn, Bern és Aargau kantonok kézt. Két fél kantonra oszlik: B. városra (Bâle-Ville) és B.-vidékre (Bâle-Campagne). Területe: 457 km² (ebből B. városra 35'8, B. vidékre 421'6 esik). B. kanton felülete, loszámítva a rajnamelléki kis rónát, hegyes és halmas; földje amfiteátrumszereien emelkedik a svájci Jurának Solothurn határára emelkedő legmagasabb csúcsáig, a Glattefluhig (1207 méter) és a Vogelbergig (1167 méter). A Rajnán kívül ennek kis mellékvízei: az Ergolz, Birs, Birsig és a Wiese öntözik. A Fekete-erdő megvédi a hideg É.-i szelek olon; ezért éghajlata szelid és kellemes. Földje a gyümölcs- meg gabona-termelésre alkalmas; erdők és jó legelők a legmagasabb hegyek tetejéig nyúlnak föl; a Rajna környéke jó borokat is terem. Állattenyésztés-ten virágzó; különösen sok (16,000) a szarvasmarha B. vidéken, ahol a tejet jobb minőségű sajtja is feldolgozzák. Az ásványi termékek nem jelentések; Eptingenben, Ottingenben és Sissachban meleg források fakadnak és sőt nyervek. A lakosok száma (1908) 205,530 (ebből B. városra 132,892, B.-vidékre 72,638 esik), akik nagyobbára németek. Fő foglalkozásuk az állattenyésztésen és földművelésen kívül az ipar; a legfontosabb iparágak selyem-fonás, -szövés, -festés és gépgyártás; tov. újában nagyon föllendült a kémiai szerek készítése és a papirgyártás. A kereskedelmet a vasutakon kívül a Rajnán járó hajók is előmozdítják. Kivételre kerülnek főképen: vaj, sajt, eseresnyo-pálinka, bőrök, selyemfonalak, szalagok és szarvasmarhák. B. város-kanton az 1890-iki alkotmány szerint egy kerületet alkot, a végrehajtó hatalmat 3 évre választott 7 tagból álló kormánytanács, a törvényhezó hatalmat pedig szintén 3 évre választott 130 tagú nagytanács gyakorolja. A választások közvetlenül történnek. A nagytanács gyakorolja a kegelolmi jogot és ellenőrzi a közigazgatást. A másodfokú és legfőbb törvényszék 9 tagból áll, akiket szintén a nép választ 3 évre. B. vidéke az 1892-iki alkotmány szerint két kerületre oszlik, amelyeket egymástól a Birs vá-

laszt el; a K-i nagyobbik, a «Baselbiet» Liestal, Sissach, Waldenburg járásokra oszlik; a Ny-i kisebb, a «Neubaselbiet» egy járásból, Arlesheim j.-ből áll; székhelye: Liestal. A végrehajtó hatalom a kormánytanács (3 évre választott 5 tag), a törvényhozó hatalom a Landrath (800 lakosra egy tag) kezében van. Minkét félkantonban a törvényeket a nép általános szavazattal szentesíti. A Landrath 1500 szavazó kiválasztására köteles magát új választásnak alávetni. V. ö. *Weber*, Die Revolution im Kanton B. 1830—33. (Liestal 1908).

2. B., az ugyanilyen nevű svájci kanton (Bâle-Ville) székhelye és Svájc egyik legzadagabb városa, a Rajna-könyök mindkét partján, több vasúti vonal mellett, (1909) 129,600 lak., virágzó iparral, különösen selyemkermelme- és selyemszalag-szövésessel, dohány-, gép- és papírgyártással; élénk kereskedelemmel, amelyet a Rajnán és a B.-t az európai nagy városokkal összekötő vasúti vonalakon bonyolítanak le; Svájc összes külkereskedelmi forgalmának legalább egy harmada B.-en át bonyolódik le. B.-t a Rajna 2 részre osztja, a balparton fekvő Grand-Bâle-ra, amelyen a Birsig foly keresztül és a jobbparti Petit-Bâle-ra, amelyeket több (a többi közt egy 1285-ből való fa-) híd és egy vasúti híd köt össze. Középkori jellege szűk, kanyargós utcáiban és ósdi házainak külsején még sok helyen fölismerhető. Kiválóbb épületei az egykori székesegyház, a Münster, amelyet 1010. kezdők fölépíteni és 1490. restauráltak, szép faragványokkal, két toronnyal, Erasmus és Habsburg Anna sírjával, D.-i oldalán földalatti folyosókkal, amelyeken a 3 reformátornak, Oecolampadius, Gryncus és Meyernek sírkövei láthatók; 1431. itt tartottak egy oecumenikus zsinatot; a városháza (Rathhaus) a XVI. sz.-ból szép üvegfestményekkel és különféle régiségekkel; a Burckhardt-féle ház, amelyben 1795. Porosz- és Spanyolország békét kötöttek az új francia köztársasággal; a képtár, amelyben az ifj. Holbeinnak 32 festménye, Dürernek, Cranachnak képei láthatók; a múzeum értékes természetrajzi tárgyakkal és régiségekkel; a könyvtár, amelyben nagyszámú régi kéziratot is őriznek; az egyetem, amelyet utóljára 1835. reorganizáltak; a strassburgi emléket, amelyet hálából emeltek, mivel B., Zürich és Bern az 1870-iki ostrom alatt a strassburgiakat különböző jöttekkel halmoztak el. B.-ben két hittérítő-társaság székhelye van (a B.-i hittérítő-társaságé és a Crisohona-zarándok hittérítő-társaságé). Közeliében van a Birs mellett St. Jakob csatahely, a csata színhelyét megőrkítő emlékkövel. V. ö. *Streuber*, Die Stadt B. hist.-topogr. beschrieben (B. 1854); Die Stadt B. und ihre Umgebung (u. o. 1898). — B. a rómaiaknak az Augusta Rauracorum (aminek neve B.-Augst falu nevében ma is fennmaradt) nevű gyarmata mellett fekvő Basilia katonai tanyahelyből keletkezett. 406-ban alamann, 500. pedig frank uralom alá került. 843-ben Lotharnak, 870. Német Lajosnak, 912. Burgundiának és 1006., illetőleg 1033. a német császárságnak jutott birtokába. Első püspökét, Rudolfot, kalandozó magyarok 917 körül megölték s a várost bevették és megsarolták. Miután B. püspökei hatalmát 1260. megőrték és a környéken lévő vidéket is birtokba vette, a Habsburgokkal keveredett hamar viszály-

kodásokba; 1444. a svájci szövetséghez csatlakozott, 1501. pedig annak tagjává lett és ennek sorában osztozott. Itt született, élt és tanított 1521—36. a leghíresebb német humanista, Erasmus Rotterdami, kit seregestül kerestek fel az akkori tudósok és tanulóifjak. Lakóháza ma is megvan. B. város túlsúlyát környéke csak nehezen tudta elviselni. 1830—1833-ig többször véres összeütközések történtek, melyek a kanton kettéválasztását vonták maguk után, ami mostanig is fennáll. 1890-ben, ill. 1891. vette revizió alá utóljára az alkotmányát. V. ö. *Ochs*, Geschichte der Stadt und Landschaft B. (8. kötet, B. 1796—1822); *Morel*, Abrégé de l'histoire et statist. de l'évêché de B. (Strassburg 1813); Basler Jahrbuch (1879 óta); *Adler*, Basels Socialpolitik in neuester Zeit (Tübingen 1896); Basler Zeitschrift f. Gesch. u. Altertumskunde (1901 óta).

3. B., egykoron birodalmi közvetlenséggel bíró német püspökség volt, amely magában foglalta az ú. n. Sundgaut, B. kantont, Bern, Solothurn és Aargau egyes részeit, összesen 1100 km². A reformáció idejében a XVI. sz.-ban Svájcba kebeleztek be. V. ö. *Vautrey*, Hist. des évêques de Bâle (Einsiedeln 1884—87, 4 köt.).

Baseli béke, ama béke, amelyet a francia köztársaság 1795. apr. 5. Basel városában Poroszországgal kötött. II. Frigyes Vilmos kilépett a Franciaország ellen kötött koalícióból s átengedte a Rajna balpartján lévő porosz területet a köztársaságnak. A szerződés-felek Észak- és Dél-Németország között határvonalat húztak és egyúttal Dél-Németország tetemes részét senleges földnek nyilvánították. Titkos pontban a franciák arra kötelezték magukat, hogy azon esetben, ha a végleges békében a Rajna balpartja Franciaország kezében maradna, oda fogtak hatni, hogy II. Frigyes Vilmos a Rajna jobbpartján megfelelő területi kárpótlásban részesüljön. Hardenberg porosz követ e békét «biztosnak, előnyösnek és dicsőségesnek» jellemezte, de sem a kortársak, sem az utókor nem osztottak e nézetben. A cserben hagyott szövetségesegek Poroszországot szőszegéssel vádolták és megvetésüket éreztették vele. 1795. júl. 22. a francia köztársaság Spanyolországgal kötött békét Basellal, Franciaország lemondott spanyolországi hódításairól, és cserébe kapta San-Domingónak spanyol részét.

Baseli hittenjesztő társaság. Az összes németországi és svájci hittenjesztő intézmények közt ez a legrégibb és még ma is a legerjedtebb. Egyelőre a Kaukázusba küldött hittérítőket. Az orosz kormány azonban legyőzhetetlen akadályokat gördített a protestáns hittérítőket ottmüködtetése elé; azóta Nyugat-Afrikában, Indiában és Kinában működnek az ez intézetből kikerült hittérítők. E társaság 1901. 56 fő-, 496 mellékállomással, 519 iskolával, 174 misszionáriussal, ezek 1183 segédével, 41,588 gúllekezesi taggal s 2626 konfirmálandussal rendelkezett. Közlönyei: Der evangelische Heidenbote és Evangelisches Missionsmagazin.

Baseli hitvallás, a ref. egyház egyik szimbolikus irata, melynek szerzője valószínűleg Myconius volt, aki 1532 és 1534 közt az Oecolampadius által kezdeményezett alapon írásba foglalta a

baselliek hitvallását, melyet Mühlhausen is elfogadott, s innen gyakran confessio Mühlhusana néven is szokták említeni. Az ú. n. második B. a németek az első helyét hitvallással.

Baselli kék, kátrányfesték, mely előállítható, ha 2, 7. ditolylnaphthylendiaminra sósavns nitrosodimethylamln hat. Barna színű por, mely kékes-lilbolya színnel oldható vízben. Vizes oldatából sósavval kék színű csapadék keletkezik. Tömény kecsavval szennyes zöld színű oldat lesz, melyet ha vízzel hígítunk, kék színű csapadék képződik. Vizes oldattal, a tanninnal és hánnyatú horkóval pácolt gyaprotul kekro lehet festeni. A B. szulfosava mint Baselli kék S. kerül a forgalomba.

Baseli zsinat. Az avignoni fogság és az ezt követő egyházzsákadás, mely három pápa letételével végződött, érekeny sebet ejtett a pápai tekintélyen. Mind többen és többen támadtak, akik a hasonló esetek megismétlődésétől félve, az egyház érdekében lépnek fel, ha az általános zsinatok a pápai hatalom fölébe helyeztetnek. Ezen szempont érvényesült már a konstancai zsinaton kladott *Frequens* elmű dekrétumban, amely szerint minden 5. és 10. évben általános zsinat tartandó, hogy így zsinati kontinuitás létesülhessen. Ez a dekrétum alapján az első zsinat a paviasinai volt (1423—24), amely csakhamar feloszolva, a legközelebbi zsinat helyül *Basel* városát jelölte meg. V. Márton pápa a B.-ot csak Német- és Franciaország erős pressziójára hívta egybe 1431-re s annak elnökévé Cesarini Julián bíbernököt nevezte ki. Ezt a rendelkezést utóda, IV. Jenő is helybenhagyta. A dec. 14. megnyílt zsinaton a feszültség, mely a pápa és a zsinati többség között fennállott, csakhamar nyílt ellenkezésben tört ki. A pápa a zsinatot, melytől tekintélyét joggal féltette, elnapolta s 1433-ra Bolognába hívott össze újat. Viszont a zsinati atyák az elnapolás ellen tiltakoztak s 1432 jan. 12. a maguk részéről is megújították a *Frequens* dekrétum rendelkezéseit, kimondván, hogy a pápa eljárása jogtalan, a zsinat továbbra is együtt marad s minden a zsinat ellen irányuló újabb esetleges pápai rendeletet, intézkedést, cenzurát, büntetést a priori érvénytelennek jelentettek ki. A pápa Zsigmond magyar király és császár sürgetésére, de meg a kényszerítő viszonyok behatása alatt (Milánó hadai az egyházi állam ellen vonultak fel) kénytelen volt engedni és 1433 dec. 15. *Dudum sacrum* bullájával elismerte, hogy a zsinat kezdettől fogva érvényes. 1437-ben újra kitört a vizsola. A zsinati kisebbség kimondotta a pápa kívánságára, hogy a zsinatot elhalasztja s egy olasz városba helyezi át. Ezt a határozatot IV. Jenő megerősítette, mire a zsinat többsége a pápa dekrétumát megsemmisítette, őt magát mint szakadárt letettnek nyilvánította s helyébe Amadeus szavojai herceg személyében V. Félix néven új pápát választott (1439). Ezzel a zsinat nyíltan ellenkezésbe jutott a kereszténység felfogásával s maga ellen zúdította a legtöbb fejedelmet. A német császár lassan egészen a törvényes pápa mellé állott s a zsinat tagjait a német területéről kitiltotta; mire azok Lausanneba tettek át tanácskozásukat (1348). Végre is a zsinati atyák többsége jobb belátáshoz jutott, békét kötött V. Miklós pápával és a zsinatot 1449

ápr. 25. befejezettnak nyilváníttotta. A zsinat a kat. közfelfogás szerint csak 1437-ig tekinthető érvényes zsinatnak. A zsinati iratokat kiadta: *Mansi*, Collect. Concil. T. 29—31.

Fredholm, Baller, Conc. Bas. Studien u. Quellen, I—III., 1896—1900; *Hefele*, Conciliengesch. VII., 1891.; *Wessenberg*, Die Kirchenvers. des 15—16. Jahr. (V. ö. Tübing. Quartalschrift 1841. IV.; *Katholik* 1841. VII., VIII., IX.).

Basella L. (növ.), a Basellaceae család gémsza. Egyetlen faja, a *B. alba* L. Ázsia tropikus részében honos. Húsos, kapaszkodó fű, szivalkú, ülő v. rövid nyelű levelekkel. Levélét főzőknek, a növényt pedig nálunk ritkán dísznek és foyosók, kertészek befuttatására használják.

Bas-Empire (qtd: bazáüpr), a keletrómai vagyis bizanci császárság francia elnevezése.

Basento (Masutunum), kis folyó Dél-Olaszország Potenza tartományában; Potenza közelében, az Apenninekből ered és 75 km. hosszú folyás után a Tarantói-öbölbe szakad az egykori Metapontum mellett.

Basford, város Nottingham (ottól 4 km.-nyire) angol grófságban, a Lene partján, vasút mellett, (1901) 39,947 lak.; egyik főhelye a pamut-, csipke- és harisnyakészítésnek.

Bashalom, Tiszaeszlárhez tartozó tanya Szabolcs vm. dadaí alsó j.-ban, (1900) 528 lak., vasúti állomás, táviró, u. p. Görögszállás.

Basho Matsura, híres japán költő, szül. 1644., megh. 1694. Kéltészetét méltatja *Chamberlain* B. H. a B. and the Japanese poetical epigram c. munkájában (Tokio 1902, kiadja az Asiatic Society of Japan).

Bási, törökös kiejtéssel *bási*, a «bás» szónak, mely fejet jelent, harmadik személyragas alakja. Egymagában nem fordul elő, hanem csak összetételekben, meg pedig mint az összetétel utó-része. Ilyen pl. a *jüz-B.* százados, szószertint: száz feje, *bin-B.* czordos, *oda-B.*-nak nevezik a vendéglőt és a janicsároknál azt a katonát, aki az egy szobában lakó katonák feje, főnöke. Ugyan-csak ide tartozik a *B.-bozuk* is, mely sköz szerint azt jelenti, hogy «feje rontott» vagyis akinek nem katonai, hanem polgári süveg van a fején. A mai nyelvben minden polgár ember *B.-bozuk*, de a katonaság egyik csapatját is ennek nevezik. (I. *Básibozuk*.) Eszó néptimológikus változata van meg a magyar *harámbasa* (haramiavezér) és *szubasa* (rendőr) szókban is, melyek utótrésze eredetileg *B.* volt. (V. ö. Magyar Nyelvőr, 1892. évf. utolsó füzetét).

Basidiás, *Herakles Konstantinos*, új görög tudós, szül. 1821. Dolbinakiban, Epirusban, megh. 1890-ben. 1845. a filológia tanára lett Konstantinápolyban, 1848-tól Párisban filozófiai és orvos-tudományt tanult, 1858-ban orvosdoktor lett Berlinben s filozófiai doktor Lipcsében. Konstantinápolyban tanárkodott és orvosként működött. A görög tanítványgy terén Törökországban nagy érdemeket szerzett. Ő alapította meg Konstantinápolyban a Hellenikus Philologikus Syllogost.

Básibozuk (török, jelentését l. *Bási*), irreguláris török csapatok, melyek szükség esetén, főleg Albániában és Kis-Ázsiában toboroztatnak. Részben gyalog, részben lóháton harcolnak és csak fegyverzetet, lószert és kenyér-

ellátást kapnak, ellenben sem zsoldot, sem egyenruhát. Inkább rablóbandákhoz, mint csapatokhoz hasonlítanak s a háborút rendszerint saját szakkutakra viselik, miközben a legnagyobb kegyetlenkedésekre hajlandók. Garázdálkodásuk gyakran annyira ment, hogy rendes sorkatonasággal le kellett őket fegyverezni.

Basidiomycetes, 1. *Gombák.*

Basidospórák (növény), 1. *Bazidium.*

Basilan (másképp *Tagumia* - v. *Izabella-sziget*), kb. 30 kisebb szigetből és szirtből álló szigetcsoport a Filippi-szigetek között, Mindanao közepében, 12,000 lakossal. Földje termékeny, de egészségtelen éghajlatú, legtöbb jövedelmet az értékes erdőségek és a gyöngyhálaszat hajtának. Fővárosa Izabella, jó kikötő, 1200 lakossal.

Basile, 1. *Ernesto*, olasz építész, szül. Palermóban 1857 jan. 31. Palermóban és Rómában épített palotáin, nyilvános épületein kívül különösen ismert műve a palermói Teatro Massimo, Olaszország legnagyobb színháza, melyet atyja, *B. Giovanni Battista* (1825—91) kezdett meg és B. fejeztet meg 1897. Nagy sikerrel, modern irányban foglalkozik dekoratív művészettel is. A palermói művészeti akadémia igazgatója.

2. *B. Giovan Battista*, lovag, torronei gróf, olasz tájszólási író, élt a XVII. sz. első felében, megh. Nápolyban 1637 táján. Kréta szigetén töltött ifjúsága után Velencébe, majd Adriana nevű huga kíséretében, aki híres énekesnő volt, Mantovába került s az itteni herceg szolgálatába lépett, de Olaszországot keresztül-kasul bejárván, utóbb, úgylátszik, mégis hónapokban, Nápolyban telepedett le állandóan s ugyanígy is halt meg. Nápolyban először *Gian Alessio Abbatutis* anagramm alá rejtőzve kiadott *Pentamerone* c. mesegyűjteménye címével és keretes szerkezetével a Boccaccio Decamerone-ját utánozza, de tartalma ettől elütően nem novellákból, hanem 50 törölmetszettel nápolyi népmeséből áll, melyek nápolyi tájszólásban vannak írva s ezáltal a gyűjtemény nemesek a meseirodalomnak, hanem a nápolyi tájnyelv ismeretnek is egyik legnevezetesebb forrásműve. Stílusa ugyan részben éppen nem népies, hanem a kor elkornyás murinizmusának (l. *Murini*) erős hatása alatt áll, de azért helyelköltséggel a legjellemzőbb és legzamatosabb népies előadás példái is akadnak a sok tekintetben rendkívül érdekes munkában, amelynek első ismeretlen kiadása után a legközelebbi ismert 1637. jelent meg. Azóta számos kiadás (már a XVII. és XVIII. sz. folyamán vagy tized) és két régebbi olasz átdolgozáson kívül újabban francia és német fordítás is ért. Kiválóan becses az ntöbbi, melyet *Liebrecht* Felix adott ki 1846. Boroszlóban, s Grimm Jakab írt hozzá előszót.

Basileia (gör., *királynő*), 1. orgiasztikusan tisztelt kiszászai istennő, eredetileg az Alvilág királynője, kinek kultusza azonban lassanként teljesen beleolvadt Kybele, a nagy Anya-istennő tisztébe. V. ö. *Loeschke*, Vermutungen z. griech. Kunstgesch. (Dorpat 1884). — 2. *B.*, több istennő mellékeve.

Basileus, 1. az örökös államfő neve a görög háskorban. — 2. *B.* A Kr. e. VIII—VI. sz.-beli forradalmak után, melyek minden görög állam-

ban köztársaságot teremtettek (Spártát kivéve, hol azonban a királyság örökös hadvezéri joggá zsugorodott), B. sok helyen a vallási ügyeket intéző főtisztviselő címe. — 3. *B.* Több istennek, leggyakrabban Zeusnak mellékeve.

Basilicata, 1871-ig Potenza (l. o.) olasz tartomány neve.

Basilicum (*Muscat St.-Lawrent*). Franciaországból származó, korán érő, fehérszemű csomegezőllő-fajta.

Basilides, a basilidiánusoknak nevezett gnosztikus szekta alapítója. Szül. valószínűleg Szíriában. Tanított Hadrián idejében (117—138) Alexandriában. A basilidiánusok tanrendszerét kétféle alakban őrizte meg a hagyomány. A filozofuménakban, valószínűleg eredeti tanítása B.-nek, a világ-egyetem kérdése mint evolúciós fejlődés szerepel alulról fölfelé, Irenaeusnál pedig mint emanáció fölülről lefelé. Buddhista gondolatok is vannak tanaiban. A szekta az V. sz.-ig tartotta fenn magát. V. ö. *Funk*, Kirchengeschichtliche Abhandlungen und Untersuchungen (I. köt. 358. Paderborn 1897—1907); *Stähelin*, Die gnostischen Quellen Hippolyts (Leipzig 1890).

Basilikos János, görög eredetű kalandor és 1561—1564-ig Moldva fejedelme, mely országot Zay kassai kapitány és burgundi meg német zsoldosok segítségével elfoglalt volt. A török szultánnak évente 50,000 skudot fizetett. Másrészt igényt emelt Számosz és Párosz szigetekre, mint állítólagos örökere. Ezeket nem bírta megszerezni, 1564. pedig Moldvát is elvesztette.

Basilima (növény), 1. *Sorbaria*.

Basilius, 1. a makedóni, bizanci császár, uralkodott 867—886-ig, szül. 813 körül Drinápoly táján parasztszülőktől. A bolgárok fogságából kiszabadulván, Konstantinápolyba ment. Udvari lovász lett és magára vonta III. Mihály császár figyelmét, aki 850. lovászmesterré, 865. főkamarrássá, végre kormánytársává tette. Miután Mihály császárt meggyilkoltatta, maga foglalta el a trónt 867. és erélyesen uralkodott 886-ig, miközben különösen az arabokkal harcolt. Phoüus-t (l. o.) újra megtette patriarchává. Ő az ú. n. *makedóni dinasztia*nak a megalapítója, mely 1056-ig uralkodott. V. ö. *Vogt* Alb., B. I. empereur de Byzance (Paris 1898).

2. *B. II.*, a «bolgárölő», II. Romanos császár és Theophano (l. o.) fia, szül. 956., megh. 1025. 967 óta testvérevel, VIII. Konstantinnal, együtt uralkodott, tizenkét év múlva azután egyedül uralkodott kormányozni. Szívós háborút folytatott a bolgárok ellen (990—1018.), kiknek hatalmát teljesen összezúzta; a lovort ellenséggel kegyetlenül bánt, a foglyok szemeit kiszuratta (onnan mellékeve). Birodalmanak határait ismét a Dunáig toltá É.-ra, sőt befolyását a Szerémszóra is kiterjesztette, de ekkor Szt. István magyar király hatalmába ütközött. Magyarország DK.-i részein akkoriban a Köröstől a Marosig, sőt tőle a Dunáig a bolgár *Ajtony* (l. o.) uralkodott, ki Vidinben felvette volt a görög-keleti hitet és II. B.-ban pártfogóra talált. Szt. István Ajtony hatalmára halálos csapást mért és tartományát visszacsatolta az országhoz. II. B. nem sietett védenie megmentésére, sőt utóbb (1017) Istvánnal kezett

fogva, vele együtt fenyítette meg a rabló bossenyőket. Örményországban és Szíriában szerencse kísérte fegyvereit. V. ö. *Jireeck*, A bolgárok története (Magyar ford.); *Schlumberger*, L'épopée byzantine à la fin du X-ème siècle (II. köt. B. II., Paris 1900); *Pauley* Gy., A magyar nemzet története, I. 56 skl.; *Karácsonyi* János, Szt. István kir. eleje (1904).

3. B., «a malár», bizsai államférfi és trónkövetelő. Megh. 961. Alacsony családból származott. VIII. Konstantin és II. B. császárnaknak 976—988-ig vezetőjük, sőt mondhatni kormánytársuk volt.

4. B., szent, I. *Vazul*.

Basiliscus (Állat), a vastagnyelvű gyíkok alrendjében az *Iguanidae* családba tartozó gyík nem. Nyaka és feje rövid, farka igen hosszú; hátán és farkán fésűs taraj van, melyet a hátsógyíkok tövisnyújtványal támogatnak, fején háromszögletű slakszerű bőrkínövés emelkedik. Egyik faja az *amerikai B.* (*B. americanus* Laur), 80 cm. hosszú; zoldesbarna, sötét haránt sávokkal. Panama és Costarica erdeiben él a fákon, folyók közelében és rovarokra vadászik. Rokona a *száros B.* (*B. vittatus*) Guatemalaiban nagyon gyakori. Régen mesés dolgokat hittek a *koronás B.*-ről, de a mesélő állatokról való leírások nem a mi *B.*-unkról valók, mert azt kigyóalakunak írták le, halálos méreggel és gyilkoló tekintettel.

Basiliskos, *Flavius*, bizsai császár, I. Leó császár sógora. Az afrikai vandálok elleni vállalatát ugyan kudarc érte, hűga (a császárné) mindamellett I. Leó halála után izaurlai Zonó császárral szemben trónkövetelőnek lépett fel. B. elfoglalta Konstantinápolyt, de Zeno már 477. megölette. V. ö. *Bury*, A history of the later empero from Arcadius to Ireno (I. 1890).

Basiliták, I. *Vazul*rend.

Basilius, I. *Valentinus*, a XV. sz. első felében élő alchemista benécs barát volt és 1413 körül az erfurti Szt. Péter-kolostorban telepedett meg, hol természetudományokkal és gyógyítással foglalkozott. Az alchemisták valóságos orakulumnak s még Geber-nél is nagyobbak tartották; azonban a tud. vegytan is sokat köszönhetett az ő vizsgálódásainak. Ő írta le először a sósav előállítását. Kiválóbb munkái a következők: *De Magno Lapide antiquorum Sapientum* (német fordítása: *Vom grossen Stein der alten Weisen*); *Curus triumphalis Antimonii* (Siegeswagen des Antimoniums); ezen művében kimerítő leírását adja a különböző antimonyvegyületeknek; *Basilii Testamentum ultimum* (Basils letzes Testament) és *Apocalypsis chemica* (Offenbarung der verborgen Handgriffe). Összegyűjtött munkái: *Basilii Valentini scripta chymica* (Hamburg, 1700) cím alatt latinul és *Fratris Basilii Valentini* (Benediktiner) *Ordens chymische Schriften* cím alatt jelentek meg.

2. B., bolgár orvos, a bogomilok főnöke, 1115. Konstantinápolyban megleghen mult ki.

Basilosaurus, I. *Zooglodon*.

Basilovits János (*Joanic*), vazulrendi szerzetes és a Munkács melletti Csernek-hegyi monostor főnöke, szül. Hlivyén 1742 jún. 6., megh. 1821 okt. 18. Iskoláit Ungvárt s Kassán végezte a jezsui-

táknál, majd a Vazul-rendbe lépve, 38 évig volt a rendház főnöke, s mint ilyen leginkább a csernek-hegyi klastromban lakott. Ott is halt meg. Munkái: *Brevis notitia fundationis Theodori Koriathovics*, olim duels de Munkács, melynek 1—3. része Kassán 1799., a 4—6. pedig 1804—1805. n. o. jelent meg és a munkácsi vazulrendű kolostor történetét foglalja magában. *Imagovitao monasticao* (Cassoviae 1802).

Basim (*Bassim*), Berar angol-indiai tartomány egyik kerlete, az ó. sz. 19° 26'—20° 31' és a k. h. 76° 39'—87° 7' között. Területe 7661 km², lakosainak száma (1891) 398,181 (közülök 335,647 a hindu, 19,715 a mohamedánus). A kerlet 3 vidékre oszlik: B., Mangrul és Pnsud. Az első termékeny síkföld, a másik kettő cserkőlyű füvel borított dombvidék. Sok a vasérc, továbbá a teakfa, gyanta, festékanyag. Főképen gyapotot és kölest termelnek. Ipari termékek: gyapjutakarók, gyapotszővetek és papiros. A főváros B., (1901) 12,389 lakossal.

Basing (ejtsd: bézing), közs. Southampton angol grófságban, 1780 lak. 871 Ethold és Alfred a dánoktól itt szorvodtok vereséget. Egykori várát Cromwell a royalistáktól csak két évi ostrom után tudta elfoglalni (1645).

Basingstoke (ejtsd: bezingsztók), város Southampton angol grófságban, 77 km.-re Londontól, vasút mellett, (1901) 9793 lak., környékén gazdag búzaföldekkel; gazdasági gépgyárral. A B.-csatorna Londontól indul ki, átszeli a Blackwatort és a Weybe torkol.

Basinus (*Bisimus*), Thüringia királya, udvarába fogadta a frankok által előzött Childerich királyt, aki nejét, Basinát, olsxöktette 467. E nő szülte Klodvigot, a frank birodalom megalapítóját.

Basiotribe, I. *Kefalotripszia*.

Basire (*Basirinus*) *Izslák*, változatos életpályájú anglikán hittudós, teol. doktor, szül. Rouenben, Franciaországban, 1607., megh. Angolországban 1676 okt. 12. Angliában lett pappá, előbb Eaglescliffben, aztán Stanhopeban. Mint durhami probendáriusnak az I. Károly ellen kitört forradalom idején 1647. a király iránti hűsége és episcopalis irányzata miatt el kellett hagynia második hazáját is. Külföldi bolyongásai közben, miután különféle foglalkozásokat folytatva, Európának több országában megfordult, 1653. Konstantinápolyba került, hol a galatai reformátusok lelkésze lett. Itt ismerekedett meg Barsay Akossal, aki Erdély adóját vitte a szultánhoz. Ennek köszönjársára hívta meg II. Rákóczi György a gyulafehérvári kollégium tanáruál még 1654., de állását csak Bisterfeld közbözött halála után, 1655 márc. foglalhatta el. Tanári hivatalát buzgalommal, de esékely sikerrel töltötte be, 1656. egy lengyel jezsuitával való vitatkozása volt. A kollégium újrászervezéséről tervet készített. Miként előde, úgy ő is kiváló szerepet játszott a politikai életben. Mint a fejedelemsnek tántoríthatatlan híve és bizalmas tanácsadója, annak megbízásából több fontos politikai iratot ő fogalmazott; így például a Barsayt pártoló Bethlen János Innocentia Transylvaniae-jára írott vázlat is az ő műve. Angolországból való elűzetésének kósorú emlékei arra indították, hogy a magyar ref. egyház kebelében mindinkább

terjedő presbiteriánus elvek ellen nyíltan kikeljen. Hogy Apáczaiknak el kellett hagynia Gyulafehérvárt, egyedül neki, illetőleg a fejedelemre gyakorolt befolyásának tulajdonítható. Apáczaival tartott nyilvános vitaközönsége után tollal is folyt köztük a harc, de egymás elleni irataik nyomtatásban nem jelentek meg. A presbiteriánusok az 1656. évi marosvásárhelyi zsinaton heves támadást intéztek ellene, ám a többség mégis őt választotta meg a zsinat elnökéül. Rákóczi bukása őt is bujdosóvá tette; ennek halála után nem is sok ideig maradt Magyarországon. Az egyre növekedő zavarok láttára 1661., számos ingóságát, még kéziratait is hátrahagyva, eltávozott Angliába, hol II. Károly király visszahelyezte előbbi hivatalába. Teológiai működése kevés becsű, de magyar prot. egyház-történeti szempontból érdekesek ama művei, melyeket mint gyulafehérvári tanár írt s melyek közül ki is nyomtatott a következőkettő: *Congratulatio publica...* (Albae Juliae 1656); *Triumviratus, sive Calvinus, Beza et Zanchius pro episcopatu* (u. o. 1656). V. ö. *Kropf* Lajos, Adalékok B. I. életéhez (Tört. Társ. 8. köt. 1886); *Vargha* Zoltán, B. I. schemája. A gyulafehérvári főiskola 1657. szabályzata (Bpest 1907).

Basis, az anatómiában valamely szerv alapjának, szélesebb részének megjelölésére szolgál; így B. cranii a koponya-alap (l. *Koponya*), B. cordis a szív felső szélesebb része (l. *Szív*) stb. Egyéb jelentését l. *Bázis*.

Baska, kisk. Abaujtona vm. kassai j.-ban, (1900) 237 töl lak.; u. p. és u. t. Kassa.

Bas-Kadin (török, a. m. *fő-asszony*), a szultán háremében kitüntetett háremhölgyek címe.

Baskania, l. *Szemverés*.

Baskardia. A magyar krónikák szerint Scythia három országra oszlott: B.-ra (vagy Barsaciára), Dentiára és Mogoriára. B. a mai baskir föld, vagyis a Volgai Bolgárországtól K.-re eső terület, melyet a középkorban Nagy-Magyarországnak is neveztek (l. *Baskir*), míg a Kézainál levő Barsacia a közép-volgai berzulkó vagy barzulkó földjének felel meg (l. *Berzulkó*).

Baskerville, *John*, híres angol nyomdász és betűöntő, szül. 1706. a Worcestershire-ban fekvő Wolverlyben, megh. 1775 jún. 8. Birminghamban. Új betűket vésett és öntött, melyek akár Elzevir, akár Pantin betűivel versenyezhettek. A nyomdájából kikerült munkák közül legbecsebb a Virgil, Horác (1762) és a rézmetszetekkel díszített Orlando furioso.

Basket (ang. a. m. *kosár*), súlymérték Hátsó-Indiában. Nagysága vidékenként 9—12 kg. között változó. 1 B. hántott rizs = 38-836 l., 1 B. hántolatlan rizs = 30-84 kg.

Basket ball, amerikai eredetű labdajáték; Németországban Kluge berlini tornatanár honosította meg. Nálunk is elterjedt, a népiszkolai és leánytornázásban játszik szerepet. Két 5—10 játkösből álló párt játssza egymás ellen. A pálya 20 m. hosszú, 10 m. széles, a keskenyebb oldalak közepén egy-egy labdakosár van felfüggesztve. Az ellenpárt kosarába kell a labdát bedobni. L. még *Labdakosár* alatt.

Baskir, az Uralhegység déli részén (Orenburg, Szamara, Perm, Vjatka és Ufa kormányzóság

területén) lakó, a tatár nyelv egyik tájszólamat beszélő nép. A B. nevet az arab és a perzsa írők említik először, akik őket mindig a magyarokkal együtt és egymással összevetve mint *máulzsá-árokat* vagy *báulzsárdokot* említik. *In Foszlán* szerint a B.-ok magukat *báskurdoknak* nevezték. A magyar rokonságot illetőleg annyi tény, hogy ők ma azon a vidéken laknak, amelyet a XIII. sz. utazói (*Plan Carpin* és *Rubruquis*) Pascatir vagy Magna Hungaria néven említenek s ahol a magyarok testvéreit Julián barát fel is kereste s velők magyar nyelven értekezett. A B.-ok a régi időkben pogányok voltak és amint a tudósok mondják, az iszlamba való áttérésükkor a hitterítő török-tatárok nyelvtől vették fel. Érdekes, hogy a nyelvészek egy része őket finn-ugor, másik része török-tatár eredetűeknek mondja, de abban mindnyájan megegyeznek, hogy a magyarokkal rokonságban vannak. A B.-ok átlag 16 méter magasak, egyik részök a mongolok, másik részök pedig a kaukázusiak (cserkeszek) típusával bir. Jellemök: hallgatag; büszke, vitéz nép, miért is kitüntetésekp az orosz hadseregben külön csapatban szolgálnak. Lóratormett népség, kitünő vadászok s általában ügyes kézfogúak. Túlnyomólag állattenyésztésből élnek. Szarvasmarha, tevé és juhnyájai vannak; fő büszkeségük mindamellett a ló és a nagyarányú méhészet. A telet falvakba verődve töltik, de már korra tavaszkor ki vonulnak nemezposztóval fedett kocsijaikon a mezőre és sátraikban vagy faházakban töltik a nyarat. Kedves italuk az erjesztett kancatejéből készült „kumis”. A férfiak ruházata hosszú kaftán derékóvval, mely posztóból vagy nanking-szövetből készül. A csücsös, elálló karimájú süveg anyaga rendszeren prém, újabban nemez. A női öltözet hasonló, de díszesebb, szeretik a selyemszőveteket. A főkötőt pazarul díszítik kláriszal, üveggyönggyel és selyemhímzéssel. A leányok hajadonfön járnak. A B., bár névleg már 1552 óta orosz alattvalók, csak 1798 óta katonáskodnak az orosz seregben. 1874-ig saját fegyverzetükkel, nyílal és lándzsával, portyázó szolgálatra voltak rendelve és a doni kozákok mellett állandó határőrökként szolgáltak. Puskával csak 1876. kezdték ellátni, a nyilazásbeli ügyesség ezért a legújabb időkig fennmaradt. Bővebben olvashatni róluk dr. *Török Aurél*: Az uralvidéki B.-okról (Antropológiai füzetek, l. Budapest 1882. 67—106. l.) és *Ujjfalvy*, Über B. Russ. Revue (1877. XI.). A B.-magyar rokonságban való hit ma már elszlott. Az erre vonatkozó érveket és ellenérveket V. ö. *Pauler Gy.* és *Melich J.* cikkeiben (Bpesti Szemle és Magyar Nyelvőr 1898. foly.). *Mészáros Gy.* Nagy-Magyarország. L. még *Etnographia* 1911.

Baskircsev, *Maria Konstantinovna*, orosz festőnő, szül. Gavroncyban 1860 nov. 11. (6-naptár), megh. 1884 okt. 31. Párisban tanult, leginkább Bastien-Lepage hatása alatt. Csak 20 éves volt, mikor A házassági válás kérdése c. híros képét festette; művei közül felemlítendőek még: Két párisi utcai szünet; Háromféle nevetés, egy nő modell arcképe (a párisi Luxembourg-múzeum tulajdona). Nagy feltűnést keltett B. érdekes írott hagyatéka: *Journal de Marie Baskirtzoff* (Paris 1887) és *Lettres de Marie B.* (u. o. 1891).

Baskó, kisk. Abanij-Torna vm. gőnézi j.-ban, (1900) 587 magyar lak.; u. p. Boldogkőváralja, u. t. Erdőbenye.

Báslik, törökös klejtészet *báslik*, jelentése: fejrevaló, fejkötő. A *bás* (fej) szóból származik, melyhez a *lik* török névszóképző hozzájárulásával *báslik* lett. Mint európai fejviselést leginkább a krimi hadjárat óta ismeretes.

Basnage (ajtsd. bānāsz), 1. *Jacques*, ref. teológus és egyháztörténész, szül. Rouenban 1653 máj. 8., megh. 1723 dec. 22. Szülővárosában lelkész lett. A nantes-i ediktum megszüntetésével 1685. Hollandiába ment és mint lelkész 1691. Rotterdamban. 1709-től kezdve pedig Hágában működött. Mint a hollandi államok történetírója egy nagy tekintélyben állt, hogy a francia kermány is hozzáfordult tanácsért. Mint egyháztörténetről alapos forrástanulmány és önálló ítélet jellemzi. Főbb művei: *Histoire de l'église depuis Jésus-Christ jusqu'à présent* (Rotterd. 1699, 2 köt. és többsz.) és *Histoire de la religion des églises réformées* (u. o. 1690, 2 köt., Bossuet ellen). Továbbá: *La communie sainte* (u. o. 1688); *Histoire de la religion des juifs depuis Jésus-Christ jusqu'à présent* (u. o. 1707, 5 köt. és többsz.; holland, Delft 1727). V. ö. *Maillet Jacques B.* (Genf 1881).

2. *B., Samuel*, előbbiek nagybátyja, ref. teológus és történész, szül. 1638. Bayeuxban, megh. 1721. Zütphenben. Előbb prédikátor Bauxcellesben; 1685. Hollandiába ment, ahol Zütphenben a vallón hitközség lelkésze lett. Több munkát írt Baronius ellen: *De rebus sacris et eccl. exercitationes* (Utrecht 1692, 1717) és *Annales peit.-ecclies.* (3 köt., Rotterdam 1706). További munkájában: *Morale théol. et polit. sur les vertus et les vices de l'homme* (3 köt., Amsterdam 1763), megkísérelte az erkölestant a dogmatikától elválasztani.

Basó Mátyás (csoltói), híres rablólovag a XVI. században. A kiskorú Tornallyay Jakab gyámjává rendelve, ezt nemcsakra eltette láb alól és örökségét, Murány várát, elfoglalta. Ettől kezdve Murány valóságos rablóvezéreké lön. B. lengyelekből és rutenekekből összeszedett bandájával a vár felé vetődő utasokat, kereskedőket kifosztotta s gyakori kirohanásaival az egész vidéket rettegésben tartotta. 1531. kirabolta a savniki kolostort. Fogságba került, de kiszabadulván, újra kezdte rablásait. 1548-ban királyi íntést kapott, de ez nem használt, mire az országgyűlés az 1548. XLIX. t.-c.-ben felhívta a királyt, hogy mint nyilvános gonosztevőt büntesse meg. A király Salm Miklóst küldte ellene, ki 1549. ostrom alá vette Murány várát. B. egy ideig védte a várat, azonban a rutenek elárulták. B. ekkor menekülni akart, de Salm emberei által elfogatván, tizenhetedmagával lefejeztetett. Fiát, a kiskorú Parkast, Salm maga neveltette s felnővén, javait visszaadta. B. tetteit és Murány bevételét Tinódi is megénekelte.

Basoché (franc., ajtsd. bazósz), a párisi parlament irnokainak egyesülete, mely 1303. jött létre és a XVI. sz. közepéig annyira emelkedett, hogy 6000 tagja küzdött a guinenei lázadókkal ellen. A forradalom idejében e társulat feloszlott. A közepkorban a B. tagjai moralitásokat (l. o.) adtak elő.

Basoko, katonai állomás a belga Konge-országban, a Konge jobb partján, erődökkel és kereske-

delmi teleppel. Belsőülött lakosainak száma, akik a B.-törzshöz tartoznak, mintegy ezer. Úgyes hájosok, de rablóhajlamuk és még mindig nem lehetett kiirtani belőlük az emberöldezet szokását.

Basophobia (gör.), a kényszergondolatok egyik faja, midőn a beteget járasker félelem fogja el s ezért nem mer járni.

Basquine (ajtsd. —kín), bászk eredetű női köpeny, mely a spanyol nők körében számos változatban annyira elterjedt, hogy ma is a spanyol nemzetvi viselést egyik kelléke.

Bas-relief (franc., ajtsd: bārölef, ol. *basso rilievo*), szobrászati mesterszo, olyan demberű mű, melyen az alakok az egyenes vagy hajlított alap síkjából csak kevésse demberednek ki. Magyarul lapos dembermunkát mondhatjuk. L. *Domborűm.*

Bas-Rhin, 1871-ig demberjük Franciaország ÉK.-i részében; Strassburg fővárossal, 4550 km² területtel. Ma Alsó-Elszász német kerület.

Bass, Georges, angol orvos, aki résztvevő Ausztrália keleti partjának kikutatásában és 1797. a róla nevezett B.-szorosra fedezte föl, ami által kitűnt, hogy Tasmania nem tartozik az ausztráliai szárazföldröz.

Bassa (olasz, a. m. *mély, alsó*), a nyelccaddal (ottava) kapcsolatban, tehát: S. B. v. Sva B. annyit tesz mint: *egy nyelccaddal mélyebben.*

Bassae, kis városka délnyugati Arkádiában, Phigalia közelében; nevezetes egy 1131 m. magas hegyen fekvő, Apelle!Epiikuriesnak szentelt templomról, melynek remjai maig is a legszebbek közé tartoznak. A templomt Iktinos, a Parthenon építőmestere építette a peloponézusi háberu kezdetén. V. ö. *Stackelberg*, *Der Apelletempel* zu B. (Frankfurt 1826); *Cockerell*, *The temples of Jupiter Pantellenus at Aegina and of Apollon Epicurius at B.* (London 1860).

Bassa jurisdictio (lat.), eszekély jelentésű ügyekre, főleg apróbb kihágásokra vonatkozó törvénykezés.

Bassam, l. *Grand Bassam*.

Bassanello (olasz), egy ma már elavult, a faggottal rekon fa-fűvóghaszter.

Bassani, Giovanni Battista, olasz zeneszerző, szül. Paduában 1657 táján, mh. Bergamonban 1716 ekt. 1. Főleg orgonára, de számtalan (s jórészt egyházi) zeneművet karónekre írt; 1682—83. a bolognai Acaademia Filarmenia elnöke volt. Tanítványa Corelli.

Bassano, kerületi székhely Vicenza elasz tartományban, a Brenta balpartján, kitűnő szőlőkkel takart dembek között, vasút mellett, (1901) 15,443 lak., posztó-, selyemkermelo-, szalmakalap-készítéssel, gabona- és nyerselyem-vásárekkel. B.-t kőrfal keríti (ennek egyik kapuját Palladio építette); Vicentine városkával hid köti össze. Jelentékeny épülete egy magas torony, amelyet Ezzelino da Romano építtetett. A X. sz.-ban Bassanumnak neveztek; 1404. Velence birtokába jutott. A napoleoni háberük alatt 1796, 1801, 1805, 1809 és 1813. csaták színhelye volt. V. ö. *Brentari*, *Steria* di B. (B. 1884).

Bassano, l. *Alvaro de B., marquese de Santa Cruz*, spanyol tengeragy. A franciákkal, angolok, törékek és berebek felétt számos diadalt aratott. Minthogy az *armada* (l. o.) kiküldetését resz-

szalta, elvesztette II. Fülöp király kegyét. Megh. 1588.

2. *B., Hugues Bernard Maret*, B. hercege, I. Maret.

3. *B., Napoleon Maret*, B. hercege, az előbbinek fia, szül. 1803 júl. 3., megh. Párisban 1898 máj. 21. 1835-ben Fülöp Lajos elismerte hercegi rangját és a brüsszeli követtséghez attachéknak nevezte ki; 1848. visszahívták. B. aztán a bonapartista párthoz szegődött és 1849. rendkívüli követ és Franciaország meghatalmazott minisztere lett a badeni, 1851. pedig a belga udvarnál. 1853-ban III. Napoleon eszázár kinevezte szenátorrá s főkamarrás és Napoleon bukása után vele ment Chislehurstba.

Bassano, tkp. *da Ponte*, olasz festő-család, mely hazájától, a Velencéhez tartozó B. városoktól nyerte nevét. Alapítója *Francesco B. (ül Vecchio)*, szül. 1470 körül, megh. 1540 körül. Fia, *Giacomo (Jacopo) B.*, szül. 1510., megh. 1592 febr. 12. a B.-k sajátos irányának megalapítója. Genréképeken kívül főleg bibliai tárgyú képeket festett, de az esemény másodrangú jelentőségűvé lesz, oly terjedelemben és gondnal dolgozza ki a tájképet és esendéletszerű részleteket, annyira szeret állatokat festeni. Ilyen képek igen nagy számmal kerültek ki műhelyéből és ma minden képtárban láthatók. *Giacomo B.* fia és segédjei többnyire atyjuk nyomdokait követik és műveik sokszor nehezen különböztethetők meg egymástól. Fiai: *Francesco (ül Giovane) B.* szül. 1549., megh. 1592 júl. 3., *Giambattista B.*, szül. 1553., megh. 1613 márc., *Leandro B.*, szül. 1557 jún., megh. 1622 ápr. 15., *Gerolamo B.*, szül. 1566 jún., megh. 1621 nov. 8. A budapesti Szépművészeti Múzeumban *Giacomo B.* szép areképtanulmányán (Szt. Jeromos?) kívül két jellemző festmény képviseli a B.-k művészetét: Az alvó páztor és A napkeleti bölcsek imádása.

Bassareus, a trák és lydiai Dionysos (I. o.) mellékneve.

Bassariscus (Állat), a mosómedvefélék (*Procyonidae*) családja tartozó omlósállat-nem. L. *Macskanyérc*.

Bassas de India, francia sziget a Mozambik-csatornában, a d. sz. 22° 28' alatt.

Bass-csatorna, 1. 224 km. széles és 317 km. hosszú csatorna Ausztrália DK.-i vége, a Wilson-fok és Tasmania közt; átlagos mélysége 100 m., ami igazolja, hogy csak későbbi geológiai korokban keletkezett. K.-i bejáratát szigetek és zátonyok nehezítik meg; ott vannak a Furneaux-szigetek (Clarko, Cape Barren és Flinders), a Ny.-i bejáratnál pedig King, Hunter, Hummock és Robbins. A csatorna nevét fölfedezőjéről, Bass angol tengerész-orvosról kapta. V. ö. Die Insel der Bass-Strasse u. ihre Bewohner (Pet. Mith. 1863. 156 l. stb.). — 2. B., keskeny tengerszoros, amely a Malakka-félszigettől Ny.-ra fekvő Langkavi és Dajang-Bunting szigeteket választja el egymástól.

Basse-contre (franc.), mély basszus hang (második basszus).

Basse danse (franc., ejtsd: bász daász), általános elnevezés a középkori *sétáló* úri táncokra, szemben a nép *ugráló haute danse*-ával (I. o.). A B.-okat a lovagok járták, kik méltóságuknál

fogva resteltek volna úgy ugrálni, mint a parasztok. E sétáló úri táncok közt első helyen áll az ősrégi *branle*, mely az összes francia s úgyszólván minden szelontánc őse.

Bassée (*La*, ejtsd: bászée), kis város Nord francia départemantban, 23 km.-re Lille-től, vaníli mellett, (1906) 3975 lak., répacukor-, színes papír-, vászon-, posztó- és pótkávégyártás.

Bassein (ejtsd: basszin), I. angol Birmában az ugyanilyen nevű kerületnek (területe: 18,251 km², lakosainak száma 339,842) főhelye, az Iravadi torkolatának legnyugatibb ágánál, amely tőle kapta nevét. (1891) 30,177 nagyobbára Buddha vallását követő lakosa van. Falai alá a legnagyobb hajók is eljuthatnak, azért élénk a kereskedése; évi forgalma 21 millió forint; a kivétel tárgya majdnem kizárólag rizs (1900-ban 167,263 tonna Európába). Már Kr. e. másfélzezer évvel fontos kikötőváros volt. 1852 óta angol birtok. — 2. *B.*, város Elő-Indiában, Bombay előnkésében, B. szigetnek (hossza: 18 km.) D.-i végében; 10,357 lak.; egykoron híres város volt, most részben romokban hever; 1775 óta az angoloké.

Basselín (ejtsd: bászen), *Olivier*, XV. sz.-beli normandiai népköltő; molnár volt Vaux de Vireben (hol még ma is mutatgatják a «moulin Basselin»-t) s egy víg társaság élén állott, mely komoly és vidám, harcias és politikai dalokat kedvelt, amolyek messzire elterjedtek s ezek szerzőjéül különösen B.-t ünnepelet. B. az angolok ellen való harcban esett ol. Dalaiából semmi sem ismeretes s a neve alatt 1811 óta közzétett közlemények szerzője *Jean le Houx*, vírei ügyvéd. A val-*(vau)-de-viri* dalok nevéből: «Vaux-de-Vire», származott az «vaudeville»-szó. V. ö. *Gasté*, Chansons normandes du XV. siècle (Caen 1876).

Bassen, *Bartholomeus van*, hollandi festő, szül. 1590 körül, megh. 1652. 1613-ban a delfti, 1622. a hágai festő ehbe vétetett föl, 1636-tól kezdve hágai városi építőmester volt élete végéig. Többnyire renaissance-templomokat és vidám társasággal telt dísztermek belsejét ábrázolta. Festményein a távlat kitünő, az építészeti részletek kidolgozása világos, szabad és biztos, a színezet tetszetős. Minde sajátágok szembeötlőnek a budapesti Szépművészeti Múzeumban levő, 1620. és 1639. festett két képen (templom-interieurök).

Basse-riche (franc., ejtsd: bász-ri-s), fekete márvány, sok kagylóval az Auvergne-ből.

Bassermann, 1. *Ernst*, német politikus, szül. Wolfachban (Baden) 1854 júl. 26. Ügyvédi irodát nyitott Mannheimban, ahol 1893. birodalmi képviselővé választották, mire mint a nemzeti szabad-elpárt tagja különösen közgazdasági és társadalmi kérdésekkel foglalkozik. Ma is egyik vezére és egyúttal elnöke o pártnak és Bülow kancellárt egyrészt a centrum, másrészt a szocialisták ellen odaadással szolgálta, a Bethman-Hollweg által bevezetett adóreformot ellenben pártjával együttl ellenozte.

2. *B., Friedrich Daniel*, német politikus, szül. Mannheimban 1811 febr. 24., megh. u. o. 1855 júl. 29. Mannheimban könyvkereskedő volt és 1841. a badeni kamarában mint a szabad-elpárt ellenzék vezére hírnévre tett szert. O pendatle meg először 1848 febr. 12. egy általános német parlament

eszméjét. Tagja is lett az előleges parlamentnek és a nemzetgyűlésnek. Az alkotmányt hozó bizottságban elnökölt és aug. 9. a birodalmi belügy-miniszterium államtitkára lett. 1848 nov. Berlinbe küldték, hogy a porosz kormányai egységét kessek. Frankfurtba visszatérve, ismertette a berlini állampotokat és a forradalmi tömeg kedvelt vezéralakjait és ez utóbbiak, a B.-fele alakok (B.-ische Gestalten) közmondásossá váltak. Majd a porosz erőkors eszárság mellett küzdött, ami volt demokrata pártfelelnek arra szolgáltatott okot, hogy renegátnak csúfolják. 1849. az erfurti nemzetparlament tagja volt. Reményeiben csalatkozva, testleg és lelkileg megterve tért vissza 1851. Mannheimba, hol aztán ideg baja öngyilkosságha vitte.

B. Heinrich, német prot. teológus, szül. a Majna mellett Frankfurtban 1849 júl. 12., megh. Samadenben 1909 aug. 29. 1868—1872-ig Jenában, Zurichben és Heidelbergben tanult. Főbb művei: *Handbuch der geistlichen Boreadsamkeit* (Stuttgart 1885); *Akademiische Predigten* (u. o. 1886); *Entwurf eines Systems evangelischer Liturgik* (u. o. 1888); *Zur Frage des Unionskatholismus* (Tübingen 1901). 1879—91-ig Ehler-rel a *Zeitschrift für praktische Theologie* c. folyóiratot adta ki és több prédikáció-gyűjteményt szerkesztett.

Basses-Alpes (ejtsd: bász-szlp), francia département Olaszország, Alpes-Maritimes, Var, Vaucluse és Drôme départementok közt, 6954 km² területtel (1906) 113,126 lak. (míg 1900-ban 115,021 volt). 5 arrondissementre oszlik; ezek Barcelonnette, Castellane, Digne, Forcalquier és Sisteron. Székhelye: Digne. A római uralom alatt része volt a Provinciának, későbbben Provence sorsában osztozott 1841-ben a barcelonotói völgy kivételével (amely csak 1713. került oda) a francia korona birtoka lett. V. ö. *Férand*, *Histoire géogr. et stat. du départ. des B.* (Digne 1861).

Basses-Pyrénées (ejtsd: bász-piréné), francia département. Spanyolország, Hautes-Pyrénées, Gers, Landes départementok és a Viscaiyai-öböl közt, 7623 km² területtel, (1906) 425,817 (1901-ben 426,347) $\frac{1}{4}$ részben bászok, $\frac{3}{4}$ részben bearni lak. 5 arrondissementre oszlik; ezek Bagonne, Mauleon, Othez, Oloron és Pau. Székhelye: Pau. A rómaiak idejében Aquitaniának, majd Novempopulaniának volt része. 419-ben a keltoi gótoké, majd a frankoké lett. 586-ban kivívja újra függetlenségét. N. Károly újra meghódítja. Később Navarra királyság része lesz. 1512-ben a Foix-i grófoké, majd a Bourbonoké és 1589. a francia koronáé lesz. V. ö. *Joanne*, *Itinéraire descriptive des Pyrénées* (Paris 1896).

Basset (ejtsd: bász-sze), *René*, francia orientalista, különösen az arab, etióp és berber nyelvek irodalmának és e népek etnográfájának kutatója, szül. Lunévilleben 1855. Jelenleg az algeri Faculté des Lettres igazgatója. Az algeriai kormány megbízásából több ízben kutató utazásokra indult, melyekből rendszerint egy-egy berber dialektust tárgyaló monográfiát mutatott fel; ezekkel B. az újabbkori berber filológia megalapítójának van elismerve. Études sur les dialectes berbères című összefoglaló munkáját az Institut díjjal jutalmazta. E nyelvtudományi munkáin és az orien-

táltsa s népműzi folyóiratokban szétszórta nagyszámú értekezésein kívül nevezetesebb munkái: *Les apocryphes éthiopiens* (11 részben, Paris 1893—1909); *Histoire de la Conquête de l'Abysinie par Arab-Paqlh* (2 köt., u. o. 1897—1909, francia fordítással); *Nédromh et les Traras* (u. o. 1901); *Contes populaires berbères* (u. o. 1887); *Nouveaux contes berbères* (u. o. 1897); *Contes populaires d'Afrique* (u. o. 1903). B. az Institut de France lev. tagja.

Basse taille (franc.) annyit tesz, mint mély (második) tenor, illetve bariton. L. *Bariton*.

Basse-Terre (ejtsd: bász-terr), 1. Guadaloupe francia sziget fővárosa és püspöki székhely a Rivière-aux-Horbes torkolatánál, (1905) 8626 lak., arzenállal, kevésbé védett kikötővel, melyet a Royal és Mathilde erődök védnek. Guadaloupe Ny.-i részét is B.-nek hívják. — 2. B. (St. Kitts), St. Christopher brit nyugatindiai sziget fővárosa, a tenger partján, (1901) 9962 lak., cukor- és gyümölcsexportál.

Bassett (ol. *bassetto*), régi neve a gordonkának. Más hangszerok nevével kapcsolatban (pl. B.-fuvola) arra utal, hogy az illető instrumentumok közep-(tenor)-fekvésre vannak hangolva. Ilyen nevű orgonasíp is létezik: 4 lábas fuvolasíp a pedálban.

Bassette, francia hazárdjáték. Egykor igen elterjedt, kedves játék volt, a kormány azonban betiltotta játszását. Allították a velenceiek találomra volna s a XVII. sz. második felében honosította meg Párisban Justinian, veloncoi követ.

Bassi, 1. *Ugo*, lolkész, lángoló ol. hazafi, Garibaldi sorozóinak tábori papja, szül. 1801. 1849-ben az osztrákok elfogták és Bolognában agyonlőtték.

2. B., *Matteo di*, a kapucinus-reform alapítója, hitszónok, szül. Bassiban, megh. Valencében 1552 aug. 2. Midőn VII. Kelomen a kapucinus-reformot 1528. máj. 8. elismerte, 1529. a kapucinus-rend főhajtartójává választották, de két hónap múlva már lemondván, hitszónok lett s mint ilyen több helyen működött. L. még *Ferenczendiek*.

Bassia L. (növ.), 1. *Illipe*.

Bassiana, 1. római város Alsó-Pannóniában a Sirmiumtól (Mitrovicz) Taurunumig (Zimony) vezető úton; fokozó nem egészen bizonyos, valószínűleg a mai Petrovce (lehet azonban, hogy Dobrince) helyén volt. — 2. B., római telep Felső-Pannóniában a Savariától (Szombathely) Arrabóba (Győr) vezető úton.

Bassianus, *Antonius Heliogabalus*, római császár, 1. *Heliogabalus*. — B. továbbá Septimius Severus császár logid. fiának, *Caracalla*-nak neve, 1. *Caracalla*.

Bassignana (ejtsd: bász-zinyána), község Alessandria (Piemont) olasz tartományban, a Tanaro és a Pó összefolyásánál, (1901) 3725 lak. Itt köttetett meg a béke 1361. braunschweigi Ottó és Galeazzo Visconti között; itt győztek továbbá a spanyolok a szárdok fölött 1745.

Bassigny (ejtsd: bász-zinyi) v. *Bassiniacansis ager*. Franciaország K.-i részében egy vidék régi neve; magában foglalta a Marne és a Maas felső völgyeit.

Bassini (franc.) a m. víztartó, medence.

Bassini-műtét, a lágyéksérvek gyökere gyógyításának legelterjedtebb módja. A műtét abból áll, hogy a sérvtömlő kifojtése, bevarrása és tö-

vén való lemetzése után az ondozsinórt helyéből kiemeljük, a mély hasizmotkat a lágyékszalaghoz (Poupart-féle szalaghoz) varrjuk és ezáltal a lágyékesatornát elzárjuk. Az ondozsinór az így elzárt csatorna fölé kerül. Fölötte ugyancsak varrattal egyesítjük a felületés ferde hasizom bőnyéjét, majd a bőrt.

Basso (ol.), l. *Bassuzs* és *Basszushang*.

Basso-Arnoux, *Giuseppe*, olasz orvos, aki Gyarországon főképp mint Kossuth háziorvosa lett ismeretessé. Szül. Cagliariában (Szardíniában) 1840 ápr. 27., ahol apja építész volt. 1860-ban nyerte el az orvosi diplomát, de már az 1859-iki háborúban is működött orvosi minőségben, valamint később 1866 is. 1872-ben mint szardíniai bányatorvos fejtett ki figyelemre méltó tevékenységet. 1877-ben szervezte a szardíniai Ospizio Marinót, 1879. a San-Pietro szigetén levő bányák orvosi szolgálatát rendezte, 1885. mint a kormány megbízottja az aostai völgyben tett intézkedéseket a kolera behurcolása ellen, időközben pedig számos kisebb-nagyobb dolgot tett ki közre, főleg a szembajok gyógyításáról. Kossuth 1887. Courmayeurban ismerkedett meg vele és ez idő óta folyton az ő kezelése alatt állott. B. a legnagyobb gondossággal örködött nagy hazánkfa egészsége fölött és Kossuthnak legteljesebb bizalmát, sőt barátságát is bírta. A *masszázsról* írt könyvét dr. Jutasi fordította magyarra, 1894.

Basso continuo, 1600 körül szokássá vált, hogy a zeneművek legmélyebb szólama (basso seguente) fölé számokat írtak. Ezek a számok akkordokra utaltak, amelyekkel az orgonán, zongorán, lanton stb. játszó zenész kísérte az öneket. Akkoriban sem partitúrák, sem zongora-kivonatokat nem voltak. Ilyen basszust «számozott basszus»-nak neveztek, vagy *basso generale*-nek, vagy *B*-nak (folytonos, meg nem szakadó basszusnak), mert a darabot kezdetétől végig kísérte, szünetektől meg nem szakítva. A többi szólammal szemben ez a mechanikusan haladó basszus nem jutott önálló ritmushoz; némileg alárendelt, szolgai szerepet játszott. A XVIII. sz. második felében nem írtak többé a zeneszerzők számozott basszusokat; a legmélyebb szólamot ép oly önállóan dolgozták ki, mint a többi.

Bassócz, kisk. Nyitra vm. vágújhelyi j.-ban, (1900) 513 tól lak., u. p. Pobedim, u. t. Pöstyén.

Bassompierre, *François de*, francia hadvezér, született Harouel-ben (Lotaringiában) 1579 ápr. 12., megh. 1646 okt. 12. Már ifjú korában IV. Henrik francia király udvarába került, ki őt megkedvelte és 1610. ozredessé és államtanácsossá nevezte ki. IV. Henrik megöletése után B. az özvegy királynénak lett kedvence, ki őt a svájci gárda vezérévé tette. Ennek dacára később XIII. Lajoshoz szöködött, kit anyja ármányaival szemben megvédelmezett s aki őt halálból marsallá tette és utóbb mint követét a spanyol és angol udvarba küldötte. Részt vett azután La Rochelle ostromában, és a languedoci hugenották ellen kir. hadat vezérelt. Richelieu azonban ármányai miatt 1631. a Bastilleban záratta, ahonnan csak Richelieu halála után (1642) szabadult ki. Rangját és birtokait ekkor visszakapta. B. udvariasság, bátorság és

szellemi kalandok dolgában az akkori idők mintaképe volt. A Bastille-ban írt Journal de ma vie (megjelent Kölnben 1665, új kiad. 1870—77, 4. köt.), sok érdekes adalékot tartalmaz e mozgalmas kor történetéhez. V. ö. *Puymaigre*, Vie de B. (Paris 1848).

Bassorin (növ.), l. *Birs*.

Bassotti, olasz csótészta rizzsel és sajttal elkészítve.

Bass-Rock, 107 m. magas sziklasziget Skócia K.-i partján, North-Verwickkel szemben, régi torony van rajta, melyet hajdanta állami fogháznak használtak. A sziget lakatlan, de sok vízi madara (különösen a Sula Bassana) sok vadászt keesget ide.

Bassus, gnosztikus a II. sz.-ban. Állítólag Valentinus és Cerinthus tanítványa, alighanem azonos Colarbasus-sal. Krisztus emberiségét és a feltámadást tagadta s helyett a bolygó csillagok befolyását és a görög ábécé magikus erejét vitatta (mert Krisztus magát A és Ω-nak nevezte).

Basszári, néger törzs a német-afrikai Togóban. A B.-k földje a Mo, Kara, Oti folyók és Dako-hegység közt terül el, gazdag vasércekben. Lakói jó vasművészek.

Basszarovic (*Bassalewicz*), kártyajáték, négyen játszhatják közösen, vagy piquet kártyával.

Basszklarinét, l. *Klarinét*.

Basszo Narok, l. *Rudolf-tó*.

Basszongo-Mino, másnéven *bakutu*, a batetálak ágából származó kongo-néger nép a Kasszai Szankuru folyók vidékén. Számukat egy milliónyira becsülik. A férfisorba lépő legények metsző fogait nem török ki, mint más szomszéd népek, ellenkezőleg hegyesre reszelik, miért is «fogások»-nak hívják. Harcias, nyugtalan nép, állítólag kanibál.

Basszora v. Baszra, város ázsiai Törökországban, a Satt-el-Arab Ny.-i partján, 96 km.-nyire a Perzsa-öbölől. Számtalan csatorna szeli át s gyönyörű pálmaligetek környezik, bár a város piszkos, görbe utcáival, bedólt házaival nem kell kellemes látványt. A város körül fekvő moesznak egészségtelenné teszik. Valamikor a legfontosabb kereskedőváros volt, ma is megvannak óriási karavanszerájai, a kalifák idejében 200,000-ro is emelkedett a lakosság száma, ma alig haladja meg a 20,000-ét. Legnagyobb jelentősége abban áll, hogy a városig folhatol a dagály, 3 m.-rel megnöveli a folyó vizét és ilyenkor a tengeri hajók B.-ig eljuthatnak. Az angoloktól létesített Tigris-gőzhajózás közvetíti jelenleg a kereskedelmet a tongerrel, ami a lakosság számának növekedésével jár. Kivételi cikk a datolya, gyapjú, ópium, ló, árpa, rizs. 1901-ben a forgalom 227,000 tonna volt. — 636-ban Omár kalifa parancsára alapítottatott a Nar maratti nevű moeszarvidéken, hogy a Porzsa-öbölhöz vezető karavánt biztosítsa legyen. 656-ban B. mellett történt a «tevék csatája». A kalifák idejében a tudományok és művészetek partfogója és oliszorang kereskedőváros volt, «Kélot Athénje»; nagy szerepe van az Ezeregy éjszaka meséiben is. 1538-ban török kézre került, többször visszafoglalták a porzák és arabok. 1832 óta ismét török birtok.

Basszorai öböl, l. Perzsa-öböl.

Basszorin v. *tragantin, adragantin*. Szónehdrát, melyet bizonyos gumifajok, nagyobb mennyiségben a *basszora-gumi* és *tragant-gumi* tartalmaz. Vízben nem oldódik, csak nagyon felfúzzad és kecsenyaszerű tomeggé alakul. Lúgok oldható gumivá. Savak részben cukorrá alakítják.

Basszotuba, l. Tuba.

Basszus (ol. *basso*, lat. *bassus*, fr. *basse*) a. m. mely. A zenemű legmélyebb szólama. Rajta nyugszik a többi szólam, az egész akkord. 1600 előtt nem igen szerepelt ebben az értelemben, mert az akkordszerű felfogás nem volt még általános. Szólamokat raktak szólamok alá, inkább arra ügyelve, hogy az egyes szólam (a vízszintes vonal) legyen logikus, mint a hangok együttes megcsendülése (a függőleges vonal). Már pedig egy korszak, mely az akkordot mint egységet nem érzi, az nem érezheti a B.-szólamnak, az akkord alapjának, támaszának külön rendeltetését sem. Dacára annak, hogy tulajdonképp Guilelmus Monachus az első, aki utasításokat ad, miként kell egy igazi B.-szólamot vezetni (már 1450 körül), a gyakorlat erre csak később tört rá. A XV—XVI. sz.-beli utánzó stílusban mindegyik szólam imitálja a másikat; a B.-nak még nincs külön szerepe.

Basszus-hang (ol. *basso*, fr. *basse-contre*), az énekhangok legmélyebbike, melynek átlagos terjedelme: nagy F—f. Rendkívüli hangok lemennek a kontra B.-ig is. Vannak különböző fokozatai és pedig 1. a magus B. (basszus-bariton) és 2. a mély B.: az előbbinek terjedelme A-fisz, az utóbbié F-est. Hangszíne megkülönböztetünk teltebb, nemesebb B.-okat és velük ellentétben *buffo*-B.-ot; ez utóbbi kevésbé előkelő anyag, de mozgékony és humoros helyzetekben jól beválthatik.

Basszus-hangszerek alatt értjük azon hangszereket, melyek első sorban arra szolgálnak, hogy a zenekarban (vagy a kamarazszenében) a basszust (l. o.) előadják. A mai zenekarokban ilyenek: a nagybőgő, gordonka, fagót, kontrafagót, basszus-puzon, tuba és más mély rézfúvók.

Basszus-kulcs, l. Kulcs.

Basszus-kürt, Frichot találmánya (1804), amely csak rövid életű volt. Fafúvó, de öblös vége részéből készült. Az S alakú csőnek tölecszerű fúvókája volt (olyan, amilyen a rézfúvóké). Terjedelme: nagy C—c.

Bast., tudományos állatnevek után *de Basterot* francia conchyliologus nevének rövidítése.

Basta. A *Phomora* kártyajátékban a treff dísznő; harmadrangú kártya.

Básta György, eszázári hadvezér, szül. a montferratoi Ulpianóban 1544., megh. Prágában 1607 nov. 26. Katonai szolgálatát mint köztvitéz kezdte s fokról-fekra emelkedett a tábornokságig. Élete első felében, több mint 30 éven át küzdött Németalföldön és Franciaországban spanyol csapatok ellen. Magyarországra 1597. jött s itt kevés ideig a török ellen harcolt. 1598-ban Rudolf császár Felső-Magyarországra, 1599. végén pedig Erdélybe küldte, Mihály havasalföldi vajda ellenőrzésére, kivéve az országot eleinte együtt kormányozta. Nemesokára azonban egymás ellen fordultak s B. a vajda seregét 1600 szept. 18. Miriszlónál tönkretette. Mihály vajda haza menekült, de csakhamar

ismét megegyezett B.-val s Erdélybe jöven, azzal együtt verte meg Báthory Zsigmondnak, a lemondott fejedelmnek seregét Goroszlónál, 1601 aug. 3. B. ekkor feltékenységéből Tordán Mihály vajdát ugyanezen év aug. 19. megölette s egészen a maga kezébe ragadta az uralmat. Alatta Erdély a legkegyetlenebb zsarnokságnak volt kitéve s példátlan nyomorba süllyedt az egész ország (l. *Básta szekere*). Kegyetlenkedéseinek 1603. Székely Mózes, majd a következő évben Boeskyai István felkelése vetett véget. Boeskyai két ízben mérkőzött meg: 1604 nov. 14. Osgyánál, 24-én Édelénynél, mind a kétszer győzelmesen. A zsitvatoroki béko után (1606) B. visszavonult a magánéletbe. Ő felismerte Erdély stratégiai fontosságát s annak mikénti megtartásáról emlékirat dolgozott ki Rudolf császár számára. 1599-ben pedig előterjesztést tett a császárhoz, hogy a pusztító német zsoldos hadak helyett állandó magyar hadsereget állítson fel. Hadtudományi munkái: I. maestro di campo generale, mely 1606. és Governo della cavalleria leggiera, mely 1612. jelent meg; mindkettőt németre fordította Bryms 1614—1617. Levelezéseit és iratait (1597—1607) Veress Endre tette közzé a M. Tud. Akadémia kiadásában.

Bastaji mali, adók. Pozsega vm. daruvári j.-ban, (1900) 501 horvát-szerb, német és magyar lak., u. p. és u. t. Veliki Bastaji.

Bastaji veliki, adók. Pozsega vm. daruvári j.-ban, (1900) 1087 horvát-szerb, magyar és német lak., vasúti állomás, posta- és táviróhivatal.

Bastan, a Gave de Pau mellékvize Hautepyrénées fraeicia départementban; völgye egyike a legvadabbnak és legkopárabbnak a Pireneusokban; benne épült Baréges fürdőhely, Luz és Betpouey.

Bastard (új-lat. *bastardus*, frane. *bâtard*, ol. *bastardo*, ang. *bastard*) a. m. törvénytelen gyermek. A történelem Hódító Vilmost, Róbert hereg természetes fiát illette először e névvel. A német *Bankert* (az ó-felnémet bankhart-ból) paden nemzett gyermekeket jelent. — *Embertain* jelentését l. *Korc.* — *Allatani* értelemben két különböző állatfaj keresztezéséből származott állategyén. B.-ok rondszen csak egymáshoz közel álló rekón fajokból jönnek létre, pl. kutya és farkas, ló és szamár, eroszlan és tigris, házi maeska és vadmaeska, zerge és keeske, süketfajd és nyírfajd, kanári és különböző pintyfajek, különböző fácan-fajok, béka és góte, penty és kárász. B.-ok keletkezhettek azonban nemesak különböző fajek, hanem egymástól távol álló nemekbe tartozó állatok párosodása útján is. A B.-ok egy része (pl. őszvér) terméketlen, más fajek párosodásából származott koresek termékenysége ellenben még fekezottabb, pl. a vad- és háziinyúl kereszteződéséből előállott koresek nagyon szaporák. V. ö. *Ackermann*, Tierbastarde (Kassel 1898, 2. köt.). — *Növényntani* értelemben l. *Kereszteződés*.

Bastarda, A törököknél a szultán vagy a pasák nagy, 26—36 evezőpaddal ellátott csónakokjait nevezték B.-nak. Jelen időben ilyen eszközök már nem igen találhatók, mivel gőzesónakkal és kisebb yachtokkal helyettesítettek.

Bastardagium (új-latin), házasságon kívül született eiy egének hagyatéka, kik vérbeli le-

származó örökösök nélkül halnak el. Ily hagyatéka középkorban némely államok törvénye értelmében «jus bastardisae»-nél fogva a fejedelmre szállt.

Bastarnae, l. *Basztarnák*.

Básta szekere. Básta Györgytől kapta nevét, aki, mikor bevonult Erdélybe, a néptől az igazmarháat elszedte s a jobbágyok kénytelenek voltak maguk húzni a szekereiket. Kun László szekere analógiájára irodalmunkban B.-t először Cserey Mihály említi 1709, l. *Básta* György.

Basté, *Charlotte*, német színésznő, B. pétervári színgazgató leánya, született Pétervárott 1867. Mint kezdő a pétervári udvari színház tagja volt, a nyolcvanas évek derekán a drezdai udvari színházhoz került, melynek ma is még tagja s ahol először a társalgási szerepkört tölti be.

Bastelli, *Francesco*, megh. 1765 körül, a nímphenburgi porcellángyárnak volt modellmestere. Egyike a XVIII. sz. legjobb porcellán-szobrászainak; alakjait tiszta forma és szellemes grácia tettekedveltekké.

Bastert, *Nicolas*, hollandi festő, szül. Maarseveenben 1854 jan. 7. Az amsterdami és antwerpeni akadémiákon tanult. Igen finoman, hangulatosan ábrázolja a hollandi folyókat, partokat. Téli délután c. képe a müncheni Új Pinakothekában van.

Basti, l. *Baza*.

Bastia, egykori fővárosa Korzika szigetének, most az ugyanily nevű francia départementnak; a Cap-Corse nevű félsziget keleti partján. (1906) 27,338 lak.; antimoniumbányászattal, vasöntéssel, hajó-, dohány-, tésztagyártással, korallhalászattal; B. termékeny, de kevésbé egészséges vidék, amfiteátrumszerűen épült, szűk és kanyargós, de tiszta utcákkal, három részre oszlik: Terra Vecchia, Terra-Nuova és La Citadella; az erődjén kívül kiváló épületei nincsenek, a St. Nicolo-téren van I. Napoleon szobra. Kikötőjébe nagy hajók nem juthatnak be; újabban két molo építésével jobbá tették; az egyiknek áldozati esett a híres il Leone szikla. A kivitel cikkei: vas- és rézérc, antimonium, börök, bor, halak, korall és déli gyümölcsök. 1905-ben 604 hajó fordult meg benne (315,875 t. tartalommal). A rómaiak korabeli Mantium a római uralom megszűntével olposult. A XIV. sz. végével a genovaiak újra fölépítették, megerősítették (La bastida) és Korzika szigeti uralmuk fő helyévé tették. 1768 óta francia birtok; 1793—1811. Golo départementnak volt főhelye.

Bastian, l. *Adolf*, híres német utazó és otnográfus, szül. 1826 jún. 26. Brémában, megh. 1905 febr. 3. Port of Spainban, Trinidad szigetén. Mint hajóorvos Ausztráliába utazott, bejárta annak aranyvidékét, onnan Új-Zélandba hajózott és a Csendes-óceánon át Peruba jutott. Ott a régi fővárosban, Cuzcóban telepedett le egyidőre. Azután Nyugat-Indiában, az amerikai kontinensen a Misszurinál és Misszisszipinél, a mexikói piramisoknál és Kaliforniában járt. Onnan Kinába utazott, azután Hátsó-Indiába és a Maláj-szigetekre jutott és hosszabb időt töltött Kalkuttában. E városból elindulva, négy hónapig járt a Gangeszen eszónak, és a Dekán feloldón át Bombayba érkezett, ahonnan Perzsiába

akart menni. De mivel az Anglia és Perzsia között kitörő háború terve kivételében megakadályozta, Babilon és Ninive romjait kereste föl. Szíriát és Palesztinát bejárván, Kairóban megpihent, azután a Niluson fölhajózott és a sivatagon át a Vöröstengerhez utazott; áthajózott Dzsiddába, onnan Mekkába, ahonnan egy karavánnal Adenbe jutott. Adenből Mauritiusba, onnan a Fokföldre, onnan Loandába hajózott, a portugál gyarmat belsejébe hatolt és San-Salvadorban is járt, ahol már kétszáz év óta nem fordult meg művelt európai. Azután a nyugatafrikai part mentén Fernando Po szigetre hajózott, behatolt a Niger-deltába, beutazta Libériát, Sierra Leonet, Szenegambiát és nyolc évi távollét után visszatért Európába; de nem egyenesen, hanem Portugálián, Spanyolországon, Török- és Oroszországon, Svéd- és Norvégországon át ment vissza szülővárosába. 1861-ben újra útnak indult és csak öt év múlva tért vissza. Műtán hosszabb időt töltött Londonban, Madrasba és Rangunba utazott, följárzott az Iravaddin és Birma fővárosában egy évig tanulmányozta a birmai nyelvet és irodalmat. Azután Moulmeinon át Bangkokba utazott a sziamí nyelv és irodalom tanulmányozására, továbbment Kambodzsa és Szaigona. 1864. és 1865. Szingapuron és a Maláj-szigeteken át Japánba jutott és végre Pekingben, Mongolországon és a szibériai nagy úton a Kaukázusba.

Borlinben az egyetemen a földrajz magántanárává, a néprajzi múzeum igazgatójává és a földrajzi társaság elnökévé lett. 1878 nyarán újra elindulva, beutazta Perzsiát, Asszámot és az indiai-meg a csendes-óceáni szigetcsoportokon, Észak-Amerikán és Nyugat-Indián át jött vissza 1880. Nevezetesebb művei: Die Weltauffassung der Buddhisten (1870); Ethnologische Forschungen (1871—73, 2 köt.); Die Rechtsverhältnisse bei verschiedenen Völkern (1872); Geographische u. ethnologische Bilder (1873); Die deutsche Expedition an der Loangküste Afrikas (1874, 2 köt.); Die Kulturländer des alten Amerika (1878, 2 köt.); Vorgeschichte der Ethnologie (1881); Der Buddhismus in seiner Psychologie (1882); Zur naturwissenschaftlichen Behandlung der Psychologie (1883); Völkerstämme am Brahmaputra (1883); Inselgruppen in Ozeanien (1883); Allgemeine Grundzüge der Ethnologie (1884); Die Welt in ihren Spiegelungen unter dem Wandel des Völkergedankens (1887); Die samoanische Schöpfungsgeschichte und Anschliessendes aus der Südsee (u. o. 1894); Zur Lehre vom Menschen in ethnischer Anthropologie (u. o. 1895); Die Denkschöpfung umgebender Welt aus kosmogonischen Vorstellungen in Kultur und Unkultur (u. o. 1896); Lose Blätter aus Indien 1—7. (1899); Kulturhistorische Studien unter Rückbeziehung auf den Buddhismus (1900); Die wechselnden Phasen im geschichtlichen Sphärenkreis u. ihre Rückwirkungen auf die Völkerkunde (1900); Der Menschheitsgedanke durch Raum u. Zeit (1901, 2 köt.).

2. B., *Henry Charleton*, angol egyetemi tanár, szül. Truróban 1837-ben. 1867. a kőbonetan tanára lett Londonban s mint ilyen kiválólag az idegrendszer kőbonetanával foglalkozott. 1868-ban az idegbetegek kórházában asszisztens, 1871.

a londoni egyetemi kórház orvosává és 1887. az elméleti és gyakorlati orvostan tanárává lett. B. egyike a legtekintélyesebb idegpatológusoknak. Munkái: *The modes of origin of lowest organisms. The beginnings of life, Evolution and the origin of life* (London 1871—84); *The brain as an organ of mind* (1880); *Studies in heterogeneity* (1901).

Bastianini, Giovanni, olasz szobrász, szül. Cameratában 1830 szept. 17., megh. 1868 jún. 29. Pio Fedl tanítványa, oly behatón tanulmányozta és oly ügyességgel utánozta a XV. sz.-beli olasz szobrászati műveket, hogy Bonivionti ábrázoló terrakotta-mellszobrát, mint régi művet a párisi Louvre számára szerezték meg. Mint a XIX. sz. legügyesebb rézszéghalmaitóinak egyike, meg más műveivel is sikert aratott.

Bastiat (ejtad. basztá), **Frédéric**, francia nemzetgazdasági író, szül. Bayonneban 1801 jún. 30., megh. Rómában 1850 dec. 21. 1831-ben Mugronban kékebőrőnek választották meg. Idejének java részét nemzetgazdasági tanulmányoknak szentelte. Nevét 1844. a *Journal des Economistes*-ben közzétett *De l'influence des tarifs français et anglais sur l'avenir des deux peuples* e. vámpolitikai tanulmányával tette híressé. B. a szabad kereskedelem ügyének hathatós védője és a védvamos irány kemény támadója volt. Első könyvében: *Cobden et la ligne* (1844) az Angliában a gabonavámok eltörlése tárgyában megindult meggalmat s annak vezérelt ismertetése. A könyv megjelenése után Párisba költözött és ott a szabadkereskedelmi érdekekben fáradozatlan tevékenységet fejtett ki. 1848-ban beválasztották az alkotmányozó gyűlésbe, 1849. a törvényhezű ilésbe. De ott, mint a pénzügyi bizottság alelnöke, már nem fejtethet ki nagyobb tevékenységet. Gyöngye egészségét a lázas munka aláásta. Akkor, midőn a tüdővész már nagyon is erőt vet rajta, fegett hozzá legjelentékenyebb munkájának, a *Harmonies économiques* megírásához. E műnek csak első kötetét fejezhette be. Mintán ez 1850. megjelent, a végkép kimerült író Olaszországba utazott s ott halt meg. Munkáinak legnagyobb része polemikus volt. Ilyenek a *Sophismes économiques*; a *Propriété et loi*; *Maudit argent*; *L'état*; *Ce qu'on voit et ce qu'on ne voit pas*; *Gratuité du crédit*; *Le loi Capitale et rente*; *Spoilation et loi* stb. Összegyűjtött munkái 7 kötetben jelentek meg 1881. Párisban.

Bastide (ejtad. básztid), több francia helység neve; a legjelentékenyebb B.-Rouayroux (ejtad. ruelra), Tarn départementban, a Thoré forrásai közelében. (1906) 2167 lak., gyapjúiparral.

Bastide, 1. **Jules**, francia hírlapíró s államférfi, szül. Párisban 1800 nov. 22., megh. u. o. 1879 márc. 2. Az 1820 jún. 5. kitört zendülés alkalmával megszökölt és fogságba esett. Ezután a kereskedelmi pályára lépett, mellékesen azonban irodalommal foglalkozott. Tazja lett a karbonári és egyéb titkos szövetségeknek és az 1834 jún. 5. Lamarque temetésénél kitört lázongás egyik főintézője volt, amiért a kormány halálra ítélte. B. azonban Angolországba menekült, hel 1835. tartózkodott; Párisba csak akkor tért vissza, amikor a törvényszék a vád alól fölmon-

tette. Ekkor a National szerkesztéséhez fogott, 1845. pedig a *Revue Nationale* e. hetilapot indította meg. Az 1848 februári forradalomnak ismét egyik főmozgatója volt; azután a köztársasági kormánynak vezetőikora, majd pedig a külügyi minisztérium vezetője lett. Az államesiny óta visszavonultan élt. Munkái: *Histoire de l'Assemblée législative* (Paris 1847); *La république française et l'Italie en 1848* (Brüsszel 1858); *Les guerres de religion en France* (Paris 1859, 2 köt.). Elnöt megírták *de Fourcaud* (1885) és *Theuret* (1885).

2. **B., Louis**, francia költő, szül. Marsailleben 1805 körül, megh. 1867. A júliusi forradalom után a republikánus párt buzgó harcosa volt, s Barthélemy elpártolása után ő folytatta a szatirikus támadásokat a kormány ellen a *Tisiphone* e. politikai hetilapban, a miért több ízben el is ítölték. Költeményei: *Mélanges poétiques* (1832); *Les larmes d'un prisonnier* (1854) nem igen tetszettek.

Bastien-Lepage (ejtad. baszten-lépász), **Jules**, francia festő, szül. Damvilliersben 1848 nov. 1., megh. Párisban 1884 dec. 10. Cabanel tanítványa volt, de nem sokára szakított mesterének akadémikus irányával és a naturalizmus híveivéhozatlakozott. Ezt az irányt a Tavasz dalal és nagyatjának areképeivel kezdte meg (1874) és folytatta az Első áldozással (1875). Igazi hívatást érzött a parasztlét hű, elfogulatlan ábrázolására. 1878-ban festette meg első e. nembeli művét, a Kaszálást (Paris, Musée du Luxembourg), majd 1879. a Burgonyaszedést; 1880. a Mennyei hangokra figyelő Jeanne d'Are-ot; 1881. a Koldust; 1882. a Rőzsegyűjtőt és 1883. a Szorelem falun e. festményét. Areképei közül kiemelendők: Sarah Bernhardt, a walesi horeg (1879) és főleg szüleinek areképei. B. erős realizmusa, a *plein-air* nagy föltnést keltett és Franeiaországon kívül is erős hatást gyakorolt.

Bastille (franc., eredetileg *bastide*). Tulajdonképen bástyát jelent. A B. olnevezést később egész speeialisan a régi Páris védő kőrfalak St. Antoine kapujánál épült erődítményének megjelölésére használták. A St. Antoine kapuja már János király uralkodása alatt (1350—1364) két nagyobb bástyatoronnyal volt megerősítve. V. Károly o bástyákhez 1369. 6 másik tornyot építtetett. Az építkezés csak VI. Károly fejezte be 1383., és a B. azon időtől fogva már nemcsak megerősített kapu volt, hanem városág vár, mely főleg politikai foglyok börtönéül is szolgált. 3 m. vastag falaiiban börtönök voltak elhelyezve; ez utóbbiak az udvar alá is kiterjedtek, talaja színe alatt 6 m.-nyi mélységben sötét, nyirkos helyiségeket alkotta (cachots). Legtömböttebbek voltak a B. börtönei XIV. és XV. Lajos alatt, amikor nem is annyira gonosztovéket, hanem politikai foglyokat, gyanúsított, önkényűleg, a Lettres de cachet-k alapján letartóztatott egyéniségeket tartottak ott évekig, sőt sokszor élethosszig, minden bírói kihallgatás nélkül elfogva. A foglyok száma néha 60—70-re is rögött, kiket legnagyobb részben az írók, zsurnaliszták, könyvkereskedők és könyvnyomtatók köréből az inkuizíció elzáraltatott. Nemesak személyek voltak a B.-ben elzárva, hanem az udvarnak és egyes hatalmasoknak nem

tetsző műveik is, mint könyvek, kéziratok stb. Ilyen elköszönt iratok halomszámra jöttek a B. lebontásánál napfényre. Nem volt tehát csoda, ha a nép a B.-ban az önkényuralom egyik hathatós támaszát és eszközeit látta és mint ilyen, teljes szívből gyűlölte, csak az alkalmas pillanatot várván, hogy szolgaságának jelét megsemmisítse. Azért is a B.-nak a francia forradalom kitérésének első napjaiban esnie kellett. A képviselő Necker miniszter elbocsátása miatt fölingertült tömeg 1789 júl. 14. a B. ellen nyomult, s azt rövid küzdelem után bevette. A börtönökben ekkor csak 7 foglyot találtak. A foglyok kiszabadítása után a tömeg azonnal a B. lebontásához fogott és ágyuk dörgése, a nép örömrivalgása és különféle ünnepségek között lerombolta, úgy hogy kö kövön nem maradt. A B. helyén — a mostani B.-térén — 1840. emelték az u. n. júliusi szobrot, melynek törzsére az ostromlásnál közreműködött 654 egyén neve van bevésve.

Irodalom. Linguet, Mémoires sur la B., London 1783, új kiad. Paris 1864; Delort F., Hist. de la détention des philosophes et des gens de lettres à la Bastille, Paris 1829, 3 köt.; Arnold és Alboine, Hist. de la B., n. o. 1842—45, 8 k.; Bojanowsky, Die Erstürmung der B. nach einem schon 1793 von Pitra veröffentlichten Bericht, Weimar 1865; Bons, La prise de la B., 1882; Lecocq G., La prise de la B. et des anniversaires, Paris 1881. Mindezeknél fontosabb Ravaision okleveleken alapuló munkája: Archives de la B. Documents inédits (1892-ig 17 köt.) úgyszintén Cottin értekezése: a Revue retrospective 7. kötetében, és Funck-Brentano dolgozata: Documents sur la B. (a Bulletin des Bibliothéques et des archives 1887 és a Revue retrospective 11. kötetében) és ugyanannak értekezése: La B. d'après ses archives (a Revue historique 42. kötetében 1890), ki a Renneville, Latnde és Linguet által terjesztett, túlzott rémes híreket mesének iparkodó feltüntetni. V. 5. Grande Encyclopédie V. 670.; Funck-Brentano, Bastille. Légendes et Archives, Paris 1898.

Bastion (franc.), l. Bástya.

Bastnásit (*Hamartit*, ásv.), ritka fémek (cerium, lanthanum és didimium) fluorkarbonjait ((Ce, La, Di)F)CO₃; előfordul Riddarhyttan mellett (Bastnás-bánya) Svédországban, Coloradóban a Pike's Peak gránitjában mint a tysonit (l. o.) elváltozási terméke.

Bastogne (ejtsd: basztonj), vagy Bastenaeken, járási székhely Luxemburg belga tartományban, a Wiltz és vasút mellett, (1900) 3446 lak., gabona- és marhavásárokkal. A B.-i sonkák híresek. Erődjét 1688. rombolták le a franciák.

Bastos, l. Baliszt-gyolcs.

Bastos, Victor, portugál szobrász, szül. Lisszabonban 1832 jan. 25., megh. 1894 jún. Legnagyobb művei Camoens és Magelhaens emlékszoobrai Lisszabonban (1867).

Bastuli vagy *Mussini*, az ókori történelemben a pün háborúig szerepelt nép a mai Spanyolország déli részén; Guadiana, Cadix táján. Fővárosa Basti, a mai Baza nevében maradt fenn emléke.

Bástya, 1. (lat. *bastio*, fr. *bastion*, ném. *Bollwerk* és *Bastei*), az az erődízmény, mely az erődítési vonalak előtti terep és erődalkatrészek (árok, földött út stb.) lövedékekkel való pásztagása végett a védőgáttól v. erődfalból kiállónag építetett, az ó- és a középkorban *félkör*, *később ötoldali sokszög* alakban. Közönségesen a fővédőgátnál magasabb volt, hogy onnan notalán a védőgátra nyomult ellenségre löni lehessen. A B.-nak az az ol-

dala, mely a fővédőgáttal vagy teljesen, vagy megközelítőleg párhuzamos, «*B.-toroknak*» (Kehle), az ehhez jobbra és balra zárkózó oldalak, amelyekről a fővédőgát előtti árkot lehet lövedékekkel pásztagzni, «*B.-oldalakknak*» (Flanke) s az ezekhez zárkózó, elől a «*B.-csücsöt*» (saillant, ejtsd: szaj-lyan) s a régenre többnyire 60°, jelenleg 90—120 fokú «*B.-szögek*» képező oldalak «*B.-halántékoknak*» (facen, ejtsd: fászen), a két B.-t egymással összekötő védőgát pedig «*kurulinának*» nevezetik. A B.-szög hegyét *B.-élnék* (Bollwerkspunkt) nevezik. A B.-oldal úgy tervezik, hogy a szomszéd B. halántékjának meghosszabbítására, a «*defensvonatra*» merőlegesen álljon; a B.-halánték és B.-oldal metszéspontja «*vállpont*»-nak (Schulterpunkt) s az általuk képezett szög «*vállszög*»-nek (Schulterwinkel) nevezetik. Ha a B. belső udvara fel van töltve, akkor a B. «*feltöltött*»-nek (Voll), különben pedig «*főllszintes*»-nek (Hohl) nevezetik. Ha a B.-torok előtt védőárok is van, akkor a B.-t «*elkülömlített*»-nek (detachirt) mondják, ha pedig a B.-nak csak egyik fele, azaz csak 1 halántéka és 1 oldala van meg, akkor az «*fél-B.*» (Halbbastion). Az erődítési vonalak sarkain levő B.-t «*sarok-B.*»-nak, a fővédőgát vonalába építetett pedig «*közbeneső B.-nak*» nevezik.

Az ó- és a középkorban a B.-k a várfalon keresztben álló, többé vagy kevésbé magas, kerek, vagy négyszögletes alaprajzzal bíró tornyok voltak, melyeknek vízszintes tetején, mellvédék mögött, hajtógépek állítottak fel. A magyarországi eredetű Ajtós nevű családból származó Dürer hírneves festő és rézmetsző a városok erődítéséről írt remek művében oly B.-tornyokat ajánl, melyeknek emeletoiben is vannak lövegek felállítására alkalmas helyiségek és a falakon áttört löresek. Szögletes B.-kat a XV. sz.-ban kezdték építeni Olaszországban; ezekre jellemző az, hogy előbb igen laposak, később pedig erősen kiszölve igen keskenyek voltak és következéské B.-szögük igen kicsiny. Ily B.-kat látunk pl. Komárom régi várának tervrajzain. Később mindinkább tágabba terveztek a B.-kat, hogy azokba több ágyú lehessen felállítani. Végre igen rövid B.-oldalakat a vállpontnál hátrább építettek s azokat egy kikerekítettessel kapcsolták össze a B.-halántékokkal; az ekképen keletkezett öblöket «*B.-füleknek*» nevezték (l. *Orillon*) s ha a vár árka vízzel volt megtöltve, akkor a B.-fülök az árok vizén járó hajók kikötőjüül is használtak.

2. *B.*, a tengerészetben (ném. *Kastell*, *Schanze* v. *Back*, ol. *castello*, franc. *gaillard* v. *château*, ang. *castle*), a régibb koreskedelmi és hadihajók elő- valamint hátsórészén kiemelkedő építmény, mely eszerint elő-B.-nak (l. o.), illetve hátsó vagy far-B.-nak (l. o.) nevezetik.

3. *B.*, a sakkjáték egyik figurája; néhol *torny*-nak is hívják. Négy B. szerepel a sakkjátékban, két főhöz, két fohöz. A sakktablán, a játék megkezdésekor a négy sarkon állanak. A B. a játékban egy paraszttal ér többet a lónál és futónál, egy futóval vagy lóval kevesebbet a királynál. Egyenes irányban előre, hátra vagy jobbra-balra ugyanazon a soron mozog és üt.

Bástya, Szepes és Liptóm vm. határára, a Magas-Tátra egyik oldalgerince, mely a Menguszfalvi

völgyet Ny. felől szegélyezi; megkülönböztetik a Mellő (2328 m.) és Hátulso B.-t (2335 m.), melyek közt a Sátán emelkedik. A Csorbal-tó felől 4 óra alatt mászható meg.

Bástya, kisk. Hunyad vm. marosillyei j.-ban, 1900 216 oláh lak.; u. p. Hunyadöbraz, u. t. helyen.

Bástya-ágyú, kis űrméretű, a hajó bástyáján (l. o.) nyugvó és tulszerkezetnél fogva minden oldalra forgatható ágyú, revolverágyú vagy golyószóró. Régi hajókon mint B. a már elavult szerkezetű, németül «Drehbassen»-oknak nevezett kis ágyúk voltak elhelyezve. Ujabb hajókon tulajdonképen B. már nincs, minthogya bástya sínés; a kis űrméretű ágyúk, amelyek a torpedónaszádok ellen szolgálnak, a hajó felső részén helyezték el, mindenütt, ahol csak hely van.

Bástyaél (német *Bollwerkspunkt*), l. *Bástya*.

Bástyafül (német *Bollwerksohr*, *Orrillon*), l. *Bástya*.

Bástyaköz, régi megerősített városokban és várakban az a térség, amely a tulajdonképeni legfelsőbb várfal és a külső fal között fekszik. Belőle nyíltak a belső várnak bástyái alá az istállók, szerszámkamrák, kocsiszínek, kutyafalék s az ezekre felügyelő cselédség lakóhelyiségei. Maga a B., mely háborus időben az ostromoltaknak első védelmi vonalul szolgált, hétkés időkben mindenféle házi célokra és mulatságok rendezésére használtatott fel aszerint, amint fekvése engedte. A mai korban még fennálló és lakott régi várakban megmaradt B.-ök védett helyzetüknél fogva igen célszerűen használtatnak fel gyümölcsöskertekül.

Bástyaoldal (német *Flanke*), l. *Bástya*.

Bástyarúd (német *Barkspiere*, ol. *lancone*, franc. *tançon*, ang. *swimging boom*). Egy 8—15 m. hosszú és megfelelő vastagságú rúd, mely a hajó elölpárkányzatáról, ahol egy forgatható vaskapocs által van megerősítve, vízirányban a víz felszínre felett fekszik. A B. utazás közben vitorláshajókon az előtörzs szárnyvitorla kifeszítésére, míg a kikötőben, ha a hajó áll, a vízen levő esónak kikötésre szolgál. Kereskedelmi hajókon B. rendszerint nincsen.

Bástyas erődítési rendszer az, melynél az egész vár alaprajzának tervezésekor következetesen a védővonalakat a bástyák elrendezésének megfelelően szerkesztik. Főleg Vauban fejlesztette ki e rendszert, amelyhez a francia hadmérnökök a legújabb korig ragaszkodtak, míg a németek inkább az *olló*- és a *sokszögű*-rendszerek szerint építették váraikat. L. *Várak*.

Bástyaszig, l. *Bástya*.

Bástya-torok, l. *Bástya*.

Bástyázott védőoldal (franc. *front bastionné*), kurtina által összekötött két sarokbástya.

Baszarabásza, kisk. Hunyad vm. körösényai j.-ban, (1900) 384 oláh lak.; u. p. és u. t. *Alvácsa*. Régeente besnyó-telep volt. A B. és Alsóvácsa közt emelkedő trachituffa hajdan gejzír lehetett, mely tekintélyes fatörzsöket faopálá alakított át.

Bászel Aurél, filológus, szül. Kassán 1845 okt. 9. Felsőbb tanulmányait Berlinben, Bonnban, Halleben és Tübingenben végezte, hol doktorrá is avatták. 1872—1883. magántanár volt a budapesti

egyetemen, 1883—1908-ig gimnáziumi tanár Felhérttemplomban, jelenleg Budapeston él nyugalmában. Munkái közül nevezetesebbek: *Theokritos idylljei és a görög-római idyll* (Budapest 1880); *Thukydidés beszédei* (u. o. 1881); *A klassz. philol. jelesbb munkásai életrajzokban* (u. o. 1882, I. köt.); *Az ókori klasszikusok tanulmánya*, mint általános műveltségünk egyik főeszköze (u. o. 1883).

Baszán, kaukázusi Elbrusz vidékén élő ázsiai török nép neve.

Baszízi, Malakka félszigeten (Ázsia) élő maláj néptörzs.

Bászok vagy *vászkongádász*, a pirénei hegység é.-i és D.-i lejtőjén (Francia- és Spanyolország területén) élő őskori nép, mely maga Európa más lakosival, s nyelvük sommiféle indo-európai nyelvvel sinesen rokonságban. A spanyolországi B.-ok magukat *euskaldunak*-nak, azaz embereknek nevezik, a francia B.-ok pedig *vászk*-nak, azaz férfiaknak. Valamennyi más nemzetbeliket, a spanyolokat, franciákat stb. *erdálludak*-nak, azaz jövevényeknek nevezik, ami ősiségük mellett bizonyít. A B.-ok Európa legrégibb lakóinak tekinthetők s hihetőleg a vaskonok, tehát az iberek egyik ágának származékai. Középtermetűek, izmosak. Tüzes szemű és a görög nőkre emlékeztető kellemes arcú nők szintén erőteljesek, miért is a franciaéknál és spanyoléknál mint dajkák igen keresettek; élők, vidor, de egyszerűen hírtelen felinduló kedélyűek. A B.-ok nem egységes típusúak. A spanyol B.-ok hosszúfejűek (dolichocephal), a francia B.-ok ellenben kurta fejűek (brachycephal). Pöldmívelők, különösen pedig gyümölcstermelők, ügyes tengerészek, kikötői rakodó munkások stb. A hűbéri nemesség intézménye köztük megszilárdulni nem tudott s noha egész tartományok nyertek nemességet, pl. Castiliai Johanna idején Biscaya, a nemességét, sőt a királyságot sem ismerték el. Kiváltságai és szerződései különleges jogokat biztosítottak nekik úgy Spanyol-, mint Franciaországban, de nem igen éltek velük s mégis fellázdáltak, mikor a nagy francia forradalom ezeket eltörölte. Független életmódjukat régi szabadság-levelek («fueros») értelmében a mai napig fenn tudták tartani. A királyságot nem ismerik el, s a spanyol királyt csak Biscaya urának nevezik. Katolikusok, de a pogány korukból fennmaradt babonáság szelében elterjedt köztük. Mind festői ruházatuk, mind házaik igen tiszták. Maguk a tancsok és a házardjátéknak rajbai. Életmódjuk minden tekintetben patriarchális. Az előszültségi jog különösen szerepel náluk; csakis az elsőszülött (akár fiú, akár leány) az örökös, a fiatalabb testvérek a családban szolgai szerepet visznek; ha egy ilyen fiatalabb fivér pl. egy elsőszülött leányt vesz feleségül, akkor az asszony az úr a háznál, a család neve is nem a férjtől, hanem az asszonytól vetik. Ma már szemlátomást fogy a B.-ok száma és pedig leginkább a déliamerikai államokba való kivándorlás következtében. V. ö. *Garat*, *Origines des B. de France et d'Espagne* (Paris 1869); *Bladé*, *Études sur l'origine des Basques* (Toulouse 1869); *Vinson*, *Les Basques et le pays basque* (Paris 1882); *Fabré*, *Estudio sobre la organización y costumbres del pais vascongado* (Madrid 1897). Továbbá *Ri-*

báry F. hazánkfia tanulmányai (összegyűjtve Vinsón fordításában, Páris 1877).

Baszkará Akária (a *tuđós B.*), hindu csillagászat, a Kr. u. XII. sz.-ban élt. Főműve a *Sziddhantacivromani* (a rendszer koronája) c. tanköltemény. V. ö. *Brockhaus*, Über die Algebra des E. (Berichte der sächsischen Gesellschaft der Wissenschaften (1852).

Bászki nyelv és irodalom. A bászok nyelve, melyet ők maguk euszkarának neveznek, a régi iber nyelv maradványa, melyen a Pirenei-félsziget és Aquitania őslakói beszélnek. A bászki egészen magában álló nyelv s más európai nyelvekkel való rokonítása kísérletei hiúknak bizonyultak. A régi iber nyelvből csak egyes szók, jobbjára helynevek és személynevek jutottak roánk. Az újabb bászki nyelvtől sok tórt elhódított a spanyol és francia, melyek viszont a bászki nyelvet gazdagították átvett alakokkal. Nyolc fő nyelvjárást különböztetnek meg bonno. Nyelvtani alakokban igen bővelkedik. Rendkívül gazdag a bászki nyelv igei alakokban, melyek jobbadán az igék igenévi szorkezeiteiből és a «haben» és «sein»-féle segédigékkel szerkesztetnek. Ez alakokba a személyes névmás beleolvad s ezért van a sokféle ige-ragozási csoport. E nyelvnek külön alakjai vannak az egyenlő társadalmi rangú, a különféle társadalmi rangú, valamint a férfiak és nők közt használatos nyelvekre. Latin betűkkel és spanyol ortográfával írnak. Irodalmuk szegény. Legrégibb nyomtatott könyvük egy 1545-iki versgyűjtemény. Nevezetesek szerelmi népdalaik és farsai színjátékaik, melyek bibliai, legendás, mondai tárgyakat dolgoznak fel s melyeket parasztságnak adnak elő a bászki falvakban. E jórészt kéziratokban elterjedt színjátékoknak neve: «pastoriles». Egyébként irodalmuk nagyjórészt vallásos könyvekből áll.

Irodalom. Nyelvtanokat írtak Blanc, Lyon 1854, van Eys 2. kiad. Amsterdam 1867, s magyarul Ribáry, a Nyelvtud. Közleményekben 1866. Ugyanez franciául: Essai sur la langue basque, Paris 1877; Lucien Bonaparte, Le verbe basque, Paris 1869; Van Eys megírta a bászki nyelvjárást összehasonlító grammatikáját, n. o. 1879. V. ö. Gerland, Die Basken und die Iberer; Gröber, Grammatik der roman. Philologie I. k., Strassburg 1888. s a Revue de linguistique sok értekezését. Szótárakat írtak Chabo, Bayonne 1856, St. Fabre, u. o. 1870, van Eys, Paris 1873; Aizquibel, Diccionario basco-español, 2 köt. Madrid 1883—4. Bászki népdalgyűjteményt adott ki Monterola, Cancionero basco 1880, közömlőket Otbenart, Paris 1857, új kiadás 1847; Maha, Denkmäler der baskischen Sprache, Berlin 1857; Vinsón, Le folklore du pays basque, Paris 1883; az idevágó teljes irodalmat kétféle agyancsak Vinsón, Essai d'une bibliographie de la langue basque, u. o. 1891, s ehhez példások 1898; Linschmann és Schubaradt, J. Leizarraga baskische Blücher von 1501, Neues Testament, Kalender und ABC, Strassburg 1900.

Bászki-tartományok, Spanyolország három tartománya, melyeket régebben jobbjára bászkok laktak; ezek: Alava, Vizcaya és Guipuzueoa (l. az egyes tartományok neve alatt).

Baszkonák-tó, 123·9 km². területű sóstó, Asztrakán orosz kormányzású Csernij-Jar kerületében. Nagy mennyiségű sót szolgáltat, évenként mintegy 10 millió pudot.

Bászongádász vagy vászkonládász, l. **Bászki Baszra,** l. **Baszszora.**

Basz, Bubaszisz ókori egyiptomi város istennője, melyot maescafújú nő alakjában, fején Uraeus-kígyóval körülfont napkoronggal és hosz-

szú, szúk, tarka ruhában ábrázoltak. Ő az örömközt istennője és Ptah isten kedvese. Szent állata a maeska.

Baszárd, l. **Bastard** és **Korcs.**

Baszárdváltó, l. **Pinceváltó.**

Baszárnák (*Bastarnae*), hatalmas, harcias germán nép, az első, mely az antik kultúrvilággal érintkezésbe került. A Kr. e. II. sz. elején már a Duna torkolatáig hatoltak elő. V. Pülöp és Persens makedón királyok szövetségesekül használták fel őket a dardanusok és rómaiak elleni harcokban; Mithridates szövetségesei között is szerepeltek. Minduntalan betörték Thrákiába, végre M. Licinius Crassus leverte őket Kr. e. 29. Augustus idejében az Erdélyt szegő Kárpátok (ezek neve Alpes Bastarnicae) és a Duna torkolata között laktak a dákok szomszédságában. A markoman háborúban a Róma ellen szövetkezett barbárok oldalán harcoltak; a gótokkal együtt is többször törtek be római területre. Maradékaikat, mintegy százezer embert, Probus császár a Duna jobbpartjára telepítette át.

Baszit, piroxén csoportbeli ásvány, víztartalmú magnézium-alumínium-vas-szilikát, mint az enstatit és bronzit elválogatási terméke található szerpentinben (az ú. n. baste-i Schillerfels-ben) a Harzban, melafrokban Ifliden és a Schwarzvaldban; nálunk is szerpentinben Köhölom vidékén (Nagykükküllő vmegye) és Eibenthal mellett (Krassó-Szörény vmegye). Erösen fémesen gyöngyfényű, zöldes sárgárcsúszlú v. barna; kitűnően leveles és hasadási lapján feltűnően esillog, amiért is a németok *Schillerspat*-nak nevezik.

Baszundi, a bántu-esaládhoz tartozó kongónégerok egyik ága.

Baszurman (*buszurman, beszermen*), a «muzulman» szónak az orosz nép által elrontott alakja. Jelenleg főképen a törököket hívja e néven az orosz közép, régebben pedig azokat a khorazáni kereskedőket hívták így, akik a mongol invázió idejében az adójövedéket Oroszországban berben bírták.

Baszuto, illetőleg *moszuto*, becsuán törzs a dél-afrikai angol területen, mely esak szívós ellentállás után hódolt meg az angoloknak. Földjüket leirta és térképet készített róla Clarko M. angol hadnagy és biztos. (Petermann, Geogr. Mittheilungen 1888, 286. l.) V. ö. *Casalis* E., My life in Basuto Land (London 1889); *Baskly*, Among Boers and Basutos (u. o. 1900).

Baszuto-föld, az angolok fennhatósága alatt álló ország Dél-Afrikában Natal, az Oranje-köz-társaság és a Fok-gyarmat közt, 30,420 km² területtel, az 1904-iki népszámlálás szerint 218,000 benschülött és 895 európai lak. Dél-Afrika gabonátárának hívják. Fő terméke a búza és szorcsenköles. Állattenyésztése is jelentékeny, 1904. volt 64,000 ló, 210,000 szarvasmarha, közel 300,000 juh, 200,000 kecske és 20,000 sertés. Vas- és réz-érek található; két szénbányát helyi szükségletekre művelnek is. A behozatal értéke (1908—1909.) 239,830, a kivitelé (gabona, szarvasmarha és gyapju) 193,122 sterling font. Hajózható folyója nincs; vasútja Maszernt a Bloemfontein-Madderporti vonallal köti össze. Két telegraf-álmomása összeköti a Fokfölddel és az Oranje köz-

társasággal Az ország jövedelme (1908–09.) 108,637, kiadása 126,921 sterling font. A néplételek száma 248, 12,195 tanulóval, ezenkívül van két felső nép-, néhány alsófokú ipariskola és egy új felső ipariskola. Az ország hét kerületre (Mazzeru, Leribe, Mohale's Hoek, Berea, Mafeteng, Quathing és Qmacha's Nek) van felosztva; mindegyike ezen kerületeknek ward-okra oszlik, amelyekben az egyes törzsfők gyakorolják a kormányhatalmat. Az angol rezidens székhelye Maszern 1100 lak., kik közt 200 európai. Midőn 1848. az Oranje-koztársaságot alakították, a boerokkal gyakran keveredtek a bászutók háborúba, de mindig vereséget szenvedtek, ezért 1868. az angolokat hívták segítségül. A Fokföld kormánya védelmébe vette és 1871. saját területébe kebelezte. 1884-ben a népalája vette magát Viktória királynőnek. Ezen önkényes meghódolás alkalmával az angol rezidensnek törvényhozó jogot adtak, de kikötötték, hogy európai embernek földbirtokot szereznie nem szabad. Mazufa törzsfőnök meg fölkelte ugyan az angol uralom ellen, de leveretett. V. ö. *Widdicombe*, Fourteen years in Basutoland (London 1892); *Nobb*, Handbook of the Cape and South Africa (u. o. 1893, a XXII. fejezől a B.-ről); *Lagden*, The Basutos (u. e. 1909, 2 kötet).

Bat v. tüköl, régebben ezüstpéNZ Sziamban = $\frac{1}{4}$ tuanlung = 15–12 g, de felosztott 4 szalungra is = 8 fuang = 32 pai v. painung. Értéke kerekén 3 K.

Bát (rég. német neve *Frauenmarkt*), kisk. llont vm. báti j.-ban, (1900) 1423 töt és magyar lak., szolgabírói székhely, postával egyesített táviróhivattal, hitelszövetkezet, tejszövetkezet, vegykisérlet állomás. Lakói németek voltak és bányászattal foglalkoztak. Hajdan német bányaváros volt királyi pénzverővel és várszerű erődítésekkel. 1320-ban Róbert Károly az esztergomi érsekségnek adományozta, a XVI. sz.-ban a Lévai-, majd a Dobó-család bírta, ennek leánya révén Kolonics Szigfridé lett, utána az uradalem a Csáky-családé, a XVIII. sz.-ban Esterházy Pál hercegé lett, ma a Schociller lovagké. Ősi temploma 1070. épült, de a mostani alakját a XV. sz.-ban nyerte.

Bata, illetőleg **Batta**, két néptörzs neve: 1. malájú nép Szumátra É.-i részén, a Teba-tó mellett. Kétségtelenül az óslakosság maradvéka. Számuk mintegy 300 ezer főre tehető. Ősi módon most is cölöpepületekben laknak és halásznak, de egyre jobban szoknak a földműveléshez, sőt már az ekét is befogadták. Jó módon élnek, szigorú erkölcsi törvények között, melyek szerint súlyos esetekben, még a kannibalizmust is büntetésképpen üzik. Irni, olvasni csaknem mindnyájan tudnak. Újabbban európai befolyás alatt ősi írásukat is latin betűvel kezdik felcsereélni. Nyelvük a malájji-polinéziai törzs hóva ágából származott. Grammatikáját legutóbb *Mervald* adta ki (Leiden 1904). V. ö. *Veth*, Midden Sumatra (u. o. 1881–84, 4 kötet). — 2. Szudán-néger törzs Dél-Közép-Szudánban, a Birrué felső folyása mentén. Még a múlt század elején hatalmas B. birodalmat a furdák megdöntöttek és népet rabszolgaságba hurcolták. Maradvékaik most a hegységben tengődnek.

Báta (*Bátta*), nagyk. Tolna vm. központij.-ban, a Sárlyzinek a Dunába szakadásánál, alacsony, mocsaras helyen; (1900) 4080 magyar lakossal, benedérendű apátság és vár romjaival, postahivattal, u. t. Dunaszekeső. L. még *Báttai apátság*.

Bátaapáti, nagyk. Tolna vm. végvársági j.-ban, (1900) 1312 német és magyar lak., u. p. Mórág, u. t. Mórág.

Batabano (*Batavano*), város Kuba szigetén Havana tartományban, a Bahia de la Broa É.-i partján, (1900) 2115 lak., vasúttal, kikötője a várostól D.-i irányban 4 km. távolságra van.

Batageuze, l. *Beteigeuze*.

Bataglia, ol. a. m. haretömög, falanx; a XVI. sz.-ban és a XVII. sz. elején a spanyol és a német eszászári gyalogság harerején, melyben az egész ezred (3000–4000 harcos) *tömött* négyzetet képezett, melynek minden oldala egyenlő — a babénaak hódolva — *párral*n számú emberből állott; a 4–6 m. hosszú pikákkal ellátott pikások (németül: Pikeniere) képezték a négyyszög közepét s ezt minden oldalán 1–3 ser puskas vette körül. A svédok mozgékony tábori tüzérsége arra kényszerítette a császári vezéreket, hogy a B. helyett több, kevésbé moly céltárgyat képező alakzatokat alkalmazzanak.

Bátai György id., ref. lelkész (megh. 1672.). 1644 okt. 18-án iratkezett be a frankeri egyetemre. Hazajövéen, Kelezesvárt lett iskola-igazgató, később pedig pap. E hivatalában 13 évig működött, azután a II. Rákóczi György végső éveiben beállott zavaros idők alatt elhagyván állomását, 1664 táján Zilahra ment lelkésznek. Apáczai Cseri Jánosnak elvi és személyes ellensége volt, Apafi Mihály előtt azonban kedvességben állott. Munkái: *De divinitate Jesu Christi*, Franqueurae; *Az isten kegyelmében levő ember megismeréséről* (Szben 1665); *Az istenföld ember könyörgésére való választétel* (u. o. 1665); *Lelki próbakö* (u. e. 1666); *Választottak tárgya* (u. o. 1666).

Bataille (franc., ejtsd: bátállj) a. m. esata. — *En B.* a. m. felfejlődve. — *B. rangée*, olyan ütkezet, mely *nem* váratlan össztalálkozás következtében keletkezett, hanem amelynek vívására a hadakozó felek céltudatosan megtették az előkészületeket.

Bataille (ejtsd: ba-tajj), 1. *Henri*, francia színműró, 1872. született Nimes-ben. Szindarabjában a modern élet problémáit, különösen a házasságtörést nagy sikerrel tárgyalja. Híresebb darabjai: *Le masque* (1902); *Maman Celibri* (1904); *La marche nuptiale* 1905; *Poliehe* (1906); *La femme nue* (1908); *Le scandale* (1909); *La vierge fele* (1910); *L'enfant d'amour* (1911). Ezek közül *A nászinduló*; *A meztelen nő*; *A botrány* és *A balga szűz* a magyar színpadokon is nagy sikert aráltak.

2. *B., Nicolas*, szőnyegszövő Párisban 1363–1400 közt. Számos fali szőnyeg készített V. Károly francia király, nemkülönbön ennek testvérei, Lajos anjeui herceg, Jean de Berry és Fülöp burgundi herceg számára. Legnevezetesebb munkája az angersi szőnyeg, mely Szt. János apokalipszisából vett jeleneteket ábrázol Hennequin vagy Jean de Bouges udvari festő rajzai után. Hat részből áll, mindegyik 15–15 képpel. Az egész

mintegy 140—150 m. hosszú volt, még megmaradt 80 m. hosszú darabja az angersi székesegyházban van. Kisebb művei, melyekről csak följegyzések maradtak, mind elvesztek.

Bataillon (franc., ejtsd: bătăillyōn) a.m. *zászlóalj*.
Batajnica, politikai és adóközség Szerém vm. zimonyi j.-ban, (1900) 2255 horvát lak. Vasúti állomás, posta- és táviróhivatal. Dénes nádor 1165. elhatározó győzelmet aratott itt Branász Mihályon, a szerémségi görög vezéren. Az olesett görögök fölé egy máig is látható, 20 méter magas dombot hányatott. Mikor a Manuel görög császár által beküldött Andronikos Koproste-fanos hadai több e dombhoz értek, lovaikról lougrálvá esküdtek meg, hogy boszut állanak az elosottokért. Dénes nádor ugyanazon domb aljában 1167 júl. 8. alkalmat is adott erre. Már megszalasztotta Andronikos seregét, mikor esto felé a tartalékkal még egy kísérletet tett Andronikos és kicsikarta kezéből a győzelmet. 800 vitéz, köztük 5 comes esett a görögök hatalmába. A magyarok azonban még az éjjel segítséget nyertek, mire a görögök sietve koltek az a 12 km.-nyi távolságban levő Száván. A nép ma is Batajnčko polje, azaz esatamező néven ismeri a sírdomb környékét. V. ö. *Soppron*, Monographie von Semlin und Umgebung, 113. és Pester Llyod, 1888. 286. sz.

Batak, falu Bolgárországban, Tatár-Bazardszik kerületben, a Pesterszka Reka mellett, (1908) 2017 lak., fűrészmalmokkal; 1876. a török kegyetlenkedések idejében a B.-i templomban és iskolában közel 5000. a törökök szerint 1700 embert gyilkoltak le a básibozukok.

Batalha (ejtsd: —tálja), város Portugália Estremadura tartományában, Leirira kerületben, a Lis balpartján, (1900) 3869 lak. Nevét azon esatáról kapta, amelyben 1385 aug. 14. I. João portugál király Kasztília királyát legyőzte. Hires a Santa Maria da Victoria kolostora, melyet e csata emlékére 1388. Alfonso Henriquez tervei szerint építettek. Az összes portugál műemlékek közül a gót izlésű B.-i kolostor tünteti föl a részek legesodálatosabb harmóniáját, a díszítések legjobb beosztását és a legtökéletesebb izlést.

Batalia (ol. *battaglia*, köz. latin *battualia*) a. m. harc, ütközet. A magyar nyelvbe is átjött *patália* alakban.

Batalpasinszki, kerületi székhely az orosz Kaukázia Kubán területén, az Elbrusz alján, (1897) 8100 lak. : a kefirkészítés egyik főhelye.

Batanaea, l. *Básán*.

Ba-tang, 1. *B. v. Battam*, mocsaras sziget Szingapurtól D.-re. Területe 421 km². Riu németalföldi kormányzóshoz tartozik. Földje tórmeny és sűrű ordóság takarja. — 2. *B.*, város Sze-ucsen kínai tartományban a Jang-ce-kiang felső folyása mellett, 2600 m. magasán. Fontos karaván-állomás. B., Li-tang és Ta-cien-lu székhelyei azoknak a tibeti alkirályoknak, akik a kínai területen lakó tibeti alattvalókat kormányozzák. Mellettük azonban mindig van kínai hivatalnok.

Batanga, Nyugat-Afrika egy vidék Német-Kamerunban a Biafra-öböl mellett, a Koriszko-öböltől a Kamerun-hegységig nyúlik. Belső része fennsík, amelyen egyes helyek 1500 m. magasra

emelkednek. A Nyong és Campo folyók öntözik. Főhelye Kribi, több kereskedelmi teleppel és ovang. hittérítőállomással.

Batangas, város Luzon szigetének D.-i partján, (1910) 39,400 lak. Fővárosa a hasonló nevű kerületnek, jó kikötő.

Batan-szigetek (ang. *Basi*), kis szigetesoport a Filippi-szigeteken, rézbányákkal, Területük 620 km², 9500 lak. Nagybak: Bayat, ezen van San José d'Ybano kikötő, továbbá Batan és Szap-tang. A B. Luzon kerülothez tartoznak; az amerikai Egyesült-Államok birtoka.

Batár (franc. *bâtard*), osztrák franciasággal hozzzánk is átjött szó, mely a nehezebb hintőt jelenti.

Batár, kisk. Ugocea vm. tiszántúli j.-ban, (1900) 547 magyar lak.; u. p. Halmi.

Batares, kisk. Ugocea vm. tiszántúli j.-ban, (1900) 1506 oláh és német lak.; postahivatallal, u. t. Halmi.

Batardeau (franc., ejtsd: bataródó), a víz elre-kosztására szolgáló gát; így nevezik különösen a vízi építmények alapödrét körülzáró gátat.

Bátaszék (*Bátaszék*), nagyk. Tolna vm. köz-ponti j.-ban, (1900) 1456 házzal és 7521 lak., köztük 1968 magyar, 5287 német és 205 szerb, kik élénk borkereskedést űznek. Van takarékpénztára, tej-szövetkezete, gyógyszerháza és számos egyesü-lete. Vörös bora jó. Vasúti állomás, posta- és táviróhivatal. B. és Baja közt a Dunán vasúti hid vezet át, mely a Duna két partjának forgalmát közvetíti.

Batatas Choisy (növény), l. *Ipomoea*.

Batava (növény), l. *Oenocarpus*.

Batava castra, római taborhely Raetiában az Aenus (Inn) és Duna összefolyásánál, a mai Passau helyén.

Batavano, l. *Batubano*.

Batavia, a batavi nevű germán nép földjének római neve. A batavok (l. o.), kik a rómaiakkal szövetségben állottak, a Waal és Yssel folyóktól s a Zuider-tóttól és Északi-tengertől határolt területen laktak. Innét Hollandiát is B.-nak nevezik.

Batavia, 1. fővárosa Hollandia keletázsiai birtokainak Jáva É.-i partján, széles, korallzátónyokkal védelmezett öbölben. A hollandusoknak legrégibb városa, Kelet-Ázsia legfontosabb kikötője. A Csilivung folyó mindkét partján épült nagykereskedési rízföldek és kókuszültvények között. Klímája forró és nagyon egyenletes; a jan. közepes hőmérséklete 25-1, a jún.-é 26-3° C. Csapadékának forrása télen hull le. Lakosainak száma (1905) 138,551, ebből 8777 európai, 99,320 bennszülött, 28,150 kínai, 2058 arab, 246 más ázsiai népfajokhoz tartozik. Az óváros közelebb van a tengorhöz, itt van a városháza, a bírse, a Yava-bank, a kikötő és vámpépületek, a nagy kereskedő házak, de csak az ázsiai népek lakják, míg az európaiak kertes villáit a sokkal egészségesebb új városban találjuk föl, itt áll a főker-mányzó palotája, a Het-palais, a tudományok és művészeteknek szentelt épületek, számos iskola és tudományos társaság, templomok, színház, kórházak, arzenál stb. Igen sok esatorna szeli át, Ipara jelentékeny, kereskedelme szinté, habár a XVIII. sz.-ban forgalma sokkal élén-

kobb volt. Vasút vezet B.-ből Tandzsong-Priokba, amelyet a hollandus kormány a gyorsan eliszaposuló B.-i kikötő helyébe épített, továbbá Buiten-zorgba (62 km.), Bandongba, Szerangba stb. Európával, Ázsiával és Ausztráliával távírókabel köti össze. B. helyén régen Yakatra város állott, ahol 1610. alapítottak a hollandusok először kereskedelmi telepeket, 1619. a gyarmatok fővárosa lett, s az ellenálló beenszüllötteket fegyverrel nyomták el. 1699-ben a földrengés rombadöntötte, a város megsüllyedt, moerasas, egészségtelen területté változott át, s a lakosokat többször megtizedelte a pestis, ezért kellett az új várost megalapítani. 1811—16-ig az angolok birtokában volt.

2. B., folyó Queenslandban, York félszigeten; a Carpentaria-öbölbe ömlik és sekélyjárátú hajókkal 40 km.-nyire hajózható. 3 km. széles torkolata igen jó kikötő. — 3. B., Genesee county székhelye New York amerikai államban a Tuvananda-creeknél, vasút mellett, (1900) 9180 lak., élénk kereskedéssel, vakok intézetével. — 4. B., város Illinois amerikai államban, 50 km.-nyire Chicagótól, a Fox partján, vasút mellett, (1900) 3871 lak., kőbányákkal.

Batávia, vízszon v. négyfonalas sávyolkötésű selyem, felsolyom v. pamutszövet, sima alappal v. közboszott virágokkal és ropkényekkel.

Batáviai csöppek, l. *Úvegcsöppek*.

Batáviai köztársaság név alatt szerepel a Pichegru tábornok által meghódított Németalföld 1795 jan. 26-tól 1806 jún. 8-áig. Az egyes tartományok elvesztették függetlenségüket, a kormányhatalmat pedig az újonnan alakított törvényhozó testület és az őt tagú direktorium kezelte, melynek helyére 1805. egy kormányzó lépett. Németalföld az egész idő alatt teljesen ki volt szolgáltatva a franciáknak és anyagi téren ropnak károkat szenvedett. 1806-ban Napoleon császár a köztársaságot királysággá alakította és öccsét, Lajost ültette a trónra. V. ö. *Jorissen*, *Napoleon I. et le roi de Hollande*, 1806—1813; *Vitrolin*, *Geschiedenis der Bataafsche republiek* (2. köt.) és *Legrand*, *La Révolution française en Hollande*, *La République Batave* (Paris 1894).

Batávia-láz a. m. *váltóláz*, l. *Malaria*.

Batavodurum, a batávok városa Alsó-Germániában, valószínűleg a mai Dursdorf helyén.

Batávok, Germániából kivándorolt néptörzs, mely a Rajna torkolatánál, a Rajna, Vahal is és Mosa által képezett szigeten (Insula Batavorum) települt meg. Később odább, délre terjeszkedett. Fővárosa Lugdunum Batavorum (ma Leyden) volt. Augustus uralkodása alatt a B. a rómaiaknak szövetéségei voltak, kiknek főleg lovasságukkal nagy szolgálatakat tettek germániai hadjárataikban. A terhes viszonytól megszakadandók, ismétellen fellázadtak. A legjelentékenyebb lázadás élén Vespasianus idejében (Kr. u. 69—70) Julius Civilis állott. Bár vállalatla meghiusult és a rómaiak Petilius Cerialis alatt a mozgalmat elnyomták, a B. adómentesek maradtak, más tekintetben is a rómaiak jóindulatát élvezték. Később sokat küzdöttek a szomszédos frankok ellen, de már az V. sz.-ban megbékültek és a két nép egybe olvadt.

Batbajan vagy *Batobajan* (Batbajagan). Kuvrát Azóvi-tenger-melléki Kulgr és onogur király első fia, ki, midőn Bolvárt fia szétváltak, népével, a bolgárokkal és kotragokkal a régi hazában maradt az Azóvi-tenger és Kubán mentén s a Berziliából előtörő keleti turkoknak (kozároknak) hódolt meg. Az ő népének tartják a honfoglaló magyarokkal szövöttekett hún-bolgár eredetű kabarokat; maradványaik a legúj kabardokban és balkarokban (l. o.) korosítottok. Novo a török «batu» (magas) és «ba-ján» (hatalmas, úr) szóknek felel meg.

Batbie, *Anselme Polycarpe*, francia monarchista politikus és nemzetgazdasági író, szül. Leisbanban 1828., mogh. Párisban 1887 jún. 13. Előbb Dijonban és Tonlonosban, majd Párisban volt a nemzetgazdaságtan tanára, 1871 óta a jobbpárt egyik vezére és Thiers olonfalo. A Broglie-féle reakcionárius kabinetben 1873. félévig közoktatásügyi miniszter volt. Mint nemzetgazdának néhány általánosabb teoretikus műven kívül Turgot, philosophe, économiste et administrateur (1861) említendő.

Baté, kisk. Somogy vm. kaposvári j.-ban, (1900) 673 magyar lak., vasúti állomás, posta- és távíróhivatal.

Bateke, l. *Batiki*.

Bateleur (franc., ejtsd : bátilör) a. m. szomfényvostzó, bűvész, ezermester.

Batem., növénynevek mellett *Bateman* James angol botanikus novének rövidítőse (The Orchidaceae of Mexico and Guatemala, London 1837—1843; A monograph of Odontoglossum, u. i. 1864—70). Second Century of Orchidaceous Plants (London 1867).

Bates (ejtsd : bétsz), *Henry Walter*, angol természetbúvár és utazó, szül. Leicesterben 1825 febr. 18., meghalt Londonban 1892 febrár 16-án. 1848-ban a British Museum megbízásából Wallace Alfreddal az Amazonhoz utazott és tizenegy évon át kutatott a folyamnak partvidékén egészen Peru határáig és az Amazon nagy mellékfolyóinak, a Tocantinsnak, Tapajosnak, Taffének és Tutahinak torkolatvidékén. 1859. állattani és más tudományos vizsgálódásainak dús eredményoival tért vissza Angliába. Útleírását és tudományos kutatásait a *The naturalist on the Rivor Amazonas* (1863., 2 köt., 3. kiad. 1873., németül 1866) c. rondkívül érdekes művében totto közzé. Más munkái: *Contributions to insect fauna of the Amazon Valley* (1867); *Illustrated travels* (1869., 4. köt.); *Central America. West Indies and South America* (1867).

Batetela, a hántu négekhez tartozó néptörzs a déli Kongo-medencében; bátor és vitéz nép, melyből hosszabb időn át a Kongo-állam katonaságának nagy részét toborozták, de egyszorsmind foglyemetlen és kegyetlen is.

Batezar, város az indiai brit United Provinces Agra kerületében, a Dzsammánál, élénk országos vásárral, amelyet 150,000-nél több zarándok és kereskedő látogat.

Bátfa, kisk. Ung vm. kaposi j.-ban, (1900) 209 magyar lak.; u. p. Ungtarnóc, u. t. Nagykapos.

Bath, 1. county-borough Angliában 18 $\frac{1}{2}$ km.-nyire Bristoltól, az Avon partján vasút mellett, (1901) 49,839 lak. Hírét ama hat (40—48°C.) meleg-

forrának köszönheti, amelyek vizét még most is évenként több mint 20,000 fürdővendég használja kőszvény, reuma és női bajok ellen. Az Avon körül elterülő dombokon amfiteátrumszerűen épült B. egyike Anglia legszebb városainak. Számos, díszes nyaralóján kívül kiválóbb épületei a városháza (a XVIII. sz.-ból), a gyönyörű Pump room (kúrház), több fürdőépület, a múzeum (régiségekkel) és képtár, amelyben nagybárra másolatok vannak. A rómaiak idejében Aquae Calidae és Aquae solis néven volt ismeret, az angolszászok Akemancester néven ismerték. Itt született Parry, a híres sarkutazó. V. ö. *Freeman*, *The thermal baths of B.* (London 1890) és *King*, *B. waters* (1901). — 2. *B.*, Sagadahere county székhelye Maine amerikai államban, a Kennebec jobb partján, 19 km.-nyire a torkolatától, vasút mellett (1900) 10,477 lak., hajóépítéssel, vasöntéssel, fakereskedéssel. — 3. *B.*, tengeri fürdő Long Island DNY.-i részében, jelenleg New York (l. o.) része.

Bath, William Pulteney, gróf, szül. 1682., megh. 1764. Anna királyné alatt az ellenzékhez tartozott. I. György allamtitkára (1714) s utóbb kincs-törővé tette, Walpole kitöröltette nevét a titkos tanácsosok sorából (1731), amiért espős szatirikusokkal beszolta meg magát. Walpole bukása után miniszterré és gróffá lett. Több politikai művet írt.

Batha, folyó Afrika belsejében, Vadai K.-i határan ered, a Fitri-tóba foly; a száraz évszakban kiszárad.

Bath-emelet vagy *Bathonian*. A geológiában a juraszisztéma középső tagjának, a doggernek középső emeletét nevezik így Bath angol város után, ahol ezek a rétegek tipusosan vannak kifejlődve. Azonos az angol great-oolite vagy bath-oolite elnevezéssel, mely az idetartozó mészkövek oolitis kiképződésére vonatkozik.

Bath-fém, Angliában hasznalt rézeinkötvény, melyet szép fehér színo miatt teakannak gyártására használnak. Igen jól fényezhető. Készítik 55 rész rézből és 45 rész cinkből.

Bathgate (ajtsd: —gét), város Linlithgow skót grófságban, 29 km.-re Edinburghtól, (1901) 6786 lak., vaskohókkal, plaid- és gyapjútermékekészítéssel; élénk allatvásárokkal.

Batholit (geol.), l. *Lakkolit*.

Bathometer, l. *Mélységmérő*.

Bathophobia (gör.), a kényszergondolatok az a fajta, midőn a botogat magas hazak, hegkek láttára szédülés, félelem fogja el; fél, hogy a haz osetleg rádülhet.

Báthori Romancesik Mihály, színeszeti író, szül. Nagy-Váradon 1833 november 27., megh. 1888. 1872-ben a színeszeti pályára lépett. Igen hasznos szolgálatot tett a magyar színügynek színeszeti szaklapjaival, melyeket csak nagy nélkülözések árán tudott kiadni. 1885-ben a temesvári előő magyar színi évad titkára volt, aztán színgazgató lett.

Báthory (somlyói és báthori). Történelmi, kiváló szerepet játszott, kihalt magyar *család*, mely a Kézai Simon szerint Sváborzsból származott Gutkeled nemzetségből veszi eredetét. Őse Miklós, kinek fia «Kopasz» András 1250. említtetik. Tőle hozható a család származása. Andrásnak 1277—

1279 körül említett fia Hados a Szokolycsalád őse, míg második fia, *Bereczk* (1277—1322) a B.-család megalapítója, aki már állandóan viseli a Bátorit nevet, 1299-ben szatmári szolgabíró, IV. Lászlótól engedélyt kap arra, hogy Bátor birtokán minden szerden vásárt tarthasson. Nejének nevét nem ismerjük, bizonyos Markvard nevű bihari birtokosnak volt lánya. Házasságukból négy fiú származott, közülök András (l. *alább*) váradai püspök volt, Miklósról gyér adatok maradtak csak ránk. Másik két fia, János és Lukács, a család két főágának megalapítója lett, Lukácstól a bátori vagy *eszedi ág*, Jánostól a somlyói ág veszi eredetét. A két testvér 1307. együttesen kap adományt Robert Károlytól, kinek kezdetűl fogva párthívei közé tartoztak, Eszed várára (l. *B. János*). A B.-ág kiválóbb tagjai: a két *István* (l. *alább*), *András*, ki 1513. szatmári főispán, 1519—20-ig macsói bán, majd királyi kincstartó, 1527—1534-ig pedig tárnokmester. Részt vett a mohácsi csatában, melyben ő bírta rá Lajos királyt, hogy a szultán és a janicsár sereg ellen személyesen támadjon. A mohácsi esata után I. Ferdinánd pártjára állott. Fia, Bonaventura, kit az oklevelek Andrásnak neveznek, Ferdinánd pártján állott, 1550 1551. tárnokmester, majd 1552. erdélyi vajda, 1566-ban halt meg.

Testvérének, Györgynek leánya volt a kegyetlenkedéseiről híres B. *Erzsébet* (l. *alább*). A *somlyói*, vagy is az idősebb ága a családnak Jánostól származott le. Ez az ág az 1405—1452 között élt István fiában újból két ágra oszlott, János és István a Szaniszlói ágat

Báthory-család cimere.

alapították, míg Miklós (1162—1500) a család főágát folytatta tovább. Ebből a főágból származnak B. István és Kristóf, továbbá András bibornok és Gábor, nemkülönben Zsigmond fejedelem is. A család címerét, amely a Gutkeled nemzetség címerképét, az ékeket mutatja, a mellékelt rajz tünteti fel. (A család történetére nézve v. ö. *Weytner* Mór, A.B.-ak családi történetéhez, Turul 1900 évf., ahol a teljes le származást feltüntető genealógiai tábla is található.) A Báthoryak korának történetírója *Veress* Endre).

1. *B. András*, A Gutkeled-nemzetség B.-ágának sarja, Bereczk fia, 1322. váradai kanonok, 1326. budai prépost és királyi alkoriátnok, 1329. váradai püspök megh. 1345. év nyarán. A káptalan által választott püspökök közt utolsó. Alapította Nagyvárad Velenceze novú részén az apáca-kolostort. Robert Karoly híve, 1333. volt Nápolyba megy, hol Endre királyfi napolyi Johannával el is jegyzik. Várad első székesegyházát kibővítette, majd 1342. a régi köré s azt egészen befoglalt eszesíves székesegyházat kezdett építtetni. (V. ö. *Bungilay*, A váradai püsp. tört. I. kötet).

2. *B. András* (somlyói), szül. 1566., meghalt 1599 nov. 3. Boldizsár testvérével B. István lengyel király udvarában növekedett. Az egyházi pá-

lyára lépven, királyi nagybátyja pártfogása mellett warminal püspök, 1581. pedig bíboros lett. Midőn az Ingatag jellemű B. Zsigmond 1599 tavaszán lemondott a fejedelemségről, a rendek beelőzvényével elfoglalta el azt, de ősszel a eszéjszari udvartól fellérelt Mihály havasalföldi vajda betört Erdélyre a okt. 28. a Nagyszében melletti Sollemberk faluban megverte s menekülés közben B.-t a felbujtott székelyek megölték. Gyilkosa Székely Ördög Balazs volt, ki a magát hősiösen védelmező bíbornokfejedelmet baltájával homlokra szjta. A helyet, hol a bíbornok meggyilkoltatt (Pásztorbükki, Csíkszentdomokos melletti) egy kereszt jelölte, ennek helyén 1906. egy emlékközpólna épült, amelyet 1907. szenteltek fel. V. ö. *Balló István*, B. András fejedelem halála (Csíkszereda 1898).

3. *B. Erzsébet*, B. György leánya, Nádasy Ferenc vasmegyei főispán (l. o.) neje, Csejte úrnője, a kegyetlenségéről elhíresedett asszony, akiről az ellene folyt per irataiból megállapították, hogy örültséggő fajult hisztériában szenvedett. Csejtei kastélyában (nem a várban), főleg özvegy korában a szolgálatára berendelt fiatal töl leányok kínzásában gyönyörködött, azokat Fiszko János komornyk és Helena meg Dorottya komornái segítségével véresre verette. Ebből a kínzatásból kelotkezett az a legenda, hogy szépségének ápolása végett szűz leányok vérében fürdött s áldozatait a kastély pincejében temetette el. Az újabb kutatások és a nyilvánosságra került periratok ezt mesének bizonyították. Ellenben az ellene tett panaszok alapján indított perben a nádor elnökelete alatt alakított 14 tagú bíróság a kínzások miatt a komornyikot fejvesztőre, a komornákat máglyahalálra, B. Erzsébetet pedig a eszejtei várban tölendő élethossziglani fogságra ítélte. Erzsébet örülten halt meg itt 1614 aug. 21. V. ö. *Rexa Dezso*, B. Erzsébet (Bpest 1908); *Elsherg R.*, Elisabeth v. B. (Breslau 1904, 2 kiad.).

4. *B. Gábor*, született 1589 aug. 15., megh. 1613 okt. 27. Boeckay István halála után a még alig 18 éves ifjú már arra törekedett, hogy ősei fejedelmi székét elfoglalhassa. Bár szándéka ekkor nem teljesült, de 1608 márc. 7., midőn Rákóczi Zsigmond lemondott a fejedelemségről, a rendek őt emelték e méltóságra. Erdélynek alig volt nálánál zsarnokabb fejedelme. Önkönyves, kegyetlen s ledér természetű volt és sok családnak gyalázta meg becsületét: 1610., midőn fctelenessége tetőpontra hágot, összeküldtek élete ellen. Az összekülvés feje, Kornis Boldizsár, a székelyek tábornoka volt, ki szép nejét, Keresztury Katát, féltette a fejedelemtől. Tervök megbukott, s az összekülvők fejét jószágvesztésre ítélték. A szászok 1611. Radul oláh vajdát hívták be ellene, de a felkelést a legnagyobb kegyetlenkedéssel fojtotta el. Ugyanez évben a magyarok II. Mátyástól kértek segílyt, aki azonban szintén kudarcot vallott. 1612-ben Bothlen Gáborban látja vetélytársát, kit azon évi nagyszobeni országgyűlés által árulónak mondat ki s megöltztázt. Midőn Bothlen a következő év máj. 1. Konstantinápolyban a porta által fejedelemmé nevezetett ki, B. még ekkor is bizott, hogy kiengeszteli a szultán haragját, ha Várad várát átengedi neki, azonban még ez év okt. 27. saját hajdúi ál-

tal meggyilkoltatt. V. ö. *Szilágyi Sándor*, B. Gábor erdélyi fejedelemsége (Bpest 1864, Budapesti Szemle XIX. és XX. köt.); B. Gábor háberija Havasalföld és Magyarország ellen. (Budapest 1865, Budapesti Szemle, új folyam, 11.).

5. *B. István*, az eszedi ágból, István fla, 1445. említetik először. 1458-ban tálnokmester és tagja annak a követségnek, mely Mátyás királyt Podiebrad Györgytől átveszi. 1472-ben országbíró lett, 1473. a lengyel királlyal folytatott békétárgyalásokban egyik király megbízott volt, 1476. Szabács ostromában vott részt, majd tagja volt a Beatrix királynét Magyarorszába kísérő követségnek. 1477-től kezdve az országbírói tisztség mellett szatmári főispán, erdélyi vajda és a székelyek ispánja volt. A Mátyás és a lengyel király között 1478. kötött békében egyik magyar biztos volt. 1479-ben Kinizsyvel együtt fényes diadalt aratott a törökök felett a Kenyermezőn. Mátyás halála után II. Ulászlóhoz esatlakozott s részt vett 1491. az Ulászló és Miksa között kötött szerződés megalkotásában. 1493 elején az erdélyi vajdai méltóságról lemondott. Ugyanez évben meghalt és Nyírbátorban temetett el. V. ö. *Szabó Károly*, B. István bukása, *Századok* 23.

6. *B. István*. Legelőször 1490. említetik; 1510. budai várnagy, rövid idő múlva az ország első részeinek főkapitánya s mint ilyen, 1514. a fellázadt parasztek ellen küldetett, kik elől kénytelen volt Temesvárra menekülni. 1519-ben nádor lett, de 1525. az országgyűlésen súlyos vádakat emeltek ellene, hogy a közbizodolmet elszikkasztja, hogy a törökök titkos összekötésében áll, tudtával céce harnis pénzt veret stb. A népszertlen B.-t a király olmozdította a nádori méltóságtól, de az országgyűlés eloszlása után ismét visszahelyezte hivatalába. Az 1525 júl. 3-án megnyílt országgyűlésen a fentebbi vádakra kivül szemere hányták, hogy «nagyobb gondja van a torkára, mint az ország gondjára». B. megkísérelte magát védeni a vádak ellen, de a szenvodélyes felkiáltások miatt szóhoz sem jutott. Holyébe a rendek a kedvelt Werbőczyt választották meg egyhangulag. B. ezután mindent elkövetett, hogy méltóságát visszanyerje, míg az 1526. tartott országgyűlésen, hol pártja többségben volt, újra megválasztott. A mohácsi ütközetből menekült, a pécsi káptalanbelioket kineiseiktől megfosztá. Ezután I. Ferdinánd híve volt, s ezért meghagyatott méltóságában s Kőszeg és Dévény várakat nyerte elnyeli adományul. Meghalt 1530. Dévényben és Pozsonyban temetett el.

7. *B. István* (somlyói), született 1533., megh. 1586 dec. 12. Ifjú éveit Ferdinánd udvarában töltötte, érett korában Szapolyai Jánoshoz esatlakozott s a nemzet ügyét védte meg a harctéren, mint Ferdinánd és Miksa ellen a diplomáciai kiüldetéseken, melyekért Szapolyai őt erdélyi vajdává tette. 1563 és 1565-ben mint követ Bécsben járs János Zsigmond igényeit védi; ez utóbbi alkalommal börtönbe vetettet, honnan csak két év múlva szabadult ki. 1571 máj. 25. ura olhalózásával a rendek őt fejedelemmé választották, dacára a bécsi udvar ellenzéseknek s az olhalt fejedelem végkaraának, ki Békés Gáspárt óhajátána utódjánál. Békés nem türhetvén mellőzését, B. ellen indult,

de több csatában megveretvén, 1575. kiűzött Erdélyből. 1575 dec. 14. Zsigmond Ágost lengyel király halála után a lengyel Rend B.-t választották királynak s Mihelyt ez tudomására jutott, még jan. 28. Medgyesre országgyűlést hívott egybe, hol utódjául Kristóf testvérét ajánlotta, mit a rendek el is fogadtak. B. ezután Krakóba sietett a lengyel koronához kötött feltételeknek eleget tenni s az övezgy királyné névü venni, mire a koronázás május 1-én nagy fényvel ment végbe. Mily nagy királya volt Lengyelországnak, kitűnik a lengyelek e nyilatkozatából: «vagy soha ne született volna, vagy ha született, örökké élne». Titkos terve volt Zsigmond öcsét magyar királlyá, rokonát, Zamoysky kancellárt pedig erdélyi fejedelemmé tenni s így Lengyelországgal kapcsolatosan egy erős államszövetséget alkotni a hatalmas török és német szomszédok ellen. Meghalt Grodnóban 1586 dec. 12., tetemei 1588. a krakói Wawel királyi sírboltjában helyeztettek örök nyugalomra.

8. *B. János*. Bereczknek, a B.-ak ősenek fia, András püspöknek testvére s a B.-ak nagyságának megalapítója. Kezdetül fogva I. Károly királynak híve lévén, már a rozgonyi csatában kitűntette magát. 1316-ban Kopasz nádor lázadásakor a királyhoz való ragaszkodásáért óriási károkat szenvedett (csak B. szolgálai közül 53-at öltek le), míg végre a debreczeni csatában a harcokos élén küzdve, ellenfelein győzedelmeskedett. Egy ideig a gilváci várnak (a Kraszna mellett Nagykarolytól keletre) volt várnagya s részt vett a kevéssel utóbb megindított erdélyi hadjáratokban is. Ő szerezte meg Esedot; 1334. (s nem mint a régiek írták 1325.) pedig engedélyt kapott, hogy az esecsi várat felépíthesse s azt «Hüség»-nek nevezhesse. 1336—39-ben szatmári s egy ideig aradi főispán volt. (Fejér. Cod. Dip. VIII/3 407. Anjoukori okm. II. 20. 166. III. 60. 568. Hazai Okm. VII. 391.)

9. *B. Kristóf* (somlyói), született 1530., megh. 1581 máj. 27. A Szapolyai-ház egyik leghűségesebb embere. Izabella részéről több küldetésben vett részt, így 1557. a francia udvarnál jár II. Henrik közbenjárását kérni, hogy Izabella Erdélyen kívül Lippát, Temesvárt s Beeskeroket visszanyerje a portától. 1565-ben Swendi Lázár csász. fővezér elűzi Huszt alól. A fehérvári fejedelmválasztó országgyűlésen testvére, István, fejedelemmé választottat, ő pedig váradi kapitánnyá neveztetett ki, s midőn amaz lengyel király lett, fejedelemmé választottat. Mint egykoronak foljegyztek, kormányzata alatt volt legboldogabbak a kis ország. Igazságszeretete, bölcsesége, mérséklete tisztelet szerzett neki; hogy alattvalóit mennyire védte a török zsarolástól, kitűnik 1576 okt. 27., midőn Musztafa budai pasának Biharban a bikási és nagyrodováni helységeket azon feltétellel adományozza, hogy azokon török tiszteket ne tartson s ne igazgattassa általuk. A portánál is nagy becsülésben állott s Murad szultán 1576. kiadja a temesvári pasának a parancsot, hogy: «Erdélyre sonki esatát ne üzzön s rabolni se menjen, ha fejét szereti».

10. *B. Zsigmond* (somlyói), B. Kristóf és felesége Kismarjai Boeska Erzsébet fia, szül. 1572.,

megh. 1613 márc. 18. Atyja életében emeltetett a fejedelmi székre, de annak halálakor még kiskorú lévén, tanácsosok rendeltettek melléje. 1588-ban átvevén a kormányzást, többnyire az idegen Carillo Alfonz (I. o.) tanácsát követte. Ez ajánlotta neki, hogy a törökkel fennálló jó viszonyt szüntesse meg s csatlakozzék a keresztény fejedelmekhez. E terv veszélyességét sokan átlátták s a tordai országgyűlésen követelték B.-nak az ország hűségére újból való felesketését, s midőn itt meg nem jelent, fejedelmválasztásról gondolkoztak; 1595. B. mindazokat, kik ellenzéki állást foglaltak, elfogatta s kivégeztette. Ez évben történtek uralkodásának legnevezetesebb politikai eseményei. Oláhországot meghódította s Szinán nagyvezér seregét okt. 28. Gyurgyevónál szétverte. Forduló pontot képez uralkodásában 1599. nejeknek, Márta Krisztina főhercegnőnek elválása, mire B. lemond a fejedelemségről, azon szándékkal, hogy pap lesz, felajánlván Erdélyt Rudolfnak, melyért az oppelni hercegséget nyeri cserébe. Zsigmond több ízben mondott le Erdély trónjáról, így 1594-ben, 1598-ban és 1599., amidőn B. András bírónek foglalta el az erdélyi fejedelemséget, ő maga pedig Csehországba vonult, hol 1613 márc. 18. meghalt. Tetemei a Czernin-család prágai sírboltjában nyugszanak.

11. *B., Zsófia*, a fejedelemséget visolt somlyói B.-család tagja, B. András s Zakreszka Anna leánya, született 1629-ben, meghalt 1680 jún. 14. Munkács várában. Özvegy anyjával Szilágyosmlyón lakván, itt ismerkedett meg ifj. Rákóczi Györggyel, akkor Várad kapitányával. Megszeretvén egymást, 1641 nyarán jegyet váltottak. Esküvőjük 1643 febr. 3. történt Gyulafehérvárott. Az öreg fejedelem kívánsága szerint a kat. vallásról esakhamar áttért a ref. hitre, habár szívében örökké hű maradt előbbi felekezetéhez s ezt íjja halála után nem is igen tiltotta, férje halála után pedig nyíltan katolikus lett fiával, I. Rákóczi Ferencel együtt. Magyarországi birtokaira költözvén, udvarában kényelmes otthon talált a jezsuiták s ezek voltak a legbizalmasabb és legbefolyásosabb tanácsadói. Leginkább megérezte katol. buzgóságának következményeit a sárospataki kollegium, melyet összes jövedelmétől megfosztott. A Wesselényi-féle összeesküvésbe beleegyezett fiát nagy áldozatok árán mentette meg tarsai sorsától. Az idővel együttléi vallásos buzgalma s ezzel együtt üldözési szenvedélye is szüntelenül nőtt. 1676-ban a jezsuiták részére Kassán templomot emelt. Buzgóságának maradó jelül egy imakönyvet írt s hagyott hátra, hanem aztán a XVIII. sz.-ban nyomtatásban is megjelent. Levelezését I. a Történ. Tárbán, 1901. (A Lobkowitz-család levéltárból).

Báthory, I. Gábor id., teol. doktor, ref. püspök, szül. 1755 jan. 26. Solton, megh. 1842 febr. 12. Nagykőrösön. Tanult 1768-tól Kecskeméten, majd Debreczenben, honnan a németországi és svájci egyetemekre ment, melyeken harmadfél évet töltött. Hazájába visszatérvén, előbb a tassi, három év múlva pedig a dunapataji egyház hívta meg lelkésznek. 1796-ban pesti lelkész lett s fokról-fokra emelkedvén, 1814. a dunamelléki kerület püspökévé választottat, s mint ritka erélyes

püspök volt ismeretes. Az ő buzgólkodása folytán épült 1830. a pesti templom. Az 1838. árvíz után lemondott lelkész állásáról s Nagykőrösre Gábor tiházhoz költözött. Számtalan egyházi beszédet írt, melyeknek nagy része kéziratban maradt. Műve: *Émlékezel kövekkell megírakott temetőért* (Pest 1820—21). Kiadta a nagyváradi biblíát némi javítással.

2. *B. Gábor* Ifj., azelőbbinek fia, ref. h. püspök, saul. Posten 1798 jan. 27., megh. Budán 1872 nov. 2. Tanult Pesten, 1812—20. Debreczenben, Bécsben. Előbb más két helyen, majd Nagykőrösön lett lelkész: 1830. országgyűlési pap volt, mint a kecskeméti egyházmegye főesperese, 1854—59. helyettes püspök volt. A pátosügyben erélytelen-ségből eredt tévedése miatt kénytelen volt visszavonulni az egyházi életből. 1860 ápr. 30. cs. és kir. miniszteri tanácsossá nevezetett ki, de már egy év múlva nyugalmába lépett. Különböző kiadványokban több beszéde és verso jelent meg, s ilyenek kéziratban is maradtak.

3. *B. László (boldog)*, a pátosok buda-szent-lőrinczi kolostorának munkás tagja. Valószínűleg az erdélyi Bathory-családból származott s a XV. sz. első felében élt. Szerzője több szent életrajzának s ő fordította a Szentírás nagy részét, mely művek a mult sz.-ban a pátosok előfanti kolostorában megvoltak. Toldy Ferenc szerint a török olól menekülő szerzetesek holmijukat e felsőmagyarországi zardába hordták. A szerzot folozlatásakor Nagyszombatra jutott a mű, Fába Simen birtokába, majd ezek örököseitől Jordánszky Elek tinni püspökhöz a nagyobb rész, mely Jordánszky-kódex név alatt ismeretes, két levél pedig Jankovich birtokába s ennek gyűjteményével a Nemzeti Múzeumba került. Hogy a munka önálló-e, vagy az akkor moglov magyar fordítások segítségével készült, nem bizonyos, valamint az som, hogy mifele latin kódexből fordítottat, mert a Vulgatatól eltér.

Bath-rend (*Order of the Bath*). Angel lovag-rend, melyt IV. Honrik király alapított 1399-ben. II. Jakab, III. Vilmos és Anna királyné alatt nagy-reszt fedelékenységbe mont, de I. György folújította s katonai és polgári érdemrendre alakította. 1815. az eddig csak egyosztályú rend három, ú. m. nagy-, középkeresztos- és lovagosztályra oszlott. Az első osztály tagjainak száma 72, a második 180, a harmadik korlátlan volt. E szakmokat Viktória királynő 1859. évi rendeletével úgy változtatta meg, hogy az első osztály 50 katona, 25 polgári; a második 110 katona, 50 polgári; a harmadik 550 katona, 220 polgári tagot számlálhatott. A rend jelvénye: nagykeresztosoknél tojásdad pajzs, melyben három korona között jogar, lóhere és tövisbokor látható, piros keretén a jelmondat: tria juncta in uno. A katonák részére a jelvényt borostyánkószorú övezi s egy kék szalagon a jelmondat olvasható: «ich dien»; nyakban, koronák, lóherelevelek s tüskebokrokból összeállított aranyláncan viselik. A középkeresztosok jelvénye hasonló, de kisebb s mellükön viselik; a lovagos gomblyukaikban. Öltözükük fehérbélésű, karmazsinveres atlasz-öltöny, fehér öv, vörös-fohérral bélelt köpeny s fehér sapka. A rend ünnepnapja május 20.

Bathurst (ejtsd: bathürsát), 1. az angol Fokgyarmat egyik divíziója a DK.-i parton, 1484 km² területtel, 9187 lak. (1833 fehér bőrű, 7081 bántu), akik jobbara mezőgazdasággal és állattenyésztéssel foglalkoznak. Ugyanily nevű székelyöt (400 lak.) vasút köti össze a tongeri kikötőjével Port Alfreddel. — 2. *B. (Saint Mary of B.)* Gambia angol gyarmat székhelye Ny.-Afrikában, a Saint Mary szigotén, a Gambia terkolatánál, (1901 6975 lak. A gyarmat fő kereskedő helyét (exporteikkok: földi mogyoró, viasz, állati bőrök, rizs stb.) São Vicenteól és Sierra Leonével kábol köti össze. — 3. *B.*, város, római kat. és anglikán püspök székhelye Új-Dél-Wales B. nevű grófságában, a Macquarie partján, vasút mellett, (1901 9223 lak., sörgyártással, gőzmalommal, vasuti kocsikat javító műhellyel. Közéleben fedozték föl az első ausztráliai aranybányákat. — 4. *B.*, kikötőváros New-Brunswickban (Kanadában) vasút mellett, ahol a Népisigint a Des Chateaux-öbölbe terkollik, (1901) 2515 lak.

Bathurst, régi angol család, mely Hódító Vil-mossal körül Normandiából Angliába. 1. *Allen*, az első earl of B., angol államférfi, szül. 1684. Westminsterben, mogh. Cironcestorben 1775 szept. 16. 1705-ben a parlamenton a tory-párthoz csatlakozott. 1712-ben Anna királynő páirré nevezte ki; a felső házban 25 évig Walpole ollonfelei közé tartozott. 1742-ben a titkes tanács tagjává, a valosi horcog kinstárnokává, utóbb B.-i oarllé lett. Bolingbroke, Swift, Pope, Addison-nal barát-ságos láben állott.

2. *B., Benjamin*, angel politikus, szül. 1784 márc. 14.; 1807. mint angol követ Bécsbe küldött és visszajövet Perleberg brandenburgi városban nyomtalanul eltűnt. Valószínűen francia katonák ölték meg. (V. ö. Nouor Pitaval. Új fely. 7. köt., 1872).

3. *B., Henry*, a harmadik oarl of B., a tory-párt legjelösebbjainok egyike, Wellington barátja, szül. 1762 máj. 22., megh. Londonban 1834 júl. 24. Előintó a toternagyi hivatal lordja volt; 1789—91. a kinstari hivatalban működött; 1793. az indiai hivatal tagja, majd nőke; 1809. kül-ügyi államtitkár, 1812—17. pedig a gyarmatok minisztoro volt. Ez utóbbi minőségben alapította a bathursti gyarmatokat Vandiemens-földön. Napoleont kiengoztelhetetlenül gyűlölte és ő vitto keresztül, hogy a logyözött esaszár Szont Ilona szigetére vitetott. 1828—30-ig a titkes tanács el-néke volt.

Bathurst-sziget, l. *Purry-sziget* csoport.

Bathvillit, amorf ásvány, hidrokarbon vegyület, korhadt fához hasonlít; torbanit üregoiben találják Skóciában Bathvill köszentolepin.

Bathybius Haeckelii (álta), német Huxley 1857. az Atlanti-océán 4000—8000 méter mélységéből származó sajtáságos nyálkás ténget írt lo, melyet ő a lehető legegyszerűben szervezött öslénynek tekintett. Más búvárok élettelen gipszcsapadékknak minősítették ezt az «ösnyalkát». Ma általában azt tartják a biológusok, hogy a B. nom élő lény, hanem élettelen szervesen anyag.

Bathyergidae (álta), a rágesálók egyik családja, mely Dél- és Kelet-Afrikában honos. 14 ismeret faja közül leggyakoribb a *fokföldi turkáló*

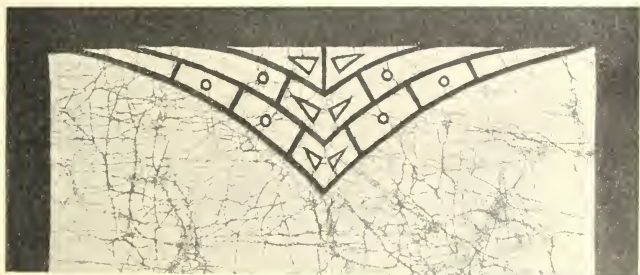
BATIKNYOMÁS.

2

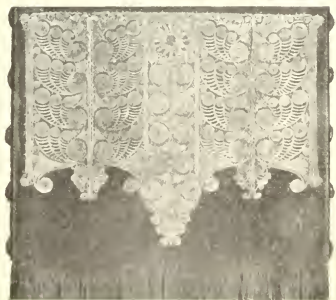
3

4

5

6

1—2—3. Jávai batik-munkák az «Iparművészeti Múzeum» tulajdonában. — 4—5. Batik-munkák Wegerif Agafától.
6. Bőr-batik, Nádler Róbert-től.

(*Bathyergus maritimus* Gm.); termete a mi földi kutyánkra emlékeztetően otromba; hossza, 5 cm. farkát is beleértve, 30 cm.; a Fokföldön a homokos tengerparton él.

Bathykles, görög szobrász, szül. Magnesiában, Kis-Azsiában, a Kr. e. VI. sz.-ban működött. A lakadaemoniaiak megbízásából az amyclaei Apollon régi éreszobrához dombor művű ábrázolásokkal gazdagon díszített trónt készített, mely a régi görög szobrászat történetében igen kiváló alkotás. Pausanias görögországi útleírásának 3. könyvében a 18. fejezetben részletesen ismerteti a trónt díszítő ábrázolások tárgyát. A trón egyes építészeti részletei az utolsó évek ásatásai alkalmával előkerültek, de biztos rekonstrukcióhoz elegendő támaszpontot nem nyújtanak.

Bathyllos, 1. Alexandriából, a pantomimus (némajáték) komikus fajtájában jeleskedő színész, és e művészetnek (a pantomimikának) megalapítója Rómában. Vetélytársa Pylades volt, versengésök héves színházi küzdelmekre adott alkalmat (17. Kr. e.), mire Augustus Maeceasnak tanácsára, akinek B. szabadosa és kegyeltje volt, Pyladest szembiztosította. — 2. B., volt a neve egy szép fitanak, kit Anakreon szeretett. Szülőföldjén, Samos szigetén szobrot állítottak neki.

Bathzabbai, *Zenobia* palmyrai királynő (l. o.) igazi neve.

Bátia, Bácsfalu (l. o.) régi neve.

Batignolles, *Les* (ejtsd: le batinyol), Páris északi városrésze (17-ik arrondissement).

Batiki v. *bateke*, a bántu-csoporthoz tartozó néger törzs a Kongó alsó folyásánál; ügyes kereskedők és hajósok.

Batik-nyomás (*képmelléklettel*), régi eljárás, mely az Indiai-óceán szigetein s leginkább Jávában vagy 14 évszázad óta használatos. Az asszonyok háziiparként űzik és öltözetük díszítésére használják. Az illetén színezett gyapotkelt — melyet aztán a bennszülött csipője körül mint Sarong-ot visel — előállítására Jávában hagyományok alapult és lehetőleg titokban tartják. Az eljárás lényege a következő: A díszítendő gyapotkeltet valamely rajzzal látják el s azon felületeket, melyeket természetesen színben akarnak megtartani, valamely anyaggal befödik. Legalkalmasabb erre a célra a viasz, mert alacsony hőmérsékletnél — 60° C. — olvad, a szövetbe teljesen behatol s ismét könnyen eltávolítható. A viasz felrakására kis kannaalakú, kifolyó csövél ellátott vörösréz edénykét, a tjtangintot használják, mely könnyebb kezelés céljából bambusz nádra van erősítve. A beviaszolt szövetet folyékony festékbe mártják s aztán a lefedett, fehérön maradt részekről a viaszt forró vízben loolvasztják. Több színű batikoknál többször viaszolják a szövetet, mindig más és más felületeket takarva el. Leggyakrabban használt színek az indigókék, barna, vörös és fekete. Az eljárás hosszadalmas; egy ruha díszítése néha 30—40 napot vesz igénybe. Egyszerűbb módja a batiknak, ha felvarrott, vékony bambusz nádcsövek fedik a szövet egyes részeit, mielőtt a festékbe mártják, vagy még egyszerűbb az, midőn a bambusz nádcsövekkel részben elfödött szövetet füst fölét tartják s a szabadon hagyott részeket a füst megbarnítja. Ez az

eljárás Aroe sziget lakóinál használatos. Jáva Hollandia gyarmata lévén, a B. legelőször Hollandiában talált utánzókra. Több németalföldi művész kísérletezett, de eleinte csak pergamenter értek el eredményeket. Különös érdemeket szerzett a kísérletezés terén a *Fleischer-Wiemans* házaspár, kik évekig a helyszínen végeztek tanulmányokat a bennszülötteknél különösen a színezés körül. A hágai «Arts and Crafts» Apeldoroban *Wegerif-Gravestein* Agata asszony vezetése alatt kísérletező telepet létesített, hol fiatal hölgyek batik-munkákat készítenek. Wegerif Agata több tanítványt nevelt már, többek közt a párisi *Le-beau-t*. Már nemcsak gyapotkeltméket, hanem selymet, bársonyt is használnak alapul és minden anyagnál más festék és más eljárás szükséges, melyekhez mind hosszabb kísérletezés útján jutottak. Legkevesebb anyag a selyem-bársony. Csodálatos hatást érnek el azáltal, hogy a keményedő viaszréteget öltészerűen megtörik s az így támadt villámszerű repedéseken a festék többekévébe beszívárogoz s márványszerű rajzot ad. Nálunk a batik első érdemes művelője *Raucher* Lujza, ki az ügyes rajzolt eltekintve több újítást hozott be a batik-technikába, többek közt azt, hogy a viaszt nem forró vízzel, de könnyebb úton benzinnel tisztítja el. *Treit*z Péter főgeológus és *Lakatos* Artur festőművész külön szabadalma a «dangolt bársony», mely szintén batik, bársony alapon. S a *Nädler* Róbert kezdeményezésére a képzőművészeti főiskolában gyakorolt *börbatik* nagy sikereket ért el nemcsak az Iparművészeti Társulat kiállításain, de külföldön is. Batik-technikával készíti a magyar nép is husvét piros tojásait. Tatjing helyett a cipő-fűzőről levett rézeszővecskét használják a viaszolásra.

Batildis (*Balthild*, *Babbechild*, franc. *Baudouin*), szent, angolzsász hercegnő. Kalózkodó Franciaországba vitték, ahol II. Klodvig frank király neje lett. Férje halála után III. Klotár kiskorú fia nevében uralkodott 664—678-ig. Utolsó éveit az általa alapított chellesi zárdában töltötte. Megh. 680 körül. Napja: jan. 30. V. ö. *Drión*, La reine Bathilde (1865).

Batin, falu Bolgárországnak, a Duna meredek, agyagos partján Szvistov és Rusze között, mellette 1810 szept. 7-én a törökök az oroszoktól vereséget szenvedtek.

Batina, adók. Belovár-Körös vm. kutinai j-ban, (1900) 207 horvát-szerb és német lak.; u. p. és u. t. Kutina.

Batina dolnja, adók. Varasd vm. zlatari j-ban, (1900) 1633 horvát-szerb lak.; u. p. és u. t. Zlatar.

Batina gornja, közs. Varasd vm. zlatari j-ban, (1900) 411 lak.; u. p. és u. t. Zlatar.

Batinjani daruvarski, adók. Pozsega vm. daruvarai j-ban, (1900) 1372 horvát-szerb és cseh lak.; u. p. és u. t. Daruvar.

Batinjani pakrački, adók. Pozsega vm. pakračai j-ban, (1900) 280 horvát-szerb és magyar lak.; u. p. Pakrač, u. t. Badljovina.

Batinova kosa, adók. Zagráb vm. mosti j-ban, (1900) 394 horvát-szerb lak.; u. p. és u. t. Vrgin most.

Batiola (lat.), kis ivóedény, serleg.

Batizst-gyolcs, (nem fonálból készült sűrű lenv. pamutvaszon. Legfinomabb az indiai B., melyet ott *baslos*-nak neveznek s jellemző, hogy mindketten vege aranyszálak vannak beszőve. Európában mindentütt gyártják a B.-t, ahol a finomabb textilipar meglonosodott. A pamut B. (Batist Lap) sűrűsége: 30/26 pro em., fonalainak angol línosági száma: 70/80 v. 60/60, rendszerint sima szövésű, gyakran mintázott. Mintázata vastagabb lánefonalak beszőveve átján készül. A ritka B.-ot *B.-musszéli*-nek nevezik.

Batizst-musszelin, l. *Batizst-gyolcs*.

Batiz (*Boltz*), Arpádkori főúr, ki 1219. mosonyi várispán. 1222-től 1224-ig pedig a király udvar ispánja (országbíró) és bekési várispán volt.

Batiz, l. kisk. Szatmár vm. szatmári j.-ban, (1900) 1605 magyar és oláh lak., vasúti állomással, u. p. Batizvasvári, u. t. Szatmár. Régi magyar telep volt, a XVIII. sz.-ban elpusztult, akkor oláhok özönltek el. — 2. B., kisk. Hunyad vm. hunyadi j.-ban, (1900) 666 oláh és német lak.; u. p. Pusztakalász, u. t. Bücs. A múlt század közepén itt ködénygyár állott fenn. László vajdanak Deván 1302 április 16. kelt ítélet-levele B. nemes család nevét örökíti meg, ki mint postesi birtokos a kereszturi szomszéd birtokosokkal egy birtokrész felett perbe keveredett. Teológiai István erdélyi vajdának 1496 febr. 16-ról a gyulafehérvári káptalanhoz intézett parancslevelében Jacobus Bathyz, Michael et Georgius de Bathyzfalva a szomszéd kereszturi nemosok (a maig élő Furka-család) perében tanuskodtak.

Batiza, kisk. Máramaros vármegye izavölgyi j.-ban, (1900) 1807 oláh és német lakossal; u. p. Rozália, u. t. Dragomérfalva. Határában petroleumot találtak.

Batizfalva (*Boltzdorf*), kisk. Szepes vm. szepesszombati járásában, (1900) 817 tót lak., kik gyolcszövésűvel, eszrépedénygyártással és pisztráng-fogással foglalkoznak; van itt vasúti állomás, posta- és táviróhivatal. Templomának egyenes záródású, kerek ablakú szentélye a XV. századból való.

Batizfalvi-esücs, Szepes várm.-ben a Magas-Tátra egyik (2464 m. magas) esücsa a Gerlachfalvi esücs és Vaskapu közt, a Batizfalvi völgy háttérében; a völgyben 1894 m. magasságban a Batizfalvi tó fekszik, melyhez Hági felől juthatni. V. ö. *Weber Rezső*, A Batizfalvi tó (Magy. Kárpátgyöl. évk. 1878. V. 2—13.); *Kolbenheyer K.*, Die Hohe Tátra (Teschon 1890).

Batizfalvy, l. *István*, főgimnáziumi tanár, szül. Rimaszomban 1824 okt. 26., megh. Budapestén 1899 okt. 11. A szabadságharc után tanár lett Rozsnyón, 1860. Budapestén az ág. ov. főgimnáziumban. Szerkesztette a Heckenast által 1859—1864. kiadott Ismeretárt (10 k.). Az 1861-iki magyar országgyűlés (3 köt.), A Magyar Nép Lapját 1863. s Ballagi Mórral 1861—63-ig a Hazi kincstart. Írt több tankönyvet, egy egyháztörténetet, bibliaismertetőt. Munkái: *Történelmi életrajzok* (Pest 1852); *Aranybánya* (u. o. 1852, Ballagi Károlyal); *Magyar királyok és vezérek arcképcsarnoka* (u. o. 1863).

2. *B. Sándor*, orvos, szül. Rimaszomban 1826 aug. 26. megh. Budapestén 1904 nov. 6.

Előinte a teológiát tanulta és azt be is végezte. A szabadságharcban mint főhadnagy és dandárseregéd volt részt. Azután az orvosi pályára lépett és orvos-sobédsz doktor, majd szülész-mester lett. 1859-ben sebész és ortopédiai magán-gyógyító intézetet nyitott, melyet több a még ma is fennálló hidegvölgygyógyintézettel bővített ki. 1864-ben a testgyógyosztóbeli magántanári képesítést nyert s 1868. a M. Tud. Akad. levelező tagjává választotta. Fő műve: *A gyakorlati testgyógyészet az első llynemű magyar nyelven megjelent munka* (Budapest 1867).

Batizháza, kisk. Alsó-Fehér vm, marosújvári j.-ban, (1900) 343 oláh lak.; u. p. Maroscsúcs, u. t. Marosújvár.

Batizi, l. *András*, magyar reformátor és vallásos költő. Tanítója Gálszécs István gyulai tanússal és lelkész volt, a wittenbergi egyetemre ment 1542., onnan Melancthon ajánlta Perényi János ugoesai főispánnak; előbb újbólja, majd tokajri ref. lelkész, ily minőségben volt jelen az ordódi zsinaton 1545. Művei: *Keresztény tudományról való könyveske* (káté népiskolák számára, Krakó 1550, 2. kiad. Kolozsvár 1555). *Bod Athenás*-ában tévesen tulajdonította a kátét B. Mihálynak. Hat templomi éneke címét elősorolja Bod Athouása. Írt többrendbeli vallásos költeményeket 1540 és 1546 közt Gedeonról, Zsuzsánnáról, Jónás prófétáról, Izsák pátriárcháról; Nabukodonozor királyról, a teremtésről, melyek egy része Dobroczonban (1596) és Lőcsén (1628) ért új kiadást. B. zenével is foglalkozott s már Kassán, hol mint iskolatanító működött 1530., kezdett egyházi énekeket készíteni, melyekhez a zenét is írta. A Hoffgreff-féle ének-gyűjteményben több éneke maradt fenn. Szilárdy Aron tizenöt énekét közli a Régi M. Költők Tára II. kötetében. Dallamai bár a Goudimel és Lo Roy-féle zoltár-stílusban vannak írva, azért mégis van bennök igen sok eroditi magyar jelleg, és énekei mind dallamosak is.

2. *B. András*, ref. lelkész és esperes, szül. Técsőn 1810., megh. 1877. Tanult Máramaroszigeten és Debreczenben; 1837. Péterfalván, 1841 óta Técsőn lelkész, az ogyházat újjászervezte, templomot, iskolát építtetett, ékezzólásával alapítványokat szerzett; pápi könyvtárt alapított, előszerű olomi iskolai tanradszort honosított meg, érdemeiért 1856. az olomi iskolák felügyelőjévé választott; 1855. máramaros-ugocsei esperessé; az egyházlátogatás szabatosabb vezetésére «létkönyv» és «egyházrajz» című mintairatot szerkesztett, melynek segélyével az ogyházmegye szellemi és anyagi jelenrajzát (statisztika) szemléltetőleg torjósíthette elő. Ereje hanyatlásakor (1872) nyugalomba vonult a teendőktől, csak egyházat nem hagyta el. Munkái: *Kis éneklés*tan (Dobroczon 1851); *Kis templom* (1855).

Batizpolyán, l. *Rákosfalva*.

Batizvasvári, kisk. Szatmár vm. szatmári j.-ban, (1900) 753 oláh és magyar lak.; vasúti állomás, postahivatal; u. t. Szatmárnémeti.

Batjuska (orosz), l. *Batyuska*.

Batka, régente *bakpa* is, a m. fillér, legapróbb pénzem. Molnár A. szótára szerint (XVII. sz.) a *bakka* cseh pénz és harmadrésze a német krajcárnak. — Innen ez a szólás: *Elgy B.-t sem ér*.

Batka János, író, szül. Pozsonyban 1845 okt. 4. B. hírneves prágai zenész és virtuóznak sarja. 1864-ben Pozsony város szolgálatába állott s 1879 óta mint városi főlevéltáros működik. Az ő farszázadának köszöni Pozsony első sorban a Tilgner-féle Hummel-szobor és a Fadrusz alkotta Mária Terézia szobor létrejöttét. 1869 óta a Pressburger Zeitung állandó munkatársa és Pozsony zenei életének 40 év óta tevékeny faktora. Különösen Beethoven és Liszt Ferenc műveinek előadása körül buzgólkodik. A Pougin-féle Biogr. universelle des musiciens pótköteté számára megírta a magyar zenészek életrajzeit. Ambros zene-történség hagyatékából 1880. és 1883-ban 2 kötetet bocsátott közre (Geschichte der Musik der Neuzeit és Aus Italien) és kiadta az Ambros dolgozatairól szóló katalógus is.

Batka, Richard, csehországi német zenei író, szül. Prágában 1868 dec. 14. A német filológia és zenetudomány doktora; 1903. Prágában a Dürerbund nevű műveltségterjesztő egyesületet alapította. 1908 óta a bécsi Fremdenblatt zenekritikusa. A Kunstwart-ban stb. megjelent tanulmányait kötetekben is kiadták; Geschichte der Musik in Böhmen stb. könyvein kívül operaszövegeket írt (Der polnische Jude: K. Weis; Das war ich; Versiegelt: Leo Blech) és fordított.

Bátka, kisk. Gömör és Kis-Hont vm. rimaszécsi j.-ban, (1900) 491 magyar lak., postahivatal; u. t. Rimaszécs.

Batkol (héber a. m. a hang leánya), a görög-zsidó irodalomban és a talmud egyes helyén *meny-nyei hangot*, igazán *közvéleményt* jelent.

Batla (álta), a gémalakúak (*Ardeiformes*) családjaiba tartozó madárnem. Ide tartozik a *közön-séges B.* (*Plegadis falcinellus* L.), mely hazánkban a nagyobb vizek mentén a nádasokban fordul elő; honos azonkívül Európa mediterrán részeiben, Közép-Ázsiában Kináig és az Egyesült-Államok K.-i részein; télen Afrikában, Indiában, a Maláji szigeteken és Ausztráliában tanyázik. Április vége felé érkezik hazánkba és szeptemberben távozik. Rendesen csoportosan fészkel.

Batley (ejtsd: betuli), gyárváros York angol grófságban West Ridingben, 10 km.-re Leedstől, vasút mellett, (1901) 30,312 lak., nehéz posztó és takaró-gyártással, vasöntéssel.

Batman, 1. súlymérték keleten. A nagy B. = 8 oka, a kis B. = 2 oka. 1 B. perzsa selyem = 6 oka = 7-686 kg. 1 B. gabona Oroszországban = 60 font. Bokharában 1 B. = 127-768 kg. Törökországban 1 B. = 6 oka = 7-692 kg. A Kaukázusban 1 B. = 20 girwengkor. — 2. B., mint területmérték: 1 B. olyan darab föld, amelyen 20 font mag vehető el. 10–12 B. = 1 orosz deszjatin.

Bátmonostor, nagyk. Bács-Bodrog vm. bajai j.-ban, (1900) 2674 magyar lak., postahivatal; u. t. Vaskút. Az ott volt benedekrendi apátságát «a pogányok» még az Árpádok idejében lerombolván, IV. Kelemen pápa 1345. megengedte Tucos Imre pilisi főispánnak, hogy oda ágostrendi remeteket telepítsen. A monostor temploma garangia-, vagyis csűrös egyház volt, három hajóval, nyugati oldalon négy igen erős pilléren nyugvó s két kisebb torony közé ívelt toronnyal. Alapját Henszlmann Imre ásatta föl. V. ö. Rudera abbatiae Benedic-

tinorum de Báthmonostor, a kalocsai érsekség 1872. évi sematizmusában; *Erdűhelyi* M., A B.-i konvent. A Bács-Bodrog vmegyei történet. társ. 15. évk. Az irodalmat l. *Gerece*: Magyarország műemlékei, II. 170–71.

Batna, város és vár Konstantine algériai francia tartományban, vasút mellett, 1035 m. magasban közel azon átjáróhoz, amely az Aures hegytömegén át Biskra és a Sahara felé vezet, (1901) 6914 (1974 francia) lak., közelében 4000 ha.-nyi cédrus-erdővel, fakereskedéssel.

Batn Hadzsar, a Nilus völgyének sziklás része Vadi Halfától D.-re az é. sz. 20°45' és 21°50' között; a Nilus e részében 353 szigetet alkot (közük 50-en laknak); sok egyiptomi régiség és felirat látható benne.

Bato, két vezér neve, az egyik dalmata, a másik pannóniai. A pannónok a szomszéd népekkel szövetségbe fellázdáltak (Kr. u. 6) e két vezér alatt a rómaiak ellen és elárastották Makedóniát meg Istria. Augustus nagy sereget gyűjtött ellenük és Tiberius Germanicustól támogatva a lázongó népek ellen vonult. A Batinus folyócska (a Varasd melletti Bednya) mellett kivitt diadal (Kr. u. 8) a pannónokat meghódolásra kényszerítette és a pannóniai B. kivégéztetett. Egy új lázadás a következő évben ismét kudarcot vallott, mert Tiberius Salonában a másik B.-t ostrom alá fogta, ki híveitől megszököve, önként jelentkezett a rómaiaknál és kegyelmet kapott, de Ravennába internálták.

Batocsina, község Szerbiában, Kragujevac kerületben, a Lepenica partján, (1896) 2304 lak. 1689 aug. 30-án Lajos badeni örgróf, alvezérei, Piccolomini és Pálffy Miklós segítségével, legyőzte itt a Redzseb basa vezérlete alatt álló törököket.

Bátón (franc.) a. m. bot, pálcá, a francia tábor-nagyok parancsnoki botja; *B. pastorale*, püspöki pásztorbot. A heraldikában *B. sinistre* a. m. balharánt zsinog (fattyuzsinog, Bastardfaden); a zenében *B. de mesure* a karmesteri pálcá.

Batonga v. *butoka*, néger törzs Dél-Afrikában a Zambezi É.-i folyásánál.

Batoni (*Battoni*), *Pompeo*, olasz festő, szül. Luceában 1708 jan. 25., megh. 1787 febr. 4. Rómában tanult, főleg az antik emlékeket és Rafael műveit tanulmányozta. Igen nagy tevékenységet fejtett ki mind az egyházi, mind a mitológiai és areképfestés terén és mint buzgó klasszicista, Mengs és Winckelmann barátja, nagy tekintélyben állott Olaszországban és a külföldön egyaránt. Sima, tetszetős, de modoros művei közül különösen a drozdai képtárban levő Magdolna általán ismert. B. sok areképot festett külföldi uralkodók számára is; jellegzetes a bécsi Művészettört. Múzeumban levő ama képe, mely II. József eszászár és II. Lipót toszkánai nagyherceg találkozását ábrázolja.

Bátonnier (franc. *pálcavívó*), testület, cseh főnöke, különösen annak a választmányának (conseil de discipline) elnöke, melyet a francia ügyvédek a testületi alapszabályok megtartása fölélti fölügyeletre választanak.

Baton-Rouge (ejtsd: batoon-ruzs), Louisiana amerikai állam fővárosa, a Mississippi dombos partján, (1906) 23,000 lak., siketnéma-intézzettel, ál-

laul egyetemen, környékén gyapottermeléssel. B. régies külsejű város, a franciák egyik leg-
régibb amerikai telepe.

Bátony, a horoglimak végső és az a vékonyabb
része, amelyikre a horog van erősítve.

Bátony, kisk. Szolnok-Doboka vm. kékési j.-ban,
1900 1030 oláh lak.; u. p. Bálványosváralja, u. t.
Szamosújvár.

Bátor, Torok-mongol eredetű Árpád-kori ma-
gyar személynév (tor. *batur*, mong. *bahatur* a. m.
vitéz, bátor), mellyel egész sorozat rokon é-
relmű nevünk volt egykor használatban, mint:
Erős, Hős, Merő (merész), Kemény, Vitéz, továbbá
Alap v. Alup (tor. *alap*, *alip* a. m. *hős*) stb. Leg-
előbb 1086. találjuk a nevet Butir alakban a ba-
konybéli apátság-szolgazsömelvénye közt. (Árp. Uj
Okl. I. 35.) A XII. sz.-ban II. Béla egyik vitézét
nevezi a Márk-féle krónika Bathurnak v. Batur-
nak, ki a Borics-pártiak betörésekor elfojja a li-
zadó Endrét.

Bátor, kisk. Heves vm. pétervársári j.-ban, (1900)
674 magyar lak., közsébnányával, postahivatalal-
al; u. t. Eger. l. még *Feketebátor* és *Nyírbátor*.

Bátor *Szidor*, zeneszerző, szül. Budapesten 1860
febr. 23., itt végezte a műegyetemet, miután atya
mérnöki pályára szánta, s egyidejűleg a nemz.
zenedét s az orosz. zeneakadémiát is látogatta.
1897-ben a budapesti posta- és távirószömelvény
zenegyűsületét s utóbb ennek zeneiskoláját is szerve-
zte. *Hegyi Bélával* együtt írta *A milliomosnó*
(1 felv.), *Új király* és *A tilkos csók* (3—3 felv.)
franciából átdolgozott szövegű operettek zené-
jét. Megjelentek tőle még *Az árendás zsidó* nép-
színmű dalai, *Falun* és *Alkonyatkor* e. a. 10—10
népies magyar dal sorozata, s magyar programm-
zene: *A jó palócok* c. 3 füzetben, melynek szövegét
Mikszáth Kálmán rajzai, elbeszélései alapján
Inezdi László szedte versbe. Újabb művei közül
hárfára, hegedűre és gordonkára írt triója Né-
metországban is megalapította hírnevét.

Bátorfalu, kisk. Hont vm. ipolyneki j.-ban,
(1900) 300 magyar lak.; u. p. Lukanényo, u. t.
Bala-sagyarnak.

Bátorhegy (azelőtt: *Krajno-Bisztra*), kisk.
Sáros vm. makoviczai j.-ban, (1900) 308 tót lak.;
u. p. Alsókomárnok, u. t. Pólsóvízköz.

Bátori Schulcz Bódog, 1848/49-iki honvéde-
redes, szül. Kőrömcshányán 1804 jan. 4.
Garamkövesden 1885. Jogot végzett, azután a
katonai pályára lépett, hol főhadnagyságig vitte.
Az 1848-iki olasz háború kitörése előtt fülbaja
miatt nyugdíjazták, de ő mint önkéntes vissza-
tért századához s a Mantuából való kitörés alkalmá-
val mint az elővéd parancsnoka szuronnal
nyitott utat. A márciusi hírek hallatára hazajött
s honvédnak állt be, ahol nemsokára százados,
majd őrnagy és a 10. zászlóalj parancsnoka lett.
A szabadságharcban 23. csapatban vett részt s a
Bátori előnével tulajdon katonái díszítették föl
rettenthetetlen bátorsága miatt. A komáromi kapu-
táncú után csendes elvonultságban élt. Emlék-
iratai 1870. jelentek meg. Legteljesebb életrajzát
Thaly István írta (kiadta a Kőrömcshányai Ma-
gyar Egyesület 1891).

Bátorkeszi (Zsigmond egyik 1424. évi okle-
velében *Ravaszkesző*, utóbb *Keszi* és *Kesző*),

nagyközség Esztergom vm. párkányi j.-ban, 3—4
órányira Kőbölkit vasút állomástól, (1900) 3013
magyar lak., egy dombon fekvő kat. és egy ref.
templommal, két kastéllyal, melyek egyike horeog
Pállyé (kinek B. környékén nagy uradalma van),
másika pedig a Kobek-esaládé; takarékpénztár,
sörgyár, gyógyszerár, posta- és táviróhivatal.
A fennálló szeszgyárban boszűntettek közelebb
az üzemet. Dombos határában jó bortermelnek.
A községben ozredővö enleik. Itt volt Magyar-
országon a legelső cukorgyár. V. ö. *Wertner Mór*,
Ravaszkesző (Századok 1904, 994) és cikko B.
multjáról az Esztergomi történ. és rég. társulat
évkönyvében.

Bátorkő vára, Veszprém vmegyében, Palota
közelében fokúdt. 1287 végén Izabella királyné
(IV. Kún László neje) omberei elfoglalták.

Bátor Opos v. *Apos*, Thuróczi krónikája sze-
rint a bajor Vencelintől orodó Márton fia, a XI.
sz. egyik legnépszerűbb magyar hőso, kiröl egész
mondakör keletkezett. Hagyomány szerint le-
győzte az oesedi lápban tanyázó sárkányt s 1069.
a betörő esohok közül Trencsén vmegyében pár-
viadalban elejtett egy óriási esohet, miért «a ki-
rály és társai mindenkor nagy tisztelőben tar-
tották». 1072-ben Nándorfehérvár ostrománál a
görögök ellen vitézkedett s két társa segítségével
megszalasztott két óriási szorocsent. 1074-bou a
mogyoródi esatában ő fedozte Salamon király fu-
tását s Visegrád irányában Szigetfőnél átkölt vele
a Dunán, hogy Pozsonyon át Ausztriába kiserje.
IV. Henrik német-római esászár azonnal segítvén
Salamont, három zászlóalj élén a király Nyitra
alá szállt. A nyitraiak kitörtök, de B. visszautat
öket s közülök egyet a vár kapuja előtt vágott le.
Az örségbelleik dárdatak hajigáltak rá, lovát meg
is ölték, de ő maga sértoetlen tért vissza a tá-
borba. A esászár mindjárt maga elé hivatta és
megdicsérte; a királytól pedig megkérdezte, van-
nak-o ellenfeleink (Göza és László hereegoknak)
ilyen vitézei? «Sok van, még sokkal jobbak is
vannak!» felelte a magyar vitézségre büszke ki-
rály. «Akkor nem is hódítom vissza országodat!»
felelte a esászár. Előnyomult ugyan Váczig, de
esakhamar háza vezette seregét. (V. ö. *Thuróczi*,
Chron. 48., 50., 52., 54. fejj.) B.-t nem lehet be-
illeszteni a Bátorhy-család és a Gutkeold-nemzet-
ség történetébe.

Bátorság, a hagyományos négy főerény egyike,
a belsőnek az a magatartása, az az energiája,
mely a folyozetó veszélyektől meg nem ijedve
(l. *Gyávaság*) a föltett szándék keresztülvitelét
megkiseríti. A bátor a vakmerőt abban külön-
bözik, hogy ok nélkül nem k-reszi a veszélyt, míg
a vakmerő a veszélyt magáért a veszélyért keresi.
Az igazi férfias B.-ot minden időben kiválóan
megbeesülték, s a történo omben számos példát
találhatunk rá. Újabbban *Carnegie* Andrew (l. c.)
kiváló B.-ról tanuskodó hóstötök jutalmazására
több ízben alapítványokat tett. Így 1904. az Egye-
sült-Államok, Anglia és Kanada részére 5 millió
dollárt; 1899. Franciaország részére 1 milliót,
1910. Németország részére 1½ millió, 1911. Dánia
részére 100,000 dollárt.

Bátos, nagyk. Kolozs vm. tekei j.-ban, (1900)
1590 német lak.; posta, telefon.

Bátosz (eszt.). A görög szó mélységet jelent. Újabban átvitt értelemben az alacsony, közönséges írásmód és beszéd jelzésére alkalmazzák.

Batrachia, a farkatlan kétélűek v. általában a *békafélék* tudományos neve. L. *Békafélék*.

Batrachidae (állat), l. *Békahal-félék*.

Batrachit (ász.), l. *Monticellit*.

Batrachomyomachia (gör.), azaz *Béka-egérharc*, hexameterekben írt kórikus eposz, melyet sokáig Homerosnak tulajdonítottak, de valószínűleg az V. sz.-ban élt káriai *Pigres*-tól való. Első kiadása 1486. Velencében jelent meg. Újabb kiadta *Brandt*, *Corpuseulum* poesis epicae graecae ludibundae I. (Leipzig 1888); *Abel* Jenő (Leipzig és Prag 1886, a hom. himnuszokkal együtt). *Csokonai* átdolgozta (4 pipa dohányban) úgy, hogy a cselekvényt meghagyta, de az eredetinek látszólag komoly hangját tréfassal cserélte föl. Hű magyar fordítása *Vályi Nagy* Ferencétől van (Sárospatak 1809).

Batrachospermum *Roth* (növ.). A piros moszatok génusza. Örvösen elágazó nyálkás telepe mintegy 30 cm. hossza is megnő. Hazánkban leggyakoribb a *B. moniliforme* Roth, mely leginkább a hegyi patakokban él, kövekhez tapadva.

Batrina (román szó, a m. öreg). 1. 1794 m. magas hegy a Pareng-hegységben, Hunyad vmegyében, szép havasi rétekkol. — 2. *B. Fonnisk* a Bihar-hegységben, 1574 m. magas. — 3. *B. Hegyesűs* Máramaros vmegyében a borgói hegyespartban, 1718 m. magas. — 4. *B. Szolnok-Doboka* vmegye dési járásában. Emberfő mellett emelkedő 1650 m. magas hegytető. — 5. *B. Hogy* Maros-Torda vmegyében, 1634 m. magas.

Batrina, 1. kisk. Hunyad vm. marosillyei j.-ban, (1900) 701 oláh lak.; u. p. és u. t. Hunyaddobra. — 2. *B.*, adók. Pozsega vm. újgradiskai j.-ban, (1900) 554 horvát-szerb lak.; vasúti állomás, posta- és táviróhivatal.

Batrovci, adók. Szerém vm. šidi j.-ban, (1900) 792 lak.; u. p. Lipovae, u. t. Morovci.

Batsan v. *Batjan*, a németalföldi birtokhoz tartozó Molukki-szigetespart egyik szigete, 2367 km², 12—13,000 mohamedán lakossal. Az őserdőkkel borított szigeten arany és kőszén is található.

Batsányi, 1. *János*, költő, szül. 1763 máj. 9., megh. Linzben 1845 máj. 12. Gimnáziumi tanulmányait Voszprémben, Sopronban és Pesten elvégezve, mint jogász Orcey Lőrinc báró fiának mentora lett. A nagyműveltség főúrral való érintkezés mind tanulmányaira, mind költői irányára nagy hatással volt. 1787-ben a kassai kamaránál kapott alkalmazást s ugyanitt alapította Kazinczyval és Baróti Szabóval a *Kassai Magyar Museumot*, az első emeltbő színvonalú magyar szépirodalmi és tudományos folyóiratot. Csakhamar egészen közére kerítette a folyóirat vezetését. B. korának egyik legképzettebb és legműveltebb írója volt, aki ismerte a külföldi irodalmakat és tudományos törekvéseket. Folyóiratában nagy lelkesedéssel és alaposággal hirdető esztétikai és irodalmi elveit, méltatta költőinket (Bessenyei, Anyos), bonnutatta közönségünknek Ossiant és Miltont, izgatott egy tud. akadémiá érdekében, célokat tűzött ki irodalmi életünk irányítására és súlyos nyomatékkal vototta latba szavát a vitás

irodalmi kérdéseket illetőleg (műfordítás, prozódiai harc). Mint költő kevésbé jelentékeny, képzetele fogyatékos s inkább reflektáló jellemű. Fejlődésének első korszakában (1785—94) a franciások és deások hatása alatt áll főlegfőleg és formában ogyarant. Episztolákat ír több zellemmel és csinnal, mint azok, de már áthajlik a modern líra felé, mely tartalomban is, versformában is (mértékes-rimes sorok) a németeket követi. A francia forradalom föllobbantotta benne a politikai szenvedélyt, mely költészetében is jelentkezett, sőt szinte forradalmi hangon szólalt meg. (*A franciaországi változásokra 1789, A lúto.*) Személyes és önzéletes természete miatt összehordult főnökével, forradalmi versei miatt pedig állását veszítette (1793). Egyideig az ellenzék vezérének, Forgách Miklós grófnak titkára volt, majd belesodródott a Martinovich-féle mozgalomba, amiért egy évi börtönt szenvedett Kufsteinben (1795—1796). Itt írt költeményeit, az ű. n. *Kufsteini elégiák* költészetének legértékesebb darabjai; mely fájdalommal szívéhez szóló hangot talál s megragadja az olvasót. Kiszabadulván, Bécsben telepedett le s egyelőre csendes emberré lett. Előbb a «bankóhivatal»-nál napidíjas, majd lassan emelkedve a kamaránál udvari fogalmazó lett (1805) s ugyanekkor nőtve Bécs ünnepelt nököltőjét, Baumberg Gabriellát. 1809-ben a Napoleonnal Bécsbe bevont Maret miniszter, egykori kufsteini fogolytársa, a bécsi Hofkommissiontól engedelmet kérve, hogy igénybe vegye B. tudását, átsimittatja vele Napoleon híres kiáltványának már elkészített fordítását. Ez a szolgálat romlásba döntötte B.-t. Alighogy Napoleon kivontl Bécsből, ő is Párisba sietett, attól félve, hogy a franciáknak teljesített szolgálataért meg fogják büntetni. Párisban Maret nem juttatta ugyan hivatalhoz, de 2000 franknyi kegydíjat eszközölt ki számára. 1815-ben elfogták a Párisba bevont osztrákok s noha ártatlanságát a brünni vizsgálat kiderítette, mint gyanús és nyugtalan vérű embert Linzbe internálták, ahol szűkös viszonyok és lelki szenvedések között élt haláláig. Az újabb irodalmi fejlemények iránt már nem volt érzelő, a nyelvújítást s Kazinczyt több elkeseredéssel, mint erővel támadta, viszont e korban írt hazafias ódáit és bőlesekkel költeményeit, noha formailag és nyelvilag talán magasabb színvonalon állottak, mint ifjúkori versei, az új nemzedék nem értette és nem méltányolta s az akadémia is csak 80 éves korában iktatta tagjai sorába. A magyar irodalmi élettől teljesen elszigetelve is mindvégig megőrizte lelkes magyar érzését. Nevezetesebb művei: Anyos és Paludi verseinek kiadásai (1798 és 1824); Ossian fordításai és versei, melyeket három kiadásban bírukt (1827, 1835, 1865, ez utóbbi Toldytól). Legbővebb életrajzát *Szimyei* Ferenc írta meg (M. Tört. Életrajzok 1904). Rendkívül gazdag adatokban, főképp életének második felére vonatkozólag, *Horánszky* Lajos nagyterjedelmű könyve: «Batsányi János és kora» (1907). — 2. *B. Jánosné*, szül. Baumberg Gabriella, német költőnő, szül. Bécsben 1766., megh. Linzben 1839 júl. 24. Bécsi államhivatalnok leánya volt, aki korán feltűnt szépségével, vonzó egyéniséggel és költői hajlamaival. Atyja szívesen látta magánál a császárváros író világát,

A B. grófi család a francia forradalom idejében kihalt. Ujabbban Hauke Julia grófnő, midőn Sándor hesseni herceg nőül vette, a *B. grófnője*, később *hercegnője* címet kapta (l. *Battenberg* hercegi család).

Battenberg, hercegi család. *Sándor* hesseni herceg (szül. 1823 júl. 15., megh. 1888 dec. 15.) morganatikus neje, *Hauke* Julia grófnő (szül. 1825 nov. 12., megh. 1895 szept. 19.) házassága alkalmával (1851) a *B. grófnője*, később pedig (1858) *B. hercegnője* címet kapta. A grófi, illetőleg hercegi cím gyermekeire is rászállott. Gyermekei:

1. *B. Lajos* herceg, szül. Grácban 1854 máj. 24., angol altengernagy. Neje *Viktória* hesseni hercegnő, szül. 1863, kitől négy gyermek született: Alice, András görög herceg neje, Lujza, György és Lajos.

2. *B. Sándor* herceg, mint Bolgárország főkormányzója, *I. Sándor*, szül. Veronában 1857 apr. 5., megh. Grácban 1893 nov. 17. Tanuja volt az 1777–78-iki orosz-török háborúnak, mely alatt az orosz főhadiszálláson, azután rövid ideig az orosz hadseregben szolgált. 1879 apr. 29. a bolgár nemzetgyűlés egyhangulag főkormányzóvá választotta és a nagyhatalmak el is ismerték. Midőn 1885 szept. 18. Kolot-Ruméliát Bolgárországgal egyesítette, a fiatal bolgár állam túlsúlyára féltékeny Szorbia hadat izont Bolgárországnak. l. Sándor bámulandó erővel szervezte a gyakorlatlan bolgár sereget és rútul megverte Milán szeb fejedelem hadát Szlivnicánál 1885 nov. 18, mely győzelmével a «szlivnicai hős» jelzőt vívta ki magának. Már a szorb Pirotban ütető fel hadiszállását, midőn a bécsi udvar közelébe lépett és a bolgárok által elnyomulásukban feltartóztatta. A béke helyreálltával az európai konferencia elismerte Sándort Kolot-Rumélia kormányzójának, Oroszország kivételével, mely egyre jobban őrezte Sándorral ellenszenvel, sőt haragját. Titkos fondorlatok előkészítették az 1886 aug. 20—21-ike közötti éjjel végrehajtott szófia-i merényletet, amidőn az oroszok által megválaszolt tisztek, élükön Gruov őrnagy és Bendere kapitány, Sándort alvás közben meglopték és halálfenyegetéssel lemondásra kényszerítették. Sándor távozott az országból, de utóbb a bolgár nemzet hívására ongodve visszatért és kísérletet tett a cár ongosztolására. De most sem érvényesült, 1886 szept. 7. véglegesen lokószont. Miután annak idején Bismarck III. Frigyes német császár loányával való olgyszéket politikai okokból határozottan ellenezte, 1889 febr. 6. Loisinger Lujza szimésznevoel szül. Pozsonyban 1865 ápr. 18.) kott egybo és *Hartenau gróf* néven Grácban telepedott meg. Házasságából két gyermeke születott: Arzén és Mária Terézia. 1890-ben orozdesi ranggal az osztrák-magyar hadseregbe lépett s 1892. vezérőrnagy és gráci dandárparancsnok lott. Kerai halála után hamvait Szófiában helyezték nyugalomra. Özvegye most is Grácban él. V. ö. *Sobolev*, Der erste Fürst der Bulgaren (Oroszból, Loipzig 1886); *Koch*, Fürst Alexander I. von Bulgar. (Darmstadt 1887); *Golovine*, Fürst Alex. von Bulgar. (Wien 1896).

3. *B. Henrik* herceg, angol tengoresztiszt, Wight sziget parancsnoka, szül. 1858 okt. 15., megh. 1896 jan. 20. Sok akadály lokúdzése után

nőül vehette Viktória angol királynő logifjabb loányát, Beatrix kir. hercegnőt, kitől négy gyermeke születott: Sándor, Eugenia, Lipót és Mörice. Részt vett 1895—1896. az asanti négerek ellen küldött angol expedícióban, Afrikában súlyosan megbetegedett és visszatérés közben a hajón meghalt. Loánya, *B. Ena (Eugenia)* hercegnő, szül. 1887 okt. 24. 1906 máj. 31-ike óta XII. Alfonz spanyol király neje, kitől három gyermeke született: Alfonso, Jaime és Beatrix.

4. *B. Ferenc József* herceg, szül. Padovában 1861 szept. 24. Egy ideig bátyja udvarában tartózkodott Szófiában. Munkát is írt Belgárországról: Die volkswirtschaftliche Entwicklung Bulgariens von 1879 bis zur Gegovart (1881). Utóbb gyakran onlegették az ő bolgár trónjelöltségét. 1897 máj. 18. nőül vette Cettinájban Anna montenegrói hercegnőt (szül. 1874 aug. 18.).

Batterie (franc.), l. *Üteg*, *Ütegsánc*, *Telep*; továbbá *Cukorgyártás*.

Battersea (ejtsd: bettersezi), egykor külön helység Surrey angol grófságban, a Thomso partján Chelsea-val szemben; ma London (l. o.) része, (1901) 168.907 lak; benne van London egyik legzobb parkja.

Battery (angol), l. *Assault*.

Batteur (franc., ejtsd: batőr), l. *Pamutfonás*.

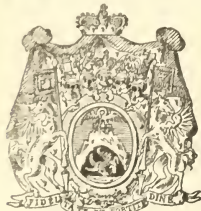
Batteux (ejtsd: battő), *Charles*, francia filozófus és esztétikus, szül. 1713., megh. 1780. Pappá szentelése után Párisban tanított; az Académie française 1761. tagjává avatta. Főbb munkái: Les Beaux-Arts réduits à un même principe (1746); Cours de la littérature, 9 kötet. E mű Németországra is hatott, amennyiben Sulzer műve ezen alapszik és Gottsched, Ramler, meg Schlegel J. E. sokat foglalkoztak B.-vel, fordították műveit. B. esztétikai műveiben az utánzást mint a művészet fölveét követi. A természet utánzása minden művészet lényege. Csakhogy nem másolni kell a természetet, hanem kiválegatni belőle azt, ami szép.

Batthyánum, a gr. Batthyány Ignác erdélyi püspök által 1781. Gyulafehérváron alapított gazdag könyvtár, régiségtár és ásvány-gyűjtemény, mely 1785-ig, amig t. i. II. József a trinitárius rendet föl nem oszlatta, a trinitárius templomban és kolostorban volt olholgyozva. Jölonog a könyvtár a régi épület első és második emolotén van, a II. József rendolotőre épült csillagvizsgáló pedig a logfolsó emolotén. A könyvtár keziratokban és inknábulumokban gazdag; összesen 40.000 kötet könyv van benne. A B. az erdélyi püspök folgyelote alatt áll.

Batthyáni. 1. Régi fehérvomgyoi család, mely Battyán községet bírta. Tagjai közül B. *Péter* 1393. királyi ember Füzitő és Bille statútóijánál (Haz. Okl. III, 247); B. *István* 1437. fehérvomgyoi alispán (Cod. Dipl. X. 7. 904); B. *Miklós* mester fia *János*, özé ifjabb *János*, ennek loányát *Katalint* (élt 1376 körül), Kövágó-Örsi Miklós mester vette nőül s fiuk György 1398. mogszorzi Battyánt, melyről gyermekei László és Albert folveszik a *Batthyáni* nevet; Albert losz ö — 2. a hercegi, grófi és nemesi ágon virágzó németővári *Batthyány*-családnak (l. o.); Lászlónak egy fia, Janos (Miklós és Lenárt apja) és egy loánya, Margit maradt, ki Alapy Andrásnak v. Jánosnak

volt a felesége 1460 körül; az utóbbiaknak a fia voltak István és Benedek (1460). kik — 3. *alápi Batthyáni* (vagy batthyányi Alapy) nevet viseltek. Ebből az ágából való B. Benedek, 1506—1514. kincstartó és bunda várnagy, akit talán egy személy a fentebbi Benedekkel. — 4. A Hunt-Puzmán nembeli Buesányi-család a középkorban szintén előfordul B. néven.

Batthyány (németnyári), gróf és hercegi család. Ez az ősrégi magyar család előbb a zalavmegyei Kővágóórsról nevezte magát. Miután pedig Kővágó-Órsi Miklós mester a XIV. sz. második felében a fehérvmegyei *Batthyáni*-családba házasságot (l. o.) ivadéki ezt a nevet vették föl. A család eredete felől eltérők a vélemények. Újabban az Őrs vagy Ursuur nomzetséggel hozzák kapcsolata. E nomzetség őso Onсад kun-kabar vezér fia Ursuur volt, ki Anonymus szorint (cap. 32) a Nyárad vízo torkolatánál Kács mollott Borsod vmegyében várat épített, amely vidék az Ursuur vagy Ursur nombelioknok (tibold-daróczi Tibold, Daróczi, Sályi, Várnáljai s Geszti családoknak) a későbbi századokban is birtokukban velt. Hagyományaink másik változata ugyanezon vidékre telepíti Urs vezért, ki — mint Kézai írja — a Soio vízo környékén ütötte föl sátorát (Lib. II. cap. 1. 3. §); a Sajót Thuróczi Seyonak írta (Lib. II. cap. 9.) s ezt aztán némelyek a Sióval hozták kapcsolata és Őrs vezérrel a Balaton vidékét foglaltattak el, hol Kővágóórs tartotta velna fenn emlékét s nomzetségből származott volna az Őrsi család. De az eklevelek sohasom mondják a B.-ak őseiről, hogy az Őrs nomzetségből (de genero Eörs) valók, mindig csak Őrsieknek (de Eörs) nevezik őket. Ugy látszik tehát, hogy az Ursuur nomzetségből való származásnak semmi alapja sines; sőt mivel több oklevélben azt találjuk, hogy Őrsi Renold ispán fia Miske és ennek a fia, Kővágó-Órsi Pál és Jakab a Rátelt nomzetségből valók veltak (így 1302-ben Ratold nombeli

Batthyány-család címere.

Renold ispán fia Mysko, Haz. Okl. VII. 346. l.; 1315. Rathold nombeli Reynold fia, Myksee mester. Hont vm. Okl. 61.; 1323. Rateld nombeli Őrsi Renold fia Myske s ennek fia, Pál és Jakab. Zal. Okl. I. 168), a Reneldfiak pedig esztályes atyafiak Őrsi Mátyás ispánnal, a B.-ak őseivel (v. ő. Zal. Okl. I. 115. 379. l.; egy 1342-iki oklevél szerint Őrsi Mihály fia, Miklós, Őrsi Mátyás unokája vérrökona, «proximus» Myske fia Pálnak. Zal. Okl. I. 390): könnyen arra a nézetre jutunk, hogy Őrsi Mátyás, kővágóórsi nemes, ugyanazzen családból való, melyből a Rátelt nombeli Őrsi Rénoldfiak, akik szintén kővágóórsi nemesok veltak. E föltevésével szemben nagy nehézséget okoz az, hogy valamennyi Rátelt nombeli család címereiben meglevő hársfaléval nem található fel a

B.-ak ősi címereiben, ellenben a zöld halmon arany főszekekben három flát etető polikán a királydaróczi Daróczy-családnak is a címere, tohát egy oly családé, mely az Ursuur nomzetségből származott. Annak is fennmaradt emléke egy eklevélben, hogy 1292. az Vrsuur nembeli Miklós fia, Mihály ispán és fia, Aba, a borsodvmegyei Bikk és Hejtő nevű birtokait a többi rokon Ursuri nemes és aztán szomszédai, a Rathold nombeliek beleegyezésével adják el. (Haz. Okl. VI. 394.) Ebből az tűnik ki, hogy az Ursuur nombeliek házasság által rokonsághoz jöttek a Rátelt nombeliekkel s ez magyarázná aztán meg, hogy a kővágóórsi nemesok közül az egyik rész határozottan Rátelt nombeli, a másik rész, a B.-ösök — címoruk után ítélve — az Ursuur nomzetséghoz tartoztak Egy 1155-iki eklevél, melyben Gersen nádor bizonyítja, hogy Őrs nembeli Bulna fia Ugra fia Bolus ispán fia Miska a testvérével Suinmurral Uran és Urs birtokok fölött kiegészített, a közös őst is kijelölőné Miska ispánban, aki a fentebbi eklevélt 1205. az egri káptalannal átíratta. (Bed. dipl. VII. 1, 148, 149.) Ez az állítólagos 1155-iki oklevél azonban sok tekintetben gyanús; annyi azonban bizonyos, hogy az ott említett Miska ispán Őrsi birtokos velt, de nem a XII. sz. közepén, hanem a XIII. sz. első felében (v. ő. Árp. új Okl. VI. 315, 447.) s noje Rusa asszony és az Ősl nembeli Péter István leánya Margit velt (U. e. II. 93, 312. Haz. Okl. V. 54.) Miska ispánnak három flát, Rénoldot, Ábrahámt és Pált s egy leányát, Gyöngy (Gyung, Gung) asszonyt, a Boroch nombeli Barleus nojét ismerjük, akik az 1258—76 közti években szerepelnek (Árp. Új Okl. II. 312.; Haz. Okl. III. 48. V. 54.) Miska ispán omított Renold nevű flát már egy emlti egy 1274-iki oklevél (Árp. Új Okl. IX. 100.), mint aki Veszprém vmegyében Jutasan osztályes atyafiságban volt Wrsi Mátyás királyi prisztaldussal, a B.-ak őseivel. Az a kérdés már mest, egy személy-e ezen Rénold a Rátelt nombeli Misko hasonnevű apjával? Wertner M. (A magyar nomzetségek, Temosvár 1892, II. köt. 228. és 300. l.) külön személynek veszi s az utóbbit azonosítja a Rátelt nombeli Olivér fia Reynolddal, Miklós testvérével, ki 1283. Semogy vmegyében volt birtokos. (Cod. Dipl. V. 3. 165, 166, 207.) De sem arra nines egyenes adatunk, hogy Olivér fia Reynoldnak ki volt a fia, som arra, hogy Renold fia Miskének hegy hívták a nagyapját. A valósztínség amollett szól, hogy ezen Őrsi Rénold fia Miskének Őrsi Miska ispán volt a nagyapja s nem Olivér, így Miska ispán is a Rátelt nomzetséghoz tartozott s közelebbi rekonságban volt a dunántúli Ráteltokkal, akikből valók veltak: Roland bán, IV. Béla nádora, azután Olivér fia Rénold, Balduin ága (a Gyulafy-család) és a Paksy-, mog a Ráday-család ősei. Már mest az a kérdés, a B.-ak ősei miféle rekonsági viszonyban veltak ezen Miska ispánnal, ha már nom tekinthetők egy nombelioknek. Erre nézve van egy nyem, t. i. Őrsi Mátyásnak a nejo Őrsi Pálnak a leánya velt (Árp. Új Okl. VIII. 408.), ezen Őrsi Pál podig egy személy lehm Miska ispán flával. Pállal, kit egy 1275-iki eklevény emlt, mint Gyöngy asszony testvérét (Haz. Okl. V. 54.). Ha azonban az őrsi

nemesek közt az első birtokosok Ursuur nembeliek voltak s erre utalna a község neve, az Őrs, kapcsolatban a B.-ak ősi címerével: akkor Őrsi Mátyás nem a Miska ispán családjába való házasság által került Kővágóörsre, hanem ezt a rokonsági köteléket egy másiknak kellett már megelőznie, amidőn vagy maga Miska ispán (Rusa asszony személyében) vagy valamelyik előde vette föl valamelyik Őrsi nemes leányát. Ezek után így állhatott össze a családja:

főpohárnok, főtárnokmester, tót- és horvátországi bán 1524. királyi adományt nyert a németújvári várra, honnan a család előnevét írta. Újított címet a család 1500. nyert II. Ulászlótól, melyet a későbbi rangemelések is megerősítettek. B. Ferenc aranyaskanyús vitéz fia György és Gáspár 1628. II. Ferdinándtól bárói rangot, Ádám és utódai 1630. grófi rangot nyertek. A grófi ágból származó Ádám (szül. 1662., megh. 1703) 1692. gróf Strattmann Eleonorát nőül vevén, elsőszülött

N. a Rátolt nemzetségből.

Miska ispán (1207—27), nejei: 1. Mihály (1297). Absa (1927).
Rusa asszony, 2. Osl nembeli Margit,
Péter leánya (1257 körül)

Őrsi Rénold ispán (1258—74.)

Őrsi Pal, † 1272 előtt, Ábrahám (1258—76).
neje: Kela, özv. 1272.

Gyöngy, † 1276 előtt, férje:
Boroch nembeli Barleus 1276.

Kővágó-őrsi Miske ispán (1299—1328), neje: Katalin, Ovári Konrád leánya 1313.

N. leány, férjei: 1. Gelán, 2. Őrsi Mátyás ispán, veszprémi szolgabíró (1274—99).

Pál (1323—72). Jakab (1323—57).

Mihály (1299). *K ő v á g ó - ő r s i*
András (1299) Péter (1299). Beke (1299—1328).

Miklós mester (1338—80), neje: János (1341). Domokos mester Péter (1341).
Baththyány Kata, János leánya. (1341—53).
Jakab (1360).

Kis György (1392), 1401. eszterg. várnagy, a Baththyány család őse.

Rénold (1341—50). János (1341—50). Mátyás (1377—1406). Margit 1362), férje: Katalin (1362), férje: Szöke Miklós Mixe, Tamás fia. Péter (1299). Beke (1299—1328).
deák, detregezthi várnagy.

Ami Őrsi Mátyás elődeit illeti, azokról nincsenek adataink. A győri káptalan 1238-iki oklevelében említett őrsi nemesek, Tivadar, Tamás és Thyuka, kik egy őrsi szöllőt az Osl nembeli Osl ispánnak, Miklós győri várispánnak, Herbordnak és Jánosnak eladnak, aligha tartoznak a kővágó-őrsi nemesek közé. (Árp. Új Okl. VII. 64.; Haz. Okl. I. 20.) Őrsi Simon, ki 1263. említették (Árp. Új Okl. VIII. 78.) s veje Őrsi Jakab, Henrik fia és István apja (1157—63. u. o. és II. k. 93.), az Őrsi Mátyás megelőző nemzedékhez tartoztak ugyan, de nem voltak elődei. A Wertner által (A magyar nemzets. II., 227.) az 1205—35. évekbe helyezett Őrsi Cibrián fia Mihály, Crisius, Domokos, Lőrinc, Miklós, Buzád, Fábán, György, Bugen és János, kiket az almádi konvent egy év nélküli oklevele említ (Árp. Új Okl. X. 439), nem a XIII. század elején, hanem a végén éltek. Őrsi Ciprián ispant egy 1287-iki oklevél említ (Árp. Új Okl. IV. 307.), a fiát Mihályt pedig sógorával, Őrsi Othmár fia Péterrel együtt egy 1303-iki (Anj. Okl. I. 82.) Őrsi Ciprián fiának, Mihálynak a fiat, Pétor és Lőrinc, az almádi konvent egy 1338-iki oklevelében fordulnak elő (Zal. Okl. I. 331.) s ugyanezen Lőrinc meg az unokaöccse, Péter fia Pál 1351-ben (u. o. 506.); ugyanezen oklevél említi Othmár fia Péternek Balázs, Miklós és János nevű fiait, míg a negyedik fiú, az 1330. ismert László — úgy látszik — akkor már nem volt életben. Az itt elsorolt Őrsi családbeliek közül egyik-másik a Rátolt nemzetséghoz is tartozhatott, nem a B.-ak vérségéhez, különösen gyanítható ez Őrsi Othmár ágaról, kinak Balázs nevű unokája — meglehet — egy személy a Ráday-család őseivel, az 1348-ból ismert Balazzsal.

A család 1398. Battyánt adományba kapván, ettől kezdve e néven ismeretes. Boldizsár (megh. 1520.) vasvármegyei főispán, később boszniai bán volt. Ferenc (1497—1566) vasvármegyei főispán,

utódai, mint a Strattmann-féle hitbizomány élvezői, a B.-Strattmann nevet használják. Ádámnak másodikulött fia Károly 1769. a maga és elsőszülött férfi-utódai részére I. Ferenc római csaszártól római szent birodalmi hercegi rangot nyert. Károly ágazata fiainak kihalt, mire a hercegi rang bátyjának, Lajosnak (szül. 1696., megh. 1765.) utódaira elsőszülöttségi jogon átszállott. A gróf ág két ágazatra oszlak, megalapítói az 1728. elhalt B. Zsigmond gróf két fia, Zsigmond, akitől az I. vagy Zsigmond-féle és Imre, akitől a II. vagy pinkafői ágazat származik. Imrénék három fia lévén, a pinkafői ágazat három ágra oszlak, József, Imre és János ágra.

1. *B. Ádám*, kir. főasztalnok, dunáninneni főhadvezér, szül. 1610., megh. 1659. 1630-ban katalizált és ugyanabban az évben magyar grófságot nyert. Németújvárot a Ferencendiok zárdáját alapította. A Rakóczi György elleni 1644-iki táborasról szóló naplókönyve a Magy. N. Múzeumban van.

2. *B. Ádám*, horvát bán, szül. 1662. szeptember 13., megh. 1703. aug. 26. A báni méltóságot I. Lipót korában 1693—1703-ig viselte. Erdeműs férfi volt, kinak mar ősei viselték a báni méltóságot és kinak nagy és fontos birtokai voltak Horvátországban. A törökök ollu hősiesen harcolt a báni hadsereg élén, kitűnt Budavár ostrománál. 1688-ban elfoglalta Székesfehérvárt, 1689. pedig Kanizsát. Meunyeri tisztelték őt a horvátok, kitűnik abból, hogy halála után 1703. a karok és rendek folkerték a királyt, tegye az ország bányájá azt a férfit, akit a boldogult B. ajánlott. Országbíró is volt, val. b. titkos tanácsos, vasvármegyei főispán, egy gyalogezred ezredese, dunántúli főkaptány.

3. *B. Ádám* gróf, szül. 1750. Polgárdiban, Fohér vmegyében, megh. Debreczenben 1818. maj. 2. 1767—1769-ig jozsuita pap volt, azután

katomvá lett. Az 1791-iki országgyűlésen a főrendek tábláján néhány szabadelvű beszédet mondott. Több latin, magyar és német nyelven írt politikai ropiraton kívül 1791. kiadta négy füzethen Magyar- és Erdélyországnak rövid ismertetését, mely a két országnak világi és egyházi állapotát vizsgálja.

4. *B. Boldizsár* báró, megh. 1590. Korának egyik nevezetes törökverő tábornoka volt. 1578-ban Kanizsa mellett, 1580. a gábornoki var omladéknál fényes győzelmet aratott Skander begen. 1587 aug. 13. Zrinyi Györggyel és Nádasdy Ferenczel Sásvár basa ellen vívott komeny esatát Kanizsa mellett s az öldöklő harcban Szinán mohácsi, Mahmud pécsi és Hasszán koppanyi bégek is elestek. A harcúeren szerzett érdemeiért zászlós úrrá és főasztalnokkú nevezetett ki. B. a tudományokat is kedvelte, pártfogolta a kormendi felsőbb iskolát. Csusius Károly belga tudós 15 esztendeig tartózkodott az udvarában. Feleségül bírta Zrinyi Dórá, a szigeti hős leányát. Kétl *Ferenc* kir. főlovászmester és a dunántúli részek kapitánya származott.

5. *B. Elemér* gróf, sportsman, B. Lajosnak, az első magyar miniszterelnöknek és Zichy Antónia grófnőnek fia, szül. 1847. Választott tagja a főrendiháznak. Nagy érdemeket szerzett a magyar lötenyésztés és versenyyű folkarolása és népszerűsítése körül; a turf szervezése, a versenyfeltételek megállapítása és a félvér-lötenyésztés felvirágoztatása által működése a löspört terén megszakalkott. Maga is híres tenyésztő dákaí birtokán és több nagy sikort arató versenyyű. 1881 óta igazgatósági tagja a Magyar Levaregyletnek, melynek 1891—1907-ig elnöke is volt. A hetvenes évek végén nagy világtörüll utat tett és Kelet-Indiában elefántokra és tigrisekre vadászott.

6. *B. Ervin* gróf, a Pál-venal Imre-ágából, ifj. B. Ferenc és Trefort Edit fia, szül. 1877 okt. 17. Részt vett a magyarországi anarehista mezagalmakban és egy ideig vezetó alakjuk volt, amikor a *Társadalmi Forradalom* c. lapet, előbb Szombathelyen, majd Budapesten kiadta. Jelenleg Londonban él és főként külföldi lapokba dolgozik. Munkái: *Az anarchizmus. A társadalmi fejlődés iránya* (Budapest 1905) c. kötetben és külön is; több eredeti és fordított fűzet; cikkek a Huszadik Században. Németre fordította Edward Carpenter Toward democracy c. munkáját, Der Freiheit entgegen c. alatt, 4 kötetben.

7. *B. Ferenc* báró, megh. 1566., II. Lajos alatt zászlósúr, kir. főpohárnok és horvát bán. 1514-ben a fellázadt pórok ellen küzd. 1523-ban Jaica váránál Usref bég felett győzedelmeskedett. 1524-ben kir. adományul kapja a magvaszakadt Ujlyak Lőrinc németújvári birtokát s Török Bálint javait. A mohácsi ütközethen 3000 lovassal és 1000 gyalogos dandárral vett részt, s a jobb szárny vezénylete reá bízott. A bekövetkezett szomorú napokban előbb a nemzeti párton találjuk; nemcsakára urat eszerélve, hareol hol Szapolyai, hol a török ellen. Erdemei jutalmúl 1528. kir. adományul Liptóújvárat kapta; nemcsakára Szalónak várát is birtokában találjuk. 1531-ben részt vesz a János és Ferdinánd párthívei között lefolyt

bélaári értekezleten. 1554-ben a neki felajánlott nádorl méltóságát idős kora miatt nem fogadja el. 1563-ban Miksa koronázásán, mint a magyar mánások logelőkelőbb s legkorosabb tagja, széken vitelve magát, tartotta a szent koronát. Utódja nem maradt.

8. *B. Ferenc* báró, kir. főlovászmester és a dunántúli hadak fővezére, megh. Szalónakon 1625 szept. 13. 1606-ban mint Rudelf kir. biztasa részt vesz a zsitvatoroki béketárgyalásokban és ugyanakkor donációban kapja Körmend várát és városát. 1620-ban Rehoncon Bethlon Gábor láteagatását fogadja és elpártolván a királytól, hozzácsatlakozik, majd a főkelölk dunántúli hadainak fővezére lesz és még a nikelsburgi béke után is folytatja a hareot, mert nem hisz a békének.

9. *B. Géza* gróf, a főrendiház tagja, nagybirtofos, szül. 1838 jún. 1., megh. Budapesten 1900 jan. 2. Eleinte vármegyei pályán működött, velt soproni megyeie alispán is, később Vas megye közéletében és társadalmában játszott vezetó szerepet. Ikervári uradalmán mintagazdaság is rendezett be. Az erszágos politikában kevéssé vett részt. Legidősebb fia *B. Lajos* gróf, velt országgyűlési képviselő és flumei kormányzó (l. e.).

10. *B. Ignác* gróf, erdélyi püspék, született 1741 jan. 30. Németújváron, megh. 1798 nov. 17. Kolozsvárat. A hittudományokat Nagyszombathban, Gráfaban és a római Collegio San Apollinare-ban végezte. Már mint nagyszombati pap-növendék, tehát alig 19 éves kerában, nyerte el a jáki javadalmas apátságet. 1767-ben egrí kanonok, 1773. u. o. nagyrépost lett. Erdélyi püspékké 1780. nevezetett ki. Rómában felhasználta az alkalmat, hogy a vatikáni levéltár és könyvtár gazdag anyagát magyar szempontból áttanulmányozza. Visszatérve egész lelkesedéssel látett hozzá a történelem tanulmányozásának és számos megjelent műve ma is elsórangú ferrásmunka jellegével bír. Legkiválóbb alkotása a róla elnevezett gyulafehérvári püspöki könyvtár és a csillagvizsgáló (l. *Batthyáneum*). Művel: Agamantis Palladii Acad. Philaletor. socii Responsa ad dubia Anonymi advers. priviil. S. Stephani abbat. S. Mart. de S. Monte Pannon. MI concessa propos. (H. és é. n.) A pannonhalmi eklevál hitelességet védi Benzúr támadásai ellen (1779 táján jelent meg). — Norma clerici stb. (1790 Egor). Beuvelet híres francia könyvének fordítása. — Homilia és Edictum episcopale (Nagyszomben 1781). A beiktatásalkalmával Gyulafehérvárott mondott beszédei. — Sancti Gerardi Eppi Chann. scripta et acta inedita, Albae-Carolinae (1790). — Leges Ecl. Regni Hung. I. k. Albae-Carel. (1785). A II. és III. k. csak 1820. jelent meg. Ezenkívül számos műve maradt kézírathban, amelyek a gyulafehérvári könyvtárban őriztetnek. Areképo megjelent az Erdélyi Múzeum II. t. 1815. Névalírása a Hebe 1825. évf. mellékletén.

11. *B. Imre* gróf, szül. Polgárdiban, Fehér vármegyében, 1791., megh. 1874 szept. 16. Jozi tanulmányait a pesti egyetemen végezte s miután az ügyvédi vizsgát letette, a hétszomelyes tábla bírájává, majd főlovászmesterré és Zala megye főispánjává nevezetett ki, holt még ellenfelei rokonszenvét is bírta. Mint főlovászmester két ko-

ronázásnál szerepelt; 1830., midőn V. Ferdinánd, és 1867., midőn I. Ferenc József koronázott meg.

12. *B. István* gróf (ifj.), Németújvár ura, hírneves sportsman és úrlovas, szül. 1812., megh. 1880. A pesti lovaregylet egyik alapítója és alelnöke s a hazai lótenyésztés és versenyügyek egyik buzgó előharcosa. Kézenyeli és a híres Sándor gróf barátja volt, ki mint aktív versenyző is említést érdemel. Lovai külföldi versenyeken is futottak és szereztek dicsőséget a magyar telvétenyésztésnek. Neve különösen a hatvanas években forrott össze a lóversenyüggyel; mintegy 200 lovat novelt föl és ő maga 300 versenyen lovagolt. B. lelkes híve volt az 1848—49-iki szabadságharc ügyének, melynek leverése után egy időre ő is külföldre emigrált.

13. *B. József* gróf, Magyarország hercegprímása, esztergomi érsek, szül. 1727 január 30. Bécsben, megh. 1799 okt. 23. Pozsonyban. Az egyházi pályán tüneményes gyorsasággal haladt előre. Alig 25 éves korában esztergomi kanonok, barsi főesperes és ráatóti prépost volt. 1753-ban pozsonyi prépost, 1759. erdélyi püspök, 1760. kalocsai, 1776. esztergomi érsek s két évvel többé bibornok lett. Két királyt koronázott meg: 1790 nov. 15. II. Lipótot; 1792 jún. 6. I. Ferencet. B. egyike volt a legkiválóbb elméknek s a legmegvesztegetőbb szónokoknak. Úgy az egyházi, mint a politikai életben már kalocsai érsek korában vezető szerepet játszott és Mária Terézia királynő, meg Albert herceg kir. helytartó nagyobb és fontosabb dolgokban az ő nézetének és tanácsának meghallgatása nélkül jóformán sohasem intézkedtek. Bölcsessége és mérséklete a magyar arciopagos Dionysos-ának nevét biztosították részére. II. József erőszakos újításaival szemben határozottan ellenzéki álláspontra helyezkedett s mérséklete még e heves vérű fejedelmet is befolyásolta. Mikor VI. Pius pápa Bécsben tartózkodott, közte és a császár közt a közvetítést B. végezte mindkét fél megelégedésére. A pápa elismerésül sajátkezűleg tette fel fejére a bibornoki birütumot, míg II. József 1782 ápr. 24. sajátkezű levélben mondott neki köszönetet. Az 1790—91-iki országgyűlésen is mérséklőleg hatott s az ő nagy tekintélye tette lehetővé ennek a fontos országgyűlésnek aránylag elég sima lefolyását. A francia háborúban áldozatokkal szolgálta a haza ügyét, a közjótékonyaság terén pedig mindenkor előjárt hathatós példájával. Nagy elfoglaltsága mellett ráért az irodalom pártolására, sőt tényleges művelésére is. Számos beszéde jelent meg nyomtatásban. V. ö. *Zelliger* A., *Egyházi írók* csarnoka, 34—36. l.

14. *B. József* gróf (id.), a főrendiház tagja, szül. 1836 jún. 25., megh. 1897 aug. 24. Moson vármegyei birtokai gazdálkodott, majd vármegyében viselt különböző tisztségeket s egyidejűleg mosoni (1872), majd jásznagykunszolnok vármegyei főispán volt. Fia *B. László* gróf, es. és kir. kamarás, a főrendiház tagja és gyakorló orvos (l. o.).

15. *B. Károly József* gróf, később herceg, horvát bán, tábornagy, szül. Rohonczen 1698 ápr. 28., megh. Bécsben 1772 ápr. 13. B. Ádám és Strattmann Eöc-

nóra fia, kora ifjúsága óta katonáskodott és már az 1716—18-iki török háborúban, a pétervárdi és belgrádi csatákban méltóvá tette magát Savoyai Eugén flyelmére. Részt vett az 1734-iki és az 1737—38-iki török háborúkban is és 1739. mint követet ment a berlini udvarhoz. A háború kitörésekor ismét szolgálatba lépett és különösen a véros chotusitzi csatában (1742 máj. 17.) tünt ki a magyar gyalogság élén. 1744-ben Csehország harátár II. Frigyes ellen védelmezte sikerrel. Később a Bajorországot megszálló seregnek lett vezére és 1745 ápr. 22. a paffenhofeni csatában legyőzte a számára sokkal nagyobb francia-bajor sereget és átütte azt a Rajnán, mire Miksa bajor választófejedelem kénytelen volt Mária Teréziával a füsseni békét megkötni. Az örökösödési háború végén Belgiumban veredekett, de itt csak a lawfeldi veszteséte csata után eszközlött visszavonulása által tünt ki. Erdemeit Mária Terézia tábornaggyá való kinevezetése által ismorte el, a békekötés után pedig őt bízták meg a trónörökös József főherceg nevelésének és udvarának vezetésével. A fő állami ügyekben, különösen a katonai szervezkedés kérdésében is szívesen hallgatott Mária Terézia B. tanácsára, kit mindenkép kitüntetett kegyével és traumansdorff birtokán többször meg is látogatott. Midőn József római királlyá választottat, B. a birodalmi hercegi rangot nyerte (1764); mivel egyenes örökös nem volt, halála után rangja birtokaival együtt bányának, Lajosnak utódjaira szállott át.

16. *B. Kázmér* gróf, a Szemere-féle forradalmi kabinet külügyminisztere, szül. 1807 jún. 4., megh. 1854 nov. 4. Párisban. Fiatal korában a külföldieskodó s idegen szellemű magyar magnások közé tartozott; magyarul is csak harminc éves korában tanult meg. Boutazta a nyugat-európai államokat, megismerkedett a politikai és társadalmi fejlődést átható demokratikus és szabaddolvi eszmékkel. Már az 1840-iki országgyűlés főrendi táblájának egyik ellenzéki vezére volt, fejlődése az 1843—44-iki országgyűlés vitái alatt pedig egészen radikális útra terelődött. A heves, gyakran kiméletlen diétai viták befolyása alatt párbajt vívott az aulikus Zichy Ferenc gróffal. Midőn a magyar iparpártolást támogató vedegylet Kossuth izgatásai következtében megalakult, B. lett az elnöke. Rangtársával szemben tüntetőleg viselte a magyar kelmét, az országos ellenzékot pedig főleg anyagilag támogatta. 1848 nyarán Baranya vármegye főispánjává és kormánybiztosává nevezetott ki, mely állásában erélyesen képviselte a magyar kormány álláspontját a dunai és drávai forgalom szabadná tételében. 1849 februárjában Kiskunsg, Szoged, Szabadka és Zombor fölthatalmi polgári és katonai biztósul kiadottot ki. Határozottságával és mérséklötével előnyösen támogatta és megalapozta Perczel Móric tábornok bácskai harctéri sikereit. Részben e kiváló diplomáciai tapintatot igényelő megbízatás, részben fényes történeti nove irányították személcyre Kossuth és Szemere flyelmét, kik késszégeesen bízták rá 1849 április 16-ika után a külügyek s ideoigenesen a kereskedelmi tára vezetését, mert tudták, hogy rendithetetlen híve a szabadságharc ügyének. 1849 augusztusában követte

Kossuthot Váldlhubé, majd Smilába és a magyar emigrációval együtt Kintahlába, melyet B. 1851 szeptemberében hagyott el és Párisba ment. B. egyike az utolsó szabadságharc legrokonszenvesebb alakjainak, nem tehetséggel teljadságai, hanem jellemeszilárdasága, áldozatkészsége és kötelességérzete biztosítják részére a történelem elismerését. B. emlékiratairól Tóth L. irt a Buda-pesti Szemleben (198. köt., 1893), L. *Magyar emigráció*.

17. *B. Lajos gróf*, szül. 1696., megh. 1765 okt. 26. Magyarország utolsó nemzeti nádora. Kancellársága alatt történt Maria Terézia koronázása s a nevezetes 1741 szept. 11-iki pozsonyi országgyűlés, amelyen először B., azután a királynő esetlen érzékeny szavakban a haza szomorú helyzetét. 1746-ban megalapította a hitbizományt utódai számára, kik a heregei elmet B. Karolytól örökölték. 1751 máj. 11. a pozsonyi gyűlésen nádorrá választották. Mint hű s hazája érdekeit mindenben előmozdítani törekvő férfi az egész országban köztisztelőt és szorított tárgya volt s hogy mily szilárdan gyökeresedett szívében a trón iránti torhetetlen érület, igazolja az, hogy midőn dinasztikus hársége kétségbe vonatott s a királynő előtti koggyvosztás tudására jutott, e feletti bánatában meghalt. Nejétől, Kinsky Teréziától származott gyermekei közül *József* bíbortök tünt ki.

18. *B. Lajos gróf*, az első főlelős magyar miniszterium elnöke, a magyar alkotmány vértanúja, szül. Pozsonyban 1806 febr. 14., megh. Pesten 1849 okt. 6. Atyja B. János gróf volt, ki ifjú korában mint katona szolgált hazáját, majd birtokaira vonulva, nagy takarékoságával megkészerítette hatalmas vagyonát. Anyja Skerlecz Borbála bárónő volt, ki az akaratos, önféjú, de nemes lelkű és jószívű fia neveltetését teljesen a felszeg, parancsolni nem tudó novelőre bízta. Tizenhat éves korában a hadseregbe lépett. Az ifjú B. szunnyadó szellemre jótékony befolyással volt a tudós Neurohrnal való ismeretsége: ő kellette föl benne a komoly tudományosság iránti tisztelőtet. Huszonegy éves korában jegi vizsgálat telt a zágrábi akadémián, majd hosszabb európai útra indult, s élénk figyelemmel kísérte a nyugati államok politikai és gazdasági fejlődését. Hazatérése után társulati ügyek (sport, kaszinó, gazdasági egyetlek) érdekelték, de Széchenyi és Wesselenyi Miklós befolyása alatt mindinkább meghódította az országos politika, melyben eleute szintén a legnagyobb magyar volt a mestere. Később ugyan Kossuth hatása alá került, politikai tevékenységének tizenkettedik órájában azonban ismét visszatért a mérséklet és középesség ama középtárára, melyet a negyvenes években első mentora követett. Már az 1839—40-iki országgyűlés főrendi tábláján B. lepett föl, mint a kisdud ellenzéki mágnás-csoport vezetője. A még csak szervezkedő főrendi ellenzék soraiban — irta később Zichy Antal — B. kezd tündökölni, bár szónoki tehetsége mögötte áll nagy a hevesebb gr. Teleki Lászlónak, mint a szelidebb báró Eötvösnek. B. egy pillanatra sem habozott ellenzéki szerepében. Irányadó elvekül vallotta minden rend, minden vallás és minden

vélemény felszabadítását; boszedei tartalmasságukkal, erős logikájukkal, szabadulvi felfogással és az egész gondolatvilágát átjáró következőtes megállapodottságukkal tintek ki. Folyvást erősödő közjógi radikalizmusa miatt Széchenyi attól félt, hogy ha B. az agitáció terére lépne, felforgatná az országot. Együttal azonban B. vérmérsékletét Deakénál hevesebben, Kossuthnál higgadtabbnak tartotta, amiben Széchenyi nem is tévedett. Az 1843—44-iki országgyűlésen már B. a főrendi opozíció országosan elismert vezetője. Ekkor a nem-nemesok hivatalkepesége ügyében meudta a novozotes szavakat: «Ész, erőny, becsületosság nines kövto osztályhoz, sőt e tulajdonok sekszor megfordított arányban allanak a nemesi kiváltságához». Széchenyi erre azt irta naplójába, hogy B. vesztének indul s a Rom istenének esik martaléku. Szerette, gyűlölte felváltva B.-t. Néha nagy szakallat mérgette, hogyan röpítene bole parbjában egy golyót; maskor ismét meghajolt értelmi felsőbbsege slényének valami esajantságos varáza előtt.

Miut az országos öllenzék foje, keresztülítve 1847. Pest vármegyében Kossuth követé választatását. Ó maga továbbra is a főrendi táblán működött: részt vett több nagy vitában (ösiség, unió stb.), valamint a marcius 15-iki nagy küldöttségben, előtte való estén pedig az öket ünneplő tömegnek Kossuth úgy mutatta be a jobbján álló B.-t, mint Magyarország első független miniszterelnökét. Marc. 17. ki is nevoztott, marc. 23. fölterjesztette a miniszterek névsorát, állását pedig marc. 31. elfoglalta. Mészáros Lázár szerint B. később is azzal dicselkedett, hogy bármit mondhatnak róla, meg koll engedni, hogy jó minisztereket tudott választani. Állását nehéz viszenyek közt foglalta ol, de a törvényes alapon maradvá, remélte, hogy sikert ér el. Helyzote annal kétségsébb volt, mert nem bírta az udvar bizalmát s nem talált az illetékos helyen elég támaszt, hogy a fiatal magyar állam hatalmanak teljes súlyát latba vehesse Jellachich lázadásával s a szerbek és olahok forrongásával szemben. Többszörös bécsi és innsbrucki utazása, sőt magának István főherceg-nádornak személyes baratsága sem használt a magyar kormány ügyének. Emollett látnia kellett, hogy saját kabinetjében túlsúlyra vergődött Kossuth tekintélye, ki a folyvást izzó hangulatok közben egyre világosabban látta meg a kamarilla céljait, Neha B. kész volt a törvényes állapostot mögövíni «akár felülről, akár alulról jövő forradalommal» szemben, Lamberg gróf meggyilkolása után teljesen háttérbe szorult az ő lojális, őszintén bekére törekvő politikája. Közben ismételten lemondott állásáról, miután politikája zátenyra jutott a szélsőségekben, s ezen elhatározása mellett szilárdan megmaradt, bár Kossuth szinte esongve kérte, hogy ne hagyja kormány nélkül az elarult s pártúttal körülvett hazát. Miniszterségének legmaradandóbb műve velt a henvédség első tíz zászlóaljának felállítás és szervezése, noha nem is sejtette, hogy a Ferdinand király által jóváhagyott katona-állítás magva lesz a későbbi dicsőséges henvédsergnek. Távozása előtt, okt. 2. ellenjegyzte utódjának, Vay Miklós bárónak kinevez-

etését, azután rövid időre birtokaira vonult vissza. Okt. 11. lebukott lovaról, s így betegsége is akadályozta az országgyűlésen való megjelenését, hol — Deák és Széchenyi visszavonulása után — Kossuth versenytárs nélkül, az időközben megalakult honvédelmi bizottmány élén, egészen magához ragadta az ügyek vezetését. Mikor néhány hét múlva már mint egyszerű képviselő kísérlett meg új propagandát a kiegyezés dolgában, inkább a magyar seregek hátralásának befolyása alatt érezte, hogy az országgyűlés Windischgrätz herceg császári fővezér elé békeküldöttséget menesztett, melybe a két Mailáthtal, Deákkal és Lonovics érsekkel együtt B.-t is bevalasztották. A herceg Bieskén fogadta a deputációt, de B.-t nem bocsátotta maga elé, sőt néhány nappal később (1849 jún. 8.) Pesten, a Károlyi-palotában elfogatták. Utóbb, még az év elején Laibachba vitték.

A híres foglyot Sárváron a magyarok, Cillyben a stájerok ki akarták szabadítani. B. letette velük a fegyvert, annyira bízott ügyének igazságában és ártatlanságában. Fogsága alatt elolvastta Zrinyi Péter és II. Rákóczi Ferenc külföldön folytatott pörét. Eleinte nem fogadta el az osztrák főnemek illetékességét, utóbb azonban felett a vádpontokra, ügyvédül Deák Ferencot nevezte meg, s tanukul V. Ferdinándra, István és Lajos főhercegre hivatkozott. Sem ügyvédét, sem tanuit nem fogadták el, tehát maga írta meg védőiratát, mire a törvényszék kénytelen volt elejteni azt a vádat, mintha ő lett volna Latour és Lambert megöletésének oka. Pórének tartama alatt is foglalkoztatta a nemzet és uralkodó kibékítése. Június végén Olmützbe vitték, hol a haditörvényszék előbb néhány évi börtönre, utóbb, Schwarzenberg herceg nyomására, halálra ítélte, egyszersmind kegyelemre ajánlotta, okul felhozva a súlyos körülményeket, melyek közt más-kép alig cselekedhetett. Az ítélet módosítása előtt Pestre hozták, hogy Haynau teljes hatalmának területén a kegyelmezésnél követett szokásokkal ellenkezőleg járhasson el vele szemben. Okt. 5. kötél általi halálra ítéltetett, mert miniszterelnöki szerepében a pragmatika szankció köteleinek laztására és a birodalom felforgatására törekedett, majd a lázadók közé állva, részt vett a feloszlott országgyűlésen, s erősítette a forradalmi pártot. B. hiába tiltakozott az égbekiáltó ítélet ellen, kijelentve, hogy csak a gyilkosság áll hatalmukban, de el nem ítélték. Okt. 5. éj-jelen egy titokban szerzett törrel nyakán és mellen elől írtózatot sebeket vágott, hogy az akasztás lehetlenné vált. E rettenetes vágásokat a spártaí lelkü férfiu egy szísszenes nélkül végezte, hogy porkolójáit semmit se vegyenek észre. Bágyadtan, de törhetetlen lélekkel állt a golyók elé. «Éljen a haza! Allez, Jäger!» — volt az utolsó szava. S a vadászok szíven lötték Magyarországnak legnagyobb rejallistáját (1849 okt. 6.). Holttestét pár nappal később a ferenciek kriptájában temették el, az alkotmányos élet helyreállítását után kimelték az egyszerű fakoporsóból s 1869 jún. 9. országos gyászpompával kísérték a kerepesi mauzóleumba. Hitvese, Zselyi Antónia grófnő (megh. 1888 szept. 29), a példás életü honleány csaknem

negyven évig viselte az özvegyi fátyolt. Szobra és méltó életrajza B.-nak máig sinoz.

B. kivégeztetése az egész világon fájdalmas részvételt és felzúdulást keltett. Az egész világ-sajtó elesen támadta érte Ausztriát: benne nem a forradalmárt, hanem a törvényes jogok közt harcoló magyar főurat büntették. Szerepének és végzetében összehasonlították Egmont gróffal, kit Alba herceg hasonló körülmények közt végeztetett ki. Lelki nemessége, törhetetlensége és tragikus halála a nemzet martirjainak egyik leg-ropkenszenesebb típusává avatják, kiknek élte egész politikai nemzedékek gondolkodását termékenyítette és fogja megtermékenyíteni.

Irodalom. B.-nak több életrajza van: egy névtelen szerző műve a 70-es években. Másik Nagy Lajostól, Gr. B. élete: Parkas Emőd, Gr. B. élete (M. K. 511—512.). V. ö. Horvath Mihály, A függetlenségi harc tört. (III. köt.); Szemere B., B., Kossuth és Görgel; Márki S. Az 1848—49-iki szabadságharc tört. (Mill. tört. X. k.); Halász Imre, Gr. B., Nyugat 1910. évf. (Fogatásáról és kivégzéséről), a 18-iki vértanúkról szóló munkáit (Varga Ottó, Kacziány Géza stb.).

19. *B. Lajos* gróf, politikus, szül. Egyeden (Sopron vm.) 1860 júl. 24., B. Géza gróf és B. Emma grófnő fia. Főiskolai tanulmányait külföldön végezte, 1881. a közös külügyminiszteriumba lépetts egy ideig a diplomáciai pályán működött. 1882-ben nőül vette Andrássy Ilona grófnőt, Andrássy Gyula gróf egyetlen leányát, kivel egy időre ikervári jóságán visszavonulva élt. 1884-ben Győr vármegye főispánja, 1892. Fiume kormányzója lett, 1896 októberében visszalépetts s a szabadelvű pártan előbb Győrt, majd a flumei kerületet képviselte. A nagy szabadelvű pártban az ú. n. magnáscsoporthoz tartozott, mely a fiatal Andrássy Gyula gróftól, az ő sógorától vallotta szűkebbkörű vezetőségnek. A kormány oldalán híven kitartott, melynek pártkérét az 1904 nov. 18-iki események miatt hagyta el. Tagja lett az ellenlények szövetségét disszidens-csoportnak majd az 1905-iki nemzeti küzdelem letelése alatt megalakult s 1910 elején feloszlott alkotmánypártnak, melynek vezére Andrássy Gyula volt. Az 1910 júniusi választásokon mint pártunkívüilt választották meg a bodajki kerületben, de képviselői mandátumáról még ez év végén lemondott és a magánéletbe vonult. 1893 óta v. b. t. t.

20. *B. László* gróf, orvos, emberbarát, szül. Kilitiben, Moson vmegyében, 1870 okt. 28. Középsikolai tanulmányainak befejezése után egy évet a bécsi gazdasági főiskolán töltött, ugyanakkor bölcsészeti és orvosi tudományokkal is foglalkozott. 1900-ban u. o. orvosdoktorrá avatják. A főrendiház tagja, és kir. kamarás. 1902-ben Kőpésényben 24 ágyas, teljesen modern berendezésű és felszerelésű kórházat alapított és tart fenn, ahol a szegénysorsú betegeket ingyenes kezeléssel és ellátásban részesítik. Főleg szemészeti és sebészeti operációkkal foglalkozik, házában naponta rendel, orvosi tanácsokkal és gyógyszerrel látja el a messze vidékről hozzá seregülő betegeket. Irodalmi közleményeit évi jelentésekben teszi közzé. Jötekönyvében hatalmas munkatársa fennkölt lelki felesége, *Coreth* Mária Terézia grófnő csillagkeresztos és palotahölgy.

21. *B. Orbán*, 1531. testvérével, Ferencel együtt részt vett a Szapolyai János és Ferdinánd

párthívele között lefolyt bélyavári értekezleten. 1534-ben részes volt Czibak Imre püspöknek Pelmereu történt megölésében. Később protestánsná lett, amert Martinuzzi, B. szolgáját megvesztegetve, őt megmérgezte.

22. **B. Strattmann Odön** herceg, szül. 1827 nov. 21. Milánóban. Ifjúságát Angliában töltötte, 1883-tól visszat Magyarországra, tagja a főrendiháznak, es. és kir. kamarás, v. b. t. tanfésos. Első neje, *Grampel* Henriette, megh. 1892 sept. 26.; 1901 jun. 14. nőt vette Bécsben *Holzmann* Amáliát (szül. 1875.).

23. **B. Tivadár** gróf, politikus, es. és kir. kamarás, B. Zsigmond gróf és Erdődy Johanna grófnó fia, szül. 1859 febr. 23. Zalaszentgróton. Középsiskolai tanulmányait a kulcsai jezsuita-kollégiumban és Finnében végezte, s ez utóbbi helyen hallgatta a tengerészeti akadémiát is. Mint tengerészhadapród magyob cecáni utakat tett, később segéd tiszt lett, 1881. pedig sikeresen letette a vizgát a hosszujáratú kereskedelmi tengerészetről. 1883-ban titkári ranggal a kereskedelmi minisztériumba osztották be s egy évvel később az Adria hajóstársaság kormánybiztosa lett. 1890-ben lemondott állásáról s 1892. a fumei kerület képviselőjének választották; az országgyűlésen a szabadelvű párhoz tartozott, melynek egyházipolitikája miatt rövid időre kilépett a pártkörből, hova csak 1896. tért vissza. 1901-ben a zurányi kerület választotta meg, 1903. azonban Apponyival s a régi nemzeti párt legnagyobb részével a párhuzamos ülések miatt újból elhagyta a kormánypartot. Tagja lett az újon megalakított nemzeti pártnak, amely főleg katonai kérdések terén sürgetett nemzeti vívmányokat. Vezetérel, Apponyival együtt belépett az ellenzéki pártok szövetségébe, majd az 1904-iki események hatása alatt elhagyta a 67-es alapot, a függetlenségi és 48-as pártba. Mint e párt tagja nyert újból képviselői megbízólevelet az 1905. jan. 26. választásokon Zurányban. 1905—6-ban élénk részt vett a nemzeti küzdelemben s tagja lett a vezérlőbizottságnak. B. mint a függetlenségi párt alelnöke támogatta a szövetkezett pártok vezérelől alakult Wekerle-kormányt, melytől azonban később — fölkép az önálló bank és az általános választói jog miatt — mindjobban elhídigült. Mikor a függetlenségi párt 1910 végén kettészakadt, az u. n. bankos csoport élén B. megmaradt az anyapártnban, mely most Justh Gyulát elnökéül, B.-t pedig alelnökéül ismerte el. 1910 jún. 1. mint e párt jelöltje választatott meg Szekszárdon. 1909. rövid ideig a képviselőház alelnöke is volt.

24. **B. Vilmos** gr., szül. 1870 márc. 14. Aldozó-pappá szentelték 1894 júl. 7. Bölcséleti és hittudományi tanulmányait az innsbrueki egyetemen, diplomáciai és jogi tanulmányait pedig Rómában az Accademia dei nobili Ecel. intézetben végezte. Kánonjog-doktor. XIII. Leó kinevezetettikos kamarásnak; 1900 júl. 2. nyitrai kanonk; 1904 nov. 30. Bende Imre nyitrai püspök mellé kinevezetett koadjutor-püspöknek utódlási joggal; 1910 márc. 15. óta a nyitrai egyházmegye apostoli adminisztrátora.

25. **B. Vince** gróf, szül. Gráchan 1772 febr. 28., Bol atya kamarai tanácsos volt, megh. Bécsben

1827 dec. 3. Igen műveit és sokat utazott förfülvöl, ki több előkelő tisztséget is visolt, Hont vinogye főispánja és Esztergom vinogye főispáni helyartója, az udvari kamara alelnöke, az udvari kereskedelmi bizottság elnöke és a magyar udvari kancelláriánál tanácsos volt. Német nyelven irt dolgozatok közt nevezetesebbek: Ueber das ungarische Küstenland (Post 1805); Reise nach Constantinopel in Briefen (Post 1810); Reise durch einen Theil Ungarns, Siebenbürgens, der Moldau und Bukovina im Jahre 1805 (Post 1811). Ez utóbbi magyar fordításban is (1818).

Battyány-Hunyady-díj, egyik legrégibb budapesti verseny, amely tavasszal kerül dülöre. 1828-ban alapították. Távolsgát 1600 m., díja 1000 es. és kir. arany a győztesnek.

Battyány-kódex, a gyulafehérvári püspöki Battyány-könyvtárban őrzött díszes kézirat, mely 1556—1563 v. 1560—1563 között készült és legelső prot. szertartásos énekeskönyvünk vagyis gradualunk. Tartalmát különösen himnuszok és szol-tárok alkotják; azokat kevés kivétellel a kat. egyház ősrégi himnuszainak verses fordításai. Nyomatásban a Nyelveléktár XIV. kötetében látott először napvilágot; de szövegei alapul szolgáltak a XVIII. sz. végéig virázott prot. gradual-irodalomhoz. V. ö. *Volf* György, Nyelvelékt. XIV. k.; *Horváth* Cyrill, a B.-ről (Bpost 1906); u. a., *Égyet. Phil. Közl.* (1908).

Battyány-Strattmann, l. *Battyány*.

Battik-nyomás, l. *Batik-nyomás*.

Battimento (olasz), l. *Battement*.

Battlay Imre, előbb kulcsai kir. ügyész, utóbb kassai kir. főügyési helyettes s nemsokára ugyanott kir. főügyész, szül. 1843. megh. Budapesten 1896 márc. 21. Az igazságügyminisztériumban alkalmaztatva, tevékeny részt vett a bünyádi perrendtárs előkészítő munkálataiban. Legnevezetesebb dolgozatai a Magy. Igazságügyben jelentek meg. Említésre méltók: *A magyar büntetőörvénykönyv a dolus és culpa tana szempontjából* (Kassa 1879); *A jogos védelem* (u. o. 1891); *A végszükség joga* (u. o. 1891); *A büntetlenő kísérlet és a bevégzés* (u. o. 1892); *A kísérlet- és részességéről*. Magánjogi monográfiája *Az örökösölési kötelek részről*.

Battle (ejtsa: bett), város Sussex angol grófságban, 11 km.-re Hastingstól, (1901) 2996 lak., **Battle** abbey romjaival; az apátságot Hódító Vilmos alapította az Epton nevű pusztá helyen azon győzelem emlékére, amelyet itt 1066 okt. 14-én Harold fölött kivított. Plébánia-templomában van Sir Anthony Browne szép sírmeleke.

Battle-Creek (ejtsd: —kritk), város Michigan amerikai állam Calhoun countyjában, vasút mellett, (1900) 18,563 lak., nagy gabonatarakkal.

Battologia (gör., másképp: *battarizmus*), fecsegés, sok szóval semmitmondás.

Battoni, olasz festő, l. *Batoni*.

Battonya, nagyk. Csanád vm. battonyai j.-ban, (1900) 1963 házzal és 12,872 lak., köztük 8144 magyar, 216 tót, 1774 oláh és 2602 szorb; hitfelekezetre nézve 6985 róm. kat., 4460 gör. kel., 963 ref., 114 ág. ev. és 256 izv. Szolgabírói székely, járásbíróság és adóhivatal, közjegyző, dohány- és selyemgabobévaló hivatal, csendőrsz, pénzügy-őrri szakos, ipartestület, elsőfokú ipariskola, 2

takarékpénztár, 3 gőzmalom, olajtörő, 2 gyógyszer-tár; vasúti állomás, posta- és távírdahivatal, telefonállomás. Lakói vaszónszóval foglalkoznak. Élénk marhavásárok. Határa 13,849 ha. V. ö. *Gál* Vilmos, B. és környéke.

Battos, 1. therai férfiú, Kyrene gyarmatváros alapítója (a hagyomány szerint Kr. e. 630), a *Battliada*-uralkodóház atyja. A Battiadák, kik belső zavarok ellenére Kyrenét hatalmas állammá tették, 460. a demokrácia forradalmában trónjukat vesztik.

2. *B.*, a messeniai Battos-sziklához kapcsolódó népmóda szerint annak a pásztornak a neve, ki látta Hermest, mikor az Apollontól lopott barnokat Messenián áthajtotta. Hermes ajándékkal esküre bírja, hogy nem árulja el a látottakat, de mikor az isten elváltoztatott alakban visszatér, hogy próbára tegye, a csacska pásztor nagyobb ajándék reményében megszegi esküjét. Az isten büntetésből sziklává változtatja: ezentúl tud majd halgatni.

Battualia, a katonák és gladiátorok vívógyakorlata botokkal, innen a középkori batalia: küzdőerő, küzdelem (franc. *bataille*).

Battuta (ol., *ütés, verés*), 1. a törvívásban erős ítélet jelent, melyet a vívó teljes erőből ellenfelének megérint, hogy azt félreüve, a pilanatra fedetlen ellenfél ellen hatásos döfést adhasson. A kardvívásban eselütés, melyet gyorsan, nem várt irányban, az igazi vágás követ.

2. *B.*, a *lovaglás* művészetében oly iramodást jelent, amelynél a ló patája alig éri a földet.

3. *B.*, *zenei értelemben* a. m. ütem. Pl. *ritmo di tre v. di quattro battute* a. m. 3 vagy 4 ütemnek magasabb egysége való foglалása. Szorosabb értelemben *B.* egyértelmű a leütéssel (vagyis az ütem kezdetével). Ez az utasítás: *a B.* a. m. taktusban játszandó! Szól ez pedig az éneket kísérő hangszereknek, amikor az énekes szabadabban adhat elő, a kíséretnek azonban ragaszkodnia kell a taktushoz. Ellenkezője a *colla parte*, vagyis a kíséret igazodjék az énekeshez. De szólhat az *a B.* az énekesnek is, amikor egy fesztelenebb recitativo után ismét alkalmazkodnia kell a szigorubb ütemhez.

Battyan, kisk. Zemplén vm. bodroghözi j.-ban, (1900) 1134 magyar lak.; u. p. és u. t. Bély. Már a XIII. sz.-ban szerepel; várát 1706. a császáriak lerombolták; újból felépült, de 1711. a kurcek felölték. A hajdani várkastély báró Sennyey Béláé, egy része még fennáll. A kastély kápolnájának sírboltjában nyugszanak báró Sennyey Pál és szülei. Itt őrzik a Sennyey-levéltárt is.

Battyand, kisk. Vas vm. muraszombati j.-ban, (1900) 457 vend és magyar lak., vasúti állomás, posta- és távírdahivatal.

Battyanfalva, kisk. Vas vm. muraszombati j.-ban, (1900) 624 vend lak.; u. p. és u. t. Muraszombat. Battyaány-féle régi kastély és románstíli kápolna.

Battyanháza, kisk. Torontál vm. törökkani-zsai j.-ban, (1900) 146 német lak.; u. p. és u. t. Óbéha.

Battyani, l. *Battya*nyai.

Batu, hollandus uralom alatt álló kis sziget-ország Szumatra Ny.-i oldalán: van három na-

gyobb (Mintao, Massa és Balla) és mintegy 50 kisebb, részben lakatlan szigete, egyik sem éri el a 100 m. magasságot. Területe összesen 1154 km². Lakói malajok, akik tafaragással és kókuszolaj-készítéssel foglalkoznak. Gazdasági értéke a szigetnek még csekély, a települések jelentéktelenek.

Batu, mongol kán, Dzsusi fia, Temudzsin, meléknevén Dzsingiszkhán, unokája. 1224-ben nagyatyjától a Kaspi-tó és az Araltól E.-ra és Ny.-ra fekvő tartományokat nyerte, melyeket Kipesaknak (az aranyhorda birodalmának) neveztek el. Temudzsin halála után Űgetajt vagy Oktait elismerto nagykánnak és Kina ollen vállalatában is elkísérte, később pedig (1237—1241) annak parancsára elpusztította 1237—40. Orszországot, 1240—41. Lengyelországot, 1241—42. a muhi csata után Magyar- Horvátországot és Dalmáciát és csak Oktai nagykán halálának hírére tért vissza sok ezer fogollyal vadonjába. Meghalt fővárosában, Szerájban, 1256. l. *Mongolok*.

Batua v. *vatva*, törpe afrikai népek a Sankuru területén, az Albert-Edvard-tó Ny.-i részén, Uzundiban stb. A név gyűjtőfogalom is a pusztulóban levő törzsek jelölésére, nyelvi vagy faji korlátok nélkül. L. *Törpék*.

Batuecas, *Las* (ejtsd: lasz batuekász), zord, teljesen puszta, kopár, lakatlan, az Alagontól öntözött völgy a Sierra de Franciában, Salamanca tartományban, Estremadura határára. Az 1599. Alba hercege által alapított, de most romokban heverő karmolita-kloster látogatott búcsújáró hely volt. A durva spanyolról ma is mondják: B.-ban nevelkedett (criando en las B.)

Batuly v. *batul-abna*, l. *Almufa* (gyümölcse). **Batum**, kikötőváros és harmadrangú erősség az ugyanily nevű kerületben (területe 3045 km², 85,576 lak.), Kutaisz orosz kormányzóságban, a Fekete-tenger partján, igen jó kikötővel, (1900) 28,508 lak., a petróleum és petróleum-termékek elszállítására alkalmas ládák és pléhdobozok készítésével, naftatermékek nagy rakodóival. Vasúti köti össze Tiflisz és Bakulval s ez a körülmény nagyon emeli forgalmát. Az Európába szállítandó bakui petróleumot csövekben szállítják ide Bakuból. A naftatermékeknek kívül magánéret, gyapjút, sót, kukoricát exportál. Tengeri forgalma még mindig növekedik. Kikötőjének egy része hadi kikötőül szolgál. B. az ókorban Bathys, Justinianus idejében Petra, a XVII. sz.-tól 1878-ig török bírtok volt: az 1878-iki berlini kongresszus az oroszoknak ítélte oda. Az orosz uralom alatt a B. és Artvin kerületekből álló B. vidéknek volt fővárosa. 1886-ban szabad kikötő voltát megszüntették és 1888. Kutaisz kormányzóságba olvasztották be. V. ö. *Mourier*, Batoum et le bassin du Tehorek (Paris 1887).

Baturin, község Csornigov orosz kormányzóságban, a Szeim partján, (1897) 4547 lak. Báthory István lengyel király alapította; a XVII. sz.-ban az ukránai kozákok hetmanjának volt székhelye.

Bátya, tulajdonképpen olyan a férfnemhez tartozó személy, aki egy másikkal közös atyától és anyától származik (frater germanus); továbbá olyan is, aki csak ugyanazon atyától vagy anyától származik (frater consanguineus v. uterinus); helytelenül nevezik aztán az olyat így, vagy mostoha

M-nak akl nem is verrokoma a másiknak, hanem atya vagy anyja amannak anyjával vagy atyjával egybekölt. Meg kell jegyeznünk, hogy a B. mindig az idősebb testvért jelenti, az ifjabbat az *öcs* szóval jelöltük.

Bátya, nagyk. Pest-Pilis-Solt-Kiskún vm. kálóczi j.-ban. (1900) 3532 magyar lak., postahivatalal. u. t. Kálcsa. Régi község, a török világ alól is nevesen került ki.

Bátyafalva (azelőtt: *Battuzca*), kisk. Arad vm. radnai j.-ban. (1900) 341 oláh lak.; u. p. és n. t. Horzova.

Bátyes, hegy. l. *Bágyes*.

Batyest, kisk. Krassó-Szörény vm. fcséti j.-ban. 568 oláh lak., u. p. és n. t. Fcsét.

Batyk, kisk. Zala vm. zalaszentgróti j.-ban. (1900) 935 magyar lak., u. p. és n. t. Zalabér.

Batykó, így neveztek azelőtt hazánk ÉK.-i részén az orosz és oláh papokat.

Batyok, kisk. Abauj-Torna vm. füzéri j.-ban. (1900) 343 tót és magyar lak., u. p. és n. t. Ránk-füred.

Batyú, fejlődő kisk. Bereg vm. mezőkúszonyi j.-ban. (1900) 1316 magyar lak., vasúti csomópont, elüzemléssel Munkács-Stry és Máramarosziget felé. Posta-és távíróhivatal.

Batyubál, l. *Piknik*.

Batyuska, orosz szó, a. m. atya, papa; az édes atyján kívül az orosz így szólítja papját is, de más embert is, ha kedveskedő, meghitt megszólítással akar élni (tekora a. m. a *bácsi* szavunk); a közép olykor a cárt is így emlegeti.

Batyuskov Konstantin, orosz költő, született Vologdában 1787. máj. 17., megh. 1855. júl. 19. ugyanott. Szt.-Pétervárott nevelkedett, az 1806-iki háború alkalmával beült katonának; Heilsbergnél megsebesült, később 1809-ig a flun gárda-vadászrezdben szolgált mint Rajevszkij tábornok hadsegédje az 1812–14-iki hadjáratokban is részt vett egész Páris bevételéig. 1816-ban a külügyi kormánytól kapott hivatalt, majd két év múlva a nápolyi orosz követség katonai attaséja lett, de nem sokára elhagyta tánadván, előbb a cseh fürdőkhöz utazott, azután, mivel ott nem gyógyult ki, 1822. visszatért Oroszországba. Miután a következő évben egészen kitört rajta a tuberkulózis, rokonai hazá vették Vologdába, ahol még 32 évig elt csendes éltéltségben. B., aki Petrarcát és Tassót választotta mintaképpül, sokat tett az orosz prozódia fejlesztésére s mint ilyen az orosz irodalomban a legérdemesebbek közt foglalt helyet; behozta az orosz irodalomba az ó-klasszikus formákat, fordította Tibullust, Petrarcát, Tassót stb. Prózái munkáiban főképen Finnország természeti szépségeinek leírásával foglalkozott. Eredeti művei: *elégiai* és *költői* levelek; ezek közt kiváló szépségű A haldokló Tasso, melyben saját sorsát látnoki erővel énekelte meg és A barát árnyéka. Költeményei összegyűjtve 1850. jelentek meg Szt.-Pétervárott, műveinek teljes kiadása 1887. u. o.

Batz, 1., sziget, l. *Bas*. — 2. *B.*, tengermentéki község Loire-Inférieure francia départemében 3 km.-nyire Croisicól, vasút mellett, (1900) 2447 lak., akiket sokan a Szt. Félix által megtérített régi szászok utódainak tartanak; sófőzőkkel,

előnk halászzattal; egy érdekes menhirrel és két szép régi templommal (a XV. és XVI. sz. ból.).

Batz, 1. *Jean Pierre, báró*, nunak az öszeesküvésnek szervezője, mely XVI. Lajost vérpadra hurcolásukor meg akarta szabadítani. Szül. 1754. jan. 24. Tartasban, megh. 1822. Chaudieuban. Rendkívül becsvágyó, erőlyes és értelmes létere nem elégítette ki az akkori francia arisztokrácia tétlen élete. Részt vett a keletiindiai társaság vállalkozásában, ami által vagyonát növelte, majd katonai dícsőségért ábrándozván, 1784. a spanyol hadseregbe lépett; de rövid idő múlva visszatért Franciaországba s felajánlotta szolgálatát a királynak. Megválasztatta magát az alkotmányozó nemzetgyűlésbe, s mindvégig hűsögesen kitartott a király mellett. Midőn XVI. Lajost elítélték, 500 rojalistából csapatot szervezett, hogy midőn a királyt a Templeből a kivégzés helyére viszik, rohamot intéz a kíséret ellen s megszabadítja őt. Közébe játszott régi barátja és korábbi pénzügyi vállalatának társa, Etienne Clavière is, aki a Commune végrehajtóbizottságának tagja volt; az ő kérésén vitték az elítélt királyt. De mikor B. kereszteltörte a kordont s elkialtotta: Utánam, aki meg akarja menteni a királyt! — csak néhányan követték, a többi elvesztette bátorságát. Két társát a katonák rögtön lemészárolták; B.-nak sikerült Marsan gróf házában menekülni. Később titokban visszatért Párisba és a királynét s gyermekeit igyekezett megmenteni megvesztegetett tiszték segítségével s még a Templeba is behatolt. Azonban minden terve kudarcot vallott. Az üldözés elől szerencsésen megmonokult. A császárság bukása után 1815. visszatért Franciaországba és XVIII. Lajos tábornaggyá nevezte ki.

2. *B., Philipp*, aki azonban csak írói nevén mint *Mainländer Philipp* vált ismeretessé, 1841. szül. Offenbachban és 1876. öngyilkosság által vált meg az élettől. Schopenhauer rajongó hivat volt és nagyon is komolyan vette, sőt még túlhajtott annak pesszimizmusát. Főművében: *Die Philosophie der Erlösung* (1876, 3 kiad. 1898, 2 köt.) kifejti, hogy minden egyed és az egész világ megváltás után sóvárog, mely a benne rejlő erő fokozódó gyöngülésével végre be is áll. Egy ideig filozófiai körök sokat foglalkoztak pesszimiztikus elmékedésével, melyeket halálával mintegy megpecsételt. V. ö. *Susanne Rubinstejn*, *Ein individualistischer Pessimist*, 1899.

Batzen, régebben ezüst váltópézn Dél-Németországban és Svájcban. Állítogak a XV. sz. végen verték legelőször Bernben, medve (bätz, innen a neve) képevel. 1 B. = 14 fillér, felosztolt 10 rappenre. Dél-Németországban 1 B. = $\frac{1}{15}$ rénesforint v. 4 krajeár. Vidékenként más-más volt a silya és a beosztása.

Bau, babilóni istennő, Ánu leánya.

Bau, falu Flensburgi porosz kerületben, 4 km.-nyire a Flensburgi-fjordtól, vasút mellett. 1848. ápr. 9. a dánok itt győzték le a schleswig-holsteiniakat.

Baubo, Paroszszigetén tisztelt népies istennő, kifről az elusisi titokzatos hitregékben, misztériumokban az orphikusok (v. ö. *Abel* Jenő, *Orphica* 240—1. l.) azt regélték, hogy Eleusiban lakott s a leánya elvesztésén kesegő Demeter istennő,

mikor ez leányát keresve a házába jött, pajzánuł obszcén mókáival felvidította. (L. még *Jambe.*) Utóbb a görög varázslati irodalomban Hekatéval azonosították.

Bauch, *Gustav*, német történetíró, szül. Laszkowitzban 1848. A boroszlói egyetemen tanár. Több rendbeli munkájában hazai történetűkre is kiterjesztette figyelmét; ilyen: Kasp. Velius Ursinus (1884); Henkel J. (1884); Beitr. zur Literatur-Geschichte der schlesischen Humanisten (Bresslau 1896—98); Schlesien und die Universität Krakau (1907).

Baucher, az iskolatovaglás ősmert tanára és szakírója, szül. 1796. Versaillesban, megh. 1873 máj. 14. Nézetelt, amelyek a lovat helytelen fejállításra és a ló természetével ellenkező mozgásra kényszerítették, Fillis (L. o.) megdöntötte. B. rendszerének hívei azóta erősen megcsappantak. Művei összkiadásban 1867. jelentek meg.

Baucis, l. *Philemon*.

Baucsi (*Bolo-Bolo*), az angol North Nigeriába kebelzett vidék Nyugat-Afrikában, a Binnetől É.-ra. A hegyes vidék legnagyobb folyója a Gabi. Erdeiben sok a vadállat. Lakói negerek. Szék-helye Jakubu, ahol egy angol rezidens is lakik.

Baud (ejtsd: bó), város Morbihan francia départ.-ban, az Evel partján, (1906) 3748 lak., ólombányával, malhokkal.

Baud (ejtsd: bó), *Joseph Marie Louis*, francia kutató-utazó, szül. 1864 ápr. 26. Ancey-le-Vieux-ban, megh. 1904 dec. 25. Madagaszkár-szigeten Diego-Snarce-ban. 1889-ben hadnagyi tisztben Kókhinkinába ment, amelyet keresztül-kasul bejárt. 1895. és 1897-ben Borgu É.-i részét kutatta fel és ezt, valamint Gando-t egész a Niggerig francia védelem alá helyezte. 1901—02-ben — ha-esak futólag is — a Szenegal vidéke, 1904. pedig Madagaszkár volt a színtere munkásságának s itt meg is halt.

Baud-Bovy, *Auguste*, svájci festő, szül. Genfben 1848 febr. 13., megh. Davosban 1899 jún. 3. Hosszú párisi tartózkodása alatt a francia festészet hatása alatt fojldött ki művészete, mely az Alpok jellegzetes, fosztó ábrázolásában érte el tetőpontját. Művei nagyrészt svájci és francia gyűjteményekben találhatók.

Baudreau (ejtsd: bodó), *Michel*, abbé, francia nemzetgazdasági író, szül. Amboise-ban 1730., megh. 1792 körül. Érdekes egyéniség. Előbb a morkantilisták nézetén volt s azok tanait véde, többek közt egy levelében, mely a Dupont (l. *Dupont de Nemours*) által szerkesztett Journal d'Agriculture-ban jelent meg. Dupont bírálatos megjegyzéseket tett erre, melyek B.-t a fizikokraták pártjára hódították. Ettől kezdve Quesnay-nek (l. o.) legzellesebb követője lett, amint azt Éphémérides du citoyen c. lapjában megjelent cikkei, több munkája, köztük fő műve, a Première introduction à la philosophie économique, ou analyse des États polices (Paris 1771) is bizonyítják.

Baudelaire (ejtsd: bodler), *Charles Pierre*, francia író, szül. Párisban 1821 ápr. 9., megh. 1867 aug. 31. egy párisi gyógyítói-intézetben. Korán ébredt fel hajlama a költészet iránt s családja, hogy ezt elfojtsa benne, Indiába küldte, de az útmszem használ s visszatérve, Peú Edgar műveinek négy kö-

tetben kiadott fordításával (1865) csakhamar ismertté tette nevét. Lognagjobb feltűnést azonban Los fleurs du mal (1857) c. költeményeivel keltette, melyeknek egy részét, mint erkölctelen, bírói ítélettel betiltották. A sok hasisélvezettől beteges hajlandósága a bizarr és groteszk felé vonta, miért is legszívesebben az embri lélek sötét rejtelmeit s eltévelyedéseit fejtette fel sok evredetiséggel, miáltal az újabb dekadens költői irányzat egyik megalapítója lett. Egyébként sajátos egyéniségével és formaművészetével minden utána következő költőre óriási hatása volt. Sötéthangú, halálsejtésű költeményei nagyobb-részt szimbolikusak. Egyéb művei: Théophile Gautier (1859); Les paradis artificiels, opium et haschisch (1860); Wagner et Tannhäuser à Paris (1861). Összegyűjtött munkái: Oeuvres Complètes 1868—70-ben jelentek meg 7 kötetben, 1887. pedig az Oeuvres posthumes et correspondances inédtés.

Baudelocque-féle átmérő (*conjugata externa*), a csontos medencén az a vonal, mely a szomremizület legkiválóbb pontját az első keresztcsigolya tövisnyulványával szökefti. A mérés hátsó pontján igen gyakran szabad szemmel is látható azon gödröske, mely az utolsó ágyékesigolyának erősen kiálló és az első keresztcsigolyának jóval alacsonyabb tövisnyulványa között van. Ezen átmérő közöpes hossza 20 cm. Régebben azt hitték (*Baudelocque*), hogy e külső mérethől bizonyos összeg levonásával kiszámíthatjuk a belső méretekot, holott abszolút hosszúságnak csak kisebb-nagyobb valószínűséggel mutatja, vajjon a medence egyáltalán szük-e, v. nem. Minél kisebb 20 cm.-nél a külső méret, annál nagyobb valószínűséggel következtethetünk a belső méretek rövidülése-ro is.

Baudens (ejtsd: bodēn), *Jean Baptiste Lucien*, francia sebész, szül. Aireben 1804 ápr. 3., megh. Párisban 1857 dec. 3. Orvosi tanulmányait Párisban végezte; 1830. Algorba ment, ahol orvosi iskolát és kórházat alapított. A krími háború alatt tagja lett a hadsereg Conseil de santéjének. Különösen sokat foglalkozott a löttsebek gyógykezelésével. Művei: Nouvelle méthode des amputations (1842); La guerre de Crimée. Les campsments, les abris, les ambulances (1862); német nyelvre is lefordították több delozozatát.

Baudi di Vesme, *Carlo*, gróf, olasz jogtörténész, szül. Cuneo-ban 1809 júl. 25., megh. Torine-ban 1877 márc. 4. Eleinte a képviselőház tagja, 1850 óta pedig a szárd királyság szenátora volt. Munkái: Sulle vicende della proprietà in Italia dalla caduta dell' Impero fino allo stabilimento dei feudi; I tributi delle Gallie durante le prime due dinastie (1836, a párisi akadémiától megkoszorozott pályamű); Edicta regum Longobardorum (1855); Considerazioni sopra la Sardegna (1850). B. sikertelenül védelmazte a Pergamene di Arborea c. okmányt, amely Szardínia őstörténetét ragyogóan eseteltte, de amelyről a berlini akadémiá meg állapította, hogy hamisítvány.

Baudin (ejtsd: bodēn), l. *Alphonse*, francia orvos, képviselő és az 1851 dec. 2-iki napoleoni államcsiny áldozata. Szül. 1811 ápr. 20. Nantuában, megh. 1851 dec. 3-án. Mint flantrop és a szociális elvek híve, összekötöttebe lépett Blanquival. A

nemzetgyűlésben a radikális köztársasági párthoz tartozott; aláírta a Ledru-Rollin által a köztársaság elnöke és miniszterei ellen beterveztett vádlatot; tiltakozott az oroszállapot ellen s egyike volt azon keveseknek, kik az 1851 dec. 2. a néphez intézett kiáltványt aláírták. Az államesinyt követő napon a Faubourg S. Antoine-ba indult, ahol a torlaszokon az alkotmányjal kezében a szabadságot élte, miközben a katonák agyonszúrták. A második császárság utolsó éveiben a köztársaság hívei halottak napján tüntetést rendeztek a Montmartre-temetőben levő sírja mellett, ahol különben már 1865. B. vértannak szobrot emeltek. 1901-ben meglepetésnek helyén egy második szoborral adózták emlékének.

2. *B. Charles*, franc. tengernagy, szül. Sédanban 1784 júl. 11., megh. Ischia szigetén (Nápoly mellett) 1854 jún. 9. 1808-ban az angolok ellen harcolt az Indiai-óceánon s egy csatában fél karját elvesztette. 1812-ben marszádkapitány lett. 1838-ban mint ellentengernagy Mexikó ellen indult, hol a jóformán beverhetetlen San Juan d'Ulloa erődöt, ugyisint Veracruzot magát megadásra bírta. Szolgálati elismerésül altengernaggyá nevezték ki. 1841-ben átvette a tengerészeti minisztériumot, ez állásától azonban csakhamar visszalepett és a touloni fegyver- és hajógyárban foglalt el magas állást. Az 1848 februáriusi forradalom után a Földközi-tengeren állomászó hajóhad főparancsnokává nevezték ki és ebben az állásban máj. 15. a felkelt Nápolyban követített nép és katonaság között, szept. 18-án pedig Messinát védelmezte Filangiere erőszakoskodása ellen. 1849 júl.-ban leköszönt és Ischia szigetére vonult vissza. Életét megírta Jurien de la Gravière tengernagy: *La marine de 1812. et Ch. Baudin* (Paris 1888). Une expedition d'outre mer en 1838 (*Revue des deux mondes* 78. köt.).

3. *B. Eugène*, francia szocialista, szül. Bourgesban 1853 aug. 29. Porcellánmunkás volt, a szocialista mozgalomhoz csatlakozott, 1869. felség sértés miatt börtöre ítélték. 1871-ben része volt a kommünlázadásban, melynek leverése után Angliába menekült; in centumaciam halálra ítélték. 1881-ben hazájába visszatért, 1889. képviselőnek választották s a szocialista párthoz csatlakozott. 1899—1902-ig közmunkaminiszter volt Waaldec-Rousseau minisztériumában.

Baudisserit (ásv.), a magnezit és tisztátalan alfaja Baudissero-ról (Torino közelében).

Baudissin, 1. *Friedrich*, gróf, német tengernagy, szül. 1852 ápr. 3. Schierensee-ben, 1867. lépett a haditengerészetbe, több ízben volt alkalmazva a birodalmi tengerészeti hivatalban, 4 éven át vezényelte a «Hohenzollern» császári jachtot, a császár szárnysegédje, 1902. a Kelet-Ázsiába küldött cirkáló hajóraj másodtengernagya, 1904—1906-ig a siktengeri hajóhad első hajórajának parancsnoka volt: 1908. mint tengernagy a tengerügyi törzskar főnökévé, 1909-ben pedig az Eszaki-tengeri tengerészeti állomás főnökévé nevezték ki.

2. *B. Otto Friedrich Magnus*, gróf, schleswig-holsteini tábornok, szül. Rantzauban 1792 júl. 5., megh. Teplitzben 1865 jún. 25. Dán őrnagy létré lépett 1848. felkelt schleswig-holsteini honfittar-

saihoz és több súlyos sebet kapott. Bátorság és lovaságosság dolgában ő volt a hadsereg legnépszerűsőbb tisztje.

3. *B. Ulrich*, gróf, szül. 1816 febr. 22-én, megh. mint dán őrnagy Wiesbadenben 1893 dec.

4. Rogényei: Ronnenburger Mysterien (Stuttgart 1869); des Damenstift (1875). Vigjátékait Kleinigkeiten für das Theater e. alatt adta ki 1863. Log-sikeriltébb darabja az Ein Abentener auf der Eisenbahn e. boházata.

4. *B. Wolf Heinrich*, gróf, tábornok a 30 éves háború idejében, szül. 1579., megh. 1646. Eleinte dán, a lübecki béke után svéd, utóbb pedig szász szolgálatban harcolt. Nejétől Rantzan Zsófiától (1635) származott gyermekei Helsteinban nagy vagyonra tettek szert s hasonlóv unokája 1741. birodalmi grófságra emelkedett.

5. *B. Wolf Heinrich*, gróf, német műfordító, szül. Rantzauban 1789 jan. 30., megh. Drezdában 1878 ápr. 4. Egyetemi tanulmányainak befejezte után 1810—14-ig mint dán követéségi titkár működött Steckholmban, Bécsben és Párisban, közben 1813. német nemzeti érzelme miatt felévi vízfogságot szenvedett. Később nagy utazásokat tett, mire 1827. Drezdában telepedett meg, hol főleg Tieck Ludwiggal (l. o.) lépett bensőbb baráti viszonyba. A Schlegel Angust Wilhelm-től (l. o.) megkezdte és Tieck-től folytatott híres német Shakespeare-fordítás számára tizenhárom darabot fordított le, azonfelül Shakespearenek tulajdonított négy történeti drámát Vier historische Schauspiele (1836). Azután lefordította Ben Jenson és iskolájának színműveit, értékes irodalomtörténeti magyarázatokkal (1836, 2 köt.), több középelnömet költeményt (Iwein 1845, Wigalois 1847), Mellére vigjátékait (1865—67, 4 kötet ötlábú jambusokban), Coppée François két drámáját (1874), Marmontel és Leclercq dramatizált költemendseit és vigjátékokat Gozzi- és Goldenitől (Italienisches Theater, 1877).

6. *B. Wolf Wilhelm Friedrich*, gr., német teológus, szül. Sophienhofban, Kiel mellett, 1847 szept. 26., a lipseai teológiai fakultáson 1874. habilitáltta magát. 1876-ban Strassburgba hívták, ahol 1880. rendes tanár lett. 1881-ben ugyanígy minőségben Marburgba, 1900. Berlinbe ment. Művei közül felemlíthetők: *Eulogius und Alvar* (Leipzig 1872); *Studien zur semitischen Religionsgeschichte* (n. o. 1876—78, 2 köt.); *Die Gesch. des alttestamentlichen Priestertums untersucht* (n. o. 1889); *Einleitung in die Bücher des Alten Testaments* (n. o. 1901).

7. *B. Wolfgang*, gróf, írói álnévén *Freiherr von Schlicht*, szül. 1867 jan. 30. Schleswigben, 1887. katonai pályára lépett, de 1898. elhagyta azt és azóta irodalommal foglalkozik Drezdában. Eleven megfigyelő képességgel írt vidám katonaelbeszélései, melyek azonban nem ritkán komoly problémákkal is foglalkoznak, nagy olvasóközönséget szereztek neki. Regényei közül említhendők: *Excellenz Seyffert* (Dresden 1901); *Erstklassige Menschen* (Berlin 1904); *Graf Udo Boda* (1905); *Der Manövergast* (u. o.); *Die von Gründingen*, (Leipzig 1907); *Offiziersleben* (Wien 1907). Több katonai tárgyú vigjátékot is írt Schönthan, Krantz, Heinz Gordon társaságában.

Bauditz, Gustav Sophus, dán novellairó, szül. Aarhusban 1850 okt. 23. Jogot tanult; később egy hadapródiskola tanára és a királyi színház színi iskolájának vezetője lett, majd pedig a kopenhágai közégi iskolák igazgatója. Művei: Mands Mod (Férflui batorság, 1879); I Mester Sebalds Have (Sebald mester kertje, vigjátékok); novellái: Ved Söen og i Skoven (A tengeren és az erdőben, 1873); Himmeljergel (1876); Arabesker (1877); Under aaben Himmel (Szabad ég alatt, 1882); Klokketøberen (A harangöntő, 1886); Novelletter (1887); Historier fra Skovridergaarden (Törtéetek az erdészlaból, 5. kiad. 1897); Krøiiker fra garnisonshyen (Krónika a garnizovárosból, 1892); Hjortholm (1896); Sporsne (1898); Juli Skovridergaard (1899); Absalons Brend (1901).

Baudius, Auguste, német szízesznő, l. *Wilbrandt*.

Baudot-féle távirógép, l. *Bettyonómó jávirógép*.

Baudouin (ejtsd: bodueñ), 1. **Paul Albert**, francia festő, szül. Rouonban 1844. Dolauanyak és Puvise de Chavannesnak volt tanítványa, genreképekkel indult meg pályáját, majd nagy dekoratív képsorozatot festett nyilvános épületek számára (pl. a roueni színházban), újabb azonban ismét genreképeket is fest és arcképfestéssel is foglalkozik.

2. **B., Pierre Antoine**, francia festő, szül. Párisban 1723 okt. 17., megh. 1769 dec. 15. Apósának, Bouchernak hatása alatt festette műveit, többnyire kis méretű gouache-képeket és miniatűröket, melyekben szellemeseu és tetszetősen, de sokszor frívol módon ábrázolt egyes genre-jeleneteket, de olykor mitológiai és szenttörténeti tárgyakat is. Korának kedvelt művészei közé tartozt és művei metszett reprodukciókban nagyon elterjedtek.

Baudouin de Courtenay (ejtsd: bodueñ dé kurtásé), *Jan*, lengyel nyelvész, szül. Radzminben 1845 márc. 13. Tanulmányait Varsóban, Jenában, Berlinben, Szt.-Pétervárt, Milanóban, Lipescében végezte. Előbb a dorpatii, a krkói, végre a szentpétervári egyetem tanára lett. A szláv nyelvek terén B. nagy érdemeket szerzett a régi lengyel nyelvről (O drevnepolskom jazykě, Leipzig 1870) írt munkájával, a déliszláv, jelesen a szlovén nyelvjárások bható, éveken át folytatott tanulmányozásával (Opyt fonetiki rezjanskich gorov, A reziai nyelvjárások fonetikájának kísérlete, Varsó, Szent-Pétervár 1875; Materialy dja juznoslovjanskoi dialektologii i etnografii, A délszláv dialektológiához és etnografiához való anyaggyűjtés I. Szt.-Pétervár 1895; II. u. o. 1904) és Dahl híres nagy orosz szótára 3., legjobb kiadásának szerkesztésével (l. *Dahl*). Az indogermán és általános nyelvészethez vágó sok értekezést is írt, amelyekben különösen fonetikai és lélektani kérdésekkel foglalkozik.

Baudrier (franc., ejtsd: bódrié), egyesek kard viselésére való övszűrű *karrikötő*, melynek a bal csipő alatt függő tokjába dugják a kardhüvelyt. Díszkötözethez tartozó B.-n a szíjat arany paszománnyal vagy himézsekkel fűdik be.

Baudrillart (ejtsd: bódriár), **Henri**, francia nemzetgazda, szül. Párisban 1821 nov. 28., megh.

1892 jan. 24. 1846-ban Jean Bodin et son temps című munkájával a Mouthyon-jutalmat vitte el. 1852-ben tanára lett a Collège de France-nak s itt 1866. vele töltötték be a nemzetgazdaságtan irodalomtörténetek tanszékét. 1855-ben a Journal des Economistes vezetését vette át, 1856. pedig a Journal des Débats főszerkesztője lett; rövid időig (1868—69) a Constitutionnel-t is szerkesztette. 1869-ben a könyvtárak főfelügyelőjévé nevezték ki. 1881 óta az École des ponts et chaussées-n a nemzetgazdaságtan tanítója. B. szabadelvű irányt vall munkáiban, amelyek közül az említett pályázaton s számtalan apró értekezésén kívül megemlítendők: Manuel d'économie politique (1857, 5. kiad., 1885.; magyarra is lefordították); Études de philosophie morale et d'économie politique (1858); La liberté du travail, l'association et la démocratie (1865); Éléments d'économie rurale, industrielle et commerciale (1867); Histoire du luxe privé et public (5 köt., 1878—93); Les populations agricoles de la France (2 köt., 1880 és 1885).

Baudry (ejtsd: bódri), **Paul**, francia festő, szül. La Roche sur Yonban 1828 nov. 7., megh. Párisban 1886 jan. 17., az École des Beaux-Artsban Drollingnak volt tanítványa, 1850. a római Grand-Prix-vel Olaszországba ment és az olasz klasszikus festőszót nagy befolyást gyakorolt fejlődésére. Fiatalkori művei közül kiemelendők: A gyermek és a Végzet (Paris, Musée du Luxembourg 1854); A vesztaszűz halála (Lille, múzeum, 1856); Venus (bordeauxi múzeum, 1859); Charlotte Corday, nantesi múzeum, 1861) és a rendkívül népszerűvé vált Gyöngy és hullám (1863). A legnagyobb sikerokek azonban nagy dekoratív műveivel aratta. Középületek és főúri paloták számára készített sok ily festményorozata közül a legkiválóbb és leghíresebb a párisi nagy operaház foyerjának festott díszje, mely hosszú előkészület és római tanulmányútán (1872) készült el. A sorozat, mely 33 festményből áll, tartalmaz a zone és általában a művészet díszítésére vonatkozik; rendkívül finom díszítő pompájában francia izlés és szellem egyesül az olasz nagy mesterek hatásával.

Baudry d'Asson (ejtsd: bódri dasszoñ), **Léon Charles Armand de**, francia képviselő, szül. Rochesrièrenben (Vendée) 1836 jún. 15. 1876 óta a legitimista párt egyik legelőkelőbb tagja a képviselőházban, melynek tárgyalásait hoves közbeszólásaival szokta mozgavarni. 1880-ban kar hatalommal távolították el a kamarából. 1888-ban Boulanger-párti lett.

Bauer, 1. **Antal**, zágrábi érsek-coadjutor eum jure successiois, címzetes érsek, szül. 1856., a papi pályára lépett, melyen sokáig mint hittanár és aztán mint zágrábi kanonok működött. Politikai téren híve volt a hervát-szerb koalíciónak, 1909. azonban Tomasicus bán mellé szegődött. Az 1909-iki választásokban fel is lépett mint képviselőjelölt, de megbukott. 1910-ben kinevezték a betog Posilovic érsek coadjutorának.

2. **B. Ferdinand** báró, es. és kir. hadügyminiszter, szül. Lembergben 1825., megh. Bécsben 1893 július 22-én. Előbb a mérnöki karnál szolgált és részt vett a lembergi lázadás elfojtá-

sában (1818), azután mint tüzérkapitány Magyarországon szolgált. Kitüntette magát az 1859-iki hadjáratban Solferinónál és az 1866-iki hadjáratban. Egy ideig Nagyszomben, majd Bécsben volt hadtestparancsnok, 1888 elején pedig hadügyminiszterre nevezették ki.

3. *B. Gyula* (Julius B.), német újságíró és költő, szül. Győrszigetén 1853 okt. 15. Wittmann Hugóval közösen írt operett-szövegei: Udvari bolond (Adolf Müller zen.), Hét sváb, Szegény Jonathán (Millocker zen.). Három feleség (Lehár zen.) stb. Írt néhány bohózatot is. Színi referens a bécsi Extrablattnak; elnéssége híres.

4. *B. Herbert*, l. *Babizs* Béla.

5. *B. Lajos*, 1848—49-iki honvédőrnagy, 1815 körül szül. Nagenyedén. 1848-ban a forradalom kitérősekor főhadnagy volt a 31. gyalogezredben. A honvédséghez lépéven át, Bem főhadsegéde, majd dósi ténparancsnok lett. A zsidói fegyvertétel után 10 évi várfogságra ítéltetett, s fogságának letelte után meghalt. Emlékiratait (az 1849-iki piskii csatáig) *Makray* László adta ki: Bauer őrnagy Bem tábornok főhadsegédének hagyományával címen (Pest 1870).

6. *B. Mihály*, budai születésű szobrász, bécsi és müncheni tanulóévei után 1821. telepedett le Pesten, ahol leginkább a díszítő-szobrászat körébe tartozó munkákkal foglalkozott. Így *Diana és Akeon* szobrát készítette a pesti Diana-fürdő számára, *Európa elvablását* a lovashérenyi Csirákycastélyba, sírmlékeket, templomi szöszéket stb. Egy művét, Mátyas király képmását, Ehrenreich részle metszete. Állítólag tőle való a régi Pest egyik szobrászati unikuma, a *Nagy Kristóf* is, melynek szerzőjéről azonban egyes források E. v. l'auer Józsefet említik. E szobor 1833. került a Kristóf-téri Birli-ház homlokzatára, s ma a közp. városháza egyik udvarában áll. Tőle valók az esztergomi bazilika korintusi pillérfejei is.

7. *B. Mária* (voltaképen *Bernát*), szül. Pesten, mint gazdag zsidó család gyermeke, 1829 aug. 18. megh. Párisban 1903 máj. 16. Viláros ifjúság után Párisba került, hol 1848. befellett katonának; az 50-es években kalandos életet folytatott, míg nem karmelita barát lett. Mint hit-szónokokat 1866. Eugenia francia eszázárné hit-szónokának, sőt gyóntatótyjának választotta. 1869-ben elkísérte a császárnért Egyiptomba s ő szentelte fel a Szeuci-esatornát annak megnyitásokor. Az 1870—1871-iki háború folyamán mint nemzetőr szerepelt. 1871. kilépett a papi rendből, 70 éves korában pedig egy táncosnót vett nőül. Hit-szónokatai közül egynehány könyv alakban is megjelent, így: Das Judentum als Beweis für d. Christentum és Das Ende d. Lebens.

Bauer, 1. *Adolf*, osztrák történetíró, szül. Prágában 1855 máj. 5. Bécsben tanult és 1891 óta a gráci egyetemen az ókori történet tanára. Munkái: Herodot (Wien 1878); Griechische Kriegsaltertümmer (München 1893) és Die Forschungen zur griechischen Geschichte 1888—98 (u. o. 1898).

2. *B. Andreas Friedrich*, mechanikus, szül. 1783 Stuttgartban, megh. 1860-ban. Szakmáját kitanulva, Tübingenben matematikát hallgatott, onnét Angliába ment és 1807. vagy 1808. *König Friedrich* (l. o.), a gyorsajtó feltalálójával lépett

szorosabb viszonyba. 1818-ban Würzburg melletti Oberzellben alapították meg gyorsajtó-gyárukat, mely nagy hírévre tett szert. 1847-ben B. egy négyszeres gyorsajtot szerkesztett, melyen óránként 6000 nyomást lehetett végezni és ugyanő szerkesztette az első könnyvnyomdai gyorsajtot körjárata rendszer szerint.

3. *B. Anton*, német büntetőjogász, szül. Marburgban 1772 aug. 16., megh. 1843 jún. 1., mint göttingai egyetemi tanár. Eredetileg a Fenerbach elrettentési elméletének híve, később az intési elméletnek alapítója, amely a büntetés jogosultságát a törvényben foglalt intellemmel akarja indokolni. Elméletét Die Warnungstheorie, nebst einer Darstellung und Beurteilung aller Strafrechtstheorien (Göttingen 1830) e. művében fejtette ki. B. a jognak más ágával is foglalkozott, s jelentékeny része volt a hannoverai btkv és btk előteremtés szerkesztésében.

4. *B. Bruno*, a bibliai kritika mezején munkálkodó tudósok között a legszélőbb radikálisnak képviselője, született Eisenbergben 1809 szept. 6-án, megh. 1882 ápr. 15-én. Atyja az ottani porcellángyárban festő volt. Középsékoláit Berlinben végezte, majd az itteni egyetem hallgatója lett, s teológiai tanulmányait Hegel virágzó korában végezte. Altonstein miniszter a bonni egyetemhez nevezte ki tanárnak. Itt írta e két művét: Kritik der evang. Geschichte des Johannes (Bremen 1840) és Kritik d. evang. Geschichte der Synoptiker (Leipzig 1841), melyekben azt fejtette ki, hogy a tulajdenképen ősevangélium Márk evangéliumában feglatatik, obbló szívárogtak át az evangéliumi tudósítások más evangéliumi iratokba. Az evangéliumokról, még inkább Jézus személyéről vallett fűlzásai széles körben nagy felháborodást okoztak és azt eredményezték, hogy állásáról elmozdították. Ez időtől fogva Berlin mellett rixdorfi kis falusi jószágán élt, hivatal nélkül, de az irodalmi téren annál nagyobb tevékenységet fejtve ki. Das entdeckte Christentum című művében önté ki először mérget, majd az Allgemeine Literatur-Zeitung-et alapította, de amely a következő évben már megszűnt. Ezután főkép a XVIII—XIX. sz.-ok történelmével foglalkozott, de anélkül, hogy kiválóbb nyomonokat hagyott volna maga után. Ide vágólag négy nagyobb művet írt Később visszatért korábbi munkássága mezejére: Kritik d. Evangelien und Geschichte ihres Ursprungs, (3 köt. 1850); Apostelgeschichte (Berlin 1850); Kritik d. Paulinischen Briefe (u. o. 1850). Ezekben is az a vezérgondolat, mint fentebb említett műveiben, de ezek már semmi zajt sem keltek. Zsurnalisztikai és lexikográfiai téren is bizony tevékenységet fejtett ki. V. ö. *Kegel* M., Bruno B. (Leipzig 1908).

5. *B. Elgar*, publicista, szül. Charlottenburgban 1830., megh. Hannoverben 1886 aug. 18. B. Bruno (l. o.) öccse, akinok kritikái irányához szegődött: Bruno B. und seine Gegner (1842). A Der Streit der Kritik mit der Kirche und dem Staat (Bern 1843) e. művét elkobozták Poroszországban, szerzőjét meg négy évi várfogságra ítélték. *Geismar* álnév alatt írta: Geschichte des Luthertums (Leipzig 1846—47). Nyugtalan, perle-

kedő életet folytatott és a szélső radikalizmus tabortól elhagyva, az ortodoxia s a velf mozgalom szolgálatába szegődött. Utolsó művei voltak: *Das Kapital* és *Die Kapitalmacht* (1884 és 1888).

6. *B., Georg*, l. *Agricola* (2).

7. *B., Karoline*, német színésznő, szül. Heidelbergben 1807 márc. 29., megh. 1878 okt. 18. 1829-ben nőül vette Lipót koburgi herceg, a későbbi belga király, kitől 1831. elvált. Igen érdekes emlékiratokat hagyott hátra bécsi, pesti, berlini, hamburgi és drezdai élményeiből. 1824—44 között a legünnepeltebb német színésznők közé tartozott.

8. *B., Klara*, Karl Detlef álnéven ismeretes német regényíró, szül. Swinemündében 1836 jún. 23., megh. Boroszlóban 1876 jún. 29. Sokáig élt mint zongoratanítónő és nevelőnő Oroszországban, hennan 1866. tért vissza hazájába. Sok regényt és novellát írt. A legjobbak: *Ünslische Bando* (3. kiad. 1877); *Bis in die Steppe* (2. kiad. 1871); *Ein Dekument* (legjobb műve, 2. kiad. 1878, 4 köt.); *Schuld und Sühne* (2. kiad. 1874, 2 köt.); *Nora* (3. kiad. 1876, 2 köt.); *Zwischen Vater und Sohn* (1874, 2 köt.); *Benedikta* (1876, 3 köt.); *Russische Idyllen* (2. kiad. 1880) stb. Magyarban: *Feloldhatatlan kötelekek*, ford. Zichy Kamilla (Budapest 1874); *Apa és fiú* (u. o. 1875). Különösen érdekesek első két regénye és későbbi nevelői, melyekben az orosz életet rajzolja. Minden művét biztos jellemrajz és szép előadás jellemzik.

9. *B., Leopold*, esztrák építész, szül. Jägerndorfban 1872 dec. 1. Bécsben eleinte Hasenauer-nál tanult, de döntő hatást Wagner Ottó modern irányja gyakorolt iránt. 1900-ban a Darmstadtban Koch által műbarát házána torvezésére hirdetett nemzetközi pályázaton az 1-ső díjat nyerte el; ugyanez évben építette Haupt báró házát Brünben, a modern építészeti irány úttörő művét. Egyéb épületeivel is, továbbá meg nem valósított terveivel B. Ausztria legeredetibb építészeti közé tartozik, ki lakásberendezések tervezésével is foglalkozik.

10. *B., Marius Alexander Jacques*, hollandi festő és grafikus, szül. Hágában 1864 jan. 25. Hágában tanult; 1885. Törökországba tett utazása alkalmából annyira lekötötte a Kelet festői szépsége, hogy ismételt utazásokat tett Egyiptomba és Indiába és sok, rendkívül hatásos rézkarcával és akvarelljével főleg keleti motívumokat ábrázolt virtuóz módon.

11. *B., Wilhelm*, német, később orosz gépészmérnök, szül. 1822 dec. 23. Dillingenben, megh. 1875 jún. 18. Tengeralatti akna-, bányar-, gőjtű- és emelőjárművek és ornélékészületek szerkesztésével foglalkozott, kísérletoi az 50. és 60. években nagyban foglalkoztatták a német és orosz szakférfiakat: sokat fáradozott elmorilt hajók mentésével.

Bauerbach, faln Sachsen-Meiningen hercegségben, Meiningen (ottól 10 km. nyíre) körülben 362 lak.: Schiller, midőn Stuttgartból megszökött, 1781 dec.-tól 1783 júl.-ig itt élt dr. Ritter néven Wolzogen asszony jószágán. A Schiller-szoba régi állapotában még most is látható.

Bauercolle, biliárd-műszó. A golyó úgy áll a keret (mantinelle) mellett, hogy egy kis hégzag van még közöttük.

Bäuerle, Adolf, ném. vígjáték- és regényíró, szül. Bécsben 1784 ápr. 9., megh. utazása közben Baselben 1859 szept. 20. Böhözatai (Komisches Theater 1820—26, 6 köt., nem teljes) nagyon tetszettek, de nem magasabb becsek: élce gazdag és eleven, de a földelőzés hanyag és jelölmei túlzottak. Egyik állandó komikus alakja, Staberl, a bécsi népiesszínpadon rondkivüli népszerűsége jutott. Legismertebbek: *Die Berliner in Wien* (1813); *Der Loopoldstag* (1814); *Der verwunschene Prinz* (1818); *Die falsche Primadonna* (1818); *Die moderne Wirtschaft* (1818); *Der Tausendsas* (1820); *Der Mann mit Million* (1829); *Der Souderling in Wien* (1841) stb., melyek részben magyar átdolgozásban is előadtak, de ma a német színről is lesználtak. Folyóirata: *Wiener Theaterzeitung* (1820—47) korának legtekintélyesebb színi lapja volt. Regénye a bécsi életnek nem érdektelen rajzai; a legjobbak: *The rose Kronen* (1855) és *Ferdinand Raimund* (1855.), melyeket Otto Horn álnév alatt tett közze. Neje, *Katalin*, szül. *Emöck*, szül. 1790., megh. 1869. Bécsnek kedvelt színművésznője volt.

Bauernfeind, Karl Max von, német mérnök, szül. Arzbergben (Oberfranken) 1818 nov. 28., megh. Münchenben 1894 aug. 2. Nürnbergben és Münchenben tanult, s utóbbi helyen tanárság, 1851. a geodézia és a mérnöki tudományok tanára lett. Mint a bajor államvasutak mérnöke 1846. kiadta *Die bayerischen Staatseisenbahnen in Beziehung auf Geschichte, Technik und Betrieb* című munkáját (Nürnberg 1845—47). Majd a hidboltozatok Pauli-féle elméletét analitikai alapon dolgozta ki s ez sokáig mértékadó volt a hidboltozatok számításában. 1851. találta fel a prizma keresztet. Korszakalkotó volt: *Elemente der Vermessungskunde* (Stuttgart 1856—58, 2 kötet); 7. kiadás 1890) című munkája. 1857-ben a bajor Alpekn barométeres magasságméréseket végzett s fölismerte a talaj hőkiségzásának befolyását. 1866-ban a légköri sugártörésről fontos dolgozatot írt.

Bauernfeld, Eduard, német színműró, szül. Bécsben 1802 jan. 13., megh. u. o. 1890 aug. 9. Jogi tanulmányainak befejezte után 1826-ban állami szolgálatba lépett, melyet azonban 1848. elhagyott, hogy kizárólag az irodalomnak éljen. A Metternich-ellenes szabadelvű iránynak szószólója volt s az 1848-iki márciusi napokbau Grün Anastasius-szal és Doblhoffal, midőn a nép behatolt a Burgba, ő hozta meg az ígéretet, hogy az udvar hozzájárul az alkotmány megadásához. Később egészen visszavonult a politikai élettől. Mint író kezdetben a romantika híve volt (Fortunat, drámai népmese, 1835); de *Schreyvogel* (L. o.) tanácsára esakhamar a modern társadalmi vígjáték művelőjévé lett. Legsikerültebb vígjátékai, melyek többnyire magyar színre is kerültek: *Leichtsinn aus Liebe* (1831); *Bürgerlich und romantisch* (1835); *Grossjährig* (1846, magyar fordításban: Nagykoru. Ford. *Fekete* Samu, Pest 1847); *Krisen* (1852); *Aus der Gesellschaft* (1867); *Moderne Jugend* (1869); e darabok mind a társadalmi rajzai. Komolyabb darabjai: *Holene* (1833); *Landfrieden* (1870) stb. Költőményei közül igen sikerültök élces xeniai és a szép eszűnekben gazdag *Politisches Tagebuch*. Naplóját részben kiadta Glossy, Aus

B. s. Tagelnechern (1896). V. ö. Emil Horner, B. (Leipzig 1900) számos képpel).

Bauerwitz (longy. *Babarot*), város Oppeln porosz közig. kerületben Leobschütz (ottól 14 km. nyitra) j-ban, a Zinna és vasút mellett, (1905) 2771 lak., köztélelgényekkel.

Baugé, nehez gyűrűk ezüstből, aranyból vagy bronzból; a régi germánok, különösen skandinávok karol, labon, fejen és nyakon viseltek. Nemcsak egyszer gyantán, de védehnül is szolgált. Szétdarabolva a lundverzek jutalmul szétosztották a forgalomban pénzértéket képviselt.

Baugé (jeftad. bousé), arrondissement székhelye Maine-et-Loire francia départementben, egy dombon, amelynek lábánál a Conason foly. (1906) 3199 lak., olajkészítéssel és festőgyárakkal; XV. sz. bell kastellyal. Az Altrée-patak itt a föld alávész és agy egyesül a Cousnonnal.

Bauges, *Lex* (jeftad. bousé), hegyvidék a Nyugati-Alpok külső íledekes zónájában, az Isère folyó és a Bonrepet és Ancey tavak között 1000 m. közepes magassággal; legmagasabb csúcsa, a Trélod, 2179 m. magas. Lakói vasiipart és állattenyésztést űznek. A rajta levő 14 község egykor szövetséges köztársaság volt.

Baugi, a skandináv mitológia alakja, Suttungr (l. o.) testvére.

Baugriet (e-j-tó; bonyi), *Charles*, belga festő és grafikus, szül. Brüsszelben 1814 febr. 27., megh. 1886 júl. 5. Eleinte hazájában, majd 1841-től Londonban nagy könyv- és areképsorozatokban örökítette meg korának kiváló művészeit, íróit, előkelőségeit. Tetszetős, előkelő hatású művei a fényképezés elterjedéséig igen kedveltek voltak.

Bauh... növénynevek mellett *Bauhini* botanikere nevének rövidítése (l. o.).

Bauhini (jeftad. bousé), I. *Gaspard*, svájci botanikus, szül. 1560 jan. 17. Baselben, megh. u. o. 1624 dec. 5. Itt, Pádevában, Montpellierben, Párisban és Tübingenben tanult, Baselben 1581. orvosdoktor lett, u. o. 1582. a görög nyelv tanára volt; bentazta Svájcot, Francia-, Olasz- és Németországot; útjában nagymennyiségű növényt gyűjtött. Hazatérve, szülővárosában 1589. a botanika és az anatómia, 1614. az orvostudomány professzora lett. B. zárja be a botanikus «enyák» (patres botanicorum) sorát, mert a nomenklaturának és rendszerezésnek addig divett módszerével szaktíva, ő volt az első, ki a botanikai vizsgálódásokat a helyes mederbe iparkodott terelni. Ő kezdte a faj és genusz közt a határt megvenni; s a kettős nomenklaturát megalapítani. Az ő növénynevei csaknem egy századon át voltak használatban s *Linné* is sokat megtartott közülök. Művei, melyek ma már csak történeti érdekűek, a következők: *Phytopynax* (Basel 1596), 2460 növény jegyzéke, de ebből csak az első rész jelent meg; *Prodromus theatri botanici* (Frankfurt 1620) 250 újabb növényvel; 2. kiadása Baselben, 1671. jelent meg. *Theatrum anatomicum* (Frankfurt 1605, 1621, 1640), c. művből az anatómia állását ismerjük meg a XVII. sz. kezdetén. V. ö. *Hess*, *Kaspar Bauhins Leben und Character* (Basel 1860).

2. *B. Jean*, botanikus, az előbbinek testvértestvére, szül. Baselben 1541 febr. 12., megh. Mümpelgard-ban 1613 okt. 13. Bentazta Európa nagy

részét, s életét mint a württembergi hereog lázi orvososa végezte. Csaknem félszázadig dolgozott nagy műven, melybe az addig ismert növényeket helyesebb rendszerbe szedve, az összes színómiakkal egybegyűjtötte. E munkája, melyhoz *Henni Cherler* is segédkezett nyújtott, csak halála után, 1619. jelent meg s elődeinek összes botanikus munkáit felülmúlta. Címe: *Histeriae plantarum generalis novae et absolutissimae prodromus*. Más posztumusz munkáját: *Plantarum historia universalis*, *Chabré* ifjerteni orvos adta ki. Bár fametszetei rosszul sikerültek, sokáig nagy becsben volt. (V. ö. *De plantis a divis sanctissime nonnen habentibus* (Basel 1591); *De plantis Absynthii nonnen habentibus* (Mümpelgard 1593).

Bauhin-billentyű (*calvula colti seu ilicocecalis*). Záró billentyű-szelep azon a helyen, ahol a vékonybél belenyílik a vastagbélbe, l. *Belek*.

Bauhini *L.* (növ.), a Papilionatae (Pillangós-virágúak) genusza, melynek 150 faja a két félgömb trópusok vidékeim nagyban elterjedt. Fák vagy cserjék vagy felfutó növények, az utóbbiak szára gyakran ellapult és ágaik kacsokka alakultak át. Levélük többnyire esztatlan v. két-karolyú, viráguk rendszeren fehér és többnyire fűrt-virágzatban álló. A *B. tomentosa* L. fa Azsia trópusok részében, a maláji szigeteken és Dél-Afrikában. Gyökereinek kergét belsőleg altesti bantalmak, külsőleg pedig kelesek ellen használják. Levele vérhas elleni orvosság. Magva kitünő zsíros olajat (dawny mountain Ebony-oil) szolgáltat. Erős, fehér fájából fegantúyt, teket, fegyvert stb. készítenek. A *B. acuminata* L. indiai és kínai fa. Levele szintén orvosság, fája pedig az ú. n. «hegyi őbfa». A szintén ázsiai *B. racemosa* Lam. szívós restű kerge részint orvosság, részint kötelek és szalagok anyaga. Szolgáltatja továbbá a *sem-* v. *semلاغumit*. *B. purpurea* L. Indiában, Cejlonban, Jáva szigetén, 40 m. magas fa, melynek fája igen jó építőfa, kergéből pedig kitünő köteleket készítenek. Úgyszólván a növény minden része népies orvosság. A *B. retusa* Roxb. és a *B. lingua* DC. gumit és kergük köteleknek való, igen tartós anyagot szolgáltat.

Bauhofer János György, evang. lelkész, szül. Sopronban 1806., megh. Budán 1864 júl. 14. Tanulmányait szülővárosában és Bécsben végezte. 1828-ban soproni segédlelkész lett, de már 1829 febr. lelkészszé választotta a semorjai egyház. Mária Dorottya főhercegnő, József nádor neje, 1844. budavári ág. ev. lelkészül hívta meg. A pétons elfogadása mellett szóval és tollal buzgón harcolt. Alkalmi prédikációkat s több teológiai, egyházjogi és történelmi művet írt. B. indította meg Magyarországon az első német protestáns folyóiratot: *Der evangelische Christ eimen*, mely meg is jelent 1848 május 1-től az év végéig. B. írta az ötvenes évek elején *Merle d'Aubignétől* Genfben kiadott *Geschichte der Reformation in Ungarn* c. nagybecsű egyháztörténelmi munkát.

Baukau, község Arnstberg orosz kerületben, az Emscher és a Bertum-Ems csatorna mellett, (1905) 10474 lak., ammoniakgyártással és szénbányával.

Baukis, l. *Philemon*.

Baum, Paul, német festő, szül. Meissenben 1859 szept. 22. Drezdában és Weimarban tanult,

utóbb azonban érintkezésbe jutott a francia impresszionisták köreivel, majd a belga neoimpresszionisták hatása alá került és újabb műveiben, kivált olaszországi képeiben nagy sikerrel művelte ezt az irányt.

Baumann. 1. Eugen, német orvos, szül. 1846 dec. 12. Cannstattban. megh. 1896 nov. 3. Freiburgban. Stuttgartban tanult, u. o. pár évig gyakorló gyógyszerész volt, majd Hoppe Seyler aszisztense Strassburgban; onnan Berlinbe került Du Bois mellé. 1883 óta a freiburgi egyetemen az orvosi kémia tautára. Eleinte a huyanyag és a ciánvegyületek közti összefüggést tanulmányozta, majd a vizelet fonol- és indigoképző vegyületeinek az ú. n. éterkénssavaknak szerkezetét tisztázta. Briegerrel együtt felfedezte a fehérje rothadásakor keletkező ptomainokat. Utolsó dolgozataiban u. o. mutatja ki először, hogy minden állat pajzsmirigyében életfontos szorves jódvegyületek (jodothyoin) vannak. Nagyhirű tanítványai sorában találjuk *Udránszky* László (l. o.) budapesti egyetemi tanárt is.

2. B., Franz Ludwig, bajor történetíró, szül. Leutkirchben (Allgäu) 1846 jún. 8., jelenleg a bajor állami levéltár igazgatója. Munkái: Quellen zur Geschichte des Bauernkriegs in Oberschwaben (Stuttgart 1876); Quellen zur Geschichte des Bauernkriegs aus Rothenburg an der Tauber (u. o. 1878); Akten zur Geschichte des deutschen Bauernkriegs aus Obersehoben (Freib. 1877); Die Gaugrafschaften im württembergischen Schwaben (Stuttgart 1879); Geschichte des Algäus (Kempten 1882–94, 3 köt.); Fürstenbergisches Urkundenbuch (5–7 köt., Tübingen 1885–91); Necrologia Germaniae Tom. I (Monum. German. histor., Berlin eddig 2 köt.); Die Zwölf Artikel der oberschwäbischen Bauern (Kempten 1896); Forschungen zur schwäbischen Geschichte (u. o. 1898).

3. B., Julius, bölcész, szül. 1837. a Majna melletti Frankfurtban; Göttingenben tanult Lotzénél s ugyanott most egyetemi tanár. Beesés történeti műve: Die Lehren von Raum, Zeit und Mathematik (Berlin 1868–69, két kötet). Mint Lotze követője mutatkozik rendszeres műveiben: Philosophie als Orientirung über die Welt (1872). Egyéb művei: Die Staatslehre des h. Thomas v. Aquino (1873); Handbuch der Moral, nebst Abriss d. Rechtsphilosophie (1879); Elemento der Philosophie (1891); Geschichte der Philosophie nach Ideengohalt und Beweisen (1890); Einführung in die Pädagogie (2. kiad. 1901).

4. B., Ludwig, osztrák építész, szül. Seifersdorfban 1854. Zürichben tanult, 1875–77. Ferstel alatt Bécsben dolgozott. Építészeti és iparművészeti munkái eleinte főleg a barokk művészet követését ámulják el, utóbb más stílusokat is alkalmazott. Nagy tevékenységet fejtett ki különösen Bécsben, hol pl. a es. és kir. konzuli akadémia palotáját építtette (1904) és jelenleg a közös hadügyminisztérium új palotáját építi. 1907 óta a bécsi Burg építésének vezetője. Töle való a gróf Almásy-féle modern kastély Gárayban (1906).

5. B., Oskar, Afrika-utazó, szül. Bécsben 1864 jún. 25., megh. u. o. 1899 okt. 12. Részt vett 1885. az osztrák Kongó-expedícióban. 1888-ban Moyorjánossal Usambaraországban kutatott, ahol azon-

ban arabok egy időig fogva tartották. 1889-ben Montonogró hegyrajzi térképét adta ki. 1890-ben a német-keletafrikai társulat Usambara és Bondei országok kifürkészésével bízta meg. 1892-ben a Kilimandzsaro vidékén kutatót és felfedezte az Ejassi tavat. 1892 jan. 17. Taugából Parén és a Maissa-pusztán át a Viktoria-Nyanzához ment. átkutatta a tó keleti partvidékeit, majd Ruandába és Urundán át a Tanganyikához utazott, amikor a Kagera forrásáig jutott. Taborán át 1893 febr. 25. visszatért a tegepartra és visszautazott Európába. Ez év dec. 14. Budapesten a földrajzi társaság ülésén felolvasást tartott. 1895-ben a keletafrikai eukorszindikátus megbízásából a Pangani alsó folyásán utaztatott és a folyónak a zuhatagokig terjedő részéről térképet készített. Később átkutatta a keletafrikai német szigeteket, különösen Mafát. 1896 febr. zanzibári osztrák-magyar konzul lett. 1893-ban kiadta az ÉK-i Német-Keletafrika térképét. Jelentéseit és útleírásait l. a bécsi földrajzi társulat közlöményeiben. Önálló művei: Fornaudo Po (1888); in Deutsch-Ost-Afrika während des Aufstandes (1890); Usambara (Berlín 1891); Durch Massailand zur Nilquelle (u. o. 1894); Die Insel Mafia (Leipzig 1896); Der Sansibar-Arehipel (u. o. 1896–99, 3 füz.); Die Insel Pemba und ihre kleineren Nachbarinseln (u. o. 1899). Hagyatékából megjelent: Afrikanische Skizzen (Berlin 1900).

Baumbach, 1. Karl Adolf, német politikus, B. Rudolf költőnek öccse, szül. Meiningenben 1844 febr. 9., megh. Danzigban 1896 jan. 21., előbb a közigazgatási, majd a politikai pályára lépett. 1880-ban Meiningenben képviselőnek választották és a nemzeti szabadelvű pártchoz csatlakozott. 1880-ban a haladó pártchoz szegődött. 1890-ben a bírodalmi gyűlés másodalelnöke lett. Még ugyanazon évben Danzig városa főpolgármesterévé választotta és 1891 januárban a város az irakházába küldte. Szerkesztette a Staats-Lexikon-t (Leipzig 1882) és a Der deutsche Reichstag c. munkát (1890). 1893-ban azt indítványozta a bírod. gyűlésen, hogy nők is léphessenek az orvosi pályára, de loszavazták.

2. B., Max, német szobrász, szül. Wurzenben 1859 nov. 28. A berlini művészeti akadémián Reinhold Bogasnak volt tanítványa. Neve először az 1884-iki mükiallításán lett ismeretes Iszákos c. humoros szobornívél. Érett művei: Imádság (1891, berlini Nemzeti Képtár); Frigyes császár lovas omléka a wörthi esatamezőn (1895); Barabossa Frigyes szobra a német bírodalmi gyűlés palotája számára (1898); Albert szász király lovasszobra Drezdában (1901); Albert porosz herceg szobra a berlini domban (1903); Nyúlhajtás. csoport a berlini Tiergartenben (1904). Sok mell-szobrot is készített.

3. B., Rudolf, német költő, szül. Kramichfeld thüringiai faluban 1841 szept. 28., megh. Meiningenben 1905 szept. 21. Egy ideig tanár volt Gräcban, utóbb Triesztben, mire nagyobb utazásokat tett a Keleten is és kizárólag az irodalomnak áll Meiningenben. Kiseb dalai s románcjai, valamint nagyobb epikai költeményei s prózai elbeszélései: Enzian (humoros dalok, 1875); Zlatorog (alpesi monda, 1877); Lieder eines fahrenden Gesellen

(1878); Frau Holde (népmonda, 1881); Sommermären (próza, 1882, magyarra ford. Koltai Virág 1893); Abenteuer und Schwünke alten Meisters uaeherzählt (verses elbeszélések, 1883); Der Bote des Todes (költői elbeszélés, 1884); Truggold (regény, 2. kiad. 1883); Aus der Jugendzeit (1896); Bunte Blätter (versgyűjtemény, 1897). Gazdag humor és egészséges, friss életkedv jellemzi műveit. Nem kevesebb sikert értek költői elbeszélései, melyekben többnyire régi népies tárgyakat dolgozott fel: Horand u. Hilde, Frau Holde stb.

Baumberg Gabriella, l. *Batsányi Jánosé*.

Baumé (ejtsd: bómé), *Antoine*, gyógyszerész és vegyész, szül. 1728 febr. 26. Senlisben, megh. 1804 okt. 15. Párisban. 1752-ben a párisi gyógyszerészeti iskola tanára lett. A kémiai, technikai és gyógyszerészeti készítmények előállítására terén több fontos javítással tette ismertté nevét. Az általa feltalált és róla nevezett arcométert még ma is használják. Irodalmilag is működött. Művei: *Chimie expérimentale et raisonnée* (Paris 1773, 3. k.); *Éléments de pharmacie* (1762); *Opuscules de chimie* (1798); *Mannel de chimie* (1763 és több új kiad.).

Baumé-léle fok, l. *Arcométer*.

Baumeister, l. *Bernhard* (családi nevén: *Baumüller*), a legkiválóbb német színészek egyike, szül. Posenben 1828 szept. 28. 1852-ben került a bécsi Burgszínházba, ahol mint Falstaff, zalamei bíró és Götz a német színjátszás fejlődésének legmagasabb pontjait érte el. 1902-ben tünneplte színészi pályájának 50-ik évfordulóját. Öccse, *B. Vilmos*, katonatisztból lett színésszé s huga *B. Mária* szintén a színészi pályán működött. B. pár évvel ezelőtt megházasodott. 1907-ben a király a Ferenc Józsefrend középkeresztjével tüntette ki.

2. *B. Johann Wilhelm*, német állatorvos, szül. Gmündben (Württemberg) 1804., megh. Stuttgartban 1846. Eredetileg művészek készült Münchenben, de aztán az állatorvosi tanintézetet látogatta Stuttgartban. Utóbb a hohenhóimi gazdasági akadémián, majd pedig a stuttgarti állatorvosi tanintézet tanára lett. Nagyszámú gazdasági, állattenyésztési és állatorvosi művei közül, melyek több kiadásban közösen forogtak és főleg a jó fiametszotek miatt nagyon kedveltek voltak, egyik munkája magyarul is megvan e címen: *Rövid alapos útmutatás a szarvasmarha-tenyésztés üzeméhez, mezői gazdák, szarvasmarha-tenyésztők, háromorvosok, tinó-borjú-intézetekre felügyelők számára*, fordította *Virág József* (Pest 1845).

3. *B. Karl*, német festő, szül. Zwiefaltenben 1840. jan. 24., a müncheni akadémián tanult és kezdettől fogva vallási tárgyú kérajazokon kívül nagy egyházi freskók készítésével is foglalkozott. Monumentális fölfogású, kiváló műveinek hosszúra található kivált német főúri kastélyokban, várkapolnákban (Wolffegg, Meos, Lindau. : Haun-tetten, Biederstein, stb.).

4. *B. Karl August*, német filológus, szül. Hamburgban 1830 április 24-én, jelenleg Münchenben az irodalomnak él. Tanulmányainak befolyását után nagyobb utazásokat tett, mire tanár igazgató volt Drezdában, Berlinben, Elberfeldben Lübeckben, Gerában, Halberstadtban s a fran-

ela-német háború után iskola- s miniszteri tanácsos Strassburgban, hol 1882. Manteuffel báró hivatalától fölfüggesztette. Legjobb műve a hőmésről fölfüggesztette. Legjobb műve a hőmésről hímnuszok nagy tudomány kiadása (1860); azután: *Kulturbilder aus Griechenland* (Religion und Kunst (népszerű előadások, 1865); *De Atye et Adrastó* (1860); *Historisches Quellenbuch zur alten Geschichte* (3. kiad. 1880) és fényes nagy vállalat: *Denkmäler des klassischen Altertums* (1881—1888, 3 kötet) és *Handbuch der Erziehungs- und Unterrichtslehre* (1894—98, 4 köt.), melynek Magyarországra vonatkozó részét Kármán Mór írta meg.

Baume-les-Dames (ejtsd: bóm-lé-dám), az ugyanily nevű arond. székhelye Doubs francia départementban a Doubs és a Rhóne-Rajna-csatorna, meg vasút mellett, (1906) 3257 lak., kő- és gipszbányákkal, óra- és olajkészítéssel, börgyártással. Jouffroy szülővárosa.

Baume-les-Hommes (ejtsd: bóm-lé-zomm), vagy *B.-les-Messieurs*, helység Jura francia départementban, a Soille forrása közelében (1906) 471 lak., gipszbányával, a Roche völgyében statáitk barlanggal. Közéleben régi apátság pompás portikuszal.

Baumes-Chaudes (ejtsd: bóm-sód), többféle olágazó, 900 m. hosszú cseppkő-barlang a francia Lozère départementban; 1878. noolít-korbeli emberi esontvázakat találtak benne.

Baumg., növénynevek m. Baumgarten János Keresztely (l. o.) novének rövidítése.

Baumgarten, l. *Egmond*, orvos, szül. Bécsben 1859. Középszkoláit Budapesten, orvosi tanulmányait Bécsben végezte s 1881. avatták orvoskórtorrá. Még ugyancson évben a Wiener Allgem. Krankenhausban orvos lett, ahol 1884-ig működött. Azután Schrötter, Schnitzler, Stoerk és Chiari tanáreknál köpezte ki magát az *orr- és gégeorvoslás* szakmájában. 1885-ben Budapesten telepedett le és a Stofánia gyermekórházban lett rendelő főorvos. 1896-ban az orr és gégebajek kör és gyógytanának magántanára lett, ugyancson évben a poliklinika főorvosává választották. Szakmájába vágó irodalmi delgozatainak száma kb. 80, melyek magyar és német nyolven jelentek meg és amolyek közül Die Epistaxis, A rostaesont genyedeéséről stb. nagyobb monografiák.

2. *B. Izidor*, büntetőjegész, szül. Pesten 1850 márc. 27. Tanulmányait u. o. végezte, azután több évig külföldön tartózkodott. 1882-ben ügyvédi oklevelet nyert, 1885. ogyetemi magántanár (a büntetőjogból és eljárásból) képestítették. 1886-ban államszolgálatba lépett, mint kir. alügyész a budapesti kir. ügyészségnél, 1891. budapesti kir. törvényészi bíró, 1896 végén budapesti kir. ügyész. 1898. m. kir. igazságügyminisztérium osztálytanácsos lett. Itt tevény részt vett a büntető perrendtartás életbeléptetési munkálataiban, a büntetőtörvény novella-tervezetének bizottsági tagyalsáiban s az 1899. Budapesten tartott nemzetközi büntetőegyesületi kongresszus szervezése körül buzgó tevényeséget fejtett ki. 1901 márc. 14. koronagyűlés helyettesé neveztek ki. Munkái: *A kísérlet tana* (1884, megjelent német fordításban 1888); *A tett azonosságának kérdéséhez* (vélemény a X. jogászyűlés számára. 1889); *Tör-*

vényhalmazat és bűnhalmazat (1886); *A sajtóügyi felelősség rendszere* (1882); *Az előzetes eljárás reformja* (1893); *A vádhatározatról* (1895); *A felelősség lénykérdésben* (1898); *A büntetés kímérese criminallypolitikai szempontról* (1901). Összes dolgozatai megjelentek *Büntetőjogi tanulmányok* c. alatt (Budapest 1907). Munkatársa a Lexikonnak is.

3. *B. János Keresztély Gottlob*, sogsavári orvos, szül. Luckanban, Alsó-Lausitzban 1765 ápr. 7., megh. Sogsavártól 1843 dec. 9. Tanulmányait a drezdai orvosi kollégiumon s a lipcsei egyetemen végezte. Ezután Bécsben két évet töltött, innen Erdélybe költözött és 1801. a sogsaváriak orvosa lett. Átkutatta Erdély flóráját, különösen az erdélyi havasokat, élénk összköftetésben állott a leghíresebb fűvészekkel s oly hírnévre tett szert, hogy Lipcsében egyetemi tanszékekkel kínálták meg, míg ő el nem fogadott. Mint orvos is nagy hírből állott. Tagja volt a lipcsei Linné-társaságnak és a pesti egyetemen orvosi karának. Főbb munkái: *Ser-tium Lipsicum sen stirpes omnes, praoprimis oxoticae circa nrben olim maximoqno plantatas digressit atquo descripsit secundum methodum Linneanam* (Leipzig 1790); *Flora Lipsiensis* (u. o. 1790); *Dissertatio politicophys. de arto deceratoria*. Pars I. (u. o. 1791); *Dissortatio inaug. de corticis Ulmi campestris natura, viribus usque medico* (u. o. 1791); *Enumeratio stirpium Magne Transsilvaniae principatui praoprimis indigenarum* (3 kötet, Vindobonae 1816, a 4. kötetet Nagyszobonban Mantissa I. és Indica hozzáadásával 1846. Fuss Mihály adta ki.) *Horbarium patrum* és *Horbarium universalis* c. gyűjteményeit (1850) az állam megvásárolta s Fuss Mihály a kultuszminisztorium intézkedésére 1851. Sogsavárról Nagyszobon szállíttatta s itt a Sjobenbergischer Verein für Naturwissenschaften gondozása alatt volt. Később a király az ottani főgimnáziumnak adományozta, ahol máig is őrzik.

4. *B. Károly*, jogtudós, B. Izidor testvéröccse, szül. Pesten 1853 szept. 21-én. 1876—1892. évig ügyvédi irodát vezetett Budapesten és a Büntető Jog Társának polgárjogi mellékletét (Polgári Törvénykezés) szerkesztette. 1892-ben mint budapesti kir. kereskedelmi és váltótörvényészki bíró működött, 1898. budapesti kir. ítélőtáblai bíró lett. 1909 jún. 5. pedig kúriai bíró címet kapott; 1910. a budapesti kir. ítélőtáblán tanácsnok lett.

5. *B. Nándor*, kereskedelmi jogász, született Budaposton 1875 máj. 29. Egyetemi tanulmányait Lipcsében, Budapesten és Berlinben végezte. 1899-ben ügyvéd. 1901. a Jogállam c. jogi folyóirat szerkesztője és a Magyar Jogászegylet titkára lett. 1904-ben a kereskedelmi miniszter megbízásából tanulmányutat tett az Egyesült Államokban. 1905-ben a budapesti tudománygyotemen a kereskedelmi és váltójogból magántanárná rehabilitálták. Művei: *Nemzetközi vasúti fuvarozási jog* (Budapest 1900); *A lözsdehivóság hatásköre és a különbözeti ügyel* (u. o. 1901); *Közigazgatási bírósádkodás vasúti ügyekben* (u. o. 1902); *Ipárvészely* (u. o. 1902); *Kartellek, frustok* (Mészleány Artúrral, u. o. 1906 és németül Berlin 1907); *Vétel és átvétel* (u. o. 1906); *A sztrájk jogi következményei* (u. o. 1908); *Jelzőlogos kölesönök vissza-*

fizetése (u. o. 1909). E Lexikonnak is munkatársa.

Baumgarten. 1. *Alexander Gottlieb*, német bölcsész, szül. 1714 júl. 17. Berlinben. megh. 1762 máj. 26. Odora-Frankfurtban, ahol a filozófia tanára volt. A Leibniz-Wolf-féle iskolának egyik legkitünőbb férfi, tankönyveivel igen világosan formulázzák ez iskola tanítását, úgy, hogy Kant is többeket köztülük előadásainál vezérfonalul használt. Legnagyobb érdeme azonban, hogy az esztétikának, mint tudományak külön helyet adott a Leibniz-Wolf rendszerében; maga a szó „esztétika” is, mint e tudomány neve, tőle származik. Diktátumaiból keletkezett Meier S. F. műve: *Anfangsgründe aller schönen Wissenschaften* (3 köt. Halle 1754—1759), míg végre kiadta *Aesthetica acroamatica* c. művét (2 köt. Odera melletti Frankfurt 1730—1758), melynek befejezésében meggátolta a halál. Egyéb művei közül legfigyelemreméltóbb: *Metaphysica* (Halle 1719, 7 kiad. 1729, németre ford. Meier S. F. 1783). V. ö. *Abot*, A. S. B.-s *Leben und Character* (1765); *Schmidt* J., *Leibniz und B.* (1876).

2. *B., Hermann*, német történetíró, szül. Lessobraunschwoigi faluban 1825 ápr. 28., megh. Strassburgban 1893 jún. 19. Pályafutását 1848. mint gimnáziumi tanár kezdte meg Braunschwoigban, ahol 1850. lapot is szerkesztett. 1852-ben Heidelbergben Gorvinus és Häusser alatt történelmi tanulmányokat tett, azután Münchenben Bluntschlihal együtt a Süddeutsche Zeitungnál működött. 1861-ben a Karlsruhei műgyotemen a történelom és irodalom tanára lett, 1872 óta pedig a strassburgi egyotemen működött. Főbb munkái: *Geschichte Spaniens vom Ausbruch der französischen Revolution bis auf unsere Tage* (Leipzig 1865—71, 3 köt.), és *Geschichte Karl des Fünften* (Stuttgart, 3 kötet); *Vor der Bartholomäusnacht* (1882); *Über Sleidans Leben u. Briefwechsel* (1878); *Jakob Sturm* (1876); *Gorvinus und seine politische Überzeugungon* (1853). Itt azonfelül politikai röpiratokat, mint *Zur Verständigung zwischen Süd u. Nord* (1859); *Partei oder Vaterland* (1866); *Der deutsche Liberalismus* (1867); *Wie wir wieder ein Volk geworden sind* (1870). Varrontrapp adta ki összegyűjtött kisebb dolgozatait Hlistor- und politische Ansätze u. Reden c. alatt (Strassburg 1894).

3. *B., Konrad*, kinek tiszteletére Svájcban Alzellenbon kápolnát emeltek, a mouda szerint egyszerű földműves volt. 1306. megölté Wolfenschless eszáríri bírót, mert feleséget becsületlen megérettet.

4. *B., Michael*, német prot. teológus, szül. Haldorfban (Holst-in) 1812 márc. 25., megh. Rostockban 1889 júl. 21. 1850-ben a teológia reudes tanára lett Rostockban. Teológiáját főleg Luther és Schleiermacher tanaira alapította; különben önálló vallásos meggyözödése volt. Szorosan bibliahívő, de másrészt mindannak, ami egyházaralmi, ellonsége. A fő egyházi tanácsal esakhamar meghasonlott. Midőn egy lolkoszi gyűlésen többek közt azt a vizsgakérdést is felvetette, hogy vajjon egy forradalom jogosultságát a szentírásból ki lehet-e magyarázni; a teológiai vizsgálóbizottságból elhoesították (1856 nov. 5.) s 1858. tanari

állásait is megfosztották. Ez tígyre vonatkozó iratokról perbe fogták és sajtóvétség miatt részben fogságra, részben penzbüntetésre ítélték két ízben is. Különben Rostockban élt s irataival és nyilvános előadásával folyton a német evang. egyház ügyalakításán fáradozott. Ir. teológiai kommentárt, megltrá az apostolok, majd Jézus történetét, Ir. Schlehlemacherről, Lutherról s több egyház-történelmi előadást tartott. Megltrá önéletrajzát is, melyet Kielben 1891. két kötetben Studt adott ki 1877-ig főkepviseelője volt a biblia-hívó irány-nak a prot. egyesültheben. V. ö.: Der Protestanten Verein, ein Panier im deutschen Reich (Berlin 1871).

5. *B., Otto*, német prot. teologus, *B. Hermann* történetirő és publicista fia, szül. Münchenben 1858 jan. 29. Teol. tanár Kielben. Művei: Herders Anlage und Bildungsgang als Prediger (Halle 1888); Bismarcks Stellung zur Religion und Kirche (Tübingen 1901). Lásius halála után sajtó alá rendezte a Lehrbuch der evang.-prot. Dogmatik-nak meg a szerző által teljesen átdolgozott harmadik kiadását. 1892—1900-ig szerkesztője volt a Bassermann és Ehlers által alapított Zeitschrift für praktische Theologie-nak, majd 1901 óta ennek folytatását: Monatschrift für die kirchliche Praxis (Tübingen u. Leipzig) szerkeszti. Legújabb műve: Carlyle und Goethe (Tübingen 1906), mely 15 felelv. áll.

Baumgarten-Crusius, Ludwig Friedrich Otto, német prot. teologus, szül. Merseburgban 1788 júl. 31., megh. Jenában, hol teol. tanár volt, 1843 máj. 31. Művei: Lehrbuch der christlichen Sittenlehre (Leipzig 1826); Lehrbuch der christlichen Dogmengeschichte (u. o. 1832, 2 köt.); Compendium der christlichen Dogmengeschichte (u. o. 1840—46, 2 köt.); Theologische Auslegung der Johanneischen Schriften (Jena 1843—45, 2 köt.).

Baumgartner Norbert (az irodalomban tévesen *Braun Norbert*), magyar kapucinus barát, ol-tárképfestő, mecénása Klimó György pécsi püspök megbízásából 1751—1777 közt ol-tárképeket festett magyar templomok számára, amelyekben Maurer Hubert bécsi művész volt segítségére.

Baumgartner, I. Alexander, nem. irodalom-történetirő, szül. St. Gallenben 1841 jún. 27., megh. 1910 szept. 5. 1860 óta a Jézus-rend tagja; Német-, Dán- és Angolországban működött mint tanár; a rendnek Németországból való kiutasítása óta Exaetenben Németalföldön élt. Igen sokat írt: fő művei: Longfellow's Dichtungen (1878); Reisebilder aus Schottland (1884); Island und die Faröer (1889); Durch Skandinavien nach St. Petersburg (1890); Joost van den Vandel (1882) -tb., de legnagyobb feltűnést keltett két irodalom-történeti műve: Lessings religiöser Entwicklungs-gang (1877) és Goethes Leben u. Werke (1885, 3 köt.), melyekben e két nagy írót az ultramontanizmus álláspontjáról érkeletelen és silány embereknak iparkodik föltüntetni. Utolsó nagy műve: Geschichte des Weltliteratur (1897—1911., 6 köt., fejezetlen maradt). Nagytudású férflú, kinek műveit vonzó előadás, de felekezeti elfogultság is jellemzik.

2. *B., Andreas*, báró, osztr. államférfiú és tudós, szül. Friedbergben, Csehországban 1793 nov. 23.,

megh. Hietzingben 1865 júl. 29. Előbb Olmützben a természettan tanára volt, 1833. a bécsi állami porcellángyárnak s utóbb a dohánygyárnak igazgatója lett. Erdemot szerzett 1846 óta a villamos távírdák felállítására terén, 1847. pedig a vas-úti építkezések igazgatója lón. A Pillersdorff-miniszteriumban elvállalta az ipar, a közmunka- és építkezés miniszteri tereát (1848). Kereskedelmi miniszter volt 1851—55; az utolsó évben azon-felül a pénzügyminiszteri tereát is kezelte. 1854-ben bárói rangra emelték, elnöke lett a bécsi tud. akadémiának, 1861. pedig az urakházának tagja. Művei: Ariometrie (Wien 1820); Naturlehre (3 köt. 1823); Anleitung zur Heizung der Dampfkessel (1841); Unterricht im Tabaksbau (1845); Mechanik in ihrer Anwendung auf Künste und Gewerbe (1824). V. ö. *Schrötter Andreas*, Freiherr v. B. (Wien 1866).

3. *B., Gallus Jakob*, svájci államférfiú és történetirő, szül. Altstättenben 1797 okt. 18., megh. St. Gallen-ban 1869 jún. 12. Miután hazánkban, Revneben 1817—19. nevelésközdött és Bécsből összeesküvés ürügye alatt kiutasítottat, hazatért és tagja lett a st.-galleni nagy tanácsnak. 1826-ban első titkár lett és 1831 óta kantenját a szövetségi tanácsban képviselte. Eleintén a szabadelvű pártnak velt hlve, utóbb azonban az ultramontán pártcho szögödött. Die Jesuitenfrage e. művével annyira magára vonta ellenfeleink gyűlöletét, hogy 1847. ki kellett lépnie a kormányból. 1859-ben ugyan újra kormányra került, de 1864. a győztes szabadelvűek végképen kibuktatták. Művei: Erlebnisse auf dem Felde der Politik (Schaffhausen 1844); Schweizerspiegel (Zürich 1866., 4 kötet); Geschichte des Schweizerischen Freistaates und Kantons St.-Gallen (u. o. 1868—1890, 3 köt.). Saját fia, B. Alexander zeusita írta meg életrajzát: Gallus J. B., Landammann von St.-Gallen u. die neuere Staatsentwicklung der Schweiz. 1797—1869. (Freiburg 1892).

Baumgartner, Karl Heinrich, német orvos-tanár, szül. Pforzheimban 1798 okt. 21., megh. Baden-Badenban 1886 dec. 11. Orvosi tanulmányait Tübingenben és Heidelbergben végezte. 1824—1862-ig a freiburgi egyetemen a belgyógyászat tanára volt. B. már 1830-tól foglalkozott fejlődéstanai problémákkal is. Igen sok orvosi és szépirodalmi értekezés maradt hátra tőle; nevezetesebb művei: Lehrbuch der Physiologie (1853); Nähere Begründung der Lehre von der Embryonalanlage durch Keimspaltungen (1854); Die Weltzellen (1875); Naturreligion (1868); Natur und Gott (1870).

Baumhauserit, Ásv., a szulfosók csoportjából. 4PbS.3As₂S₃; egyhajlású rendszerű, fémfényű, ólom-acélszürke kristályokban fordul elő Binnenthalban (Svájc).

Baumhorn Lipót, építész, szül. 1860 dec. 28. Kisbőren, építészeti tanulmányait a bécsi műegyetemen végezte. 1888-ban építette első önálló művét, az esztergomi zsinagógát s ettől fogva hazánkban jóformán specialista lett a zsinagóga-építésnek. Ilyfajta műveinek száma eddig 18, köztük az újvidéki, temesvári, szolnoki, budapest-áréna-úti stb. és a szegedi, amely a legnagyobb a monarchiában. Más művei: az áll. fels. leányiskola

és a tőzsdepalota Temesvárott, a szeged-esongrádi takarékpénztár Szegeden, stb.

Bäumker, I. Klemens, német filozófus, szül. Paderbornban 1853 szept. 16. 1879-beu u. o. a filozófia tanára, előbb a borzólói egyetemé, 1898. Bonnban, 1903 óta Strassburgban. Művei: *Des Aristoteles Lehre von den äusseren und inneren Sinnesvermögen* (Paderborn 1877); *Das Problem der Materie in der griechischen Philosophie* (Münster 1890); *Avencebrolis (Ibn Gabirol) Fons vitae ex Arabico in Latinum translatus* (Münster 1892). G. v. Hertlinggel együtt 1891 óta kiadja a *Beiträge zur Geschichte der Phil. des Mittelalters* című becses vállalatot.

2. B. Wilhelm, német kat. teológus és zenetudós, szül. Elberfeldben 1842 okt. 25., megh. 1905 márc. 3-án. 1892 óta plébános Rurichban Aachen közelében. Főműve a *Meister Seveur* által csak megkezdett s nagy anyaggyűjtéményeul a XVIII. sz.-ot felölélő 3 kötetes *Das katholische deutsche Kirchenlied in seinen Singweisen*, von deu frühesten Zeiten. Kisebkek: *Palestrina* (1877); *Orlandus de Lassus* (1878); *Zur Geschichte der Tonkunst in Deutschland* (1881); *Der Todtentanz* (1881) stb. Része volt *Ambros* nagy zenetörténetében, egyházi lexikon, zenei folyóiratok stb.-ben.

Baumkircher András, előbb III. Frigyes császár, utóbb Hunyadi Mátyas király pártmberé és szoldosvezére, szül. Wippachban (Krajna) 1420 előtt, megh. Grácbn 1471 ápr. 23. Ifjúságát III. Frigyes udvarában töltötte, akinek megbízásából Szalónak (Schlaiming) vasvármegyei birtokot kezelte. 1452. a császárt az elégtelen rendek ellen Bécsűj helyben megvédte, minek jutalmául Frigyes Pozsony várkapitányának tette meg. 1453-ban azonban Cilloi Ulrik oldalán találjuk, majd V. László szolgálatába szögödött és a császár birtokait pusztította. László halála után ismét kibékült a császárral, kinek nemesak a magyar királyválasztásnál és az azt nyomn követő magyar háborúban, hanem a fölkelő bécsi polgárok leveretése alkalmával is (1462) nagy szolgálatokat tett. Jutalmul ismét magyarországi zálogbirtokot kapott. Helyzete mindazonáltal ez idő óta kényesebb lett: a császár szolgálatában állva, Magyarország nagybirtokosa volt. Mint az elégtelen stájer nemesség vezére, mind jobban Hunyadi Mátyasához hajlott, kinek hűbérese is lett és két ízben kelt föl a császár ellen (1467 és 1469). Ez évben Fürstenfeld mellett döntő győzelmet vívott ki. Csak 1470. békült ki a császárral, de midőn III. Frigyes császár és Mátyas király közt 1470. kenyértörésre került a dolog, a császár mindonáron meg akar szabadulni veszedelmes hűbéresétől. E célból menlevél átküldése mellett társaival együtt Grácba esalta és ott 1471. megérkezése napján kivégeztette, Tetemét Szalónakra vitték. Fiai: Vilmos és György magyar szolgálatba léptek és tovább harcoltak Frigyes császár ellen. Velük kihalt a család. V. ö. *Krones* eikkét: *Allg. Deutsche Biogr.* II. köt.: *Krones*, Andr. B. (Graz 1896); *Századok*, 1874. 669.

Bäumler János András, szül. Pozsonyban 1847 febr. 21. Elemi iskoláit és a reáliskola első osztályát Pozsonyban végezte, de mivel atyja a további iskoláztatását megtagadta. 1860. atyja üzletének

kötélkébe lépett, amelynek 1872—1901. vezetője is volt. Tudomány iránti szeretete miatt azonban teljesen a botanikának szentelte életét és a magyar flóra gombáinak felkutatásán fáradozott. Nagy gyűjteménye 1903 óta a Magyar Nemzeti Múzeum birtokában van. Felfedezései révén korunk legnagyobb tudosaival áll összeköttetésben. Fontosabb munkái: *Notiz über Rhynchostegium rotundifolium* (Öst. bot. Zeitschr. 1880); *Moosflora von Pressburgs Umgebung* (u. o. 1884); *Mykologische Notizen*. Hedwigia (1885); *Beiträge z. Kryptogamenflora des Pressburger Comitatos «Pilze»*, Verh. des Vereins für Natur- u. Heilk. zu Pozsony (Pozsony 1887, 1890, 1896, 1902); *Fungi Schemnitziensis*, Verh. d. zool. botan. Ver. (Wien 1888, 1890, 1891); *Mykologische Fragmente*, Ann. d. k. k. Nath. Hofmus. (u. o. 1899). Tizenegy fajnövényt neveztek el róla.

Baumstark, I. Eduard, német politikus és nemzetgazdasági író, szül. Sinzheimban 1807 márc. 28., megh. Greifswaldban 1889 ápr. 8. 1838 óta tanár volt a greifswaldi egyetemen, 1848. tagja a porosz nemzetgyűlésnek s 1850—52. a porosz első kamarában Manteuffel politikája ellen küzdött; 1859-től a porosz urakházának volt nemzeti szabadelvű tagja. Főbb munkái: *Sully's Verdienste um das französische Finanzwesen* Maunheim (1827); *Staatswiss. Versuche* üb. Staatscredit (Heidelberg 1833); *Kameralistisches Encyclopädie* (u. o. 1835); *Volkswirtschaftliche Erläuterungen* z. Ricardo's Grundgesetze d. Volkswirtschaft (1838); ezt 1837. Ricardo német fordítása előzte meg (2. kiad. 1877); *Über staats- und landwirtschaftliche Akademien* (1839); *Einleitung in das wissenschaftliche Studium der Landwirtschaft* (1858) stb.

2. B., Reinhold Ludwig, német író és politikus, szül. Freiburgban 1831 aug. 24., megh. Maunheimban 1900 jan. 25. Jogot végzett és 1884 óta törvénytudó tanácsos volt szülővárosában. A vatikáni zsinatot Gedankeu irates Protestanton (1868) e. ultramontan szemléletű írást üdvözölte (magyarul: *Egy protestáns gondolatai az egyesülésre felhívó pápai kiboacsátvány fölött*. *Eperjesy* Ferenc, Eger, 1869. Erseki liceum), mire 1869. a kat. hitre tért és a badeni képviselőházban a kat. érdekeket lekésen képviselte. De a francia-német háború után az állam érdekeit védte s heves összeütközésbe került a kat. párttal, mire a politikai élet terét elhagyta. Munkái legnagyobb részét Spanyolországra vonatkoznak: *Mein Ausflug nach Spanien* (1869); *Philipp II.* (1875); *Barth. de las Casas* (1879) és *Die spanische Nationalliteratur* (1877). Számos politikai rópiratának fő gondolata, hogy német hazafiság és kat. hűség jól összehérnek. — Öccse, **B., Christian** (1839—90), prot. lelkész, egy Christliche Apologetik munkának a szerzője.

Baumüller, Bernhard, I. *Baumeister*.

Baunscheidtizmus. elavult orvoslási mód, melyet Baunscheidt Károly mechanikus eszelt ki és ajánlott mindonféle betegség gyógyítására. A B. abból állott, hogy e célra készített műszerrel, mely a köpölyöző esapantóhoz hasonlólt, sok sekély tűszúrást készített a bőrön. E szúrások helyét izgató szerrel (krotonolajjal) kenték be, ami gyuladást okozott. E gyuladástól várták mélyen fekvő betegségek elterelését a bőr felé.

Baur, I. Albert, német festő, szül. Anchenben, 1885. júl. 7., megh. 1906. máj. 7., eleinte Düsseldorfban, majd Schwind vezekere alatt Münchenben tanult. Már korán nagy sikereket aratott történelmi tárgyú, romantikus folklórú nagy képeivel (Keresztény vertünk a római császári kortán, 1870, Düsseldorf, Kunsthalle) és utóbb is főleg az antik és középkori életből és történetből merített, korában igen népszerűkké vált képeket festett. Kiemelendők az acheni városház lépcsőházában levő történelmi falkép, a düsseldorfi városházban levő falkekpek stb.

2. B., Ferdinand Christian, az új tübingeni iskola alapítója, a német protestáns teológusok egyik legjelesebbje. Szül. a sváb földön, Schmieben, Gammstatt közelében 1792. jún. 21., megh. 1860. dec. 2. Előbb Blaubeurenben tanult, majd 1809 után Tübingenben. 1817-ben a blaubeuroni alsóbb szeméniáriumbhoz neveztek ki tanárnak, hol Schleiermacher hitasa alatt írta egyik maradandó becsü művét: *Die Symbolik und Mythologie* 1824., mely nevét ismertté tette: ennek köszönhető, hogy a Bengel halála után újraszervezett tübingeni egyetemhez meghívott tanárnak 1826., hol haláláig működött. A manicheizmusról és gnóziusról kibocsátott nagyobb szabású műveivel vonta magára a figyelmet. B. és az új tübingeni iskola neve azonban a bibliai kritikával van különösebben összeforva. Pál apostol úgynevezett pástori leveleinek vizsgálataival kezdte ezen működését, majd az evangéliumokat veszi kritikai boncoló kése alá, kimutatni törekedvén, hogy a Pál neve alatt ismert levelek közül a legfőbbet nem ő írta, azok nem valódiak s a többi apostoli levéllel és az apostolok eslekedeteiről írt könyvvel együtt non az apostoloktól származnak, hanem a II. sz.-ban keletkeztek. Az evangéliumok közül legrégibb a Máté; Márk evangélioma már későbbi, s János evangélioma a II. sz.-ban keletkezett, s már a gnosztikus, montanisztikus és a szentháromsági tan felett megindult vitákra is tekintettel van. A bibliai kritika mellett sokat foglalkozott B. az egyháztörténelemmel, kivált munkásságának harmadik (1848–60-ig terjedő) szakában. Főbb művei: *Paulus, der Apostel Jesu Christi. Sein Leben und Wirken, seine Briefe und Lehre* (Stuttgart 1845); *Kritische Untersuchungen über d. kanonischen Evangelien, ihre Verhältnisse zu einander, ihr Charakter u. Ursprung* (Tübingen 1847); *Die christl. Lehre von der Dreieinigkeit und Menschwerdung des Gottes* (u. o. 1841–43); *Lehrbuch der christl. Dogmengeschichte* (Stuttgart 1847); *Die Epochen der Kirchengeschichtschreibung* (1852); *Das Christenthum u. die christliche Kirche in den 3 ersten Jahrhunderten* (Tüb. 1853); *Die christl. Kirche vom 4. bis 6. Jahrhundert* (u. o. 1859); *Die christl. Kirche des Mittelalters* . . . (u. o. 1861) stb. Hátrahagyott irataiból kiadatott: *Kirchengeschichte d. neueren Zeit* (XVI—XVIII. század, Tüb. 1863); *Kirchengeschichte d. XIX. Jahrhunderts* (u. o. 1862). Három munkája magyar nyelven is megjelent a Protestáns teológiai könyvtárban, ú. m.: *A keresztény egyház a IV., V. és VI. századokban*, ford. Keresztvári Sándor (Budapest 1879); *A középkori ker. egyház*, fordította dr. Kovács Ödön (u. o. 1882); *Az őskeresz-*

tényiség történelme. Ford. Dósa Dénes és Jesko Lajos (u. o. 1874, Franklin).

3. B., Franz, német orvász, szül. 1830. márc. 10. Lindenfelsben, megh. 1897. jan. 2. 1855-ben a weisswasseri erdészeti intézet tanára lett. 1864-ben tanár Hohenheimban, 1878. Münchenben, Németországban ő adott ösztönzést az erdészeti kísérleti állomások szervezésére egy 1868. írt riportjával. Egyéb művei: *Die Holzmesskunst* (Berlin 1891, 4. kiad.); *Lehrbuch der niederen Geodäsie* (u. o. 1895); *Die Fichte in Bezug auf Ertrag* (1876); *Die Rotbuche* (1881); *Handbuch der Waldwertberechnung* (1886). 1879 óta a Forstwissenschaftliches Zentralblattot adta ki.

4. B., Georg, zoológus, szül. 1859. jan. 4. Weisswasser-ben (Csehország), megh. 1898. jún. 25. Münchenben. Amerikának különböző egyetemein működött mint tanár, életének utolsó éveiben a chicagói egyetemen volt a paleontológia professzora. Nevét a Galapagos-szigetokra rendezott eredményes expedíciójával tette ismertté s e szigetek florájából és faunájából rendkívül becses anyagot gyűjtött össze. Sokat foglalkodott összehasonlító anatómiai és fejlődéstani tanulmányokkal; közülük különösen becsesek a kéz- és lábtörszontokról szólók.

5. B., Gustav, német protestáns teológus és kiváló egyházi szónok; szül. Hammlachban 1816. jún. 14., megh. Lipcében 1889. máj. 22. 1861-ben Hamburgba hívták meg lelkésznek, hol mint jeles szónok lett ismeretössé. Jelesebb művei: *Erklärung des Propheten Amos* (Giessen 1847); *Geschichte der alttestamentischen Weissagung* (1861, bevégzetlen mű). Írt homilétikai és több neveléstani művet is, melyek közül egyik: *Die christliche Erziehung* (Stuttgart 1892, 2 köt.) halála után adatték ki.

6. B., Hans, svájci szobrász, szül. Konstanzban 1829. febr. 26., megh. 1897. jún. 5. Münchenben és Karlsruheban tanult és hazájában, főleg szülővárosa számára sok emlékművet készített.

7. B., Karl Albert, német festő, szül. Münchenben 1851. júl. 13., megh. 1907. aug. 22. A müncheni akadémián Benezar Gyulának, Löffelnek és Dieznek volt tanítványa, utóbb majdnem egészen a tájképfestésre adta magát és eleinte főleg déli, később németországi tájakat is festett. Szép rajzaiból nagy sorozat van a müncheni grafikai gyűjteményben. A német művészek egyesületi életében vezetó szerepet játszott.

8. B., Wilhelm, német prof. teológus, B. Gustav testvére, szül. Lindenfelsben (Odenwald) 1826. márc. 16., megh. 1897. ápr. 18. Koblenzben. Népszerű iratai közül említendők: *Geschichts- und Lebensbilder . . . in den deutschen Befreiungskriegen* (5. kiad., Hamburg 1883, 2 köt.); *Das deutsche evangelische Pfarrhaus* (5. kiad., Halle 1903); *Loben des Freiherrn von Stein* (5. kiad., Berlin 1901). Ezekon kívül kisebb életrajzi Perthes Friedriehnek (2. kiad., Bremen 1880) és Arndt E. M.-nek (5. kiad., Hamburg 1882); *Lebensbilder aus der Geschichte der Kirche u. des Vaterlandes* (Bremen 1887) stb. Összegyűjtött iratai Halleban (1898—1901) jelentek meg.

Baus, Manuel Tamayo y B., spanyol drámaíró, I. Tamayo.

Bauschinger, 1. *Johann*, szül. 1834 jún. 11. Nürnbergben, megh. 1893 nov. 25. Münchenben, ugyanitt tanult és 1868—1893. a müncheni műegyetemen a technikai mochanika tanára volt, aki az általa megalkotott mechanikai laboratóriumban kifejlesztett üttörő munkásságával megalapította az építő- és szerkezeti anyagok technikai fontos tulajdonságainak vizsgálati módszereit, vagyis a technikai anyagvizsgálat tudományát (l. *Anyagvizsgálat*). Az általa összehívott konferenciákból alakult ki az anyagvizsgálók nemzetközi szövetsége, mely az anyagvizsgálati módszerek fejlesztését és egységesítését tűzte ki céljaul.

2. *B.*, *Julius*, német csillagász, szül. Fürthben 1860 jan. 28. Berlinben és Münchenben tanult, aztán asszisztens és obszervátor lett a müncheni csillagvizsgálóban, 1896. a csillagászat tanára, a csillagászati számító-intézet igazgatója Berlinben, 1909. pedig egyetemi tanár Strassburgban. Munkái: *Untersuchungen über die Bewegung des Planeten Merkur* (München 1884); *Über die Biegung von Meridianfernrohren* (u. o. 1886); *Erstes és Zweites Münchener Sternverzeichniss* (1890 és 1891); *Untersuchungen über die periodischen Kometen* 1889. V. (1892); *Untersuchungen über die astronomische Refraktion* (u. o. 1896); *Tafeln zur theoretischen Astronomie* (1901); *Die Bahnbestimmung der Himmelskörper* (Leipzig 1906).

Bausch und Bogen (ném.), olyan adásvétel, ahol a vevő több ingót átalányárért vesz meg, úgy amint az ingók éppen vannak. A B.-vételnek az a jellemző tulajdonsága, hogy a vevő — az eladó rosszhiszeműségét kivéve — nem tehet kifogást, ha az ingók mennyisége vagy minősége tekintetében tévedett. Több ingó adásvétel azonban magában nem B.-vétel, hanem csak akkor, ha a felek szándéka ilyen adásvétel kötése volt.

Bause, *Johann Friedrich*, német rézmetsző, szül. Halle a. S.-ban 1738 jan. 3., megh. 1814 jan. 5. 1766-ban állandóan Lipésében telepedett le és egyéb metszeteken kívül különösen sok aréket készített (részben Anton Graff festményei után) és ezzel nagy sikereket aratott. Kora sok kiváló emberének képmását B. metszetoi tartották fenn.

Bauszk, város Kurland orosz kormányzóság Mitau (ettől 40 km.-nyire) kerületében, az Aa partján, (1897) 6543 lak., akik sok gyümölcsöt termesztnek, gabonával és lennaggal élnek kereskedést űznek. 1812-ben York megütöközött itt az oroszokkal.

Bauszern Guido, az erdélyrészi szászok egyik vezérférfa, szül. 1839. Komáromban, régi osztrák katonatiszti családból. Politikával 1865 óta foglalkozik; eleinte több publicisztikai művet írt német nyelven, melyek a szászoknak a magyar állameszméhez való viszonyával foglalkoztak. 1872-ben a köhalmi kerület képviselővé választotta. Az országgyűlésen a szász csoport körében bizonyos tekintélyt szerzett. Nemzetiség-politikai folszólalásai azonban gyakran szenvedelmes vitákra adtak alkalmat. 1893-ban országos feltűnést keltő beszédét mondott az E. M. K. E. közgyűlésén. Egyeztető politikai szerepe jutalmul a szabad-

olvú kormány Fogaras vármegye főispánjává nevezte ki, mely állását 1908-ig viselte, mikor koncessziókra hajló politikai irányja miatt elveszítette a Wekerle-kabinet bizalmát.

Bauszern, *Waldemar*, zeneszerző, szül. 1866 nov. 29. Berlinben. Erdélyben nevelkedett, Németországban a berlini zenei főiskolán nyerte kiképezését. 1891-ben Mannheimban kezdte karnagyi működését, 1908 óta a weimari nagyhercegi zeneiskolának igazgatója. Több szimfónián és kamara-zeneszerzeményein kívül *Dichter u. Welt* (1897) és *Dürer in Venedig* (Woimar 1901), *Herbert und Hilde* (Mannheim 1902), *Der Bundschuh* (Frankfurt 1904) c. operákat írt.

Bautain (ejtsd: bôteñ), *Louis Eugène Marie*, francia bölcész és teológus, szül. Párisban 1796 febr. 17., megh. 1867. A strassburgi Collège tanára volt, hol csakhamar a Faculté des lettres filozófiai tanszékét is elfoglalta. 1822-ben szabadelvűsége miatt felfüggesztették állásától. Ekkor ragadja magával a kor teológiai áramlata, mely de Maistre, Lamennais stb. irataiból indul ki s 1823. a pápi rendbe lép. Bugzósága nagyon terítő hatásának bizonyul, tanári állását visszanyeri, kanonoknak és a kis szeminárium igazgatójának nevezik ki. De 1834. a strassburgi érsek pásztorlevelet intéz ellene, s B. fölig-meddig, inkább csak látszólag, visszavonja hibáztatott tanítását, majd Rómába megy, ahol a pápa fogadja. Ezután nem bántja az egyház. 1853-ban a párisi Sorbonne-on az erkölcsleológia tanárának nevezte ki, ahol haláláig működött. B. némileg Kantra támaszkodva azt tanítja, hogy az isteni kinyilatkoztatás egyedüli forrása minden bizonyosságnak vallási s erkölcsi igazságok dolgában s hogy e tekintetben az ész közreműködése egészen ki van zárva. Az ész dolga kifejezni az elveket, melyeket a szentírás nyújt. Elveti a filozófia tanításának skolasztikus módját (De l'enseignement de la philosophie en France au XIXe siècle, 1833, kiegészítve hagyatékából: De l'éducation publique en France au XIXe siècle, Paris 1876) s a maga elveit folytatá: Philosophie du christianisme, correspondances religieuses de Mr. Louis B., melyet tanítványa Bonnochose apát adott ki 1835. Egyéb művei: *Psychologie expérimentale* (1839); *L'esprit humain et ses facultés* (1889); *La philosophie morale* (1840); *La liberté et la religion considérées dans leurs rapport* (1848); *La morale de l'Evangile* (1855).

Bauta-kövek, l. *Megalitikus emlékek*.

Bautsch (*Budišov*), város Sternberg morva kerületi kapitányországban, a B. partján, vasút mellett, (1900) 4122 lak., dohánygyárral, vászonszővéssel, kőbányával.

Bautzen (vendül *Budyšin*), azelőtt Pólsó-Lausitz, most B. kerület székvárosa Szászországban, a Spree jobbpartján, egy magaslaton, (1905) 29,419 lak.; különböző iskolákkal, jelentékeny gyapjúiparral, dehány-, szosz-, gép-, sör-, bőr-, szivar-és papírgyárakkal, vasöntökkel. A régi falak maradványaitól körülvevő városból és a régi sáncok helyén alakított, szép sétateretek által elválasztott külvárosokból áll. Régibb épületek közt jelentékenyebbek: az Ortenburg kastély, amelyot I. Mátyás magyar király 1486. építtetett föl újra;

most hivatalok helye (a torony főkapuja felett Mátyás király híres szobra), a szép városháza; az 1441–97. épült, 94 m. magas toronnyal díszített Szt Péter templom, mely katolikusoknak és evangélikusoknak szolgálatában áll; újabbak a kaszárnyák, lőtőréségi épületek és iskolák. A Fleischmarkt-on áll I. János György választófejedelem emlékszobra (1867-ből). B. a szlávok városa volt, a X. sz.-ban került a németek uralma alá; Lausitz-csal egyúttal Mátyás király birtokában is volt. Újabb időben történelmi nevezetességévé az az ütközet tette, amelyben 1813 május 20. és 21. Napoleon az egyesült porosz-orosz hadsereget teljesen megverte. Ez utóbbiak 15,000, a franciák 25,000 embert veszítettek. V. ö. *Reymann*, Gesch. d. Stadt B. (B. 1902); *Randa*, Die mittelalterliche Baukunst B.-s (1905).

Baux, *Les* (ejtsd: ló-bó), község Bouches-du-Rhône francia départementban. Mellette egykor egy magas, moredek hegyen, Arlestól 18 km.-nyire, hatalmas vár állott, amely a középkor elején épült és amelynek bárói az arelati királyság történetében fontos szerepet játszottak; 1245. azonban meghódoltak Anjou Károlynak. Az erődöt 1631. Richelieu leromboltatta, de már ekkor a lábánál állott B. város; jelentőségét azonban a francia forradalomban elvesztette és most alig van több, mint 100 lakosa. Az erőd remjai máig is fennállanak. V. ö. *Cassonge*, Not. hist. sur la ville des B. (Nîmes 1844).

Bauxit (*Beauzit*), agyagos külsejű, vörös színű kőzet, amely agyagföldből, vasoxidból és vízből áll; többnyire kevés kvasav szennyezi. Belőle állítják elő az alumíniumot, ezért igen keresett kőzet. Nevét első jór ismert lelőhelye Baux (Arles mellett) után nyerte. Nálunk Bihar vmegyében találtak B.-szerű kőzeteket.

B. A. V. (lat.), rövidítése ennek: *bonis auspiciis* vagy *bonis avibus*, azaz: jó jellel, jó kilátással.

Bava, *Eusebio*, báró, piemonti tábornok, szül. Bereceliben 1790., megh. Torinóban 1854 ápr. 30. Részt vett I. Napoleon összes hadjárataiban. Azután piemonti szolgálatba lépett s 1840. báróvá, 1847. Alessandria kormányzójává lett. Az 1848-iki osztrák háberúban az I. hadtest parancsnoka volt. A góitói győzelmet B. vívta ki, ezért tábornokká nevezték ki. Rövid ideig hadügyminiszter is volt (1849), azután a gyalogság felügyelője. Albertino által készített szobra Terinóban áll. Műve: *Relazione delle operazioni militari della campagna del 1848* (Torino 1848).

Bavai (*Bayay*) (ejtsd: báváé), város Nord francia départementban, a Hongneau partján, vasút mellett, (1906) 1789 lak., vaskohókkal, részöntőkkel, márványbányával. A régi Bagacum, a nerkiek fővárosa, a rómaiak idejében belga Gallianak legkiválóbb helye volt. Attila 451. lerombolta és így fontosságát elvesztette. A rómaiak idejéből való romok máig is láthatók.

Bavaniste, nagyk. Temes vm. kubini j.-ban, (1900) 1324 házzal és 6683 lak. (közte 6058 szorb, 90 magyar, 391 német); iparegysület, gazd. ismételő iskola, gyógyszerház, takaréki- és hitelszövetkezet, szerb bank fiókja, gőzmalom, vasúti állomás, posta- és táviróhivatal, telefonállomás. Forrás fölé épített kápolnája is említésre méltó.

Bavard (franc., ejtsd: bávárá) a. m. fecesegő. **Bavaria**, *Bajorország* latin neve; *B.-szobor*, l. *München*.

Bavaroise (franc., ejtsd: bava-roáza) a. m. bajor, meleg ital, amely vízből, tofából, cukros tejből és narancsvirágnyedvből áll. Továbbá tejszínből és gyömmölesből álló hideg ételnek is a neve.

Bavay, l. *Bavai*.

Bavean, hollandus uralom alatt álló sziget Jáva és Borne között, 199 km² területtel. Legnagyobb magassága 660 m., földje indigó, gyapot és dohánytermelésre alkalmas. Endomikusi állata a *Corvus Kuhlii* és a törpe lónak egy fajtája. Külföldről 30,000 lakosa van, fővárosa Szangkapura, kikötő.

Bavenit (aszv.), hidroszilikát, Ca₃Al₂Si₆O₁₈H₂O; felharszúni, egyhájlású rendszerű eszlepos kristályú sugárrostos csoportokban termek gránit üregeiben Bavenón (Olaszország).

Bavono, község Novara elasz tartományban, a Lago Maggiore Ny.-i partján, a Berremai-szigetekkel szemben, (1901) 2502 lak., több szép nyaralóval; gránit-, rézbányákkal és környékén jó minőségű porcellánfölddel.

Bavenói ikrek (aszv.), l. *Földpátok*.

Bavier (ejtsd: bávjié), *Simeon*, svájci államfő, szül. Churban 1825 szept. 16., megh. Baselen 1896 jan. 27. 1845-ben mint mérnök telepedett le szülőföldjén, hol vasútépítéssel foglalkozott. Ő dolgozta ki a Splügenen át vezetó vasút első tervét. 1863-ban a svájci nemzeti tanács tagja lett, 1878. pedig a szövetségi tanácsba választották, melynek egyes osztályait sorra vezette. Mint alelnök az 1881. szept. Bernben tartott kongresszuson elnököt. 1882-ben Sváje elnöke lett. Hivatalos évének leteltével követnek ment Rómába. Irodalmilag is működött: *Die Strassen der Schweiz* (Zürich 1879).

Bavius Marcus és hozzá méltó társa, *Maeivius*, fűzfapecták, Heratius és Vergilius írgeyi és izléstelen bírálói. Az újabbkori epigramma-költészet is emlegeti B.-t, az izléstelen kritikaszter és versfaragó jelölésére.

Bavoche, *bavochure* (franc., ejtsd: bávós, bavo-súr), nem eléggé szabatosan és tisztán nyomtatott könyv vagy rézmetszet.

Bavolet (franc., ejtsd: —lé), a nermann földműves asszonyok fátyolszerű fejdíszre; később divatossá lett az úri rendnél is, mint a nyakba eső fátyolok egy formája.

Bavona, a Maggia mellékfolyója.

Baxter v. *Mai-Kassza*, jelentékeny folyó angol Uj-Guinea D.-i partján; bár terkolatánálzátenyek vannak, főlebb 500 tonnás hajók is járhatnak rajta. 1875-ben Mac Farlane hirtértő fedezte föl; Mac Gregor pedig 1890. keskeny tengoröbélnek tartotta.

Baxter, Amerikai szőlőfajta, mely a Vitis aestivalis és V. labrusca keresztezéséből származott; fürtje meglehetősen nagy, laza; bogyió kicsinyek, sötétkék. Későn érik. Direkt termő.

Baxter, 1. *Richard*, angol lelkész, szül. Rowtonban (Shropshireban) 1615 nov. 12., megh. 1691 dec. 8. Kídderminsterben (Worcestershire). Lelkészi hivatalt viselt s egyideig (1642 óta) tábori lelkész volt a parlamenti seregben. Nagy tovékenységet fejtett ki az angol egyház követői és a presbi-

teriánusok egyesítése érdekében, amiért is a restauráció után 1662. elvesztett hivatalát. A túlről parancskiadatása után mint prédikátor Londonban élt (1672). Mint tekintélyes nonkonformista lelkész 1685. hosszabb fogságbüntetést kapott. A Református lelképásztor e. iratában felállított ideált életében lehetőleg elérni iparkodott. Leghíresebb irata: A szentek örök nyugalma (London 1653. utoljára 1899). Összegyűjtött iratai: Practical Works c. 1827—30. 23 kötetben jelentek meg. Róla nevezik Angliában *Bacteriánizmus*-nak az enyhébb kálvinizmust, mely elismeri ugyan, hogy az embereknek csak egy előre meghatározott — kiváltszított — száma tarthat számot az üdvözülésre, de azt, hogy egyesek már a priori olkárhözásra volnának ítélve, tagadja. Magyarul megjelent: *Főhívás a meg nem tért emberekre*, hogy megtérjenek és úgy éljenek, amint egykor haláluk napján kegyelemre kívánnak találni. Ford. *Bauhofer* György (Rozsnyó. Év nélkül. Kovács Mihály, 2. kiad. Budapeston 1882).

2. *B., Robert Dudley*, angol nemzetgazdaságtani és politikai író, szül. Doncasterban 1827., megh. Londonban 1875 máj. 17. Londonban mint ügyvéd működött és 1866 óta a statisztikai egyetelnökségének volt tagja. Ismeretes az a számítása, melyet az angol nemzeti jövedelem megállapítására a jövedelmi adó alapján tett. Politikai iratai között is több a figyelemreméltó. Főbb munkái: *Railway Extension and its results* (1866); *The National Income of the United Kingdom* (1868); *Taxation of the United Kingdom* (1869); *English parties and conservatism* (1870); *National dobt* (1871).

3. *B., Thomas*, angol porcellánfestő (1782—1821); miniatűrjeit főm kivitelükért sokra becsülik. V. ö. *Lewis* C. T., Th. B., Colour Printer (London 1908).

Bacteriánizmus, I. *Baxter* (1).

Bay (ludányi), régi magyar család. Tagjai közül az első, történelmi szerepet játszó *Barnabás* 1453 körül élt. A család 1549. nyerte nemességét I. Ferdinánd királytól. *B. Ferenc* részt vett 1552. Eger védelmében s vitészsége által kitüntette magát. Mikor ugyanis Arszlán bég javában ágyuztatta a várat, B. több-magával kirohant a várból, a törököket az ágyuk mellől elűzte s beszegezte az ágyukat. A Szapolyaitól ostromolt Erdőd segítségére Schwendl Lázár B.-t és Zoleméri Miklóst küldte. B. a Szapolyai segítségére jövő törökök közt nagy pusztítást vitt végbe, a várbellek azonban szabad olmenetel kikötése mellett feladták a várat. Midőn azonban a várból már kimentek, a felbőszült törökök felkoncolták őket, úgy hogy B. csak nehezen tudta megmenteni életét. *B. András* szintén részt vett Eger védelmében, később szakai várkapitány lett s mint ilyen gyakori kirohanásaival nyugtalanította a Szapolyai F. Zsigmond pártjait. Mikor Szapolyai Tokajnak vette útját s útközben Zsóka előtt megállapodott, hogy Bayt felelősségre vonja, a várbeli német őrség fellázadt ellene és Bayt bilincsekbe vonve vitték Szapolyaihoz, ki ezért szabad olmenetelt engedett nekik. *B. Mihály* 1682. munkácsi várkapitány, Thököly hive, ki elkísért Nikomédiába s ki követölt küldte az 1705-iki szécsényi országgyűlésre. Ez időből naplót írt (kiadta

Thaly Kálmán a Monumenta Hung. Hist. Scriptores című sorozatának XXIII. kötetében 1868). Tatórszági követéségről (1705—6) szintén napló maradt reánk (*Thaly* a Századokban, 1873.) *B. István*, naplóról, Mihály fia, szül. 1676., megh. 1742. Egy 240 lapnyi eredeti emlékkönyvet hagyott hátra *Memoriale diarium* címmel, melyben a családi oseményeken kívül a bökényi (ahol lakott s hol birtoka volt) ref. egyház akkori viszonagságait és egyéb történelmi és művelődéstörténeti fontos adatokat is találunk feljegyezve. Különösen élénken írja le az 1717-iki tatarjárás-t.

B. Ilona, a magyar történelmi társaság bökéző pártolója. 2020 frtnyi alapítványt tett e társaság javára, azonfelül több ízben pályadíjat tűzött ki. Családja történetével foglalkozik. Irodalmi kedvtelése mellett, magyar urasszony módjára, kitűnően vezeti gazdaságát, áldozatkészsége tette többek között lehetővé, hogy a Magyar Történelmi Társulat megbízásából II. Rákóczi Ferenc életrajza Márki Sándortól három díszesen kiállított kötetben napvilágot látott.

Bay Mihály, I. *Bajus*.

Baya Honda, I. *Goajira*.

Bayamo v. *San Salvador*, város Kuba sziget K.-i részén a B. partján, (1899) 3022 l.

Bayard (ejtsd: bajár), I. *Jean François Alfrède*, jóhírű francia vígjátékíró, szül. 1796 márc. 17., megh. 1853 febr. 20. Első műve: *La reine de seize ans* (1828) nagy sikert aratott. Későbbel vetto Scribe unokahúgát, ki pártját fogta. Összesen vagy 200 darabot írt. Főbb művei: *Le gamin de Paris*; *Le père du débutante*; *Les premiers armes de Richelieu*; *Le vicomte de Letorrières* (Konti Eleven Ördög című operettjéhez ozt használta szöveggönyvül). A Donizetti-féle *La fille du régiment* (Az ezred leánya), című magyarra is lefordított operának ő írta a szöveggönyvet (1840). Színművei (Théâtre) 1855—59-ig 12 kötetben jelentek meg. Magyar fordításban megjelentek még: *Agg színész és leánya*. Ford. *Nagy Ignác* (Pest 1843. Színmitár IV. köt.); *A párisi naplopó*, vígj. 2 felv., ford. *Nagy Ignác* (u. o.); *Ném és hivatalom*, vígj. 3 felv.; *Jer ide*, vígj. 1 felv., fordította *Fáncsy* Lajos (Kolozsvár 1842. Kir. lyceum betűivel); *A cárnó foglya*, vígjáték 2 felv., ford. *Ujházy* Ede (Budapest 1875. Nemzeti Színház könyvtára 78.).

2. *B., Pierre du Terrail, chevalier de*, a «chivalier sans peur et sans reproche» («a félelem és gáncs nélküli lovag»), szül. Bayard várában, Grenoble vidékén 1476 körül, megh. 1524 ápr. 20. Előbb szavójai Filíp herceg, utóbb VIII. Károly francia király szolgálatába lépett, kit 1495. a nápolyi hadjáratba követett. Csodálatreméltó bátorsággal küzdött nevezetesen Fornuovo mellett, amiért Károly lovaggá ütötte. Ezután a novarai ütközetben és Nápolyban (1503) harcolt a spanyolok ellon. A Gariglianon át vezetó hidat megnagában védelmezte 200 lovas ellon. Vonosa város védelmezése közben szintén dicsőségöt szerzett nevének. 1507-ben a genuaiak ellon, 1509. Agnadollónál küzdött. Midőn XII. Lajos II. Gyula pápával meghasonlott, B.-t küldte segítségül. Mikor a grófoknak és a forrai hercegek B. ütközetben el akarta fogni Gyula pápát, de ez a terve

nem sikerült. 1512-ben Bresela előtt súlyosan megsebesült, 1513. a Gulnagato melletti csatában pedig az angolok elfogták, de Miksa császár és VIII. Henrik angol király parancsára váltságdíj nélkül szabadon bocsátották. 1514-ben a Dauphiné kormányzójává nevezték ki. Ezután I. Ferenc királyt Olaszországba kísérte, hol 1515. Marignano mellett oly dicsőségesen hadakozott, hogy a király tőle, mint a hadsereg legmögébb tagjától kérte és fogadta a lovagvá utótest. 1521-ben B. Mezőerést védelmezte meg V. Károly serege ellen. Midőn 1524. a Sesián való átkelést védelmezte, egy gályo lütkerinecét összezúzta. B. ekkor egy fának támaszkodott s arcaát az ellenség felé fordítva, meghalt. Holttestét bebalzsamozták és Grenobloba vittek. Életo történetét megírta *Champion* (1525) és titkára Jacques *Joffrey* (1527); újabban kiadták: *Delandine de l'Esprit* (1842); *Poirier* (1889) stb.

Bayard (ejtsd: béári), *Thomas Francis*, amerikai államfőrnök, szül. Wilmingtonban (Delaware) 1828 okt. 29., megh. Dedhamben 1898 szept. 28. Kereskedősegéd volt New-Yorkban, de 1848. jogi tanulmányokra adta magát és 1851. ügyvéd lett. 1868. a szenátusba jutott, 1881-ben pedig a szenátus elnöke lett. Köztársasági elnökjelölt volt 1880. és 1881.; Cleveland elnöksége alatt pedig 1885. mint államtitkár működött és azután Londonba ment követnek. V. ö. *Spencer E.*, Public life and services of Thomas F. B. (New-York 1880).

Bayard de la Vingtrie (ejtsd: bajár de la veñtri), *Paul Armand*, francia szobrász, szül. Párisban 1846 máj. 22., megh. 1900 máj. 2. Guillaumenak és Cavelleriek volt tanítványa. Legjobb művei: Kígyóbüvölő (1877, a párisi Parc Monceau-ban); François Lemoine festő szobra (Páris, Hôtel de Ville); Coysevox szobra Lyonban; Pandora-szobor a párisi Galliéra-múzeumban; Camargo táncosnő mellszobra stb.

Bay-City (ejtsd: bé-sziiti), az ugyanily nevű county főhelye Michigan amerikai államban a Saginaw jobbpartján, vasút mellett, (1900) 27,628 lak., jelentékeny fűrészmalomokkal és fakereskedéssel.

Baye, *Amour Auguste Louis Joseph*, Bortheol báró, Saint-Laurens grófja, archeológus és utazó, szül. 1853. Párisban. A Petit Morin völgyében levő prehisztórikus barlangok feltárásával már tizenkilenc éves korában ismertette tette nevét. Később még több régi sírmezőt ástott föl. 1880-ban összefoglalta feltárásainak fő eredményeit az Archéologie préhistorique c. munkájában. Igen sok tanulmányutat tett Európában, nevezetesen Dániában, Svédországban, Angolországban, főleg az ő angolszászok maradványait kutatva, amiről külön munkában számolt be: *Epoques des invasions barbares, industrie anglo-saxonne* (1889); hasonló tanulmányt írt olaszországi útjáról: *L'industrie longobarde*. Ugyancsak tanulmányozta a népvándorlások korát Magyarországon, továbbá Oroszországban és Ázsiában, ahol igen sok helyet járt be. Utazásainak eredményeit külön-külön munkákban tette közzé.

Bayee-balzsam (név.), a Commiphora Stockeriana Engl. növény Kelet-Indiából származó lágy gumityantája.

Bayer, 1. *János*, filozófiai író, szül. Eperjesen 1630 körül, megh. 1674 máj. 14. Tanulmányait

Eperjesen elvégezvén, 1653. városi segélyvel Wittembergbe ment az egyetemre. Tanulmányait befejezván, Eperjesre hívták meg tanárnak. Később az eperjesi liceum rektora lett, de perkolodó természete miatt 1666. elmozdították; ekkor a besztrezobányai ev. gyülekezet hívta meg papjánul. Mint ilyen adta ki Wittembergben 1667. eddigi bölcseleti iratainak összefoglalását: *Summariae decisionis metaphysicae publicis disputationibus exhibitae* o. művét. Besztrezobányáról a megsértett jogsúiták támadásai következtében hamarosan távezásra kényszerítvén, szepesváraljai pappá lett. Midőn a protestánsok tíz éves nagy illdözése kitört 1672., a szepesi városi papok 1674 ápr. 13. a szepesváraljai kiküldött bíróság elé képviselőjüktől és szónokukul öt küldtették. Az ítélet mindenikre kimondta a hivatalvesztést és száműzetést. V. ö. *Czwiltinger D.*, Specimen Hungariae literatae stb. I. R. (Frankfurt 1711); *Hoványi E.*, Memoria Hungarorum st. I. R.; *Klein J. S.*, Nachrichten von Lebensumständen u. Schriften evang. Prediger (Loipzig u. Ofen 1789); *Hörk J.*, Az eperjesi ev. kollég. tört. (Kassa 1896—97).

2. *B. József Ágost*, Görgey táborparancsnok főnöke, szül. Pesten 1821 márc. 19., megh. Glocchenborgben 1864 jún. 11. Iskoláit a bécsi katonai mérnöki akadémián végezte. Miután egy ideig mint a kadétiskola tanára működött, 1843. elhagyta a szolgálatot. A szabadságharc kezdetén a honvédek közé lépett, ahol csakhamar magára vonta Görgey figyelmét, aki a vécei proklamáció után a feldunai hadseregnél őt nevezte ki táborparancsnokká és Puzshtelnik helyett. A híres téli hadjárat terve, mely a bánayvárosokon át kivitte a sereget az ellenség köréből és előkészítette a későbbi diadalmakat, tőle eredt. Buda ostromának terveit is ő dolgozta ki. Görgey sokáig nagy bizalommal viselkedett iránta, de a többi honvédtáborok árnyékodása miatt nem nagyon szerette s az utolsó időben Görgey is elfordult tőle. Világosnál ő is fogságba jutott, a hadi törvényszék halálra ítélte, de e büntetést 18 évi várfogságra változtatták. Nem sokkal Haynau bukása előtt, 1850 júniusban kiszabadult. *Némegy József* álnéven megírta (németül) Buda két ostromának (1686 és 1849) történetét. A krimi háború idején a Pesti Naplóba írt katonai cikkeket.

3. *B. József*, tanár, szül. Baján 1851 nov. 23. Az egyetemet Budapesten végezvén, 1873—74. a mintagimnáziumban gyakorló tanárjelölt, majd a budai (II. ker.) gimnáziumban helyettes tanár lett, innen Sopronba ment. 1890-ben az V. ker. főgimnázium r. tanárává nevezték ki. 1888-ban a Kisfaludy-társaság rendes, az Akadémia lev. tagjává választotta. Még egyetemi tanuló korában 1871. dicséretet nyert Arany János balladáinak széptani méltatása c. pályamunkájával. Tanügyi, művészeti, színház- és történelmi s kritikai cikkeket írt különböző lapokba. Önálló munkái: *A nemzeti játékszín története* (Budapest 1887, 2 köt.). A Kisfaludy-társaság 200 arannyal jutalmazta. *A magyar drámairodalom története 1867-ig* (u. o. 1897). Az akadémia Bézsán-jutalmát nyerte. *Pálos iskola-dramák a XVIII. sz.-ból* (u. o. 1897); *Balog István Ludasmatyija* (u. o. 1898); *Szigligeti Ede színművei* (2 köt., 1902—04); *Egy magyar Esz-*

ter-dráma (u. o. 1905); *Katona József válogatott drámái* (u. o. 1907); *Shakespeare drámái hazánkban* (u. o. 1909. 2 köt., a Kisfaludy-társaság Shakespeare-bizottságának kiadása). Kiadta Déryné naplóját teljesen, 1900. A *Magyar Shakespeare-Tár* szerkesztője 1908 óta.

Bayer, 1. Hieronymus, német per jogász, szül. Raurisban (Salzburg) 1792., megh. Münchenben 1876 jún. 12. Előbb landshuti, majd müncheni egyetemi tanár. Művei: Ueber die Aenderung des Klaglibells (1819); Vorträge über den gemeinen ordentlichen Zivilprocess (1828 és 1869); Theorie der summarischen Prozesse (1830 és 1859); Theorie des Konkursprocesses (1836 és 1868).

2. B., Johann, szül. Rainban Bajorországban 1572., megh. mint ügyvéd Augsburgban 1625. Legnevezetesebb munkája az Uranometria (Augsburg 1603) 51 lapból álló csillagbrosz, melyben az álló csillagok jelölésére először használja a ma is divó görög és latin betűket.

3. B., Joseph, német esztétikus, szül. Prágában 1827 jún. 13., megh. 1910 febr. 1. Bécsben. Előbb jogot tanult, de csakhamar esztétikai s irodalomtörténeti tanulmányokra adta magát. 1865 óta az esztétika magántanára volt Prágában, 1871 óta ugyane tárgy tanára a bécsi műegyetemen. 1876 s 1882 közt ismételt hosszabb utazásokat tett Olaszországban. Fő művei: Aesthetik in Umrissen (1863, 2 köt.); Von Gottsched bis Schiller (1863, 2. kiad., 1869, 3 köt.); Literarisches Skizzenbuch. Gesammelte Aufsätze (Prag 1905). Tíz évig a bécsi Presse, később a Neue Freie Presse színi bírálója volt s Németország legjelesebb esszéírói sorába emelkedett.

4. B., Joseph, bécsi zeneszerző és karmester, szül. Bécsben 1852 márc. 6., ugyanott végezte a zenedét és 1870. az operaház zenekarába került, hol ballet-karmester. Legismertebb balletjei: a Bécsi keringő (1886); Babatündér (1888); Nap és Föld (Sonne und Erde, 1889); Rouge et noir (1892) és Rund um Wien (1894); továbbá operettei: Der Polizeichef (1905).

5. B., Robert, német regényíró (írói néven *Robert Byr*), szül. Bregenzben 1835 ápr. 15., megh. Badenben 1902. jún. 30. Az 1859-iki hadjáratban mint osztrák tüzérekapitány vett részt, de 1862. megvált a katonaságtól, hogy csak az irodalomnak éljen. Igen sok regényt és novellát írt, melyek közül Kantonirungsbilder (1860); Österreichische Garnisonen (1863) és Auf der Station (1865) a katonai életet rajzolják. Egyéb ismertebb regényei: Ein deutsches Gefängnis (1866); Der Kampf ums Dasein (1869); Sphinx (1870); Larven (1876); Sesam (1880); Unversöhnlich (1882); Andor (1883); Lydia (1883); Soll ich? (1884); Kastell Ursani (1885) stb. Magyarul: Lejtős úton, ford. Beniczky Irma (1872). Drámái: Lady Gloster (1869) és Der wunde Fleck (1872) nem sikerültek. Hedrich Ferenc vádjával szemben erőlyesen védelmezte sógorát, Meissner Alfrédét (l. o.).

6. B., Th. v., írói álnév, l. *Terézia*, bajor hercegnő.

Bayer-Bürec, *Marie*, német színésznő, szül. 1820 okt. 30. Prágában, megh. 1910 febr. 10. Drezdában. 1836-ban lépett színpadra; előbb a hannoveri udv. színház, 1841-től a drezdai udv.

színház tagja volt 1890-ig. 1849-ban Bürec August íróhoz ment nőül, ennek halála után 1863. Falkenstein alezredes vette el. Finom egyszerűség és női báj jellemezte játékát; kitűnő szerepei voltak Julia (Romeo és Julia), Gretchen a Faustban, Lujza az Ármány és szerelemben. Még idősebb korában is nagy sikert aratott Iphigeniájával.

Bayerle, Julius, német szobrász, született Düsseldorfban 1826 jún. 12., megh. 1873 aug. 8. Szülővárosában, majd Geerts tanárnál Löwenben végezte művészeti tanulmányait, 1849. Schadow V. vezetése alatt a düsseldorfi akadémián az első szobrászati műtermet nyitotta meg. Legjelesebb művei Düsseldorfban, Wieselen, Cleveben, Kalkarban, Sigmaringenben, Elberfeldben, Mühlhausenban stb. vannak.

Bayet (ejtsd: bajé), *Charles*, francia archeológus, szül. 1849, Lüttichben; 1868 Párisban az École normale supérieure tanára lett, 1870—71. önkéntesen vett részt a háborúban, 1872 óta archeológiai tanulmányokat végzett Rómában és Athénben, 1876. a műtörténet tanára, majd a lyoni, később lillei akad. tanár. Művei: Mémoire sur une mission en Macédoine et au mont Athos (1876); De titulis Atticae Christianis commentatio historica et epigraphica (1879); Recherches pour servir à l'histoire de la peinture et de la sculpture chrétiennes en Orient (1879); L'art byzantin (1883); Précis d'histoire de l'art (1886).

Bayeux (ejtsd: bajó), az ugyanily nevű arrond. és püspökség székhelye Calvados francia départementban, az Aure partján, termékeny vidéken, vasút mellett, (1906) 7736 lak., csipkekészítéssel, pamutfonókkal, porcellángyártással, élénk marha-, ló- és isigynyek nevezett vajakereskedéssel. B.több utcája egészen középkori képet nyújt; több háza a XV. és XVI. sz.-ból való; székesegyházát 1207. gót ízlésben újra építették; portáléja igen szép; régi (XI. sz.) kriptája fennmaradt, éppon úgy érdekes falfestményei. 19,000 kötetet tartalmazó nyilvános könyvtárában őrzik a híres B.-i himzést (l. *Bayeuxi himzett kép*). A régi püspöki palota ma városháza. A régi Augustodunum későbbben Neustria egyik legkiválóbb grófságának volt székhelye; 1417—50. angol uralom alatt állott. A XVII. sz.-ban a Nu-pieds forradalmának leverése után sokat szenvedett. V. ö. *Berghon*, B. et ses environs (1860).

Bayeuxi himzett kép, kb. 70 m. hosszú és $\frac{1}{2}$ m. széles vászon-szalag, melyen sok-alakos ábrázolásban van előadva Vilmos normandiai herceg hadjárata Anglia ellen. Az ábrázolás 58 jelenetből áll s a katonákat, a táborozást és a csatát örökíti meg. A bayeuxi könyvtárban őrzik. Állítólag Matild, Vilmos neje készítette a XI. sz. végén. Sokáig nem tudtak létezéséről. A XVIII. sz.-ban fedezték fel. Napoleon Párisba hureolta, de onnét visszavitték Bayeux-be.

Bayezid, l. *Bajazid*.

Baydonit (ásv.), rézömló-hidroarzenit. Apró, fűzőld gumókban fordul elő Angliában (Cornwall).

Bayle (franc., ejtsd: bé), a fehér bordeauxi borok egyik fajtája.

Bayle (ejtsd: bé), *Pierre*, franc. bölcész és történelész, szül. Languedoc Carlat nevű helységében 1647

nov. 18., megh. 1706 dec. 28. Első oktatását atyjától, ki református hitközség volt, nyerte. Toulouseban, hol a jószulita kollégiumban a bölcsezztudományokban nyert oktatást, Attért a kat. vallásra, de már másfél évvel reá, 1670. családjja unszolására ismét visszatért előbbi felekezetéhez és hogy a hitelagótság törvényes következményét elkerülje, elment Genfba, hol Cartesius bölcsezzetét tanulmányozta, később visszatért Franciaországba és Rouenban és Párisban magánoktatással foglalkozott. 1675-ben Szodánba, a bölcsezzetian tanárává nevezetett ki. Midőn XIV. Lajos 1681. a református tanintézeteket megszüntette, elhagyta Szodánt és Rotterdamba ment, ahoyn meghívást kapott az ottani egyetem bölcsezzeti tanszékére. Itt neve közléso nélkül, mely azonban nem sokáig maradt titokban, kiadott néhány iratot, melyek megalapították irodalmi hírnévét, a többi közt egy levelet az üstökösökre nevez fennálló előítéletek ellen, melyben az ateistákat védi, stb. Műveit nagy hatás kísérte, mely még fokozódott, midőn egy havi folyóiratot: *Nouvelles de la république des lettres*, kiadott, melyet 1684—87-ig szerkesztett. A nantesi ediktum visszavonása és a királyi eretnek-üldözők dicsőítói ellen B. nevtelenül közölt két iratban hatalmasan kikelt és pedig: *Ce que c'est, que la Franco toute catholique sous le rogne de Louis le Grand* és a: *Commentaire philosophique sur ces paroles de l'évangile; Contrains les d'entrer etc.* Jurien kalvinista teológus támadásai folytán, annak dacára, hogy a vele folytatott hosszú és heves irodalmi vitában igen ügyesen védekezett, B. 1693. hivatalától elmozdított. Most egész idejét fő műveknek: a *Dictionnaire historique et critique* szerkesztésének szentelte (Rotterdam 1695—97. Legteljesebben kiadva Desmoizeaux által, Amsterdam és Leyden 1740, 4 köt.). A mű korszakos jelentőségű, a felvilágosodás korának egyik standard műve, világirodalmi jelentőségű, nagy tudományosságánál, könnyed formájánál, gyönyörű előadásánál fogva. Egészben véve skeptikus, bontó erőjű mű. Kimutatja, hogy ész és vallás nem férnek meg egymással, hogy az erkölcs független a vallástól és hogy a vallás terén a türelem erkölcsi kötelesség. Élete utolsó éveiben heves közdelme támadt Clerkek és Jaqueletval, kik őt azzal vádozták, hogy a kereszténységet, sőt a vallást egyáltalán alásáni szándékozik. E viták és igazságtalan vádak ekkeserítették élete utolsó napjait, fokozták amúgy is gyenge testi szervezetének bajait, melyek (semmiféle orvosi segélyt nem akarván igénybe venni) halálát okozták. B. egészben az újkori skepticismus képviselője. Szerinte az emberi ész sokkal alkalmasabb a tévedések felderítésére, mint tényleges megismerés elérésére. Mélyreható kételyei által jelentékeny befolyással volt az egész XVIII. sz. szellemi fejlődésére. (Feuerbach: *Pierre Bayle. Ein Beitrag zur Geschichte der Philosophie und Menschheit*. 2. Aufl. Leipzig 1848). V. ö. *Damiron*, *Étude sur B.* (1850); *Deschamps*, *La genése du scepticisme érudit chez B.* (1879); *P. Janet*, *Hist. de la science politico etc.* (1887, 3. kiad.); *Jurieu* (1886) Denis, B.-t 1892. jelent meg levelezésének egy része: *Choix*

de la correspondance inédite I. *Lettres* inddites. *Kiadta Gigas E.* (Kopenhága). V. ö. *B. Péter*, *Budapesti Szemle* (1908).

Baylen vagy *Bailen*, város Jaen (ettől 38 km.-nyire) spanyol tartományban, Andaluziában, néhány km.-re a Guadieltől, olajfákkal beültötött termékeny vidéken, vasút mellett, (1900) 7420 lak., lveg- és szappankészítéssel, ölbányával. 1808 júl. 22. itt adta meg magát Dupont de l'Etang francia vezér a Castanos vezérlete alatt álló spanyoloknak. V. ö. *Metzger*, *La capitulation de B.* (Paris 1909). Andaluzia legjobb lovai B. környékéről valók.

Bayly (ejtsd: béli), *Ada Ellen*, *Edna Lyall* néven ismert angol regényíró, szül. Brightonben, megh. Eastbourneben 1903 febr. 8., ki a *Wen by waiting* (1879) c. elbeszéléssel lépett föl s természetes előadási medorával és józan moráljával csakhamar igen kedvelt lett. Nevezetesebb művei: *Denovan* (1882); *We two* (1884); *In the golden days* (1885); *Knight errant* (1887); *A hardy Norseman* (1889); *A Hero in the Strife* (1891); *To right the wrong* (1893); *Wayfaring Mon* (1897); *The Hinderors* (1902) stb.

Bayne (ejtsd: béni), *Peter*, angol írő, szül. Poortyben (Skótország) 1830 okt. 19., meg. Londonban 1896 febr. 10. Aberdeenben teológiát végzett, azután újságíró lett, s több lapot szerkesztett Glasgowban, Edinburghban és Londonban. Szabadelvű teológus és szellemes irodalomtörténész nyilatkezik meg munkáiban: *The christian life, social and individual* (London 1855); *Essays in biographical criticism* (Boston 1857, 1858); *The testimony of Christ to christianity* (1878); *Lessons from my masters*, Carlyle, Tonnyson and Ruskin (1879); *Two great English women*, Mrs. Browning and Charlotta Brente (1880); *Martin Luther, his life and work* (1887, 2 köt.) stb.

Bay-olaj, a *Pimenta acris* (*Eugenia acris*), a Myrtus-félékhez tartozó nyugatindiai növény leveleiből készül. Sárga, a levegőn hamar megbarunuló olaj a szegfűolajra emlékeztető szaggal és erősen fűszeres ízzel.

Bayonette (franc., ejtsd: bajonett) a. m. szurony (l. o.).

Bayonne (ejtsd: bajonn), gazdag kereskedőváros, erősség és ugyanily nevű arr. és püspökség székhelye Basses-Pyrénées francia départemontban az Adour és Nive összefolyásánál, amannak torkolatától 6 km.-ro, vasút mellett, szép völgyben, (1900) 26,488 lak., jelentékeny halászzattal, szesz- és börgyártással, esokoládé- és szappankészítéssel; a B.-i sonkák híresek; kereskedelme főképen Spanyol- és Angolországgal élénk; kikötője az Adour torkolatának gyakori eliszapodása miatt folytonos javításokra szorul. A várost a Nive két részro osztja, Nagy- és Kis-B.-ra; az Adour másik partján van Saint-Esprit nevű külvárosa, amelybe szép köhíd vezet. A házak szorosan egymás mellett épültek, nagyon soknak spanyol típusa van erkélyekkel és lapos fedelekkkel. Monumentális épületekben B. szegény; székesegyházát 1213. kezdték meg, hajója igen szép. B. legszebb része az ú. n. Allées Marines, az Adour balpartján levő sétalyuk. Velük szemben Saint-Esprit külvárosban van az a vár, amelyet Vauban épített 1674—79. és ame-

lyet 1814. újbberedőkkel láttak el; a vár felirata: Nunquam polluta. Egyéb középületei: a püspöki palota, a színház, a kaszárnyák és egy hatalmas arzenál. B. alkalmalmsint bászk eredetü; régi neve Lapurdum volt. A B. novet a XI. sz. óta viseli. A XII. sz.-ban Guyenno-nel együtt angol uralom alá került; az angolokat 1451. VII. Károly üzte ki. 1565-ben Medici Katalin itt találkozott II. Fülöp nejével és Alba hercegével; 1808 máj. 10. itt írták alá a B.-i egyezséget a varsói nagyhorcsg és Franciaország nevében. 1814-ben a spanyol-angol egyesült haderő sikertelenül ostromolta. V. ö. *Joanne*, De Bordeaux (B. 1 köt.); *Ducéré*, B. historique et pittoresque (B. 1893).

Bayonne (ejtsd: bejoan), város Hudson countyban, New-Jersey amerikai államban Staaten-szigettel szemben, Jersey-City közelében, vasút mellett, (1900) 32,722 lak., kémiail gyárakkal és petroleum-finomítókkal.

Bayou (*Bayoo*, ejtsd: baju), az amerikai Egyesült-Államokban különösen a Mexikói-öböl környékén e néven szokták nevezni a tavak lefolyását, e folyók holt ágait és a keskeny, mélyen benyúló és sekély tengeröblöket. The B. State mellékneve Misszissippii államnak.

Bayreuth, 1. Felső frank bajor körület és az egykori B. fejedelemségnek fővárosa a Vörösmajna partján, a Fichtelhegység szép völgyében, vasút mellett, (1905) beleszámítva St. Georgen külvárosát 31,903 lak., nagyobb könyvtárral, néhány tudományos egyesülettel, pamutfontókkal, cukorfinomítókkal, gép- bútort-, cseréparu-, papir-, porcellán-, ecet-, sör- és hangszergyártással. Jelenléteknöyebb épületei: a régi kastély (Sophionburg 1564—88), ma hivatalok helyiségöül szolgál, nyolcszögü toronnyal, olötte II. Miksa bajor király szobrával; az új kastély (1753-ból), a királyi család lakóhelyeül szolgál; a prot. városi templom, kriptájában a legtöbb örgróf sírjával; a rokokó stílusban, 1747. épült operaház; a gimnázium és olötte Schwanthalertól való szobra Jean Paulnak; a «Wahnfried» (1872. Wölfel építtette) Wagner Rikhárd lakóháza, amelynek kertjében áll a sírja is; a «nemzeti színház», amelyet Wagner R. építtetett Wölfel által (1872. tették le az alapkövét, 1876. nyitották meg) és amelyben évenként megismétlödnek a Wagner-operák előadásai; St. Georgen külvárosban a katonai kórház, amelyben azelőtt a vörös sarsend tartotta káptalani üléseit. B. temetőjében nyugszik Liszt Forene. A város környékén vannak Eremitage, Fantasie és Sansparoil kastélyok, az egykori örgrókok nyaralói, közülük ez utolsó már nagyon elhanyagolt. — B.-nek a XVIII. sz.-ban virázgö faienoe ipara volt. Különösen híresek a B.-i korszók és gyümölcsös táléak, melyek kékesfehér zománe alapon szürkéskék díszítések. Ugyanítt 1720. porcellángyár is keletkezett, melynek termékei ritkábbak. Jogyük B. vagy †, vagy *Baireuth*. V. ö. *Roesser*, B. die Markgrafen- u. Wagnerstadt (B. 1897); *Hofmann*, B. u. seine Kunstdenkmale (München 1902); *Schiedermaier*, B.-or Festspiele im Zeitalter des Absolutismus (1908); *Schmidt* és *Wagner*, Richard Wagner in B. (Leipzig 1909). — 2. Egykor örgrófság Németország frank kerületében; területe 3579 km² volt, amely megoszlik felsőfrank és

középfrank bajor kerületök közt. V. Frigyes nürnbergi várgróf 1398. birtokait megosztotta fia János és VI. Frigyes közt; amaz kapta B.-ot, emoz Ansbachot (l. o.). A két hercegség későbbem még többiben egyesült és ismét szétválasztatott. 1769. B. végleg egyesült Ansbach-al. 1791-ben mindkettő Poroszországhoz került. I. Napoleon 1806. elvette tőle és 1810-ben Bajorországnak adta át. V. ö. *Lang*; Gosch. d. Fürstenhauses B. (Gött. 1801).

Bayrhoffer, *Karl Theodor*, német bölcész, publicista és politikus, szül. 1812., megh. Jordanban (Wisconsin) 1888. 1834-ben magántanár lett Marburgban, 1838. r. k. tanár, 1845. rendes tanára a filozófiának. Első műveiben Hegel híve, főleg *Idee und Geschichte der Philosophie* c. művében (1838). Később Beiträger zur Naturphilosophie c. művében (2 kötet, 1839—40) kapcsoló pontokat keresvén a tapasztalati tudáshoz, eltért Hegeltől. Azután inkább mint publicista működött a német katolicizmus érdekében: *Über den Deutsch-Katholicismus* (2. kiad. 1845), leginkább: *Untersuchungen über Wesen, Geschichte und Kritik der Religion* c. értekezésében (1849). Az ez irányú ünnepi egyetemi beszéd miatt felfüggesztették; 1848. tagja lett a hesseni országyűlésnek, ahol a radikálisokhoz csatlakozott, s azoknak rövid uralkodása alatt a Ház elnöki tisztét viselte. Midőn a hesseni fejedelem ismét elfoglalta trónját, kivándorolt Amerikába 1853., ahol 1866-ig mint farmer s később mint író élt. U. o. halt meg.

Bay-run, Észak-Amerikából eredő hajmosószesz, melyet a pimonta acris novü növény leveleire és bogýra öntött rum lepárlásából nyernek. Most bay-olajból (l. o.) készítik.

Bay Saint Louis (ejtsd: be szent luiza), város Misszissippii amerikai állam Hancock countyjában a Misszissippii-sund egyik kis öble és vasút mellett, (1900) 2872 lak.

Bayse, folyó, l. *Baise*.

Bay State (ejtsd: bei sztet), melléknevo Massachusetts amerikai államnak.

Bayumbe, l. *Bájombe*.

Baza 1. város a rómaiak Basti-ja), Granada spanyol tartományban. Andaluziában, a Rio B. partján, a San Pedro domb K.-i lejtőjén, vasút mellett, (1900) 12,770 lak., mollotte terül el a Hoya de B. falvakkal, kertekkel és híres szőlőkkel borított síkságg. B. város szük kanyargós utcái közt állanak a régi arab örödnök romjai; székesegyháza még régibb, egykor moeosat is volt. Közéleben van az Aleribito nevü kénes forrás. B. 711. a mórok birtokába jutott; 1489. a spanyolok foglalták vissza. 1810 aug. 10. a franciák Soult vezérlete alatt 20,000 emberből álló spanyol seregot győztök itt le. — 2. *Sierra de B.*, a Sierra Filabrest a Sierra Nevadahoz esatoló hegység; magassága 1900 m., logmagasabb csúcsa a Mojon do Cuatro Puntas, az év nagyobb részében hóval takart csúcs. Röz-, ólom-, vas- és higanyerek találhatók benne.

Báza, kisk. Zala vm. lotenyei j.-ban, (1900) 217 magyar lak.; u. p. Bánoksztyörgy, u. t. Loteny.

Bazaine (ejtsd: bazén), *François Achille*, francia tábornagy, szül. Versaillesben 1811 febr. 13., megh. Madridban 1888 szept. 22. Saint-Cyrozen

kepeztek ki tiszteket. 1832 óta Afrikában szolgált, 1835 Spanyolországba ment Krisztina királyné támogatására a karlisták ellen; 1839. ismét Afrikába került, ahol 1850. ezredes lett. A krími hadjáratban dandárt vezetett; 1856. vitézségeért soron kívül hadosztály-tábornokká léptették elő; mint ilyen 1859. Melegnanouál és Solferinonál tüntette ki magát. 1862-ben a Mexikóba indított sereghez osztották be s Forey tábornok visszatérte után (1863) a Mexikóba küldött összes francia hadak fővezérévé nevezetett ki. 1864-ben tábornaggyá léptették elő. Miksa császárral fenüléjében viselkedett és hasznalan ügyekezett új lemondásra bírni. 1867-ben visszatért Franciaországba és a gárda-hadtest parancsnoka lett. Az 1870-iki hadjárat kezdetén a III. hadtestet vezényelte, később azonban, aug. 12. átvette a császártól az egész rajnai hadsereg főllött fővezérséget. Erendelte a visszavonulást Metzről Châlons felé, hogy a gyülekező tartalékkal egyestülhessen. Ebben azonban megakadályozta az első német hadsereg, amely a visszavonulást elkésve megkezdő franciákat Colombeynél aug. 14. addig tartóztatta fel, míg a német hadtestekkel szemben B. nem folytathatta visszavonulását s az aug. 16-iki Vionville melletti vereség után a helyett, hogy északra tért volna ki, Metz falai mögé vonult vissza, ahol a németek a Gravelotte melletti újabb diadalnak után vasgyűrűvel körülzárták. B. ezután igen csekély tevékenységet fejtett ki a németek ellen; csak ritkán kísérelt meg kitöréseket s a sedani fegyverletétet után egyáltalában nem mozdult, azt remélve, hogy a fegyvertelen Franciaország ugyanis mielőbb békét fog kötni, amikor azután az egyedüli francia fegyveres hatalom élén ő lesz a helyzet ura. Csalódott. Franciaország rögtönzött hadseregeivel még öt hónapig tartóztatta fel a német hadsereget Páris előtt s ennyi időre B. hadseregének nem volt élelmiszere; éhség miatt tehát okt. 27. B. s hadserege (170.000 fő 427 ágyúval) lerakta a fegyvert s hadi fogságba került Németországba. A francia közvélemény majdnem egyhangulag árulónak bélyegezte és mintlegy e vádakat később a hadsereg kitünőségei is hangoztatták. B. kényszerítve volt vizsgálatot kérni maga ellen. Az aumalei herceg elnöksége alatt működő hadi törvényszék egy évi vizsgálat után (1873 dec. 10.) lefokozásra és halálra ítélte, egyidejűleg azonban a köztársaság elnöknek kegyelmébe ajánlotta. Mac-Mahon tábornagy és köztársasági elnök a halálbüntetés helyett 20 évi várfogságot szabott ki büntetésül. B.-t a Cannes melletti Sainte-Marguerite szigeten levő várban bezárték fogságba, ahonnan azonban 1874 aug. 10. neje segítségével megszökött és Spanyolországba menekült. Védelmére írta az *Episodes de la guerre de 1870 et le blocus de Metz* (1883) c. riportot. Megelőzőleg több munkát írt az 1870-iki háborúról és saját hadműveleteiről.

Irodalom. A B.-irodalom igen nagy. I. azonnali a franciámet háborúról szóló irodalmat. Bossel, *Les derniers jours de Metz*, 1871; Comte A. de la Guéronnière, *L'homme de Metz*, 1871; Bazaine und die Rhein-Armee, Leipzig 1872; Hanneken, *Marschall B. und die Kapitulation von Metz*, 1873; La Brugère, *L'affaire B. compte rendu officiel*, Paris 1874; Bazaine et l'armée du Rhin, par un officier français, u. o. 1873; Valfrey J., *L'accusé B.*, u. o. 1873; Marchi, *La vérité*

sur l'évasion de B., u. o. 1882; Duquet, *Essai de la rehabilitation de Bazaine au Mexique*, Par M. Gault, 1891; Lambelin, *Metz et le maréchal B.*, (*Revue des quest. histor.* 1892 okt.); Kunz, *Koontje B. 1870 Frankreich retton?* Berlin 1896; Hérisson Comte, *La légende de Metz, 1888* (ném. is); Peyroue, *B. fut-il un traître?* Paris 1904.

Bazalgette (ejtad: bazalzett), *Léon*, francia író, szül. 1865. Párisban 1895. többek társaságában megalapította a Magazin international folyóiratot, melyben Tolsztoj, Hamsun és más idegen írók műveit ismertette meg a francia közönséggel. A folyóirat 1898. megszűnt, de B. tovább is azt a feladatot tűzte ki, hogy a kiválóbb idegen írók műveit átülteti franciára s Walt Whitman költeményeit is, a költő életrajzával ő adta ki 1908. Különböző életrajzok és essayek mellett főbb művei: *L'esprit nouveau dans la vie artistique, sociale et religieuse* (1898) és *Le problème de l'avenir latin* (1903) irodalomtörténeti tanulmányok.

Bazalt, fiatalokú vulkáni kőzet, lényegesen elegezős: földpát vagy földpátpótló ásvány (nefelin, leucit), augit és olivin, továbbá magnetit (vagy ilmenit). Régebben B. alatt olyan feketeszínű, tömegében egyneműnek látszó kőzetet értek, melynek elegyrészeit szabad szemmel meg nem lehet állapítani. Sokáig az ásványok közt szerepeltették. Mikroszkópi tanulmányozása kiderítette, hogy nem egynemű és hogy ama kőzetek, melyeket a külső habitusnál, a színnél, a szövetnél fogva B.-nak mondtak, nem mind B.-ek. A B. megnevezés esepertnév rokonösszetételű kőzetekre nézve, melyeknek vannak közös elegyrészeik; az eltérő elegyrészek pedig pótolják egymást. A közös elegyrészek az augit, olivin, magnetit, az egymást pótlók: a földpát, nefelin, leucit s melilit, mely utóbbiak rendszeren külön-külön vannak amazokkal (augit, olivin, magnetit) elegyedve. Megkülönböztethető: *földpát-B.*, *nefelin-B.*, *leucit-B.*, *melilit-B.* Régebben kizárólag a szemek nagyságára alapítva az osztályozást, háromféle B.-ot különböztettek meg: durva- v. középszemű (*dolerit*), finomszemű (*anamezit*) s olyan tömött, melyben az elegyrészek szabad szemmel nem láthatók, ennek meghagyták a B. nevet. Ma ez a megkülönböztetés csupán a szövetbeli eltérések jelölésére szolgál, így megkülönböztetünk deleirites, anamezites és tömött B.-et. Kémiai tekintetben közös tulajdonságuk a B.-oknak, hogy bázikus, vagyis kevasavban szegény kőzetek; kevasav-tartalmuk kisebb, mint az andeziteké. A kevasav-tartalom maximuma 50—52%, de lecsúszd 40%-ra is. Anyaguk jóval könnyebben olvad, mint a trachitos vulkáni kőzeteké; magájaja (lavája) igen hígfolyós. B.-üregekben gyakoriabb zeolitok: Thomsenit, chabazit, Phillipszit, nátreilit, analcim, Lévyin, harmotom, stilbit, dezmin, apfellit, stb. Gyakrabban mint minden más kőzet mutat a B. *oszloposágot*; eszlopai sokszor egészen szabályesak, 3—9 oldaluk s egykor harántirányban izekre váltak. (Bővebbet l. *Oszloposág*.) A B. egyes kúpokat, teléceket vagy pedig takarókat alkot. A B. vulkáni eredetű; származása sokáig vitás volt. V. ö. *Lasaulx*, *Der Streit über die Entstehung des Basalts* (Berlin 1869).

1. *Földpát-B.* (v. szorosabban értelemben vett B.) fekete tömött, egyneműnek látszó kőzet, csak

itt-ott látni benne nagyobb ásvány-elegyrészeket. Mikroszkóppal felismerhető, hogy nem egyenlő, hanem többféle anyagból van felépítve. Egyrészt a földpát, még pedig a plagioklasz-földpát, az augit, olivin és a magnetit mikroszkópos kicsinyiségű egyenéből, a másrészt pedig üveges alapanyagból — az ú. n. bázisból — mely az apró elegyrészek közötti űröket tölti ki. Ezen üveges amorf alapanyag mennyisége a kristályos elegyrészekhez képest igen változó. Vannak B.-ok, melyek kizárólag kristályos elegyrészekből állanak; más B.-okban az elegyrészekhez képest alárendelt mennyiségű üveg van; másokban megint a bázis túlsúlyra vergődik, úgy hogy az elegyrészek mintegy űsznak benne és ekkor a B. gyakran fluidál-szövetet (l. o.) is mutat. A földpát mindig plagioklasz és pedig leggyakrabban oligoklasz-andezin. A plagioklasz többnyire ép, lércéma és ikerrovátkos, ritkábban zónás szerkezetű. Mennyiségére nézve rendszeren felülmúlja a földpátot az augit-kristályok vagy szemek. A kristályok gyakran zónások s ikrek; a nagyobbakban sok az üveg- és a magnetit zárvány; utóbbi sokszor fekete keretet alkot körülötte. A legjellemzőbb elegyrész az *olivin*. Lehet kristály-, szabálytalan, szem-, vagy egyéb alakú. Könnyen felismerhetővé teszi zöld színe; gyakran szerpentiné alakul. Apró króm-spinell-vagyis pikotit-zárványokat tartalmaznak. Gyakoriak a nagyszemű olivin-halmazok az ú. n. olivinbombák, amelyeket régebben idegen zárványoknak tartottak; jelenleg tudjuk, hogy ezek eredeti őskiválások, amelyek utólag megint reszorbeálódtak. Némely B. igen gazdag az ilyen olivinbombákban. Az olivinbombák közvetlenül a peridotitokkal (l. o.) hozhatók rokonságra; augitnak, enstatitnak, bronzitnak, hiperszténnek, pikotitnak és ilmenitnak, olivinnak durva- vagy finomszemű elegyei. Mint őskiválás előfordul a korund (zafir) is (rajinamenti B.-ok). A lényeges elegyrészekben kívül némely B.-ban nagy preexisztált amfibolok, biotit, rubellán, némelyekben kvareok is előfordulnak. A B.-ban előforduló preexisztált amfibol kitűnik nagyon erősen fénylő hasadási lapjaival; ha sok az amfibol, akkor amfibol-B. névvel jelöljük. Utólagos képződményként a B. űregeiben a feentebb elősorolt zeoliteken kívül elég gyakoriak a karbonát ásványok (kalcit, aragonit, vaspát stb.) és a kvareváltozatok, kalcედон s hialit. Ha az űregek száma igen nagy és ezek ki vannak töltve ezen ásványokkal, akkor szövete mandolakövessé lesz, inon a *B.-mandolaköv* név. Mint zárvány nagyon nevezetes a *természás* a Disko grönlandi sziget D.-i partvidékén található B.-ban, hol szénvassal együtt apró szemekben és nagy tömegekben fordul elő. Ismerünk Grönlandról grafit-B.-ot is. (L. *Meteorit* és *Vas*.) A földpát-B.-ok kémiai átlagos százalékos összetétele: kovasav 40—50, timföld 12—16, vas-oxidok 10—14, mész 8—12, magnézia 4—8, káli 0.5—1.5, nátron 2—4. P.s. 2.8—3. A földpát-B. savval rendszeren pezseg, ami karbonát ásványok jelenlétére vall; ezek a szilikátok mállási termékei. Legterjedelmesebb B.-vidékünk a Balatonmelletti, amelynek nyugati partja mentén (leggyakoribbabb a földpát-B.), egyes kúpok (Csobánecz, Tápika, Somlyó, Sághegy stb.) főanyaga B. A bala-

tonmenti B.-ok tulajdonkép már a nefelin-B. felé közelednek. Folytatólag Vas vármegyében, Sopron vármegyében (Pálhegy), Stájerországban van B. Délre Baranya vármegyében Bán és Kisköszeg között van B. Nevezetes B.-vidékünk van még Salgótarján környékén, ahol különösen a Somoskő, a Pécskő meg a Salgó érdekes B.-kúpok, míg a Medves laposa B.-takaró. A Somoskő B.-ja nagyon szépen oszlopos B.-kúp. A Pécskő B.-ja közeléltér alkotva áttör a barnaszézen és ezt az érintkezéstől egy méternyire oszlopos elválású kokszszá változtatta, hasonló hatást egyebütt is észleltek. Nógrád vármegyében Terbeléd és Lazi határában igen szép izeltoszlopú B.-van. Hazánk legnagyobb szerű oszlopos B.-ja Abrudbánya szomszédságában a Detonata-hegyen van, ahol függélyesen nyúlnak fel a B.-oszlopok. (V. ö. *Lóczy* Lajos: A Detonata, Turist. Lapja 1891.) Oszlopos B.-járól világhírű Staffa skót sziget, hol a B. egyenes vagy görbült oszlopai barlangszerű űröket alkotnak (Fingalbarlang). Gyönyörű oszlopos B.-van Szent-Ilona szigetén s a Scogli de' Cielopi-n Catania mellett is. Ismeretesebb külföldi B.-területek vannak még az Auvergneben (Franciaország), Kataloniában, mindenkéféltét pedig Európá északnyugati területein, Irland keleti partvidékén, Skóciában és környező szigetein, Izlandon stb. Egyéb világreszekben is nagyon el van terjedve, különösen Afrikában, Elő-Indiában a Csendes-óceán szigetein és Észak-Amerika Ny.-i vidékein. A *B.-láva* közvetlenül tökéletesen megegyezik a közönséges B.-tal, csupán szövétében van annyi különbség, hogy a B. lávaár felületén a közet salakos, líkacesos, ellenben az ár tömegének belsejében a közet tömött. Nálunk Gömör vármegyében Ajnácskötöl K.-re Ragáestetőn alkot a B. lávaárt. Az Etna lávája is földpát-B. A B.-nak vannak üveges s egyéb módosulatai is, de ezek nem gyakoriak. Nagyobb tömegekben leginkább csak Hawaii szigetről (Mauna Loa vulkán) és a Nagy-óceán néhány más szigetről ismerjük. A B. üveges módosulatai vagy sok vizet tartalmaznak, vagy vízben szegények. Amazokhoz tartozik a *húltróchilit*-nak mondott B.-üveg, mely a riolit-szurok-köveknek felel meg: sötét barnaszöld üveg igen kevés kovasavtartalommal, de nagyon sok vízzel.

Vízben szegények a *tachilit* és a *hialomelan*; az obszidiánhoz hasonló üvegek, előbbi savban oldódik, utóbbi oldhatatlan, ami arra mutat, hogy a kettőnek eltérő kémiai összetétele van; ami különben az obszidiánoknál is előfordul. Némelyikben közülük krisztallitok, mikrolitok is vannak kiválva; ezeket B. *vitrofir*-nak is mondják. Szferolit és perlités kifejlődési üveges módosulatai a B.-nak feleltér ritkák. Habköves módosulat, tohát B. *habkő* csupán Hawaii-ról ismeretes, ahol a Kilaua vulkán habköves anyaga néha hajfinomságú fonalakra is kihúzódott; ez az, amit *Pelé kőrőlgyő haja* néven említenek; legjobban hasonlítható az üvegyapothoz. A B. könnyen mállik; a mállás végső terméce egy olyan fajta agyag, mint a nyirok. A mállás egy közbeeső stádiumában a B. pulva, földes, de még nem agyagszerű; ezt nevezik a németek *wacke*-nek, mely népies név az irodalomba is átment. A B. wacke a bonne foglalt vas oxidáció mértéke sze-

rlint más-más színrű; lehet zöldesszürke vagy egészen zöld, kökesszürke, fekete, barna, vörös. Némely B.-ban sok a foszfor-sav-tartalom és más-lásakor hasadékatban foszforit is keletkezik. Hazánkban nevezetes B.-agyag az a vöröses képlékony agyag, melyet Zólyomtól DNY.-ra a Garam bal partján Bazsur táján Osztróluka felé bányásznak, mert az szolgáltatja a kitűnő anyagot a selmeczli pipák gyártásához. A B.-agyag azonkívül igen jó termőföld; porrá tört B., különösen pedig a B.-tal kavicsolt utak porát és sarát igen ajánlják asványli trágyának. Maga a szilárd B. kitűnő ntburkoló anyag, lognikább a szemeses, doleritos szerkezetű; a nagyon tömött igen sűrű; a B.-oszlókat építkezéseknél is használják; itt-ott kerítéseknek veszik.

2. *Nefelin-B.*, külsőjében egészen hasonlít a földpát-B.-hoz, a földpát helyett nefelint tartalmaz. Némely nefelin-B.-ban hiányzik az olivin, az olyint megkülönböztetésül az igaztól nefelinit-nek nevezik. Hazánkban a balatonmenti B.-ok már a nefelin-B. fele közelednek, mert az üveg-bázisuk nofilinoltó anyag, mely savakkal könnyen kecsenyásodik. A nefelin- és leucit-B. többnyire bazaltitok és tefrites kísérőben fordul elő; a földpát-B.-tal nem szoktak együtt előfordulni.

3. *Leucit-B.*, az előbbiektől leucit-tartalma különbözteti meg; nefelin gyakran csatlakozik a leucit-hoz, üvegos alapanyag van v. nincs. Uralkodó elegrészek a leucit és az aguit, mely két ásvány-nak mennyiségi viszonya ingadozó. A sötét szürke színűek leucitben gazdagok, a feketékben pedig az aguit az uralkodó elegrész. Hazánkban leucit-B. eddig csak kavicsok alakjában ismeretes a Balaton déli partjáról. (*Vitalis*, A Balatonvidéki bazaltok.)

4. A *melilit-B.*-ban a melilit pótolja a nefelint ill. leucit. Külön B. típus a *magmabazalt* vagy *limburgit*; uralkodó üvegos alapanyagában olivin és aguit-kristályok váltak ki. A B.-vulkánoknak bombái, lapilli-jei, homokja, hamuja, nem egyebek a B. törmelékjeinél. Ha B.-bombák, lapillik s egyéb törmelékke valamely kőbányag segítségével állanak össze, B. *konglomerát* v. B. *breccia* keletkezik a törmelékök kopottsága mértékében. A B.-hamu v. homok cementálódása révén keletkezik a *B.-tufa*, mely néhol hatalmas rétegeket alkot és sokszor kővületeket is tartalmaz; gyakran B.-zárványokat, olivin-, aguit-, amfibol-, csillám- s magnetit-kristályokat is találni benne. Nálunk is sok helyen található, többnyire B. konglomerátokkal együtt v. B. takarókkal váltakozva a B.-tufához hasonló tufa a *peperin*, a *palagonit-tufa*, a *leucittufa* (l. külön-külön). A B. irodalma nagyon gazdag úgy általános szempontból, mint B.-vidékek szerint. V. ö. *Zirkel*, Untersuchungen über die mikroskopische Zusammensetzung und Struktur der Basaltgesteine (Bonn 1870); *Hofmann K.*, A déli Bakony bazalt kőzetei (Földt. Int. Évk. III. köt.) 1 szin. térk. és 3 köny. tábla; *Vitalis*, A Balatonvidéki B.-ok. (A Balaton tud. tanulmányozásának eredményei I. 1.)

Bazaltjáspis (ásv. nem igazi jáspis), szürke-, kékes-, vörösszínű, részben sávos, kagylós törésű, némileg porcellánszerű, természetesen üton égetett agyag v. márga. U. i. ott, ahol oruption kő-

zetek, nevezetesen pedig bazaltok agyag közelében törtek föl, az agyagot keményű égették. Néhol szénégések okozhatták a megkömnyedést; ilyen üton keletkezett a B.-hoz hasonló *porcellán-jáspis*. Találhatók különösen a csohországi közep-hegységben (Zwickau, Teplitz, Bilin), tov. a Siedeburgirgoben, meg Saarbrücken mellett (Duttweiler).

Bazaltos szövet. Az első megtekintésre egyneműnek látszó kristályos szemeses kőzetek; elegrészeik szabad szemmel fel nem ismerhetők. Ilyen szövetű maga a bazalt, a melafir, némely piroxénandezit, diabáz. Helyesebb azt mondani, hogy a szövet bazaltos tömött.

Bazalttégla. A keramithez hasonló rendkívül kemény telhorrú tégla, utéak kövezésére is használják. L. *Keramit*.

Bazalt-tufa, l. Bazalt.

Bazan, Emilia, l. Pardo Bazan.

Bazancourt (ejtsd: bazankur), *César Lécat, baron de*, francia regényíró és katonai szakíró, szül. Párisban 1810., megh. 1865 jan. 25. A júliusi monarchia alatt könyvtárnok volt a compiégnéi kastélyban. 1854-ben a császári kormány a Krimbe küldte, hogy megírja a krími hadjárat történetét. Ez út eredménye volt először is: Cinq mois au camp devant Sébastopol (Paris 1855), azután pedig a pártatlanságánál és lelkiismeretosságánél, élénk és érdekes előadásánál fogva nagy tetszéssel fogadott munkája: L'expédition de Crimée, jusqu'à la prise de Sébastopol, chronique de la guerre d'Occident (1856, 2 köt.), mely egy év alatt négy kiadást ért.

Bazanit, sötét hamuszürke fiatalokú vulkáni kőzet, mely lényegében mésznátronföldpát, aguit, olivin és leucit v. nefelin (v. mindkét) elegrészekből áll. Mogkülönböztötnk leucit-B.-eket, nefelin-B.-eket és leucit-nefelin-B.-eket. Meglehetősen elterjedt kőzetek Csohországbán, Szászországbán, a Rhön-hegységben. A Vesuvio kőzete szintén leucit-B. A balatonmenti bazaltok némelyike már a B.-okkal rokon típus.

Bazanomelan, az ilmonit és hematit között álló ásvány, azaz titán-tartalmú vasrőzsa a St. Gott-hárdól.

Bazar (perzsa) a. m. piac vagy széles utca, ahol keleti városokban az üzleti élet folyik. Arab nyelvű országokban inkább *száknak* nevezik. Mindkét szó keleti helynevekben is gyakori, úgy mint nálunk a *Vásár*-ral összetett tulajdonnevek. A B. szót Európában is használják nagyobb épületek elnevezésére, melyeknek átjáró udvaraiban üzleti helyiségek vannak elhelyezve. L. még *Arácsarnok*, *Aráházak*.

Bazarád (helyesebben: *Bazarába*) *Mihály*, havaselyi vajda a magyar király fenhatósága alatt. 1325-ben elfoglalta Szörény vármegyét, amiért is Róbert Károly magyar király 1330. hadat vezetett ellene, Szörény vármegyét visszafoglalta s ennek bánjával Szécsi Dénest nevezte ki. A megrettent B. ekkor hűségét és hadi költségei megértését ígerte a királynak, ha országot megkíméli a háborútól. A király azonban nem hajtott a kéréslől szőra, s Havasalföldre, a mai Kis-Oláhországha nyomult. Ott azonban a juhásztorok-lakta pusztaságokon seregét nem tudta élelmezni, úgy hogy

kénytelen volt B.-hoz fordulni, hogy vezesse vissza országába. B. el is kísérte a királyt, de a vérszemét kapott oláhok egy hegyzsorosban orozva megtámadták és seregének java részét a rájuk zúdított kővekkel és sziklákkal agyonverték. Maga a király úgy menekült meg, hogy címeres fogverzetét megcserélte a Szécsi Dezsőével, a Dénes bán fiával, akit aztán az oláhok, azt hívnék, hogy ő a király, kegyetlenül meggyilkoltak. A király csak serege romjaival tudott eljutni Temesvárra. E kudarc után B. függetlenül kormányozta országát; fia, B. *Sándor* azonban 1343. újra meghódolt Lajos magyar királynak.

Bazard (ejtsd: bazár), *Saint-Amand*, socialista, szül. Párisban 1791 szept. 19., megh. Courtry-ban 1832 jún. 29. A restauráció alatt a karbonárik-nak volt tagja, köztársasági egyletet alapított s egy fölkelésben is részt vett, mely miatt in contumaciam halálra ítélték. Ahogy megismorkedett Saint-Simon tanaival (l. *Saint-Simon*), ő és Enfantin (l. *Enfantin*) hozzáláttak tollal és tettel e teóriák kiépítéséhez. 1828 óta podig szocialista felolvasásokat tartott, melyek a S.-Simonisták fő művében, az Exposition de la doctrine de S.-S.-ban (2. kötet, 1830) található. 1831-ben Enfantin excentrikus viselkedése következtében B. szakított vele és Discussions morales, politiques et religieuses című röpirattal lépett föl ellene. L. *Saint-Simon*.

Bazardzisk, több helység neve Bulgáriában; a legjelentékenyebbek: Hadzsi Oglu- és Tatár-B. (l. o.).

Bazársúly, a keleti városokban a bazároknak való használatára elrendelt súlymérték. Brit-Kelet-Indiában az *Indian mun* a ma járó B. = 100 troyfont = 373242 kg.

Bazas (ejtsd: bázász, a rómaiak idejében *Cossio*), az ugyanily nevű arrendiss. székhelye Gironde francia départementban, meredek sziklán, amelynek a Beuve vize foly; (1906) 4684 lak., jelentékeny bőszeréssel, kalapgyártással és olajpréssekkel. A rosszul épült város legkiválóbb épülete a XIII. sz.-ból való székesegyház, amelynek Ny.-i oldala és környéke különösen nevezetes. Környékén van a Trou d'Enfer barlang.

Bazéd, kisk. Maros-Torda vm. marosi felső j.-ban, (1900) 457 oláh lak.; u. p. Mezőrücs, u. t. Marosvásárhely. Hozzátartozik a kis *B.-fürdő*.

Bazeilles (ejtsd: bazej), község Ardennes francia départementban, 3 km.-re Sedantól, a Chiers és Givonno összefolyásánál, (1906) 2135 lak., vashámmal, posztokészítéssel. Turenne egykori kastélyával, amelyet a bajorok 1870 szept. 1-én a falu nagy részével együtt elpusztítottak. 1870 szept. 1-én a sodáni csatában 12,000 tengerész-gyalogos 6 órán át makacsul védte a porosok ellen, amiközben a község elpusztult. A csata helyét egy emlékkő jelöli. V. ö. *Poittevin*, Bazaillis. (Épernay 1898).

Bázel, l. *Basel*.

Bázel zsinat, l. *Baseli zsinat*.

Bázest, kisk. Krassó-Szörény vm. facseti j.-ban, (1900) 579 oláh lak., u. p. és u. t. Facsot.

Bázi, babilóniai helység (közel Elam határához); innen származott a babiloni királyok egyik dinasztíája (kb. Kr. o. 900).

Báziás, népes és emelkedő telep Szokolovác határában, Krassó-Szörény vm. moldovai j.-ban, a Duna partján, jelentékeny mint a magyar kir. államvasút temesvár-báziási vonalának végpontja és a dunai hajózás egyik fontos állomása; régi kalugyer-zárda, fővámhivatal, táviró- és postahivatal, telefonállomás, bor- és selyemtermelés, spirítusz- és pálinkafőzés. Az azelőtt szegényes falu a közlekedés fejlődésénél fogva jelentékeny csomóponttá vált; (1900) 332 lakossal.

Bazidium (növ.), a Basidiomycetes gombák konidiumtartója. Rajta keletkeznek, mindig meghatározott számban, a basidiospórák, rendezés hosszabb nyelecskék, az ű. n. *sterigmák* csúcsán.

Bazije dolnje, adók. Verőcze vm. slatinai j.-ban, (1900) 725 horvát-szerb, német és magyar lak.; u. p. Nova-Bukovica, u. t. Bukovica.

Bazije gornje, adók. Verőczo vm. verőczei j.-ban, (1900) 1557 magyar és horvát-szerb lak.; u. p. és u. t. Lukáč.

Bazilika (gör.), fődött csarnoképület, minőt Rómában és a római városokban görög példák után a kereskedelem, üzérkedés meg a törvénykezés céljaira rendszeren a fórum mellett emeltek; a téglalap alakú épület egy magas, lapos mennyezetű középteremből és azt négyoldalt szegélyező, a középteremtől oszlop- v. pillérsortól elválasztott alacsonyabb csarnokból állott (l. az *I. ábrát*); néha kettős csarnok övezi a főtermet, mely világosságát a csarnok teteje fölé nyúló falának ablaknyílásain át nyerte. Keskeny oldalán v. oldalain néha még külön előcsarnokkal bír. Sok B. a törvénykezésre szolgáló tribunállal van ellátva, mely vagy oszloppal a csarnokra néző emelvény (exedra); illet mutat a bejárati előcsarnokkal szemközi oldalon a *pompeji B.*) vagy félkörös apszis (Trier), mindkét alakja egytt is előfordul (Timgad). Rómában Cato építtette az első, róla *Porcia*-nak nevezett B.-t (184. Kr. e.); 46. Kr. e. Caesar a fórum déli oldalán kezdte az alapjában most föltárt hatalmas (101 m. hosszú, 49 m. széles) *B.-Juliót*, melyet Augustus fejezett be; külső falai arkádokkal vannak föloldva, úgy hogy a fórum terének mintegy fődött folytatását teszi, kettős és emeletes oldalsarnokait is arkádok választják el egymástól és a főteremtől, ez utóbbinak egy része a centumviralis törvénykezés számára korlátokkal volt körülkerítve. Veleszemben, a fórum északi oldalán tertül el a *B.-Aemilia*. A hatalmas B.-Ulpia (Kr. u. 112-ből) Trajanus fórumának részét alkotta. A római B.-k legnagyobbika a *Constantinus-féle B.*, 25 m. széles középhajója, mely három korezsboltozattal volt fedve, végighúzódik egész hosszán és keleten a főterem végződik; két oldalához 3—3 részre osztott, dongaboltozattal mellékhajó csatlakozik (az egyik ma is fonnál). Nagyobb magánházakban, főleg a észászari palotákban is fordulnak elő tanácsstermekül v. törvénykezésre szolgáló B.-k; ilyennek szép példája látható a Palatinuson, a Flaviusok palotájában, mely félkörű apszisban végződő hosszúka teremből s attól oszlopsorral elválasztott keskeny oldalhajókból áll. Az antik B.-ból fejlődtek a *keresztény templom B.-k*, aminek a Kr. u. IV. sz. óta nagyszámban épültek Ró-

mában és egybeült is. Ilyenek alaprajzát mutatja a 2. ábra. A téglalap alakú templomot oszlop v. pillérsorok három (néha öt) hajóra osztják; a középhajó a kétolyan széles mint az oldalhajók (*b, c*, az egyik a nők, a másik a férfiak számára) és keleti végén félkörös, félkupolával fődött szentélyben, apszisban *d* végződik, melynek fala mentén vannak a papság ülőhelyei, *g, g* közepén a magasabb püspöki székkal (*f* katedra); ezek előtt van az oltár *e*, melyet korlát választ el, az ugyanevű korlattal bekerített kórustól *h* két oldalán a szöszékkal (*i*, ambo); *k* a község előkelő ferflának (senatorium), *l* az előkelő nőeknek (matroneum) helyét jelöli. A templom nyugati oldalához csatlakozik a tágas négyszögű udvar *n*, oszlopos folyosóktól *m* körülzárva, közepén a tisztálkodásra szolgáló kúttal (*o* anthurus). Az udvart a templomtól neha még külön esarnok (narthex) választja el, mely a katechumeneknek, az egyházközségbe még föl nem vetteknek tartózkodó

lyeknek semmi közük a keresztény B.-khoz, de amelyek főtemplomok voltak.

Irodalom. Quast, Die Basilika der Alten, Berlin 1845; Zostermann, Die antiken u. die christl. Basiliken, Leipzig 1854; Messmer, Über den Ursprung, die Entwicklung und Bedeutung der Basilika la der christl. Baukunst, u. e. 1854; Weingärtner, Über Ursprung u. Entwicklung des christl. Kirchenbaus, u. e. 1858; Mothes, Die Basilikenform, u. e. 1865; Dehio és Bezold, Die kirchliche Baukunst d. Abendlandes, Stuttgart 1884; Lange, Haus und Halle, Leipzig 1885; Stockbauer, Der christl. Kirchenbau, Regensburg 1871; Kraus, Realecycl. der christl. Altertümer I., Freiburg 1882; Heltzinger, Die altchristl. u. byzant. Baukunst, 2. kiad., Stuttgart 1899; Beüthy, A művészetek története, II. köt., Budapest 1907; Pastenir, A művészetek története, Budapest 1885.

Bazilikák, a római jognak a a gyűjteménye, amelyet Basilins Macedo és Böles Leo bizanci császárak a Justinianus császár törvénykönyvei (Corpus juris civilis) alapján készítettek a kelet-római (görög, bizanei) császárság számára; a IX. sz. végén mint (60 könyvből álló) törvénykönyvet kihirdették. Legújabb német kiadása: *Heimbach* (Leipzig 1833–1850) 1–5 kötet és *Lingenthal* (pótlék, 1846); továbbá 6 kötet (1870) és 7 kötet (1897) u. ott.

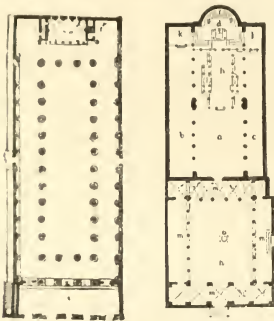
Baziliszkus (állat), l. *Basiliscus*.

Baziliszkus, képzelt lény, tkp. kígyó, mint a Gonosz megsemmélyesítője. Szimbólikus ábrázolása, amint Krisztus eltapossa, igen gyakori a középkori művészetben, főleg kapuzatok faragványai közt. Forrása a 90. Zsoltár 13. verse: Super aspidem et basiliscum ambulabis, conculcabis leonem et draconem.

Baziliták, l. *Vazulrend*.

Bazille, *Jean Frédéric*, francia festő, szül. Montpellierben 1841 dec. 6., megh. 1870 nov. 28. a beaune-la-rolandei ütközetben. Gleyrenek volt tanítványa, de Courbet hatása alatt a modern törekvéseknek lett híve és Manet irányához szegődve, rövid pályáján is a figyelemre méltó művek egész sorát alkotta meg (Paris, Musée du Luxembourg; montPELLIERI múzeum). Méltó fel-tűnést keltettek az 1910. évi párisi Szalonban kiállított művei, kivált nagy esaládi esoportképe, a modern franciaia festészet legjellemzőbb műveinek egyike.

Bazin (*Bösing*), rendezett tanácsú város sz. k. város címmel, Pozsony vmegyében, a Kis-Kárpátok aljában, (1900) 527 házzal és 4899 lak. (418 magyar, 1752 német, 2666 tót; vallás szerint 2578 róm. kat., 1944 ág. evang. és 353 izr.). A város köfal veszi körül, 3 nagy kapuval; a Sur-lap vizeit felvevő Feketevíz patak futja át. 3 kat. temploma van; ezek egyikében, a régi plébániatemplomban, melyet a felső kapu mellett a Szentgyörgyi és Bazini grókok alapítottak, az Illésházy István nádor által 1609. épített kápolnában ugyanannak sóvári fehér márványból vésett szobra, továbbá egyéb síremlékek láthatók. Ferenczrendi kolostora és temploma 1674. épült. A hajdan Illésházy-féle kastélyt, mely a város kerítésén kívül a Ny-i oldalon áll, gr. Pálffy János nagy műzáléssal restaurálta, benne be- eses műkinesek és régi híres mesterek képei s másolatai (Correggio, Guercino, Reni, Memling, Breugh stb.) vannak; a városi múzeumban a város szülöttjének, Kupecky Jánosnak areképe van. B. a bazini járás székhelye, van járásbíró-

1. ábra.
Pompéji bazilika
alaprajza.

2. ábra.
San Clemente ó-keresztény
bazilika alaprajza. (Róma.)

helye. A lapos mennyezetű középhajó magasabb az oldalhajóknál, melyeknek fétetője a főhajó falához támaszkodik; az oldalhajók fölé emelkedő falakban nyertek elhelyezést az ablakok. Az apszis és a hosszhajók közé néha kereszthajót építettek, a főhajó és a kereszthajó érintkezési pontján félkörű ív (diadalív, areus triumphalis) emelkedik, melyet néha két különálló oszlop tart. A B.-nak tornyuk nem volt, csak melléje építettek a VI. sz. óta különálló emeletes haranglábat (campanile). A B.-k külseje egyszerű volt, annál díszesebb volt belsejük; az antik B. padlóját díszítő mozaik ellepi a falakat, az apszis félkupoláját és a diadalívet, az aranyos alapú mozaikképek a bibliai jeleneteivel szóltak a hívőkhez. Róma legnevezetesebb B.-i a S. Maria Maggiore, S. Paolo fuori le mura, S. Agnese, S. Lorenzo, S. Clemente stb.); kiváló B.-k a S. Apollinare nuovo és in Classe Ravennában. Magyarországon még a XI. sz.-ban is a keresztény B. mintájára építette Szt. István a templomokat. A B. elnevezés később oly templomokra is kiterjesztett, me-

sága telekkönyvi hatósággal, takarékpénztára, hitelbankja, alsófokú ipariskolája, kénkovand, mangánérce és ásványfestékbányászata, téglá- és agyagarugyár r. t., kőkemence- és géptéglagyár, agyagarú- és műkögyár. A régebben itt üzött arany- és ezüstbányászat teljesen megszűnt. Jelentékeny gyümölcs- és bortermelése. A város erodetét homály fedí: V. István korában (1271) V. Ottokár cseh király elfoglalta, a XIV. sz.-ban a Szontgyörgyi és Bazini grófok bírták, kiknek magvaszakadta után Szapolyai Jánosé lett; tőle azonban I. Ferdinánd elvette s hiveinek adományozta. Utóbb Illésházy István tulajdonába került, a város lakói 140,000 tallérért ki akarták váltani, ami azonban nem sikerült. 1604 máj. Búcsy Bonodek, Boeckay vezére megszállotta. B. 1674. megnyervén az országgүйlési képviselői jogot, szab. kir. városul ismertetett el. 1705 márc. elfoglalta Beresényi, 1708. Bottyán, 1710. pedig Balogh Adám. A XVIII. sz. elején Pálffy István koronaőr zálogában volt; a várkastély azóta a gróf Pálffy-család tulajdona. A várostól félórányira esinos völgyben fekszik a *B.-i fürdő*, vize vasas savanyuforrás, melyet főleg női bajok ellen használnak. Hidegvízgyógyintézete is van.

Bazin (ejtsd: bazeñ), 1. *Jacques Rigomer*, francia demokrata és közigjri író, szül. Lo Mansban 1771., megh. 1820 jan. 10. A forradalommal melegen rokonszenvezett, de a rémuralom ellen összeesküvést támasztott szülővárosában, amiért őt és hiveit, a B.-istákat, Garnier konventbiztos Párisba küldötte. Szabadságukat csak thermidor 9-ike után nyerték vissza. Maga B. az idő óta mint hírlapíró működött a demokratikus közársaság érdekében. 1812-ben Mallet tábornokkal, ki összeesküvést szőtt Napoleon császár ellen, összekötetésbe lépett, amiért ismét börtönbe került. A száz nap alatt Orléansban kiáltványt adott ki, melyben a franciákat az idegen seregek ellen általános felkelésre szólította. Párhajban veszté életét. Rópiratán kívül, melyok Lynx és Suite du Lynx cím alatt jelentek meg, B. egyéb műveket is írt. Megemlítendők: Jacqueline d'Olzbourg (1803) c. melodrá mája, Charlesmagne c. szomorujátéka (1807); *Lottres françaises* (1807); *Lettres philosophiques* (1814); *Seïde*, novella (1816); *Voltaire et Rousseau*, conte si l'on veut (1817).

2. *B., René*, francia regény- és utazási író, szül. Angersben 1853 dec. 26. A jogot Párisban végezte és Angersben a jogakadémiahoz tanárrá neveztetett ki. Ismeretes lett a párisi lapokban megjelent vidéki jellemrajzairól (En province eimen összegyűjtve, 1896); 1884. *Seigny Bernard* álnéven tette közzé *Stephanette* első regényét, azonban La tache d'encre (1888, 10 kiad. 1894) regénye, mellyel akadémiuai díjat nyert, tette nevét ismeretessé. Regényeiben a francia parasztember s falusi élet mesteri rajzát adja. Ezt követték a *Journal des Débats* részéző írt útleírások: A l'aventure (1891); Sicile (1892); Les Italiens d'aujourd'hui (1894) és Torre d'Espagne (1895) s a következő regények: Madame Corentine (1893); *Ilumbló amour* (1894); De toute son ámo (1897); La torre, qui meurt, Les Oberlé (1901); Le blé qui lève (1907); Le Mariage de Mlle Gimel, dactylographe (1909).

Bazin de Raucou (ejtsd: bazeñ d'róku), *Anais*, francia történetíró, szül. Párisban 1797 jan. 26., megh. 1850. Munkái: *Éloge historique de Malesherbes* (Paris 1831); *La cour de Marie de Médicis*, Mémoires d'un cadet de Gascogne (1830); *L'époque sans nom*. Esquisses de Paris en 1830—1833 (1833, 2 köt.); *Histoire de France sous Louis XIII.* (1837, 2 kiad. 1846, 4 köt.); *Histoire de France sous le ministère de cardinal Mazarin* (1842, 2 köt.); *Notes historiques sur la vie de Molière* (2. kiadás 1851); *Études d'histoire et de biographie* (1844).

Bazini és Szentgyörgyi grófok, a Hunt-Pázmán génuszból orodó előkelő régi magyar család, melynek első őse, Tamás, a bolgárok ollen hadjáratban vitézil viselte magát s ezért 1208. Bazini királyi adományt kapta, Szentgyörgyöt pedig ennek fia, Sebős szerezte meg 1209. A család a két hely szerint két ágra, a szontgyörgyre és bazinira oszlott és pedig az 1283—1306 között omított II. Ábrahám fiai közül III. Péter (1308—65) az idősebb szontgyörgyi, II. Sebős pedig az idősebb bazini ág megalapítója lett. Az idősebb szontgyörgyi ág Eborhardban 1432 előtt kihalt. Az idősb bazini ág leginkább a XV. sz.-ban virágzott Zsigmond szlavóniai bán (megh. 1492) és János erdélyi vajda (megh. 1487 táján) személyében. Az idősb bazini ág I. György (megh. 1426) fiaiban, V. Béla és III. Györgyben ismét két ágra oszlott, ú. m. az ifj. bazini és ifj. szontgyörgyi ágra. A család utolsó férfi-tagja Kristóf volt, aki 1543. halt meg. Az idősb szontgyörgyi ágból való volt Tamás országbíró (1385) és Cicelle, Rozgonyi István felesége, a galamböczi hőső (1398—1434). V. ő. *Wertner Mór*, Die Grafen von St. Georgen und Bösing. A bécsi Ador folyóirat 1891. évfolyamában és ennek ismertetése: A Bazini és Szentgyörgyi grófok (Turul 1891, 101).

Bazion (gör. *basion*), mellősi alapi pont. Az a pont a koponya alapján, amelyben a középső (medián) függőleges sík az öreg lik (foramen magnum) elülső szélét metszi.

Bázis (gör), a mértanban az *alapon* v. *alappelület*; a számtanban egy hatványnak *alapszáma*. — *B. növénytani* értelemben a növénytag alapi része, alapja, amellyel más növénytagon ül, vagy más növénytaghoz csatlakozik. A bazális rész általában a bipoláris (l. o.) növényeknek a csücsi (apikális) résszel ellentétes irányban levő vége. — *A metrikában* bevezető ütem valamely — daktilus vagy choribusai — rend előtt, úgy hogy a tulajdonképeni ritmisi rend csak a B. után kezdődik; a B. legalább és többnyire két szótagnál áll (az anakruzis v. ütemelőző csak egyből) és oroszkedő ütemfaj, alapformája trochaicus, de gyakran spondeussá, daktilussá stb. módosul. — *A építészeten* egy oszlopnak vagy pillérnek a talpa. l. *Oszloptalp*. — Kémiai értelemben l. *B.-ok*; geodéziai értelemben: *Háromszögelés*; katonai értelemben: *Hadműveleti alap*.

Bázisok (*aljak*, *lúgok*), általában mindazon vegyületek, melyek savak hatására sókka alakulnak. Tulajdonképeni B. a pozitív gyököknek O, OH, S, SH, Se, SeH, Te és ToH gyökökkel való vegyületei. B. pl. a NaOH nátrium hidroxid, Na₂O nátriumoxid, KSH káliumhidroszulfid K₂S kál-szulfid. Aszorint, hogy a fenti gyökök melyi-

két tartalmazzák a B. megkülönböztetünk, *azri-*, *thio-*, *seleno-* és *telluro* B.-nt, aszerint pedig, hogy tartalmazznak-e hidrogent vagy nem, vannak lhidro- és nhlidro B. pl.:

Na OH neutr. hidroxid, lhidrooxibázis

Na₂O s. oxid, nhlhidrooxibázis

KSH kál.-hidroszulfid, lhidrothiobázis

K₂S kál.-szulfid, nhlhidrothiobázis.

A vízben oldható B. lágos hatásaok, azaz bizonyos festékanyagok színt jellemző módon megváltoztatják, l. *Alkáliás kémhatás*. A B. általános deflniciója szerint az organikus kémiában tartozó számos vegyületcsoport, melynek az *aminek*, *amidészármazékok*, *arzinok*, *phosphinek*, *stíbinék*, *alkaloidok*, melyek savak hatására sókká alakulnak, szintén bázis sajátosságú vegyületek. Ezen vegyületek sajátosságát részletesebben l. a megfelelő elmszók alatt.

Bázisos sók, l. *Sók*.

Bazit, az eruptívközetekre vonatkozó régebbi elnevezés, l. *Acidit*.

Bazita, kisk. Zala vm. zalaegerszegi j.-ban, (1900) 235 magyar lak., u. p. és u. t. Zalaegerszeg.

Bázna (azelőtt: *Felsőhajom*), nagyk. Kiskölküllő vm. dícsőszentmártoni j.-ban, (1900) 1456 német és oláh lak.; gyógyszertár, takaré- és előlegezőegylet, csendőrs, postahivatal és telefonállomás. Ág. eváng. temploma 1504-ból való. Fűrdője 291 m. magasságban fekszik, kies völgyben; a XVII. sz. óta ismeretes; parkjában a Szikla, Merkel, Templom, Nándor, Károly és Ehrlich-források fakadnak, melyek a fűrdőházban elhelyezett melegfűrdőt (8 kád), a 4 hideg tükörfűrdőt s a két iszapfűrdőt ellátják; nevezetessége a szénhidrogén-gáz-kiomlás. A források jód és brónnátrium tartalmú konyhasós vizek; kiválóan görvélyes, csúszos, köszvényes bajok, idült méhlobok és bőrbántalmak ellen használják, azonkívül 30,000 palackot szállítanak másfelé. A fűrdővendégek (600—1000) számára 160 szoba áll rendelkezésre. A fűrdő a B.-i lutheránus egyházalap tulajdona.

Bazoche, l. *Basoche*.

Bazoche-les-Hautes (ejtsd: bazós lezót), község Eure-et-Loire francia départementban 26 km.-re Orléans-tól, közelében, Orgères mellett történt 1870 dec. 2. ezen véres ütközet, melyben a mecklenburgi nagyherceg hadosztálya Aureilles de Paladine 16. és 17. számú hadtestét Artenayig visszaszorította.

Bázos, kisk. Temes vm. temesrékási j.-ban, (1900) 2133 oláh és magyar lak., u. p. és u. t. Temesrékás.

Bazsalikom (növ.), l. *Ocimum*.

Bazsarózsa (növ.), l. *Paeonia*.

Bazsi, kisk. Zala vm. slémei j.-ban, (1900) 844 magyar lak., vasúti állomás, posta- és távíróhivatal.

Baztan v. *Bastan-völgy* Spanyolország É.-i részén, Basses-Pyrénées francia département D.-i szélén; a felső Bidassoa öntözi. 15 km. hosszú és 7 v. 8 széles; elég termékeny; virágzó a marhatejészte; 14 községe, 7—8000 lak., állam az államban, külön főcalde uralma alatt áll. Külön budgetje van. Főhelye: Elizonde.

Bazzaro, *Ernesto*, olasz szobrász, szül. Milanóban 1859 márc. 29. Milanóban tanult és már 1880. nagy sikere volt Sordelettó ábrázoló szobrával

(Milano, Brera). Genre-szebrainak és síremlékeknek lrosszú sorával a legkedveltebb milanói szobrászok közé emelkedett. A legkiválóbbak: Garibaldi emlékszobra Monzában (1884), Cavalletté Milanóban (1906); Özevgye kis leányával (1888, Róma, Museo d'Arte Moderna); A talált gyermek (1889); Kimerültség (1894); A fáraók utóda (1907); finom bronzszobreskák; szép síremlékek a milánói temetőben.

Bazzi, *Giovanni Antonio*, olasz festő, l. *Sodoma*.

Bazzini, *Antonio*, hegedűművész, zeneszerző, szül. Bresciában 1818 márc. 11., megh. Milanóban 1897 febr. 10. Már 1830. hangversenyzett; 1836. Paganini előtt játszott, ki utazásra buzdította. Így hatolt be 1841—45. Németországban Bach és Beethoven művészetébe, mint Schumann barátja; Olasz-, Spanyol- és Franciaországot bejárva, 1852—64. Párisban élt. Hazatérve komponált; 1873 óta Milanóban a zeneszerzés tanára, 1882. a konzervatórium igazgatója lett. Legjobb művei: 3 vonóségyes, 1 ütös, továbbá *La risurrezione di Cristo* eratórium, *Senacheribbo* kántáté, 51. és 56. zszoltár, *Alfieri*, *Saul* és *Shakespeare Lear királyához megnyitót*, *Francesca da Rimini* szimfóniai költemény. Turandot e. operája a milánói Scalaban (1867) nem tetszett. Hegedűműveit virtuózok játsszák (*Ronde des lutins*).

Bb (zene), a két kromatikus félhangal lejjebbített h. másként *heses*. A zongorán összeeszik az a-val.

B^B rövidítése ennek: βασιλείς βασιλείων βασιλευσίων βασιλείων, a. m. királyok királya, királyokan uralkodó (a bizanci császár címe).

B. C. a zenében a. m. *Basse continue* (l. e.).

Behé, növénynév mellett *Bouché* P. Fr. francia műkerteszevének rövidítése.

Bechst., természetrajzi nevek mellett *Bechstein* Joh. Matthäus német erntelögyszévének rövidítése.

B. C. I. a. m. Bachelor of Civil Law, Angliában a jogi fakultás első (legelső) feka.

Beo., a bank szó rövidítése.

B. D. a. m. Bachelor of Divinity, Angliában körülbelül azt jelenti, hogy theologiae candidatus.

Bellium (növ.), mézgagyanta; az indiai B. a *Commiphora* (*Balsamodendron*) *Roxburghii* Északnyugat-India és Beludzsisztánban termő fának a terménye, melyet Indiában orvosságul használnak. Az afrikai B. a *Commiphora africana* Senegambiában etthenes fából származik s ezt azelőtt a mirrhával egyenértékűnek tartották és használták.

B-dur (olasz: Si ♯ maggiore; franc.: Si bémol majeur; ang.: B flat major), ez a skála: b, c, d, es, f, g, a, b. Előjegyzése 2 p. B.-akkord: b, d, f.

Be, a berillium kémiai jele.

Bé, a Baumé-fek (l. *Areométer*) szekásos rövidített jelölése.

Beach, baronet, l. *Hicks-Beach*.

Beachy Head (ejtsd: biési heád, franc. *Cap Bevizier*), hegyfok Sussex angol grófságban, a La Manche csatornában, a Salisbury felől jövő mészkőhegység vége; 145 m. magas, a Seven Cliffs egyikén világító toronnyal. 1690-ben a franciák itt diadalmaszkodtak az egyesült angol-hollandi hajóhadon.

Beaconsfield (ejtsd: biknuszfld), 1. kisk. Buckingham angol grófságban, 36 km.-re Londontól, vasút mellett, (1901) 1570 lak., a norman időkbeli való templommal. Róla kapta Disraeli az Earl of B. nevet, amikor 1876. peerré nevezték ki. — 2. B., város a Fokföldön, Kimberley (ettől 3 km.-nyire) divízióban, vasút mellett, (1904) 9378 lak., gyémántbányászattal a környékű levő Dutoit's Pan, Bultfontein és De Beers nevű bányákból. — 3. B. (azelőtt *Brandy Creek*), város Tasmania brit-ausztráliai államban a Tamar torkolatához közel, (1901) 2658 lak., közelében aranybányákkal.

Beaconsfield (ejtsd: biknuszfld), (*Disraeli Benjamin*) lord, híres angol államférfi és író, szül. Londonban 1804 dec. 21., megh. u. o. 1881 ápr. 18. Spanyol zsidó családból származott, mely 1748. Angliába költözött. Atyja, Izsak, aki előkelő helyet foglal el az angol irodalomban, 1817. flával együtt keresztény hitre tért. B. mindig büszke volt családjára és mint életrője, Froude megjegyzi, zsidó maradt mindvégig. Csakhamar otthagyta a jogi pályát és a zirodalomra adta magát. Első regénye, a Vivian Grey (1826), hű tükre a felsőbb társadalmi osztályoknak, a regény hőse pedig tipusa az ott érvényesülő strébereknek. E regény, továbbá hatásra számító feltűnő viselkedése és ruházata ismeretessé tették. Következő regénye (Popanilla, *The woundrous tale of David Alroy*, Contarini Fleming, Henrietta Temple, Venetia) egy Keleten tett utazás benyomása alatt készültek. Visszatérése után parlamenti szék után nézett és mert radikális programmal nem birt mandátumhoz jutni, 1835. a *Vindication of the English Constitution* c. művében a tory-k zászlaját lobogtatta és alig, hogy 1836. egy Lloyd nevű gazdag özvegyvel kötött házasság révén vagyonhoz jutott, 1837. Maidstoneban képviselőnek választották. Szűzbeszédét az alsóház nem is akarta meghallgatni, de maró gúnyja, éleci és nagy vitatkozó ügyessége csakhamar itt is lekötötték ellenfeleinek a figyelmét. Azt hangoztatta nevezetesen, hogy az uralkodó whig-párt nem hű szócsöve a közvéleménynek és hogy Anglia korszerű újjászülötése csakis a tory-párttól várható, amelynek azonban, kilépven eddigi télségéből, az alsóbb, elnyomott osztályok érdekében létesítendő társadalmi reformok keresztülvitelére kell vállalkoznia. Egy ilyen program majd újra népszerűvé teszi a konzervatív zászlót, sőt magát a királyságot is. Ez időben megjelent regényei, mint a *Coningsby, or the now generation* (1844); *Sybil, or the two nations* (1845) és *Tancred, or the new crusade* (1847) visszatükröztetik új politikai programjának eszméit, melyeket a körülötte csoportosuló „ifjú Anglia” tagjai is vallottak. A fontos gabonavám-kérdésben Bentinck Goorgo (l. o.) barátjával hadat üzent a whig állásponthoz közeledő Peel-kabinetnek és 1846. meg is buktatta, Bentinck halálakor pedig (1848) magához ragadta a tory-párt vezérségét. A büszke tory-főnemesek, bár származása és multja miatt nem szünek meg bonno idegont látni, mégis követték, mert a matorializmussal és radikálizmussal szemben megvédelmezte őket. Az anglikánus papságot pedig a szekták elleni fellépésével kötelezte halára. Végre 1852. bejutott,

mint kinstárnok, a Derby-kabinetbe és ugyanazon állást bírta 1858—59-ig és 1866—68-ig. Nevezetesebb sikerei e korból: Kelet-India közigazgatásának átruházása a koronára (1858); a parlament megnyitása a zsidók előtt és (1867) a választási reform, mely a választók számát sok ozerrel szaporította. Ezt a történeti alkotmány hívei «a sötétebe való ugrás»-nak nevezték. Derby visszalépe után (1868 febr.) B. lett a kabinet feje és eréllyel párosult gyorsasággal vitte keresztül az abesszíniai expedíciót. Midőn az alsóház az ir állami egyház kérdésében régi ellenfelének adott igazat, B. feloszlatta, ámde a választásokban Gladstone győzött, mire B.-nek vissza kellett lépni (doe). Most újra tollat fogott és megírta Lothair e. regényét (1870), melynek főúri hőse sokáig hánykolódik a katolikus világnézet és a forradalmi elvök küzdelme között, mígmon az anglikánus államvallásban megnyugvást talál.

A liberálisoknak kedvező áramlat ellankadásával B., ki vezéréiket kiégett vulkánok láncolatához hasonlította, mind erélyesebben intezett ellenük támadásokat, amiért az imperialisztikus eszme és a brit világbirodalom külső tokinéjét és hatalmát kellő eréllyel nem védik és oltalmazzák. Mihelyt 1874. a választások révén újra elnyerte a hatalmat, teljes erével a külügyekre vettette magát. Annektálta a Fidzsi-szigeteket (1874), megvásárolta a Szeuezi-csatorna részvényeit (1875) és létrehozta a walesi herceg indiai utazását (1876), melynek hatása alatt Viktória királynőnek az «India császárnéja» címével kodveskedett (1876), amiért a grófi rangot kapta; egy évvel később pedig kiterjesztette a brit világbirodalom fennhatóságát Transvaalra. Bámulandó, hogy e köszvényűt gyötört, botra támaszkodó agasztán mily ifjúkori tüzzel érvényesítette Anglia akaratát a keleti kérdés körül. Határozott törökpartí volt és még az orosz háború veszélyétől sem riadt vissza, noha saját minisztértársai sem osztották harcias fellépését. Midőn az oroszok 1878 febr. Konstantinápolyhoz közeledtek, B. Indiából hozott csapatokat és az angol flottát elküldte a Marmara-tengerbe, Konstantinápoly megvédelmezésére. Nagy része volt tehát abban, hogy az orosz cár hadait megállította és feltételeit a Sau Stefanóban a töröktől kierzósakolt hiegteteleket a berlini kongresszuson Európa szentesítése elé terjesztette. Már a kongresszus kifözöben szerezte meg B. a szultántól a Ciprus felolli uralmat, a kongresszuson pedig gr. Andrassy Gyulával karöltve erélyesen visszaszorította az orosz követeléseket. Viszont ő tette meg az indítványt, hogy Ausztria s Magyarország Boszniát ideiglonos okkupálhassa. Visszatértek különösen London rendkívül ünnepelte, a királynőtől pedig a térdszalagrendot kapta. A következő afgán- és zulu-háboruk, bár szerencsés végot értok, sok áldozatot követeltek és midőn B., kissé elbizakodottan, uralmát további két évre biztosítandó, a parlamentet 1880. feloszlatta, a választásokon megbukott. Ezután már csak egy — utolsó — rogenyét írta, az *Endymion*-t, melyben egy szogény ifjú nem érdeime, hanem öszokóttetésel révén fényes pályát biztosít magának. — Hughenden Manor birtokán helyezték nyugalomra, a westminsteriapát-

ságban pedig emléket állítottak neki. Megítélésében azonban még az angolok maguk sem egyeznek meg, mert míg a konzervatívok pártjuk újjaszervezőjében oly lángszót látnak, milyennel Anglia Ifj. Pitt óta nem desekedtek, az ellentábor B. t. ma is csak kétkülces politikusnak és a szoreresetől dedelgetett charlatan-nak nézi.

Frankom. B. beaaddal e címen jelenik meg: Church and Queen 1860—64, London 1865; Constitutional reform, 1866; Parliamentary reform 1848—66, 1867 és Selected speeches, kiadta Titkára Köhbel, 2 köt. 1882. Levelelt: Home letters 1830—31 és Correspondance with his sister 1886 c. alatt adták ki. Regényelből 1881. Jelent meg Teljes kiadás, 10 köt. Magyarul megjelentek: Temple Henrik, Pápa 1861; Comingsby, Pest 1862 és Lothair, ford. Toldy Géza, Pest 1871. Vagy 411 életrajz Kering róla; a Jelszóbekelet Frode (3. kiad. 1890), Mill (1863), Hitchman (1885), Ewald (2 köt.), Fraser (1891), Gorse (1900), Mayallie (1904, 2 köt.) és Monypenny (The young Disraeli 1910) írták Brandes német esszéjét Halassy A. ford. le magyarul, Budapest 1910. V. ö. Clayden, England under Lord B., 1880.

Beadvány, magánszemélytől hatósághoz, és a felektől bírósághoz intézett írat. Minthogy a B. jogok szerzésének, megváltoztatásának vagy megszüntetésének lehet az alapja, az a közönséges íratnál szigorubb küllkellékekhez van kötve. Így azt a B.-t. amelyet járásbíróshoz ügyvédi ellenjegyzés nélkül inteznek, a félnek saját kezével kell írni és aláírni, vagy két előttemozó tanu jelenlétében aláírni, vagy ugyanennyi tanu előtt kézzelgyel ellátni, vagy pedig hitolessítetni (1881. LXV. t.-c. 11. §). Lényegében megfelel ennek az új polg. porrontartásnak az ügyvédi képviselet nélkül benyújtott B. alakjára nézve a 134. (137.) §-ban kimondott szabálya. A B.-k bizonyos nemét csak ügyvédi ellenjegyzéssel (pl. törvénytészeki eljárásban), másokat csak hitolessítet alakban fogadják el. A B.-t azoknál a hatóságoknál, ahol iktatórendszer szerint kezelnek, az iktatóhivatalban, ahol pedig a lajstromrendszer van meghonosítva (pl. járásbíróshoz), az ügybeosztás szerint illetékes irodában, vagy a B.-ok befogadására szánt gyűjtőszekrényben kell elhelyezni. Ős B.-oknál, amelyeket egynél több példányban kell beadni, ha a fél a B.-t a szükséges számú példányt be nem nyújtja, a jegyző köteles az íratról a fél költségére hivatalból másolatot készíteni és azt hitolessíteni (Pp. 134. §.).

B. a katonaságnál az alárendelt parancsnok-ságoktól stb. az olóljáró parancsnokhoz intézett oly ügyirat, mellyel vagy időszakonként, vagy esetről esetre bizonyos viszonyokról vagy eseményekről jelentést tesznek. — **B.-i lajstrom**, táblázat, amelyen ki van tüntetve, hogy mikor, v. milyen alkalmakkor, mely olóljáró parancsnok-sághoz, mily ügyekre vonatkozólag terjesztendőek fel beadványok.

Beágyazás, 1. a folyóvíz medrének bemélyedése a talajba.

2. **B. a vasúti vágányban** a sinek közvetlen alátámasztására szolgáló talpfákat kavicsanyagba fektetik, ágyazzák. Ez arra szolgál, hogy a talpfák megterhelése egyenletesen vitessék át az alépitményre és hogy szilárdan alá legyenek támasztva. L. még *Kavicságy*.

3. **B. igen fontos szövettani módszer.** Az emberi test szövetei mikroszkóp alatt csak igen finom, század-, ezredmilliméteres, könnyen átvilágítható szeletekben, metszetekben vizsgálhatók. A külön-

féle szövötekből, lénsből, tüdőből, agyvelőből stb. csak akkor készíthetők ilyen finom metszetek, ha azokat előzetesen kezeljük. A kezelés két szakaszból áll: először a szövöteket olyan folyadékokban (alkohol, formalin stb.) áztatjuk, amelyek fokozzák azok tömörségét, keménységét, ezok az u. n. *keményítő eljárások*; másodsor áttitjuk, körülvesszük olyan anyagokkal (colloidin, paraffin stb.), amelyek finoman szelhetők, ezek a *beágyazó módszerek*. Részletosen l. *Szövettani módszerek*.

Beágyazott zománc v. *árkolt zománc* (Grubenschmelz, émail champlévé v. émail en taille

d'épargne), úgy készíthető, hogy a díszítendő felületbe egymással határos mélyedéseket (ágy) vésnek, ezoknok határai adják a díszítés rajzát, s egyenlő magasságban fonják körül a mélyedéseket, melyekbe a küllböző színű üvegport helyezik s kályhába téve megolvasztják, megüvegcsik, majd egyenletes, lassú hűtésnek teszik ki. L. még *Zománc*.

Beágyazott zománc.

B. E. A. K., a *Buda-pesti Egyetemi Atlétikai Klub* nevének rövidítése.

Beállító, helyesen *párvonalzó* (l. o.).

Bealtéine (gael és ír kif.; torz formában: *belton, beltam*), a kelták egykor híres, ma már csak Walesben itt-amott élő *tavasziünnepe*. Rendesen május olójén tartották s a hódító anglo-normannok a szokást átvéven tőlük, germán elemek hozzáadásával alkották belőle a Britanniában szerte ismert *May games*-et (1. május ünnepe). Eredeti formája a szokásnak az, hogy emberek és állatok két sor égő máglya között keresztülhajtattak (tisztulás ünnepének egy neme!), akár a római Palliák alkalmával. Rokon vele az ősnémet *Baldy*-ünnep, melyet a Rajna vidékén (Pfultag v. Pulletag) hasonló tisztulási ceremóniák tartásával ültök meg.

Beaminster, kis város Dorset angol grófságban, a Brit kis folyó forrása közelében, (1901) 3112 lak., zsákvaszgyártással.

Beanus (új-latin), a középkorban az új tanuló neve az iskolában, mint ma a golya. *Beanismus*: az ilyenek ügyetlen magaviselete.

Bear (ang., ejtsd: bér) a. m. medve; így nevezik az angol tőzsdéken az ár lemenő irányára számító eladót, szemben a felmenő irányra üzérkedőkkel, akiknek *bull* a nevük (l. o.).

Bear v. *Bearhaven*, kikötő, l. *Bear-Island*.

Beard (ejtsd: bírd), *Georg Miller*, amerikai orvos, szül. Montvilleben (Connecticut) 1839 máj. 8., megh. New-Yorkban 1883 jan. 23. Különös előszoretettel foglalkozott a villamgyógyászattal és az idegbetegségekkel és 1868-tól egyetemi előadósokat is tartott, 1873. kezdte meg híres tanulmányait az állati delejesség psychopathológiáját

és a spiritizmust illetőleg. Művei: *Electricity as atonic*; *Our home physician* (1869); *Stimulants and narcotics* (1871); *Medical and surgical electricity*; *American nervousness, with its causes and consequences* (1880); *Sexual neurasthenia* (1884) stb.

Beard-kór, neuraszténiát jelent, első leírója Beard amerikai orvos (l. o.) után.

Beardsley (ejtsd: bordsáli), *Aubrey Vincent*, angol illusztrátor, szül. Brightonban 1872 aug. 21., megh. 1898 márc. 16. Mint rendkívül korán érett tehetség, már gyermekkorában jelentkezett rajzoló tehetsége, emellett a színház is nagy hatást gyakorolt reá és erős hivatottságot mutatott a zene terén is. Sokoldalú olvasmányok és a régi grafika nagy mesterei műveinek tanulmányozása készítette elő illusztrátori magzatát, melyben csak igen rövid ideig képezte magát rendszeresen, midőn Burne-Jones hatása alatt a Westminster Art-Schoolban tanult. Az angol prerafaeliták művészetébe nem gyakorolt reá tartós befolyást; önállóan fejlesztette ki sajátos stílusát, mely a japán, görög és francia művészet hatása mellett is erősen egyénivé fejlődött, rendkívüli tudásán, finom ízlésén, sajátos, szinte bizarr fölfogásán alapult. 1893-ban aratta első nagy sikereit, ettől kezdve rövid élete végeig egymásután jelentek meg illusztrációi, Wilde Szalomé-jához (1894), saját, *Yellow Book* c. folyóiratában, Lukianos műveire, Poe elbeszéléseire, Pope *The rapo of the lock* c. költeményéhez, Yonson Volpono-jához, Aristophanos *Lysistratá-jához* stb., azonkívül egyes lapok. Legtöbb művét nagy fehér és fekete síkok megkapó összehatása jellemzi; vonalai finomak, biztosak, sokszor szinte kalligrafiai módon díszít hatásuak. Túlfinomult, nem egyszer nyugtalanítóan modern, egyéni ízlés jelentkezik, bőditő érzékenység a leggyöngédebb érzéssel egyesül bennük. B. művészte világszerte nagy feltűnést keltett — rajzainak sorozata 1907. Budapesten is ki volt állítva — és nagy hatást gyakorolt a modern grafikára, de B. utanzói inkább külsőségeit lesték el és nem közelítik meg az ő esodálatosan mély, nem mindig vonzó, de mindig érdekes, titokzatos egyéniségét. 1897-ben megjelent 50 illusztrációjának összegyűjtött sorozata; halála után több, kisebb-nagyobb gyűjtemény.

Beardstown (ejtsd: bérdsztoun), Cass county székhelye Illinois amerikai államban, vasúti csomópont, (1900) 4827 lak., malmokkal. Közeliében híres litium-források vannak.

Bear-Island (ejtsd: ber ájland), sziget Írország D.Ny.-i partjánál, a Bantry-öbölben, Cork grófsághoz tartozik, hossza 10, szélessége 3 km., mintegy 1500 lak. A tágas Bear kikötő hajóállomásul szolgál.

Bear Lake (ejtsd: lék), l. *Nagy-medve-tó*.

Béarn, így nevezték Dél-Franciaországnak a Ny.-i Pireneusok és az Adour között levő vidékét; a mai Basses-Pyrénées département Oloron, Orthez és Pau arrondissementjeit foglalja el. Fővárosa volt Pau. B. a benarnus gallus törzs birtoka volt. A római uralom megszűntével 419. a nyugati gótok, 507. a frankok foglalták el. Kétdinzes grófok kormányára alatt állott. A Moncade-dinasztia kihalása után 1290. Bernard Roger, Foix grófja

örökölte; X. Gaston a Navarra királya címét is megszerezte; második utódjától, Jean d'Albretől azonban Kat. Ferdinánd 1512. visszahódította Navarrát. Henri d'Albret nőtül kapta I. Ferenc királytól Valois Margitot, Valois Margit leánya Bourbon Antalhoz ment nőül. E házasságból született B.-i Henrik, aki IV. Henrik néven Franciaország királya lett. Ez csatlolta B.-t a francia koronához, mellyel aztán XIII. Lajos 1620. végképen egyesítette. A francia király ekkor csatlolta egyéb efmeihez a Navarra királya címét is. B. kiváltságai egy részét a nagy francia forradalomig megtartotta. V. ö. *Mazure*: *Histoire du B. et du pays Basque* (Pau 1839); *Bourdeau*, *Ancienne Gascogne et B.* (1861—1863) és *Lespy*, *Dictons et proverbes du B.* (1893).

Beárnyékolás. A fák ahhoz képest, amint a területet sürűben vagy ritkábban ellelik, e területre, valamint egymásra is többé-kevésbé sűrű árnyékok vetnek. Az idősebb és eszerint közönségesen magasabb fák a fiatalabbakat és alacsonyabbakat beárnyékolják. A sűrű B.-nak a *talajra* általában véve jó hatása van, mert megőrzi nedvességét, ami kivált nyáron és déli lejtőn nagyon fontos, mert előmozdítja a talaj alkotórészeinek elmállását, fenntartja a humuszfedőt, meggátolja a gommövényzet keletkezését, viszont azonban túlságosan visszatartja a napvilágosság jó befolyását és némelykor a nedvesség elpárolgását is. A fák kölesönös B.-nak egymásra gyakorolt hatása részint előnyös, részint hátrányos. Vannak fanemek, melyek nem szeretik a B.-t; ilyenek pl. a vörös-, erdei, foketefenyő, égerék stb., mások viszont fiatal korukban oly érzékenyek, hogy csak beárnyékolva tenyészthetők sikerrel; ilyen főképpen a bükk és jegenye fenyő, valamint a gyertyán, lucsfenyő stb. Némely fanemek esemete korukban megtűrni a B.-t, később azonban megkövetelik a szabad állást. A talaj, fekvés, klíma, magassági viszonyok stb. különbözőségéhez képest a változatosság ebben a tekintetben egyéni vagy, hogy általában szabályt felállítani nem lehet. A tapasztalat azt mutatja, hogy minél jobban árnyékol valamely fanem, annál több árnyékok tűr el maga is. Az árnyattűrő fanemek esemeteire a B. kedvező hatása abban nyilvánul, hogy megvonja őket egyrészt a nap közvetlen hatásától, mely leporzselné őket, másrészt pedig enyhíti a tél hidegségét és a korai vagy késői fagyokat. Némely gyorsan fejlődő fanem a lassabban növekedő fölé emelkedik, ágaival beárnyékolja koronáját, s ha az elnyomott értékes fűcskáknek *erdőlékel* (l. o.) segítségére nem sietnek, az erdő fejlődése és minősége nagy kárt szenvedhet.

B. a *kertészetben* az, midőn a növényeket betakarják valamely takaróval, az ú. n. *árnyékoló*-val, hogy ne érje őket a napvilág. A meleggyakhoz mindig kell árnyékoló, mert az itt nevelt növényeket csak lassanként szabad napvilághoz szoktatni; az árnyékoló lehet fából, szalmából; legjobb a fából készült gördülő függöny.

Bear-River, l. *Medve-folyó*.

Beastiole (aug., ejtsd: biszt-lór) a. m. *állattan*, de nem a szó tudományos természetrajzi, hanem a népies babonavilág felfogása értelmében. Tehát

u. a. amit francia műszóval *Faune Populaire*-nak neveznek a folklórsztkában (l. *Folklore*). A B. magában foglalja az egyes állatok népies neveit, melletteveit; a róla elterjedt népies vélekedések, hiedelmek s hiedelmek összegét. Ide tartoznak még azok a közmondások, szólások és egyéb népi nyelvhasználatok is, melyekben az illető állat szerepel. Végül az állatoknak emberhez való viszonya, s így mindazon nép-életi vallomások, amelyek az embereknek állatoktól való származását illető hiedelmekben az emberek állatokká és ezeknek emberré való átváltozása hitében és sok más egyéb mitológián, vagy jelképi elemben nyilvánulnak. Ez utóbbiak már az *állattisztelet* és az *animizmus* fejezeteibe is bele vágunk. A B. irodalma szétszórt adalékokban már ma is igen gazdagnak mondható. Mintaszórt feldolgozás: *Rolland*, *Faune populaire de la France* (Paris, Maisonneuve 1876—84. köt.). A magyar B. eddig gyűjtött adatai elég nagyszámban várnak rendezésre és csoportosításra a *Nyelvbőr* évfolyamaiban s egyéb népköltési gyűjteményeinkben. A csoportosítás a legelőszerveiben a következő sorrend szerint történhetik: 1. Házi emlősök. 2. Vad emlősök. 3. Házi madarak. 4. Vadon élő madarak. 5. Hüllők. 6. Halak. 7. Rovarak (ezek közt ismét a) hasznos és b) káros háziak és c) nem háziak és alsóbb rendűek. Kiváló figyelemben részesítendőek a vadászat, halászat és pásztorélet szempontjából nevezetes fajok.

Beata (lat.) a m. boldog; a beatus szó nőnemű alakja. *B. virgo*, boldogságos szűz. Szűz Mária gyónkori jelzése; *beatæ memoriae*, boldog emlékezteti.

Beáták (*Beatas*). Így nevezik Spanyolországban a világban vagy kolostorokban (beatorios) élő összes tereárius nőket. L. *Terciáriusok*.

Beaten (ang., ejtd: beaten, a m. megvert), oly ló, amely egy vagy több versenyben résztvett, de győzelmet aratni nem tudott. Egyes versenyek (pl. B. handicap) csak ily lovaknak állnak nyitva. A B. fogalma többnyire egy-egy versenydőszakra (meetingre), de az egész versenyévrő, vagy egy-egy ló egész versenykarrierjéről is kiterjedhet.

Beaticum (lat.), középkori neve a Viatieum-nak. L. *Viaticum*.

Beatificatio, l. *Boldoggá avatás*.

Beatilles (franc.) a m. nyálánkság, pástétom v. torta.

Beati possidentes (lat.) a m. boldogok a birtoklók, vagyis jó, ha birtokában vagyunk valaminek.

Beatitudo (lat.), megszólításban *B. Vestra* (boldogságod), régente általánosan a püspökök és egyházi személyeknek tiszteletbeli címe, most azonban csak a pápát szólították így meg, de így is: Sanctitas Vestra vagy Beatissimo Pater. Használatá 1159-ig viheto vissza.

Beaton (ejtd: bitn), *David*, a skótok primása, bíbornok, a protestantizmus ellenfele. Szül. 1494-ben Skóciában; 1519—28. skót követ Párisban, 1528. Jakab király titkos pécsetőre. Ő vezette a tárgyalásokat V. Jakab és a frank Magdolna s ennek halála után Guise Máriával való eljegyzés ügyében, amiért I. Ferenc francia király jutalmul 1537. mirepoixi püspökké nevezte ki Languedoc-

ban. 1538-ban bíbornok. 1539. st.-androwsi érsek és primás. 1546 máj. 28. boszúból meggyilkolták, mert Wishart nevű, népszerű luth. prédikátort kivégeztette. V. ő. *Harklesz* II., Cardinal B., priest and politician (Edinburgh 1891).

Beatrice, l. *Dante*.

Beatrice (ejtd: bietrisz), Gage county székhelye az amerikai Nebraska államban, a Big Blue river mellett, vasúti esomópont, (1900) 7875 lak., kőbányákkal.

Beatrix, magyar királynék. 1. B. (boldog), II. Endre király harmadik felesége, Esté Aldo-Brandin, néhai anconai ögróf leánya. 1234 május 14-én ment végre az esküvő és 1235. B. már özvegy volt. Piát István már külföldön szült meg. Utóbb a Kor. Szt. Jánosról elnevezett gimmingeni kolostorba vonult, ahol letette a fogadalmakat és felvette a szerzetesnői fátlyót. 1239-ban halt meg szentség hírében. Gimmingen környékén és Morvaországban mint szentot tisztelik.

2. B., Róbert Károly király második felesége, VII. Honrik római császár leánya. 12 éves korában 1318. jegyeztetett el Károlynak s még ugyanabban az évben (nov. 19.) megesküdt vele és királynévá is koronázott. Egy évi házasság után, 1319 nov. 11-én gyermekszülésben halt meg.

3. B., magyar királyné, Hunyady Mátyás király második neje, Aragoniai Ferrante, nápolyi trónörökös és utóbb király leánya, szül. 1457 nov. 14. Nápolyban a Castello Nuovo kastélyban, megh. Capuano-ban 1508 szept. 13. Zsarnokszabású és foslett életű atyja búnoi mellett lelkes híve volt a renaissance-művészet és tudományak és B.-ot is mindenben kiképezte, úgy hogy 10 éves korában már eredetiben olvasta Virgilt és Cicerőt. Akkor már külön udvartartással rendelkezett, melyet atya példájára a legfenyesebben rendezett be. A kor szokása szerint már gyermekkorában jegyezték el B.-et, de első völégényét atyja nomsokára elzáratta és hosszas alkudozások után Mátyás királlyal jegyezte el B.-et (1474). Fényes követség ment el B.-ért Nápolyba, melynek több püspök, Mátyás sógora, Podiebrád György herceg és Pongrácz János ordélyi vajda voltak tagjai. Az 1475 szept. 15. megtartott házasságkötési szortartáson Pongrácz képviselte Mátyást. B. dec.-ben érkezett az ország határára, ahol Mátyás anyja, Szilágyi Erzsébet fogadta. Mátyás dec. 10. Székesfehérvárott üdvözölte, ahol B.-et királynővé koronázták, míg az esketés dec. 22. Budán ment végre. B. szépségével és műveltségével csakhamar beilincselte Mátyást, aki leírhatatlan pompával vette körül, minden vágyát teljesítette és a politikában is szavára hajolt. Őhája szerint olasz művészeket és tudósokat hívott udvarába. B. gyermeköccsét, Hippolitot, megtette esztergomi érseknek és többi rokonait is mindenképen támogatta. A magyarság ellenszenvvel, sőt gyűlölettel nézte az olaszok elhatalmasodását és nagy befolyását, B.-ben pedig csak a fényzős, pazarló, hatalomra vágyó és ármányos idegen nőt látták, ki cilen temesvári Polbárt az egyszerű magyar erkölcs és szokás novében fel is emeltöszavát. Mátyás jó sokáig mindozt nem látta v. nem akarta látni, de midőn B. magtalansága folytán a trónutódlás kérdése aktuális lett és B. a Korvin János (l. o.)

utódága elleni cselszövényeivel és olasz összekötéseivel az amúgy is betegeskedő Mátyás utolsó éveit roppantul elkeserítette: Mátyás szakított eddigi gyöngédségével és B. családjá előtt is leplezte nevének fondorlatait (1489). A hatalmas gögőtől elvakított B. azonban tovább haladt az ármanyok útján, csak hogy a trónt Mátyás halála után magának biztosítsa. Mátyás korai halála után mindenképp arra igyekezett, hogy II. Ulászló (I. o.) őt nőül vegye. Az Ulászló-párt főurai ekkor törbe csaltak. Szinleg megígérték neki, hogy Ulászló nőül veszi, ha megválasztását támogatja, Ulászló pedig azt ígérte neki, hogy titokban nőül veszi. Bakócz Tamás püspök tényleg össze is adta őket, csak hogy Ulászló az esküvő után azonnal távozott és többé vissza sem tért, nemsokára pedig kijelentette, hogy B.-et nem tekinti nevének és a házasság felbontását sürgette, melyet, bár B. azt minden eszközzel megakadályozni igyekezett, VI. Sándor pápa 1501 ápr. 3. ki is mondott A gúny tárgyává lett, szegény sorsra süllyedt királyné még eye ideig Esztergomban tengődött és aztán visszatért Nápolyba, ahonnan azonban időközben családját elűzték volt, amiért aztán elhagyottan Ischia szigetére vonult. Kisérlétei, hogy Ulászlótól hozományát visszakapja, meddők maradtak. Szenvedések és hasznalan vágyódások közepette élte le napjait. Eltemették Nápolyban, a San Pietro nevű templomban. — A hazai írók B. emlékéit sokáig kedvezőtlen színben tüntették fel, hibáiban nem ismervén fel a renaissance-kor hibáit, és elfelejtvén, hogy ezen olasz nő világnézete mennyire eltért az akkori magyarság világnézetétől. Csak legújabbban kísérletre meg *Berzevicy* Albert (B. királyné). Történelmi élet- és korrajz, Bpest 1908) B. tragikus alakját fényes korrajz keretében jobban megérthetővé és rokonszenvéssé tenni. V. ö. még a Mátyás és II. Ulászlóról szóló írod. (I. o.); *Fraknói* Vilmos, Bakócz Tamás; *Övädry* Lipót, II. Ulászló házassága B.-szal (Századok 1890); *Csontos* J., B. királyné képei (Arch. Köz. lct. 1888); *Szinyay* L., B. királyné pecsétjei (Turul I. 67). *Pekár* Gyula Mátyás és B. címen drámát írt róla (Bpest 1904).

Beatrix, Viktória angol királynőnek és Albrecht hercegnek legifjabbik lánya, szül. Whippingham Church-ben, Wight szigeten, 1857 ápr. 14. 1885 július 23. neje lett Battenberg Henrik hercegnek (megh. 1896 jún. 20.), akitől négy fia született. L. *Battenberg*.

Beatrizet (ejtsd: beatrizé), *Nicolas*, francia rézmetsző, szül. Lotharingában 1515 táján, megh. Rómában 1570., hol 1540 óta dolgozott. Fő műve a testvéroinek álmát magyarázó *József*, *Rafaél* eredeti után, novozetesebb metszetei: *Mária* fogantatása; *Krisztus* és a samariai nő; *Pál* megterése; az *Utolsó ítélet*, mind *Micholangelo* művei; antik műemlékek metszeteinek sorozata *Speculum romanoe* magnificientiae címen (1548—53).

Beatson (ejtsd: bitszen), *Alexander*, angol mozdogazda, 1799. a Tippu Sahib ellen visolt háborúban Wellington segédtszije volt. Föltűnést keltett később különös gazdasági rendszerével, amelyvel sikerült neki sussexi birtokán kötött anyagtalajon okszorú forgók alkalmazása mellett — szántás,

boronálás és trágyázás nélkül — eredményesen gazdálkodni. 1833-ban mint Szt. Heléna sziget kormányzója halt meg. Munkája: *A new system of cultivation* (London 1820).

Beattie (ejtsd: biti), *James*, skót filozófus és költő, szül. Lawrencekirk-ban (Kincardine grófságban) 1735 okt. 20., megh. Aberdeenben 1803 aug. 18. Tanulmányait Aberdeenben végezte és ugyanitt lett 1760. az erkölcsolelelet tanára. Költői hírnevét *The Minstrel* c. sponsori stanzákban írt munkájával alapította meg, melynek első része 1771., második része 1774. jelent meg. Mint bölcselő, Hume szkepticizmusát igyekezett megeafolni és az etikát az «erkölcsi érzékre» alapította. Kiemelendő: *Essay on the Nature and Immutability of Truth* (1870) c. munkája, valamint filozófiai műve: *Evidence of the Christian Religion* (2 k. 1786); továbbá *Elements of Moral Science* (1790—93).

Beatus (lat.) a. m. boldog. *B. ille qui procul negotiis*, boldog az, aki távol él a világ zajától. (Horatius.)

Beatus, *szent*, remete, az V. sz.-ban. Elointe Nantesban hirdette az evangéliumot, majd Vendômebe ment, s később magányba vonult, ahol a legszigorubb önmegtartadásban élt. Halála után testét Laonba szállították és a szkecsoghyházban helyezték el, majd a még most is létező plébánia-templomot építették tiszteletére.

Beatus Rhenanus, l. *Rhenanus Beatus*. Egerszermind Theodor *Birt* német író költői álnöve.

Beau (franc., ejtsd: bó) a. m. szép, képletesen a franciáknál dandy, divatbáb.

Beau (ejtsd: bó), *Paul*, francia diplomata, szül. 1858. 1883-ban a külügyi minisztériumba lépett és 1898. Dolcassé miniszterelnök kabinetfőnöke és bizalmas munkatársa lett. 1901-ben Kínába küldték követnek, 1902. pedig Indo-Kína kormányzójává tették. Onnan Erüsszelbe került mint követ és 1910 von. utóda lett Bompard nagykövetnek Konstantinápolyban.

Beaucaire (ejtsd: bókér), város Gard francia départementban, a Rhóne jobbpartján, a B.-ből Aigues-Mortesbe vezető csatorna kiinduló pontján, vasút mellott, (1906) 8764 lak., vászon- és gypajszövésessel, kőtölgártással, hordó- és kalapkészítéssel; Franciaország leghfresebb vásárait. Ezen, júl. 15—28-ig tartó vásárok alapját 1217. VI. Rajmond Toulouse grófia vetette meg; most mintegy 80,000 embert gyűjtenek B. falai közé; a forgalom fő cikkei: selyem és selyemárú, sál és egyéb kelme, bor, déligyümölcs és olaj. A város belseje komor, de környéke szép; legkivalóbb épülete a Szt. Pátról elnevezett gót templom. Erődjének romjai ma is láthatók. B. a rómalak Ugernuna. Szép orőjo, melyet Richelieu 1632. romboltatott le, gyakran volt a pápák lakóhelye.

Beaucaire-csatorna, Franciaországban Beaucaireből indul ki és Aigues-Mortesig vezet, hossza 78 km., 2 m. mély hajók járhatnak rajta. 1828-ben nyitották meg.

Beaucaire de Péguillon (ejtsd: bókér-dé pegijon, lat. *Balcarius Peguillio*), *François*, történetíró, szül. Crostebon (Bourbonnais) 1515., megh. u. o. 1591. vagy 1593. Elkísérte a lotharingiai bibonokot Rómába és a tridonti zsinatra. 1566-ban motzi püs-

pok lett. Fő műveben, mely 1625. Lyonban Roum galléarum commentarii c. alatt megjelent, részrehajlatlansággal tárgyalja az 1461—1580-ig terjedő francia eseményeket.

Beauce (ejtad: bóau), Franciaországban a Loire és Közép-Szajna közt fekvő vidéke. Külön története alig volt: területén állottak Chartres, Blois, Dunols, Vendôme, Dreux stb. grófságok. B. egyhangú, futlan, de gazdag termékenységi vidék; «Franciaország magtára». Ma Enre-et-Loire, Loiret, Loire-et-Cher és Seine-et-Oise départementok közt oszlik meg.

Beauchamp, angol nemesi család, l. *Warwick*.

Beauchamp (ejtad: bóshán), *Alphonse de*, francia történész és publicista, szül. Moncauban 1767., megh. Párisban 1832 jún. 1. Szárd szolgálatba lépett, melyet azonban 1793. otthagynván, Franciaországba tért vissza, ahol a direktorium a sajtó felügyeletével bízza meg. Midőn Histoire de la Vendée des Chouans (megj. 1806. 3 köt., 4. kiad. 1820) c. rövid idő alatt rondkívül elterjedt munkájában Fonché kegyetlenségeit nyíltan leleplezte, a kormány kémsibe számúzta. Egyéb munkái: Histoire de la captivité de Pie VII. (1814); Vie du général Moreau (1814); Catastrophe de Murat (1815); Histoire de la campagne de 1814 et 1815 (1816, 2 köt.); Histoire des deux faux dauphins (1818, 2 köt.); Histoire de la révolution de Piémont (1821—23, 2 köt.); De la révolution d'Espagne et de son dix août (2. kiad. 1822); Vie de Louis XVIII. roi de France (2. kiad. 1824, 3 köt.).

Beaucourt (ejtad: bókar), község a francia Belfort territóriumon, 7 km.-re Delletől, vasút mellett, (1906) 4158 lak., jelentékeny órapárral, elektromoslámpa- és gépgyárral.

Beaucourt, *Gaston Louis Emanuel de Fresne*, marquis de, francia érdemes történész, szül. Párisban 1833 jún. 7. Első műve egy rópirat, melyben Martin Henri francia története, nevezetesen annak az orléansi szúról szóló része fölött kritikát mondott. Követte ezt Un dernier mot à M. Henri Martin c. utószó (1857). Azután VII. Károly korának megírását tűzte ki életének feladatául. Miután a Charles VII. et Louis XI. d'après Thomas Basin (1860) és a La chronique de Mathieu d'Escouchy (1863—64, 2 köt.) e. előmunkálatait közzétette, hozzáfogott fő munkájának megírásához, mely Histoire de Charles VII. c. alatt 1881—1895-ig 6 kötetben megjelent. Egyéb művei még: Les Cartiers (1869) és Madame Elisabeth d'après sa correspondance (1864). Ő indította meg a Revue des questions historiques c. folyóiratot, 1868. pedig megalapította a Société bibliographique-et. Újabb dolgozatai: L'entreprise de Charles VII. sur Gènes et sur Asti (Rev. d. quest. histor. 1887, 42. köt.); Captivité et derniers moments de Louis XVI. (2 köt. 1892).

Beaufort (ejtad: bófor), 1. város Észak-Karolina amerikai állam Carteret countyjában, a Newport torkolatánál, az Old Topsail Inlettel szemben, (1900) 2195 lak., fa- és terpenin imperttal. — 2. *B.*, város Dél-Karolinában B. countyban, a Port Royal folyó Ny.-i partján, (1900) 4110 lak., gyapot- és rozskivittel. — 3. *B.*, Két kerület neve Dél-Afrikában a Fok-gyarmatban; az egyik, B.-West, a nagy Karroo pusztában fekszik; területe: 16,508 km², (1904)

11,325 lak., főhelye B., vasút köti össze Cape-Townnal; a másik, B.-East az ÉK.-i tartomány kerületé; területe 2227 km², (1904) 15,825 lak. Főhelye Port B., ahol az angolok a kaffirok és lázadó hottenottak fölött diadalmaszkodtak. — 4. *B.-en-Vallee*, város Maine-et-Loire francia départementban, (1900) 2318 lak., vitorlavászonkészítéssel; Jeanne de Laval, René király feleségének szobrával. A B. grófok kastélya nem messze a várostól, egy magaslaton áll. — 5. *B. Range*, hogylanc Vancouver szigetén, 1509—2000 m. magas, örök hóval borított hegyesücskekkel, sok szép tóval. — 6. *B.*, hegyfok Észak-Amerika ÉNY-i végében a Behring-szorosban.

Beaufort, 1. *Edmund, somerseti herceg*, genti János fia és III. Eduárd unekája, 1448 óta VI. Henrik alatt a Franciaországban hadakozó angol seregek fővezére, akit oly kevés szorenesé kísért, hogy 1450—51. Calais kivételével minden franciaországi birtoka elveszett, amiért Richard yerki hereg árulással vádolta. 1454-ben fogságra vették, de VI. Henrik közbenjárására kiszabadult (1455). Elcsott a St. Albans mellett vívott esatában (1455 febr. 22.). Legidősebb fia, *B. Henry*, VI. Henrik hve, amiért IV. Eduárd 1464. kivégeztette.

2. *B., François de*, Vendôme herege, szül. Párisban 1616., megh. 1669. Atyja César de Vendôme (l. e.) IV. Henrik királynak és d'Estrées Gabriellának törvénytelen gyermeke volt. A spanyolok elleni hadjáratokban elfoglalta Arrast (1640). XIII. Lajos halála után a királyi heregek felügyelője lett s ezen velt, hogy magához ragadja a hatalmat. Mazarin ellen tervezett merénylete nem sikerült, amiért 1643. fogságba került. A fronde-zavargásokban a pártnak egyik kedveltebb vezére, de másrészt az eszközé is vala. A parlament táberneké és Páris kormányzójává tette; de a trónra lépő XIV. Lajos parancsára Párisból el kellett távoznia. 1665-ben megverte az algeriai kalózokat. 1669-ben Kandia (Kréta) szigétén elcsott.

3. *B., Henry*, bibornok és brit államférfi, genti János fia, szül. 1380. B. kastélyban (francia földön), megh. 1447 ápril. 11. Előbb Lineeln, 1404. pedig Winchester püspöke lett. Három ízben velt lerd-kancellár, 1414. mint követ járt Franciaországban. Részt vett az 1417-iki kenstanzí zsinatban s elősegíté V. Márten pápának megválasztását, kitől a bibornoki süveget kapta. VI. Henrik angol királyt Franciaország királyává koronázta Párisban (1431 dec. 17.). Elneke velt ezen törvényszékeknek, mely Jeanne d'Areot halála ítölte. 1435-ben az arrasi kongresszuson képviselte Angliát. (Stephen, Diction of Nat. Biogr. IV. 41—48). V. ö. *Radfort*, H. B. (London 1909).

Beaufort, Willem Henrik de, németalföldi politikus, szül. Leusdenben 1845 márc. 19. Jeget végzett, ügyész lett. 1877-ben a második kamara tagja, 1897. külügyminiszter. A hágai nemzetközi békekongresszus tagja. Történelmi tanulmányai 1893. összegyűjtve is megjelentek Geshiedkundige opstellen (Amsterdam, 3 köt.).

Beaufort-féle skála, l. *Szél*.

Beaugency (ejtad: bozsánási), járási székhely Loiret francia départementban, a Loire jobbpartján, vasút mellett, (1906) 5441 lak., eect-, posztgyár-

tással, szeszfinomítókkal és cukorgyártással. Régi, a XI. sz.-ból való erődjéből fennmaradt egy 40 m. magas, 23 m. széles négyszögletes őrtorony (Tour de César); egyéb régi épületei: Dunois korából kastély (most szegényház), a XI. sz.-ból való Szt. István templom, renaissance ízlésű városháza és több a középkorból való magánépület. B. római katonai állomás volt. A VII. sz. óta saját grófiaival élt, ezután az Orléansok, I. Ferenc korában pedig a francia királyok birtokába került. 1104-ben és 1151. zsinatot tartottak benne. Az angol-francia és hugenotta háborúkban ismétlen elpusztították. 1870 dec. 8. a franciák és németek közti ütközetnek volt színhelye.

Beauharnais (ejtsd: boárné), 1. *Alexandre*, vicomte de, francia tábornok, szül. Martinique szigetén 1760., megh. Párisban 1794 jún. 23-án. Kitüntetéssel harcolt az amerikai szabadságharcban. A francia nemzetgyűlésnek 1789 aug. 4-iki híres éjjeli ülésén a harmadik renddel a kiváltságok eltörlése s a törvény előtti egyenlőség mellett szavazott. 1791 aug. kilépett a nemzetgyűlésből, melynek két ízben elnöke volt és beállott mint dandárparancsnok az északi hadseregbe, mellyel Custine alatt vitézül harcolt. Midőn a konvent a nemeseket hivatalvesztéseknek nyilvánította, B. leköszönt. A rémuralom férfiai mint «gyanús» egyik birtokára száműzték. Később ellenségei azzal vádolták, hogy neki is része volt Mainz elvesztésében, mire a forradalmi törvényszék halálra ítélte. Nyaktilóval kivégezték (Grande Encyclopédie V., 1020.) Neje: *Tascher de la Pagerie Josephine* két gyermekét szülte, *Eugène*-t és *Hortense*-t, s utóbb I. Napoleon neje lett.

2. *B. Claude*, comte de, B. Fanny grófné (B. 5.) fia, szül. 1756 szept. 29., megh. Párisban 1819 jan. 10. Royalista tagja lett az 1789-iki nemzetgyűlésnek; I. Napoleon szenátorrá tette. 1814-ben pair lett. Első házasságából született *Stefánia* leánya Napoleon császár öhájára 1806. Károly Lajos badeni trónörökösöz ment nőül.

3. *B., Eugène* (Jenő), olasz alkirály, 1. *Leuchtemberg herceg*.

4. *B., François*, marquis de, szül. La Rochelleben 1756 aug. 12., megh. Párisban 1846 márc. 4. Az 1789-iki nemzetgyűlésen buzgó királypárti volt. Ő tervezte több főnemessel a királyi családnak szökését (1792), de tervök meghiúsult, mire B. külföldre menekült, ahol Condé herceg alatt hazája ellen harcolt. Midőn leánya, *Emília Luíza* 1802. *Lavalette* grófnak neijévé lett, B. visszatérhetett Franciaországba. Napoleon előbb etruriai, azután madridi követté nevezte ki. 1814-ben pair lett.

5. *B., Françoise* (Fanny), comtesse de, szül. *Mouchard Marie Anne Françoise*, írónő, szül. Párisban 1738., megh. 1813 júl. 2-án. B. Claude gróf tengerészeti tiszt neje volt. Miután férjétől elvált, az irodalomnak élt. «Fanny» álnév alatt kiadott költeményei közül nevezendők: *Mélanges de poésies fugitives* (Paris 1772); *Lettres de Stéphanie* (1773); *La fausse inconstance* (vigjáték, 1787); *L'île de la félicité* (bölcészeti költemény, 1801) és *La Marmotte philosophique* (1811).

6. *B., Hortense*, 1. *Hortense*.

7. *B., Josephine*, 1. *Jozefin*.

Beaujeu (ejtsd: bozsó), város Rhône francia départementban az Ardrière szűk völgyében, vasút mellett (1906) 2175 lak., papírgyártással, bősérrésszel, a XIII. sz.-ból való templommal és egy kastély romjával. Környékén teremnek a beaujolaisi kedvelt borok.

Beaujolais (ejtsd: bozsolé), Franciaországnak a Saône és Loire közti vidékét hívták így; Beaujeu volt a székhelye. A B.-i hegység vonul rajta végig. Helyét Rhône département Villefranche és Loire dép. Roanne arrondissementja foglalja el. A rómaiak Bellijocensis pagus-a 920. már külön báróság volt; 1400-ban egyesítették Bourbon hercegséggel. Ez utóbbival együtt konfiskáltak, később azonban az ifjabb orléans-i ág kapta meg.

Beau Languedoc (franc., ejtsd: bó langdok), márványfeleség, 1. *Griotte*.

Beaulieu (ejtsd: bólió), számos francia helység neve; legjelentékenyebb: 1. *B.-sur-Dordogne*, város Corrèze francia départementban, gyönyörű fekvéssel a Dordogne partján, (1906) 2132 lak., szőlőtermeléssel, ólomhányákkal, román stílusban épült hatalmas székesegyházzal, amelyben a XIII. sz.-ból való Mária-szobrot őriznek. Az 1576 máj. 6-iki békekötő ediktumot itt adták ki. — 2. *B. nyaralótelep*, Nice (l. o.) mellett. — 3. *B., Loches* (l. o.) külvárosa.

Beaulieu (ejtsd: bólió), 1. *Claude François*, francia történetíró, szül. Riomban 1754., megh. Marlyban 1827. Szerkesztője volt a *Nouvelles de Versailles* (a későbbi *Assemblée nationale*) mérsékelt monarchista lapnak (1789) és része volt a *Feuillants klubjának* alapításában (1791). 1793 máj. börtönbe került, amelyből csak Robespierre bukása után szabadult ki. 1797 szept. 4. a konvent monarchikus elköveté miatt száműzetésre ítélte. Napoleon kinevezte az Oise prefektusának titkárává. Alapos fő műve: *Essais historiques sur les causes et les effets de la révolution française* (6 kötet 1801—1803); *Le temps présent* (1815); *La révolution française considérée dans ses effets sur la civilisation des peuples* (1820).

2. *B., Jean Pierre de*, báró, osztrák tábornok, szül. Namurban 1725., megh. Linzben 1819 dec. 22. Osztrák zászló alatt mint Daun hadsegége a hét éves háborúban kitüntette magát, alezredes lett és bárói rangot kapott. A brabanti forradalmat osztrák hadtest élén hamar elnyomta. A francia forradalmi háborúk alatt többször tüntette ki katonai tehetőségét és Albert tescheni herceggel megvédte a német-alföldi határt a franciák betörése ellen. A jennappsi csatában (1792 nov. 5.) a hadsereg balszárnyát vezette s a visszavonulást fedezte. 1796-ban aggkora dacára táborszernaggyá, majd a felsőolaszországi csapatok fővezérévé neveztek ki. Montenottánál, Millesimo- és Lodinál vereséget szenvedett a fiatal Bonnaparttól és végül Lombardiából kiszorult. 1796 jún. 21-én Wurnsert neveztek ki helyébe fővezérnek. B. ekkor liuzi birtokára vonult vissza.

Beaulieu-Marconnay, *Karl Olivier*, báró, német diplomata és kulturtörténetíró, szül. Mindenben 1811 szept. 5., meghalt Drezdában 1889 ápr. 8. Oldenburgban lépett állami szolgálatba (1838), majd Szász-Weinárban felvitte az igazságügyi miniszteri állásig. 1849-ben leköszönt; 1853. ad-

varmester s egyúttal a weimari udvari színház intendansa lett 1864 óta Szász-Weimart képviselője a frankfurti szövetség tanácsban, 1866 után visszavonult. Művei: *Blagr des siécles*. *Ministres Fritzsch* (1870); *Der Hubertusburger Frlode* (1871); *Anna Analla*, Karl August u. der Minister von Fritzsch (1874); *Karl v. Dalberg u. seine Zeit* (2 köt. 1879).

Beaumont (ejtsd: bománoér), 1. *Jean, chevalier de Du Guesclin* Bertrandnak fegyvertársa. B. Blois Károly részén harcolt Moutfort Joan ellen és Josselin városa védelmezése közben (1351) főnyes parbjait vívott több angolgal. Az auryai esztában fogságba került (1364), de a békétkötés után kiszabadult és Bretagne marsallja lett.

2. *B., Philippe de Remi*, Sire de, szül. Beauvoisisban 1250 körül, megh. 1296 jan. 7. Szerzője az ó-francia jog ismeretere nézve igen fontos Coutumes du Beauvoisis c. műnek, joggyűjtemekkel és glosszáriummal először kiadta Thaumais de la Thaumassière 1690.; utóbb gróf Beugnot 1842. és Salmon (Paris 1899—1900. 2 köt.); B. költsi műveit: *Oeuvres poétiques*, kiadta Suchier (Paris 1885. 2. köt.). V. ö. *Bordier*, Phil. de Remi, sire de B. (Paris 1869).

Beaumarchais (ejtsd: bomársé), *Pierre Auguste Caron de*, francia író, szül. Parisban 1732 jan. 24., megh. 1799 máj. 19. Órás fia volt és 21 éves koráig maga is folytatta a tya mestersegét. Vonzó külsejével és a zenére való hajlamával egy alantass udvari hivatalnak övezvényeké házassága révén az udvarhoz jutott, s XV. Lajos leányainak hárfatautója lett. Befolyásának egyes felhasználásával Paris-Duverney bankárnak szolgálatot tévén, ez beavatta őt a pénzügyekbe s nagy összeget kölcsönzött neki, melyeket B. nemesi címet, befolyásos udvari hivatalok és jelentékeny vagyon szerzett. 1764-ben Spanyolországba ment, testvérhúga érdekében, kinek egy Clavigo nevű főtisztviselő házasságot ígért volt, de szavát megszegte. Erről szól első érzelmis színműve: *Eugénie* (1767), melyet Goethe felhasználott „Clavigo”-jához a spanyolországi út leírásával együtt. E darabnak, valamint az utána következőnek (Les deux amis, ou le négoceant de Lyon, 1770) nem volt sikere. Duverney elhaltával B. hesszas perbe keveredett a bankár örökösivel. Bámulatos erővel és ügyességgel tudott a bajokból kivergődni s ismételten vissza tudta hódítani az ellene zudult közvéleményt. Mémoires du sieur B. par lui-même (1774—78) c. munkájában ragyogó ékesszólással, finom humor és pompás iróniával leplezte le a kor igazságszolgáltatásának hibáit s tüntette fel magát az elnyomott emberiség boszulójának és a jog nélküli volt harmadik rend előharcosának. Ünnepelet emborré lett ezáltal s nemesak az egész főnemesség, de még az udvar is pártját fogta, és XVI. Lajos uralkodásának első ténye az volt, hogy a B.-ra sérelmes parlamenti ítéletet megsemmisítette. Népszerűségét még jobban növelte két halhatatlan vígjátéka: *Le barbier de Séville*, eu la précaution inutile, és felatytása: *La folle journée* ou le mariage de Figaro (magyarul: A szevillai borbély és Figaro házassága, vagy egy napi boldonság, ford. Pauly Ede, Olesó könyvtár). Az első a Théâtre Français 1772. fogadta el, de csak

1775. adtak elő, a másodikat csak nagy nohezen sikerült a király beleegyezésével előbb Vaudreuil gróf birtokán s azután 1784 ápr. 27. Parisban is előadni. Bámulatos hatása volt a darabnak, melyet százszor adtak elő egymásután. „Figaro”, mondotta Napoleon, „amár az akeibán lévő forradalom volt”. B. diesőségének tetőpontja volt ez. Pérekedősei, az onberekkel való törzsalkodásai újra kezdődtek. Ismételten menekülni kellett Parisból, hogy a törvény keze el ne érje s uteljára Hamburgból, hol nyemeruságban élt, csaknem egészen megszökülve tért haza családjához. Gutaitésben halt meg, de azt is mondták, hogy megmérgezte magát. Összes műveit kiadták: Meland (1874) és Pournier (1875). V. ö. *Loménie*, B. et son temps (Paris 1873, 3. kiad., 2 köt.); *Lintilhac*, B. et ses oeuvres (u. e. 1888); *Bettelheim*, B. (1886); *Bounefon*, B. (1887), a levelezést is tartalmazza); *Brendellerie* G., Histeire de B. (kiadta Tourner, Paris 1888); *Hallays*, B. (u. o. 1897).

Beaumaris (ejtsd: bomerrisza), Anglesey sziget (Walesben) fővárosa, a Menai csatorna torkolatának közelében, (1901) 2310 lak., tengeri fürdőhely, l. Eduard korából való kastély romjával, élénk tengerparti kereskedéssel. Közéleben van Baron Hill kastély.

Beaume (ejtsd: bóm), *Georges*, francia szépirendelő író, született 1861-ben Pénasban. Daudet Alphonse medorában írt délfraancia paraszttörténeteket: *Aux Jardins* (1892); *Les Vendanges* (1895); *Rosière et moi* (1896); *Les trois Apôtres* (1908) stb.

Beaumont (franc., ejtsd: bomoñ), jobb kör, jó társaság.

Beaumont (ejtsd: bomoñ), esimes váreska Hainaut belga tartományban, a Sambre közelében, vasút mellett, (1900) 2450 lak., híres márványbányákkal. B. a XI. sz.-ban fentes grófságnak volt főhelye, amely a Crey-esalád birtékába ment át. — *B.*, több francia város és helység neve; ezek közül jelentékenyebbek: 1. *B.-de Lomagne* (ejtsd: de lomány), váres Tarn-et-Garonne départementban, a Giméné szép völgyében, (1906) 4215 lak., gyapjuzsövéssel, kalap- és faience-készítéssel; XIV. sz.-beli templommal. — 2. *B.-en Auge* (ejtsd: an-ozs), község Calvades départementban, 4 km.-nyire a Teuquestól, (1906) 350 lak., az itt született Laplace matematikus emlékszórával. — 3. *B.-le-Roger* (ejtsd: lé-rozsé), község Eure départementban, a Rille és vasút mellett, (1906) 1315 lak., malmekkel, pamutiparral, nagy marha-s betivászokkal, ásványvízforrással; Szt. Miklósról elnevezett templommal, amelyt gyönyörű üvegfestmények díszítenek. — 4. *B.-sur-Oise* (ejtsd: szür-ósz), község Seine-et-Oise départementban, az Oise balpartján, vasút mellett, (1906) 3948 lak., bór-, üveg és pászomántiparral; XIII. sz.-ból való templommal; a közelében levő Carnell-erdőben megalitikus emlékekkel. — 5. *B.-sur-Sarthe* (ejtsd: szür szárt), vagy B.-le-Vieumte, község Sarthe départementban, a Sarthe jobbpartján, vasút mellett, (1906) 1895 lak., vászén-, kalikó- és tekónkésztéssel; X. sz.-ból való erősség remjával. — 6. *B.*, község Ardennes départementban, a Maas közelében fekvő dombon, Sedan arrondissementben, (1906) 935 lak. 1870-ben a sedani csatát megelőzőleg de Faily és

Douay francia csapatait a szász trónörökös itt verte meg. V. ö. *Hopffgärtner-Heidler*, Die Schlacht bei B. (Berlin 1897).

Beaumont (ejtsd: bómónt), Jefferson county székhelye Texas amerikai államban, a Neches partján, vasút mellett, (1900 9427 lak., petroleumforrásokkal, fakereskedéssel és gőzfűrészekkel.

Beaumont (ejtsd: bomóó), 1. *Élie*, szül. 1798. Canonban (Calvados), megh. 1874. Párisban. A múlt század közepén Franciaország *„leghtörebb geológusa»* (Cotta B.), Párisban az *école de mines* egykori hírneves tanára. Nagy tekintélyét főleg annak köszönhetette, hogy 1825 és 1843 közt hazája földjét tanulmányozta és azután *Dufrenoy* társaságában Franciaország *átvételése geológiai térképét* hat lapon kiadta. Ez a munka minden időkre alapvetőnek tekinthető. 1845-ben megjelent ezután: *Leçons de géologie pratique* c. kézikönyve. 1852. pedig *Sur les systèmes de Montagnes* címen háromkötetes munkájában a Föld orográfiai kialakulásával foglalkozván, a hegységek fellépését szigorúan geometriai és kristallográfiai alapon vélte levezethetni, még pedig egy földgömbbe beírt szabályos ikozahéderből kiindulva. Elméletének azonban, amely szerint a parallel-csapású hegységek korra nézve is egyenlők volnának, nem tudott híveket szerezni.

2. *B., Gustave de la Bonnière de*, francia publicista, Lafayette unokája, szül. Beaumont-la-Chartreban 1802 febr. 16., megh. Tours-ban 1866 ápr. 2. 1831-ben beutazta Toeqneville társaságában az északamerikai Egyesült-Államokat. 1840. ellenzéki képviselőnek választották. Az 1848 februári forradalom után mérsékelt köztársasági tagja volt a nemzetgyűlésnek. Cavaignac elnöksége alatt londoni, később bécsi követ volt. Az 1851-iki államcsiny napján (dec. 2.) néhány hétre börtönbe vetették, azontúl kizárólag a tudományak szentelte életét. Munkái: *Note sur le système pénitentiaire* (1832) és a *Toeqneville közreműködésével megírt Traité du système pénitentiaire aux États-Unis et de son application à la France* (Paris 1832, 2 köt., németül Julüstól, Berlin 1833); *Marie, ou l'esclavage aux États-Unis* (1835, 2. köt.); *L'Irlande sociale, politique et religieuse* (1839, 2 köt.).

Beaumont (ejtsd: bómónt), *Francis*, angol drámaíró, szül. 1584. Grace-Dieuben (Leicestershireben), megh. 1616 márc. 6. Londonban. Tanulmányait Oxfordban és Londonban végezte, ugyanitt ismerkedett meg Ben Jonsonnal és Fletcherrel. Ez utóbbihoz oly benső barátság fűzte, hogy szinte elváhatatlanok voltak, együtt írták drámáikat és egyes drámáknál ma már nem is tudjuk pontosan megállapítani, hogy megírásukban melyiküknek mennyi része volt. B. és Fletcher neve az irodalomtörténetben úgy szölván eggyéolvadt. *John Fletcher* (ejtsd: necsör) 1579. szl. Rey-ben, Sussex grófságban. Elétéről nagyon kevés biztos adatunk van. Cambridgeben tanult és Londonban 1625. halt meg. B. és Fletcher közös drámáinak számát 14-re tohetjük. B. halála után Fletcher mások közreműködésével folytatta írói munkásságát és még körülbelül 40 drámát írt. Legismertebbek: *Philaster* or *Love lies a-bleeding* (1606); *The Maid's Tragedy* (1610); *The Knight of the Burning Pestle*

(1611); *Wit at several Weapons* és *Wit without Money* (1615); továbbá *The Faithful Shepherdess*, mely utóbbi Milton Comusára és Keats *Endymion*-nára is befolyással volt. E drámák a saját korukban nagyon népszerűek voltak, sőt a kortársak még Shakespeare műveinél is többre becsülték. V. ö. *Macanlay*, F. B., a critical study (London 1883); *Boyle*, *Englische Studien* (74. k.); *Fleay*, *New Shakespeare Society* (1880, 1886).

Beaumontit (ászv.), válfaja a *heulandit*-nak Bal-timoreról.

Beaumont-puska, a németalföldi hadsergenél régebben használt hátultöltő puska.

Beaumont-Vassy (ejtsd: bomóó-vaszi), *Edouard Ferdinand de la Bonnière*, vicomte de, francia történetíró, Beaumont Gustave unokatestvére, szül. a La-Mothe-Souzay kastélyban 1816., megh. 1876 júl. 25. Előbb rogenyírással foglalkozott. Svédországban tett utazása alkalmával anyagot gyűjtött a Les Suédois depuis Charles XII. jusqu'à Oscar I. történeti művéhez (2 köt., Paris 1841). 1851—53-ban Laon prefektje volt; pénzügyi szédelgés miatt 1859. két évi börtönre ítélték. Egyéb munkái: *Les salons de Paris* et la société parisienne sous Louis Philippe (Paris 1866); *Les salons de Paris* et la société parisienne sous Napoléon III. (1886); *Histoire authentique de la Commune de Paris* en 1871 (1871); *Papiers curieux d'un homme de cour* (1875); *Histoire intime du second empire* (1874); *Histoire de mon temps* c. konzervatív munkája nem teljes (6 köt.).

Beaune (ejtsd: bóa), az ugyanily novú arrondissement székhelye Côte-d'Or francia départementban, a Bouzeoise forrása közelében, vasút mellett, (1906 13,540 lak., posztgyártással, hordó-, ecetkészítéssel és szeszfinomítással, több tudományos társulattal. Jelentékeny épületei a két Notre Dame a XII. és XIII. sz.-ból, a pompás kórház, mely egyike a XV. sz. legszebben konzervált épületeinek, Rollintól; a templárusok egyik kastélyának romjai és az itt született Mongo matematikus szobra, Rudo műve. Környékén kitünő burgundi borok teremnek (a B., Corton, Pomard, Romanéo, Volnay stb.) A régi Belena vagy Belna a pagus Belnensis fővárosa, a XI. sz.-ban Beaunois grófság székhelye lett. Erődjét IV. Henrik romboltatta le. Dampierre generális és Mongo szülővárosa.

Beaune (ejtsd: bóa), *Florimond de*, matematikus, szül. Bloisban 1601., megh. u. o. 1652. Kommentárt írt Descartes geometriájához; távesöveket s egyéb csillagászati eszközöket szerkesztett. A róla nevezett feladat az első példája annak, hogyan lehet valamely görbét érintőinek egy tulajdonságából meghatározni. A feladatot 1693. Bornoulli oldotta meg az integrálszámítás segítségével. Munkáját Bartholin adta ki. Címe: *De aequationum constructione et limitibus*.

Beaune-la-Rolande, város Loiret francia départementban, a Fusain völgyében, vasút mellett, (1906 1915 lak., ecetgyártással, sáfrántermeléssel; a gátainál-i borok főpiaca. Temploma a XV. sz.-ból való. 1870 nov. 28. a francia és német hadak közt véres csata volt itt; a Loire melléki hadserog egy része megtámadta az elsáncolt poroszokat, de kénytelen volt jelentékeny veszteséggel visszavonulni. V. ö. *Scherff*, *Die Schlacht bei B.* (Berlin 1872).

Beauveveu (ejtsd.: bonyó), *André*, németalföldi szobrász és festő, élt 1360—1403 körül. Korának legokosdalmabb művészel közé tartozott és főleg V. Károly francia király és ennek öccse, Jean de Berry herceg szolgálatában dolgozott. A király megbízásából készített művel közül fennmaradtak V. Filop és Jő János királyok renaissance stílusú sirmunkái a salut-doulis apátvárosi templomban, míg festészetli tevékenységének fontos emléke a párisi Bibliothèque Nationaleban levő pompás zsoltáros könyv miniatúrája.

Beauvoir (ejtsd.: bővőár), *Alexandre Louis Bertrand*, voltaképp *Robineau*, francia vígjátékíró, szül. Párisban 1746 ápr. 4., megh. 1823 aug. 5. Különféle színpadokon 200-nál több darabot adtak elő, melyekben jókedv és szellemesség mellett sok sikamlósság is van. 1793-ban külföldre ment, 1796 a petervári császári színházak igazgatója lett, 1798. távoznia kellett Oroszországból, s aztán Lujza porosz királynő felolvasója volt. 1801-ben visszatért Párisba. Darabjaiban Napeleont és flát, majd a Bourbonok visszatértét dicsőítette, s állást kapott a rendőrmisztérium irodalmi osztályában. Legjobb darabjai: *L'amour qu'écure*; *Jean-ot, ou les battus ne payent pas l'amende*; *Jérôme Pointu*, *Fanfan et Colas*.

Beaupréau (ejtsd.: bopréó), város Maine-et-Loire francia départementban, az Evre jobbpartján, vasút mellett, (1906) 2385 lak., vastartalmú ásványvízforrással, chelet nevű gyapjúkermelő és vaszonkészítéssel; marhavásárokkal, gyönyörű gót ízlésű új templommal. 1857-ig arrendissemnteknek volt székhelye.

Beaupré-szigetek, *l. Loyalty-szigetek*.

Beauregard (ejtsd.: bőrgár), *Pierre Gustave*, (családi néven: *Toutant*), az északamerikai Unió déli államainak táberneke, szül. New-Orléansban 1818 máj. 28., megh. u. e. 1893 febr. 21. Mint tüzérhadnagy részt vett a Mexiko ellen való háborújában és 1847. kapitány lett. A polgárháború idején a déli (konföderált) államok fölkeléséhez csatlakozott és 1861 febr. danárárnak lett. Júl. 21. győzelmet aratott a bullruni csatában. 1862 jan. a Misszissipp melletl működött, de ápr. 6. Shiloh mellett vereséget szenvedett, mire főparancsnoki rangjától megfosztották. Mindamellett őt bízták meg Charleston megvédelésével, amiben 1863. szeptemberje volt. 1864 ápr. Richmndba hívták, hegy a déli államok fővárosát megvédelmezze. Sherman tábornok előrenyomulását (1865) nem tudta megakadályozni. A háború befejezése után vasúti igazgató lett. Hadtudományi munkái: *Principles and maxims of the war Charleston* (1863) és *Report of the defense of Charleston* (Richmnd 1864).

Beaurepaire, *l. Quesnay de Beaurepaire*.

Beau sexe (franc., ejtsd.: bó szeksz) a m. a szép nem; a nők.

Beauté (franc., ejtsd.: bóté), szépség, szép asszony, híres szépség.

Beauv., v. *P. B.*, nővényvek mellett *Palisot de Beauvais Ambroise Marie François Joseph* báró, a párisi akadémia tagja nevének rövidítése. Szül. Arrasban 1755 okt. 28-án, megh. Párisban 1820 jan. 21. Munkái: *Essai d'une nouvelle Agrostographie* (Paris 1812, 25 táblával); *Flora*

d'Oware et de Bénin en Afrique (u. o. 1804—1807, két köt. 120 tábl.); *Muscologie, ou traité sur les mousses* (Paris 1822, 11 tábl.) stb.

Beauvais (ejtsd.: bővé), Oise francia départementnek székhelye, a Thérain és Avelon összefolyásánál, vasút mellett, (1906) 20,248 lak., régiséggyűjtemény, termésmúzeummal, a lakosság készíti posztót a hadsereg számára, vásznat, gyapjú-takarókat, bársonyt, paszományt; e készítményekkel és gabonával élnek kereskedők úz. Már a XIV. sz.-ban virágzó agyagipara volt, különösen kedvelték világos zöldmázú faience-készítményeit. Később bomború díszítményű fehér eszterpédnyit is állított elő a gyár. Ugyanitt az állam 1664. kárpít-és szőnyeggyártat állított, melynek termékei szintén nagy hírat jutottak. A város régi körfalait 1803. sötaterekkl alakították át. Legérdekesebb épülete a befejezetlen gót ízlésű székesegyháza, remek 48 m. magas beltelnek nyugodt kórossal, Rafael és Lebrun képei után készült fali szőnyegekkel; jelentékeny még a Basse-Oeuve-templom a VI. sz.-ból, a Szt. István templom szép üvegfestményekkel, a városháza, amely előtt Jeanne Hachette nek Dubray által készített szobra áll. B., a régi Caesaromagus, a bellevakoknak volt fővárosa. A X. sz.-ban külön grófság székhelye lett; a gróf mltóság a XI. sz.-ban a püspökre szállt át; környékén (1357) tört ki a Jacqueria-lázadás. A száz éves angol háberuban (1420) rövid időre az angelek kezébe került. 1482-ben Báter Károly fogta ostrem alá, de megvédelmezte magát különösen az asszenyeknek bátarsága folytán, akiknek élén Jeanne Hachette állt. V. ö. *Labande*, *Hist. de B.* (Paris 1892); *Renet*, B. et le Beauvaisis dans les temps modernes (B. 1899).

Beauvais, *Charles Théodore, baron de*, francia tábernek és író, szül. Orléansban 1772 nov. 8., megh. Párisban 1830 jan. 1797-ben mint Benaparte főszármányedde Egyiptomban járt, de visszajövet elfogták a törökek, kik csak 1803. engedték haza. 1809-ben ismét hadi szolgálatba lépett és Spanyolországban harcolt. B. szerkesztette a *Dictionnaire historique Biographie universelle classique* e. művet (Paris 1826—29, 6 köt.) és főszerkesztője volt a *Victoires et conquêtes des armées françaises* (u. o. 1817 s. köv. 28 köt.) e. munkának. Kiadta továbbá a *La correspondance officielle et confidentielle de Napoléon Benaparte* (u. o. 1819—20, 7 köt.) e. művét.

Beauvaisis (ejtsd.: bővéaz), francia vidék régi neve Középi-Picardiában, mely közigazgatásilag lle-de-Francehoz tartozott. Főváros: Beauvais (l. e.).

Beauvoir (ejtsd.: bővőár), több francia város és helység neve; köztük legjelentékenyebb *B.-sur-Mer* (ejtsd.: szür mer), Vendée départementban, 4 km.-re a tengertől, mely egyker falait mosta, a Cahuette-csatorna kikötője mellett, (1906) 2675 lak., tengeri söfőzéssel, esztriga-tenyésztéssel; régi vára ostrománál (1588) IV. Henrik csaknem életét vesztette.

Beauvoir (ejtsd.: bővőár), *Roger de*, *l. Bully*.

Beaux, *Cecilia*, amerikai festőnő, szül. Philadelphianban 1863. Szülővárosában aratta első sikereit, Párisban is tanult, majd állandóan New Yorkban telepedett le és ott különösen női arc-

képei által, melyek Whistler és Sargent hatását árulják el, a legkedveltebb művészek közé tartozik.

Beaux arts (franc., ejtsd: bózár) a m. szép-művészetek.

Beauxit (ásv.), l. *Bauxit*.

Beavatkozás (*interventio*, nskj.). Az államok szuverenitásával elméletileg nem egyeztethető össze, hogy elismerjük a B. jogát, t. i. azt a jogot, hogy egyik állam a másik államnak olyan ügyeibe beleszóljasson, beavatkozhatssék, amelyek elintézésére ez az állam szuverenitásából kifolyólag hivatva van. Ilyen nem jogosult B.-nak kell tekinteni a szent szövetség B.-i kísérleteit az abszolút monarchia érdekében Olasz- és Spanyolországban, III. Napoleon B.-i kísérletét Mexikóban. A be nem avatkozás (non interventio) kötelezettsége az általános szabály, amely alól bizonyos esetekben lehetnek kivételek. Ezt ma a nemzetközi jogban úgy a tudomány, mint a gyakorlat elismeri s a tudományban csak arra nézve van eltérés, mily kivételes esetekben lehet mégis az állam belügyeibe beavatkozni. Általában elismerik a nemzetközi jogi írók, hogy a B. kivételesen meg van engedve, ha ezt az illető állam maga kéri v. ha a B. joga a beavatkozó állam részére szerződéssel biztosítva van. (Északamerikai Egyesült-Államok és Cuba.) Hogy ezenkívül milyen esetekben jogosult a B., arra nézve a nemzetközi jogi írók tételeiket különbözőképpen formulázzák. Némelyek szerint az üségély, mások szerint a végzettség, illetőleg a szükségállapot jogosíthat B.-ra. Ezek a kifejezések azonban nagyon rugalmasak. Amint a történelem tanítja, sokszor igyekeztek az államok önző politikai célokra visszavezethető B.-ukat ezekkel a kifejezésekkel igazolni. Így, hogyásra ne hivatkozzunk, Kopenhága bombázását Nagy-Britannia a szárazföldi tengerzár (l. o.) idején a XIX. sz. elején szintén a végzettség jogával igyekezett elismerni. A be nem avatkozás kötelezettségének olismérése csak a XIX. sz.-ban fejlődött ki. (L. *Monroë-doktrína*, *Drago-doktrína*.)

B., (mj.) a peren kívül álló harmadik személynek a perbe belépése; a polgári peres eljárásban két külön jogintézményt jelent, ú. m. a fő B.-t és a mellék-B.-t. Fő beavatkozó az, aki olyan dolgot v. jogot, amely iránt más személyek közt per folyik, a maga részére követel; követelését a két peres fél elleni keresettel érvényesítheti a főper jogerős eldöntéséig (Pp. 82., 83. §-ok). Mellékbeavatkozó az, aki egyik vagy másik peres fél pernyertességének elősegítése végett avatkozik bele a másik közt folyó perbe, amelynek oldöntéséhez neki is jogi érdeke fűződik (Pp. 84—88. §-ok). Ilyen a perbehívott is, ha a perbehívóhoz csatlakozik. (L. *Perbehívás*). — Mai peres eljárásunk (1868. LIV., 1881. LIX., 1893. XVIII. t.-c.) csak a fő B.-t szabályozza; az új polgári perrendtartás (Pp.) azonban tüzetesen rendelkezik az egész intézményről. V. ö. *Baintner*, Az avatkozás (Kassa 1896); *Caustein*, Streitgenossenschaft und Nebenintervention; *Franche*, Die Nebenparteien d. deutschen Zivilprocessordnung; *Eckstein*, Die Intervention nach österreichischem Rechte; *Navrtil* Á., Állami beavatkozás és egyéb értekezések

(Budapest 1898); *Somló B.*, Az állami beavatkozás és individualizmus.

Beaver (ejtsd: biver), folyó Ontario tartományban, Kanadában: ismereteseek Eugenia nevű víz-eséseli, Artemisia falunál, ahol medre 1 km. hosszúságban 100 méterrel losz mélyebb; a Huron tóba szakad.

Beaverdam (ejtsd: biver demm), város Wisconsin amerikai állam Dodge countyjában, a B. partján, vasút mellett, (1900) 5128 lak. A B. vízi ereje számos gépet hajt.

Beaver Falls (ejtsd: biver falsz), város Pennsylvania amerikai állam Beaver countyjában a Beaver partján, vasút mellett, (1900) 10,054 lak., virágzó vas-, üveg- és agyagiparral.

Béb, kisk. Veszprém vm. pápai j.-ban, (1900) 518 német és magyar lak., u. p. Csót, u. t. Ugod.

Bebabozódás, l. *Atakulak* és *Báb*.

Bebalsamozás, l. *Balsamozás*.

Bebber, *Wilhelm Jakob van*, meteorológus, szül. 1841 júl. 10. Griethben, megh. 1909 szept. 1. Altonában. 1875-ben a weissenburgi realiskola rektora lett, 1879 óta pedig a hamburgi Seewarte 3. osztályának főnöke, mely minőségben a Keleti-tenger mentén szervezett viharjelzési szolgálatot és a Németországra vonatkozó időprognózis kiadását vezette. A gyakorlati meteorológia körül nagy érdemei vannak. A meteorológiai elemek eloszlása és az időjárás között megállapította az összefüggést és az időjárás helyzeteket típusokba rendezte. Az európai légnyomási depressziók útjait tapasztalatilag meghatározta és azokra alapította az időprognózist. Nagyban gazdag irodalmi tevékenységet fejtett ki, különösen a szinoptikus meteorológia terén. Sok tanulmánya az Archiv der Deutschen Seewarte c. kiadványban jelent meg. Főbb munkái: Handbuch der ausübenden Witterungskunde (2 rész, Stuttgart 1886); Lehrbuch der Meteorologie (u. o. 1889); Wettervorhersage (u. o. 1898).

Bébé (franc.), kis gyermek, baba.

Bebedero, sós tó San-Luis tartományban, Argentina köztársaságban, az Alto-Pencoso hogy alján; átlag 30 km. hosszú, 15 km. széles; vizei a Rio Diamanteba folynak le.

Bebeerin, *betárin*, *pelosin*. A Nectandra Rodiaea kergének, a bebeeru-kéregnek, úgyzintára a Cissampelos Pareira gyökerének $C_{15}H_{21}NO_5$ összetételű alkalooidja. Születlen kristályok; 140°-on megolvad. Váltóalznál a chinin helyettesítésére ajánlották.

Bebek (az ókorban *Chalae*), helység a Boszporusz európai partján, 10 km.-re Konstantinápolytól, a szultán Humajun-Abad nevű kastélyával, kedvelt nyári tartózkodó hely.

Bebek-család, ősrégi magyar család az Ákos nemzetségből, melynek eredetét a népmonda egy juhászra vezeti vissza, ki a Sajó és Csetnek vize mellett egy hegyoldalon kincset találtván, abból Murányt, Szádvárt, Kraszuahorkát és Palsöczöt építtet. Valószínűbb azonban, hogy idegen földről kerültek Magyarországra és bányaművelésből gazdagodtak meg. Első ismert ősiük *Máté*, kinok két fia Detre és Pülöp, kik 1243. IV. Bélatól a pelsőzi uradalom, Berzéte kir. helységet és Kővi és Lizio falvakat kapták adományban. Detre utóadi

két nagy család megalapítói lettek, Benedek tatól származó unokájának B. I. Domokosnak fiaitól a pelsőcei B. család, másik tatól Kúu I. Miklóstól származó mokiától pedig a Csotuekyok veszik eredetüket. A B. család birtokaiiban 1318. osztozkodott először, amikor a család az említett két családra oszlott. Legnagyobb hatalomra a család Zsigmond király alatt jutott, akinek siklósi fogságát is ők eszközölték ki. Később a Ferdinánd és Szapolyai közti küzdelemben, hol egyik, hol a másik pártra állva, tövénken részt vettek. (A család régebbi történetére, v. ö. *Karácsonyi*, Magyar nemzetségek I. köt. 95. s köv. I. III. 2. Ákos nemzetség alatt, hol a család címeréről van szó;

Bebek-család címero.

Nagy Iván, Magyarország családai I. 256—263). A már említettek kivül nevezetesebb tagjai a családnak:

1. *B. Detre*, György fia. Egyetlen, ki a Bebekek közül nádori méltóságra emelkedett. 1383-ban Zarában ő fogadta a város hűségesküjét, mint Mária királyné meghatalmazottját; később egymásután nyerte el az ország legfontosabb hivatalait. 1389—91-ig tótországi, 1391. egyúttal tót és horvát bán. 1392—93-ig szörényi, 1394—96-ig ismét tótországi bán. 1397—1402-ig nádor volt. A nádorságtól elmozdítván, teljes erejével esatlakozott Nápolyi László pártjához. 1403 júl. le is ment Zarába, de a félénk Nápolyi Lászlót nem bírta rávenni, hogy Szekesfehértárra jöjjön. A fölkelés megbukott; D. kibékült Zsigmonddal, de Szentgyörgy várát és Szikszó városát elvesztette. (V. ö. *Fejér*, Codex Diplomaticus; *Pesty*, A szörényi bánzás tört. Hazai Okmánytár. VII.)

2. *B. Domokos*, A pelsőcei B.-család megalapítójának, Domokosnak fia. 1349-ben esztergomi és egri kanonok egyszerre; 1352 esztergomi Szenttamás-prépost; 1357. szépei prépost, 1360. esanádi püspök; 1372. váradai püspök; megh. 1374 okt. 31. Püspöksége alatt kezdte meg a váradai káptalan Chartulariumának szerkesztését. Nagy, de egészen elkopott márvány sírkövét 1883. ásták ki. (V. ö. *Bunyitay*, A vár. püsp. tört. I.)

3. *B. Ferenc*, Istvánnak, az országbírónak fia. Maróthy Jánossal együtt 1397—1501-ig macesói bán volt. Itt serénykedett az ország déli részének megvédelmezésében. Előbb abaujvegyei főispán volt. (Századok 1875. 453—4.)

4. *B. Ferenc*, 1529. mint Ferdinánd embere Serédy Gáspárral Kassánál és Egernél megverte Szapolyai seregét. A következő évben már Szapolyai pártjára állott és Murány várának rabló kapitányával, Batóval a felső részeket fosztogatta. 1540-ben újra Ferdinándhoz állott és 1549. gróf Salm Miklóssal együtt leverte Balassa Menyhért és Bató csapatait, de már 1554-ben újra Izabellához szegődött, kit felkeresett Lengyelországban és a Ferdinánddal kötött szerződés felbontására igye-

kezett rábírn. Említett Ferdinánd az országgyűlés elé időzte, mely 1556. számkivetésre ítölte. Ezt megbosszulandó, B. a Szepességét kezdé pusztítani. Megfeksésőre Ferdinánd Ditrích és Puchaim vezereit küldé, kiknek ösztörte nagyobb seregét B. török segítségéig fogtvete. Izabellával összeszólalkozván, Konstantinápolyba meuts Mohamed szultánt Izabella elleu ingorlé. Mohamed azzal az ígérétével, hogy Erdélyt kezére játssza, kivitte B.-nek erdélyi vajdává való kineveztetését. Izabella 1556. B.-t a Keudiekkel s Balassa Menyhérttel együtt kivégezté, miután előbb az országgyűlés hazaárulóknak nyilvánította őket.

5. *B. György*, Domokos fia, Istvánnak, az országbírónak öceae. Élt 1330—1389. években. 1346-tól kezdve hevesvármegyei, 1352-től kezdve lipői főispán, 1365-től pedig 1389-ig a királyné tárnokmestere. Közben más hivatalokat is viselt; így 1374. inakoviczai (Zboró mellett), 1375. trencsoni várnagy, 1378. gömöri főispán volt. Részt vett 1347. az olasz hadjáratban. 1349-ben Nagy Lajos követe a pápához; 1373. ő is vezérel egy csapatot a veleucci köztársaság területére. Gyönyörű sírköve, a klasszikus heraldika fontos emléke, a görgei (Abauj-Torna vm.) templomban ma is látható. Az ezen sírkövén látható övszámot (1371) sokan az ő halála övének völtök, de hibásan. Az nem az ő halálának, hanem a töle alapított gombaszegi páloskolostor keletkezésének évét jelenti. (V. ö. *Fejér*, Cod. Dip. Anjoukori okm. tár; *Pör*, Nagy Lajos 210, 479; *Csergheő-Csoma*, Alte Grab-Denkmalér 13. és *Csoma*, B. György sírköve, Turul, V. 1888. évf. 159 l.)

6. *B. György*, Ferenc fia, kivel együtt pártoskodott Ferdinánd ellen. Az országgyűlés őt is számozte 1556-ban, mire B. a Szepességet kezdé pusztítani s Kassát felgyújtotta. Ferdinánd igyekezett őt a maga részére megnyerni, ami ajándékokkal sikerült is neki. 1558-ban Szikszónál Telekesi Imrével győzelmet aratot a törökökön, de a következő évben Szerencsnél megverettet; 1562-ben török fogságba esett, honnan Szapolyai közbenjárására három év mulva szabadult csak ki. Ekkor az ő pártjára állott és seregének főkapitánya lett. Miksa Schwendi Lázárt küldte ellene, ki Szadvárt kezdte ostromolni, hol B. neje és lányai voltak. Hogy az ostromnak ki ne tegye családját, hajlandó volt Miksa pártjára állni, de Schwendi nem fogadta el ajánlatát és még hevesebben kezdte ostromolni a várat, melyet neje hős védelem után csak ama feltétellel adott föl, hogy a várórségnek bántódása ne legyen s férje a Kondeiekkel s Balassa Menyhérttel együtt kegyelmet kapjon.

7. *B. Imre*, Valószínűleg Istvánnak, az országbírónak fia. A János-lovagok rendjébe lépven, 1398—1403-ig vránai perjel és Zsigmond királynak engesztelhetetlen ellensége volt. Zsigmond udvara őt tartá az 1403-iki fölkelés okozójának. Bizonyos, hogy ő lépett a fölkelők közül először a nyílt ellenségeskedés terére. 1403 elején Özdögel Bessenýó Pál horvát bán elfogatta s diadaljelül Nápolyi Lászlóhoz küldötte. A fölkelés leveretvén, B. nem békült ki s emiatt a perjelséget elvesztette. Magavisletével a János-lovagoknak nagy károkat okozott. Valószínűleg külföldön halt meg. Tévedés őt a szintén B. Imre nevű országbíró-

val egynek tartani. (V. ö. *Pray*: De prioratu Auranae, 1773.)

8. *B. Imre*, György fia, Detre testvére. Még hamarabb kezdte meg az országos főhivatalok viselését, mint Detre. 1380—1383-ig horvát bán, 1385-ben Vörös-Oroszország (Galicia) kapitánya, 1386—92-ig országbíró, 1392—93. erdélyi vajda. Tévednek, akik B.-t a vránai perjel B. Imrével egynek tartják s még 1403. is szerepeltetik, mert bizonyos, hogy ezen országbírásgót viselt B. Imre még 1398 előtt meghalt. (V. ö. *Fejér*, Cod. Dip. Sicyh cs. okmánytár. Pannonhalmi levéltár.)

9. *B. Imre* (pelsőczy), János fia, György unokája. Előbb pap volt és gyulafehérvári prépost, később hitet változtatva, Luther vallású vette fel. II. Lajos halála után, akinek titkára is volt, élete végeig megmaradt Szapolyai János és Izabella iránti hűségében.

10. *B. István*. A B. (régebben Böbek-) család névadójának, Domokosnak, legidősebb fia. Élt az 1330—70. években. 1346-tól hevesvamegyei, 1352-től lipcai főispán, 1360—69-ig országbíró, 1358. a király eskütartása a zárai békekötés megerősítésénél s később 1362. meghatalmazottja a német császárral kötendő békére. Különösen kitüntette magát 1352. a belzi ostromnál, mint az ország zászlótartója. Négy zászlót török kezébe és súlyosan megsebesítették, de még sem tudták hátrálásra kényszeríteni. Csak mikor már nem volt több zászlaja s az sem volt, kinek lobogtassa, vonult vissza önként. (V. ö. Anjoukori Okm. *Fejér*, Cod. Dip. Hist. Hung. Pontes Dom. III. 162; *Pör*, Nagy Lajos, 335. 436.)

11. *B. János*, közönségesen Nagy Jánosnak hívták. Lászlónak fia, az országbíró Istvánnak unokája volt. Már 1399. fölvitte a főlovászmesterségig, de aztán az 1403-iki fölkeléskor elvesztette a király kegyét. Hét év múlva azonban újra szerepel és pedig az akkoriban fontos királyi tárnokmesteri hivatalát nyerte el s azt 1417-ig viselte. (V. ö. *Fejér*, Cod. Dip.)

12. *B. László*, B. Istvánnak, az országbírónak fia, 1390. Abauj vármegye főispánja és a királyné tárnokmestere, megh. 1401-ben. A pelsőczy templomban látható sírköve őt a királyi tárnokmesterének mondja. (V. ö. *Nagy* Iván, Magyarorsz. családai; *Cserghéő-Csoma*, Alte Grabdenkmäler és *Csoma*, B. László sírköve. Turul 1888 évf., 159 lap.)

13. *B. Miklós*, Domokosnak legifjabb fia. Élt 1336—1400. években. Mint Domokos nevű bátyja, ő is az egyházi pályára lépett és egri prépost, 1390. pedig kalocsai érsek lett. Itt érte utól a halál. (Anjoukori Okm. Monum. Vaticana Hung. S. I. v. IV.)

14. *B. Péter* (pelsőczy). B. Detre nádor fia; neje, Csáki Kata, Csáki György leánya; 1423—1426. székely ispán. (Századok, 1880.)

Bebel, 1. *Ferdinand August*, a ném. szociáldemokrácia mai vezére, szül. Kölnben 1840 febr. 22. A wetzlari polgári iskolát elvégezve, 1860. Lipcsébe ment, hol 1864 óta esztorgályos üzletet volt. 1862. csatlakozott a német munkásmozgalomhoz s 1865. ölnöke lett a lipcei Munkásképző Egyesületnek s választmányi tagja a német Munkás-Egyesületeknek. Mint a lipcei szociálista Volkstaat dolgozó társát a glauchau-i választókerület 1867.

az északnémet birodalmi gyűlésbe, 1871. pedig a német birodalmi gyűlésbe választotta. Írásban és szóval egyaránt küzdött a szociáldemokráta eszmékért, megtámadta Poroszország hegemoniáját, a német birodalom ujjaalakulását, védelmébe vette a párisi kommun-t és az internacionale-t. 1872-ben felségserzéssel vádolták, amiért a lipcei esküdtsek őt és elvtársát, Liebknechtet, 2 évi várfogságra, a lipcei törvényszék pedig a német császár megrészéte miatt még 9 havi fogságra ítélte. 1874-ben régi választókerületében, 1878. Drezdában, 1884. Hamburgban választották be a birodalmi gyűlésbe, 1890 óta Berlinben él és naggyá növekedett pártját vezeti. 1910-ben hetvenedik születése napján világszerte nagy ovációkban részesült. B. irodalmilag is működött. Nevezetesebb munkái: *Unsere Ziele* (számos kiad.); *Der deutsche Bauernkrieg mit Bertücksichtigung der socialen Bewegungen des Mittelalters* (Leipzig 1876); *Christenthum u. Socialismus* (Zürich 1883), melyből a 10. kiad. e cím alatt jelent meg: *Die Frau und der Socialismus* (magyarul is: A nő és a szocializmus, Budapest 1907); *Die mohammedanisch-arabische Kulturperiode* (Stuttgart 1884); *Charles Fourier* (u. o. 1888); *Die Sonntagsarbeit* (u. o. 1888); *Zur Lage der Arbeiter in den Bäckereien* (u. o. 1890); *Akademiker und Socialismus* (Berlin 1906); *Aus meinem Leben* (1. Teil, Stuttgart 1910).

2. *B., Heinrich*, német humanista, szül. 1472. Ingstetten württembergi faluban, megh. 1518. Tübingenben. Szegény parasztfiú volt. Krakóban és Baselen tanult s 1479 óta a költészetet és szónoklatot adta elő a tübingeni egyetemen. Miksa császár 1501. költővé kuszoruzta. Legismertebb műve *Facetiae* (1506), mely a papság ellen heves kifakadásokat és anekdotákat tartalmaz. A latin nyelvtanítás körébe eső tankönyveket is írt. Életét megírta *Zapf* (1802).

Bebenburg, 1. *Lupold von Bebenburg*.

Bebenhausen, 1181. alapított cisztercia kolostor, Tübingen mellett. 1807 óta királyi vadászaskutya; egyike Württemberg legszebb műemlékeinek. Gót templomának gyönyörű tornya van. V. ö. *Paulus*, Die Cistercienser Abtei B. (Stuttgart 1886).

Bebirin, 1. *Bebeerin*.

Bebizáció a. m. szolmizáció (l. o.).

Bebizányítás (*demonstratio*), ellentétben a bizonyítással (l. o.) azt az eljárást jelenti, mely nem okokból, következtetés által vezeti le a tétel igazságát, hanem közvetlenül a tények szemléltetése által doriti fel. Ez tehát feltételezi a bizonyítandó dolognak szemléltethetőségét, és csak oly tudományokban alkalmazható, melyek érzékeink által észrevehető tárgyakkal foglalkoznak; ilyen a természettanban és vegytanban a kísérlet, a természetrajzban a boncolás stb. Minthogy érzelmeink tanúsága tudatunkban a legnagyobb súlyllyal és értékkel bír, az ezokor alapított bizonyítási eljárásnak van a legnagyobb bizonyító ereje, és annyira meggyőző, hogy az ellonkező lehetőségnek még a gondolatát is kizárja.

Bebra, község Kassói porosz közigazg. kerületben, Rotenburg (ottól 5 km.-nyire) j.-ban a B. és vasút mellett, (1900) 2740 lak., cementgyártással.

Bebrina, adók. Požega vm. bródi j.-ban, (1900) 740 horvat-szerb lak.; u. p. és u. t. Orljovac.

Bebrina dolnja, adók. Požega vm. bródi j.-ban, (1900) 833 horvat-szerb lak.; u. p. és u. t. Bród.

Bebrina gornja, adók. Požega vm. bródi j.-ban, (1900) 674 horvat-szerb lak.; u. p. és u. t. Bród Sz. m.

Bebujatni (eenger., ném. *eischeeren*, ol. *passare*, ang. *to reeve*), annyit jelent, mint egy kötélnek a végét valamely lyukon, mint pl. a csigakorong részén, maeskafej-lyukon, vagy valamely karikan stb. átugni.

Bebukni, budapesti esibésznyelven annyit jelent, hogy rajta vesztett valamin, a rendőrség elé került.

Bebutov, *Vaszilj Oszipovics*, herceg, orosz tábornok, szül. 1792., megh. Tiflisben 1858 márc. 22. A kaukázusi hadseregben szolgált, 1816. Jermolov herceg hadsegéde lett s annak kíséretében Perzsiába ment, ahol mint tolmács és katonai működött. 1825-ben Imeretia kormányzójává lett, 1828. a török háborúban vezérőrnagyirangot nyert s különösen Ahalzih ostrománál, később pedig védelmezésében tüntette ki magát. 1843-ban altábornagy s 1844. Dagesztán főparancsnoka lett. Miután három évig Samyl ellen küzdött, 1847. a transzkaukázusi kormány-tanács elnökvé neveztetett ki. Az 1853-iki török háborúban egy hadtestet vezetett s 1853 dec. 1. Kadikar mellett megverte Abdipasa szeraszkirt. 1855. Gruzia védelmezésével volt megbízva és Omor pasát Mingröliából visszavonulásra kényszerítette. — *Fivére David*, tábornok, szül. 1793., megh. 1867. Varsóban. Paskijevics alatt Lengyel- és Magyarországon harcolt és 1856. Szilisztria előtt altábornagyira rangra emelkedett. 1861-ben Varsó kormányzója lett.

Beč, közs. Modrus-Fiumo vm. vrbovskói j.-ban, (1900) 92 lakossal; u. p. Bosiljevo, u. t. General-ski stól.

Becc., növénynevek mellett *Beccari* Odoardo olasz utazó (l. o.) nevének rövidítése.

Beccadelli, *Antonio degli*, olasz humanista és újlatin költő, szül. 1394. Palermo-ban (Panormus), amiért *Panormitának* neveztek, megh. Nápolyban 1471 jan. 6-án. 1430-tól Paviában a milánói herceg támogatásával retorikát tanított. 1435. Alfonso nápolyi király tanítója és tanácsadója lett. Alfonso halála után (1458) ennek fia, Ferdinánd király szintén elhalmozta jókaratának jeleivel. Hermaphroditus e. latin epigrammgyűjteménye (Siena 1431 v. 1432.) nyomtatásban először megjelent a Quinqué illustrium poetarum, Antonii Panormitae etc. Lusius in Venereis (Paris 1791) e. munkában, majd mint Antonii Panormitani Hermaphroditus (kiadja Forberg, Koburg 1824). De dictis et factis Alphonsi regis Aragoniae e. 1455. megjelent munkája sok kiadást ért. Leveleit először Antonii Panormitae familiarum liber címmel (Nápoly 1470 v. 1471) adták ki, legutóbb az Antonii Beccadelli . . . Epistolarum Gallicarum libri IV (u. o. 1746) e. műben.

Beccafumi, *Domenico (Mecuccio, Mecarino)*, olasz festő és szobrász, szül. Siena közelében 1486., megh. 1551. Rómában, hol 1510 körül időzött. Rafael s Michelangelo művei gyakoroltak rá döntő befolyást, mely hazájába visszatérő után

festett legjobb képein is érvényesül. Ezek: Szt. Katalin stigmatizációja (Siena, Istituto delle belle arti); Mária látogatását ábrázoló freskó a sienai S. Maria della Scala kórházban; Mária eljogyzását és halálát ábrázoló freskók a sienai S. Bernardino oratóriumban, hol Sokodmával és Pacchiával együtt dolgozott. B. hírnevét azonban főleg a sienai székesegyház padlójainak alakos márványburkolata (jelenetok az őstemanetomból) biztosítja, melyhez ő készítette a torveket. Ugyancsak a sienai székesegyház számára készített 8 angyal-szobrot bronzból.

Beccari, *Odoardo*, olasz utazó és botanikus, szül. 1843 nov. 19. Firenzében; tanulmányait Pisában, Bolognában és a londoni Kew-kertekben végezte; 1865—68. Doriával Bernédt járta be s ott mintegy 20,000 növényt gyűjtött. Megfigyeléseit a *Nuovo giornale botanico italiano*ban tette közzé. 1870-ben Antinori és Issel társaságában a Barka-és Bogosföldön kutatót, 1871-ben Uj-Guineába, 1873-ban Celebos szigetro mont, 1875-ben ismét Uj-Guineába, ahol az Arfak-hegységet kutatta át. 1876-ban visszatért Olaszországba s a firenzei fűvészkert és növénytani múzeum igazgatója lett. Önálló műve: *Malesia, raccolta d' osservazioni botaniche intorno alle piante dell' Arcipelago indomalayo e papuano* (Firenze 1877—89, 3 k.).

Beccaria (ejtsd: bekkária), 1. *Cesare Bonesana, marchese de*, olasz büntetőjogi és közgazdasági író, szül. Milanóban 1738., megh. u. o. 1794. Páviában tanult jogot. Tanulmányai bofejezte után több barátjával egysütül az enciklopedista irány művelésére, mely eébből az «Il Caffè» egyesületet alapították s hasonlóan lapot adtak ki 1764—65. Akkoriban (1761) folyt le Toulouseban a Voltaire irodalmi harea által híressé vált Calas-por (l. o.), a logborzalmasabb bírói tévedések egyiko. Az ennek nyomán megindult mozgalom hatása alatt írta. Dei delitti e dello pene e. munkáját. Ezt az enciklopedisták azonnal felkarolták; Morellet lofordította franciára, Voltaire és Diderot elmékedéseket (commentaires) írtak róla s B. neve hamar világhírű lett. Katalin orosz cárnő Szt. Pétervárra hívta, hogy segítségére legyen büntetőjogi reformterveinek megvalósításában, de Kauniz gróf kancellár megakadályozta B. távozását, közgazdasági tanári állást eszközölvén ki számára a páduai egyetemen. Ott tartott előadásai Lezioni di economia pubblica e. alatt jelentek meg (1804). B. főmunkája kora törvényhozására nagy hatással volt: a tortura eltörlése Ausztriában, a halálbüntetés eltörlése és annak súlyos munkarabsággal helyettesítése II. József büntetőtörvényében s általában a büntetések enyhítése részint közvetlenül, részint közvetve B. befolyására vezethető vissza. Magyarországra is nagy hatással volt; nyomai feltalálhatók az 1790 és 1827-ik évi büntetőtörvényhozási előmunkálatokban és a korát követő irodalmi termékekben (Vuchetich). Nemzetgazdasági művei is haladó szellemet mutatnak. A korában uralkodott merkantilista irány helyett a fiziokraták tanát kezdette hirdetni, sőt közeledett Adam Smith felfogásához. B. egyéb munkái: *Sul disordine e de remedi delle monete nello stato di Milano* (1762); *Ricordo intorno alla natura dello stilo* (1770). Fő munkája két ma-

gyar fordításban jelent meg: Császár Ferentől A bűnökkről és büntetésekről, Zágráb 1834) és Tarnai Jánostól (Büntett és büntetés, Budapest (1887).

2. B., *Giacomo Battista*, olasz fizikus, szül. Mondoviban 1716 okt. 3., megh. Torinóban 1781 máj. 27. Rómában szerzetes lett, később u. o., majd pedig Palermóban a filozófia tanszékét, 1748. Torinóban fizikai tanszékét kapott. Nevét az elektromosságról írt művei tették ismertté; Dell' elettricismo naturale ed artificiale (Torino, 1753); Dell' elettricismo artificiale (u. o. 1772) és Dell' elettricità terrestre atmosferica a celosereno (u. o. 1775). 1760-ban Canonica apátal Piemontban fokmérést eszközölt, melynek eredményeit a Gradus Taurinensis (Torino 1774) c. művében közölte. Cassini B. méréseinek pontosságá felől kételeket támasztván, B. indítatva érezte magát Lettore d' un Italiano ad' un Parigino intorno alle riflessioni del sign. Cassini sul grado Torinese (Firenze 1777) c. munkának megírására, melyben bebizonyítja, hogy a függő ón irányát az Alpok közelsége befolyásolja.

Beccheggiare (olasz, teng., ejtsd : bekkedzására) a. m. bugdálni (l. o.).

Beccles (ejtsd: bekklsz), város Suffolok angol grófságban, a Waveney partján, ennek torkolatától mintegy 39 km-re; a Waveney folyó itt lesz hajózhatóvá; (1901) 6898 lak., malátá, gazdasági gép- és téglagyártással, malmokkal.

Béce v. *börc*, l. *Hálókötőfa*.

Becéző nevek v. *becéztető* nevek: családi kényeztető nevek, melyekkel különösen a gyermekeket szólítgatják. A B. rendszerint a keresztnevek rövidítéséből, elferdítéséből v. kiesinyítő közölkéssel való megoldásából keletkeznek, pl. Juliánna v. Julia helyett *Juli*, *Julis*, *Juliska*, *Julesika*, Zsuzsanna h. *Zsuzsi*, *Zsuzsika*, *Zsuzsó*, Ferenc h. *Feri*, *Fercsi*, *Ferike*, Károly h. *Kári*, *Karcsi*, Bertalan h. *Berci*, Judit h. *Juci*, Sándor h. *Sanyi*, András h. *Bandi*, Anna h. *Panna*, stb. V. ö. *Szilasi* Móric, A *becéző keresztnevek* (M. Nyelvőr 1883).

Béchemel (franc., ejtsd: bésámél), vajból, liszt és tejfelből álló étel, mely nevét feltalálójától, B.-től nyerte s amelyet vagy mártásnak használnak hús mellé, borjú-, rák- vagy haldarabakkal keverve, vagy pedig mint tésztát készítenek, valamint több liszt és cukor hozzáadásával. — B., marquis de *Noimtel*, XIV. Lajos főudvarmestere volt, egyébként szakácsművész, aki *Le Bas* álnéven versben írt szakácskönyvet is adott ki.

Bechard, 1. *János* báró, altábornagy, szül. 1728. Szegedon, megh. 1788 máj. 9. A hétéves háborúban több ízben kitüntette magát; a sziléziai Glatz erősség elfoglalása első sorban az ő intézkedéseinek és vitézségének volt az eredménye. A bárói rangot 1761. a schweidnitz-i ütközetben tanúsított vitézségeért kapta. Az 1788. török háborúban Belgrád ostromát vezette, de egy kirohanás alkalmával halálosan megsebesült; miután még épen maradt balkezével jelentését aláírta, átvitette magát Zimonyba, hol meghalt.

2. *János* báró, vezérőrnagy, szül. Szegeden 1762., megh. 1813 dec. 28. A francia háborúkban mint mérnökkari tiszt szolgált s Valon-

cienne, Quesnoy, Maubeuge, Kehl és Alessandria ostrománál működött és szerzett kiváló érdemeket. 1802. a Mária Terézia-rend keresztjét és a bárói rangot kapta.

3. *B. József* báró, ezredes, szül. Napagedlben, Morvaországban 1758., megh. Szombathelyen 1806 jan. 16. A török és francia hadjáratokban nevét mint vitéz katona tette ismertté.

Beche (ejtsd: bics), *sir Henry Thomas de la B.*, angol geológus, szül. Londonban 1796., megh. u. o. 1855 ápr. 13. 1819-ben kezdte meg Svájc, Olaszország, a francia tengerpart, Nagybritannia több kerülete stb. geológiai viszonyainak tanulmányozását. *Conybeare* társaságában nyilvánosságra hozta a *Plesiosaurus* felfedezését a bristol-i liasz mészben, 1825. pedig Jamaika geológiai viszonyairól értekezett. Ő volt a gyakorlati geológiai múzeum megalapítója Londonban. Művei: *Geological notes* (London 1830); *Sections and Views of geological Phenomena* (u. o. 1830); *Geological Manual* (u. o. 1831); *Geological Observer* (u. o. 1851) stb.; ezenkívül számos földtani térképet is adott ki.

Becher, 3173 m. magas csúcs a Stubai Alpokban, menedékházzal. A turisták szívesen felkeresik.

Becher, 1. *Alfred Julius*, az 1848-iki bécsi forradalom egyik vezére, szül. Manchesterben 1803., megh. Bécsben 1848 nov. 23. Jogot tanult, aztán az atya által alapított Handelszeitungot szerkesztte Kölnben. Majd ügyvéd lett Elberfeldben, utóbb zenotanárr Düsseldorfban, ahol Mendelssohn, Immermann és Grabbe társaságában élt. 1840-ben Londonba, majd Bécsbe költözött, hol a zenészeti lapokba bírálatokat írt és négyeseket szerzett. Munkái: *Monologe am Klavier*; *Jenny Lind* (Wien 1847). 1848-ban tagja lett a demokráta középponti bizottságnak és szerkesztője a *Radikale* c. forradalmi lapnak. A felkelés elnyomása után Jelinekkel együtt a Neuthor előtt főbeölték.

2. *B., Johann Joachim*, vegyész, orvos és nemzetgazdász, szül. Speyerben 1635., megh. Londonban 1682. Egy ideig Mainzban érseki orvos volt, aztán Bécsben és Londonban élt. Ama sok tudományág közt, amelyekkel B. foglalkozott, ott szerepel a nemzetgazdaságtan is 1664 óta, s kalandos életében nemsokára ez játssza az egyik főszerepet. Ebben az évben a pfalzi választófegyedelmel tárgyalta a kereskedelem emelése tárgyában s nem sokkal később Münchenben telepedett le, hol a fejedelemnek Unvorgreifliches Bedenken wegen Aufnehmens der Commenzien-Sachen c. omlékiratában morkantilista tanácsokat adott. 1660-ban Bécsben császári tanácsos minőségében és a koroskedelmi kollégium tagjaként nagy laboratóriumot alapított és egy indiai kiviteli társaságot tervezett. 1666-ban pedig morkantilista tanait fojté ki és azt ajánlotta, hogy az egész gazdasági életet az állam vezosse s regáljogainál fogva ragadja magához az ipar és kereskedés vezetését; állítson állami műhelyeket, áruarkádrakat, bankot stb., a forgalmat pedig hatóságilag megállapított árszabályokkal szabályozza. Ide vágó művei: *Politischer Discurs von den eigentlichen Ursachen des Auf- und Abnehmens dor*

Städte, Länder und Republiken (1667, 6. kiad. 1760). Gedanken und Verlauf über das Confessionswesen der Pruzsösischen Waaren u. Mannfacturen in Teutschland stb.; Physica subterranea et Supplementum in Physicam subterranean; Oedipus Chymicus (1664); Chymischer Glückshafen (1682) stb. Életrajzát megírta *Erdberg-Kreczewscki* (Jena 1896).

3. *B., Siegfried*, osztrák statisztikus, szül. Planban (Csehország) 1806 febr. 28., megh. Bécsben 1873 márc. 4. 1831-ben államszolgálatba lépett, 1835-ben a bécsi műegyetemen foglalta el a történelem és a kereskedelmi földrajz tanszékét; 1848. az osztrák kereskedelmi minisztériumba nevezték ki. 1852-ben nyugalmoba vonult. Fő műve Das österr. Mühlwesen 1524—1838 in historischer, statistischer und legislativer Hinsicht (2 kötet, Wien 1838), melyet több kisebb statisztikai értekezés követett, főként Ausztria kereskedelmére vonatkozók. Továbbá számos munka Ausztria kereskedelmi és vámviszonyairól.

Bechica (gör.-lat.), l. *Köptetőszerék*.

Bechilit (*borakalit, hayesin, ásv.*), kalciumhidroborát, $\text{CaB}_2\text{O}_4 \cdot \text{H}_2\text{O}$. Tesecanában mint a borsavas lagunakból származó inkrusztáció található, azenkivül Amerikában (Cequimbo, Argentina).

Bechin (eseliül: *Bechyně*), város Csehországban, Mühlhausen kerületi kapitányóságban, a Luselnitz közelében, (1900) 2109 lak., sörgyártással, cseréipárnkészítéssel, vastartalmú ásványvízforrással, a Paar grófok kastélyával. Közéleben vannak a B.-i sziklák.

Bechmann, *August* német jogtudós, szül. Nürnbergben 1834 aug. 16., megh. mintegytemi tanár Münchenben 1907 júl. 7. Több római jogi művet írt, amelyek közül legnevezetesebb: Der Kauf nach gemeinem Recht (Erlangen 1876—908, 3 rész).

Bechst., növénynevek mellett *Bechstein* Johann Matthäus (l. e.) nevének rövidítése.

Bechstein, 1. *Friedrich Karl*, német zongoragyáros, szül. 1826 jún. 1. Gothában, megh. 1900 márc. 6. Berlinben. Miután Párisban és Londonban több nagy zongoragyárban mint vezető működött, 1856. Berlinben maga alapított gyárat és zongorái rövid idő alatt világhírré tettek szert; népszerűségét különösen a nagy mesterek, mint Bülow és Liszt Ferenc elismerése szilárdította meg.

2. *B., Johann Matthäus*, német ornitológus, szül. 1757 júl. 11. a Gotha melletti Waltershausenben. 1778—80-ig Jenában teológiát tanult, de kiváló gondot fordított a természetudományokra is, különösen az erdészetről szentelt tehetőségét. 1822 febr. 23. mint a Meiningen melletti dreissigackeri erdészeti akadémia tanára halt meg. Munkáiban az erdőkre kártekonny revarokkal, továbbá madarakkal és emlősökkel foglalkozott. Ismertebb munkái: Forstinspektologie (3 köt., 1818; Abhandlungen naturhistorischer Gegenstände (8 köt., 1796—1810, 2. kiad. 1816—27); Forst- und Jagdwiss. nach allen ihren Theilen (1818—27, 14. köt.); Naturgesch. d. Hof- u. Stubenvogel (1870).

3. *B., Ludwig*, német költő, szül. Weimarban 1801 nov. 24., megh. 1860 máj. 14. Meiningenben,

hol udvari tanácsos és könyvtárnok volt. Sokoldalú tehetségű a költészet és tudomány számos ágában érvényesült. Verses művei közül említést érdemelnek: Die Haimonskinder (1830); Der Todtentanz (1831); Faustus (1833); Luther (1884) stb. Regényei: Das tolle Jahr (1833); Der Fürstentag (1834); Fahrten eines Musikanten (1836); Grumbach (1839) stb. regényes tárgyúak, de a földgazdaság sokszor képzni. Maradandó boesiek a népköltészetre vonatkozó dolgozatai, melyek közül gyermekek számára írt két népmesegyűteménye (először 1844 és 1856) még ma is igen népszerű; magyarul: «Egyszer volt, hol nem volt», átdolgozta *Györy Ilona* (1892) és *Összes meséi, átdolgozta Lajos bácsi* (1894). V. ö. *Linschmann Th.*, L. B.-s Schriften zusammengestellt (Meiningen 1907).

4. *B., Reinhold*, B. Ludwig fia, német filológus, szül. Meiningenben 1833 okt. 12., megh. Rostockban 1894 okt. 5., 1869 óta a német filológia egyetemi tanára Jenában, 1871-től haláláig Rostockban. Kiváló kutató a germán filológia terén. Fő művei: Aussprache des Mittelhochdeutschen (1858); Zum Spiel von den zehn Jungfrauen (1866); Tristan und Iselt in deutschen Dichtungen der Neuzeit (1876) stb. Jelosen adta ki (bevezetésekkel, jegyzetekkel) Beheim Mátyás Evangéliumát (1867); Gottfrid Tristanját (3. kiad. 1890); Freibergi Henrik Tristanját (1878); ó-német meséket, mondákat s legendákat (1863, 2. kiad. 1877) stb.

Bechtel, *Fritz*, indogermanista, szül. Durlachban (Baden) 1855 febr. 2-án. 1875—77-ig Heidelbergben, Göttingenben és Strassburgban tanult, 1878. magán-, 1884. rendkívüli tanár lett a göttingeni egyetemen, 1895. a hallai egyetemhez az összehasonlító nyelvészet rendes tanárának nevezték ki. Főbb művei: Über die Bezeichnungen der sinnlichen Wahrnehmungen in den indogermanischen Sprachen (Weimar 1879); Die Inschriften des ionischen Dialekts (Göttingen 1887); Die Hauptprobleme der indogermanischen Lautlehre seit Schleierher (u. e. 1891). Heves ellenfele Brugmann nyelvészeti irányának. Fiek A.-val átdolgozta a Die griechischen Personennamen 2-ik kiadását. Kiseb dolgozatai a Beiträge zur Kunde der indogermanischen Sprachen és Zeitschrift für deutsches Altertum c. folyóiratokban jelentek meg.

Bechterev, *Vladimir*, orosz orvos tanár, szül. Vjetkában (Oroszország) 1857 jan. 22. Orvosi tanulmányait Péterváron, Lipcsében és Párisban végezte. 1878-ban avatták orvosdoktorrá. 1893 óta az elme- és idegyógyászat rendes tanára a pétervári orvosi akadémián. Igen nagyszámú tudományos dolgozatai főleg az elme- és idegyógyászat terén megnögn és különböző nyelveken jelentek meg. Különösen fontosak és értékesek ideghistológiai vizsgálatai, amelyekben új, addig még nem ismert tényeket derített fel. Nevezetesebb dolgozatai: Die Leitungsbahnen im Gehirn und Rückenmark; Die Nervenkrankheiten in abgesehenen Beobachtungen; Die Bewusstseins- u. Gehirnlokalisation; Suggestion und ihre soziale Bedeutung.

Bechtold, 1. *Fülöp Kristóf* báró, tábernek, született Spengelbergben, Hessenben 1747., megh. Kö-

szegen 1815. Mint közember kezdette meg katonai pályáját egy vértés ezredben s legelőször 1788. Belgrád ostrománál tűntette ki magát, amikor századosá nevezetett ki. A francia háborúkban 1792—1809-ig vett részt s rettenthetetlen vitézségének több ízben fényes jelét adta. 1795-ben bárói rangot kapott, 1811. tábornoki ranggal nyugalomba vonult.

2. *B. Fülöp* báró, altábornagy, az előbbinek fia, született Peremartonban, Veszprém vmegyében, 1786. Mint 15 éves fiú lépett a 4. számú vértés ezredbe s a francia háborúk folyamán századosi rangra emelkedett. Az 1848—1849-iki magyarországi hadjáratban mint altábornagy vett részt és egy ideig ő vezette a cs. kir. sereget a szerbek ellen, kevés szerencsével. A szőregi csata után nyugalomba lépett. Katonai munkái közül kiemelendő: *Militärische Handbibliothek* (Wien 1836—40. 9 köt.)

Bechtolsheim Antal báró, cs. és kir. lovassági tábornok, szül. Würzburgban 1834 dec. 13., megh. Bécsben 1904 jan. 25. 1866-ban a custozzai csatában hősiesség magatartásával a Mária Terézia-rendet vívta ki; ugyanis az olasz Forli-dandár törzsét, mely dandár a Cricol-magaslatról visszaszorította az osztrák Benko-dandárt, 3 század dzsidással hirtelen megtámadta, két tábornokot megsebesített, 2 ágyút elfoglalt s e rohammal oly rendetlenségbe hozta az olasz dandárt, hogy az osztrák dandár győzelmesen újíthatta meg a támadást és lényegesen hozzájárult a diadal kivívásához. Mint katonai meghatalmazott az 1877—78-iki orosz-török háborúban az orosz főhadiszálláson tartózkodott. 1891-ben lovassági tábornokká nevezték ki s 1903. nyugalombavonulása alkalmával gárdakapitánnyá lett.

Bečić, adók. Pozsega vm. bródi j.-ban, (1900) 149 horvát szerb lak.; u. p. és u. t. Orijevac.

Bečić Ferdo (Nándor), horvát regényíró, szül. Przemislben (Galiciában) 1844 ápr. 15. Tanulmányait Pozsegában, Zágrábban és Bécsben végezte. Katonai pályára készült, de attól 1879. megvált s a volt határvidékek közigazgatási szolgálatba lépett. Mint vármegyehatósági titkár nyugalomba vonult. Regényei: *Kletva* nevjere (A hűtlenség átká, 1874); *Montecchi* i Capuletii, Slučaj i sudbina (Véletlen és végezt, 1876); *Vukicev most* (Vukics hídjá, 1883); *Zavjet* (Fogadalom, 1884). Ismertebb elbeszélései: *Persa*, *Hajdukova draga*; *Kapetan Katinic*. Számos novellája és kisebb elbeszélése horvát szépirodalmi lapokban jelent meg.

Bečickelyezés, az a közjogi eselekmény, mellyel valamely jogalkotó okmány törvénybe iktatják. Nálunk nemzetközi szerződéseket, vasúti engedélykiratokat stb. szokás bečickelyezni.

Beck, 1. *Frigyes* gróf, tábornoszornagy, szül. Baden-Freiburgban 1830 márc. 21. 1846-ban lépett mint utász-hadapród osztrák szolgálatba. Végigküzdött az 1848., 1849. és 1859. évi hadjáratokat s utóbbian kivált Terrasa-, Candia- és Magontánál, továbbá Pontenuovonál, ahol meg is sebesült, tünt ki. 1867-ben a király katonai irodájának főnökévé, 1874. főhadsegédő nevezetett ki, 1878. podrig bárói rangra emellett. 1881-ben az uralkodó bizalma a vezérkar élére állította, mely ál-

lásban egészen 1906-ig maradt, amidőn az időközben 1906 j. ún. 12. grófi rangra emelt B. nyugalomba vonulása alkalmával az első arcieri-testőrség kapitányává nevezetett ki. B. tábornoszornagnak az osztrák és magyar vezérkar kiképzése és fejlesztése terén kiváló érdemei vannak és hosszú, 60 évet meghaladó tényleges szolgálata alatt számtalan bel- és külföldi kitüntetésben volt része.

2. *B. Günther*, mannagettai és lerchenauai lovag, szül. Pozsonyban 1856 aug. 25. Bécsben tanult s 1878. a cs. és kir. udvar botanikai kabinetjének asszisztense lett. Később a bécsi herbáriumot kezdte morfológiai gyűjteményeivel együtt berendezni és felállítani s ezt 1886 végén be is fejezte. 1889-ben a Hofmuseum ünnepies megnyitására valóságos custos lett. 1884 a növényész-tematikának m.-tanára az egyetemen. 1885-ben és 1888. a vallás- és közoktatásügyi minisztériumtól államségélyt kapott, hogy Bosznia flóráját tudományosan átkutassa (Flora von Südbosnien und der angrenzenden Hercegovina. I—II. köt. 9. rész a naturhist. Hofmuseum annales-ében) s a szerajevói országos múzeum számára botanikai gyűjteményt rendezzen. Lípót főherceg megbízásából Herstein flóráját és (kitűnő zoológiai kutatók segítségével) faunáját dolgozta ki a főherceg támogatásával készült díszmű részére, amely *Monographie von Herstein u. seiner weiteren Gegend* címen jelent meg. A *Flora von Herstein* (1884) közölt B. Alsó-Ausztria mészhavasainak vegetációjáról évek során át gyűjtött tapasztalatait. Fülöp szász-koburg-gothai herceg is megbízta, hogy az *Itinera principum S. Coburgi II.* kötetének részére (1888) a föld körül való utazásából eredő növénytanilag anyagot feldolgozza. 1899 óta a növényrendszertan ny. r. tanára és kertigazgató a prágai német egyetemen. Számos kisebb-nagyobb terjedelmű értekezése kívül, melyek leginkább a bécsi és német botanikai és tudományos folyóiratokban jelentek meg, nagyobb munkái a következők: *Monographie der Gattung Orobancho*, 4 színes táblával és 3 térképpel (Kassel 1890); *Flora von Nieder-Oesterreich* (Wien 1890—92); *Inulae Europaeae* (Wien, 1881); *Plantae a Dre. J. Szyszylowicz in itinere per Cernogoriam et in Albania adiacente anno 1886 lectae* (Szyszylowicz-esal, a krakói akad. közleményeiben 1888); *Übersicht der bisher bekannten Kryptogamen Nieder-Oesterreichs* (Wien, 1887); *Die Nadelhölzer Nieder-Oesterreichs, eine pflanzengeogr. Studie* (u. o. 1889); *Die Vegetationsverhältnisse der Illyrischen Länder* (Leipzig 1901); *Flora von Bosnien u. Hercegovina* (u. o. 1904, 1908); *Vegetationsstudien in den Ostalpen* (u. o. 1907—08 2 rész).

3. *B. Gyula* (madarasi), báró, 1. *Madarassy-Beck*.

4. *B. Hugó* (madarasi), jogtudós, *B. Károly* költő unokatestvére, szül. Baján 1843 jan. 13. 1868—92. ügyvédi gyakorlatot folytatott, 1892. kir. kúriai bíró, 1908 nov. 8. kir. kúriai tanácselnök lett és a váltó- és keresk. tanácsot vezeti. 1895-ben magyar nemességet kapott. A szabadalmi tanácsnak 1896—1908. ülnöke volt, a Magyar Jogászegyletnek társelnöke. Önállóan megjelent munkái: *Észrevételek a magyar kereskedelmi tör-*

vénykönyv tervezetének a biztosítási ügyeket tárgyaló részére (1874); Az 1876. évi XXVII. t.-c. hivatalos források alapján szerkesztve (1878); Torvényhozási reformok a biztosításiügy terén (1890); Tanulmányok a biztosítási jogból (1891); Torvényjavaslat a magánbiztosítási vállalatokról (az igazságügyminiszter megbízásából 1894).

5. **B. János**, operabéna, szül. Pesten 1827 máj. 5., megh. Pozsonyban 1904 ápr. 9. Hatalmas és művészielen kidált haritonjával Hamburg, Wiesbaden, Frankfurt stb. és 1853–85. Bees közönségének volt kelygtje. — *Fia, József*, méltó mtda, szül. Mainzban 1850 jún. 11., megh. Pozsonyban 1903 febr. 15.; 1876. Berlin, 1880 óta Frankfurt operájának tagja.

6. **B. Jevomos** (leopoldsdorf), I. Ferdinánd és II. Miksa császárok udvari kamaratanácsosa és Magyarország élelmészeti főbiztosa. Nagy tudománya, alapos képzettsége s főleg a keleti nyelvekben kiválóan jártas volt. Beutazta Európa és Ázsia nagyrészét. Nagybecsű könyvtára és kéziratgyűjteménye a bécsi udvari könyvtár tulajdonába ment át.

7. **B. Károly**, magyarországi származású német költő, szül. Baján 1817 máj. 1., megh. Bécsben 1879 ápr. 10. Magyarországból kiköltözött, de műveiben uralkodó a magyar elem. Legtöbb hatást politikai versóival tett, melyekben a szegények és üldözöttek védelmére kelt. Munkái: *Nächte* (1838); *Der fahrende Poet* (1838); *Stillo Lieder* (1839); *Gesammelte Godichte* (1844); *Janko, der ungarische Resshirt* (3. kiad. 1870); *Lieder v. armen Manno* (1847); *Gopanzerte Lieder* (1848); *Mater dolorosa* (regény, 1854). Egy kis ideig Pesten is lakott és szerkesztéssel foglalkozott. V. ö. *Gragger* Rob., B. és a politikai költészet, Budapesti Szemle 138 és 139. köt. (1909); *Heinrich Gusztyáv* akad. értek. 1904 (Századok 37., 570).

8. **B. Lajos** (madarasi), orsz. képviselő, B. Hugó (l. o.) fia, szül. 1874 jún. 12. Budapesten. Ugyanitt végezte tanulmányait, s ügyvédi oklevelet nyert. 1905-ben a körmendi választókerület függ. és 48-as programmal képviselőül választotta. Különösen gazdaságpolitikai kérdésekkel, nevezetesen a kivándorlás és telepítés, valamint a mezőgazdasági hitel kérdéseivel foglalkozott. 1910-ban körülete újra megválasztotta. Művei: *Az életbiztosításról* (díjat nyert, Budapest 1895); *Ideálok* (politikai regény, u. o. 1902); *Új nemzedék* (politikai regény, u. o. 1904); *Magyar birtokpolitika* (1910. I. köt.); *48 és 67* (politikai tanulmány, 1910).

9. **B. Miksa** (madarasi), báró, l. *Madarassy-Beck*.

10. **B. Nándor** (madarasi), báró, l. *Madarassy-Beck*.

11. **B. Ö. Fülöp**, magyar érem- és plakettművész, szül. 1873. Vágújholjen. Első szobrászati tanulmányait Budapesten végezte s aztán Párisban és Münchenben folytatta. Először 1895. tünt. mint műveivel Budapesten, mikor is megbízást kapott az ezredévi kiállítás egyik jutalom-érmének mintázására. Bár nagyméretű szoberművekkel is foglalkozott és például az 1908-iki Rákóczi-síromlék pályázaton egy ily műve jutalomban is részesült,

B. munkálkodása mégis loginkább az érem és plakett terén vált a legtermékenyebbé és a művésztornok ebben az ágában hamar számotvó mesternek ismerték el a külföldön is, itthon pedig a legnagyobb elismeréssel jutalmazták kiterjedt munkásságát. Nagyszámú művei közül, amelyek egy részét a nagy európai gyűjtemények is megszereztek, a következőket említjük: *Aratás* (1899); *Korányi Frigyes, János bácsi* (1901); *Samassa bitoros, A Nemzeti Múzeum jubileális plaketteje, Spiegel János* (mind a három 1902); *Egy munkás élete* (1903); *Balassa, Petőfi* (1905); *Gyulai Pál* (1906) stb. Párisban 1900. bronzéremmel, Milánóban 1906. grand prixvel tüntették ki.

12. **B. Soma**, orvos, szül. Keszthelyen 1872 aug. 3-án. Tanulmányait a budapesti egyetemen végezte és 1895. avatták orvosdoktorná. Ezután Perit tanár intézetében lett tanársegéd, ez idő alatt bizták meg a budapesti ivóvíz naponként végzendő bakteriológiai vizsgálatával. Majd két évi külföldi tanulmányútról visszatérvo. 1899-ben a Bródy Adél gyermekkórháznak olóbb rendelő, azután főorvosává választották, ahol jelenleg is működik; a csecsemő és gyermekkori bőr- és bujakóros betegségek a főszakmája. 1904-ben magántanári képesítést nyert. B. nagy irodalmi munkásságát fejtött ki, dolgozatainak száma meghaladja az ötvenet. 1903-ban nemzetközi pályadíjat nyert. Élénk részt vesz a hazai tudományos egyesületek működésében, emellett több külföldi lapnak munkatársa s a párisi dermatológiai társaság levelező tagja.

13. **B. Vilma** báróné, az 1848–49-iki szabadságharc egy női kalandorának álveke, ki csakugyan részt vett a háborús eseményekben s *Racidula* néven kémiszolgálatokat végzett úgy a magyarok, mint az osztrákok részére. 1850-ben *Egy hölgy emlékiratai az 1848–49-iki magyar szabadságharcról* címmel Londonban egy művet adott ki, melyben egy asszony élményeinek tükrében sajtáságes visszpillantásokat vetett az 1848–49-iki küzdelmekre. Utóbb, midőn az emigránsokkal való összeköttetését titkos följelentésekre használta fel s kitént, hogy a B. novet jogesületlan viseli, fogságba került, hol 1851. meghalt. Emlékiratai *Habás* Sándor fordításában magyarul is megjelentek (Miskolcz 1901). Hogy mily kevés hitlere méltók, kinutatta legjobban *Kropf* Lajos a Századokban (1901).

14. **B. Vilmos**, festőművész, szül. Baján 1824 máj. 17., megh. 1862 szept. 24. Kereskedőnek készült, de a festészetre több hajlamot érezvén, atyja 1837. Bécsbe küldte őt s itt több évet szentelt tanulmányainak. Ezután visszatért Pestre, hol 1846. Der Zeigeist e. képes élelapot adott ki, mely e nemben első volt az országban, sőt az egész osztrák-magyar. monarchiában. 1849-ben Bécsbe internáltak. Engländer S.-el szövetekeve a *Charivarit* szerkesztette; ezért az osztrákok elítélték és két hónapi fogság után 1850 febr. 17. Pestre internáltak. Itt élt azután folytonosan, leszámítva azt a kevés időt, amit Németországban töltött. Munkatársa volt az *Eulenspiegel* e. lapnak és szerkesztette a *Lacikonyha* című élelapot.

15. **B. Vilmos**, operabéna, szül. 1868. Pesten. 1888. Párisba ment s az ottani konzervatórium-

ban végezte énektanulmányait. Mint kész művész 1892. a budapesti operához szerződött. 1901. a bécsi operához hívták meg, de 1903. Mader viszszerződöttette a budapesti operához. Rövid idő múlva azonban megvált az intézettől s a párisi nagyoperaház tagja lett; az utóbbi években pedig Amerikában vendégszerepelt. Jelenleg állandóan Párisban él.

Beck. 1. Christian Daniel, német filológus, szül. Lipsében 1757 jan. 22., megh. u. o. 1832 dec. 13. A lipsei egyetemen 1770 óta magán-, 1782 óta rendkívüli és 1785 óta rendes tanár. Valóságos polihisztor volt, ki teológiai, történeti, filológiai előadásokat tartott és o szakokból kétszázánál több munkát írt. Művei közül Aristophanes (1794—1834, 13 köt.) és Pindar kiadásán (1810, 2 köt.) kívül legfontosabbak: Anleitung zur Kenntniss d. allgemeinen Welt- und Völkergeschichte (1787—1807, 4 köt.) és Commentarii decretorum religionis christianae et formulae Lutheranae (1851). Ő adta ki az általa 1784. alapított societás filologiai dolgozatait is (1801—13, 6 köt.). Ez a «társaság» 1809. átalakult a lipsei egyetem filológiai szeminariumává. B. életét latinul megírta Nobbe (1837).

2. B., Heinrich, szász államférfi, szül. Gerában 1854 apr. 11., előbb a porosz, majd a szász közigazgatási pályán szolgált és 1896. Chemnitz főpolgármesterének választották. 1895-ben az első kamara tagja; 1908 óta szász közoktatásügyi miniszter.

3. B., Johann Tobias, német ág. evang. teológus, szül. 1804 febr. 22. a württembergi Balingenben; 1827. waldthami lelkész, 1829. városi lelkész Mergentheimban, 1836. rendkívüli tanár Baselen és 1843. a teológia rendes tanára Tübingenben, hol 1878 dec. 28. halt meg. Baur kritikai-spekulatív iskolájával szemben a bibliai teozófia irányát alapította meg. Nevezetesebb művei: Einleitung in das System der christlichen Lehre (2. kiad., Stuttgart 1870); Die christliche Lehrwissenschaft nach den biblischen Urkunden (2. kiad. 1874); Umris der biblischen Seelenlehre (3. kiad. 1873); Leitfaden der christlichen Glaubenslehre (2. kiad. 1869), melynek folytatása a Christliche Liebeslehre (1872—74). Irodalmi magyarázatokból több exegetikai munkán kívül megjelentek: Vorlesungen über christliche Ethik (1882—83, 3 köt.) és Über christliche Glaubenslehre (u. o. 1886—87, 2 köt.). Eletrajzát megírta Riggenbach (Basel 1888).

4. B., Karl Ferdinand, német nyelvész, szül. Lieserben, Trier mellött, 1775 ápril 14., megh. Offenbachban 1849 szept. 4., hol 1823 óta nevelőintézete volt. Grimm Jakob történeti fölfogásával szemben B. a nyelvet logikus organizmusnak tekintette és azonosnak vette a nyelv és az ész törvényeit, ami őt a nyelvtényeknek erőszakos és tarthatatlan magyarázatára vezette. Fő művei: Das Wort in seiner organischen Verwandlung (Frankfurt 1833); Ausführliche deutsche Grammatik (2. kiad. 1870, 2 köt.); Der deutsche Stil (1848, 3. kiad. Lyon Ottótól 1883) stb. Nyelvészeti állászatja elavult.

5. B., Max Wladimir, báró, osztrák államférfi, szül. Bécsben 1854 szept. 6., az állannymoda egy-

kori igazgatójának fia. 1876-ban lépett állami szolgálatba és 1880. a földművelési minisztériumban működött, ahol nagy része volt az olasz kereskedelmi szerződés megújításában. Miután a Gausch-féle koalíciós kabinet megbukott és Hohenlohe herceg minisztériuma 6 hét múlva önként lemondott, a császár Ferenc Ferdinánd főherceg ajánlására B. bárót nevezte ki 1906 jún. 2. miniszterelnökké. Jún. 7. olmondott programbeszédében B. különösen két feladat megoldását tüzte ki magának: az általános választójogon nyugvó választói reformot és a Magyarországgal való gazdasági szerződés megújítását. Ezt a két feladatot meg is oldotta. 1908 jún. 11. megnyithatta az új reform alapján megválasztott képviselőházat, az első «népparlament» és 1907 okt. 5. irta alá a Wokrole-kormányallal kötött kereskedelmi szerződés meghosszabbítását, melyet aztán az osztrák és a magyar parlament helybenhagytak. A németek és csehek kibékítése azonban B.-nek ép oly kevéssé sikerült, mint elődeinek és közvetlen utódának (Bienenrth), sőt a cseh kérdés okozta a B.-kabinet felbomlását. Miután előzőleg a csehek és németek bizalmiférfiai, Fiedler meg Praschek miniszterek adták be lemondásukat, 1908 nov. 15. az egész kabinet bejelentette visszavonulását. A császár nov. 15-én kelt kéziratában azzal a fenntartással bocsátotta el B. bárót, hogy szükség esetén szolgálatait újból igénybe fogja venni. A magyar kieggyezés életbelépésének küszöbén (1907 dec. 31.) a Szt. István-rend nagycerztségével tüntette volt ki B.-t.

6. B., Philipp Levin báró, osztrák tábornos, szül. 1700., megh. Horvátországban 1768. Részt vott az örökösödési és 7 éves háborúban, nevezetesen a kollini diadalban és elfogta Dierkeporosz tábornokot hadastól Meissen mellett. Ezért a Mária Terézia-rendet kapta. 1763 után Horvátország katonai parancsnoka lett. 1766-ban Mária Terézia bárói rangra emelte.

Becke, 1. Franz Karl, báró, osztrák államférfi, szül. Kollinetzben (Csehország) 1818 okt. 31-én, megh. Bécsben 1870 jan. 15. Jogot hallgatott s 1840. állami szolgálatba lépett. Hat évvel később áttért a diplomáciai pályára és egymásután a galaci, alexandriai és konstantinápolyi konzulátusoknál működött. 1862—65-ig Trieszthen a központi tengerészeti hatóság alelnöke volt. 1865-ben kineveztek pénzügyminiszteri tanácsosnak, 1866. pedig osztályfőnöknek. Larisch visszalépése és a Magyarországgal való kiegyezés megkötése után (1867) közös pénzügyminiszter lett.

2. B., Friedrich Johann, szül. 1855. Prágában. Előbb a csernovitzai, majd a prágai, végül a bécsi egyetemen az ásványtan és közzettan tanára. Főmunkássága a kristályoptikai módszerek tökéletesebbé tételére, a kristályok étetésére és az Alpok kristályos paláinak közzettani tanulmányozására terjed. Munkái főképp a Tschermak's Mineralogisch-petrographische Mitteilungen c. folyóiratban és a bécsi észászari akadémia kiadványaiban jelentek meg.

Beckelit, ritka elemeket tartalmazó szilikát ásvány, $Ca_2(Co,La,Di)Si_2O_{16}$; szabályos rendszerű, sárgásszínű, igen apró kristályokban, nevelin- és magnetitrel együtt fordul elő Mariupol

kerültsen (az Azov-tenger északi partvidéken Oroszországban).

Beckenham (jeld. beckenem), London külvárosa Croydöntől ÉK.-re, Kent grófságban, vasút mellett, (1901) 26,330 lak.

Beckenried, község Unterwalden svájci kantonban, az Isleten patak torkolatánál, ahol az a Vierwaldstüti tóba szakad, Isening kastély romjával, ahol a négy őskanton időnként tanácskozásokat tartott.

Beckensloer János, esztergomi érsek, ki I. Mátyás király korában nagy politikai szerepet játszott. Idegen származású volt, Boroszlóban született. Mátyásnak az idegenek iránt való vonzalma juttatta karrierhez. Előbb a várdai majd a pécsi püspöki udvarban élt, aztán bekerült az udvari kancelláriához. János Pannonius támogatásával pécsi prépost lett, de csakhamar érdemtelennek bizonyult a méltóságra. 1461-ben III. Frigyes pártjára szegődött és Mátyással nyíltan szembe szállt. De kegyelmet nyert és mivel a Szentgyörgyi grófokat a császár pártjáról a királyra térítette, jutalmul a pécsvárdai apátságot is megkapta Mátyástól, ki erre a cumulatív beneficiorumra B.-t magasabb levélben kért engedélyt a pápától. Midőn 1465. Vitéz János esztergomi érsekké lett, a várdai püspökséget B. kapta. 1468-ban a még gazdagabb egri püspökséget adományozta neki Mátyás és politikai ügyekben is bizalmával tűntette ki, a várdai püspökséget pedig B. egy fiatal rokonával, Stolez Miklóssal töltötte be. Miután Vitéz Jánosnak a lengyel összeesküvés után Mátyás megkegyelmezett és méltóságába visszahelyezte, B. felügyelete alá helyezte. Vitéz még ugyanabban az évben, 1472. meghalt, mire B. foglalta el örökét, az esztergomi érsekséget, megtartván egyúttal az egri püspökséget is. Sőt Stolez korai halála után még a várdai püspökség kezelését is rábízta a király. B. azonban erre a pártatlan kitüntetésre is méltatlannak bizonyult. 1476-ban — azzal az ürüggyel, hogy Aachenbe zárandókol — Frigyes császárhoz szökött. Terve az volt, hogy a császár, XI. Lajos francia király és Merész Károly burgundi hereg segítségével IV. Sixtus pápát a zsinattal letétesse és helyébe magát választassa meg. A császár két kézzel kapott az ajánlkozásra és miután Rohr Bernát salzburgi érseket állásáról lemondatta, az érsekséget B.-nak adományozta. Bernát azonban lemondását megbánva, Mátyáshoz fordult segítségért, aki egyrészt a salzburgi érsekségi várak birtokáért, másrészt B. pártfogása miatt hadat indított a császár ellen. Egyúttal vádat emelt B. ellen a szentszéknél. Minthogy azonban a pápa vonakodott Mátyás kérelmét teljesíteni, a király önhatalmulag fosztotta meg B.-t az esztergomi érsekségtől és helyébe Aragoniai Jánost nevezte ki. Az utóbbi 1480. be is vonult Esztergomba, de az érsekség egyházi kormányzását nem vehette át, mert a szentszék nem erősítette meg B. elmozdítását. B. évekig tartó tárgyalás után sem mondott le az érsekségről. Végre Mátyásnak sikerült rábírnia a pápát, hogy B.-t megfosssa méltóságától (1484). B. ezután még néhány évig élt, 1489 dec. 15. halt meg. V. ő. *Fraknói* Vilmos, Mátyás király (M. Tört. Életrajzok 1890).

Becker Alajos lovag, osztr.-magy. ellentenger-nagy, szül. Schotteseinben 1842., megh. Fiumében 1900. ápr. 17. Részt vett az 1859. és 1866-iki háborúkban és 1875–76. az angol Pandora yacht-hajóval a Hound-Sandban oszközlendő kutatások céljából arktikus expedícióra indult. 1893-ban mint sorhajó-kapitány a Kaiserin Elisabeth című kishajó kőhajók volt parancsnoka, melyen Ferenc Ferdinánd főherceg tette földkörtili utazását. 1897-ben ellentengernaggyá nevezték ki. Utóljára a finnói hadi tengerészeti akadémiának parancsnoka volt.

Becker, 1. *Adolf*, finn festő, szül. Helsingforsban 1831 aug. 14. Kopenhágában, Düsseldorfban és Párisban tanult és azután is sokat tartózkodott Franciaországban. Képei egy részének tárgyait a párisi művészetlehel merítette; mások finn és svéd tárgyú népies genreképek. Említendők: A festő és modellje (1867); Anyai búzkeség (1868); Ebéd után; A beteg (1874); Ülés után (1880); A kávéházban (1885) stb.

2. *B., Albert*, német zeneköltő, szül. Quedlinburgban, 1834 jan. 13., megh. 1899 jan. 10. Dehndel tanult Berlinben, hol le is telepedett 1856.; 1881 óta Seharvenka konzervatóriumában, 1892. a kir. zeneakadémián tanár. 1891-ben a dóm énekarának igazgatója. G.-mell szimfóniát a bécsi zenekedvelők egyesülete 1861. jutalmazta. Híresek *Wolf* Gyula Tannhäuser, A szilaj vadász és Hammelni patkánybűvölő e. epikus verseinek közbeszött lírai verseinek irt dalai, miséje, a Reformationseantate 1883 és hasonlók; Magyarenklänge (zongeraírat).

3. *B., August*, német festő, szül. Darmstadtban 1822 jan. 27., megh. 1887 dec. 19. A düsseldorfi akadémián Sehimernek volt tanítványa, azután sokat utazott, főleg vadregényes, hegyes vidékeken, Norvégiában, Tirolban, Svájcban, Skótszágban stb. és leginkább zord hegyes tájképeket festett.

4. *B., Ernst*, német esillagász, szül. Emmerichben 1843 aug. 11. Berlinben tanult. 1883-ban a göthai csillagvizsgáló igazgatója, 1887. a csillagászat tanára és obszervatórium-igazgató Strassburgban. 1874-ben részt vett azon expedícióban, mely Ispahánból figyelte meg a Venus átvonulását. Főbb művei: Resultate aus Beobachtungen von 552 Bradleysehen Sternen (Leipzig 1881); Katalog von 9208 Sternen zwischen 20° 0' und 25° 10' nördlicher Deklination (1895); Tafeln zur Berechnung der Präzession (Karlsruhe 1898); Theorie der Mikrometer und der mikrometrischen Messungen am Himmel (Breslau 1899); Katalog von 8204 Sternen (Leipzig 1906).

5. *B., Georges*, francia festő, szül. Párisban 1845., megh. 1910. Gerómenak volt tanítványa és kezdettől fogva nagy terjedelmű, patetikus képeket szeretett festeni. Ilyenek: Orestes és a furriák (1870); A vértanú özvegye (1870); Respha fiainak hulláit védi a ragadozó madarak elől (1875); Vértanúság stb. A rekepei közül kiválik Gallifet tábornoké (1886).

6. *B., Hermann Heinrich*, «a vörös B.» melleslé német politikus, szül. Elberfeldben 1820 szept. 15., megh. Kölnben 1885 dec. 9. Jogot hallgatott és mint hírlapíró és szónok részt vett az

1848-iki politikai mozgalmakban, amiért több évi várfogságra ítélték. 1862-ben Dortmundban porosz képviselőnek választották, részt vett az észak-német és német birodalmi gyűlésben, ahol a haladó-párttal szavazott. 1875-ben Köln főpolgármesterevé választották és azóta tagja volt az urakközának. V. ö. *Hackenbergh*, *Der rote B.* (Leipzig 1899).

7. *B., Jakob*, német festő, szül. Dittelsheimben 1810 márc 15., megh. 1872 dec. 22. Düsseldorfban tanult és eleinte romantikus történeti, majd népies genreképeket festett. Ezek közül népszerűekké váltak: A megsebesült vadász (Posen, Raczynski-féle képtár); A villámsújtott pásztor (Frankfurt, Stadel-féle intézet); A vihar (München, Neue Pinakothek) stb.

8. *B., Jean*, német hegedűművész, szül. Mannheimben 1833 máj. 11., megh. u. o. 1884 okt. 10. Már 11 éves korában hangversenyeken játszott; 1858. mestere, Kettenu helyett hangversenymester lett otthon, de csakhamar föléserlélte ezt az utazó virtuóz pályájával. 1867-ben Firenzében *Masi*, *Chiostrri* és *Hilpert* nevű művészekkel megalapította a «firenzei quartett»-et, mely európai hírvé lett. Ennek fősztálya után már csak az időközben művészekké serdült gyermekeivel utazgatott hangversenyekre. Ezek: *Jeanne*, szül. Mannheimben 1859 jún. 9., megh. u. o. 1893 apr. 6., Reinecke s Bargiel zongoratanítványa; *Hans*, szül. Strassburgban 1860 máj. 12., a lipcei konzervatórium hegedűtanára; *Hugo*, szül. u. o. 1864 febr. 13., Kündinger, Gützmacher, Hesz, Piatti és De Swert gordonka-tanítványa; Frankfurtban konz. tanár, a Hermann-quartett tagja. Hangszereire szerzeményeket is írt.

9. *B., Karl*, német festő, szül. Berlinben 1820 dec. 18., megh. 1900 dec. 50. Berlinben és Münchenben tanult, majd párisi és olaszországi tartózkodása után Berlinben telepedett le. Eleinte történeti és mitológiai képeket festett, több újabb velencei tartózkodásának hatása alatt a velencei renaissance-életből, majd a német történetből merített genreszerű képeket, nagy figyelmet fordítva a környezet és viselő korhú, színes ábrázolására. Némely képei nagyon népszerűekké váltak: V. Károly Tiziannál; Dürer Velencében; V. Károly Fuggernél (Berlin, Nationalgallerie); Hutten költővé koronázása (Köln, Wallraf-Richartz-múzeum stb.). A budapesti Szépművészeti Múzeumban van Úrhölgy és apródja c. képe (1857).

10. *B., Karl*, a német csász. statisztikai hivatal első igazgatója, szül. Strohausenben, (Oldenburg) 1823 okt. 2., megh. Charlottenburgban 1896 jún. 20. Katonai pályára lépett, de utóbb nemzetgazdasági és statisztikai tanulmányokat végzett s 1855. az oldenburgi statisztikai hivatal szervezésével és igazgatásával bízták meg. 1872-ben az újból alakult német császári statisztikai hivatal igazgatójává nevezték ki, mely hivatal az ő 1891-ig tartó vezetése alatt nagy tevékenységet fejtett ki. Matematikai készségének többrendbeli ömletoi dolgozat is köszönhető, így különösen a budapesti statisztikai kongresszusnak bemutatott s a halandósági táblák szerkesztésével foglalkozó emlékirata (*Zur Berechnung von Sterbetafeln an die Bevölkerungstistik von Stelloende Anforderungen*, Berlin 1874).

11. *B., Karl Ferdinand*, német orgonista és zenei író, szül. Lipcsében 1804 júl. 17., megh. u. o. 1877 okt. 16. Első zeneoktatását Schiehttól és Schneider Frigystől nyerte s már 1818. föllépett mint zongorajátész. Azután az orgonajátéokra adta magát oly sikerrel, hogy a lipcei tanács 1825. a Péter-, 1837. a Miklós-templom orgonásává nevezte ki. A lipcei konzervatórium alapításakor B. ennek rendes tanára lett. 1856-ban minden állásáról lemondva, Plagwitzba vonult, hogy kutató és gyűjtőszendvényéneket élhessen. Nagy bibliográfusa volt a zeneirodalomnak és sokat írt a XVI—XVIII. sz. zenéjéről. Korálokot, orgona- és zongoraműveket adott ki. Legérdemesebb munkája volt a Forkel-féle *Systematisch-chronologische Darstellung der Musikliteratur* újjáadalmazása (Leipzig 1836; pótlék 1839).

12. *B., Nikolaus*, német költő, a híres Rajnai dal szerzője, szül. Bonnban 1809 okt. 8., megh. mint bírósági hivatalnok Hünshovenben 1845 aug. 28. Leghíresebb műve a Rajnai dal (1840); kezdő sorai: Sie sollen ihn nicht haben, den freien deutschen Rhein), melyben a német politikai fölfogásnak ép akkor adott népies kifejezést, midőn Franciaországban a túlzók partja a Rajna mindkét partjának elfoglalását sürgette. E dalra aztán Musset és Lamartine felelték ellentétes fölfogású költeményekkel. B.-nek e dala rendkívüli tettségben részesült s a porosz király ezer tallér írói tiszteletdíjat utalványozott szerzőjének. Összegyűjtött költeményei (1841) hatás nélkül maradtak; kitűnt, hogy a költő igen középserű tehetség. Életét megírta L. Waelcs (1896).

13. *B., Oskar*, szül. Odesszában 1839 jún. 18., megh. Alexandriában 1868 júl. 16. 1861 júl. 14. Baden-Badenben kétszer lőtt l. Vilmos porosz királyra, ki azonban csak gyengén sérült meg a nyakán. B. azt vallotta, hogy a királyban a német egység ellenségét látja. 20 évi fegyházra ítélték. 1866-ban kegyelmet kapott azon föltétel alatt, hogy Németországot mindenkorra elhagyja.

14. *B., Otto*, német orvos, a szemészet tanára a heidelbergi egyetemen, szül. Domhofban (Mecklenburg-Strelitz) 1828 máj. 3., megh. 1890 febr. 7. 1859-ben avatták doktorrá. Tanítványa, később asszisztense volt a híres bécsi szemésznek, Artnak. 1867-ben a szemészet magántanárává kiegészítették s 1868 óta ugyanannak rendes tanára a heidelbergi egyetemen. Művei: Atlas der pathologischen Topographie des Auges; Pathologie u. Therapie der Linse stb.

15. *B., Philipp August*, román filológus, szül. 1862. az elzászi Miihlhausenben. 1893-ban a budapesti tud. egyetemen a francia nyelvészet és irodalom rendkívüli, majd 1899. rendes tanára lett. 1905 óta a bécsi egyetemen adja elő a román filológiát. Budapesti tartózkodása alatt munkatársa volt több tudományos folyóiratnak s ő írta meg az Egyetemes Irodalomtörténet számára a spanyol irodalom történetét. B. főleg ó-francia vers-tani kérdésekkel s az ó-francia mondakörökkel foglalkozik.

16. *B., Reinhold*, német dalszerző, szül. a szász Adorfban 1842 aug. 11. Drezdában tanult; sokáig Dél-Franciaországban volt hegödüvirtúzó, de betegeskedése miatt kénytelen volt visszatérni hazá-

jaba. O- és njuemet dalaival tette magát ismertté. Dalművekkel is fellépett; a Rathold e. sikore általában. B. írta a II. Vilmos német császár Sang an Agir e. ének szerzőjéről sokféle hangszerről; kidolgozta Beethoven vázlatát: Goethe Erlkönig e. balladájának megzenésítését.

17. *B., Rudolf Zacharias*, német népies író, szül. Erfurtban 1752 ápr. 9., megh. 1822 márc. 28. Fő műve: Deutsche Zeitung für die Jugend (1784—96) és ennek folytatásai: Nationalzeitung der Deutschen és Allgemeiner Anzeiger (1791 óta változó címmel), melyek nagy elterjedésnek örvendtek. Még népszerűbb: Not- und Hilfsbüchlein für Bauersleute e. könyve (1788, 2 köt.). Davoust 1811. Napoleon megsértése miatt elfogatta s Magdeburgban 17 hónapig fogva tartotta. Ez élményét B. 1814. őmállo könyvben írta meg. Életét megírta Burbach (1835).

Becker, németalföldi ércöntő család, mely a XV. sz. től egészen a XIX-ig virágzott. *Alexander*, rézművész, szül. 1828. Berlinben, megh. u. o. 1877-ben. A berlini akadémián tanult. — *Andreas* rigai ötös 1700 körül. Jögye A. B. K. — *Karl*, Alexander testvére, szül. Berlinben 1827., megh. u. o. 1891., szintén rézművész, ki korabeli és régi mesterek műveit (Andrea del Sarto, Palma il Vecchio, Lionardo) reprodukálta.

Beckerath, 1. *Hermann*, német politikus, szül. Krefeldben 1801 dec. 13., megh. u. o. 1870 máj. 12. 1838-ban bankházat nyitott és részt vett a rajnai tartomány legfontosabb hitelintézeteiben. Az 1847-iki egyesült tartománygyűlésen lelkes liberális szónoknak bizonyult. A német nemzetgyűlésben az ú. n. kaszinópárthoz tartozott (1848). Aug. 4-től szét. 5-ig pedig pénzügyminiszter volt. Sokat faragott a porosz örökös császárság érdekében és tagja volt azon küldöttségnek, mely a porosz királynak a császári koronát felajánlotta. Utóbb, mint a porosz második kamarának tagja az alkotmányos szabadság érdekében küzdött a Manteuffel által kezdeményezett reakció ellen. 1851-ben visszavonult. V. ö. *Kopstadt*, H. v. B. (Braunschweig 1874).

2. *B., Moritz*, német festő, szül. Krefeldben 1838 máj. 2., megh. 1896 szept. 17. Düsseldorfban és Münchenben tanult. Festményei többnyire történelmi tárgyúak. A legismertebb közülök: Alarik temetése a Busente medrében (München), Schack-féle képtár). A pécsi székesegyház helyreállítására alkalmával nagy részt vett a templom falképsorozatainak elkészítésében. V. ö. *Gerecze*, A pécsi székesegyház (Budapest 1893).

Becker-Gundahl, *Carl Johann*, német festő, szül. Ballweilerben 1856 ápr. 4. Münchenben tanult, majd falura visszavonulva, önmaga képezte tovább magát és igen egyéni felfogású, erőteljes népies genréképeket festett. Legutóbb nagy sikereket arat a monumentális egyházi művészet terén és a müncheni Maximilianskirehe számára készített mozaiktervei, majd a müncheni Szt. Anna-templom freskói a modern szellemű egyházi festészet kiváló termékei. Rózkárokat is készített. 1910. a müncheni művészeti akadémiá tanára lett.

Becker-hamisítványok. B. Károly Vilmos részégek kereskedő s éremkészítő, szül. Speyerben 1771., éremhamisítványai nevezetese az érem-

tanban: 300 különböző ritka érem elő- és hátlapjainak bolygató ismerjük tőle, ezek közt néhány erdélyi is. B. utazatai s eredeti kompozíciói mesterművek s nagy értéket képviselnek. Ő készítette görög érmek mintájára Wiczay Mihály gróf ezüst emlékérméit is. (Weszerle Tab. XXXVI. 7—10.) V. ö. *Punder*, Die Bockerschen falschen Münzen (Berlin 1843).

Beckers, *Hubert*, német bölcész, szül. Münchenben 1806 nov. 4., megh. 1889 márc. 11. Münchenben tanult s Münchenben volt egyetemi tanár 1847 óta. Hű követője Schelling későbbi flozofijának. Művei közül említésre méltók: Denkrede auf Schelling (1855); Über die negative und positive Philosophie Schellings (1855); Über Schelling und sein Verhältniss zur Gegenwart (1857); Schellings Geistesentwicklung (1857); Das geistige Doppelleben (névtelenül, 1856). Utolsó műve: Apheris-men über Tod und Unsterblichkeit (1889). Egyházi énekek gyűjteményét is kiadta e cím alatt: Cautica spiritalia (2 köt., 1845—47).

Becket, *Thomas*, canterbury-i érsek és Anglia primása, szül. Londonban 1115 körül, megh. Canterbury-ben 1170 dec. 29. Első neveltetését Oxfordban nyerte, majd Párisba ment. Onnan visszatérve, Theobald canterbury-i érsek környezetébe jutott, aki két ízben küldte őt Rómába. II. Henrik, Anglia királya, megkedvelte s 1157. az ország kanellárjává nevezte ki, mely méltóságban esakhamar a legbenső baráti viszony fűzte a királyhoz, kinek érdekeit minden tekintetben megvonta, anélkül azonban, hogy ez által az egyház érdekeit csorbította volna. A püspökségeket arra méltó férfakkal töltötte be s nem tárte, hogy a püspöki székek hosszabb időn át betöltetlenül maradjanak. Emellett azonban valde megalomni udvart tartott és pazar fényvel vette magát körül. Theobald canterbury-i érsek halála után II. Henrik B.-t nevezte ki érsekké s Anglia primásává (1162), remélvén, hogy eköz teljeszen szabadon folytathatja túlkápsait az egyházi ügyekben; de esalódott, mert B., aki életmódját teljesen megváltoztatta és durva szerzetesi ruhát öltött, az egyház jogait II. Henrikkel szemben a leghatározottabban megvédelmezte. Midőn II. Henrik a clarendoni statutumokban (1164) az állam jogait az egyház fölé is ki akarta terjeszteni, B. visszavonta aláírását és midőn a király erre esküszöggel védeltta, Franciaországba menekült, hol a barcet II. Henrik ellen folytatta. 1170-ben ugyan látszólag megbékült a két ellenfél és B. visszatért Angliába, de II. Henrik egy megfontolatlan szavának az lett a következménye, hogy négy angol nemes az oltár előtt meggyilkolta B.-t. A királynak az igazított közvéleményre való tekintetből e véres tett miatt nyilvánosan vezeklenie kellett B. sirjánál. B.-t már 1172. a szentek sorába iktatták. VIII. Henrik azonban betiltotta az emlékünnepet és B. földi maradványait megégettette. V. ö. Materials for the history of the Th. B. (4 köt., 1878—81); *Bémont*, Revue des questions histor. (1882); *Abbott*, L. Thomas of C. (1898, 2 köt.); *Mayer* Konrad a Der Heilige nevellájában írta meg B. életét.

Beekford, *William*, angol író, szül. Londonban 1759 szept. 29., megh. 1844 máj. 2. Apjától, aki lendeni alderman volt, nagy vagyon örökölt. Iro-

dalmilag 1780. lépett föl Biographical memoirs of extraordinary painters c. szellemes szatirájával. Híressé *Vathek* c. arab tárgyú regénye tette, melyet eredetileg francia nyelven írt meg s azután maga angolra fordított. E regényben, melynek egyik epizódja nagy hatással volt *Byron* Manfredjére, szokatlan erő, hatalmas, olykor féktelen fantáziája és keserű szarkazmus nyílvánul meg. B. későbbi regényeinek kisebb az értékük. Írt néhány könnyed útirajzot is. V. ö. *Redding* Cyrus, Memoirs of W. B. (London 1859, 2 köt.) és *Garnett*, *Vathek*, with critical essay (u. o. 1893).

Beckij, Iván Ivanovics, orosz főúr, szül. Stockholmban 1701., megh. 1885. Természetes fia volt Trubeckoj Iván hercegnek. Mint külföldön járt műértő II. Katalin udvaránál nagy szerepet játszott. Az ő tervei szerint építették a nemes kisasszonyok nevelő-intézetét Szt.-Pétervárott s a moszkvai és pétervári lelencházakat; ugyan-csak az ő felügyelete alatt készült Nagy Péter cár híres lovagszobra.

Beckingen, község Trier porosz közigazg. kerületében, Merzig (ettől 7 km.-nyire) j.-ban, a Saar közelében, vasút mellett, (1905) 2315 lak., vasiparral.

Beckmann-hőmérő, $\frac{1}{100}^{\circ}\text{C.}$ -t megmutató dupla higanyszárművel ellátott, különböző temperaturára beállítható hőmérő (l. o.).

Beckum, járási székhely Münster porosz közigazg. kerületében a Hönne közelében, vasút mellett, (1905) 7037 lak., cement-, szesz- és gazdasági gépgyártással.

Beckurts, Heinrich, német vegyész, szül. Braunschweigban 1855 aug. 23. Szülővárosában a műszaki főiskola tanára volt. Legfontosabb dolgozata az, amelyben a hullák rothadásakor képződő alkaloidszerű vegyületek és növényi alkaloidák közötti különbségekről értekezik. A brucinál és sztrichninél, továbbá a nitriteknek összetett éterekké való átalakításával is foglalkozott.

Hirsch Brunóval a *Handbuch der praktischen Pharmacie* c. munkát adta ki (Stuttgart 1887—1890); 1890 óta *Schmidt* Ernővel az *Archiv der Pharmacie* szerkesztője és kiadója.

Beckx, Pierre Jean, 1853—1884. a jezsuitarend generálisa. Szül. Siechemben, Belgiumban 1795 febr. 5., megh. 1887 márc. 4. Rómában. Mint föl-szentolt pap lépett 1819. a Jézustársaságba Hildesheimben. Működött Hamburgban, Hildesheimben, Braunschweigban, 1826 óta Köthenben, 1830—48. Bécsben, azután rektor volt Löwenben, 1852. tartományfőnök Bécsben, 1853 júl. 2. a rend generálisa. 1884 máj. 15. lemondott. Okossággal, szelidséggel és erővel vezette rendjét a legnehezebb időkben is. B. egyidoig a magyarországi rendtartomány főnöke is volt s ez idő alatt Scitovszky primás az ő befolyására kieszközölte a kormány-nál a rend újlagos meghonosítását; központjuk a Scitovszky által megnyitott nagyszombati jezsuita papnevelő-intézet lett. Művei közül legismeretesebb a cseh, lengyel és olasz nyelvre is lefordított *Monat Mariä*. V. ö. *Stimmen aus Maria-Laach* (1887).

Bečmen, adóközs. Szerém vm. zimonyi j.-ban, (1900) 806 német és horvát-szerb lak., u. p. és u. t. Surcín.

Becő (növ.), a Nyelvtörténeti szótár 194. l. szerint *bécű* (siliqua), két termőlevélből alakult és két-rekeszű magrejtő; belseje közepén hártvas rekeszfel nyúlik végig s a magvak ezen vannak. A B. hossza szélességénél 4 vagy többször nagyobb; alulról kezd kétfelé fölfesleni, úgy hogy végre a két termőlevél leesik, a hártvas rekeszfel pedig helyben marad, mire a magvak leszóródnak róla. Ilyen termések van a keresztvirágúak nagyobb részének, mint pl. a káposztának. Ha az ilyen szerkezetű és ilyen módon föllepedő gyümölcs csak kb. akkora hosszú mint széles, avagy nem feltűnően hosszabb vagy rövidebb, *becőke* vagy *táska termés* (*silicula*) a neve.

Becőke v. *becőske* (növ.), l. *Táska-termés* és *Becő*.

Becque (ejtsd: bekk), *Henri François*, francia drámaíró, szül. Párisban 1837 ápr. 9., megh. ugyanott 1899 máj. 12. 1867-ben lépett a nyilvannosság elé a *Sardanapal* című operaszöveggel, melyet Jöncières zenésített meg. Későbbi művei: *L'enfant prodigue* (vigjáték 1868); *Michel Pauper* (társadalmi dráma 1870); *Les honnêtes femmes* (vigjáték 1880); *Les corbeaux* (vigjáték 1882); *La Parisienne* (vigjáték 1885); *La Navette* (1878). Ez utóbbi színrekerült A sajka címmel a Thalia színpadján 1908. 1891-ben kiadta a *Quelles littéraires* c. kritikai polemikus munkáját. Becque az ultra-realistikus irány uttörőjéhez tartozik. 1908-ban leplezték le Párisban Becque szobrát, mely Rodin alkotása. V. ö. *Dubois*, *Henri Becque*, *l'homme, le critique, l'auteur dramatique* (1888).

Becquer, *Gustavo Adolfo*, spanyol költő és elbeszélő, szül. Sevillában 1836 febr. 17., megh. Madridban 1870 dec. 22. Hivatalt nem vállalt és kizárólag az irodalomnak, műtörténetnek és újságírnak élt. Mint prózaíró novelláival és bájos legendáival a legjobb spanyol elbeszélők mellé sorakozik, de Rimas c. alatt írt versei még ezeknél is értekesebbek és olvasottabbak. A költő, ki szegényes viszonyok között élt, híressé csak halála után lett. *Obras* do G. A. B. (3 k.) halála óta 5 kiadást ért. Összes verseit, 4 legszebb legendáját, életét és esztétikai méltatását magyarul *Kőrösi Albin* adta ki 1902.

Becquerel (ejtsd: bekre), l. *Alfred*, francia orvos, szül. Párisban 1814 jún. 3., megh. 1866 márc. 12. Doktorrá avatták 1840. Mint kórházi orvos különösen vizelet-, vér-, tejvizsgálatokkal és villamos orvoslással foglalkozott; 1847. *Professeur agrégé*-vé nevezték ki. Nagyszámú dolgozatai közül nevezetesebbek: *Séméiotique des urines*, ou *Traité d'altérations des urines dans les maladies*, etc.; *De l'empirisme en médecine*; *Des hydropsies sous le rapport pathogénique*; *Conferences cliniques sur l'hydrothérapie*. Ezen dolgozatai különböző francia folyóiratokban jelentek meg, a legtöbb a *Gazette des Hôpitaux*-ban.

2. *B.*, *Antoine César*, francia fizikus, szül. 1788 márc. 8. Chatillon-sur-Loingban, Loiret

Becő.

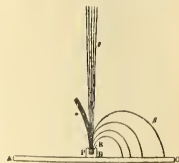
departementban, megh. Párisban 1878 jan 18. Mitan tanulmányait elvégzte, 1810—12-ig a spanyol hadjáratban vett részt; ezután a műegyetem tanfelügyelője lett, de már 1814. a hadsereg vezérkarához osztottak be; 1815. mint a mérnöki kar egyik századparancsnoka kérte elbocsátását s ettől fogva kizárólag fizikai és kémiai vizsgálódásokkal foglalkozott s a Musée d'histoire naturelle-n tanított; különösen sok és fontos felfedezést köszönhet neki az elektromosság és a mágnesség tana. Fő műve: *Traité expérimental de l'électricité et du magnétisme, et de leurs phénomènes naturels* (Paris 1834—40, 7 kőt.). Ezenkívül, részben Edmond flával együtt, még a következő munkákat írta: *Éléments d'électro-chimie appliquée aux sciences naturelles et aux arts* (1843); *Traité de physique considérée dans ses rapports avec la chimie* (1844, 2 kötet); *Traité complet du magnétisme* (1845); *Éléments de physique terrestre et de météorologie* (1847); *Résumé de l'histoire de l'électricité et du magnétisme* (1858). B. tudományos működéséből különösen kiemelendők a turmalin elektromos tulajdonságairól, a fémek vezetőképességéről, a magneto-elektromosságról tett kísérletei s elektro-kémiai kísérletei. B. készített először oly galvánelemet, mely némileg hasonló volt a Danielltól főtállalt állandó elemhez. V. ö. *Barral*, *Éloge biographique de A. C. B.* (Paris 1879).

3. *B., Alexandre Elmond*, francia fizikus, az előbbinek fia, szül. Párisban 1820 márc. 24., megh. 1891 máj. 13. u. e. Először asszisztens volt a természettudományi múzeumban és 1853-tól kezdve mint tanár tanította a fizikát a Conservatoire des arts et métiers-en; azonkívül, hogy atyja munkáinak megírásában részt vett, vizsgálatokat tett különösen a foszforeszkálásról és a fény kémiai és elektromos (fotoelektromos) áramot keltő hatásáról is. Ezek *La lumière, ses causes et ses effets* (Paris 1867—68, 2 kőt.) e. munkájának kiváló részeit képezik. Megvizsgálta a különböző testek galvánáramvezető képességét, az áram melegítő hatását a folyadékokban és sok anyagnak mágneses, illetőleg diamagnetikus tulajdonságait. Említésre méltó művei még ezenkívül: *Recherches sur les effets électriques* (1852—55); *Des forces physico-chimiques et de leur intervention des phénomènes naturels* (1875).

4. *B., Antoine Henri*, fizikus, az előbbinek fia, szül. 1852 dec. 15. Párisban, megh. 1908 aug. 25. Le Croisichan (Bretagne); a B.-ek közt a legnagyobb hírnevű, mintegy folytatója és betetőzője apja és nagyapja tudományos kutatásainak. 1889 óta az Institut tagja, 1892. a Musée d'histoire naturelle, 1895 óta pedig az École polytechnique tanára volt. Vizsgálatai főleg a fény polárizációs síkjának mágneses forgatására, a *Zeeman* jelenségre, a kristályok abszorpciós színeképeire s a foszforeszkálásra vonatkoznak. A Röntgen-sugarak keltette foszforeszkálás vette rá a róla elnevezett *B.-sugarak* és a *radioaktivitás* felfedezésére (1896), amik nevét egyszerre világhírűvé tették s amelyekért 1903. a *Curie* házaspárral együtt a Nobel-díjat is megkapta. Az ezekre vonatkozó dolgozatai a párisi akadémia *Comptes Rendus*-iben jelentek meg.

Becquerel-sugarak, a radioaktív anyagokból kiinduló sugárzások, amelyeket H. *Becquerel*, francia fizikus fedezett fel 1896. Azt tapasztalta u. i., hogy az uránium fém és vegyületei a fotografálni papírt fényáttalatlan burkon keresztül is megfekettetik, továbbá, hogy környezetükben a levegőt elektromos vezetővé teszik (ionizálják), úgy hogy a közelükbe helyezett elektromossággal töltött testek (pl. elektroszkóp) töltésüket elvesztik. Ezek a hatások, ill. az őket okozó sugárzások, mint a további vizsgálatok kimutatták, az urániumerekekben

foglalt s éppen ezek alapján felfedezett radioaktív anyagoknak (*rádium, polónium, aktínium, thórium*) tulajdonítandók, amelyek e sugarakat szakadatlanul kibocsátják. E vizsgálatok alapján háromféle Becquerel-sugarat különböztethetünk meg, ezek az α -, β - és γ -sugárakat, amelyek tulajdonságaikra rendre megegyeznek a *cső*, ill.

Becquerel-sugarak mágneses térben. A sugarak a P ólomcsészében levő R rádiumbromidból indulnak ki, a mágnes északi sarkát a rajz síkja elzárja, a déltől mögötte kell gondolnunk, AO fényérzékeny lemez.

anód sugarakkal, a *katód*- és a *Röntgen-sugarakkal* (l. o.). Az α -sugarak (l. az *ábrát*) minden tulajdonsága arra mutat, hogy ezek *pozitív* töltésű atommagysággal részesekből állanak, mint a cső-sugarak. Sebességük a három sugárfajta közt a legkisebb, ezért igen könnyen elnyeletnek. Alumínium $1/_{1000}$ cm. vastagságban, levegő 8—10 cm.-ben teljes elnyeli őket, miközben az utóbbi erősen ionizálódik. Erős mágneses térben irányukból eltéríthetők, alkalmas anyagokon foszforeszkálást keltenek. Ha egy szemernyi rádiumbromidot foszforeszkáló ernyő elé tartunk s ezt nagyítóval nézzük, észrevesszük, hogy a foszforeszkálás nem folytonos, hanem itt-ott feltűnő felvillanásokból áll, amik egy-egy α részecske ütközését kísérik (*Crookes spínthariskópja*). A β -sugarak azonosak a *katód-sugarakkal*, azaz negatív elektronok alkotják őket, csak a sebességük nagyobb, kereken 200,000 km. mp.-enként. Elektromos, mágneses térben eltéríthetők, mint azok (tehát az α -sugarakkal ellentett irányban), erős foszforeszkálást keltő és fotochemiai hatásuk van. Végül a γ -sugarak a Röntgen-sugarakkal (l. o.) látszanak azonosaknak, tehát elektromos töltést nem visznek magukkal; elektromos, mágneses térben el nem téríthetők s rendkívül áthatók, úgy hogy 1 cm. vastag ólomlemezben keresztül is érezhető hatásuk van. Vannak továbbá ú. n. *szűndű* *B.* amelyek tulajdonságaikra a B.-kal megegyeznek s mindenlét keletkeznek, ahol ezek elnyeletnek. L. még *Radioaktivitás*.

Bécs, a XVI. sz.-ban a. m. *fillér*; innen ez a közmondás: «Németnek Bécs, magyarnak Pécs», amely régebben így hangzott: «Németnek bécs, magyarnak esées», vagyis németnek pénz, a magyarnak csak csecebece, értéketlen holmi. — 2. Némely helységekben a faluétget vagy a falu mel-

letti dőlöt stb. jelentis azt mondják: N. N. a Bécsen lakik; eredj vizét a Bécsbe; kimék a Czigány-Bécsbe (Makó egyik külvárosának vége).

Bécs (*Wien, Vindobona, Vienne, Vienna; három melléklettel: 1. B. tervrajza, 2. B. és környékének térképe, 3. B.-i épületek*), osztrák császári fő- és székváros, Alsó-Ausztria fővárosa, a közösgyűmi minisztériumok, az alsóausztriai legfőbb hatóságok, római katolikus érsekség székhelye, az é. sz. 48° 13', a k. h. 16° 23' alatt, 170 m.-nyi átlagos magasságban a tenger színe fölött, a Duna jobbpartján (csak a legújabbban hozzácsatolt 21. kerület fekszik a folyam balpartján), az Alpok EK.-i nyulványain (Wienerwald) és a hozzájuk simuló B.-i medence síkján fekszik. A város egy részét a Duna egyik ága, a Duna-csatorna (Kanal), továbbá a részben beboltzott Wien-folyócska szeli. Az 1868—81. szabályozott Duna 13 km. hosszúságban metszi a város területét; a Duna-csatornát Nussdorfnál hatalmas zsiflip, ill. záróhajó védí a jégtorlás behatolása ellen. Az É. felé védőtlenül álló város éghajlata nagyon szeszélyes és szeles; a csapadékos napok száma átlag 155, a csapadékmennyiség 623 mm. Területe 275 km², tehát legnagyobb a kontinens városaié között; ebből 11% esik a házakra és udvarokra, 87% kertekre és parkokra, 23% szőlőre, 15% erdőre, 46% mezőre és rétre, 9% utakra és vasutakra, 5% vizekre, 3% temetőkre és természetlen területekre.

Városrészecsk. B. magva az I. kerület, vagyis belváros, amely az óvárosból és az 1857 óta az erődítések helyén épült körútból (Ringstrasse) áll. A Ring az egykori vársík (glacis) helyén különböző néven a Duna-csatorna melletti kőparttal (Franz Josefs-Quai) az egész régi belvárost körül fogja. Ez útvonalon vannak a legszebb parkos terek és legnevezetesebb középületek, a fényes paloták egész sora. A belvárosban van a császári palota (Hofburg) is. Legelőnebb utcái a Graben, a Bognergasse és Kohlmarkt, a Kärntner- és Rotenturmstrasse. A II. ker. a Leopoldstadt, a Duna-csatorna és a Duna fő ága közt; e rész 1622. a zsidók lakóhelyéül tűzték ki és máig is itt lakik a legtöbb zsidó. A belváros körül koszorúként sorakoznak a belső külvárosok; K.-en a III. ker., a Landstrasse a központi vásárcsarnokkal; e ker. Ny.-i részén, a Belvedere, Schwarzenberg- és több követségi palota áll, tov. a IV. ker., a Wieden; az V. ker., Margareten, a kispisapok székhelye. A VI. (Mariahilf) és VII. (Neubau) kerületekben erős a gyárpar és a kiskereskedés. A VIII. ker., Josephstadt, a tisztviselő-világ lakóhelye. A IX. kerületet, az Alsergrundot jellemzik az egyetemi épületek és a nagy kórházak. Ezeket a külvárosokat a 67 m. széles Gürtelstrasse (rajta megy végig a városi vasút) választja el a külső, 1892. bekobozott külvárosoktól. D.-re fekszik a X. ker., a Favoritn, jobbra eseh gyári lakossággal; DK.-en a XI. ker., Simmering, a városi gáz- és elektromos művekkel, számos gyárral és a központi temetővel. Az V. kerülethez csatlakozik a XII. (Maidling), a XIII. ker., Hietzing, a Schönbrunn kastéllyal; XIV. (Rudolfshheim) és XV. (Pünfhaus) lakossága jobbra kispisap. Ny.-on van a XVI. ker., Ottakring, a nagy állami dohánygyárral és az országos

téboldyával, továbbá a XVII. ker., Hernals; a XVIII., Währing és a XIX., Döbling, B. villanegyedei. A XX. ker., Brigittenau a Duna szigetén, valamint a Duna balpartján fekvő XXI. kerület (Floridsdorf, Leopoldau, Kagran, Stadlau, Aspern stb.) számos gyárat és gyári munkáslakást foglalnak magukban. Ez utóbbi kerületben sok még a földművelés is.

Terek, utcák, emlékművek. A széles körútkon kívül a belvárosnak nagyobbára csak kisebb terei vannak; ilyenek: a Stephansplatz, ennek DNy.-i folytatása a Stock-im-Eisen-Platz, amely nevét egy szegekkel sűrűn televert fenyőtörzstől kapta: e törzs 1890 óta az Equitable-palota szögletén van elhelyezve, a rajta levő vaspánton az 1575-iki évszám olvasható. A Hohe-Markt közepén áll a Votiv-emplé, amely szűz Mária férjhezmenetelét ábrázolja és amelyet 1732. Fischer von Erlach tervei szerint készítettek. Am Hof, a legnagyobb belvárosi tér, egy Mária-szoborral (1667-ből) és a hadügyminisztérium előtt Radetzky lovasszobrával (1892. Zumbuschtól). A Freiong az Austria-küttal Schwanthalertől (1846). A Neue Marktt Donner Rafael remek kútja ékesíti, melyet 1739. ölmöböl öntöttek, 1873. bronzba átöntöttek. A kuta, fő nőalakja mellett, a Duna negy alsóausztriai mellékfolyóját jelképező szobrok díszítik. A Burg főudvarát alkotó Franzensplatzon I. Ferencnek római imperátor alakját viselő szobra áll, Pompeo Marchesitől (1846). A Josephsplatzon II. József császár szobra Zaunertől (1807). A külső Burgplatzon Szavojai Eugén herceg és Károly főherceg hatalmas bronzlovasszobrai vannak (mind a kettő Fernkorn műve 1860 és 1865-ből). A Maria Theresiaplatzon, az udvari múzeumok nagyszerű keretében Mária Teréziának emlékműve Zumbuschtól (1888). Az Albrechtplatzon áll a Mozart-szobor Tilgner-től (1896), az Albrecht-kút Meixnortól (1869) és Albrecht főherceg emlékszóbra, Zumbusch műve (1899). A Beethoven-tér Beethoven emlékével Zumbuschtól (1880). A Lugeck kis terén Gutenberg szobra Bitterlichtól. Nagybó tér a Schwarzenbergplatz, rajta Schwarzenberg Károly herceg, tábornagy lovasszóbra Hähnoltól (1867); ugyanezen a téren áll az első bécsi alpi vízvezeték (Hochquellenleitung) nagyszerű szökőkútja (1873). A Schermlingplatzon van Anzengruber népszínműró szobra Scherpotól (1905); a parkozott Rathausplatzon a városháza előtt több márványszobor, köztük a Lanner-Strauss enlék Seifertől (1905). A Liebenbergplatz a Liebenberg-obeliszkkal. A Rudolf-kaszárnya előtti kis tér a Deutschmeisterplatz a Deutschmeister-emlékkel Benktől (1906). A Karlsplatz Brahmis márvány ülőszobrával Weyrtől (1908) és a kis vörös portából faragott Tilgner-küttal. A Schillerplatz a Schiller-emlékkel Schillingtől (1876), Lenau, Anastasis Grün mellőszobrával, és velők szemben a Goethe-emlékkel Holmeltől (1904). A Praterstern a Togethoff-emlékkel Kundmann-tól (1886). A Mozartplatz a Mozart-küttal, Tamino és Pamina bronzalakjaival Wollektől (1905). Hietzingben az «Am Platz» tér Miksa mexikói császár bronzszobrával Meixnortól (1871). A forgalmasabb utak és terek a körútkon kívül a Graben, amely a XIII. sz.-ig B. DNy.-i határa volt, a Szt.-

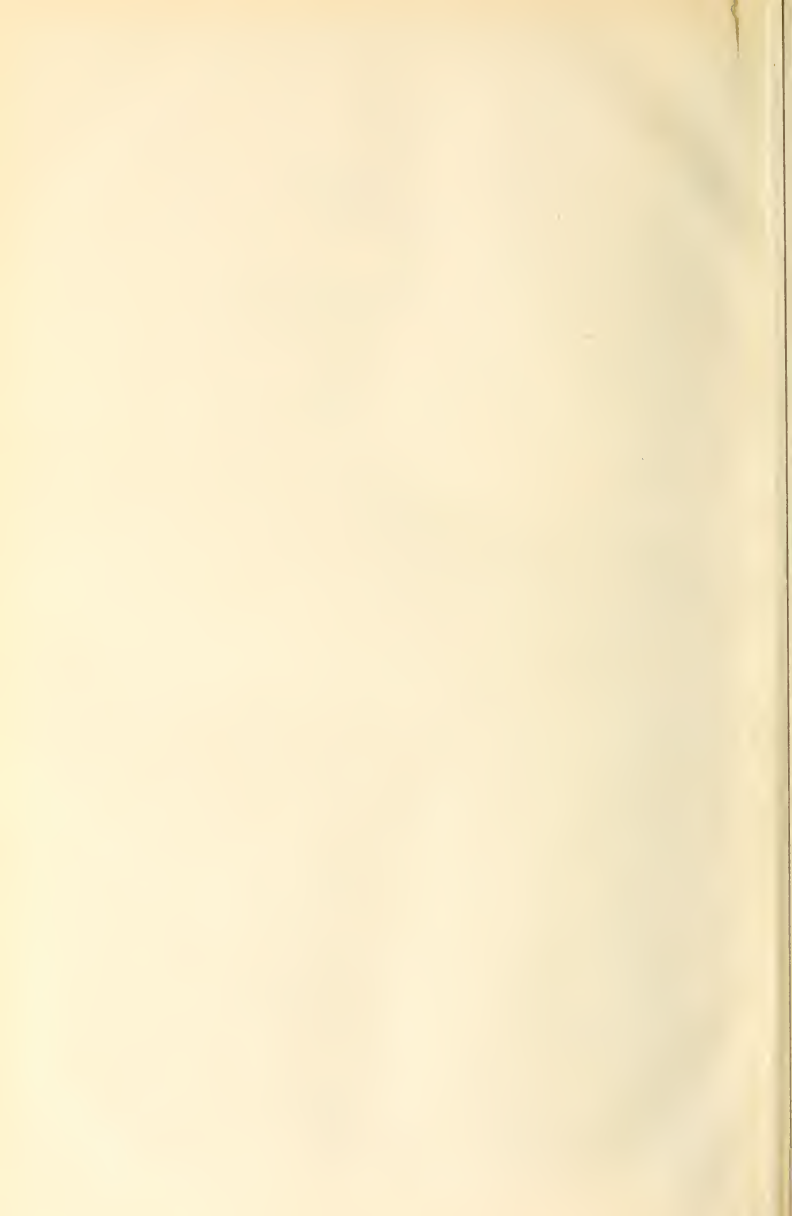
haromszázszoborral, amelyet Burmeini terve szerint 1693. a postás megszűnésének emlékére állítottak föl; a Kohlmarkt, Kärntnerstrasse, Rotenturmstrasse, Lothringnerstrasse Donner szobrász emlékszobrával Kauffungentól (1906); a Prater-, Tabar-, Landstrasser Hauptstrasse, Heumarkt, Rennweg, Wiedener Hauptstrasse a Rainer-küttal; a Mariahilferstrasse a Haydn-emlékkel Nattertől (1887) és a Gausensüdehen-nelWagnertől (1865); az Alser-és Wahringerstrasse.

Parkok. B. legnagyobb parkja a Prater (1720 ha.), amelyet 1776. II. József császár ajándékozott a városnak. Széles lümpfaléce-ja (fasora) 4 km. hosszú; különösen tavasszal fényes kocsisorok robognak rajta végig. Benne van az 1873-iki világiakiallításból fennmaradt Rotunde, maig is kiállítások színhelye; különböző mulatóhelyek, kávéházak, mutatványos telepek, itt van a 64 m. magas óriási forgó korék is; a népmulatságok színhelye a Wurstelprater. A Prater végében van Freudenau, a lövészpark színhelye. A város legszebb parkja a Ring (körút) K.-i oldalán a Stadtpark (145 ha., 1861—67-ből), amelyet Canon (Weyrthl 1905-ből), Van Haanen (Tilgnertől 1901-ből), Schindler (Helmertől 1896-ből), Amerling (Benktől 1902-ből) és Makart (Tilgnertől 1898-ból) festőknek, Zelinka polgármesternek (Pönnigertől 1877-ből), Schubert (Kundmanntól 1872.) és Bruckner zeneköltőknek (Tilgnertől 1899-ből) szobrai, továbbá a Donauweiben-kütt (Gassertől 1865-ből) és a Befreiung der Quelle-nek nevezett márvány szoboresopertezat (Heutl 1903-ból) végre a Kursalon ékesítenek. A Burg előtt terülő Volksgarten (1823. II. Ferenc alapította) a Tilgner-küttal (Tilgnertől 1875-ből), a gyönyörű Grillparzer-emlékkel (Kundmann, ill. Weyrthl), az Ephesus-múzeumot magában foglaló Theseus-templommal (Nobilettől 1823-ból) és Erzsébet császárné emlékszobrával (Bitterlichtől 1907-ből). A Burgtól DK.-re elterülő udvari kert (Kaisergarten) el van zárva. Említendő még a Belvedere-kert, az Augarten, a Rathauspark Schmidtnek, a váresház építőjének szobrával; a Karlsplatz park Resselnek, a hajócsavár feltalálójának szobrával (Ferkornertől 1863-ból); az Arenberg-park a Landstrasse városrészben; a Rennwegen a botanikus kert; az Esterházy-park Mariahilfben; a Schönborn-park a Józsefvárosban; a Maria Josepha-park az osztrák-magyar államvasúti pályához mellett; a Rossauban a Duna-esatorna mellett az Elisabeth-park; a Türkenschanz-park Währingben, kilátó toronnyal és végül a Schönbrunn park (Steehoven és Hohenbergertől 1753—75.) XIV. Lajos korabeli francia ízlésben; a Neptun-kütt (Bayertől) az úgynevezett «Schöner Brunnen» nyugvó szép női alakkal és egy templom mestereséges romja díszítik; vele határos a császári állat-és botanikus-kert. A Dunán és Duna-esatornán 15 vas és 4 vasúti híd vezet át. A Wionen épült hidakat, mivel a kis folyót jórésben beboltozták, nagyobbára leherdták.

Kiválóbb épületek. A esüesíves korszak a Szent István templomtól kivéve, esaknem nyomtalanul tűnt el B. fölött. VI. Károly és Mária Terézia idejében a barokk-stílus uralkodott, míg az 1848 utáni építkezéseknél a francia és elasz

renaissance jutott túlsúlyra. A kiválóbb középületek és paloták: A császári palota (Hofburg) különböző időkben készült; fő homlokzatát 1889—93. Fischer v. Erlachnak megtalált tervei szerint építették újjá; a fő bejárat mindkét oldalán négy Herkules-csoport; a seregpavilonokat Hellmör és Weyr szoboresoportezatai (Macht zu Lande és Macht zur See) ékesítik; a belső udvart ÉK.-en az úgynevezett Reichskanzleitrakt (Joh. Bernh. Fischertől 1828-ból, mest az uralkodó lakosztálya); DNY.-on a XVII. sz.-ból való Amalienhof határelja; ÉNY.-on van a Lipót-trakts (1668—70. újra építve) és DK.-en a Schweizer Hof, melynek homlokzatát 1536—52. I. Ferdinánd alatt újra építették. Az épületből DK.-i szárnya a Fischer v. Erlach által 1726. befejezett udvari könyvtár pempás díszteremmel és értékes incunabulákkal megkéziratokkal. A külső Burgtérről a Burgringre nyílik a Nobilettől dör stílusban épített külső kapu, a Burgtor. A külső Burgtér DK.-i szelén építették Semper és Hasenauer tervei szerint késő renaissance-stílusban a császári palota újszárnyát. A Hofburg előtt a Burgringen van a művészettörténelmi és a természetrajzi múzeum, mindkettő renaissance-stílusban Semper és Hasenauer tervei szerint (1872—79) falfestményekkel, szoborművekkel ékesítve. A Franzensringen, ill. a hozzácsatlakozó téren a Schmidtől épített esüesíves váresháza (1872—1883) 107 m. magas tornyával, nevezetes dísztermével, városi múzeummal és német mintára legújabbban berendezett Rathskollerral; a városházteri parkkal szemben a Semper és Hasenauer tervei szerint épült Burgszínház (1889), gyönyörű lépcsőházzal, művészi díszítésekkel (Bacchusi körmenet Weyrthl, Apollon-szobor Kundmanntól, Klytia szobra Benktől), Charlement, Klimt, Matsch falfestményeivel; továbbá a Hansentől görög stílusban épített parlamentpalota, az egyetem központi épülete Fersteltől renaissance-stílusban (1874—1884), híres egyetemi tanárok mellészobraival s I. Ferenc József szobrával Zumbuschtól; a parlamenti palota mellett a Schmerlingsplatzon az igazságügyi palota Wleemanntól (1875—81) Justitia szobrával. Mögötte a magyar testvérség palotája. Az udvari múzeumoktól K.-re az Operaring és Kärntnering határpontján áll a van der Nülltől és Siccardsburgtól (1861—69) épített operaház művészi díszítényekkel (Hähnel bronzalakjaival, Schwind falfestményeivel); ide közel a Schillersplatzra nyílik a szépművészetek akadémiaja. A paloták közül még nevezetes a Belvedere a III. kerületben, jelenleg a trónörökös lakóhelye, szép és nagy kerttel, eredetileg Szavejai Eugén herceg részére épült 1693—1724.; a vele szomszédos Schwarzenberg-palota, nagy terjedelmű kertjével; a Lobkowitz-palota 1690-ből; a Pallavicini-palota óriási kariatidokkal Zaunertől; a Montenuovo-palota, jelenleg az Angle-bank háza, Szt. György levasszobrával (Ferkornertől); Lajes Viktör fhg. elasz renaissance-stílusú palotája (Fersteltől); a Liechtenstein hercegi palota (Martinnellitől 1712) képtárral; a magyar és erdélyi kir. kancelláriák palotái; az ú. n. Magyar ház a Bankgasseban, az ő felsége személye körüli minisztérium székhelye, melyben a magyar delegáció is üléseit tartja; közel hezzá az Osztrák-magyar

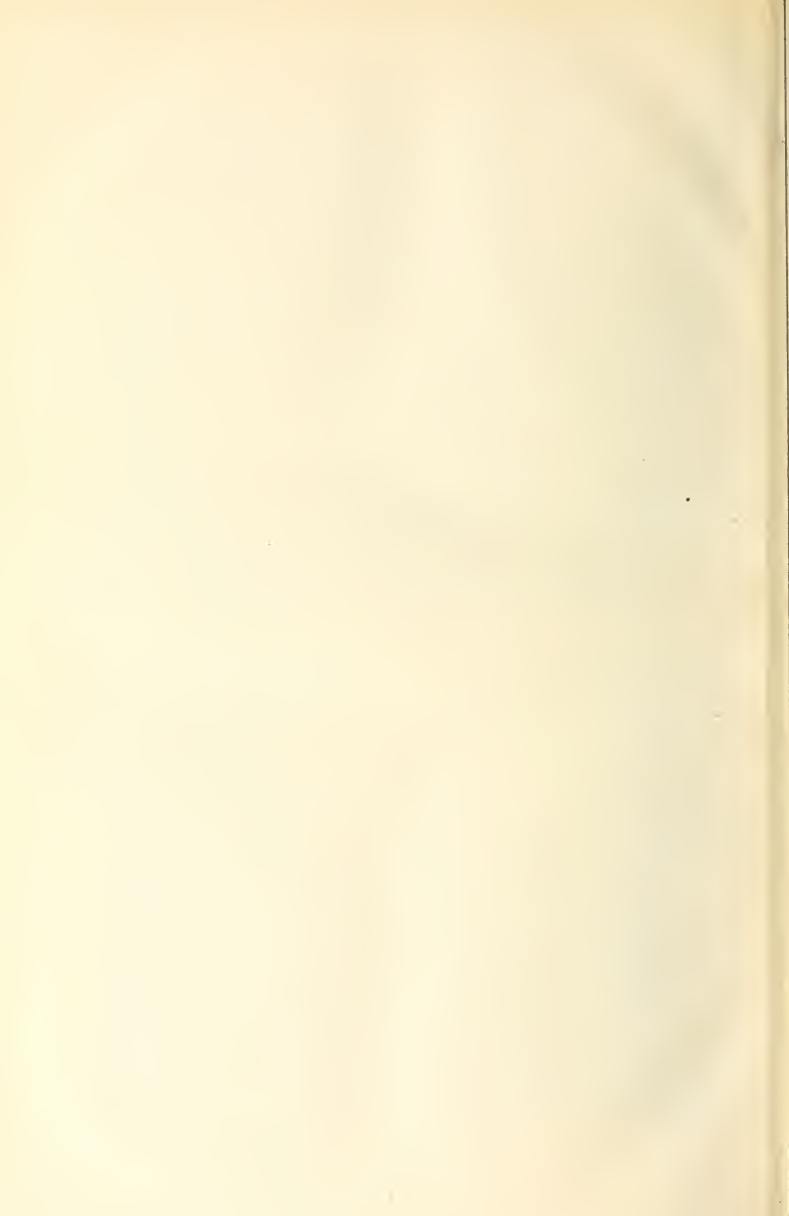

Fogadalmi templom (ép. Ferstel Henrik).

Tudományegyetem (ép. Ferstel Henrik).

bank palotája; a Ballplatzon a közös külügyminisztérium, a Johannesgasseban a közös pénzügyminisztérium palotája, Fischer v. Erlach szöp alkotása. Terjedelmére nézve is igen jelentékeny épület az arzenál a hadtörténeti múzeummal. Hét fő pályaháza: Osztr.-magyar államasút, Déli vasút, Aspangbahn, Nordbahn, Nordwestbahn, Kais. Franz Josephbahn és Westbahn.

Templomok. B. templomai közül legrégebb és kiválóbb a Szt. István székesegyház, mely különböző korszakból eredő részei ellenére is imponáló benyomást kelt. Híres déli főtornya 139 m. magas, tehát a világ legmagasabb építményei közé tartozik. É.-i tornya nincs kiépítve. A templomot 1144. mint kis román templomot szentelték föl; többször pusztulás érte. Mai alakjában három különböző korszakból ered; utolsó csúcsíves stílusban való restaurálását (Schmidt vezetésével) 1902. fejezték be. Hossza 108, szélessége 35 m., a kereszthajóban 70 m. Ny.-i homlokzatán van az óriási kapu (1230-ból); az ÉK.-i oldalán levő székről prédikált 1456. Kapisztrán János, midőn a törökök elleni kereszties hadjáratra buzdított. A templom belsejének érdekesebb részei: a keresztkápolna, pompás barokk vasráccsal és Szavojai Eugén síremlékével, fölötté van az ereklyegyűjtemény; az apostol-, ill. Thekla-kórusban III. Frigyes síremléke, a D.-i kereszthajóban az 1683-iki török ostrom-émlék Hellmertől (1894-ből), amely alatt a Starhemberg-émlék látható; a főoltár fekete márványból (Bock Jakabtól 1657-ből) egy oltárképpel, amely Szt. István megköveztetését ábrázolja (Bock Tóbiástól). A templom alatt kiterjedt katakombák ágaznak szét. Egyéb kiválóbb templomok: az Auguszínusok temploma (1339. csúcsíves ízlésben épült) erősen modernizált belsővel, jobb oldalhajójában Mária Krisztina hatásos síremlékével (Canovától 1805-ből) és az 1627. épült Loreto-kápolnával, amelyben az elhunyt Habsburgok szívét őrzik; a Szt. Mihály templom keresztalakú oszlopos bazilika, csúcsíves toronnyal és kórossal; a kapucinusok temploma (1622—1632. barokk stílusban épült) a Habsburgok kriptájával, a Szt. Mátyas óta temetkeznek (II. Ferdinánd kivételével); a kolostor kinsztárában őrzik Szt. István király bursáját és sikkáját; a minorita-templom, másként olasz templom (1330-ból), háromhajós csúcsíves templom Lionardo de Vinci Utolsó vacsorájának mozaik kópiájával és Metastasio síremlékével; a skót bencések temploma (1638—42) Fersteltől való főoltárral, Starhemberg Rüdiger sírjával és Jasomirgott Henriknek a templom külső falán elhelyezett síremlékével; a Salvator-kápolna (a régi városházában) a legrégebb renaissance-templomok egyike német földön; Maria-Stiegen csúcsíves templom (1340—1427) igen érdekes 57 m. magas hatszögletű toronnyal; a Karlskirche (1715—37) hatalmas kupolával (Fischer v. Erlachtól), 6 korintusi oszlopon nyugvó előcsarnokkal, 33 m. magas két toronnyal, amelyeket a Traján-szobor mintájára Mader és Schletter készített reliefek ékesítettek, freskókkal Rothmayertől és Szt. Erzsébetet ábrázoló oltárképpel Grantól; a Szt. Péter-templom, B. egyik legrégebb temploma, amelyet Arno salzburgi püspök (790—803) alapított és Fischer v.

Erlach (1702—13) épített, K.-i külső falán N. Károly császár relief-émlékével (Weyrftől 1906-ból), belsejében freskókkal Rottmayertől (1714-ből); a Szt. Ruprecht-templom, a hagyomány szerint B. legrégebb temploma, a fogadalmi templom (Votiv-Kirche), amelyet annak emlékére, hogy Ferenc József az 1853. ellene elkövetett merényletet szerencsésen kikerülte, 1856—79. Ferstel csúcsíves stílusban épített, két 99 m. magas toronnyal és gazdag szobordíszítéssel, 78 üvegfestménnyel, melyek közül több ablakot magyar főpapok és főurak ajánlottak fel. Salm Miklós renaissance márvány síremlékével; az altlerchenfeldi plébánia-templom, előcsarnokában az utolsó ítéletet ábrázoló freskókkal Führihtől. A fent említteteken kívül még több róm. kat. és egyéb felekezetek templomai ékesítik B. különböző városrészeit.

Lakosság. B. lakosainak száma 1890. még csak 817,299 volt; 1900. (minthogy 1892. a szomszédos községeket a városba bekebelezték) 1.727,073-ra és 1910-ben 2.030,834-re emelkedett. Az 1890-iki lakosok között 48·3% férfi és 51·7% nő; 626,230 B.-i honos, 191,206 egyéb alsóausztriai községből, 669,846 egyéb ausztriai tartományból, 140,280 Magyarországból, 2240 Bosznia-Hercegovinából és 35,155 külföldről való; vallásra nézve 1.461,891 róm. kat., 54,364 evang., 146,926 zsidó és 11,776 egyéb felekezethez tartozó vagy felekezetnélküli; tarsalgási nyelvre nézve 1.386,115 német, 102,974 cseh és tót, 4346 lengyel és 3847 egyéb.

Ipar és kereskedelem. Ipar és kereskedelem terén B. az Osztrák-magyar monarchiában az első helyet foglalja el. Legvirágzóbb iparágak: a vasipar (gépek, szerszámok); bronz-, érc-, arany- és ezüstművek készítése; a selyem-, len-, gyapjú- és pamutipar (divatelmék, ruhák, butorkelmék, szőnyegek); bőr- és butoripar; kémiai ipar és sörgyártás. 1719—1863 virágzó porcellángyártása is volt. Az 1902-iki összeírás szerint agyag- és üvegiparral foglalkozott 8601, fémfeldolgozással 37,005, gép- és szerszámgyártással 34,595, fa-, fonott és esztergályozott tárgyak előállításával 30,471, kaucuk és celluloiddal 1488, bőrparral 6328, szövőiparral 13,475, ruházati és a piperecikkekkel 85,726, kárpitosiparral 2784, papiriparral 9492, élelmiszerek és élvezeti cikkek készítésével 28,562, vendéglői iparral és italműveléssel 30,833, kémiai iparral 7608, építőiparral 44,968, grafikai és sokszorosítóiparral 14,256. A kereskedelem előmozdítására szolgálnak nemcsak a Duna és az Osztrák-magyar monarchia minden részébe szétágazó vasúti vonalak, hanem az egész monarchia tökébben legerősebb pénzügyi is. A helyi személyforgalom a *Városi vasút* (Stadt-bahn) bonyolítja le. Kettős vágányú fővonal a *Hütteldorf*-tól kiindulva a *Wien* folyó, majd a *Dunacsatorna* mentén, végül a régi sáncok helyén nyitott körúton (*Gürtelstrasse*) fekszik és hurkot képezve *Hütteldorf* felé, önmagához csatlakozik. Úgy a *Dunacsatorna* mentén, valamint a körúton fekvő vágányokból egy-egy elágazás vezet *Heiligenstadt* állomásra. Harmadik fővonalas a *Pövämház*. A fővonal részben nyílt v. boltzott bevágásban, helyenként a *Dunacsatorna* felé holtíves nyílásokkal, részben boltzott viadukton fekszik. A vonatok *Hütteldorf*-tól kiin-

dulva, váltakozva mindkét irányban körülfutnak a húrkon és ugyanoda térnek vissza. A fővonalról atszállással jutunk egy részben már a hegyek között, részben a *Duna* partján fekvő teljes körvasútra és egyéb mellékvonalakra, melyek teherforgalmi célokra többnyire már régebben épültek. A Városi vasút az alluviasíkat tulajdonja. A forgalmat 5—10 percenként gőzlokomotív vonatokkal bonyolítják le. A Városi vasút első vonalát 1838-ban nyitották meg. Teljes hossza 89 km., melyből 40 km. 138 millió kor. beruházással esik az újabb kiegészítésekre.

Gyűjtemények és közművelődési intézetek. A gyűjtemények közt a legkiválóbbak az udvari múzeumok; a mútörténelmi udvari múzeum, amelynek lepcsőházát Canova hatalmas Thesus-szobra, Munkácsy, Makart és mások freskói díszítik és amely 1889 óta a császári ház összes műkincseit tartalmazza; első földszintjében vannak az antik faragványok (különösen a görbaszi heroon), feliratos kövek és a múzeumi könyvtár, magas földszintjén az egyiptomi, a görög, etruszk és római régiségek, a pénz- és éremgyűjtemény, a múzeumi képek gyűjteménye (a többi közt Benvenuto Cellini híres saliera-ja, vagyis sőtartója) és a fegyvergyűjtemény, az I. emeleten a képtár, amely legzadagabb a velencei mesterek, Dürer és Rubens, továbbá modern osztrák festők remekműveiben. Nevezetes magyar műkincsei is vannak: Kálmán püspök (Károly Róbert fia) kardja, több tárcsa-pajzsa, egy kard Hunyadi Mátyás király korából, Mátyás és Beatrix királyné márványba vésett domberői arcképei; II. Lajos király hadi páncélja; Zrinyi Miklós bán sisakja, mentje; II. Apafi Mihály zászlaja, sisakja; a nagyváradi várban 1775. talált kerona valamelyik királyunk sírjából; Báthory István fejedelem hadi díszvertje; II. Rákóczi Ferenc egy zászlaja; sok magyar fegyver, szerszám, a nevezetes nagyszentmiklósi aranykincs (Attila kincse) stb. A természettudomány múzeum magában foglalja a petrográfiai, a geológiai és paleontológiai, a prehisztórikus, az etnográfiai, a zoológiai és botanikai gyűjteményeket. Ebben a múzeumban is sok magyarországi származású tárgy van; őskori lelet, meterekörök stb. E múzeumokon kívül kiválóbb gyűjteményeket tartalmaznak a képzőművészeti akadémia (kiváló németalföldi és újabbkori mesterek műveivel); az osztrák mű- és iparmúzeum; B. városának történelmi múzeuma, melynek magyar vonatkozású emlékei Mátyás király egy pajzsa, tárcsa-pajzsok Mátyás korából, vérték, kardok, 1686. Magyarországon zsákmányolt török zászlók stb.; a császári kincses kamara (Schatzkammer) a Hofburgban, amelyben a császári család ékszerei, többi közt a firenzei gyémánt és a német-római császárság koronázási jelvényei vannak elhelyezve, ugyanitt őrzik Boesky István koronáját, egy magyar címert feltűntető képet a XVI. sz. elejéről; az állami modern képtár a Belvedereben; a Liechtenstein-féle, a Harrach-, Czernin-, Schönborn-féle képtárak; Frigyes főherceg rézmetszet- (több mint 220,000) és kézi rajzgyűjteménye, a híres Albertina; a hadi múzeum az arzenálban, végül a kereskedelmi múzeum. A közművelődési intézetek közt első helyen áll az

1365. alapított tudomány-egyetem négy fakultással (1909—10-iki téli félévben 629 tanúval és 9483 hallgatóval); továbbá a műegyetem; a mezőgazdasági főiskola; a képzőművészeti akadémia; az evangélikus és az izraelita teológiai fakultás; a konzuli akadémia; a Theresianum; a magyar Pazmaneum; végül számos közép-, alsóbbfokú szak- és népiskola. A tudományos intézetek élén áll a tudományos akadémia; más hasonló intézetek közül a jelentékenyebbek: a geológiai, a katonai földrajzi, a meteorológiai, a statisztikai és archeológiai intézetek; a nemzetközi földmérés osztrák kommissziója és számos más tudományos egyesület. Nagyszámban vannak még a nyilvános és magánkönyvtárak. Ezek közt legkiválóbb a es. és kir. udvari könyvtár, ebben őrzik a többi közt a Magyarországra nézve fontos B.-i képes krónika (I. o.) közziratát, a B.-i kódexet, több Korviát; a császári házi és udvari levéltár. A színházak száma 13. Van igen sek jótékony-sági, közművelődési és közegészségi egyesülete is.

Közigazgatás. B. város képviselőtestülete 165 tagból áll, akiket 6 évre választanak; a képviselőtestületet választja 6 évre a 3 alpolgármestert és a polgármestert, akinek hivatalba lépése azonban a császár jóváhagyásától függ. A polgármester feje az előjáróságnak és az összes élet-hossziglan kinevezett városi tisztviselőknek, akiknek száma 6652. A képviselőtestületen és előjáróságon kívül még végrehajtó hatalmat gyakorol a városi tanács (Stadtrat), amely a polgármesterből, a 3 alpolgármestertől és 27 képviselőtestületi tagból áll, akiket a képviselőtestület a maga kobeleből delegál. A városi vagyon 6846, az adósság 5887 millió korona.

B. környéke. Budapestet kivéve, kevés európai fővárosnak van oly szép környéke, mint B.-nek. A B.-i erdő magaslatai; a Kahlen- és Leopoldsdorf (ezek mögött Klosterneuburg), a Sophien alpe és a Hermanskogel a város E.-i és ENY.-i részeiben gyönyörű kilátást nyújtanak a városra és az Alpok egy kis részére. A Kahlenbergre a meglévő fegaskerekű vasúton kívül nagyszerű, 29 km. hosszú serpentin-utat építettek. DNY.-en van a Brühl romantikus völgye, Laxenburg pompás parkjával. Kedvelt kiránduló hely a távolabbi Baden (I. o.), a regényes Semmering szállóival, gyógyintézeteivel és téli sporttelepével, a Raxalpe és a Schneeberg. V. ö. *Förster*, Touristenführer in Wiens Umgebung (Wien 1906); *Rothaus*, Karte d. Umgebung v. Wien 1: 30,000 (6 lap, u. e. 1905); Karte v. Wien 1: 25,000 (4. kiad., 1909).

Története. A rómaiak idejében B. Vindobona néven határerősség volt a markomannek és quadek ellen. Marcus Aurelius császár 180. itt halt meg. N. Károly környékét elfoglalván az avaroktól, felállította az Ostmarkot; 907. azonban e határgrófság a magyarek lett. I. Ottó a 955-iki Lechmezei csata után az Ostmarkot, mint német határgrófságot megújította és II. Ottó 976. Babenbergi I. Lipótnak adományozta. 1030-ban Szt. István elfoglalta a Kenrad császár elleni hábertuban, de 1031. visszaadta a Babenberg-családnak, melynek őtödik tagja, Jasemirgott Henrik (1141—77) B.-be tette át székhelyét, amelyet az ekiratok 1030. Viennis-nak, 1137. Viennensis locus-nak neveznek.

1221-ben B. városi jogokat kapott. A babenbergi család kihaltá után Ottokár cseh király foglalta el és 1274. falakkal fogta körül, amelyeket csak 1857. romboltak le. Habsburgi Rudolf Ottokárt 1278. a magyarok segítségével legyőzvén, B.-et a Habsburg-család székfoglalásával vette. IV. Rudolf 1365. az egyetemét alapította. 1480-ban püspöki (1723. érseki) székhelyé lett. 1485—90-ig Hunyadi Mátyás király tartotta elfoglalva. Halála után Miksa, III. Frigyes császár fia visszafoglalta. 1529 szept. 22-től okt. 15-ig Szulejmán hadai ostromolták a Salm Miklóstól védelmezett várost. A 30 éves háborúban Thurn Mátyás és később Torstenson hadai kísértették meg elfoglalását. 1683 júl. 14-től szept. 12-ig Kara Musztafa 200,000 főnyi hada ostromolta; védelmét akkor Starhemberg Rüdiger gróf vezette. A II. Rákóczi Ferenc kurucai ellen 1704. sáncokat, az ú. n. Linienwallt építették, amely 1893-ig a belső külvárosokat a külsőktől választotta el. VI. Károly és Mária Terézia uralma alatt B. Ausztria és Magyarország társadalmi és politikai központjává lett; lakóinak száma 80,000-ról 195,000-re emelkedett; zenei hírnevét Gluck, Haydn, Mozart, Beethoven, Bruckner és Brahms alapították meg, míg az Európaszerte népszerűvé vált B.-i tánczene Lanner és a Strauss-család emelték nagyra. A hálás B. mindegyiknek szobrot emelt. 1804-ben I. Ferenc az osztrák császárság fő- és székvárosává tette. Az austerlitz-i ésagrami csaták után rövid ideig Napoleon tartotta megszállva. 1814—15. itt tartották a B.-i kongresszust. 1848. a B.-i forradalom, bár később Windischgrätz és Jellaacsics fegyveres erővel elnyomták, megdöntötte a Metternich-féle uralmat. 1873-ban világkiállítás székhelye volt. 1892-ben egyesítették a vele már akkor összeépült helységekké, miáltal megerősítették Nagy-B.-et, 1904. pedig a Duna balpartján levő egész sor helységet csatoltak hozzá, mint XXI. kerületet. Lueger Károly polgármester (megh. 1910) igen sokat tett az utóbbi évtizedben a város fejlesztése érdekében.

Prodom. Suess, Der Boden d. Stadt Wien. Wien 1862; Schaffer, Geologie v. Wien, u. o. 1904—6; Petermann, Wien im Zeitalter Kaiser Franz Josephs I. d. szm. u. o. 1908; Guglia, Wien, ein Führer durch Stadt u. Umgebung, u. o. 1908; Fried, Wien—Berlin, ein Vergleich, u. o. 1908; Guglia, Gesch. d. Stadt Wien, u. o. 1892; Schimmer, Alt-u. Neu-Wien, u. o. 1904, 2 kötet; Quellen zur Gesch. d. Stadt Wien, 1895—1906; Gesch. d. Stadt Wien, 1897—1911 (mindkettőt kiadta az Altertumsverein in Wien); Levetas, Imperial Vienna, account of its history and traditions, London 1904; Szendrei János, Magyar hadi ereklyék, Budapest 1896; Korda Dezso, Az arsenálban őrzött magyar származású fegyverek (Bud. Akad. Közl., 1886—87); Boehm Wundelin, Die Kunsthistorischen Sammlungen des allerhöchsten Kaiserhauses, Wien 1889; Takács Sándor, A magyar és erdélyi nádvari kancelláriák palotái Bécsben (Századok 40, 781); Boeglin E., Vienne, Paris 1910; Lechuers Plan d. Stadt Wien 1: 10,000, Wien 1906, és 1: 25000 (1909), meg a különféle hivatalos, főképen statisztikai kiadványok.

Bécs (Bucs), Petru, az 1784. Arad meglege területén fellázadt jobbagyok vezére, Klossa és Hóra társa. Porray András alispán éberségének köszönhető, hogy Arad vmegyében a pörök hamarabb rakták le fegyvereiket, mint a szomszédos Erdélyben. B.-et elfogták és 1785 febr. 28. Aradon lefejezték. V. ö. Márki Sándor, Arad vármegye és város monogr. és Századok 28., 609. és 714. l.

Becsapódószög (Einfallswinkel), az a szög, mely alatt a kilőtt lövedék a céltárgyat találja.

Becsár v. becsúár, becsérték, valamely tárgynak becslés útján (l. o.) megállapított értéke; a B. a tárgy természete szerint vagy a tárgy csele-értéke szerint állapítatik meg (ingó tárgyaknál), vagy a tárgy jövedelmezősége szerint (tel-keknél és hazaknál), vagy pedig, ahol ezek a támpontok hiányzanak, az illető tárgy előállítási költsége szerint (fitala vetés).

Bécs-berlini távlovaglás. A B.-t 1892 októberében tartották meg s benne az osztrák és magyar, illetve a német hadsereg tisztjei vettek részt, Bécsből Berlinbe, illetve Berlinből Bécsbe lovagolva. A táv kb. 560—580 km. A megoldandó feladat ez volt: ki tudja a megjelölt vonalat leggyorsabban végiglovagolni. A B.-on 97 osztrák és magyar, 120 német tiszt vett részt. A mérkőzés győztese *Starhemberg* Vilmos gróf, cs. és kir. huszárfőhadnagy lett, aki *Athos* nevű lován (apja Mars angol telivér, anyja egy félvér-kanca, Forgách László gróf nevelése) 71 óra 26 perc és 59 mp. alatt ért a célhoz. Második *Reitzenstein* báno porosz hadnagy lett 73 ó. 6 p. és 55 mp.; harmadik *Miklós* Aladár cs. és kir. huszárfőhadnagy, 80 órán belül 14-en érkeztek a célhoz. A távlovaglás azt igazolta, hogy a ló teljesítőképessége nagyobb, mint azt róla addig hitték.

Bécs-de-corbin (franc., ejtsd: bek-dő-korbein), francia testőrök, l. *Cent-gardes*.

Becse, közs., l. Óbecse, Szigetbecse és Törökbecse.

Becse-Gergely nemzetség, egyike Magyarországnak legnevezetesebb nemzetségeinek. Kézai és a Képes Krónika szerint a nemzetség Franciaországból származott volna és a XIII. sz.-ban élt Cornes Vilmos lovaggal volna rokon, aki Anjou Károly nápolyi királynak tengerésze gyanánt említették. A nemzetség idegen származása azonban nem valószínű, ha mindjárt a rokonság nevezett Cornes Vilossal (Guillaume le Cornu) meg is engedhető. Kézai szerint a nemzetség ősei, Becse és Gergely, III. Béla királyt a görög császári udvarban tartották, ami arra enged következtetni, hogy ők elkísérték Görögországba s talán udvarmesterei vagy nevelői voltak. A család XIII. sz.-beli szerepléséről kevés adat maradt reánk. Nagy érdemeket szereztek a nemzetség tagjai maguknak kolostorok alapításával, így az eszényi pálos kolostor a nemzetségtől származó l. Apának alapítása, továbbá érdemei voltak a nemzetségnek Magyarország keleti részeinek benéposításában, ugyancsak Erdélyben is. Birtokai a Körösközben, Apateleken és Sarkad között feküdtek, továbbá birtokoltak Komárom vmegyében, a Csallóközben. Esztergom vmegyében, a Csapolszéken, Tolna vmegyében, Beregben stb. Legnagyobb birtoktömegük a Nagyszamos és Nagyküllő mentén feküdt. Birtokaikon a nemzetségi tagok 1305. osztozkodtak meg. A nemzetségnek két nagy ága van, ú. m. a Bethlen-ág, melynek őse l. Ant, ebből az ágból származnak: az Almakörék-család, őse l. Miklós, a bethleni Bethlen- és Apafi-családok, továbbá a Lóti és Toti-családok, mely utóbbiaknak őse III. János (1258). A Somkeréki ágak őse l. Becse, ebből az ágból származnak a Neme-

gyegy. Somkeréky és Virágosberky-családok. A nemzetiség címere valószínűleg a colóposen álló kigyó, szájaban az országhalmival. V. ö. *Karácsonyi János és Hertner Mór* munkáit a Magyar Nemzetsegekről, valamint a Turulban megjelent, különböző nemzetiségi kutatásokkal foglalkozó cikkeket. *Csoma József*, a Dorozsma és B. nemzetiség címere (Turul 1902. évf. 7. l.).

Bécs hely. kisk. Zala vm. letenyei j.-ban, (1906) 1373 magyar lakossal; postahivatal, n. t. Lőtenye.

Bécspegettetés (lat. *instillatio*), gyógyszereknek igen kis mennyiségben való alkalmazása. E célra szolgálnak egyrészt esepentő készületek, ha szabadon fekvő testrészekre alkalmaztatik a gyógyszer (pl. sebekre, a szembe, orra stb.); másrészt alkalmas csövel felszerelt kis térfogatú feeskendőkötél bizonyos szabályozó készülékek alkalmazása mellett vihető be gyógyszernek esepentőként zárt testüregekbe is, pl. a gégebe, húgycsőbe, hüvelygyangba stb.

Bécsérték, l. Bécsár.

Bécsy. I. *Imre*, Róbert Károly egyik hű embere s a XIV. sz. elején hirtelen meggazdagodott főúr. Megh. 1334 előtt. Szerencsés házasságkötése révén jutott a esepelzsigeti Bécs faluhöz; majd a király udvarába állott és ott sokáig szolgált, mint királyi főszekerészester, 1324–31-ig levai várnagy és barsi főispán volt. Tőle származik a Balthmonostori Töttös- és a Zselizi Vesszős-család. (Anjuk. okm. és Zichy es. okm.-tára.)

B. B. István, veltai báró, szül. Szegeden 1804. Katonai pályáját mint közember kezdte, s 1828. hadnaggyá lépett elő. A hosszas békeidőt, mely a francia háborúk után következett, ismeretnek gyarapítására használta föl s oly tudományos műveltségre tett szert, hogy több olasz tudós társaság tagjai közé választotta. Az 1848-iki szabadságharc kitérésékor százados volt s részt vett az 1848–49-iki olasz hadjáratban; Custozza-, Goito-, Mortara- és Novaránál tüntette ki magát s jutalmul a Mária Terézia-rend lovagkeresztjén kívül osztrák báróságot kapott della Volta előnévvel; 1850. alezredessé nevezték ki s e rangban halt meg az 1860-as évek végén.

Bécsi béke alatt rendszerint azon békekötést értjük, mely a protestánsok szabad vallásgyakorlatát a katolicizmus sérelme nélkül biztosította s törvényes rendszerbe foglalta azt az elvet, hogy Magyarországot alkotmányellenesen nem szabad kormányozni. E béke, melyet Boeckay vívott ki, 1696 jún. 23. kötöttet meg. Okiratárát Majláth Béla adta ki 1886. A világtörténelemben azonban szintén B. neve alatt ismeretes a következő 4 nevezetesebb békekötés:

1. VI. Károly császár és XV. Lajos francia király között a lengyel örökösödési háború után létrejött békeszerződés, mely szerint Leszczyński Szaniszló a lengyel koronáról lemond, de megkapja Lotharingia és Bar hercegségeket; Ferenc, a lotharingiai herceg Toscanát kapja kárpótlásul; VI. Károlyélesz Parma és Piacenza, Szicília és Nápoly pedig secundo genitura gyanánt száll a spanyol Bourbonokra. Viszont Franciaország elismeri a pragmatika szankciót, elismeri III. Ágost szász választót Lengyelország királyának.

2. B., de gyakran schönbrunni béke néven is említtetik a II. Ferenc császár és I. Napoleon között 1809 okt. 14. kötött béke, mely szerint a császár Bajorországnak engedte át Salzburgot, Népoconnak Krajnat, Karinthiát, Görzöt, Friault és Triesztet, a varsói hercegségnek Galiciát.

3. Egyfelől Ausztria és Poroszország, másfelől IX. Keresztély dán király között 1864 okt. 30. Bécsben kötött béke értelmében Dánia Schleswig-Holstein és Lauenburg hercegségekről Poroszország és Ausztria javára lemondott.

4. Az 1866 okt. 3. kötött békekben Ausztria elismerte az olasz királyságot s ennek számára átengedte a velencei királyságot a várnégyszöggel együtt.

Bécsi-erdő (*Wiener Wald*), a keleti Alpok ága Alsó-Anztriában; a Traisen- és Triesting-völgytől ÉK. felé a Dunáig nyúlik; ÉK.-i részében Szárhogységnak (Kallongebirge) is hívják; nagyobbara homokkőből áll; csakis DK.-i részében fordulnak elő régibb képződmények: triasz és jura. A nagyobbara erdőkkel berított, szelid lejtőjű hegység az 1000 m. magasságot sehol sem éri el; legmagasabb csúcsai: a Schöpfling (893 m.), a Hermanskegel (542 m.) és a Dunánál álló meredek lejtőjű Lipóthegy (423 m.); a nyugati vasút Rekawinkelnél egyik nyereg vizet át; a hegységnek számos nyaraló és kirándulóhely van. V. ö. *Förster*, Der Wiener Wald (herausg. v. Österr. Touristen-Club, Wien 1905). Térképe: 1:75,000 a bécsi katonai földrajzi intézetből (u. o. 1907).

Bécsi érték, a XIX. sz. első felében az osztrák állami papirpénz törvényes értéke; a közéletben a papirpénzek német nevével, Einlösungsschein és Antizipationsschein, *sájpénznek* is nevezték.

Bécsi fillér, a verés főhelyéről elnevezett apró ezüstpénz, amely a XIII. sz. közepétől egészen a XV. sz. közepéig Ausztriában, Magyarországon s a szomszédos tartományokban volt forgalomban. Majdnem négyszöröletes, felirat nélküli és nagyon tökéletlenül vert pénzek voltak.

Bécsi homokkő. Finomszemű homokkő, mely a keleti Alpokban, különösen a Wiener Waldban a krétákot és az óharmadkört képviseli.

Bécsi kék, l. Kobaltkék.

Bécsi Képes Krónika (*Märk krónikája, Chronica de gestis Hungarorum*), a bécsi csász. udv. könyvtár kézírata. A pémpás munka címlapján Nagy Lajos arcképe s az Anjouk liliomos címere látható, magát az egész művet 142 miniaturefestmény díszíti, maga a szöveg pedig a magyarok történetének előadása 1330-ig, különösen annak a régibb, V. István korabeli krónika-szerkezetnek alapján, melyet a XIII. sz. végén Kézai Simon s utóbb még a Budai Krónika szerzője fergatott. Alkotójának (Baranyai Decsi János egyik művére, a *Syntagma institutionum juris imperialis* címűre támaszkodva) már Hervát István bizonyos Márk nevű barátot tartott, akit több mások a budai ferencrendiek közé szeroltak. A B. fő fontossága, hogy legművészebb krónikánk s régi mondáinknak legbőségesebb tárháza. 1867-ben Teldy Ferenc rendkívül fényes kiadásban rendezte sajtó alá (*Marci Chronica de Gestis Hungarorum, Pestini*), melyhez a szöveg magyar

fordítását Szabó Károly, a többrendbeli hasonmásokat pedig Emich Gusztáv műintézete szorgalmazta. Újabbban közrebeszotta Mátyás Flórián a *Fontes domestici* II. kötetében. Magyarra ford. Szabó Károly, 1867. Legtöbbet foglalkoztak vele újabban *Kaindl, Pauler Gyula* (A magyar nemzet történ., kül. II. köt. 769) és *Domanovszky Sándor* (Századok 1902, 1905 és 1907). V. ö. *Vértesy Jenő*, A B. irodalmi jelentősége (Századok 1905).

Bécsi kódex (v. *Révai-kódex* is, mert Révai Miklós másolta le először a bécsi udvari könyvtárban), a XV. sz.-ból való nagybecsű magyar nyelvemlék s az ú. n. ferenciek bibliafordításának egy töredéke (melynek egyéb töredékei a *Müncheni* s az *Apor-kódexben* maradtak fenn, l. o.). A fordítás a XV. sz. közepe táján Moldvában készült, s a fordítók *Tamás* és *Bálint* ferencendri szerzetesek voltak, kiket a pápai inkvizíció üldözött el 1440 táján Szlavóniából. A B. alakja hosszukás 4-r., anyaga papíros, írása részben kapcsolatos barát-gót, a fejezetek kezdő betűi festettek; három kéz írása, melyek fölváltva dolgoztak rajta s az ó-szövegség kisebb könyvei vannak benne.

A ferenciek bibliját a nyelvtörténetre nézve a következetes, egyszerű és célszerű helyesírás teszi becsesé. Legnevezetesebb ebben, amivel mai írásunkat is föllélmélja, hogy minden hangot egyszerű jegglyel ír, pl. az úgynev. jés hangokat így: *l, n, t*, a cs hangot így: *č*. Kétféle hosszú é-hangot különböztet meg, minjt később Heltai s mint ma is sok nyelvjárás (l. *É*). A szóvégi e-t, ha az előző szótágban *ö* v. *ü* van, *ö*-re változtatja: *clöttö, bötöltöttö, öszvö, ütö* stb. A *-szer* rag még nem illeszkedik: *hánszer, háromszer*. Ellenben két alakja van még a mai nélkülük: *törnél-kül* és *rúdnál-kül*. Az *értelem, vesztegel*-féle szótóket így írja: *értelem, vesztegl*. A fölszóltó módot így: *emlékezejél, vadászja*. Az *-ít*-féle igék így végződnek: *-ojt, -ejt, -ijt*, s ezeknek fölszóltója *h*-val van, pl. *szabadójt: szabadoh, szabadohon* stb. Nevezetes a ható igének ez a formája: *Nem hatsz egy fűrtöt fejjérr tenned* o. h. nem tehetsz. Sajátságos szók: *beléndezkedik* fajtalanokodik, *himlet* elhintés, *riüet* ekstázis, *venerek* ital, *valál* birtok, *csajva* cserebogár, *monnál* mintegy stb.

A B. kiadásai: Régi Magyar Nyelvemlékek I. k. (Döbrentei tanulmányával és szótárával) és Nyelvemléktár I. k. V. ö. *Simonyi*, A magyar nyelv (2. kiad. Budapest 1905).

Bécsi kongresszus. Az első (1814 máj. 30. közt) párisi békeszerződés utolsó cikkének értelmében mindazon hatalmak, melyek az I. Napoleon ellen folytatott háborúban részt vettek, a politikai és területi viszonyok rendezése végett Bécsbe küldték követelket a kongresszusra, mely 1814 szept. nyílt meg. Személyesen megjelentek: Oroszország, Poroszország, Bajorország, Württemberg, Baden és Dánia uralkodói. Ausztriát Metternich herceg és Gentz képviselték, Oroszországot Nesselrode gr. és Razumovszky, Angolszágot Castlereagh lord s utóbb Wellington, Poroszországot Hardenberg és Humboldt Vilmos, Franciaországot pedig Talleyrand képviselte. Összesen száznál több államférfi jelent meg

Bécsben. Jó sokáig fényes mulatságok közt folytak a napok (Ligne herceg szavai: «A kongresszusos táncols»). Végre a két fő feladat megoldására került a sor: 1. az európai államrendszer s a politikai egyensúly helyreállítása, 2. Németország belső viszonyainak rendezése. Nehézséget főképen a lengyel kérdés okozott: Poroszország lengyel birtokrészeiről csak Szászország egész birtokáért akart lemondani, I. Sándor ear pedig magának követelte a varsói hercegséget, hogy abból orosz protektorátus alatt lengyel királyságot alakíthasson. E terveknek Anglia és Ausztria ollene szegült. A pártok a lengyel-szász kérdésben oly mereven állottak egymással szemben, hogy Európát 1814 dec. havában újabb háború veszedelme fenyegette. Talleyrand csodált ügyességével egymásnak uszította az ellenfeleket s 1815 jan. 3. titkos szövetséget hozott létre Anglia, Ausztria és Franciaország között, melynek élö Poroszország és Oroszország lengyel-szász tervei ellen irányult. Csak nehezen sikerült Metternichnek az ellentétet áthidalni és kompromisszumot létrehozni. Poroszország megelégedett végre Szászországnak északi részével. Természetos, hogy a Pozsonyban internált Frigyes Ágost szász király o megoldást csak nyakas ellenállás után ismerté el (1815 máj. 18.). A varsói hercegséget pedig szintén két részre osztották: a nyugati részt (Nagy-Lengyelországot, vagyis Posent) Thorn városával Poroszországnak engedték át; a többi részt pedig a lengyel királyi címmel együtt Sándor earra szállott. Az orról szóló szerződésekot, valamint a parányi krakói köztársaságnak viszonyát meghatározó szerződést 1815 máj. 3. írta alá a három érdekelt nagyhatalom.

Ausztria és Poroszország területét a következőkben állapították meg a Deutsche Bundesakteben (1815 jún.): *Poroszországnak* jutott: Kleve, Berg, a Rajna balpartjának lagnagyobb része, továbbá Danzig, svéd Pomeránia Rügen szigetével és Nenfchatel; ezek fejében Hannovernak, Bajorországnak s Dániának átengedtek egy-egy kisebb porosz területet. Poroszország az 1805-diki állapotához viszonyítva egészben véve 33,000 km²-t veszített, de fél millió lakost nyert. — Angolszág Hollandiának és (az osztrák birtokban volt) Belgiumnak egy királysággá való egyesítését esközölte ki az orániai ház jogára alatt, — maga pedig megtartotta a hollandi gyarmatok jó részét. Máltát és Helgolandot és az ióni szigetek fölötti védnöki hatalmat is megkapta. — *Németalföld* új királya, I. Vilmos, Nassau helyott a luxemburgi nagyhercegséget kapta kárpótulásul, miáltal a német szövetség tagja lett. *Dánia*, mely 1813. Angliának Helgolandot, Svédországnak pedig a svéd Pomeránia reményében Norvégiait ongotte volt át, Pomeránia helyett Lauenburgot és két millió tallért kapott Poroszországtól. Svédország megtartotta Norvégiát, de lemondott Finnországról és a volt pomerániai birtokáról. *Svájcot* 22 kantonból álló szövetségnek nyilvánították és semlegességét újabbán is ünönpölyesen biztosították.

Olaszországban a kongresszus betűszerint alkalmazta azt az elvet, hogy a forradalom előtti állapotok helyreállíttassanak s a legitím uralkodó családok trónjaikat megint visszakapják. Eszerint

Ferdinánd főherceg visszakapta Toscanát és ráadásul Pionobinót s Elbát; Luccát ellenben Károly Lajos spanyol hercegnek kellett átengedni addig, míg a pármal trón megürül. Pármát nyíranis a szövetségesek még 1814 apr. 11. élethossziglani birtokul Maria Luiza főhercegnőnek, Napoleonnak nevezik biztosították volt. Modenát Ferenc eszter herceg kapta; Genováét pedig a helyreállított szard királysághoz esatolták. — Talleyrand azon volt, hogy Murat helyett IV. (szicíliai) Bourbon Ferdinánd helyeztessék vissza Nápoly trónjára, míg Ausztria és Angolország ettől idognekdedek, mivelhogy ők a nápolyi koronát, még Napoleon bukása előtt, Muratnak biztosították volt. De midőn Murat a száz nap idején fegyveres közel kísértette meg trónját visszafoglalni, a kongresszus Nápolyt végképen oda ítélte a Bourbonoknak. Az Egyházi Államot nagyjából előbbi terjedelmében állították helyre. Ausztria visszakapta egész Lombardiát s a velencei királyságot, Friant, Isztriát és Dalmáciát. Megjegyzendő, hogy Dalmácia értelmisége arra törekedett, hogy az ország Magyarországhoz esatoltassék, de Metternich ezt megghusította. Tirol és Vorarlberg, Salzburg és Galicia is visszakerült Ausztriához.

Jóllehet, hogy Napoleon Elba szigetével (lát-szólag) beérte, a hatalmak mégis azzal foglalkoztak, hogy a nagy «békésvárót» távolabbi vidékre vitessék. A tárgyalások javában folytak, midőn 1815 márc. 6. hire érkezett Bécsbe, hogy Napoleon Elbát titkon elhagyta; nemsokára pedig a meghökéent kongresszus arról értesült, hogy a Provence-ban kikötött és Páris felé nyemul. E válságos pillanatban az eddigi ellenfelek sérelmeikkel felhagytak és egyértelműleg azt határozták, hogy együtt maradnak, Sándor cár és Metternich javaslatára (március 13.) az 1814 apr. 11. Napeleonnal kötött szerződést semmisnek nyilvánították, mivelhogy Napeleon az európai békét újból megzavarta. Márc. 25. pedig Ausztria, Anglia, Orosz- és Peroszország Napeleon ellen új szövetséget kötöttek, melyhez a Bourbonok és a többi államok is hozzájárultak. A hadi ügyeket és előkészületeket külön bizottságra bízta, — a diplomácia pedig a tárgyalások gyors befejezésére törekedett. A helyzet komolysága azt hozta magával, hogy a német ügyek (tervezett) rendezése most csakhamar sikerült, esakhogy a királyság rangjára emelt Hannover, továbbá a kisebb német államok kárpótlási igényeinek elintézését későbbre halasztották. (Ezen ügyeket a frankfurti területi bizottság 1819 júl. 20. szabályozta.) Emlékezetes még az a körülmény, hogy a nyole hatalom Anglia sürgetésére 1815 febr. 8. egyhanglagon a rabszolgaság és rabszolgakereskedés ellen nyilatkozott.

1815 január 9-én az összes, 121 cikkelyt felölölő B.-i vagy ú. n. záróhatározatokat (Schlussakte) 8 nagyobb állam képviselői aláírták. Spanyolország és a pápa, kik a Kongresszus határozatait által megkárosítva érezték magukat, ez okirat ellen tiltakoztak, de szavuk elhangzott. Az orosz, osztrák és porosz fejedelmek pedig szep. 2. a szent szövetséget (l. e.) kötötték meg egymáskozt. A B. határozatait a szövetségesek waterlooi győzedelme és a második párisi béke (1815 nov.

20.) következtében több emberöltőre életbe léptek. A záradék csak annyiban szenedett változást, amennyiben Franciaország kénytelen volt a II. párisi békeben Szavojút, Landaut s a Saarvidéket ellenségeinek átengedni.

irodalom. Kllber, Akten des Wiener Kongresses in den Jahren 1814 und 1815, Erlang, 1815—36, 9 kdt. és Übersicht der diplomatischen Verhandlungen des Wiener Kongresses, u. o. 1816; Lagarde, Ptes et souvenirs du Congrès de Vienne, Paris 1843, 2 kdt.; Flissan, Histoire du Congrès de Vienne, u. o. 1829, német, Leipzig 1850, 2 kdt.; Comte Anceberg, Le Congrès de Vienne et les traités de 1815, Paris 1864, 4 kdt.; Martens, Recueil des traités et conventions conclus par la Russie avec les puissances étrangères, St.-Pétervár 1874—1902, 1—33 kdt.; Castleragon, Wellington, Talleyrand és Gentz hívat. jelentésel; Correspondanza dei Cardinali Consalvi e Pacca nel tempo del Congresso di Vienna 1814—1815, kiadja Rinaldi, Turin 1903; Polovtsov, Correspondance diplomatique des ambassadeurs et ministres de Russie en France et de France en Russie 1814—1816, Paris 1902; Stein, Gentz, Hardenberg, János főherceg, Nesselrode, v. Gagera, Varnhagen von Ense naplói. Az említett államférfiak életrajzi.

Bécsi korom, festőanyag, melyet úgy készítenek, hogy gyanta-tartalmú fát égetnek el s az elszálló kormot e célra berendezett kamrákban felfojják. Ebből hevítés útján a finomabb, párolt kormot nyrik.

Bécsi kőmény (növ.) a. m. *Pimpinella Anisum* L.

Bécsi lakk, l. *Festéklakk.*

Bécsi légió, az 1848 októberi bécsi ferraradalem leverése után nagyrészt egyetemi polgárokból alakult csapat, mely Magyarországra menekülve, végigharcolta a szabadságharcot. Számuk körülbelül 100-ra tehető. Jelszavuk volt: «Magyarország szabadsága Ausztria szabadsága». A B. a Bem vezetése alatt álló erdélyi hadsereghez tartozott.

Bécsi medence, a geológiában ama fiatalabb harmadkorú — neogén — képződmények által kotta mélyedés Bécs körül, melyet K.-ról a Kárpátok, a Lajta és Rozália hegység, D.-ről az északi Alpok K.-i nyúlványai és Ny.-ről a Cseh-morva hegység K.-i szöle zárnak körül. A B.-t geológiailag igen behatóan tanulmányozták és nagy iredalm van. Az idevágó iredalen ismertetése megvan *Schaffer* A. munkájában (Geologie von Wien, I—III. Theil, Wien 1904—1906), amely egyúttal a legújabb összefoglaló mű a B.-t illetőleg. L. még *Belvedere-rétegek.*

Bécsi méz, az a tiszta fehér méz, amelyet a Bécs mellett előforduló mészmárgólból égetnek.

Becsinált néven nevezik mindazokat a leveses húsféléket, melyeket rántásban (azaz forró zsírban pirult lisztben) abálnak s miután saját levők elfűt, mindannyiszor forró vizet öntenek utána. A betegek számára készült B. egyetlen fűszere a só, legfeljebb egy kevés citromlé, azonban egészségesek számára néha borecet is szelgál fűszerül. Ily alakban készítik a csirkét, borjút, nyúlápórléket. A B.-at inkább vacserára adják, mint délben, amikor is azt a szokásos leves fölölöggess teszi.

Bécsi öl, a méterrendszernek nálunk 1874. történt behozataláig, sőt a földmérésben s a fakeskedésben még azért is Ausztriában és nálunk használatban volt hivatalos hosszúságmérték. 1 B. = 1.89648 m. Felosztott 6 lábára à 12 hüvelyk.

Bécsi porcellán. A hollandiai származású Dn Paquir a meissenai gyár Stenel nevű egykori.

munkavezetőjének segítségével 1718-ban Bécsben porcellángyárat alapított, melyet 1744. átvett az állam és amely 1863. megszűnt. E gyár termékeit nevezzük B.-nak. A gyár eleinte a meissoni irányt követve, a kínai és a japáni porcellánt utánozta, majd a rokokó-formákra tért át és amellett szobrocskákat és csoportokat is készített. Később, 1784-től kezdve Sorgenthal vezetése alatt önálló irányt követett. Ezidőből való termékei a legbecesebbek; ezeket értjük a régi B. elnevezés alatt. Jellemző sajátosságai az antikizáló formák, a gondos, szabatos festés, továbbá a Leitner József vegyészről feltalált domború aranyozás, mely váltakozva majd tompa, majd csillogó fényű. A gyár virágzása kora mintegy 1820-ig tartott, ez idő után a gyár végleg szakított a művészi iránnyal. 1744-től az osztrák két pólású címerpajzs fehéren bepréslése, utóbb u. e. kék festéssel festve a máz alatt, 1784-től kezdve a kékekkel festett címerpajzs és a bepréslés évszám, végül ismét a bepréslés címerpajzs volt gyárjegye.

Bécsi szerződés (*Wiener Traktat*), az az egység, melyet Ripperda spanyol miniszter Ausztriával 1725 ápr. 30. kötött. Spanyolország elismerte III. Károly pragmatika szankcióját, míg Ausztria eddigi szövetségeseivel, Angliával és Hollandiával szakított. Válaszként Anglia, Franciaország meg Poroszország a herrenhauseni szövetség (l. o.) alapján Ausztria ellen fordultak. A B. akkor vesztette el hatályát, amidőn VI. Károly Poroszországgal (1726) a wusterhauseni szerződést kötötte.

Bécsi vörös, l. *Vörös falakk*.

Bécsi zöld, l. *Schweinfurti zöld*.

Becske, kisk. Nógrád vm. sziraki j.-ban, (1900) 937 magyar lak.; régi templomában 1532-ből való harang. Határában az Anna, Amália és József barnaszénbányaművek vannak, jelenleg üzemben kívül. Postahivatal, táviró- és vasúti állomás.

Becsked, Karcasához tartozó puszta Zemplén vm. bodrogközi j.-ban, (1900) 219 lak., báró Sennyey-féle gulyháza.

Becskeháza, kisközs. Abauj-Torna vm. tornai j.-ban, (1900) 238 magyar lak.; u. p. Hidvérgárdó, u. t. Boldvavendégi.

Becskekerek, l. *Kisbecskerek* és *Nagybecskerek*.

Becsky (tasnád-szántói). A gr. Csákyakkal közös eredetű régi magyar család, mely elágazott Szabolcs, Szatmár, Szilágys és Ugocea vmegyékben. A két család származását illetőleg régebben a gr. Csákyakat a névhasználat után a Csák nemzetség ivadékainak vélték, a B.-eket pedig — s utóbb a Csákyakat is — az Ákusz nemzetségből származtatják. Ez a nézet azonban téves, a két család az Ákusz nemzetségből nem származott, ennek főleg a címerek különbözősége mond ellent. Valószínű, hogy a két család a Zsidó (Ziday) nemzetségből veszi eredetét. A közös ős neve ismeretlen, három fia volt, Adás, I. László, a gr. Csáky-család őse, Pető, kinek István és János fiaitól a Szántai Potófyok és I. Beesk, kitől a B.-ek származnak. A Csáky- és B.-család 1359-ig osztatlanul bírta birtokait, 1359. az osztozkodás megtörtént, a XV. sz. elején pedig a Szántai Potófyok magvaszakadta után azok birtokai, köztük Szántó is, a két rokon család kezére jutott. A Beeski, Beeskfy névvel a család tagjai már a XIV. sz. utolsó éveit-

ben nevezetnek. Péter 1465. Komlódújfalut kapta adományba. A XVI. sz. közepén élt B. Sebestény, kitől a család egyenes ágon származik 1622-ben B. Tamás Szatmár vm. követe az országgyűlésen. B. György 1693. szatmárvármegyei alispán; hasonlóvá fia előbb szatmári főszolgabíró, 1738. pedig alispán; ő építtette Peleskén a családi sírboltot. B. László 1738. főszolgabíró, 1745. másod-, 1765—76-ig pedig első alispán Szatmár vármegyéjében. A család két ágra oszlik, ú. m. nagypeleskei és kispeleskei ágra, megalapítói az 1738. szatmári alispán B. György fia, György és Ferenc. V. ő. *Karácsonyi J.*, A gr. Csákyak és B.-ek ősei (Turul 1893, 105.) és Magyar Nemzetiségi Zsebkönyv: Nemes családok (l. köt.).

Becslés, a dolog esereértékének megállapítása oly célból, hogy ez a kártérítést iránt hozandó bírói határozat alapjául szolgáljon, v. hogy törmészetben meg nem osztható közös dolgokra nézve az osztás lehetővé váljék, v. hogy a dolog értéke, később netalán felmerülő kérdések eldöntése tekintetéből előre meghatározotassék. Perben a bírói B. a bírói szemlére vonatkozó szabályok alkalmazásával történik. A kisajátítási eljárásban a B.-t a felek által megnevezett és a bíró által kijelölt egy-egy szakértőből álló bizottság (1881. XLI. t. c. 49., 51. §§) a végrehajtási eljárásban majd becsüs, majd maga a végrehajtó teljesíti; ingatlanokra intézett árverésnél pedig a becsértéket helyettesítő kikiáltási ár rendszerint az átlamadó alapján állapítatik meg (1881. LX. t. c. 71., 148., 203. §§); a katonai házassági óvadék céljaira előírt B.-t l. *Házassági óvadék*. (V. ő. *Becsü.*)

Kereskedelmi törvényeink értelmében minden kereskedő a számadási időszak végén az üzleti vagyonaéhoz tartozó összes ingatlan és ingó vagyont, tartozásait és követeléseit azon értékben tartozik összeállítani, amellyel azok a leltározás napján bírnak. Értékmegállapítási szempontból figyelembe jöhet a tőzsdéi érték, a piaci érték, v. napi ár, a használati ár és a tiszta jövedelem alapján megállapított érték.

Becslésztan, a mezőgazd. tudományok azon ága, mely a mezőgazd. vállalatokban szereplő tárgyak, nevezetesen telkek, épületek, tolkesítések, gazd. felszerelvények és gazdasági termények érték meghatározásával foglalkozik. Logfontosabb része a *birtokbecslés* (l. o.); azonkívül kiterjed a gazd. előszámítások és előirányzatok készítésére is. V. ő. *Sporzon Pál*, Gazdasági B. (Magyaróvár 1885); *Hensch Árpád*, Mezőgazdasági fizomtan (II. költ.); Mezőgazdasági becslés és előszámítás (III. kiad. Magyaróvár 1906).

Becslő v. *becsüs*, oly egyén, akit jószágok és károk érték meghatározásával bíznak meg; vannak birtok-, tűzkár- és jégkár-B.-k stb.

Becslőeskü (*juramentum in litem*), római jog szerint a vagyoni értéknek eskü alatti megbecslése a peres fél által, ha az ellenfél az öt megtérítésben, vagy kiadásban marasztaló határozat dacára a teljesítést megtagadja, v. lehetetlenül teszi; a bíró azonban mindig meghatározhat egy összeget, melyen túl az eskü nem terjedhet. Nemoly törvény B.-t csak akkor enged, ha az ellenfelet dolos, v. culpa litta (esol v. lapangó bűn) terheli; más ismét mindannyiszor megengedi, va-

lahányszor az értéket másépp meghatározni lehetetlen Magyar jog szerint (1868. LIV. t. c. 237. §) B. t. felhet a bíró, ha kártérítési vagy valódiságra nevezetesen felül álló más követelés összege be nem bizonyítható. A mai sommas eljárásban és az új polgári perrendtartásban a B.-i helyettesíti a kar vagy elmaradt haszon mennyiségének megállapítására engedett eskü alatti kihallgatása a felnek.

Becsültől. Olyan tógazdaságokban, amelyeknél az ivásra használt tavakból a halak már poronty korukban kivételnek, hogy a növedékhalk tavába athelytessenek, a B. szolgál a halak számának megállapítására: a becsültől közönséges porcelan, vagy fehérzománén tál, amelyet színiltig toltok porontyokkal, s megolvastán, hogy hány fél bele, a további mérést már tánikint eszközölkhetik.

Becső, kisk. Zólyom vii. beszterezébányai j.-ban, (1900) 92 tót lak.; u. p. Felsőmiesnye, u. f. Beszterezébánya.

Becsomózás (*irrotulatio, rotulus*, a bírósági ügyiratok esomója), az írásbeli perben gyűjtött ügyiratok összeállítása és feljegyzése; a B. vagy az ítélet alá terjesztés, vagy az iratok elküldése, vagy ezeknek kiadása előtt történik. A magyar törvénykezés, az írásbeli per pertári kezelése mellett B.-t nem ismer.

Bécsország. Ausztria megjelölésére régebben gyakran használt kifejezés, amelyet a törökök is átvettek. *Király* Pál szerint Bécs valaha olyan helyet jelölhetett, mely valamely terület határvonalától oldalt, fölré, szélről esett, de úgy, hogy a förtülethez tartozott, mint annak alárendelt pótléka. (Ethnographia 1892. 92—93. l.)

Becstelenség, vagy tényleges (infamia faeti), a jó hírnévnek tényleges eserbulása, aminek jogi következményei is lehetnek (pl. az 1877: XX. t. e. szerint a botrányos életmódot folytatók gyánságot és gondnokságot nem viselhetnek), vagy jogi (infamia iuris), mely jogkorlátozást von maga után. A római jogban a polgári jog teljes élvezésének feltétele a polgári becsület. A becsület kisebbodést szenvedhet a hibás viselet következtében. A censor jelölte meg azokat a esolekvényeket (turpitudó), melyeknek elkövetőit nem veszi be a tanácsba vagy a lovagok közé. A választást vezetó konzul nevezte meg azokat a esolekvényeket, amelyeknek elkövetőit kizárta a választhatók sorából. A praetor hirdette ki, hogy milyen esolekvények elkövetőitől vonja meg a perben állhatási jogot. Némely vétség önmagától becseleníti a tettet (infamia immediata), pl. a lopás, csalás, esküszegés, Dioeletianus óta az uszoráskodás. Néhanyszoródés (contractus sancti), pl. a letéti, meghízási, társ. szerződés gonoszszándékú megszegése miatt való *elmarasztaltatás* becselenít (infamia media). Az infamiától való felelem sokáig vitte a fekező és nevelő hatalmat a társadalomban. Erdemes, tartós, jó viselet alapján visszaszerezhető a becsület (restitutio famae). A Justinianusi jog értelmében a becselen alkalmatlan a tanuskodásra, gyámságra és más közhivatalra. A középkorban infamia (a. m. B.) szóval jelölték meg a joges becsületvesztést, amely büntetésként érte a gonosztevőt, aki tettéért a törvény elé állani

vonakodott; a büntetés az összes polgári jogok élvezése volt, úgy hogy a becsületvesztettet (hazai kifejezéssel „proseriptus”) úgy tekintették, mintha halott lett volna. Hazai törvényeink szerint becselenekők váltak: Vorbézi szerint: a vértagadók, álarások, hamis okiratok készítői, hamis esküvők, kiket aneariusoknak neveztek, amelyekhez később, XVI. s XVII. sz. béli törvényeink még több más esetet esaltak, a melyek azonban inkább exemplitatív s nem taxatív jelentőségűek. A B.-et bíróság kellett kimondani, a jogkorlátozások pedig abban állottak, hogy a bíróság becselenek nyilvántott hivatal, gyánságot nem viselhetett, tanu nem lehetett, becsületsértés miatt nem perelhetett. A B.-ot perőljítás útján nyert kedvező ítélet, vagy királyi kegyelem szüntethette meg. Az újabb kornak jogfölőlése a B. ellen irányul s nálunk már az 1840. évi btkv.-i javaslat kimondotta, hogy a büntetésnek magunkban becselenítő követezőseik ninesenek. Ezt az álláspontot foglalja ol a most érvényben levő btkv. is, melynek jogkorlátozást tartalmazó melléküntetése, a hivatalvosztés s politikai jogok gyakorlatának felfüggesztése nem a B. szempontja alá esnek s indokukat nem a B.-ben, hanem abban találják, hogy bizonyos büntetendő esolekmények azoknak olkövetőit a büntetésül elvont jogok gyakorlatához szükséges közbizalomra érdemelenek éteszik. A B. fogalnával való teljes szakítás kifejezésre jut abban is, hogy a most említett melléküntetéseik sohasem szólhatnak élet-hesszígárra.

Becsúánok. Dél-Afrika belsejében a 28°—16° közt lakó, nagyon elterjedt (12 keleti és 11 nyugati, összesen tehát 23 törzsből összetett) népségnek a neve. A keleti törzsekhez tartoznak: a búszutók, bátáuk, báputik, mákolokuók, báfringek, líkhoyák, bákhlekeák v. bámalítik, bámpélák, bátlungok, báperik, bácecék és báfukengek. Nyugati törzsek: a bárelongok, báhlápi, bámerik, bámatárluk, bákhátlák, bákvének, bángvákécek, bátvánák, báhurueék, bámgvátók és bállálák vagy bákaláharik. Az egyes törzsek külön térségül uralma, de angol fennhatóság v. protektorátus alatt élnek. (L. *Becsúánok földje*.) Bőrük színe világos rézbarna, kisebb termetűek, arevónásaik szabályosak, arc-kifejzésük szelíd, szemük és fogazatuk szép, hajuk kurta és gyapjas, mint a valódi négereké. Értelmiségre nézve a kaffereket ugyan nem mulják felül, de tanulékenyabbak, dolgosabbak; nevezetesen igen ravasz kereskedők, tolvaj-termesztetiek, perpatvarodók és boszullók. Legjellemzőbb ruhájuk, a bőrből összevarrt köpeny «károsz», melyet vállravezve viselnek és pedig férfiak, nők egyaránt. Ezekkívül az ágyék körül a férfiak övet, a nők kötényt v. kurta szoknyafélet, a lábukon pedig bivalybőrsarut viselnek. A B. szerfelett kedvelik a burnótet, a dohányt két kö között széjjelmereszlják és fahamuval összekeverik. s a nyakról leelőg kanálkával a burnótet addig tömök az orrlíkaikba, míg a könnyük kiesordul. Nevezetes, hogy a férfiak inkább a burnótozást, a nők pedig inkább a dohányzást kedvelik. A B. rendszerint hajdanfővel járnak, testüket vajjal v. zsírral, némely törzsek vörös ekkerfölddel v. a csillámpala porával bedörgölik. A férfiak rendszerint fegyve-

resen járnak. Minden fegyverüket ők maguk és pedig igen ügyesen készítik. Egész Dél-Afrikában mint ügyes fegyver- és szerkovácsok híresek. A B. kisebb-nagyobb falvakban laknak, kerekded házaikat náddal födik. E lakások területének a központján van a közös tűzhely (kotla), ahol együtt főznek, ebédelnek és tereferélnek. A szegény embereket szívesen hívják a kotlához. Amint az egyes családoktól lakott területek közepén van egy-egy kotla, nemkülönben az egész helységnek a közepén is van egy nagyobb szabású kotla. A B. fő gazdasága a tehenészet, a férflak gondozzák és fejk a teheneket. A nők földműveléssel és a házi teendőkkel foglalkoznak. Az egynejlőség az általános szokás. Háremet csak a gazdagok tartanak. A suhanckorba lépő flukat körülmetélik és a fiatal embereket ilyenkor ünnepelesen avatják fel; szokásban van, hogy a felserdülő leányokat is ünnepelesen felavatják. Állami életük a királyságon alapul. Minden törzsnak van egy örökös királya; nemkülönben minden egyes falunak van előjárója s ezek az előjárók teszik a nemességet. A király ugyan igen nagy hatalommal bír, csakohgy mégsem egészen korlátlan, mert a fontos állami kérdésekben az előjárók legöregebbike, valamint a «pitsó» (olyan országgyűlésféle, ahol mindenki szabadára szólhat) bizonyos ellenőrzést gyakorol. Vallási szertartásai és szent hagyományai nincsenek, az istenségresincs szavuk. Ujjab idők óta a protestáns egyház meglehetősen hódítást tett náluk s a keresztény istentiszteletet meg a keresztény iskolákat szorgalmasan látogatják. A B. nyelve az ú. n. szicsvána nyelv egyik tájszólam, a hántu nyelvel rokon.

Becsúánok földje, Dél-Afrikának az a része, amely a tulajdonképeni Fokgyarmat, Transzvál, Dél-Rhodesia és Német-DNy-Afrika közt terül el. A túnyomán sík felföldet D.-en fokföldi rétegek alkotják, közepén és E.-on pedig a Kalahariplató gnájsz, gránit és üledékes kőzetek terülnék el. A Kalahariplató völgyekkel áttört szélein számos patak folyik, de ennek dacára a B. vízben szegény; a vidéken átfolyó Molopo az egyedüli folyó, amelyben állandóan van víz; a többi kisebb mellékfolyója az Oranjeknek nyáron ki-kiszárad. A sósvízű medencék (pan's) száma nagy. Az éghajlat egészséges; a nyár forró és száraz, a tél hűvös; sok helyen 0° alá süllyed a hőmérséklet. A földben, ahol olég a nedvessége, bőven megterem a kukorica és a szorecsenköles; a panut és indigó vadon is nő. A B. legnagyobb részében azonban az állat-, különösen a szarvasmarha-tenyésztés a lakosok főfoglalkozása. Arany-, glom-, ezüst-, vasércet és szonet is több helyen találtak, de mindeddig nem igen bányásszák. Politikailag a B. két részre oszlik: Brit-B.-re és a B. protektorátusra. Amaz a Molopotól D.-re fekszik. Területe 73,160 km², lakóinak száma (1904) 84,472, akik közt 9368 a fohér bőrű és 84,472 a szines. Kerületei: Vrijburg, Mafeking, Taungs, Kuruman és Gordonia. A protektorátus a Molopotól a Zambéziig terjed; területe 320,000 km², lakóinak száma (1907) 132,000 bennszülött és 1100 fohér bőrű. Egyes törzsfők kormányozzák; leghatalmasabb törzs a bángyvató Khama uralma alatt, akinek székhelye Serewe (17,000 lak.), azután a bákhat-

lák Lencsve alatt, a bákvenák Szebele alatt, a bángvákéek Báthon, a bátávanák Máthibi, végül a bámáitiki Baitlotle alatt. Az uralkodó törzsfők az angol Resident Commissioner ellenőrzése alatt állanak, aki mellé a Gaberonesben és Francistownban lakó assistant commissionernek vannak rendelve. A bevétel értéke 1908-ban 90,838, a kivitelé 64,538 st. volt; azonkívül kivittek nyers aranyat 20,188 és szarvasmarhát 25,000 font értékben. A protektorátust K.-i részében vasút szeli át. Az angol uralom megalapítására 1884. az ok a becsuána törzsfők egymással való versengése volt. V. ö. *Hepburn*, *Twenty years in Khama's Country* (London 1895); *Mackenzie*, *Life of John Mackenzie* (u. o. 1902); *Passarge*, *Die Kalahari* (Berlin 1904).

Bécsujhely (*Wiener-Neustadt* v. egyszerűen *Neustadt*), régi magyar nevén *Nemet-Ujhely*, város Alsó-Ausztriában, a Fischau és vasút mellett, a magyar határ közelében; (1900) 28,700 lak., az 1834-iki tűzvész után, amely csak 14 házat kímélt meg, egészen újra épült; ma egyike Alsó-Ausztria legnagyobb városainak. Legjelenteknyebb épülete: a plébánia-templom kettős tornyával; román stílusú hajója a XIII. kórusa és (gót) kereszthajója a XIV. sz.-ból való; érdekes faragványok (Szt. Sebestény a XVI. sz.-ból) és síremlékek (Khles bibornoké, megh. 1630.) láthatók benne. A város DK.-i szögletében van a babenbergi hercegi kastély a XII. sz.-ból (a XV. és XVIII. sz.-ban átalakították); gót stílusú kápolnájában három pompásan festett ablak, fölöttár pedig egy Szt. Györgyöt ábrázoló igen szép ércszobor van (a XV. sz.-ból); a kastély udvarában III. Frigyes címertáblája és szobra (1453-ból), végül tágas kertjében Mária Terézia szobra és az elosott akadémiai növénydek emléktér hirdető emlékoszlop látható; a kastély 1752 óta katonai akadémiával szelgál. A város K.-i részén van a Neuklosterkirche, III. Frigyes császár nejének Eleonóranak síremlékével, továbbá a városháza, kirségiséggyűjtemény, amelyben a többek közt egy emailal ellátott, aranyozott ezüsterleg, az ú. n. Korvin-billiom látható (0-82 m. magas), melyet állítólag Mátyás király adott a törzsnak Frigyes császárral történt kibéküésekor. 1903-ban épült a siketnémák új intézete. B.-nek virázó ipara is van; van motorkocsi-, lokomotívgyára, sör-, gép-, drótszeg-, bőr- és gyufagyára, haragontójo; készít keményítőt, agyagéneket, kocsikenőt, selyem- és bársony-szalagokat, csipkét, papírt, vattát és kátránytermékeket. Azonkívül marhával és gabonával is élénk kereskedést üz. Közéleben Ny.-ra a Grössenberg lejtőjén van Fischau falu Rajner főherceg kastélyával és 1222 lak. ÉNy.-ra pedig a Piesting és vasút mellett Wöllersdorf, lészerv-, pléh- és kémiai gyárral, kóbányával és 1833 lak. B.-t 1192. VI. Lipót herceg alapította. 1529-ben és 1683-ban a törökök ostromolták. 1892-ben ülte meg a város kiváltságos állásának 700-ik évfordulóját.

E határszéli város három ízben szerepelt történelmünkben. Mátyás király 1487 jan. 13. indult meg Bécsből az o város vívó táborba s aug. 17-én egyezség útján el is foglalta. Mátyás király alkalmasint ez alkalommal ajándékozta B.

polgárának az úgynevezett «Korvin-billikomota», melyet a császári és a magyar királyi jelvényekkel díszítve, III. Frigyes császár még 1463-ban készíttetett a Mátyással kötött béke emlékére. Ezen aranyozott ezüstszerleg most is megvan B. városi levéltárában; képe legújában Fraknói: *Mátyás király* c. művében jelent meg (Magy. Tört. Életrajzok, 1890. VI. köt.); szakszerű leírását Dr. Mayer J. adta az Archaeolog. Értesítő 1891. évf. 26. lapján. Ugyanott őrzik e korból Mátyás király arcképét, valamint azt a nyergét és teljes löszerszámot, melyet szintén Mátyás ajándékozott a városnak. Mátyás halála után Miksa (III. Frigyes fia) B.-t 1490 augusztus 10-én visszafooglalta. Másodízben 1671-ben játszik szerepet B. történelmünkben. Azon év ápr. 30-án az itteni fegyvertárban fejezték le Zrinyi Pétert és Frangepán Ferencet. A szomerű tényhelyét maig mutatja egy gondosan megújított felirat a régi fegyvertári épületen. A plébánia templom falán a torony alatt ily feliratú sírkő látható: Hoc in tumulo jacent Comes Petrus Zrinyius Banus Croatiae, et Marchio Franciscus Frangepan, ultimus familiae. Qui quia coecus caecum duxit, ambo in foveam occidero. Ez után egy palloson nyugvókét halálfejezven kivésve, mely alatt e sorok: Discite mortales, casu discite nostro observare fidem Rogibus atque Diis. Anno Domini MDCLXXI. Die XXX. aprilis, hora IX. — Harmadizben 1701-ben jelenik meg évkönyveinkben e város neve. Akkor ugyanis II. Rákóczi Ferenc Sároson elfogatván, ide hínreoltatott ugyanabba a börtönbe, melyből 30 évvel azelőtt nagyatyja, Zrinyi Péter a vérpadra került. Rákóczi a börtönből Lehmann Gottfried császári kapitány segítségével még ugyanazon év nov. 7-én megszökövén. Lengyelországba menekült, hennan másfél év múlva egy hadsapat élén vonult be hazánkba. B.-ben élt és működött *Mikó János*, neves magyar festő (meghalt 1478). A városi múzeumban négy üvegfestményét őrzik. V. ö. *Böheim*, Chronik von Wiener-Neustadt (Wien 1863); *Hinner*, Wanderbilder aus d. Gesch. Wiener-Neustadts (1892).

Becsül (aestimatio rerum et bonorum) a régibb magyar jog szerint a dolgoknak törvény által pénzben megszabott értéke. Törvényes B. kétféle volt: köz-B. (aest. communis) és örök-B. (aest. perennalis). Az előbbi a törvény által meghatározott érték, az utóbbi onnok tiszzerese. A törvényes B.-n kívül volt még az igaz B. (aest. condigna), amely a dolgoknak közönséges értéke v. valóságos ára. Az újabb jogunk is ismeri bizonyos esetekben a törvényes B.-t, de csak mint a törvény által meghatározott érték becst (pl. 1887. XLV. t.-c. 4. § a vagyonátruházási illeték szempontjából). L. *Becsülés*.

Becsület (*honor, existimatio*) jelenti elismerését az ember erkölcsi értékének, szellemi tulajdonságainak, társadalmi állásának és mindama sajátosságainak, melyek benne becsülésre méltók. Különböző egyénekekben az említett tulajdonok különböző mértékben lévén meg, különböző lesz az az elismerés, mellyel irántuk embertársaik viselkednek, vagyis különböző lesz a B.-ük. Vannak azonban bizonyos sajátosságok, amelyek az ember méltóságát teszik s a melyeket egyfelől

minden embertől megkövetelünk, másfelől minden emberben elismerünk. Ez az általános emberi B. fogalma. Ezzel szemben a polgári B. azon tulajdonságok fenforgását, illetve elismerését jelenti, melyek szükségesek ahhoz, hogy valaki egy bizonyos emberi társaság, nevezetesen az állam tagja lehessen. A polgári tulajdonságok elismerése egy és azonos a jogképesség fogalmával. Végül egy bizonyos társadalmi osztályba tartozással v. hivatással bizonyos tulajdonságok köll, hogy járjanak s ezeknek az elismerése az ú. u. osztály-B. Ide tartozik némileg a női B. is, mely bizonyos, éppen csak a nőtl megkövetelt és főleg a nemi életbe vágó tulajdonságok elismerését jelenti. Igazi osztály-B. a katona, pap, kereskedő stb. B.-e. Sőt bizonyos hivatalokkal is járhat bizonyos különös B.

B. A római jogban a római polgártogillető méltóságnak csorbítatlan élvezete (status illaese dignitatis), melyet a szociális élet nyújt és aprecia. A polgári méltóság érintetlenségével együtt járt, sőt egybevágott a B. A rómaiak elengedhetetlennek tartották minden polgárban a bátorságot, akiben ez hiányzott, azt kilökték a seregből, de a B.-hez több is kell, mint a bátorság. Ezért fegyverrel, párbajjal nem lehetett oldönteni a B. kérdését. A B. elvesztője köz- és magánjogi hátrányokat szenvedett. Ezért van a B.-nek nemcsak társadalmi és etikai, hanem jogi jelentősége is.

Becsületbiróság, olyan bíróság, amely becsületbeli ügyek megvizsgálására és elintézésére alakul s egyúttal hivatta van oda hatni, hogy a párbajt lehetőleg mellőzzék. A B.-ok, mint szerződés-szerű intézmény, legkorábban a nemességnél fordulnak elő (judicia heroica, equestris). Ezek később megszűntek, de újabbban társadalmi üton szokás kétséges esetekben bizonyos becsületbeli ügyek elbírálására B.-ot alakítani. A B. ítéletre bízott kérdés kétféle lehet: vagy arról van szó, hogy vm. testülethez tartozó személy, saját eszelekményével megsértette-e a kar becsületét, v. hogy a karhoz nem tartozó hármadik személy eszelekménye által meg van-e sértve valakinek, mint a kar tagjának a becsülete. Az első esetben a B. elé tartozó eszelekmények csak olyanok lehetnek, amelyek az általános jogszabályok szerint nem büntetendők; és ha a B. az e jogszabályok szerint büntetendő eszelekménnyel foglalkozik is, ezt nem az arra meghatározott büntetés és kiszabása, hanem avégett teszi, hogy megállapítsa azt, aminek a karbeli becsület fenntartása érdekében történnie kell. Katonai szempontból l. *Becsületügyi eljárás*.

Becsület-büntetések főleg a római és a régebbi német jogban szerepeltek. Céljuk a megszögyenyítés, a meggyalázás vagy pedig a becsületlétől való teljes vagy részleges megfosztás volt. Ilyen büntetések voltak: a pellengérré állítás, a megbélyegzés, a nemesi címernök nyilvános széttörése stb. A becsületlen büntetés, mely abból állott, hogy az állam bizonyos büntettek elkövetőit becsületleneknek nyilvánította, különösen ellenkezik az emberi méltósággal. A B. ilyen értelemben a mai jogéletben nem fordulnak elő s ha a bűnös a polgártársai előtt való becsületéből veszít is, ez nem a büntetésnek törvényszerű következménye, hanem az

elkövetett bűnnek természetes hatása (non poena, sed factum infamati). A modern állam a becsületet érintőleg csak annyiban avatkozik be, hogy bizonyos büncselekmények elkövetőit politikai jogaik gyakorlásától időlegesen megfosztja, mert az illetők a büncselekmény folytán érdemtelenül váltak arra a közbizalomra, amelynek alapján a polgárok ezeket a jogokat gyakorolhatják. Ezek a büntetések nem önálló, hanem járulékos büntetések; ilyenek nálunk a hivatalvesztés, a viselt hivatal elvesztése és a politikai jogok gyakorlásának felfüggesztése (l. o.). A Bn. által nálunk legutóbb meghonosított *dorgálás* (l. o.) is a B. egyik fájának tekinthető.

Becsületérzés, az öntudattal, önérzettel együtt járó érzelem. Az ember ismeri saját belső értékét, megkívánja, hogy mások is elismerjék; ezért a másoktól ő is elismeri, de a magától az elismeréstől nem teszi függővé. Minél fejlettebb a B., annál szigorúbb bírja az ember önmagának (megbecsüli magát) s igyekszik nem szolgálatni okot jogos szemrehányásokra; de annál érzékenyebb a másoktól jövő sértések iránt, ha öntudata megnyugtató is. A B. mindig a környezet hatása alatt fejlődik, ez adja meg az irányt és az embernek a mértéket is. Eppen e miatt érdemel a B. a nevelésben nagy figyelmet s ezért kell a szülőknek és nevelőknek tudatosan arra ügyelniök, hogy a B. ne váljék csak színlegessé, sem a megalázó bánásmód el ne tompítsa (tehát a gyermeket mások véleménye iránt érzéketlenné ne tegyék); a kötelesség teljesítésének ne a jutalom legyen az indítója, hanem fejlődjék ki a lelki megnyugvás vágya. Nagyobb gyermekekben a B. sokszor hamisan nyilatkozik: nem tűrnek el intést, holott hibát nem kellene elkövetniök tudatosan vagy könnyelműségből. E kérdésben a nevelő feladata éppen abban áll, hogy a B.-t ne engedje külsőségekben nyilatkozni, de viszont mások véleményének számbavételére, önbírálatra szoktasson.

Becsületes alkusz (*ehricher Makler*), Bismarck herceg által 1878 évi febr. 19., a német birodalmi gyűlésben használt s közmondásossá lett kifejezés. A vaskancellár ezzel a német birodalomnak a koleti kérdésben, különösen a tervezett berlini kongresszuson követendő szerepét jellemezte.

Becsületjel. 1. Oly jelvény (pl. rendjel, cím v. címer), mely tiszteletet és külső tekintélyt ad annak, akit kitüntotnek velo. — 2. Alsóbbrendű jelvény oly ogynék számára, kik kitüntotést érdemolnek, de állásuknál fogva nem alkalmazhat valódi érdemrend olnyerésére; ezek vagy órnok, v. keresztiek, aminőket polgári és katonai érdemek kitüntotésére majd minden állam használ. Jelenleg csaknem kivétel nélkül az államfők alapíthatnak és adományozhatnak ilyszerű jelvényeket.

Becsületjogok, a polgári becsület teljességéből foglalt jogostványoknakösszossége, melyeket az ember, mint egyén s mint állampolgár igényelhet; o jogoknak büntetéskép, a törvény által meghatározott esetekben, büntető ítélet által való teljes és végleges elvonásáról ma már elég lehet szó, mert a római jog infamáciájának megfelelő teljes becsülethiányt a mai humánus irányzat

végleg elejtette (l. *Becsület-büntetések*). Sőt azok szempontjából is, akiknek becsületjogait valamilyen büntető bírói ítélet érintette, a modern törvényhozások igyekeznek oly orvoslást találni, amely annak diffamáló hatását bizonyos időhatáron túl olnyeztesse. L. *Rehabilitáció*.

Becsületrend. Az egyetlen fennálló francia rend, melyet I. Napoleon még konzulnagsá idejében, 1802 máj. 19-én alapított, katonai és polgári érdemek jutalmazására. Az első rendjelkiosztás XII. év messidor 22. (1804 júl. 11.) történt a Bastille bevételének emlékére, amidőn e rendjelvény skarlátveres, vizsávós szalagon függő fehér zománcos ötágú csillag volt, elől I. Napoleonnak tüly- és babéorkoszoruba foglalt mellékéjével, «Napoleon Empereur des Français» felirattal, hátlapján karmai közt villámokat tartó sas, «Honneur et Patrie» jelövelé. I. Napoleon bukása után XVIII. Lajos 1814 júl. 6. és 1816 márc. 26. rendeletei alapján a B. lovagrenddé alakult. Napoleon arcképe helyére a IV. Henrikét, a sas helyére a lilomokat tették s a rendjelet csillagkeresztnek nevezték. A júliusi forradalom a lilomokat ismét elvetette s helyébe két háromszinű zászlót s a csillagra királyi koronát helyezett; egy 1848 szept. 10-iki végzés viszont a királyi koronát mellőzte, a csillag előlapján ismét I. Napoleon mellképét alkalmazta «Bonaparte premier Consul XIX. mai. 1802.» felirattal, hátlapján meghagyta a zászlókat, «République française» felirattal. Egy 1852 jan. 1-i határozat a rend jelvényét eredeti állapotába helyezte vissza. III. Napoleon bukása (1870) s a francia köztársaság kikiáltása után a rendjelvény ismét változott. Előlapján I. Napoleon mellképe helyét a köztársaság foglalta el: «République française» s hátlapját a zászlócskák «Honneur et Patrie» felirattal. A jelvények ezen gyakori változásával a B. szervezete is mindig változott: jelenleg öt osztályra oszlik, mindonki határozott számú tagokkal, ú. m. a nagykorosoké 70, a főtisztek 200, parancsnokok 1000, tisztek 4000, lovagok 25.000. Az érdemrendnek $\frac{3}{8}$ része katonai, $\frac{2}{8}$ része polgári állású egyének közt osztatik ki. Külföldi tagok ezen számba nincsenek beleértve. Az első osztály fizetése 3000 frank, a másodiké 2000, a harmadiké 1000, a negyediké 500, az ötödike 250 frank. Intőzeteik: Maison Nationale de Saint-Denis, hol a rendtagok leányai neveltetnek, ennek fölőja Párisban a rue Babetten, s a Maison des Loges a st.-germaini erdőben, összesen 400 ingyenes növendék számára. Rajzát l. a *Rendjelék* táblán.

Becsületsértés. A magyar btkv. 261. §-a szorint az bűnös a B.-ben, aki más ellen meggyalázó kifejezést használ, vagy meggyalázó eszelekményt követ ol. A törvény eszerint magának a becsületnek fogalmát nem határozza meg és nem az etikai értelemben vett s az ember belső értékében rejlő, más által tehát meg nem is sérthető becsületet védi, hanem az ú. n. polgári becsületet. Ez a becsület az embernek polgártársai előtt kiérdomelt külső értékét jelenti; ha a kifejezés vagy a eszelekmény alkalmas arra, hogy az embert ebben a külső értékében, tekintélyében kibősbítse, az B. Bár a B.-nek tárgya: a minden

Üstegességes magyiseletől polgarunk egyaránt kijáró polgári becsület, mégis bizonyos viszonylagosságát itt is érvényesül, mert kétségtelen, hogy a véleménynyilvánítás becsületstört lehet X-el szemben, de nem az Y al szemben, akinek a maga hivatása teljesítéséhez nincs arra a tulajdonságra szükség, amelyet a véleménynyilvánítás sért vagy kétségbe von. Azt, hogy a kifejezés adott esetben meggyalázó-e, a bíróság dönti el a fennfőző minden körülmény ügyelemből vételével. A B. a magyar ltkv. szerint, mint láttuk, kötféle módon követhető el: meggyalázó kifejezéssel (injuria verbalis), vagy meggyalázó esolekménnyel (injuria realis). Ha a meggyalázó kifejezés határozott és beestelenítő tény állítását tartalmazza és ez az állítás nyilvánosan történt: rágalalmazásról (l. o.) szólnak. Ha pedig a meggyalázó esolekmény egészéghalórást vagy sérülést okoz: a esolekmény testi sértéssé (l. o.) minősül. A B. büntetése nálunk 1000 K-ig terjedhető pénzbüntetés; ha azonban a meggyalázó kifejezés nyomtatvány vagy nyilvánosan kiállított képes ábrázolat által tetetett közzé v. torjesztett: a büntetés 3 hónapig terjedhető fogláz és 1000 K-ig terjedhető pénzbüntetés. Még súlyosabb a büntetés (1 évig terjedhető fogláz és 4000 K-ig terjedhető pénzbüntetés) akkor, ha a B.-t a törvény által alkotott testületok, hatóságok, vagy küldöttségek, tagjaik ellen nyilvánosan — habár nem is nyomtatvány útján — követik el. B. miatt a bűnvádi eljárás rendszorint csak a sértett fél indítványára indítható meg. Vannak azonban esetek, amikor az eljárás hivatalból indítandó meg, de ilyenkor is szükséges erre való felhatalmazás, amelynek megadására feljogosított személeek vagy hatóságok a törvényben vannak meghatározva. Holtak ellen elkövetett B. esetében a meghalt gyermekei, szülei, testvérei v. házastárs-a indítványozhatják az eljárás megindítását. A vádlott az eljárás során az állított tény vagy kifejezés valódiságát bizonyíthatja, s ha a bizonyítás sikerül, ez a vádlott felmentését eredményezi. Ez intézkedéssel a törvény az igazmondás szabadságát akarta biztosítani. Minthogy azonban némely állítás valódiságának bizonyíthatása sok esetben nagy érdekek sérelmével járna, a törvény kénytelen volt megállapítani azokat az eseteket, amelyekben a valódiság bizonyítását megengedi s viszont azokat is, amelyekben e bizonyításnak nincs helye. Pl. nincs helye a valódiság bizonyításának, ha az állítás vagy kifejezés a családí élet viszonyaira vonatkozik, vagy a női becsületet támadja meg. Nyomtan viszonzott, kölesönös B. esetében a bíróságnak jogában áll a bűnösségnek megállapítása mellett a büntetés alól mindkét felet, vagy azok egyikét felmenteni.

Becsületstő, a becsületre való hivatkozás, aztán ennek kíséretében tett ígéret vagy állítás. Régi hazai jogunkban a B.-val megerősített ígéret (pl. fizetési) alapján a királyi lovagi becsület-bíróségához (enria militaris) lehetett fordulni, ahol a fő bizonyítási eszköz a bajvívás (l. o.) volt. A középkorban a szerződéseknak esküvel való megerősítése gyakori volt, de ép oly gyakran megosett azután az is, hogy a pápa az eskü alól az esküt

tett szerződő felet feloldotta. Ma már nem igen van jogi jelentősége, csak hadi foglyoknál fordul elő, kiket, különösen tisztokat, B. mellett szabadlábban s kardjuk birtokában meghagyni szokás. (l. *Háború.*)

Becsületügyi eljárás, katonaságnál oly ügyek elintézésére, melyek sem fogyóhírog el nem intézhetők, som pedig a blüntető törvények szerint bírói eljárás alá nem osnek ugyan, mindazonáltal a helyes becsületérzéssel és a tisztí állás viszonyával ellentétben állanak és így kérdéssé tesszük az illető egyénnek a tisztí róndi fokozatban való megmaradhatását. A B. négy részből áll: az előleges tárgyalásból, a vizsgálati eljárásból, a végtárgyalásból és az esotlogos felelezbés eseten való eljárásból. Tisztek és hadapródok közt előforduló becsületbeli ügyekről az illetők megbízottjai — ha az ügy bélsés úton el nem intézhető — az előjáró paranesoknak jelentést tenni tartoznak, aki aztán gondoskodik az ügynek miként való elintézéséről, mi ellen felebbezésnek helye nineson.

Becsős, l. Becslő.

Becsva, a Morva baloldali mellékfolyója Morvaországban; a Beszkidokban a Kandarova hegyen fakadó Pelső- és a Viszokahegyen eredő Alsó-B. összefolyásából keletkezik. 122 km. hosszú folyás után Kromsirnél torkollik; Wsetintől kezdve utajozható.

Becsvény. Az érvényesülésre és másek becsülésének fokozottabb elnyorésére irányított törekvés. Ha saját való értékünknek elfogulatlan mérlegelésén alapszik, s komoly, nemes célekra tör, jótékony lelki mozgalem, mely minden haladásnak hatalmas tényezője. Ha azonban magunkat az önszerető elfogultságában túlbecsüljük, s az eszközökben nem válogatva, mindenáron érvényesülni akarunk, a hamis B. bidenes elfajultsága romlásra vezet. A kudarc kevésbbé jelentékeny esetekben komikus, ha azonban következményei súlyosak, félelmetessé válik s tragikai erővel megráz. A túlzott B., vagy hatalomvágy ilyenkor tragikus vétség gyanánt szerepel. Így Maebeth-ben és Wallenstein-nál.

Becz Pál, 1571. a Báthory István ellen felázadt székelyeket megverte. Vitézségeért Báthory István nagyon kedvelte s Lengyelországba is magával vitte. B. őse a ma is élő Tassy Becsalának.

Bécz, kisk. Zala vm. letenyei j.-ban, (1900) 56 f magyar lak., u. p. és u. t. Letenye.

Beczefa, kisk. Baranya vm. szentlőrinczi j.-ban, (1900) 319 magyar lak.; u. p. Nagypeterd, u. t. Szigetvár.

Beczka (ejtsd: becska), régebben longyel folyadékérték = 25 garnc = 100 kwarty = 100 l.

Beczkó, kisk. Trencsén vm. trencsényi j.-ban, a Vág balpartján, (1900) 1481 tót, német és magyar lak.; postahivatal és telefonállomással. A község mellett emelkedő s a Vág lapályából magányosan kimagasló hatalmas sziklatömegon láthatók B. várának érdekes romjai. A menda szerint Stibor építé e várat, amely udvari bolendjáról, Buczkórol vagy B.-ról vette volna nevét: de már Béla király névtelen jegyzője emliti Blundus név alatt s neve soká maradt Bolondos vár

v. Bolondócz. B. tehát valószínűleg már a marahánok határvára volt. Okleveleink 1228. említik először, mint királyi várat, később Csák Máté kezébe került, ennek halála után ismét királyi birtok lett s mint ilyent Nagy Lajos 1379. Bánffy Miklósnak adományozta a nápolyi hadjárat alkalmával tanustott vitézségéért; 1388. Zsigmond adományából Stibor erdélyi vajda tulajdonosa volt, aki innen szorolta a vidék lakosságát, de a monda szerint szemét egy kigyó kimarván, a meredek sziklaoromról a mélységbe zuhant, ekként lakolva egy ártatlan jobbágy haláláért, akit ugyane szikláról a mélységbe dobott. Stibor unokája, Katalin, alsóindjai Bánffy Pál kir. főlovászmesterhez menvén férjhez, a vár e család birtokában 1646-ig maradt; 1599. a törökök nem vehették be s így Bocskay és Bánffy idejében biztos menedékhelyül szolgált; a Bánffy-család kihalt (1646) után a B.-i uradalom felosztván, a vár is romlásnak indult. 1707 okt. Ocskay, II. Rákóczi Ferenc vezére foglalta el a várat, 1727-ben tűzvész pusztította el s azóta romokban hever. A mostani kórház udvarán az ifj. Stibor által 1430. alapított pálos kolostor romjai láthatók. Most ferencendi társház van B.-n, melyet 1690. Haskó Jakab nyitrai püspök építtetett. A községben urasági kastély van; határában savanyú bor terem; ez a Vág völgyének legészakibb bortermő helye. V. ö. *Lovcsányi Gyula*, A Vág és vidéke (Budapest 1881, 137—141.), *Pechány Adolf*, Kalauz a Vág völgyében (u. o. 1888); *Szombathy Ignác* cikke a Thrulban (1892); a B.-i várra vonatkozó irodalmat l. Gereczó Műemlékeiben (II. 918—19).

Beczkóksifalu (azelőtt *Vieszka*), kisk. Trenesén vm. troncséni j.-ban, (1900) 203 tót lak.; u. p. és u. t. Kocsócz.

Béd, kisk. Nyitra vm. nyitrai j.-ban, (1900) 334 magyar lak.; u. p. Szalakusz, u. t. Felsőolefánt.

Beda Venerabilis (a tiszteletreméltó) szent, egyháziatyja, szül. Monktonban 673 körül, megh. Jarrowban (Northumberland) 735 máj. 26. Hét éves korában a vermouthi Szt. Péter-iskolába került, innen pedig a jarrovi szentbenedekrondi zárdába ment mint szerzetos. Itt maradt élete fogytáig, ahol a tudomány mindon ágának művelése mellett még tanítással is foglalkozott s híro az egész világon elterjedt. XIII. Lóó 1899 nov. 13. a Doctor ecclesiae címmel tüntette ki és ünnepe (máj. 27.) az egész egyházra kiterjesztette. Művei: *Historia ecclesiastica gentis Anglorum*, melyben az angol egyház történelmét 731-ig a hazai krónikások nyomán írja le; *Chronicon de sex mundi aetatiibus*. Ezenkívül több matematikai és esillagászati művet írt. Művei több kiadást értek. Ujabban Giles (London 1843, 6. köt) és Migno (1858, 90—95 kötet) adták ki teljes műveit. V. ö. *Werner*, B. der Ehrwürdige (Wien 1881, 2. kiad.).

Bédarieux (ejtsd: bedarió), iparos város Hérault francia départemontjában, az Orb bal partján, vasút mellett, (1906) 6131 lak., építő- és rajziskolával, gyapjuiparral, festő-, üveg-, börgyárral, vas- és rezöntövel, szeszfinomítással.

Bedburdyck, közs. Düsseldorf porosz közig. kerület Grovenbroich j.-ban, (1905) 2315 lak., szép kastéllyal, amely a Salm-Reifferscheidt-Dyck hercegek tulajdona.

Bedburg, közs. Köln porosz közig. kerület Berghem (ettől 7 km. nyire) járásában, vasút mellett, (1905) 4872 lak., cukorgyárral és gyapjuiparral, barnaszéntepleppel.

Bedda, l. *Vedda*.

Beddoes (ejtsd: beddósa), *Thomas Lovell*, angol költő, szül. Cliftonban 1803 jul. 30., megh. Baselben 1849 jan. 26. Munkái: *The improvisator* (költemények, 1822); *The bride's tragedy* (drámai költemény 1822); *Death's jostbook, on the fool's tragedy* (dráma), melyekben meglopó erő és szellem nyilatkozik. Összegyűjtött munkái: *The posthumous and collected poems of T. L. B. c.* alatt jelentek meg (2 köt. 1851).

Bede, kisk. Maros-Torda vm. marosi alsó j.-ban, (1900) 283 magyar lak.; u. p. és u. t. Nyárádszereada.

Bede (*Bete*, *Bitte* ném.), az adózás bizonyos neve, melyet a XIII. sz. óta a német fejedelmek szedtek. Formájára nézve leginkább mint földadó és házádo fordult elő. A B. a községekre vetetteti ki, míg ezek ismét azt a B.-köteles lakosoktól hajtották be. A vámont nem tekintve, az legrégibb német adó. A B.-t a XIX. sz. modern adórendszerei megszüntették. A B.-hez hasonló adóment Franciaországban (*taille*) és Olaszországban (*fodrom*) is van.

Bede Jób, író, szül. 1868. Szilágysomlyón. Kolozsvárot végzte a ref. kollégiumban a gimnáziumi s ugyancsak Kolozsvárot egyetemi tanulmányait. 1895 óta különböző fővárosi lapoknak politikai cikkírója és tárcáírója. Önállóan megjelent elbeszélő művei: *Trifolium*, *Tárcák*, *Novellák*, *Elbeszélések*. Elbeszélő művei élénk megfigyelésen alapuló jellemrajzzal és eleven leíró részleteikkel válnak ki.

Bedeau (ejtsd: bedó), *Marie Alphonse*, francia tábornok, szül. Vertouban 1804 aug. 10., megh. Nantosban 1863 okt. 30. 1825-ben mint tiszt lépett a hadseregbe, 1831. Gérard tábornok segédje lett és 1832. részt vett Antwerpen bevételében. 1836-ban Algériába ment, hol dandárnokká lett. 1847 jul. 1. Algéria főkormányzója, ugyanez évi augusztusban a becsületrend nagykeresztosa lett. Az 1848-iki februári forradalom kitörésekor B. Párisban vezényelt csapatokat. A nemzetgyűlésbe választották, melynek első alelnöke lett. Az 1851-iki államesinyi alkalmával B.-t is elfogták és Ham várába vitték. Később azon föltétel alatt bocsátották szabadon, hogy elköltözik Franciaországból. Belgiumból csak a közboesánat kihirdetése után tért vissza hazájába.

Bedeacs, kisk. Kolozs vm. bánffyhungyadi j.-ban, (1900) 996 oláh lak.; u. p. és u. t. Magyargyerómonostor.

Bedeg, kisk. Tolna vármegyei tamási j.-ban, (1900) 1049 magyar lakossal, postahivatallal; u. t. Tab.

Bedeguár, a rózsna-gubacsdarázs (*Cynips rosae*) szúrása által a rózsán előidézett, sokszor ökolnagságú, bozontos külsejű, többrekeszű gubacs. Régen orvosságnak használták s gyermekeknek adták álomhozószorképen.

Bedekovčina, adók. Varasd vm. zlatari j.-ban, (1900) 1854 horvát-szerb lak.; vasúti állomás, posta- és távíróhivatal.

Bedekovčina dolnja, közs. Varasd vm. zlatari j. ban, (1860) 567 horvát-szerb lak.; vasúti állomás, posta- és távíróhivatal.

Bedekovčina gornja, közs. Varasd vm. zlatari j. ban, (1860) 1060 horvát-szerb lak.; u. p. és n. t. Bedekovčina p. u.

Bedekovich-eszlád (komori báró és nemes). Régi horvát család, melynek első ismert őse, Tamás, IV. Béla főudjaja volt s János testvérével 1267-ben Kumur földét nyerte adományul. Ezek valamelyikétől a XVIII. sz.-ban leszármazott Ferencnek (l. o.) nejétől Novák Erzsébettől gyermekül János (megh. 1837), es. és kir. kamarás és alezredes; Lajos, a szabadságharc előtt kőrösi főispán és alkancellár. A bárói águnk B. Kálmán báró halálával 1889. magva szakadt. A nemesi águnk vérsó tagja Kálmán (l. o.) volt.

1. **B. Ferenc** báró, szül. Varasdon 1755 febr. 6., megh. 1827. Előbb a kancelláriánál, utóbb 1785 óta a m. helytartótanácsnál szolgált. Részt vett az 1790-iki országyűlésen, hol az aulikusokhoz tartozott. 1795 óta a kancelláriának volt tanácsosa. A háborús időkben mint a horvát bandériumok referense, majd mint hadi önelvezési biztos érdemelte ki Ferenc császár kegyét és 1807. az államtanácsnak lett tagja, 1809. bárói rangra emelték és 1814. a Szt. István-rend középkeresztjét nyerte. Előbb Békés vármegyének, halála évében Varasd vmegyének volt főispánja.

2. **B. Kálmán**, az első magyar-horvát miniszter, született Vas vmegyében 1818 okt., meghalt 1889 augusztus 10. A Horvátországban rég megalapított B.-eszlád azon ágából származott, mely nem nyert báróságot, de varasd-vmegyei tekintélyes birtoknál mint nagy tisztelőben állott. Iskoláit Győrött végezte, azután Zágráb vmegyét, majd a kir. kancelláriát szolgálta. 1842. a zágrábi kir. tábla tisztelőbeli ülnöke lett, de már 1845. leköszönt. Az abszolutizmus idejét tanulmány- és utazással töltötte. Az alkotmány helyreállításakor Varasd vármegye alispánjának választotta és e tisztében, valamint az 1861-iki zágrábi gyűlésen erőlesen küzdött az unió mellett. Tagjavalta horvát regnikoláris bizottságnak, mely a magyarral együtt a magyar-horvát egyezséget (1868. XXX. t.-c.) megalkotta és midőn a törvényt elfogadták, belépett Andrassy minisztériumába mint horvát-dalmát-szlavon miniszter. B. Raueh visszalépése után egy ideig bán is volt. Az unionista-párt bukásával vissza kellett lépnie, de később mint horvát miniszter újra belépett a Tiszakabintoéba. A legnehezebb viszonyok közt is megmutatta ragaszkodását Magyarországhoz és böles mérsékletét.

3. **B. Kázmér**, zágrábi kanonok, született Szigethen 1728 március 1., meghalt Bécsben 1781 márc. 4. (mások szerint máj. 14.) Bécsben 1743. a jezsuita rendbe lépett, azután a bölcseletet Zágrábban, a történelmet Nagyszombatban, a teológiát Zágrábban és Győrött tanította. A rend feloszlása után zágrábi kanonok és a bécsi horvát kollégium igazgatója lett. Több egyházi, filozófiai művet írt. V. ö. *Szinnyey*, Magyar frók.

4. **B. Lajos**, horvát író, es. sz. kir. kamarás, tabulae regiae judicariae praeses, Kőrös vmegye

főispánja. Nyomatásban megjelentek szónoklatai: Govorenje vu velikom zpravisču. Vu Varazdinu 1827; Allocutio ad Status et Ordines. Com. Crisivenis, croaticae idiomae pronuntiata. Zagrabiae 1832.

Bedel, török szó, jelentése: esere, megfelelő érték. B. a nove annak a török adónak is, mellyel a katonaság alól úgy váltják ki magukat az emberek, ha maguk helyett más valakit küldenek oda. E kiváltás különben pénzzel is történhetik és ez adónemet B.-i ászkerinek hívják. B. hárminemű kötelezettség alól való kiváltást is jelent.

Bedellő, kisk. Torda-Aranyos vm. torozközi j.-ban, (1900) 881 oláh lak.; n. p. és u. t. Torozsko; a Pliásza alján onyuló völgyben fekszik, határban esepköves barlang (Klára-barlang) van, melyet Teglás Gábor vizsgált meg; a barlang hatalmas esepkövezőmennyéit az oláh pásztrok nagyrészt tönkretették; a talajból barlangi medve (Ursus spelaeus) esontmaradványai kerültek ki. V. ö. *Teglás* Gábor, A B.-i es petroszi esontbarlangok (Földr. Közlem. XV. 568—576, X. 464); Egy új esontbarlang Torozsko vidékén a B.-i határban (Magy. tud. akad. Mathem. és Természettud. közlemények. XVIII. 1882, 57—65); Földtani Közöny (1886); *Bielz*, Beiträge zur Höhlenkunde Siebenbürgens (Jahrb. d. Siebenbürg. Karpathenvereins IV. 1884, 151); *Fenichel* eikerei az Arch. Ért.-ben, 11., 65. és 160. l.

Bedemund (ném.), a középkorban Németországban a jobbágytól a földesúrnak fizetett díj azért az engedélyért, hogy házasságot köthessen; noha az engedély nélkül kötött házasság nem volt érvénytelen. Így nevezték továbbá azt a bírságot is, melyet egy jobbágyónék házasságának kívül való teherbe ejtése miatt kellett leróni. Más nevei e díjnak: bumed, bunzenroschen, sehürzengeld, frauenzins, melyek mind a nért fizetett díjra vonatkoznak.

Bedenee, község Varasd vármegye ivancei j.-ban, (1900) 947 horvát-szerb lak.; u. p. és u. t. Ivancee.

Bedenica, adók. Zágráb vm. szentivánzelinai j.-ban, (1900) 1131 horvát-szerb lak.; u. p. és u. t. Sveti-Ivan-Zelina.

Bedenička, adók. Belovár-Körös vm. belovári j.-ban, (1900) 372 horvát-szerb lak.; u. p. Bedenik, u. t. Grdjevae.

Bedenik, adók. Belovár-Körös vm. belovári j.-ban, (1900) 1700 magyar, horvát-szerb és esch lak., postahivatal; u. t. Grdjevae.

Beder, közs. Zágráb vm. samobori j.-ban, (1900) 176 lak.; u. p. és u. t. Samobor.

Bedesztán vagy **bezeszten**, perzsa eredetű török szó, mely a keleti nagy bazároknak azt a részét jelenti, ahol az értékebb régiségeket, úgy mint drágaköveket, fegyvereket, régibb butordarabokat stb. árulják. A keleti bazárok egyik leghíresebb B.-ja a sztambuli, melyet II. Mohamed szultán építtetett; híres B.-ja van még Brusszának, Kairónak és Damaszkuszak. A B.-beli tárgyak oladása és vevése rendszeren kialakított (tellá) útján történik, akik a nyilvános árverés egy formáját használva, közvetítik a kereskedést.

Bedeus József (seharbergi báró), erdélyi szász történetíró és kormányfő, szül. Nagyszobonben

1783 febr. 2., megh. u. o. 1858 ápr. 6. Nagy utazásokat tett, mielőtt 1827. az erdélyi udvari kancellária (Bécsben) szolgálatába lépett. Ott lassankint emelkedett, 1837. Erdély kormányzékéi felügyelőjévé, 1848. pedig belső titkos tanácsosává lett. A szabadsághareban egészen a császári párt-nak állott, Puchner tábornokhoz szított és a kormányzék pénztárával Oláhországba menekült. Kétségbevonhatatlan érdemeket szerzett magának tudományos kutatásai által, melyek főképen az erdélyi nagyfejedelemségnek s különösen a szászoknak történetét s alkotmányát tárgyalják. Munkái: *Histor.-genealogischer Atlas zur Gesch. des ungar. Reiches* (Nagyszében 1845 és köv.); *Die Wappen und Siegel der Fürsten von Siebenbürgen u. einzelner Ständischer Nationen dieses Landes* (u. o. 1838); *Die Verfassung des Fürstentums Siebenbürgen* (Wien 1847). V. ö. *Friedenfels* Eugon v., J. B. v. Scharberg (Wien 1876, 2 köt.). — *Fia, József*, szül. 1826 júl. 22., megh. Nagyszében 1901 ápr. 21. Tanulmányai végeztével állami szolgálatba lépett. Több nemzetgazdasági munkát írt német nyelven, melyek Nagyszében jelentek meg.

Bedford, 1. grófság Anglia középső részében Northampton, Huntingdon, Cambridge, Hertford és Buckingham közt, 1195 km² ter., (1901) 171,707 lak. — 2. *B.*, az ugyanily nevű angol grófság székhelye az Ouse balpartján, ahol hajózhatóvá lesz, vasút mellett, (1901) 35,144 lak., csipke- és szalmafonatkészítéssel; a Howard-féle Britannia Iron Works gazdasági gépeket és iparvasutakat készít. Elenk a gabona-, szén- és fakereskedés. Nagyob. épületei a gabonatorzsda, a grófság-háza, a régiségtár és néhány iskola. 1874 óta Bunyan (l. o.) éreszobra ékesíti. — 3. *B.*, a brit-afrikai Fokgyarmat egyik kerülete annak K.-i részében, 3173 km² területtel, (1904) 15,795 lak., akik között mintegy 2500 fehérbőrű, a többi bantu-néger és hottentotta. Hegyek takarják, de völgyei termékenyek. Székhelye B., 1235 lak. — 4. *B.*, város Massachusettsben, l. *New Bedford*.

Bedford, *John Plantagenet, B. hercege*, IV. Henrik angol királynak harmadszülött fia, született 1389 jún. 20., megh. 1435 szept. 14. Kiváló hadvezér és államférfi. Atyja Berwick kormányzójává s Franciaországban hadakozó testvére, V. Henrik, Anglia holtartóává tette. A király halála után (1422) a kis-korú VI. Henriket kiáltá ki Anglia és Franciaország királyának s mint Franciaország kormányzója, Calaisba sietett. Útközben megverte a francia hajóhadat s szövetséget kötött Burgundia és Bretagne herceggel (1423), nonsokára Franciaország nagyobb részét elfoglalta. De az orloansi szűz fellépése, a franciák elszántsága és a burgundi heregnek vizsgálja Gloucesterrel, B. testvérével, más fordulatot adott a dolgok menetének. B. 1435-ig valahogy tartotta magát, végre azonban kénytelen volt Rouonban békealkudozásokot kezdeni, de még a béke megkötése előtt meghalt. A B.-i heregi címet IV. Eduárd Neville Györgynek (1469), VI. Henrik pedig nagybátyjának, Tudor Jaspornak, Pembroke grófjának, adományozta. Miután ez 1495. gyormeklenonul elhalt, a Russel-család kapta előbb a B. grófi (1550) s utóbb (1694) a B. heregi címet. l. *Russel*.

Bedford-Level, mocsáros, de termékeny vidék Angolországban, a Wash-öböltől DNY.-ra Fensnek is hívják. A XIII. sz.-ban még tenger takarta. A XVII. sz.-ban csatornák építésével kezdtek kiszáritani.

Bedidlik, 1839 óta egyiptomi aranypénz, a 100 piaster; sulya 8-556 g., finomsága 0-874, értéke K 2444.

Bedlam (ang., ejtsd: bedlem, a «Bethlehem» szó népies rövidítése), London egyik régebbi elmegyógyító intézetének neve, melyet VIII. Henrik 1547. a bethlehemi Mária tiszteletére elnevezett «Bethlem Hospital»-ból alakított át (Pándy). 1814-ben újjáalakították s ma is használják.

Bedlington (ejtsd: bedlingta), város Northumberland angol grófságban, a Blyth mellett, 6½ km-nyire Morpethől, (1901) 18,768 lak., szénbányákkal, vasművekkel.

Bedlisz, l. *Billisz*.

Bednár-afa, l. *Afa*.

Bednik, adók. Zágráb vm. petrinjai j.-ban, (1900) 379 horvát-szerb lak.; u. p. Blinja, u. t. Hrastovica.

Bednja, adók. Varasd vm. ivaneci j.-ban, (1900) 3389 horvát-szerb lak., hitelszövetkezettel, postahivatallal; u. t. Lepoglava.

Bednjica, község Varasd vm. ivaneci j.-ban, (1900) 262 horvát-szerb lak.; u. p. Bednja, u. t. Ivanec.

Bednya, folyócska Horvát-Szlavonországban, a Trakocsáni tóból ered s Légréáddal szemben Gyelokove közelében a Drávába szakad.

Bedoazin, l. *Béhanzin*.

Bedobás. A labdarugójáték egyik műszava. Ha valamelyik játékosát az oldalvonalon át jut ki a pályáról a labda, akkor az ellenpárt valamelyik tagja *bedobja* a játéktérre az oldalvonal azon pontjáról, melyen át a labda kijutott a pályáról. A bedobó játékosnak az oldalvonalra kell állnia, arcal a pálya fele fordulva, s feje fellett tartva *mindkét* kezével kell a labdát a pályára dobni, bármely irányban. A bedobó mindaddig játékon kívül marad, míg valamely más játékos nem érintette a labdát.

Bedő, nagyk. Bihar vm. mezőkeresztesi j.-ban, (1900) 630 oláh és magyar lak., u. p. Nagykereki, u. t. Mezőkeresztes.

Bedő, 1. *Albert* (kálnoki), szül. Sepsikőrispatak (Háromszék vmegye) 1839 dec. 31. Selmeczbányán tanults miután lototete az erd. államviszsgát, az orsz. erdészeti egyesület titkárává választották, 1868. pedig állami szolgálatba ment, melyben kiváló érdemei folytán szokatlanul gyors előmenetelt tett. Már 1880. miniszteri tanácsos s az erdészeti szolgálat újjászervezése után 1881. főerdőmester lett. Divald Adolf és Wagner Károly mellett leginkább B.-nok vannak nagy érdomei az erdészeti munkák korszakotalkotó, a művelt külföld által is kitünőnek elismert 1879-iki erdőtörvény létrehozásában és határozatainak végrohajtása az ő szakavatott vezetése mellett vette kezdetét. Mint az Erdészeti Lapok szerkesztőjének jelentékeny szerep jutott az orsz. erdészeti egyes. újjászervezésében, melynek később alnöke lett. 1880-ban a M. Tud. Akad. lev. tagjává választotta. 1896. államtitkári címmel és jelleggel nyugalomba lé-

pett s ekkor a kolozsvári egyetem bölcsezsét-doktori oklevéllel tisztelte meg. Mint szakbeli író igen termékeny. Nagyszámú műveiből különösen megemlíthetők *Erdésetünk leírása* (Budapest 1874); *Erdő-őr vagy az erdészlet alapvető kérdéseiben és feleleteiben* (u. o. 1874); *A magyar kir. államerdők gazdasági és kereskedelmi leírása* (u. o. 1878, francia és német nyelven is megjelent); *A magyar állam erdősejének gazd. és keresk. leírása* (u. o. 1885, 3 nagy kötet, nagy térkévpelletekkel); *Magyarország erdősejéi* (u. o. 1885); *Az erdőművelés jelentősége hazánkban* (u. o. 1887). Utóbbi kettőt a tud. akadémia adta ki.

2. **B. Béla** (kálnoki), író, szül. 1874 nov. 4. Budapestben. Az államtudományi állami vizsgálatot letét le után Liptó vármegyében szolgabírói hivatalt v. vállalt, de hivataláról három év múlva lemondván, 1902 februárban Afrika tá utazott s negy év alatt két ízben áthatolt a Szaharára, először Tuniszból Ghasig, azután Szudánból El-Goleán keresztül a Földközi-tengerig. Afrikai útjáról számos tárcacikket írt több lapba. 1907-ben a Pester Lloyd belmunkatársa lett, 1909 jan. Szana Tamás utódjául az Uránia tud. színház igazgatójává választották. Önállóan megjelent művei: *Idegen világból* (Budapest 1910); *Az ar anypok* (u. o. 1910).

3. **B. Pál** (böllöni), előkelő székely családból származott unitárius lelkész és szuperintendens. Iskoláit Kolozsvárt végezte, hol az iskola szeniora is volt, 1672—76-ig külföldi egyetemeken volt; hazajöve, az óvári unit. iskola tanfője lett; 1686. pappá szenteltetett, 1689. szuperintendenssé választották, megh. 1690 nov. 6. Lefordította Jokhannának zsidó nyelven írt könyörgését 1686., ezenkívül kéziratban több munkája maradt.

Bedőháza, kisk. Máramaros vm. taracsvízi j.-ban, (1900) 2201 rutén és német lak., vasúti állomás, u. p. és u. t. Técső.

Bedőházi János, tanár és író, szül. 1853 júl. 27. Szászveszszősen, Kisküküllő vm. A műegyetemen vegyszereti pályára készült, majd tanári pályára lépett s oklevelet nyert a kolozsvári egyetemen. 1880-ban meghívták Maros-Vásárhelyre a ref. kollégiumhoz tanárnak. Huszonkét éven át tanított s huzamosabb időn át igazgatója volt a kollégiumnak. 1901-ben az időszi, majd az ált. választáson képviselővé választották. Irodalmi művei: *Metomeria a rhodon és isorhodon vegyületek közt* (1878); *A természettulományok műszeréről* (1881); *Anakreoni dalok* (ford., 1886); *Mit tartott meg ezer éven át?* (millenniumi emlékbeszédek, 1896); *Költemények* (1895); *Tréfás történetek* (1897); *A két Bolyai* (élet- és jellemrajz, 1898); *Ki a vallásos ember?* (1903).

Bedőngölés (kohászat). A lángkemenéző tűzhelynek belső részét és különösen alját nagy gondal kell tűzálló és tüzes állapotban meg nem repedező anyaggal beburkolni; e végre a burkoló anyagot megmelegített vasbunkókkal keményre döngölik. A burkoló anyag a lángkemenében elérni kívánt kémiai hatáshoz mérve különböző; a *leázó* tűzhely burkolata márga- és hamukeverék; a *kavarró* pesteket és bessemerkőtetéket a feldolgozandó nyersvas minőségéhez képest savanyu vagy alji hatású anyagokkal kell beburkolni.

Bedörzsolési gyógy mód. Bőrünk mélye (cutis) ereiben igen gazdag, és így nagyon alkalmas lenne gyógyszerök felszívására, ha külső szarurétege (stratum corneum) nem volna cholesterol-szerű zsírokkal átvédve és faggyúval bekenve. Ha ez nem lenne így, tengeri fürdőben sómóregézt, folyóvízben sóvesztést szenvednénk el és nem lehetne heteket és hónapokat tölteni vízben (l. *Vízgyűgy*) a szarurétegek. Ezt az ellenállást nagy nyomással vagy villamos árammal (l. *Katáforézis*) lehet ugyan gyözni, a bőrön át való gyógyszerítés azonban egyszerűbb dolgokat helyett zsíros kenőcsöket használni. Ezek között a legjobb a lanolin, mert ez áll az emberi bőr zsíradékához a legközelebb. Olyan anyagok tehát, melyek lanolinban oldhatók, mint a jód, kén, higany, ólomoxid, vasklorid (Fehleho), lanolin a bőrre kenve, előbb-utóbb felszívódnak. Ez a felszívódás azonban lassú, és minthogy a bőrnek rengeteg sok porusa van, amelyek hájja vékonyabb, irányba pedig egyenesen az erek felé vezet, előnyösebb, ha a kenőcsöt a porusokba dörzsoljük, mintha csak a bőr föléjére kenjük. E bedörzsolési gyógymódok között a legnevezetesebb az, melynél szifilis, fertőzések, orbánc gyógyítására, izzadmányok felszívására higanykenőcsöt használnak (Schminkur). Az ilyen kezelést (kúra) 4—6 hétig tart (4—6 tourból áll). Mielőtt elkezdenék, szigorú szájtoiletet kell végezteni: rendbe hoztatni az összes rossz fogakat, elhagyni a dohányzást, minden evés után puha kefével és jó fogporral kimosni az egész száját, megnyírni a szőrös részeket, begyógyítani a sebes, pattanásos bőrterületeket, azonkívül közvetlenül minden kenés előtt jól megmosni a kezeket és a bekenendő részt. Erre egyenletesen szőcsztjük a kenőcsadagot a bekenendő területen, azután nyugodtan, kiemeletesen, türelemmel bedörzsoljük azt 15—20 percen keresztül. A kúra azóta, hogy az arab orvosok a XI. sz.-ban először alkalmazták, számtalan alakon ment keresztül. A legegyszerűbb módja az, ha minden tour egy hétig tart: 1. nap bekenjük a karokat, 2-on a mellét, 3-on a hasat, 4-en a combokat, 5-on az alszárakat. A 6. és a 7. napon pihenünk és rajtahagyjuk mindenütt a már felkent kenőcsöt. A következő hét első napján fürdünk és megint elkezdjük a karokkal. 4—6 tour ad egy kúrát; 8—12 kúra, 3—4 év folyamán szokott szükséges lenni a szifilis gyógyításához.

Bed Pak Dala (a m. éhség pusztája, oroszul *Goldnaja sztep*), mintegy 450 km. hosszú és 70—100 km. széles, kiötlén és torméketlen vidék orosz Közép-Ázsiában, a Balahs-tó és a Csü folyó között, Akmolinszk és Szemipalatinszk novú tartományoknak déli részében; csak tavasszal alkalmas legelőnek, egyébként tuskés bozót és üröm borítja.

Bedr (*Bedr-el Honein*), arabiai város Hedzsaszban, 150 km.-rel DNY-ra Medinától, datolyaligetek között, látogatott zarándokhely. Közélemben vivta ki Mohamed az első győzelmet a koreis-törzs fölött (624), amiért is az arab költők sokszor megénekelték a helyet.

Bedretto (*Val B.*), a Ticino felső völgye Tessin svájci kantonban, a Szt. Gotthard és Tessini-Alpok közt, 20 km. hosszú; gyakran tettek benne a lavi-

nák rombolást. Nevét a Nufenen-hágó aljában Airoldtól 8 km.-nyire fekvő B. falutól (248 lak.) kapta.

Bedside-books (ang., ejtsd: beddszajdbücsz), kis alakú könyvek, szépirodalmi tartalommal; Angolországban szokásos ilyen könyveket állvánnyal együtt az ágy mellett tartani.

Beduin (az arab *bedávi*: «puszták lakói» szóból), Arabia, Szíria és Észak-Afrika nomád lakói. Hazájuk Nedzsd (Arabia) A szíriai határokon bírják az Aleppo-Damaszkusz és Bagdad-Baszrába vezető karavánut. Palesztinában Róma—Jeruzsálem között tanyáztak, az egykori edomíták, midia niták stb. helyét és szerepét töltik be. Észak-Afrikában Bengazsi és Tripolisznak csaknem egyedüli lakói, de Tunisz, Algeria, Marokkóban is számot tevők. Végül berberekkel keverve, mint mörök bírák Szahara Ny.-i részét, Marokkó és Szenegal között. V. ö. Niebuhr, Burekhardt, Maltzan, Sprenger, Huber, Zehme műveit az «arabokról». *Hill G.*, With the beduins (London 1890). *L. Arabia*.

Bedwelty, város Monmouth walesi grófságban, 11 km.-nyire Pont-y-Pooltól, a Monmouth-csatorna mellett, (1901) 9919 lak., szénbányákkal és vaskohókkal.

Bedworth, gyárváros Warwick angol grófságban, Angolországban, Birminghamtól K.-re, vasút mellett, (1901) 7169 lak., szénbányászattal és vasművekkel.

Bédy-Schwimmer Rózsa, író, a magyar feminista-mozgalom vezetője, szül. Budapesten 1877 szept. 11. 1897-ben a Nőtisztviselők Országos Egyesületében kezdte szervezni a nőmozgalmat. A külföldi lapokban megjelent feminista, pedagógiai, szociálpolitikai cikkei révén a nemzetközi nőmozgalomban is fontos szerephez jutott. 1905-ben a hazai nőmozgalom több kiváló munkásával együtt szervezte a feministák egyesületét. Megjelent munkái: *A nő gazdasági helyzete*, Charlotte Perkins Gillmann: *Women and Economics fordítása* (Budapest 1905); *Eheideale u. Idealehen* (Berlin 1906); *A magyar nőmozgalom régi dokumentumai* (Budapest 1907); *Central-haushaltung* (Leipzig 1907); *Staatlicher Kinderschutz in Ungarn* (u. o. 1908); *Neue Heimkultur* (u. o. 1908).

Bedzsa (*beduán, bisarin*, a. m. pusztalakó), a Nilustól K.-re fekvő országok lakói egész Abessziniáig; néprajzi viszonyaik még ninesenek kellőképpen felderítve. Középnagyságú, karsú termetűek, aránylag világos bőrűek, hajuk ritka és barna; igen tisztátalanok, bőrtüket a rovarok ellen vajjal és ürüfaggyuval kenik be; erkölcsi életük elég laza. Mint nomádok tevé, lovat, püpos tulkot, juhót és kecskét nevelnek, szántás-vetéssel alig foglalkoznak. Nyelvük, a to-bedzsaniéh v. tu-bedavi, a hamita nyelvek etiópiai csoportjához sorolható, de keverve van arab és néger elemekkel. A középkor elején a B. nép a Kék Nilus mellett *Aloa* néven külön államot alkotott, mely azonban megszűnt.

Beecher (ejtsd: bicser), 1. *Izzyman*, szül. Newhavenben, Connecticut államban 1775 okt., megh. Brooklynban 1863. Teol. tanulmányai bevégezte után több helyen volt lelkész, Cincinattiiban teol. igazgató s élte végén 1856-tól brooklyni lelkész.

Sokat írt a mértékletességről, s írói nevét is éppen a Mértékletességről való prédikációk c. művével szerezte meg, s írt a rabszolgaságról is. Ezen kívül több teológiai műve maradt fenn. Művei három kötetbe gyűjtve Bostonban jelentek meg 1852. Autobiography c. műve pedig New Yorkban 1865.

2. *B., Henry Ward*, az előbbinek fia, szül. Litchfielden, Connecticut államban 1813 jún. 24., megh. Brooklynban 1887 márc. 8. Sokáig lelkipásterkodott Indiana államköté egyházában, majd new-yorki lelkész lett az ottani ortodox kongregacionálisták között. Az övé volt az északamerikai Egyesült-Államokban a legnagyobb gyülekezet, s ő a maga népszerűségét nyilvános felolvasások által is növelte. Erős ellenfele volt a rabszolgatartásnak s buzgó harcosa a mértékletesség és nőemancipáció ügyének. Kiadja volt a *New York Independent* c. vallásos lapnak, majd 1870 óta az ugyanilyen irányú *Christian Union*nak. Meglátogatta Európát kétszer, 1863. és 1864. Mint maga mondja, szerzője egy sereg könyvnek, melyek számát ő tudja legkevésbé, de azok mindenféle fajtából vagy 30—40-re mehetnek. E művei közül felemlíthetők: *Lectures to Young Men* (Felolvasások ifjú emberek számára), New York 1850, mely több kiadásban jelent meg; *Life of Christ* (Krisztus élete, 1 kötet, 1871); *Yale Lectures on Preaching* (Yale — alapítványi — felolvasások a prédikálásról, 1872—74, 3 kötetben). Életrajzát még életében megírta Abbot és Halliday (New York, 2-ik kiadás 1887) és Vilmos nevű fia (2. kiadás 1891).

3. *B., Hurryet Elisabeth*, Stowe asszony, 1. *Stowe Beechey* (ejtsd: bicsi), 1. *Frederick William*, ang. utazó, szül. Londonban 1796 febr. 17., megh. u. o. 1856 nov. 29. 1818-ban részt vett Franklin szpitzbergi expedíciójában, 1819. mint hadnagy Parry expedíciójában. 1821-ben testvérével a tripoliszi partot kutatta át és térképezte. 1825-ben az angol tengerészeti hivatal mint a Blossom élelmezési hajó kapitányát a Behring-szorozhoz küldte, hogy ott várja Parry és Franklin expedícióinak megérkezését. B. 1826 júl. 25. a Kotzebue-sundhoz ért, s onnan a Jégfokig halott, ahol 1779. Cook is járt. Onnan tovább nem juthatván, aug. 23. *Elson-t* küldte előre deryelgyn, amellyel az a Barrow-fokig jutott. A telet B. a Kotzebuesundban töltötte és onnan anélkül, hogy Franklinnal találkoznék volna, 1827 okt. 22. hazavitórlázott. 1837—47-ben B. a Bristol-csatorna és Ir-csatorna főlvetélét végezte. 1847-ben a kereskedelmi iroda tengerészeti osztályának vezetését bízta rá. 1854-ben ellentengernagy, 1855. a londoni földrajzi társaság elnöke lett. Nevezetesebb művei: *Proceedings of the expedition to explore the northern coast of Africa* (1828, új kiad. 1843); *Narrative of a voyage to the Pacific and Behring's Strait* (1831, két köt.); *Voyage of discovery towards the North Pole* 1818 (1843).

2. *B., William*, sir, angol festő, szül. Burfordban 1753 dec. 12., megh. 1839 jan. 28., a legkedveltebb angol arcképfestők egyike volt, ki az udvar számára is sokat dolgozott. Híres kortársainak arcképein kívül különösen ismert a III. György király díszszemléjét ábrázoló festmény (London, Kensington Palace).

Beechey-sziget (ejtsd: biész), kis sziget az Északkelet-jeges-tengerben, Barrow-szorosban, a Wellington-esatorna bejáratánál. Franklin (I. o.) 1845. rajta feltette a telet, aminek emlékére márvány-oszlopot emeltetk.

Beek, 1. község Aachen porosz közig. kerületben, Erkeleuz j.-ban, (1905) 3315 lak., gazdasági gépgyártással és gőzfűrészel. — 2. *B.*, község Düsseldorf porosz közig. kerületben, 1905. Dnisburgal (I. o.) egyesítettek.

Beef (ang., ejtsd: bi) a. m. marhahús; *beef-eaters*, marhahívesök, az angolok csúfnéve, különösen az a száz testőre, akik a Towerben XVI. sz.-beli oltózetben őrt állanak; *beefsteak*, marhahúsból felig készültve; *beeftea*, nyírva vagdalt marhahúsból főzött, nagyon erős húsleves betegek és lábadozók számára.

Beeger, Julius, pedagógus, szül. Grossgraben (Oberlausitz) 1829., megh. Niederpoyritzban 1899. 1857–93-ig lipcsei néptanító volt. Egyik alapítója a német tanítóegyesületnek. 1871-ben a lipcsei tanítóegyesületben indítványozta központi pedagógiai könyvtár létesítését s ezzel alapítója lett a hatalmas fejlődött Comenius-Stiftungnak. Ily tárgyú műve: Die pädagogischen Bibliotheken, Schulmuseen und Lehrmittelaustellungen der Welt (Leipzig 1893). Kiadta németül Comenius Nagy Oktatótanát, 1895-ben megindította a Pädagogische Revuet.

Beegerit (ásv.), ólomszmutszulfid, Pb₃Bi₂S₆; szabályos rendszerbeli sötét ólomszürke ásvány Coloradoából (Baltie-telér).

Beehive (ejtsd: bi-heff, a. m. méhkas), az amerikai Egyesült Államok National parkjának egyik legnevezetesebb *gejzere*, mely minden 8 órában kb. 70 m. magas forró vízsugarat lövel fel.

Beékelés (*gomphosis*), esontok illeszkedésének az a módja, amikor az egyik esenték alakjában van a másiknak megfelelő vályulatába illesztve. Másnéven ékizülésnek, merevizülésnek is hívják. Ily módon illeszkednek a fogak az állcsontokba.

Beél, község, I. *Bél*.

Beelen, község Münster porosz közig. kerületben Warendorf (ettől 9 km.-nyire) j.-ban, vasút mellett, (1905) 2035 lak. kolbáskészítéssel.

Beeultz, város Potsdam (ottól 18 km.-nyire) porosz. közig. kerületben. vasút mellett, (1905) 4256 lak., konyhakertészettel.

Beely (*Bridl*), *Fidel*, *József*, Szent Benedek-rendi áldozópap és a M. Tud. Akad. tagja, szül. Szekesfehértvárott 1807 júl. 5., megh. Kőszegen 1863 jún. 20. A középiskolai osztályokat szülőföldjén, a bölcséleti tanfolyamot Győrött és 1822. belépve a szt. Benedekrendbe, a teológiát Pannonhalman végözte. Pappá szentelték 1830. 1832-ben Pannonhalman segédlelkész volt s még ugyanabban az évben Bakonybélbe helyezték át, hol a nevelés, széptan és oklevéltan tanára volt. 1839-ben akadémiai taggá választották. 1855 óta Kőszegen a szerzetesház főnöke s a gimnázium igazgatója volt haláláig. Munkái: *Költészeti képek* (Pest 1837–38, 1–2 k. Vaszary Egyeddel); *Guzsics Izidor életrajza* (u. o. 1839); *Alapnézetek a nevelésről és a leendő nevelés tanítóról* (Pozsony 1848) 1849-től az Egyházi Társ is szerkesztette.

Beelzebub, I. *Belzebub*.

Beemster, nagyk. Észak-Holland tartományban, Hollandiában: Purmerendőtől É.-ra, (1900) 4432 lak., állat- (különösen juh-) tenyésztéssel, sajt készíttéssel, körülte van a nagy B.-polder; ez 7200 ha. felületű; azelőtt tó volt; 1608–12-ben kiszáruították; most kitűnő rétekből és kertekből áll.

Beépítési terv. Városok rége óta öltetszerűen fejlődtek, bár a tervezésről, előre megkoncepált városrendezésre is találunk, főleg a görögöknél és rómaiaknál, bőséges példákat. Ujabbban valóságos tudományá fejlődött a városépítés művészeté, mely a fokozódó igényeknek megfelelően, meg-lévő városrészek átalakítására és a még beépítetlen pusztá területek tervezéséről beépítésre törek-szik oly módon, hogy a szépészeti, közegészség-ügyi, pénzügyi és forgalmi igények nemcsak a jelen pillanatban, hanem lehetőleg a messze jö-vőben is kielégítést találjanak. A városok fejlő-désének tehát előre kell medret ásni s erre szel-gál a több évtizedre előre megállapított *várossza-bályozási* terv (I. o.). Ezen terv rögtönösen nem vihető keresztül, hanem annak okszerű végre-hajtása megállapított szerrendben, fokozatosan hajtandó végre. Erre a célra szolgál a B., mely nemcsak a lakóházakra, hanem utakra, vízvezeték-ekre, esatornázásra, légszuszre, középületekre, szóval az összes közművek létesítésére is vonat-kozik. Minthogy városépítés a magán tevékeny-séggel, t. i. az építési kedvvel szorosan összefügg, annak irányítása sokszor térvényhozási intézkedé-eket tesz szükségessé. Ilyenek az adómentesség (12–15–30 évre) vagy más előnyök biztosítása. Ugyanezek elősegíti az e célra kijelölt városi ter-ületek gyorsabb beépítését újabb forgalmi ve-nalnak megnyitása, a közművek előre való elké-sztése, iskolák oda telepítése, stb.

Beer, 1. *Adolf*, osztrák történetíró és politikus, szül. Prosnitzban 1831 febr. 27., megh. Bécsben 1902 máj. 7. 1853–57-ig mint gimnáziumi tanár működött több osztrák városban, 1857. kinevezték a nagyváradi jogakadémiához az osztrák történe-lem tanárává, de már a következő évben a bécsi kereskedelmi akadémiához hívták meg, s 1868–1901-ig a bécsi műegyetem rendes tanára volt. B. egy ideig a közoktatásügyi miniszteriumban is működött az 1869. liberális elmi népoktatási tör-vény létrejötte körül. 1873 óta tagja volt a képviselőháznak, 1897 óta pedig az urakkházának, hol a német alkotmánypárttal szavazott és a dualiz-musnak egyik szószólója volt. Pénzügyi és nem-zetgazdasági kérdésekben kiváló tekintélynek örvendett. Főbb művei: *Geschiehte des Welthandels* (4. köt. 1860–84); *Die Aufzeichnungen des Grafen V. Bentigne über Maria Theresia* (1871); *Die erste Theilung Polens* (3. köt. 1873); *Joseph II., Leopold II. und Kaunitz, Ihr Briefwechsel* (1873); *Leopold II., Franz II. und Katharine II.* (1873); *Die Finanzen Oesterreichs im 19. Jahr-hundert* (Prag 1877); *Zehn Jahre österreichischer Politik 1801–1810* (Leipzig 1877); *Der Staats-haushalt Oesterreich-Ungarns seit 1868* (Prag 1881); *Die orientalische Politik Oesterreichs seit 1774* (1883); *Joseph II. und Graf Cobenzl. Ihr Briefwechsel* (1901, 2 köt.).

2. *B., Anton* (*B.-Walbrunn* néven is), bajor zeneköltő, szül. Weiden mellett Kohlbergben 1864 jún. 29. Tanító és Eichstättben székesegyh. orgonás volt, mikor növendékül lépett a müncheni konzervatóriumba, melynek 1901. zeneelmélet-tanára lett. Karének és zenei írt. műveket írt, szimfóniát, Don Quixote c. operát (1908).

3. *B., Georg Josef*, híres bécsi szemész, szül. Bécsben 1763., megh. 1821. 1786-ban promoveáltott doktorra és néhány év alatt Bécs leghíresebb szemorvosa lett. Orvosok nagy száma sereglett köréje, mint Walther, Graefe, Rosas, Chelius, Flarer, Jaeger Frigyes, kik e század leghíresebb szemorvosai lettek. A bécsi kormány 1812. szemészeti tanszékét állított föl számára, melyen azonban betegsége miatt csak 1819-ig működhetett. B. nemcsak szemészeti irodalmi működésével szerzett érdemeket, de azért is, hogy a szemoperációkat több új módszerrel gazdagította. Munkái egy szemészeti tankönyvön kívül nagy számuak.

4. *B., Jakob*, zeneszerző, l. *Meyerbeer*.

5. *B., Max Josef*, német zeneszerző, szül. Bécsben 1851 aug. 25., megh. u. o. 1908 nov. 25. Operái közül A kovácsok sztrájkját (1 felv.) 1899-ben a budapesti kir. opera is előadta. Írt azonfelül több oratoriumot: A hívős vadász; A kezeletlen bűcsújárás; továbbá dalokat, egy Alföldi hangok Magyarországból c. zenedarabot és egy Harald c. nyitányt, mely a budapesti filharmonikusok 1877. évi műsorán szerepelt stb.

6. *B., Michael*, német drámaíró, Meyerbeer Jakob (l. o.) híres zeneszerző testvére, szül. Berlinben 1800 aug. 19., megh. Münchenben 1833 márc. 22. Első darabjai: Klytämnestra (1819) és Die Bräute von Aragonien (1822) nem keltettek nagy figyelmet, bár az előbbi érdekes költői alkotás. Annál nagyobb föltűnést keltett Paria (1823) c. egyfelvonásos tragédiája, melynek magvát a zsidók emancipációja teszi és nagy tetszésben részesült Struensee (1827) c. szomorújátéka, melyhez testvére, Meyerbeer szép zenét írt. Utolsó darabjai: Schwert und Hand (1831) és Nonner und Zähler (1832) nem arattak sikert. Összes műveit kiadta Schenk Ede (1835). Érdekes Immermannal és Schenkel folytatott levelezése (1837), mely nemcsak jelleméről és komoly művészi irányáról tanuskodik. Ifjúkorát és fejlődését tárgyalta G. F. Manz (1891).

7. *B., Wilhelm*, Meyerbeer Jakob zeneszerző testvére, német bankár és esillagász, szül. Berlinben 1797 jan. 3., megh. u. o. 1850 márc. 27. Saját költségén kis csillagvizsgáló tornyot építtetett, melyen Mädlerrel először a Mars bolygót figyelte meg. Fontosabb volt ugyanezcs Mädlerrel megjejtett holdfelvétele, mely a hold első teljes és megbízható térképét szolgáltatta. Címe: Mappa selenographica totam Lunae haemisphaeram visibilem completens (Berlin 1836). A francia Akadémia e művet a Lalande díjjal tüntette ki.

Beerbachit, finoman zemeses-tömött, fénytelen, szüko szfűn teléres közot, mely bytownnit, diallag, hipersznit és magnetit v. illonit keverékéből áll; előfordul a Frankenstein gabbroájában, a Radau-völgyben Ilarzberg mellett stb.

Beerberg, a Thüringiai-erdő legmagasabbtusa (984 m.) Sachsen-Koburg-Gotha hercegségben; la-

pos kúp, kilátást nem nyujt. Vasúti alagút vizkerezstül rajta.

Beerdősítés alatt valamely területnek mesterséges úton erdővé alakítása értendő. B.-ről szóhatunk akkor is, ha az erdőt kivágták, de azt haladéktalanul újra betelepíteni szándékoznak; leginkább azonban akkor használtatik e kifejezés, ha erdőtlen, kopár, v. másnemű gazdasági mivélés alatt álló területek erdővé alakításáról van szó. Erdőtörvényünk a kopár területek B.-ét nemcsak minden lehető kedvezménnyel előmozdítja, hanem azt bizonyos esetekben egyenesen elrendeli s a B. kötelezettsége első sorban azokat terheli, a kiknek a birtoka ezáltal megvédelmezetik. Az illető terület tulajdonosának jogában áll, hogy az erdőstítést kizárólag saját erejéből végezze, de ha e jogával élni nem kíván, akkor az érdekelte birtokosokkal szövetkező, köteles azokkal társulttá alakulni, melynek szervezetéről az erdőtörvény határozatai alapján a magyar királyi földművelési miniszter intézkedik. Az erdőtörvény egyelőre csak oly területek birtokosait kényszeríti B.-re, melyeken hegyomlások, hó- vagy kőgörgöttek keletkezése, szélvészok és vizek rombolása, vagy a futóhomok tovább terjedése gátlandó meg. A B. előmozdítása céljából az állam részéről nyujtott kedvezmények közül kiválóan jó hatású azon intézkedés, hogy az ország minden részében állami költségen esemetekertek létesítettek, melyeknek összes kiterjedése az 1908. év végén 766'1 ha.-t tett ki. Ezekből a esemetekertekből kopár területek B.-ére évente mindig több és több esemetét osztanak ki. Így míg az 1883. évtől 1889. év végéig összesen 66.164.000 darab vagyis évente átlag 9.437.700 darab különböző fajú esemetét adtak ki ingyen kopár, különös, kőgörgötteges és futóhomok területek B.-ére, amellyel az említett idők alatt évente átlag 947'4 ha. terület erdőstítetett be, addig az utolsó tíz év alatt (1889—1908. években) erre a célra kerek összegben évente átlag már 38.200.000 db esemete adományozott ingyen, amellyel évente átlag 4767'6 ha. kopár terület erdőstítetett be. Az adományozott faesmetéért az illető birtokosok csupán a kedvezményezett vasúti szállítási költségeket fizették a sajátjukból. Az állam nemcsak ingyen faesmeték adományozásával, hanem még erdőstítési jutalmakkal is igyekszik a birtokosokat a kopárok B.-ére sorakenteni. Ebből a célból évenként három egyenkint 1000 koronás, négy egyenkint 800 koronás, négy egyenkint 600 koronás nagy jutalmat, öt egyenkint 500 koronás, ötegyenkint 400 koronás elsőrendű elismerő jutalmat, öt egyenkint 300 koronás és négy egyenkint 200 koronás másodrendű elismerő jutalmat szokott a földművelésügyi minisztérium azok közt a jutalmakért versenyző birtokosok (bérlők) közt kiosztani, akik az 1879. XXXI. t. c. 165. §-ában körrült kopár, vízmosásos vagy futóhomokterületeken állami pénzösszegly igénybevétele nélkül közgazdasági jelentőséggel bíró erdőstítéseket eszközöltek. Ily messzemenő anyagi és erkölcsi támogatás mellett remélhető, hogy a már is szép fejlődésnek indult B. még nagyobb arányokat fog ölteni és ez a nagyfősségly közgazdasági kérdés kedvező megoldást fog nyerni. Ansztáriában,

Nemeterszagtum, Svájcban, de különösen Franciaországban a B. nagy buzgalommal történik a már eddig is feltűnő erőműveket értek el vele.

Beeren (*Bären*), sziget Norvégia és a Spitzbergak közt, az európai kontinentális talajzat peremén. Teljesen deszolatns, lakatlan sziget, amelyen csak cetyvadások szoktak lakolni.

Beesrőtő véső, 20—25 mm. széles, lapos keresztmetszetű egyenes éllel felszerelt nyeletlen vésőszerszám, amelyet beesrőtő szárnyas pánthokkal való vaslásnál (ajtó, ablak) a pánthárnyaknak szükséges rés előkészítésére használnak.

Beerfelden, község Hessen nagyhercegségben, Starckenburg tartományban, az Odenwald K.-i lánbanál, 1905) 2285 lak., falparnál, posztóköszítéssel.

Beernaert, *Auguste*, bolga államférfi, szül. Ostendében 1829 júl. 26. Mint brüsszelli ügyvéd egyúttal a szabadelvű Étoile Belge munkatársa is volt. 1872-ben azonban a klerikális pártköz szegődött és 1873. belépett mint a közmunkák minisztere a Malen-kabinetbe, melynek 1878-ig tagja maradt és a belga vasutak nagy részét államosította. 1878—84-ig a Frère-Orban liberális minisztérium ellen küzdött a kamarában. 1884-ben pénzügyminiszter lett s különösen az államadósság konvertálása és a Kongó-vasutak létesülése érdekében működött. A válm. kérdésben (1889) elismerte a válmek kérelmeinek jogosultságát. 1894 végén leköszönt és 1895—1900-ig a képviselőház elnöke volt. A hágai békekongferenciáknak bizsgó tagja és ez irányú működésért 1909. neki ítelték oda a Nobel-alapítvány békedíjának felét. Főbb munkája: De l'état de l'enseignement et du droit en France et en Allemagne (Bruxelles 1854).

Beernem, község Nyugat-Flandria bolga tartományban, Brusges járásban, vasút mellett, (1900) 4667 lak., loányjavító-intézetel.

Beer Poortugael (eftsd: —gal), *Jacobus Catharinus Cornelis*, németalföldi tábornok, szül. Leydenben 1832 febr. 1. 1879-ben hadtgyminiszter lett, 1899. és 1907. pedig a kormány képviselőjeként vett részt a hágai békekongferenciában. lrt holland nyelven munkát a tengeri jogról és Hollandiának semlegességéről.

Beers, *Jan van*, flamand költő, szül. Antwerpenben 1821 febr. 22., megh. u. o. 1888 nov. 14., mint a királyi Athenaeum tanára. Legkiválóbb művei, melyeket meleg érzés, élénk fantázia és dallamos nyelv jellemez, a következők: *Jongelingsdroomen* (Antwerpen 1853); *Levensbeelden* (u. o. 1858); *Jacob van Maerlant* (Gent 1860); *Gevoel en leven* (Amsterdam 1869); *Rijzende blaren* (Gent 1883). Életét megírta Stecher J. az *Annuaire de l'Académie royale de Belgique*-ben (1890).

Beer-Walbrunn, l. *Beer 2*.

Beesési szög az, melyet valamely felületre eső fénysugar irányja a beesés pontjában a felületre emelt merőlegessel, az ú. n. *beesési merőlegessel* alkot. A fénysugar irányja és a beesési merőleges által meghatározott sík a *beesési síkja*.

Beeskow, járási székhely Potsdam porosz kerületben, a hajózható Spreec partján, vasút mellett, (1905) 4083 lak., keményítógyárakkal.

Beeston (eftsd: *blsztn*), város Nottingham angol grófságban, 20 km.-nyire Derbytól, a Trent mellett. (1901) 8950 lak., kerékpár- és csipkekészítéssel.

Beethoven, *Ludwig van*, egyik legnagyobb német zeneköltő, szül. Bonnban 1770 dec. (valószínűleg 16.), megh. Bécsben 1827 márc. 27-én. Zenészesalád sarja; nagyatya, *Ludwig*, Antwerpenből Bounba elszármazott németalföldi, itt 1761 óta udvari karnagy volt (megh. 1773); atyja *Johann* pedig tenor a választófőjedelm énekkarában (megh. 1792 dec. 18.), jó ember, de iszákos és indulatos volt, képtelen, hogy magába vonult fiának kedélyét, lelki jótékonyan nevelje. Jószágos, derék anyját 1787. elvesztette a serdülő fiú. Apja korán felismerte benne a nagy tehetséget s törekedett ezt mentől előbb környékére használni; ezért gyakran változtatta zeneoktatóit (kik közt Neefe udv. orgonás volt a legkiválóbb); B. ezt később gyakran panaszoképen hozta fel. Mint zengorázé és rögtönző már fiatalon esodálatot keltett; 1781. Németalföldön utazgatva, nyilvánosan kellett játszania. 1782-ben és 1783. jelentek meg első zeneművel, változatok és 3 szonáta zongorára; 1785. következett 3 zongoránegyzese. Tndományos képzettségéről azonban alig gondoskodtak. 1784-ben alig 13 éves korában ndv. másodorgonássá nevezték ki. 1787-ben Bécsben időzött, hogy Mozarttól tanulhasson, aki nagy nevet jósolt neki. Még otthon megismerkedett Waldstein gróffal, akinek barátsága sokáig támogatta, s Breuning udvari tanácsossal, akinek családja pótolta később számára az édes otthont. Bonn jeles udvari zenekarában a brácsást játszotta; a zongorán is mindinkább tökéletesítette magát; sokat alkotott, de mindent egyelőre kiadatlanul hagyott. 1792-ben Bonnba látogatott Haydn, kit ekkor Mozartnál is többre tartottak és szintén bndzította B.-t, kit ambíciója végre is 1792 novemberében Bécsbe fűzött. Itt állandóan letelepedett, s tehetsége és összeköttetései meguyították előtte a esászárvaros első házait; Van Swieten b. és Lichnowsky hgnó különösen pártolták. Mint kész zongoraművész 1795. lépett fel először, előadván l. zongora-versenyművét; mint zeneszerző, 1. műnek nevezett 3. zongora-hármasát és Haydnnak ajánlott első 3 zongora-szonátáját adta ki legelőbb. Ami feltűnést ezek kelteettek: ha lehet, még fokozódott Prágában, Drezdában és Berlinben, ahol B. körülatzott 1796.; Berlinben erősen marasztalták, de ő Bécshez ragaszkodott, ahol lelke is ki volt elégtve; társadalmi állása és kenyere is biztosítvá volt. Művészi körútjának folytatását lehetőtlonné tette 1798. kezdődött fiúljaja, mely lassanként teljes süketésgbe ment át. Ez a esapás tette őt virtuóz helyett végkép zeneköltővé. 1800 óta már a telet a társasélet közepette, művei előadásának szentelte, nyaranta pedig a Bécs körüli falvakban műveit dolgozta ki; a monarchiában is tett utazásokat, volt Magyarországon is (1806) Martonvásáron, a Brunswick grófok fehérvármegyei birtokán. A bécsi kongresszus (1814) magas külföldi vendégei meghódoltak előtte; ez volt utolsó szereplése. Siketsége és altesti fájdalmai hipochondrikussá tették őt, ki különben is melancholiára hajlott, családi viszálykodások (bátyja özvegyével, kinek fia fölött gyámkodott) szintén bántották, de ez nem esőkcentette alkotóerejét, hanem erős sajátos jeleket adott műveinek. Vízkróság oltotta ki életét; Bécs imzáns

menetben temette el. Bonnban bronz szobra 1835 óta áll (Hähnel műve). Bécsben 1880 óta (Zumbusch remeke).

Mint zeneszerzőnek rendkívüli nagy érdeme, hogy az abszolút (hangszer-) zenével, mely addig csak általános érzelmek kifejezője volt, meghatározott költői tartalmat ábrázolt, formáit és kifejezési eszközeit addig nem sejtett arányokra és gazdagságra fejlesztette. S mégsem helyezkedett ellentétbe a régi mesterekkel: Haydn és Mozart művészetét folytatta, azonban korántsem tette túl magát művészetére törvényein, s a szintén nagy Haydn és Mozart fölé főleg az emeli, hogy a tartalmi gazdagsághoz mérten a formákat is bővítette.

B. fejlődésében három korszakot lehet megkülönböztetni. «Opus» névvel a mű időserinti folyászámával) 138 alkotása van jelölve, köztük 9 szimfónia, 7 versenymű, 1 hetes, 2 hatos, 3 ötös, 16 vonósnégyes, 36 zongora-sonnata, 16 szonata zongora-kisérlettel, 8 zongora-hármas, 1 dalmű, 2 ünneplő játék, 1 oratorium, 2 nagy mise és számtalan egy- v. többszólamú ének- és kisebb zongoradarab. *Élőkészítő korszaka* szokatlanul hosszú volt, pl. egy Mozart rohamos fejlődéséhez képest; 1795-tel zárhatjuk ezt le, mert csak ebben az évben jelent meg olyan műve, melyet ő már kiadásra méltónak ítélt. Ifjúkori kísérletei: 3 zongorasonnata (1782—3), 3 zongora-négyes (1785), 1 hármas, dalok, több esokor-változat (zong. már igen szép és sajátos Ringhina Vieni Amore»-je fölött írott) s egy kiadatlan zongora-versenymű, 1 zongora-és fuvola-sonnata stb. Lépcsőről-lépcsőre kísérhető, s igen érdekes, hogyan halad (Neefe útmutatása nyomán) Mozart irányában, de az önállóság felé; egyelőre a formatókélyre, az eddigi vívmányok elsajátítására törekszik, kerlátokat át nem törve, de a rideg tan keretében szívét is megszólaltatva. Ekkor fogamzott meg nem egy műve, mely megérelve, már az igazi *első korszak* szülőtte lett. Itt már egyéniség nyilatkozik, de a dallamvezetés, összhangozás (harmonizálás) még a Mozarté, sőt Haydné; csak B. legsajátabb terén, a zongoraművekben, úttörő: szonáták és variációk formáját, szerkezetét, szabását újította (pl. Sonata quasi una fantasia) s törekedett már egységes tartalomra. 1795-tel kezdődik e korszak, 1. műnek nevezett 3 zongora-hármas kiadásával; végződik 1800—2 körül: keretében tartoznak: a 2., 7., 10., 13.—28. sz. művek (zongora-sonnáták), az 5., 12., 17., 23., 24. sz. művek (szonáták zongora-kisérlettel), a 20. mű (hetes, 1800-ból) az 1. szimfónia, 21. mű (*C*-dur hangrendben), a 6. első vonósnégyes (18. mű, 1799—80), a 16. mű ötös zongorára és fuvó hangszerekre, az első zongora-versenyművek (15. és 19. művek), Prometheus teremtésményei (ballet, (1800), «Ah perfido», jelenet (1796), Adelaide c. dal (1796) és sok kisebb mű. *A második korszak* 1800—2 táján kezdődik; megerősödött művészi személyiségének ez a teljes, gazdag termékenységi fejlettsége; mindegyik művés dús érzésvilág, s a tartalom és alak legszebb harmóniája. Ide tartozik a szimfóniák imponáló sora: a II. *D*-dur, «let-öröntől szngárzik (1802); III. *Es*-dur, Erioca c. Bonnaparte Napoleont diósította; a IV. *B*-dur (1806); az V. *C*-moll, a sors

erőhatalma ellen fellázadt indulatot tolmácsolja (1807); a VI. Pastorale, *F*-dur (1812); a VII. *A*-dur, az öröm minden fokán, a csendes álmódosástól a ditirambusi lelkesedésig, vezet keresztül (1808); a kedves VIII. *F*-dur. Épp ily kötelesek a maguk nemében: 3 vonósnégyes (Rasumovsky gr.-nak ajánlva, 1806), azután a 74. és 95. sz. művek (1809—10); továbbá zongorára versenyművei *C*-moll, *G*-dur, *Es*-dur (e legnagyobb szerű 1809-ből való); szonátái közül 30., 53., 54., 57., 78., 81. hegedűszonátái: 39., 47. (a Kreutzer Rudolf hegedűvirtuóznak ajánlott és Tolsztoj regényének művumul szolgált mű 1803); gordonka-sonnátái: 69. és 96. mű; triók, op. 70 és 97; a hármas versenymű (zong., heg., gord., 56. mű); az ének- és zenekarra, zongoraszólammal, szerzett ábránd (1808) stb. Ehhez a korszakhoz tartoznak B. első karénekei: Kristus az olajfák hegyén, oratorium s az enyhületes és amellett méltóságos kisebb mise, kemény *C*-hangsorbán (1807) és (sajnos) *egyetlen* operája, Fidelio, mely háromféle átdolgozásban került színre (1805—6—14), egészen a Mozart-i keretben maradvá, zenéje csak annyiban gazdagabb és mélyebb, hogy igazi emberi érdeklődést keltő szövege át megáthattotta B. lelket. Más színpadi művei: Goethe Egmont-jának zenéje (1810) s 2 ünneplő alkalmi darabé: István király (a pesti német színház megnyitására) s Athén romjai. A Goethe Egmont-jához, Collin Coriolan-jához s Fidelio-hoz írt megnyitó zenéje különösen értékes. Néhány dala is (Szív te szív! Ismered a hont?) fölötté be-eses, egyszerűségében megragadó. Átmeneti korszakában egy londoni kiadó részére skót, ír stb. dalokat dolgozott fel, karénekeket stb. írt. 1814—1818. alig tudott valamit dolgozni. A «távolí kedves» c. dalciklus stb., gyéren tűnnek föl, betegség, családi keserűség korlátozták képzelmet. Végre átlábolva a szenvedéseken, új erőre kapott, de némileg megváltozva. A külvilágtól mindinkább elzárva, kénytelen volt magába mélyedni s a tartalom és alak egyensilya helyett amabban a szubjektív elem túlyomó. *Harmadik korszakának* dicsősége a Missa solemnis (1818—22), Rudolf főhg. olmtüzi püspöké avatására; nemes és szép zenei gondolatok, melegség, őszinteség s a szöveg felfogása tekintetében eszményi mű; B. maga legtöbbször alkotásanak tartotta; továbbá a IX. szimfónia (*D*-dur, 1823—24), melynek hangja egy szív közdelmeit fejezi ki, amint sok gyöttrődés közt az öröm szára után vágyódik; az egyórahosszat tartó mű nagy befejezésébe énekkar szövédik: Schiller versorai: An die Freude. Ide tartoznak még: az utolsó zongorasonnáták (106—111. mű, 1818—22) és vonósnégyesek (127—135. mű, 1824—26), melyeket csak az újabb kor volt képes megérteni, s néhány apróság és sok vázlat, X. szimfónia stb. terve.

Hagyatékából 1897 nov. került napfényre a Goethe Erbkönig c. balladához tervezett énekszerzőmenny vázlata; legfőbb 1810-ből való. A lipse-nyewyorki Schuberth és társa cég kiadta faesimilében és egyszeresmiud Becker Reinhold zongoraátiratában. 1901. pedig Polonaise (Baden 1810) című darabjának kéziratát találták meg, Párisba, a zenei autográfgyűjteménybe került Fuchs Alajos (1799—1853) zeneszerző hagyatékából

1907-ben 11 német tándarab kéziratáról derült ki hogy B. művel, Riemann kiadta.

B. zeneközpont teljes kritikai kiadását a lippei Beethoven és Hirtel cég eszközölte 24 sorozatban, először 1861—1865. (Rietz, Nottelohm, Reinecke, Hauptmann, David stb. feljegyzése alatt; levelet *Nohl* Lajos adta ki 1865 és 67. (2 kötet, 733 levél); továbbá *Köchel* (86 német megafundene Briefe B.'s); *Schone* (1867), Briefe B.'s an Gräfin Erdöly u. Mar. Braunele; de más könyvekben is találhatók: *Pohl* Rich., Die Gesellschaft der Musikfreunde in Wien (1871); *Frimmel*, Neue Beethoveniana (bővített kiadás, Wien 1892); *Kalisher*, Beethoven's Unsterbliche Liebe, Gräfin Guncelrad . . . (1891).

Irodalom. A B.-irodalom tekintélyes; befejezve még keveset sincs. A közőnevet azonban teljesen kielégítetik a következő művek: Marx, B.'s Leben und Schaffen, 2 köt., 4. kiad. Berlin 1884; Thayer, Lndw. B.'s Leben, 6 köt., még nincs befejezve. Nohl, B.'s Leben, 3. köt., 1864—77; Lenz, B.'s Kunststudie, 6 köt.; Wagner Reich, B., Nohl. B. und die Kunst der Gegenwart, Wien 1871; Elterlein, B.'s Klavierkonzerte des B.'s Symphonien nach ihrem idealen Gehalt, 3. kiad. Dresden 1870; Alberti, B.'s als dramatischer Tonkünstler, Steint 1859; Marx, Anleitung zum Vortrag B.'scher Klavierwerke, 2. kiad. Berlin; Nottelohm, B.'s Skizzenbuch, Leipzig 1895; u. az, Ein Skizzenbuch von B., aus dem Jahr 1863; u. az, Beethoveniana, u. o. 1872. és B.'s Studien; Gerhardt E., B. (Berl. 1892); Frimmel T., B.'s Süssere Erscheinung; u. Danhauser u. B. (Wien 1892); Blazó du Bury, Goethe et B. (Paris 1892); Kalischer és Prelinger B.-levél-kiadásai; Wolff, Thomas-Sanzalli, B.'s „unsterbliche Geliebte“ Maria Sebald (München 1911). Előző életről Wegeler, Ries, Schindler voltak. Műveit honymások Rembrandtől Beethovenig, írta Dumesnil Alfréd. Franciából ford. De Gerardo Antonio, Kolozsvár 1893, a Teletki Blanka körkiadása.

Beets, Nicolaas, németalföldi író, szül. Haarlemben 1814 szept. 13., megh. 1903 márc. 14-én Utrechtben. Teológiát tanult, 1854-től utrecht-i prédikátor, 1875—84-ig u. o. az egyetemen a teológia rendes tanára volt. Első költeményei Muzen (Muzsák) címmel már 1834. jelentek meg, tele hiszoni világfájdalommal. *Hilbebrand* című alatt (1837) írta Camera obscura címen kezdett prózai életképeit, melyeket a kritika az újabb holland irodalom legklasszikusabb termékeinek tart. Póta munkái összességűjtte Dichtwerken címmel öt kötetben jelentek meg (Leyden 1886—91). Számos teológiai és vallásos munkát írt, pl. Paulus in de gewichtigste oogeblikken van zijn leven (3. kiad. 1887); Stichtelijke uren (Áhitat órái, új kiadásban 1872—84-ig, 9 köt.). B. életrajzát megírta Simons (Gent 1905). Magyarul érdekesen írta róla Nagy Zsigmond (Egyetemes Irodalomtörténet III., 384. l.).

Beetz, Wilhelm, német fizikus, szül. Berlinben 1822 márc. 27., megh. Münchenben 1886 jan. 22. Berlinben magántanár, majd 1868. a müncheni műegyetem tanára, 1874—77-ig rektora volt. Legkiválóbb vizsgálódásai a galvanizmus-ra vonatkoznak, így különösen a galván-polarizációra, a szabattériák erejére, a folyadékok vezetési ellenállására stb.

Befalazás, a régi időkben a halálbüntetés végrehajtásának neve. A rómaiak azokat a vesta-papnőket falazták be elevenen egy sírba, akik szüzességi fogadalmukat megszegték; a középkorban ugyanezért írt bűntöttek az apácákat. Elterjedt szokás volt az is, hogy ház v. kapu építésekor valakit áldozatként falaztak be elevenen a ház alapépitményébe.

Befana, a vízkereszt (jan. 6.) napja, gör. *epifania* (l. o.) nevének olasz, népies *Befania* ejtéséből elvont és személyesített, még pedig a szent-történet Herodiaszal egynek képzelte alak, kinek a bolygó zsidóéval és a germán zord vadászéval (der wilder Jäger) egyenlő halál utáni sorsa egyike a középkor legelterjedtebb legendái tárgyainak. Velencében *Dona Bruta*, Bresciában *Berola*, a Friaulban *Redodese* v. *Aredodese* a neve. A monda szerint az ablakhoz hitták, mikor a napkeleti három király ép arra ment, de azzal felelt a hívásra, hogy most nem ér rá, a szobát kell söpönten, majd megnézni őket, ha visszajönnek. Ezért követik a B. képét jan. 5-én este körülherdező kocsit Fironzében egy sóprókkal, vagy magát a B.-t ábrázoló bábót állítják, kezében sópróval, az ablakra. Olaszországban a gyermekek számára ma olyanféle szerepe van, mint nálunk a Mikulásnak, aki a jöknak éjjelre kitett építő mindenféle játékszerrel s nyálánsággal rakja meg, a rosszakkal azonban betot vagy korholó levelet hoz.

Befásítás alatt, megkülönböztetésül a beordósítástól (l. e.) oly faültetést értenek, melyben a fák nem alkotnak összefüggő tulajdonképi erdőterületet. Ha legelőtérsegeket vagy utak széleit árnyék adása, fahasznos szolgáltatása vagy akár csak szépségi tekintetből fákkal ültetnek be, mi mellett föltelveztetik, hogy a fák a legelőtérsegen ritkásan, illetve az utak szélein sorban v. koskony pásztában vannak elhelyezve, akkor a B. kifejezést használják és legelők, útszélek stb. B.-árol beszólnak, helott ily területek, pl. legelő-térsegek beordósítást azt jelentenek, hogy az erdővé alakították át, melyen a fák sűrűn foglalják el a helyet. — A vasúti töltések és bevágások részlüt a fenntartás céljából be szokták fásítani, ha begyepesítésük nem volna lehetséges a talaj rossz minősége miatt. Nagyobb, öregebb fákat nemelni rajtuk nincs megengedve. A párhuzamos utakat, az útátjárók széleit elősövényvel és fásítással szokták határolni. Fenyőfaerdőknek a mozdonytiszkirától való megvédésre a vasút mentén lombfákból álló fásítást szoktak alkalmazni. Hófuvasok ellen való védekezés céljára fenyőfásítást alkalmaznak.

Befecskendezés (*injectio*). Tiszta víznek vagy gyógyszeres folyadékoknak a bőr alá, vagy a természetes testüregekbe (has, mellhártyaüreg, végbél, gyomor, fül stb.), avagy végül a különféle szervek állományába (parencimájába) való fecskendezése, ezen üregeknek kiszűrtogatása, főtörtlenítése vagy közvetlen gyógyítása céljából. A testüregek ilyen B.-e gyakori alkalmazását nyer a *gyomor-mosásban* (l. e.), melynek ugyan már e század elején, a 20-as és 30-as években is megvoltak a maga szószólói (Renaut, Arnolt és de Somerville, Blatin), de mai kiterjedt és hosszas alkalmazása Kussmaultól (1867) ered.

A B.-nek másik gyakran használt alakja a kliszter (klisma). A kliszterrel folyadékokat viszünk a végbélbe, mikor indokolva van, hogy az ebben lévő bálisár az egész bélesőnek izgatása nélkül távollitassék el, különösen ha a beteg állapota is tiltja a felülést és a székeléssel járó megerőltetést. De adjuk azokat táplálás céljából is (ú. n. *tápláló kliszterek*), ha a beteg nem képes a táplálékot lenyelni,

vagy a gyomra nem fogadja azt magába. Kiürítés céljából rendszeren elég 400—500 g. langyos v. hűvös víz, avagy kamilla-tea, melyek hatását még fokozhatjuk, ha 1—2 kávéskanál konyhasót, keserű v. glaubersót is adunk hozzájuk. Ha olajat is akarunk a kislétrehez keverni, akkor előbb egy evőkanál olajat fél kávéskanál szappanreszelékkel célszerű oldósólni, s így a mosófolyadékhoz adni. A kislétre csövénél bevezetések különbözően arra kell figyelni, hogy csúcsát ne irányozzuk nagyon hátrafelé s különösen, hogy ez ne történjék erőszakkal, mert különben a végbél hátulsó fala gyuladással, sőt fekélyesedéssel van kitéve. A hólyagnak, húgyvesének, hüvelynek és az anyaméh üregének gyógyszeres folyadékokkal való kifeeszkendezése céljából szintén erre alkalmas fecskendők vagy elvben a gyomorsárra szolgáló eszközökkel megegyező, rezervzárral ellátott csövek szolgálnak, melyeken keresztül fertőtlenítő v. összehúzó, gyuladássellenes és vérzésállapító orvosságokat szokás befecskendezni.

A *bőr alá fecskendezést* Wood edinburgi orvos alkalmazta először 1853-ban, s a 60-as évek eleje óta a gyógyszeres alkalmazásának e módja mindennapi és gyakran megbecsülhetetlen használatuá lón az orvosi gyakorlatban. E módszernek kiváló előnye, hogy a bőr alá fecskendező orvosságokkal biztosabban és gyorsabban hatnak, mint amikor azok a gyomorba kerülnek, mert a gyomorba felvételnél a vérkeringési viszonyok, a gyomor telt vagy üres volta, borító hámjának és idegrendszerének állapota, a májnak szerepe stb., mind közbejártanak a gyógyszeres felszívódásánál. A B. az ú. n. Pravaz-féle fecskendővel történik akképen, hogy a bőrt a B. helyén redőbe fogva fölemeljük és a tűt a bőr alatti kötőszövetbe szúrva, a fecskendő tartalmát (rendszen 1 cm³ folyadék) lassan kiürítjük. A B. maga a legtöbb anyagnál nem jár fájdalommal; azon fájdalom kelések is, melyek a B. helyén olykor fejlődnek, inkább a fecskendő tisztatlanságának a következményei. Ezért fontos, hogy a fecskendő és a befecskendezendő folyadék kifőzéssel csiramentesség (sterill) tétessék a B. előtt. Hogy a test mely helyén történik a B., az rendszeren közömbös, bár tagadhatatlan, hogy azon testrészek, melyek véreredket bővöbben vannak ellátva, a gyógyszer felszívódása is gyorsabb és tökéletesebb; így gyorsabb a felszívódás a halántékon és a mellen, mint a hátan, a kar és a láb belső felületén, mint a külsőn, stb. A B.-t végezhetjük közvetlenül a véráramba is (ritkán a verőérbe, rendszeren a gyűjtőérbe). A B. ezen módját különösen ott alkalmazák, ahol az orvosságnak gyorsan kell a keringésbe jutnia (pl. szívgyengeség ellen dígelen vagy strophantinn alakjában), vagy ahol a szer egyenletes olosztódása kívánatos (pl. a salvarsan B.-nél). A gyűjtőérbe fecskendünk be élettani konyhasóoldatot pl. elvérzés súlyos eseteiben. Paronchiás szervekbe való B.-től (golyvába, lépbe stb.) veszélyességük miatt mindinkább elállnak a sebészek.

Befedés, I. Betakarás.

Befejezés, a beszednek, értekezésnek, levélnek és más írásrúnek végső része, mely a megbeszélés eredményét összefoglalja, hathatósan kiemeli s a közönséggel elfogadtatja. A B.-t a szóló vagy

író a szükséghez képest sokféleképp alakíthatja. Külön formaszorú B.-re nincs mindig szükség, gyakran elég B.-t ad a tárgyalás olyan elrendezése, mely a legnyomatékosabb pontban végződik; legszabadabb a B. — mint általában a szerkezet — a levélben, hol összefoglalás igen ritkán történik, s a záradék inkább hangulati, mint logikai gyűjtőpontul szolgál; legszabályoszerűbb és fontosabb a B. a szónoki beszédben.

B., költői művekben, eposzban (regényben) és drámában a kibonyolódás, a küzdelem vége. A hős legyőzte az akadályokat s győzedelmes került ki a harcból, vagy gyengének bizonyult s a nálánál hatalmasabb ellenorálatnak áldozata lesz (katasztrófa). A B. szervesen összefügg az előzményekkel, belsőleg megokolt s előkészített. Sok költő azonban a hatás kedvéért meglepetészerű B.-t kedvel, melyben az előre nem látott külső okoknak, a véletlennek nagy szerep jut. A B.-nek ilyen faja a gépies megoldás is, midőn az összehozott esemőt valamilyen isten megjelenése vágja ketté (Dous ex machina: isten gépezet segítségével száll alá a színpadra). Ezt találjuk a görög tragédiában Euripidésnél. Még Voltaire is használja a Henriade című eposzában.

Befektetés, I. Beruházás.

Befellegzett! Közmondásban használatos kifejezés, pl.: Ugy elment, azt so mondta, B., t. i. hír nélkül, köszönet nélkül távozott.

Befenekelés az, midőn a kádár a hordó fenekét beilleszti.

Befroi (franc., ejtsd beffroá), a régi váraknak főtornya, őrtorony, mely egyszersmind védelmiül, végső menedékiül szolgált; így nevezik a város-házak tornyát, valamint a magánosan álló harang-tornyokat is.

Befoglalni (ném. *leiken*), általában beszégni; a tengerészetben a. m. a vitorla széleinek kötéllel való beszegése.

Befogó, I. Derékszögű háromszög.

Befőzés. Nyers állapotban el nem tartható gyümölcsöket és konyhakerti terményeket befőzéssel állandósítunk, vagyis konzerválunk. A *gőzbe-főzés* abban áll, hogy a félig érett v. érott gyümölcsöt és megtisztogatott konyhakerti terményeket egészben v. felaprítva, egységeket meg is hámozva tágas szájú üvegedényekbe, v. gyári üzemnél ónozott vasbádó-dobozokba rakjuk be, azután tiszta répacukorból és kétannyi vízből főzött cukoroldatot töltünk reá, hogy ellepje és az üveget kettősen vett pergament-papírossal szorosan leköttözzük vagy helyesebben: gumigyűrűs üvegfedő rászorításával levegőmentesen lozárjuk; a dobozokat pedig a totó ráforrasztásával vagy gumigyűrű közzeszerelésével szintén levegőmentesen lozárjuk. A zárt edényeket gőzben vagy vízbe állogatva $\frac{1}{4}$ — $\frac{1}{2}$ órán hevítjük a forró víz hőmérsékletén. Némely gyümölcsöt sűrű cukoroldattal ismétlen leforráznak és főznek, míg végül egészen sűrű cukoroldatba kerülnek. Az ilyen *cukrozott* gyümölcsöket később, több hét múlva, kristályosodó cukoroldatba töve: kristályos cukormázzal vonják be; ez a *kandirozott* gyümölcs; vagy pedig fonalas próbáig főzött forró cukorba toszik pár percere, ahonnan kivéve rácsra kerül és a kihülés után meleg szárító kamarába — oz

lesz a *szugatozott* gyümölcs. A konyhakerti terményeket pedig sós vízzel megforrázza rakjuk el és gözölk ki a gőzben főzött gyümölcs mintájára. De lehet a gyümölcsöket eukorral vagy anélkül is pelesen összefőzni és keverés közben vastagra basztítani; ezek az ú. n. *gyümölcsíz*ek (lekvárok, marmeladok, sajtok stb.).

Befutó, sportszó, kettős értelmű van. B.-nak nevezük a versenytörnek az utolsó fordulótól a bírói paltolyig terjedő részét és B. a versenynek a helyezettekre vonatkozó nyers eredménye. Pl. valaki megfogadja a B.-t, azt teszi, hogy az illető előre megmondja a lovak beérkezésének helyes sorrendjét (A első, B második, C harmadik) és erre fogadást köt.

Befuttatás alatt értjük a főnek felületi oxidációját. L. *Barntlás* és *Főnek* (színezés).

Befúvás (*insufflatio*), flonon, poralékú gyógyszereknek az orr-, torok- és gégeüreig nyálkahártyájára való juttatása. E célra főként antizoptikus gyógyszereket (acid. biorninn pulv., eanomal, jodoform pulv., acid. tannic. pulv. stb.) használunk, melyeket a *porbefúvóval* (*insufflator*) a megfelelő helyre reafúvunk. A porbefúvó gumilablaból és megfelelő kemény kaucsinkesőből áll. A B.-t a labdára gyakorolt nyomás által összközljük. Fűlbetegségeknél levegőt fúvunk a tuba Eustachii-n át a dobüregbe yaladék kifuvása és a hallás javítása céljából. Újszülöttek asphyxiájánál szintén levegőt fújhatunk puha kátéter segítségével a gégen át a tüdőbe; de jobb ennél a mesterséges lélegzés.

Befúvesítés (*kertekben*). Szép kerti pázsit készítésére vidékenként más és más fűmagkeveréket kell alkalmazni. Mindeneknek fű alkatrésze a Lolium perenne, vagyis angol porje, amely az első évi szép pázsitot adja; továbbá: az Agrostis stolonifera, a Poa pratense, a Cynosurus cristatus, a Festuca rubra stb., amelyek a Lolium kipusztulása után alkotják az állandó pázsitot. A pázsitnak szánt területen a gaz kiirtása végett 1—2 évig ajánlatos kapás növényeket termeszteni; aztán összel 50 cm. mélyen a földet — trágyázással kapcsolatosan — megforgatni, tavasszal simára gerblyézni, laza talajon letaposni, egyenletesen bevetni, gerblyével bevergetjük és taposó deszkával lenyomkodjuk. A kikelés után öntözzük és ha 8—10 cm. magas lett, már levágjuk: kaszával, sarlóval vagy fűnyíró géppel, a széleken fűnyíró ollóval. A fűvágást kéthetenként ismétljük. Az őszi utolsó vágás után a fagyok beálltával korhadt istállói trágyával beterogetjük; tavasszal legerblyézzük a trágyát, a pázsitot pedig lehengetezzük. Gyakori öntözés a meleg nyári időben nélkülözhetetlen.

Befűzőgép, keretes himzögépök tüneke befűzősére. Ily himzögépek egyidejűleg több száz tüvel dolgoznak. A tük befűzése közel kötszóság, amennyiben egy munkás naponként legfeljebb 5000 tüt fűzhet be, holott egy B. 25,000-et s 4 B.-hez csak egy munkás kell. A gép lényege abban áll, hogy egyidejűleg pl. 25 tüt olyképp lesz befogva, hogy egymástól határozott távolságra jussanak s hogy a szemek is párhuzamosak legyenek. Már most e szemeken horogtüket szűrnék át, amelyek visszamentükben az elejükbe helyezett fonalat a tübe fűzik.

Bég, a *bej* szónak régies, ma már elavult kifejezése. L. *Béj*.

Béga, *Cornelis*, hollandi festő, szül. Haarlemben 1620., megh. 1664. aug. 27. Adriaen van Ostadonak volt tanítványa, Németországban és Svájcban, talán Olaszországban is utazott, 1654. Haarlemben telepedett le. Többnyire a parasztk életéből merített genreképeivel néha megközelíti a mestert (pl. amsterdami, bécsi múzeum), de beesebbek szép rézkareni és rajjai.

Béga (helyesebben *Béga*, hajdan *Böge*), a Tisza baloldali mellékfolyója, ered Krassó-Szörény vármegyében a Pejána Ruszka hegység ÉNy.-i oldalán, a Bágyeshegy É.-i aljában, eleintén É.-nak turt, majd Kurtyánál felvéve a Pojóni (vele egyenlő nagyságú) patakot, tágasab lefolyóra jut s ezen Pacset és Bálinez mellett elfolyva Ny.-nak tart, Nagytapolovecz mellett a Temes közvetlen közelébe ér s azzal két eszaterna által össze is vau kötvé; Temesvárnál DNy.-nak fordul s ez irányú Nagybeeskerekig megtartja, itt D.-re kanyarodik s Perlaszen alul, Titellel szemben terjedelmes posványok közt (Fehértó) a Tiszába ömlik. Egész hessza 254 km., forrása és torkolata közt az egyenes távolság 174 km., vízkörnyéke 2878 km². Esése Temesvártól Klekig 1 : 6266, innen Titelig csak 1 : 7384. Temesvártól a torkolatig (114 km.) kisebb hajókkal járható. Még a XVIII. sz.-ban szilajon barangolta be Torontál és Temes vmegyék lapályait, kiöntéseivel nagy árákat okozva; egész terentálmogeyi folyása óriási (több mint 120,000 hektárnyi) pesvány volt, mely hasznet alig hajtett. Mercy Ferenc kezdte 1718. e moecarakat lecsapelni s a folyót Facsetől Temesvárig szabályezni, hogy rajta fát lehessen úsztatni; egyúttal Temesvártól Klekig 70 km. hosszú (hajózási) esaternát ásott; meghagyván azonban a régi medret is, mely ezentúl főleg a Beregszó vizét vezette le; minthogy azonban az új esaterna száraz időben nem volt hajózható, Mária Terézia idejében Kostély mellett 10 km. hosszú tápescaterna által a Temessel összekapcsolták, viszont a Béga tavaszi árvizeinek esökkentésére Tepelevecz mellett a Temesbe árapasztó esaternát húztak. A B. ezáltal hajózhatóvá válván, immár az árvédelem ügyével kezdtek foglalkozni, de a XIX. sz. közepén e műveket elhanyagolták s a B. vidéke oly állapotba jutott, mint Mercy ideje előtt. Ezért alakult 1871. a Temes-béga-vojeji vízszabályozási társulat, melynek működése azonban pénzügyi nehézségek miatt az árapasztó esaternának kiigazításán kívül csak a meglevő töltések fenntartására és erősítésére szorított. A B. szabályozásának, illetve ármentesítésének végleges befejezése céljából az orsz. vízipét. és talajjav. hivatal egy részletesen kidolgozott tervet ajánlott 1891. elfogadás és végrehajtás végett a társulatnak; mely szerint a B. árvizeinek fölsége Kiszető és Temesvár között részint a Temesbe vezetettnek át 6 árapasztó esaternán; részint az ezen esaternák közt e célra berendezendő területen raktározódnék; úgy hogy a hajózó esaternába a legnagyobb árvíz alkalmával is csak annyi víz jutna, amennyit ez kár nélkül leveztetni képes. A B. alsó szakaszának Nagybeeskerekig való szabályozása céljából két duzzasztó-

gát és kamarazsilip készült, melyek segítségével a hajózás Beeskerek és a Tisza között még kis víz idején is biztosított. Ezenkívül az 1902. XXII. t. c. intézkedik a B. szabályozásáról az árvizek szempontjából. E terv szerint a B. árvízének legnagyobb része árapasztó csatorna segítségével Temesvár fölött a Temesben nyerne levezetést, úgy, hogy a B. legfőlegb. csak 100 m³ vizet fogadna magába árvízkor másodpercenként. A B. hajózási és vízenéki ipari s mezőgazdasági hasznosítása céljából a hegyvidéken völgyzáró gátakat terveznek, melyek a B. vizét tározzák. A B.-nak csak egy jelentékenyebb mellékvize van, a Beregszó (l. o.), mely jobbfelől ömlik bele. V. ö. *Hunfalvy János*, Magy. birod. természeti viszonyainak leírása (III. 446—450); Egyetemes földrajz II. 259—262; *Zavadowski Alfréd*, Magyarország vizeinek statisztikája; *Mauver Gy.*, Az Alsó-Béga csatornázása, *Vizügyi Közl.* XXIX. k.

Bégafo (azelőtt *Klekke*), nagyk. Torontál vm. nagybecskereki j.-ban, (1900) 1354 német és oláh lak.; két hitelszövetkezet, vasúti állomás, posta- és távíróhivatal, telefonállomás.

Béga lecsapoló-társulat. Alakult 1882, oly célból, hogy Bács-Bodrog vármegyében Óker, Petrovácz és Glozsán községek határában 4235 kataszt. hold területű mocsaras helyet lecsapoljon. Árkainak hossza 63-65 km., melyből 21½ km. főcsatorna. 1900 végéig befektetett építésköltsége 32,446 K.

Begarelli, Antonio, olasz szobrász, szül. Modenában a XV. sz. vége felé, megh. 1565 dec. 28. A modenai szobrászat hagyományaihoz híven kizárólag agyagmintázással foglalkozott és főleg szülővárosának templomai, több más városok számára is igen nagy számmal készített terrakotta-szobrokat és csoportokat, melyek hatását finom, olykor aranyozott és színezett stukkóréteggel fokozta. Művei, melyek Rafael művészetének erős befolyását árulják el, sokszor megkapó, drámai hatásúak és Modenában a XVI. sz. szobrászatának legkiválóbb alkotásai. Különösen kiemelendők: Krisztus siratásának csoportja (Modena, S. Agostino, 1524); Jézus születése és a pásztorok imádása (modenai székesegyház, 1527); Madonna a kis Jézussal és Ker. Jánossal (Modena, Museo Civico, 1527); Krisztus levétele a keresztről (Modena, S. Francesco 1531). B. legnagyobb és leghatásosabb műve; Krisztus siratása (Modena S. Pietro, 1546); 32 agyagszobor a Mantova melletti S. Benedetto Po apátság számára stb. — Műhelyében dolgozott unokaöccse, *B. Lodovico* is, kitől önálló művek is maradtak fenn.

Begass, I. Adalbert, német festő, id. B. Karl fia, szül. Berlinben 1836 márc. 5., megh. 1888 jan. 21., elointo rézmetsző volt, utóbb Párisban, Berlinben és Olaszországban festőnek képezte ki magát és totszotól, idealizált női képoival, képmásival és olaszországi genreképoival némi népszorúságra tett szert.

2. B., Karl, az idős, német festő, szül. Hainsbergben, Aachen mellett, 1794 szept. 30., megh. 1854 nov. 23. Eleinte Párisban, Gros műtermében tanult, majd Németországba visszatérve az ó-német festészet hatása alá került, 1822. pedig Olaszországba utazván, Giotto freskói annyira

főllekesítették, hogy az ú. n. *nazarénusok* archaizáló irányához csatlakozott. 1824-ben Berlinbe visszatérve a romantikus iránynak lesz híve, majd realizistikus jellegű műveket fest. Vallásos és gesznerű képeinél — a legismertebb a berlini nemzeti képtárban levő Szerecenmosás (1843) — maradandóbb értékűek arcképei, melyekkel híres kortársainak hosszú sorát örökítette meg (Berlin, Hohenzollern-múzeum).

3. B., Karl, az ifjabb, német szobrász, az előbbinek fia, szül. Berlinben, 1845 nov. 23., Berlinben és Rómában tanult, 1889 óta a kasseli műv. akadémia tanára. Dekoratív és monumentális műveinek hosszú sorából kiemelendők: Silenus a kis Bacchusszal. A testvérek, Hans von Marées festő mellszobra (mindhárom Berlin, nemzeti képtár); IV. Ottó és IV. Frigyes Vilmos emlékei a berlini győzelmi fasorban; II. Vilmos eszászár szobra a barmeni emléksarnokban; Vadkan-vadászat a berlini Tiergartenben stb.

4. B., Oskar, német festő, az előbbinek bátyja, szül. Berlinben 1828 júl. 31., megh. 1883 nov. 10., atyjának tanítványa, főleg arcképeket festett és sok híres kortársát örökítette meg (I. Vilmos, Moltke stb.).

5. B., Reinhold, német szobrász, az előbbinek öccse, szül. Berlinben 1831 júl. 7., a berlini akadémián Rauch tanítványa volt és már 1852. sikert aratott Hágárt és Izmaelt ábrázoló szoboresortjával. 1856—58-ban Rómában tartózkodott és itt Bökklinen kívül Michelangelo művei, de főleg a barok művészet emlékei hatottak erősen fejlődésére. A hatvanas és hetvenes években hosszú sorát alkotta meg a kisebb-nagyobb, olykor erősen exotikus dekoratív műveknek és mellszobroknak. 1874-ben mintázta a budapesti közbárhíd bejáratát díszítő két szép csoportot (bika és bivaly), melyet Sommer bécsi szobrász faragott ki. Emellett mindinkább alkalma nyílik nagy, monumentális feladatok megoldására. 1871-ben leplezik le a berlini Schiller-szobrot, 1888. készíti el III. Frigyes eszászár síremlékét a charlottenburgi mauzóleum számára, 1891. készül el legnagyobb műveinek egyike, a berlini kir. palota előtt levő pompás, sok alakkal díszített szökőkút. 1897-ben fejezi be I. Vilmos eszászár nagy lovas emléket, 1901. Bismarcknak a berlini országyűlés palotája előtt felállított emléket, továbbá Frigyes eszászár síremlékét a charlottenburgi mauzóleumban, Bismarck síremlékét a berlini domban stb. B. rendkívül termékeny, hatásos művésze, igen nagy tudásról, leleményességről, dekoratív erőről tanuskodik, de a legnagyobb eszközök alkalmazása mellett is híjával van a monumentális vonásnak, miért népszerűsége mollett is mindinkább nyilvánvaló, hogy nem volt hívatva ama nagy munkák kivételére, melyeket főleg II. Vilmos eszászár kegye juttatott számára.

Begassa vagy bagassa, I. Cukor.

Bégaasztgyörgy, nagyk. Torontál vm. nagybecskereki j.-ban, (1900) 3077 német és szorb lak.; gyógyszerész, községi takarékpénztár, tej-, tojás- és baromflitérésítő szövetkezet, gőzmalom, vasúti állomás, posta- és távíróhív., telefonállomás.

Begecs, nagyk. Bács-Bodrog vm. újbükdi j.-ban. (1900) 2244 szerb és német lak.; szorb földműves

szövetkezet, u. p. es u. t. Ófutak. Határában Kuvavár dülöben Onagrinnm-növű castellum törmelékkel. V. ö. *Fyöhlích* Róbert: Castellum Onagrinnm (Arch. Ért. 1889, 98—107 és 187).

Begga, *szent*, valószínűleg lendeni Pippin leány, szül. 615 körül, megh. 694. Férje Ansegisil volt, Arnulf metzi püspök fia, kitől heristali Pippin született. Ilyformán B. Kis Pippin özanyja. 694-ban Andane kolostort alapította a Maas mellett. Emléknapja dec. 17-ike. Századok múlva teljesen indokolatlanul összeköttetésbe akarták hozni a begüni felekezetével.

Begginon Trev. (növ.), a hasadó gombák (bakteriumok) génusza. Hosszú, tagolt fonalak, számos kénszenesekkel telve, és mint a rokon *Oscillatoria*-k, a vízben himbálódnak. Leggyakoribb faja a *B. alba* (Vauch.) Trev., poshadó vizekben, bűzös árkokban, a cukorgyárak leveztő csatornáiban, különösen pedig kéntartalmú ásványos vizekben és meleg fürdőkben él és a meder fenekét mint nyálkás tömeg vonja be, v. a vízben úszkál, s *barquin*, *glairin*, *woegin* v. *theiothermin* a neve. *Cohn* véleménye szerint ezek az organizmusok eszközök az ilyen kénes melegvizek felhígítóképességét, mert a kénsavas sókat kénhidrogén-ként *B. roseopersicina* Zopf. az édes és sós vizek helyein, ahol növény, vagy állat rothad, a vizet vérszínre festi. A B. a tenger fenekét is bevonja, pl. a kieli-öböl tisztátalan fenekén.

Beghardok, l. *Beghinák*.

Beghinák és beghardok. Beghinák neve alatt

olyan jámbor nők értendők, kik szerzetesi fogadalm nélkül u. n. Beghina-udvarban (kisebb házak, templommal és kórházzal és fallal körülvéve, francián Beguinage) laktak és közülük munkájával, betegápolással v. más hasznos foglalkozással tartották fenn magukat. Alapítójuk Lambert le Bèghe lüttichi híres hitészónok, aki 1180 körül alapított Lüttichben beghina-udvart. A B. azonban később értékességbe estek, úgy hogy a kölni zsinat (1306), sőt a vienne-i egyetemes zsinat (1311) is több etrenek tételőket karhozattak. Ezért V. Kelemen pápa 1311 óta üldözte őket, több beghina-udvart eltörölt, mások ismét csak úgy tarthaták fenn magukat, hogy a ferenciek vagy domonkosok harmadik rendjét fogadták el. XXII. János pápa azonban újból pártfogásába vette őket, valamint V. Miklós pápa is. Később a protestantizmus megszüntette a beghina-udvarokat, úgy hogy a XVI. sz.-ban úgyszólván teljesen kipusztultak. Jelenleg létezik Belginumban 13 beghina-udvar, körülbelül 1200 lakóval, Hollandiában pedig 2. A *beghardok* e női társulathoz hasonló férfi-társulatok, hasonló szervezettel, későbbi eredettel. Utolsó maradványaiket Ince pápa szüntette meg 1650. V. ö. *Hallmann*, Gesch. u. Urspr. der belgischen Beghinen (Berlin 1843); *Mosheim*, De Beghardis et Beguinabus; *Keller*, Die Reformation u. die älteren Reformparteien (Leipzig 1885).

Béglér bég, l. *Bejler bég*.

Béglés (ejtőd: bégli), francia város Gironde départementben, a Garonne és vasút mellett, élénk kikötővel, (1905) 12,588 lak., kénes forrással, szeszégetéssel és bortermeléssel.

Begna-elv, folyó Norvégiában, a Filefjelden ered, Vangsmjøsen, Strandefjorden és Spirilen

tavakon át folyik, a llönefos vízesést alkotja, fölveszi a Hallingót és 263 km. hosszú folyás után Dram-elv néven Drammennél a Kristianai-fjord mellékláblelbe torkollik.

Begonia L. (növ.), a Begoniaceae-család génusza, melynek 400-nál több faja trópusi vidékeken él. Leggazdagabban Dél- és Közép-Amerikában van képviselve, Ausztráliából hiányzik. Cserjék, féleserjék vagy fűvek, gyakran gumós vagy kuszó-rhizomás növények. Virágok egytakú, lople, mely nem különül el csészére és pártára, 2, 4 v. több színes levélből áll. A hímvirágban sek porzó van, ezek szabadok; a nővirág magháza alsó állású, legtöbbször 3 üregű, minden üregben sok magkezdeménnyel, ezeknek két integuma van. Bibeszál 2—3, többnyire villásan elágazók. A termés többnyire tok, mely gyakran 3 szárnyat v. legalább hosszanti bordát visel. Válaszfalall (leculicid) kovad. A magvak igen aprók, érott állapotban nem tartalmaznak tápláló szövetet. A levél többé-kövésbé aszimmetrikus, karélyos, fogas vagy épszerű; orozeto tenyeres. A virágzat bogas. Számos, különösen délamerikai faj rhizomás gyögyöször, amennyiben részint belső véresek ellon, részint láz és luesz ellen, majd pedig izzasztó szerül használják. Egyosek hashajtó gyanánt is, mások mint skorbut ollen erősség szerepelnek. Mindezek alkalmazásával azonban csak a bennszülöttek élnek. A B.-fajok legnagyobb jelentősége abban nyilvánul, hogy igen eltorjodt és kedvelt dísznövények. Sok faja van a trópusi vidékeken, melyeket általában melegházakban tenyésztenek; némely porui és bolíviai hegysegekben tenyésző fajok azonban hidegházakban tartanak. A fajok egy részét díszes leveleik miatt, másokat azonban virágaik miatt kedvelik, szobai növények gyanánt is. A kiválóbbak a következők: *B. rex* J. Pz. Kelet-Indiából, melynek természetből gyönyörű tarkázatú levelei a kultúra folytán nagyon sokféle változatban ismeretesek. E fajt kereszteztek a *B. incarnata*-val és *B. discolor*-ral is. *B. imperialis* Lem. és onnek var. *smaragdina* Lem. változata szintén remek levél-B.-k. Kiváló virágú B.-fajok ezek: *B. Lubbersi* Morr., *B. Schmidtiana* Rgl., *B. metallica* G. Sm., *B. semperflorens* Lk., *B. incarnata* Lk. et Otto. Ami a gumós B.-kat illeti, csak kevés növény-génusz van, melyek a kerti kultúra folytán olyan alakbeli gazdagságot, változatosságot árulnak el, egyszerű és telt virágokkal egyaránt, mint ezek; különösen szerepelnek e téren: a *B. bolivicensis* DC., *B. Davisii* Hook. fil., *B. Froebelii* DC., *B. Veitchii* Hook. fil.

Begoniaceae (növ.), a kétszikűek változatos alakú családjá a Parietales sorozatban. 4 génusza van, összesen 420 fajjal, amelyek közül 400-nál több a *Begonia* génuszra esik. Mind trópusiak, Ausztráliában ninesenek meg. A B.-család jellemzése nagyjából a *Begonia* génuszával azonos, ezért l. o.

Begovac, közs. Modrus-Fiume vm. slunji járásában, (1900) 333 horvát-szerb lak.; u. p. Vališ solo, u. t. Slunj.

Begováča dolnja, közs. Belovár-Körös vm. garešnicai j.-ban, (1900) 125 horvát-szerb lak.; u. p. Ivanska, u. t. Belovár.

Begoča gornja, közs. Belovár-Körös vm. garai járás j.-ban, (1900) 92 horvát-szerb lak.; u. p. Ivanska, u. t. Belovár.

Begović Milán (ejtés: —ics), horvát költő, szül. 1876 jan. 19. Vrlikában, Dalmáciában. Zágrábban és Bécsben tanult, aztán tanár lett a spalatói reáliskolán. Első költeményei: Pjesme 1896. jelentek meg Zágrábban. Teljes elismerést és költői hírnevet szerzett Knjiga Boccadoro c. szonett-gyűjteményével, melyet Xeres de la Maraja írói álnév alatt 1900. Zágrábban adott ki. 1904-ben az orosz-japán háború hatása alatt megírta a Život za cara (Életet a cárért) című szonett-ciklusát. Mint drámaíró B. előkelő helyet foglal el a horvát irodalomban. Drámái: Myrrha (Praga 1902); Venus Victrix (Spalato 1906); Gospogja Walewska (Zágráb 1906); Stana (1908). Ezeket sikerrel adták Zágrábban, Laibachban és Krakóban. A zágrábi országos nemzeti színház számára fordította *Ibsen* Kisértetek; *Grillparzer* Aranygyapjú és *Goldoni* Locandiera c. drámáit. 1910 óta a hamburgi Deutsches Schauspielhaus dramaturgia.

Begović, adók. Zágráb vm. petrinjai j.-ban, (1900) 288 horvát-szerb lak.; u. p. és u. t. Kraljevacani.

Begovo brdo, közs. Zágráb vm. jaskai j.-ban, (1900) 135 horvát-szerb lak.; u. p. Kostonjevac, u. t. Krašić.

Begovo Razdolje, adók. Modrus-Fiume vm. delneci j.-ban, (1900) 763 horvát-szerb lak.; u. p. és u. t. Mrkopalj.

Begöngyölés (az árak begöngyölése). A kereskedelmi törvény 1875. XXXVII. t.-c. 398., 423., 425. és 437. §-ában előforduló kifejezés. Ugyanezt a kifejezést használja a vasúti árufuvarozásra vonatkozó nemzetközi egyezmény (N.E.) is (9 és 31. cikk), míg ellenben a vasúti üzletszabályzat 62 és 86. §-ai, melyek a k. t. és N. E. említett szakaszaival egyébként összhangban állanak, a *csomagolás* kifejezést használja. B. tehát egyértelmű a csomagolással. Bővebben l. *Csomagolás*.

Begtež, adók. Pozsega vm. pozsegai j.-ban, (1900) 420 horvát-szerb lak.; u. p. és u. t. Kutjevo.

Begubózás, l. *Gubó*.

Bégueule (franc., ejtsd: begül), piperés, cicomás-kodó nő; *begulerie*, cicomás-kodás.

Béguine, *Michel Léonard*, francia szobrász, szül. Uxeauban 1855 aug. 9. Műveinek hosszu sorából a legkiválóbbak: Charmeuse (1887); Első ékesség (1902, mindkettő Páris város szepműv. múzeumában); Corot fostó szemeleke a párisi Père Lachaise temetőben (1899); Ernest Rousselle emlékszobra Párisban (1901); Harcoslelek Bourbon-Lancyban (1904) stb.

Begum a. m. indiai főrangú hölgy.

Begunok v. *bjegunok*, l. *Raszkol*.

Begy (*ingluis*), a nyolcső (*oesophagus*) zsebvagy zacsókialakú táglalata. Előfordul a madaraknál és a rovaroknál. A madarak begye mirigyekben igen gazdag, váladék a táplálékot részben előzetesen megemésztí, a galamboknál költés idején tejszerű folyadékot választ el, amellyel néhány napig flókáikat etetik. A rovarok körében a szívó és rágó szájrészeknek van begyük, mely a táp-

lálék összegyűjtésére való. — B.-nek nevezzük a madarak melltáját is, innét a veres-, kék-, arany-B. stb. elnevezések.

B.-betegségek a tyúkfélék és a galambok között fordulnak elő. *B.-hurut* érzéketlen testek egy erjedő, rothadó anyagok, hegyes idegen testek és szúrós, száraz magvak fölvétele után keletkezik. A B. tájkán lágymielkedés támad (lágymiel B. köznyelven), ami érzékeny. A beteg étvágytalan, bágyadt, nyújtogatja a nyakát és nehezen nyel. Nyomogatásra kellemetlen szagú gáz, néha zavaros folyadék ürül ki a csőrön keresztül. Később lesavanyodnak, sőt el is hullanak a betegok. Ha pedig sok száraz eleség, falevelket és más növényi részeket vagy eszontot, üveget, sok kavicot stb. szednek fel, vagy élőködök telepednek falába, úgy B.-elzáródás illetve tágulás támad, ami hasonló jelenségekkel jár. A B. fala tágult, tapintata kemény (kemény B.) vagy lágymiel, a tartalom szerint. A nyalkahártyán mind a két esetben hurut van. Orvoslás céljából előszerzősán nyomogatni a száj felé a B.-et, hogy tartalma a szájon át kiürüljön; makaes esetekben felmentésére, kiürítésére, a sebszékkel gondos összevarrásra és kollodiummal való bekenésére ajánlható. Lágymiel B. esetén azonkívül gyenge fertőtlenítő szereket (2% os bórsav, 1% os vasgálic-olajat) kell kávéskanálankint adni.

Begyés galamb, l. *Golyás galamb*.

Beh, súlymérték anyara, oésztre Birmában, a. m. 1'035 g., feloszlik 4 nagy és 8 kis ruéh-ra.

Behá Alláh, *Beháiták*, l. *Bábá*.

Behadur, Indiában a 3-ik német osztály címe.

Behaghel, *Otto*, német germanista, szül. Karlsruheban 1854 máj. 3-án. 1878-ban magántanárnak habilitáltatta magát a heidelbergi egyetemen, melynek 1882. rendkívüli tanárává nevezték ki. 1883-ban a baseli, 1888. a giesseni egyetem rendes tanára lett. Szövegkiadásai: Heinrich von Veldecke Eneide (Heilbronn 1882); Heliand (Halle 1882); Hebel's Werke (Berlin és Stuttgart 1883) und Briefe (Karlsruhe 1883). Önálló művei: Die deutsche Sprache (4. kiadás 1907); Geschichte der deutschen Sprache (Strassburg 1898 2. kiad.); Der Gebrauch der Zeitformen im konjunkt. Nebensatz des Deutschen (Paderborn 1899) B. Neumann F.-el együtt kiadja a kettejük által megalapított Literaturblatt f. germanische und romanische Philologie című folyóiratot.

Behaim, l. (*Behomus*), *Martin*, lat. Martinus de Boemia, kozmográfus, szül. Nürnbergben 1459., megh. Lissabonban 1506. 1477-ben a posztókereskedést tanulta Mechelenben, Flandriában. 1479-ben Anversbe s a következő évben Lissabonba ment, ahol Kolumbusszal ismerkedett meg. 1483. II. János király őt is kinevezte abba a bizottságba, amely egy asztrolábium készítésével volt megbízva. 1484-ben Diego Cão admirálissal fölfedező útra indult Afrika nyugati partja mentén. Visszatérvén, 1486. az Azori-szigoté, Fayala utazott, ahol akkor flamand tolepvolt, melynek kormányzója, Hurter Jobst B. apósává lett. 1490-ig lakott ott B. A következő három évet Nürnbergben töltötte, ahol köztisztelőtlen részesült és meggzagodott. Ottlétének emléke a tőle készített és még most is meglevő híres földgömb, amely

az akkor ismeretekhez képest is elég tökéletes és a németek több képe és leírása (pl. Doppelmayr-ól Nürnberg 1730) jelent meg 1493. V. ö. *Ghül-lany*, Giesch. d. Seefahrers Ritter Martin B. (Nürnberg 1853); *Günther*, Martin B. (Bamb. 1890). V. ö. *Mihalik* József, B. befolyása a magyar mű-parra (Arch. Ért., 18. köt.).

2. B., *Michael*, német mesterdalnok, 1. *Beh-eim*

Behajózás, a német *einschiffen* szó szerinti fordítása, tulajdonképpen a. m. *hajóra szállani, be-szállítani, a hajóra berakni* stb., 1. *Hajó*.

Behajtás 1. (*invaigatio*). Ha a marha másnak földbirtokán való legeltetés, a vetés vagy a fű legelőtlés és rongálása által kárt okoz: a károsult fél vagy a mezőőr jogosítva van a kárban talált marhát behajtani. A behajtott marha zálogul szolgál a károsítottnak a kártételből eredő követelésre nézve, a behajtó köteles azonban kárt hiteles személyekkel megbecsültetni és a becsült az ellenféllel közölni. Ha három nap alatt senki sem jelentkezik a behajtott marha tulajdonosánál, az esetben köteles a károsult vagy a behajtó az ilyenmő bitang marhát a községi elől-járogásnak átadni. Ha 8 nap alatt a károsult kár-rát nem érvényesíti, a marha tulajdonosának ki-adatik, ha érvényesíti, a községi előljáró egyez-séget kísérel meg, ha nem sikerül, a marhát bizto-stók ellenében tulajdonosának kiadja. Ha 15 nap alatt senki sem jelentkezik a behajtott marha tulajdonosánál: a marha kellő közhírrététel után nyilvános árverés útján eladható. A károsított fél követelheti kárának, költségének és az ügyevezett hajtópénznek megtérítését, mely az egyes marhafajok után különböző összegben van megállapítva. Mindezt tüzetesen szabályozza a mezőrendéségi törvény (1894. XII. t. c. 88—90., 104., 105. §-ai).

2. B., *behajtóüzlet (incasso)*, a bankok kisebb üzleteinek egyik ága, a lejárt váltók értékek beszedése idegen számlára. A váltót arra, akit B.-ával megbízunk, B. végott forgatni kell. Szükségessé válik ez a megbízás, ha a birtokunkban levő váltó lakóhelyünkkel távolosó piacon fizetendő. A B.-sal megbízott, ha erre nézve más utasítást nem adnak neki, a váltó ki nem fizetése esetében óvást köteles felvételni, kifizetés esetében pedig a kapott összeget, a kialakult vagy szokásos behajtójutalék levonásával, tartozik a megbízónak megküldeni, vagy állandó összeköttetés esetében másképp számolja el vele. A nagyobb bankok külön tarifát szoktak közrebocsátni, amelyben a fizető piacok szerint rendszeren $\frac{1}{8}$ — $\frac{1}{3}$ % között változó jutalékot, valamint a B. egyéb feltételeit feltüntetik.

Behajthatatlan az a követelés, pénzbírság v. pénzbüntetés, melyet az adóstól szegénysége v. más legyőzhetetlen akadály miatt megkapni nem lehet. A pénzbüntetéseket az 1878. V. t. c. 53. és az 1879. XL. t. c. 22., 23. §-ai rendelkezése szerint behajthatatlanságuk esetében fogház-, illetőleg elzárásbüntetésre változtatják át.

Beham (Peham), 1. *Barthel*, német festő és rézmetsző, szül. Nürnbergben 1502., megh. 1540. 1525-ig Nürnbergben, azután Münchenben élt, hol a bajor udvar főleg arcképmegrendelésekkel fog-

lalkoztatta. 1530-ban V. Károly császár és I. Ferdinánd magyar királynak Münchenbe való bevonulása alkalmából elkészítette a két uralkodó arcképeit, amelyek azonban csak metszetekben maradtak fenn. Festményei közül a legkiválóbb A kereszt esudája (1530, Műnehen, Pinakothek). Mint rézmetsző, Boham a német ú. n. «kismesterek» közé tartozik és közvetve Dürer hatása alatt, olasz renaissance-formák alkalmazásával metszette kis méretű, igen gondos kivitelű metszeteit.

2. B., *Hans Sebald*, német festő és grafikus, az előbbinek bátyja, szül. Nürnbergben 1500., megh. 1550. nov. 22. Dürer hatása alatt képezte ki magát, 1525-ig Nürnbergben élt, azután főként több városban, 1531. Frankfurtban telepedett le és ott főleg Albrecht von Brandenburg bíboros és Christian Egenolph könyvkiadó számára dolgozott. Festményeiből kevés maradt fenn. A bíboros számára festette a Dávid király öletét ábrázoló képeket asztallapra (Páris, Louvre). B. a legtermékenyebb német grafikusok egyike. Kis méretű rézmetszetei és fametszetű könyvillusztrációi a «kismesterek» közé sorozzák, de faldísznek szánt nagy fametszetekhez is készített rajzokat. Metszeteit sokszor egészleges realizmus és humor jellemzi; díszítményes metszetei a német renaissance-iparművészetre erős hatást gyakoroltak.

Behánzin, másként *Bedoazin* («a cápa fia», «a világ tojása»), dahomei exkavir, kit a franciák tömeges gyilkosságai miatt ismétellen haddal támadtak meg, fővárosából elűzték és 1893. jan. 25. elfogták. Dodds tábornok a fogolyt Saint Louisba, 1898 végén Martinique szigetre küldte számkivételre, ahonnan csak 1905. térhetett Algériába. Itt 1906 dec. 9. meghalt.

Behar (Bahar v. Bihar), angol tartomány Bengália kormányzóságban, Indiában, Nepal királyságtól D.-re. Területe 114,315 km². Földje róna: középső, nagyobb részében igen termékeny. A Gangesz majdnem közepén foly rajta keresztül számos mellékfolyóval, ezek közül nagyobbak balról: a Gandak, a Bagmati, a Gagri, a Koszi, a Panar stb.; jobbról: a Karamassza, Szona, Murchar stb., amelyekhez még az 1792 km. hosszú öntöző és 350 km. hosszan hajózható B.-csatorna járul. Éghajlata aránylag kellemes. Fő terméke az ópium, azonkívül az indigó, rizs, cukornád, köles stb. Lakóinak száma 25,060,180 (1901); ezek nagyobbára hinduk (14% mohamedánus). A tartomány két kerületre (Patna és Bhagalpur) és 12 distriktusra oszlik. Az ősidőkben B. két független királyságból állott: Mithilából és Magadhából; ez utóbbi, a Gangesz D.-i partján, Kr. e. a VI. sz.-ban a buddhisták legszentebb helyévé lett; a dzsainák maig is elzárandokolnak ide. B.-ban ekkor igen számos buddhista-kolostor (szanszkr. Vihára) volt, ma is sok zarándok látogatója. Virágzás-korát Kr. e. III. sz.-ban élte. Első ismertetője Szeleukosz Nikator helytartója, Megasztronész volt, akinek munkája, az Indika, sajnos, csak töredékesen maradt meg. 1202-ben a mohamedánusok foglalták el, 1795. pedig az angol Keletindiai társaság kényszerítette lemondásra Alam sah nagymogult. Fővárosa B., 44,984 (1901) lak., ezüst- és aranyszövetéről híres.

Behar, süllymérték a keletindiai szigoteken, a. m. *bahar* (l. o.).

Beharangozás, l. *Harangozás*.

Behárfalu, kisk. Liptó vm. liptószentmiklósi j.-ban, (1900) 173 tót lak.; u. p. Liptótarnóc, u. t. Liptószentmiklós.

Beharia, B.-csapatok, 1903. Algériában és Tunisban újonnan szervezett tengerészcsapatok. A tisztek és az altisztek franciák, a legénység bennszülöttekből áll. A B.-csapatok különösen a partvidék védelmezésére vannak hivatva.

Behári nyelv. Az indiai *Bihar* v. *Behar*, eredeti szanszkrit alakjában *Vihára* tartománytól vette nevét. A hindivel és hindosztánival közel rokon árja nyelv. V. ö. *Grierson*, *The modern vernacular literature of Hindustan* (Kalkutta 1889).

Beharóc, kisk. Szepes vm. szepesváraljai j.-ban, (1900) 227 tót lak.; u. p. és u. t. Szepesvár-alja.

Behasítás (bánya). A kőszéntelep fejtésénél arra törekszik a munkás, hogy a kőszent minél nagyobb darabokban fejthesse ki; e végre mindenekelőtt *rést* készít, a telep legkönnyebben kivágható részét 10—15 cm. vastagságban, 50—60 cm. mélységig kivájja, azután a rés irányára merőlegesen a munkahely mind a két oldalán hasonló szélességű és mélységű *hasíték*-ot vág; a kőszéntelep többi részét azután ékekkel és feszítőruddal nagy darabokban letérdelheti.

Beható-élet, a névszónak *ba be*-ragos alakját nevezték így; latin műszóval: *ilativus*.

Behagedés (növ.), l. *Havadás* és *Paraszóvet*.

Behaim (*Behaim*, *Beham*, *Behm*), *Michael*, német mesterdalnok, szül. Sulzbachban 1416 szept. 27., meghalt ugyanott 1474. Előbb atyja takácsmestersegét űzte, de csakhamar katona és dalnok lett. Urai egymásután Weinsbergi Konrád, Albrecht brandenburgi határőrgróf, Albrecht osztrák herceg, Cilley Ulrik gróf, I. Ulászló, V. László magyar király (1456), III. Frigyes német császár és Frigyes palatogróf voltak. Végre visszatért szállóvárosába, molynok bírja lett. Szókimondó természetével annyi ellenséget szerzett magának, hogy mindenütt csak rövid maradása volt. Legbecesebbek történeti költményei, melyekben a kornak oly fontosabb eseményeit tárgyalja, melyeknek szemtanuja vagy részese volt. Fő műve: Buch von den Wienern (a bécsiok lázadása III. Frigyes ollen), kiadta Th. v. Karajan 1843, aki még tíz költeményt tette közzé: Zehn Gedichte zur Geschichte Oesterreichs und Ungarns (1848). Adatai megbízhatók, előadása elég vonzó; megfigyelő tehetősége és egyenes jelleme értékes történeti forrásokká teszik műveit, a szerző alanyi álláspontja ellenére is. V. ö. róla *Heinrich G.* Német irodalomtörténetét II, 146; *Bleyer J.*, B. élete és munkái magyar történeti szempontból (Századok 36).

Behaim-Schwarzbach, *Max*, német költő és történész, szül. Berlinben 1839 ápr. 15., megh. Münchenben 1910 júl. 25. Halleban és Berlinben tanult és az apja által Ostrauban alapított pedagógium egyik igazgatója volt. Történeti művei: Friedrich d. Gr. als Gründer deutscher Kolonien (1864); Hohenzollernsche Kolonisationen (1874); Die Zillertalher in Schlesien (1875); Friedrich

Wilhelms I. Kolonisationswerk in Litauen (1879); Die Besiedelung von Ostdeutschland durch die zweite germanische Völkerwanderung (1882); Die Mäuseturmsage von Popiel und Hatto (1888). *Böheimb* név alatt írt drámái: Deutschlands Morgenröte (1876); Von Prag bis Schweidnitz (1877); Herzog und Schöppenmeister (1878). Verskötetei: Eheglücke (1878); Deutsche Lieder und Gedichte (1884); König Sebastian (eposz, 1890). **Behemöt** (az ó-egyiptomi P-ehé-mau, a. m. vízi ökör), hatalmas állat, melyről Jób könyve (40. fej. 15—32) szól; valószínűleg a vízi ló (Hippopotamus).

Behen-dió, l. *Moringa*.

Behen-olaj, más néven *ben-szoringa*, *szoringa* v. *moringa-olaj*. A *Moringa pterigosperma* G. gyümölcséből Kelet-Indiában és a forróéghévi Amerikában sajtolt zsíros olaj. Szintelen, szagtalan és íztelen, fajsúlya 0.912. Más gycerylek mellett behensavas gycerylt ($C_{17}H_{35}COO$) $_2$ $C_{17}H_{35}$ is tartalmaz. Nem gyantásodik, nem avasodik és nem szárad, miért is finomabb kozmetikai készítmények előállításánál, úgyszintén finom gépezetek, pl. órák beszáraire is használják.

Behensav, az egybázisú zsírsavszorozatnak $C_{17}H_{35}COOH$ összetételű tagja. Olvadáspontja 78°. Gyceryl-étere a behen-olaj alkotórésze; ebből elő is állítják.

Behera, Alsó-Egyiptom tartománya a Nilus rosettaí ága és a Libiai-sivatag közt. Területe: 10,780 km., (1907) 798,473 lak. A Mahudie-csatorna szeli át. Székhelye: Damanhur.

Behisztun, szikla Kermansah városának közelében, az ókori Média határán, I. Dárius porzsa király idejéből való azon fontos dombormű és ékirásos felirat miatt nevezetes, amely az ékirás megfejtéséhez (l. o.) a legérdekesebb és legértékesebb támpontot nyújtotta. Az angol Henry Rawlinson volt az, aki 1835-ben ezt a feliratot felfedezte és megfejtette.

Behívás, a szabadságot tartalmazó katonának tényleges szolgálatra való beidézése.

Behívó jegy, okmány, mellyel a szabadságot ogyéneket, tartalékosokat, tényleges szolgálat teljesítésére beidézik.

Behla, *Robert*, német orvos, szül. Luekauban 1850 jún. 2. Orvosi tanulmányait Lipésében, Berlinben, Prágában és Bécsben végezte. 1874-ben avatták orvosdoktorrá. Szülővárosában körorvos lett s 1893. egészségügyi tanácsossá nevezték ki. Részt vett az 1870—71-iki német-francia háborúban. 1902 óta Potsdamban él. B. sokat foglalkozott az akut kiütéses betegségekkel, phyto- és zoopatológiával, ezenkívül antropológiával is. Művei: *Dor Erreger der Klauen und Mauseuche nebst Bemerkungen uober die akuten Exantheme beim Menschen*; *Über das Vorkommen von Masern bei Tieren*; *Die Carcinomliteratur bis 1900*; *Die vorgeschichtlichen Rundwälo im östlichen Deutschland*.

Behm, I. *Edvard*, zeneszerző, szül. 1862 ápr. 8. Stottinben. A lipesei és berlini konzervatóriumokban nyerte kiképzését. Több szimfóniája és zongora-hangversenyműve pályadíjat nyert. *Der Schelm von Bergen* c. operáját 1899. Drozdában, *Marienkind* c. operáját ugyanott 1902. adták elő.

2 *B. Ernst*, földr. író, szül. 1830. Gothában, megh. u. o. 1884. 1856-ban a híres gothai Perthes-féle lüteezbe lépett, ahol a Petermann-féle Mitteleltnegyelk főmunkatársánál 1878 szerkesztője volt. Ott már 1872. tudományosan kimutatta, hogy a Luulaba voltaképen a Kongo felső folyása. 1877-ben Stanley győzött meg legelőször B. e. nézetének helyes voltáról, holott első utazása alkalmával éppen B. ellen nyilatkozott. B. 1866. a Geogr. Jahrbuch-ot alapította, 1872 óta attól elkülönítve mint a Mittheilungen pótlüzeteit becsátotta közre (Wagner Hermannal) Die Bevölkerung der Erde e. dolgozatait és 1875 óta ő szerkesztette a gothai Hofkalender statisztikai részét.

Behn, *Aphra*, szépségéről, szellemességéről és kalandjairól híres angol költőnő, Johnson szürimmi kormányzó leánya, szül. 1644. Canterburyben, megh. 1689. Nyugat-Indiában nevelkedett, megismerkedett Oroonoko néger herceggel s ezt egy Oroonoko or the royal slave e. regényben írta le, melyben lelkesen foglal állást a negerek emancipációja érdekében. Azután egy ideig Antwerpenben élt, mint II. Károly angol király titkos megbízottja; férjhez mento B. hollandi kereskedőhöz, Londonba költözött s ott a szélemes, de csekélyen terheságok ismert alakja lett. Ő benne mintegy megtestosült kora elegans frivolsága. Költeményeit friss könnyedség jellemzi. Elbeszélései közt (Histories and novels, London 1696) legérdekesebb az Oroonoko hercegről szóló. Szindarabjai (Plays, London 1702) szélemesek, de invenciójuk nem eredeti. Műveit újabban 1871. adták ki (Londonban, 6 kötetben). V. ö. *Cilber Th.*, *Lives of the poets of Great Britain* (London 1753).

Behomus, l. *Behaim* 1.

Behordás alatt a letakarított, levágott s ennek megtörtente után megfelelő kezelésnek alávetett, pl. megszáritott mezőgazdasági növények, nevezetesen a gabonanemléknek a majorba, a csürbe, v. a pajtába, a szérűskertbe vagy a cséplőhelyre oly célból való szállítása értendő, hogy ott asztagba, csürbe- vagy pajtába rakassanak vagy másként a romlás ellen mindaddig megőriztessenek, míg további kezelésük sorra kerül.

Behozás, az indukció szerinti magyar fordítása. L. *Indukció*.

Behozatal (*import*), külföldi áruknak a saját ország területére való szállítása akár ott történő eladás, akár ipari feldolgozás vagy átalakítás céljából. B.-nak nevezzük az ország területére bizonyos meghatározott időszak alatt behozott külföldi áruk összes értékét is, amelyet a behozó ország vagy a külföldre kivitt áruk értékével vagy ha ez amannál kisebb, pénzzel fizet meg. A B. és a kivitel össze- és egymással szembe való állítását *kereskedelmi mérlegnek* mondjuk (l. o.). *B.-i tilalmakkal*, azaz bizonyos áruknak az ország területére be nem becsátásával, a merkantilista politikát követő államokban egészen a legújabb időkig találkozunk, így különösen Franciaországban egészen 1860-ig, Ausztria-Magyarországban (63 féle árucikkre nézve) egészen 1851-ig. A ma uralkodó kereskedelmi politika, törvénnyel vagy ideiglenes kormányrendelettel, B.-i tilalmat csak különös célból rendel el. Megtiltja pl. erkölcsi okokból pornográfikus iratoknak, a jogbiztonság

érdekében meg nem engedett utánnyomatoknak vagy hamis jelzéssel ellátott árucikkoknak, köz- és állategészség szempontból állatoknak és állati termékeknek (trichinás sertésújsnak, filloxerás vonyigének stb.) B.-át. Pénzügyi szempontból B.-i tilalom alá esnek azok az áruk, amelyek benn az országban állami monopólium tárgyai, mint pl. Ausztria-Magyarországban a dohánygyártmányok. A behozott áruk után a behozó ország pénztárába rendesen vámat (l. o.) kell fizetni. Régebben előfordultak *B.-i jutalmak* is, azaz a bizonyos árucikkeket behozó kereskedőnek az állam pénztárából fizetett díjak, amelyekkel az állam szótont akart adni bizonyos áruknak, így különösen szűk termé idejében gabonának (Franciaországban 1775., 1789. és 1817., Angolországban 1795.) B.-ára. Ma ezt a célt inkább a B.-i vámoknak és a fuvardíjaknak mérséklésével törekcsenek szűkség esetében elérni.

Behozatali díj, tőzsdei kifejezés, mely a budapesti ár- és értéktőzsde áruüzleti szokásai szerint azokat a munkakiadásokat foglalja magában, melyek az árú átvételével, illetőleg átadásával járnak, beleértve a mérési és felrakodási díjakat is. Ha a kötés nem költségmentesen történt, a gabonanoműeknél két harmadrészben a vevő, egy harmadrészben az oladó viseli ezt a díjat. Más terményeknél az oladó az árú saját költségén esupán a mérleghez földszintre tartozik állítani.

Behozatali igazolvány, a vámhivatal részéről kiállított okirat, amely a bizonyos áruk után járó behozatali vám lefizetését igazolja s amelynek tulajdonosa a lofizetett vámat bizonyos időn belül visszakövetelheti, ha közelobben meghatározott árukat ismét külföldre szállít. L. *Kikészítő eljárás és Örlési forgalom*.

Behozatali jutalom, l. *Behozatal*.

Behozatali tilalom (mzk.). Az állam szuverenitásából következik, hogy az állam bizonyos áruk behozatalát, kivételét vagy átvételét megtiltja. E tilalom felállításának okai igen különbözök lehetnek. Lehetséges, hogy az állam a behozatali tilalmat azért állítja fel, hogy kereskedelmét és iparát megvédje, de lehetséges az is, hogy általános politikai, földmívelésügyi, honvédelmi, egészségügyi vagy rendőri szempontok játszanak szerepet e tilalmaknál. A kereskedelem és ipar védelmére szolgáló behozatali tilalmak rendszerint a kereskedelmi szerződésekben (l. o.) szerepelnek. Az állami egyedárúság tárgyának behozatala általában tiltva van. Nagybritannia 1897. törvénnyel tiltotta meg oly tárgyak behozatalát, amelyek letartóztatási intézetekben készültek (l. *Egészségügyi egyezmények, Kivételi tilalom*). A hágai második békeértekezleten létrejött ötödik egyezmény, amely a somleges államoknak a szárazföldi háborúban való jogairól és kötelességeiről szól, nem teszi az ily semleges állam köteleességévé, hogy behozatali tilalmat állítson fel a fegyverekre, lőszerekre és azokra a tárgyakra, amelyek valamely hadsereg vagy hajóraj használatára szolgálhatnak, azonban a 9-ik szakaszában kimondja, hogy ha valamely somleges állam ilyen behozatali tilalmat kimondott, akkor ezt a tilalmat tartozik mindegyik hadviselő féllel szemben egyformán alkalmazni. L. *Semlegeség*.

Behozatali vám, l. Behozatal és Vám.

Behr, 1. Johann Heinrich von, szász államférfi, szül. Freibergben 1793 nov. 13., megh. Drezdában 1871 febr. 20. 1849 máj. elvállalta a pénzügyminiszteritárát; 1858—66-ig pedig igazságügyminiszter volt; a szász polgári törvénykönyv az ő alkotása. *Fia Kamill*: Genealogie der in Europa regierenden Fürstendhäuser e. munkának a szerzője (Leipzig 1870, Pótlék 1890 és 1892).

2. B. Wilhelm Josef, német publicista és jogtanár, szül. Sulzheimban 1775 aug. 26., megh. Bambergben 1851 aug. 1. 1799—1821-ig az államjog tanára volt Würzburgban, de előadásait a kormány betiltotta; erre polgármesternek választották. Mivel a bajor országgyűlésen is az alkotmányos elvek mellett küzdött, felségseríttessel vádolták (1832), polgármesteri állásától megfosztották és 1836. várfogságra ítélték. 12 évig volt részben fogva, részben internálva. Az agastyán csak az 1848-iki közboesánat folytán nyerte vissza szabadságát. A bajor képviselőkamara egyúttal 10,000 frtnyi kárpótlást szavazott meg neki, a nép pedig a frankfurti nemzetgyűlésbe választotta, de ereje már meg volt törve. Művei: *Darstellung der Bedürfnisse, Wünsche und Hoffnungen deutscher Nation* (Aschaffenberg 1816); *Die Verfassung und Verwaltung des Staats* (Nürnberg 1811—12, 2 köt.); *Lehre von der Wirthschaft des Staats* (Leipzig 1822).

Behrend, Jakob Friedrich, német jogtudós, szül. Berlinben 1833 szept. 13., megh. u. o. 1907 jan. 9. 1870-ben rendkívüli, 1873. rendes tanár lett a greifswaldi egyetemen, 1888. pedig a lipsei Reichsgericht tagja lett. Legnevezetesebb műve: *Lehrbuch des Handelsrechts* (Berlin 1880—96, 1 köt.).

Behrens, Peter, német építész, festő és iparművész, szül. Hamburgban 1868 ápr. 14., Münchenben tanult, 1900. a darmstadti modern művészetek tagja, 1903. a düsseldorfi iparművészeti iskola igazgatója lett. 1907-ben lemondott állásáról és Berlinben az Általános Villamosági Társulat művészeti szakértője lett. B. rendkívül sokoldalú tevékenységet fejtett ki az iparművészetnek úgyszólván minden terén. A modern művészetnek legsikeresebb és legbefolyásosabb képviselői közé tartozik Németországban. Az általa rajzolt betűtípus B.-típus néven általánosan ismertté vált. Híres műve a B.-féle ház Darmstadtban, melynek egész berendezését is B. tervezte. Legújabb a berlini villamosági társaság óriási turbinaacsarnokát, Berlin legnagyobb vasépületét tervezte sajátos, az építési anyag természetének megfelelő módon. Figyelemreméltóak kísérletei, melyekkel a gyakorlati célú tárgyaknak, gépeknek is tetszetős formát igyekszik adni.

Behring, l. Bering.

Behring, Emil von, szül. 1854 márc. 15. Hausdorffban (Nyugat-Poroszország). A katonarvos iskolát végezte Berlinben s mint katonarvos különböző helyeken fordult meg. 1891-ben az Institut für Infektionskrankheiten asszisztense Berlinben. Eleinte Halleban, majd 1895-től Marburgban professzor. 1901-ben elnyerte az orvosi Nobel-

díjat. Felfedezője a diftériaszérumnak és megalapítója a vérsavóterapiának. A B.-féle tétel ki mondja, hogy azon emberek vérsavója, akik valami úton-módon immunitást nyertek bizonyos fertőző betegséggel szemben, átvolta másokra, azoknak is immunitást ad. 1902-ben a bovovaccin állítja elő szarvasmarha-tuberkulózis ellen, majd a tulasotemberi gümőkór ellen. Míg a Koch-Cornet-féle felfogás szerint a tuberkulózis belelegzés útján terjed, mindig tüdőinfekció a kiinduláspont, addig B. azt vallja, hogy a táplálkozás, tehát a bél útján jön létre a fertőzés és különösen a tej veszedelmes voltát hangsúlyozza.

Behring-féle fecskendő, nagyobb, kb. 10 cm³-t befogadó fecskendő gyógyító savónak (szérumnak) bór által való fecskendezésére.

Behrich, Ernst Wolfgang, Goethe ifjúkori barátja, szül. Naunhof szász faluban 1738., megh. mint udvari tanácsos Dessauban 1809 okt. 27. A XVIII. sz. hatvanas években nevelő volt Lipszeben s ez időben nagy befolyást gyakorolt Goethe-re, k-Lipeséből távozását (1767) három órában tárgyalta s önéletrajzában is kegyelettel emlékszik meg róla. Dessauban főleg Basedow (l. o.) ped a gögialt törekvéseit pártolta s irrogott is, de na gyobb tehetség nélkül. Életét megírta Hosäus (1883).

Behúzás és sorrendje. A szövés gyorsabb kivitele céljából minden egyes láncfonal külön-külön nyüstszembe lesz behúzva. Ha a mintaelemben (l. *Alapkötés*) levő láncfonalak száma 15-nél kisebb, a nyüstszemek pálcákon lógnak, azaz *nyüstsöket* alkotnak, nagyszámuk esetéu pedig minden egyes nyüstszem külön súllyal lesz elátva (l. *Jarquard-gépp*). Azt, hogy egy bizonyos láncfonal melyik nyüstbe húzandó be, a behúzás sorrendje állapítja meg, amelyet a mintarajz alapján szerkesztenek meg.

Beibarsz, l. Bibarsz.

Beidegzés (innervatio), a szervezet egyes részeinek idegekkel való ellátása. Ezek az idegek kétfélek: egyik részük a szervek állapotáról, a bennük történő változásokról visz hirt valamely magasabb idegközpontba (centripetális idegek), másik részük pedig a központban a hirtívó idegek hatására létrejöv, különböző előző hírek visszamaradt emlékei által módosított izgalmakat vezetik a szervekhez (centrifugális idegek), hogy azoknak működését az ideg szervezetével összhangzóvá, életanilag célszerűvé tegyék. A B. teszi tehát lehetővé azt, hogy szervezetünk egységesen működhessék. Mivel nincsen szervünk, amelynek működését az idegrendszer a legfinomabb részletekig ne befolyásolná, könnyű belátni, hogy a B. zavarná a szervek működésében milyen mélyreható változást okozhatnak. Az egyes szervek B.-ét l. a megfelelő címszók alatt; l. még *Idegrendszer*.

Beidegzési neurózisok, mindazon idegos bántalmak, melyekben a szerveknek idegigerekkel való ellátása megzavart, az egyes szervek működését szabályozó idegbehátás hibás, ellentétben az *indulatneurózisokkal* (l. o.).

Beidemann, Alexander Jegórovics, orosz füstő, szül. Szent-Péterváron 1826 aug. 17., megh. 1869 febr. 27. A szentpétervári akadémián Markoffnak

volt tünnyánya, majd hosszabb időt töltött külföldön. 1861-ben a szentpétervári akadémia tanára lett. Mivel többnyire bízáni stílus, egyházi nagy képsorozatok (Szt. Izsák temploma, Szent-Pétervár: Ilyádni templom stb.).

Beiderwies, község a bajorországi alsó-bajor kerületben, az Inn mellett, (1906) 2062 lak., porcellángyártással.

Beierfeld, község a szász királyság Zwickau kerületében, 3 km.-nyire Schwarzenbergtől, vasút mellett, (1906) 2516 lak.; csipke- és bűdögárúkesztéssel.

Beiertheim, község Baden nagyhercegségben, 2 km.-nyire Karlsruhotól az Alb és vasút mellett, (1905) 2172 lak.; 1907. beolvastották Karlsruhába.

Beige (fr., ejtsd bejzs), könnyű nő ruhakelme. Kötése 4 fonalas kettős sávoly (l. *Alapkötés*), sűrűsége $20 \frac{1}{2}$ pro cm., fonalainak finomsága $40 \frac{1}{40}$ fésűsgyapjú.

Beigesatin (fr., ejtsd : bejzs-szatén), könnyű nő ruhakelme. Kötése 5 fonalas satin (l. *Alapkötés*), sűrűsége $25 \frac{1}{2}$ pro cm., fonalainak finomsága $40 \frac{1}{40}$ fésűsgyapjú.

Beijeren (*Beyeren*), *Abraham van*, hollandi festő, szül. Hágában 1620. v. 1621., megh. 1675 körül. Házában, Delftben, Amsterdamban és Alkmaarban élt és loginkább esendőletet festett, olykor tenzeri képeket is. A budapesti szépművészeti múzeumban három festményvel van képviselve és Nemes Marcell budapesti gyűjteményében is van két jellemző képe.

Beijerland, az Oude Maas, a Kil, Hollandsch Diep és a Spui által alkotott lapos sziget Dél-Hollandiában. A 25 km. hosszú és 14 km. széles sziget a nagyobb helységek: Oud-B., Strijen, s Gravendeel és Nieuwe-B.

Beiktatás, hivatalba, főleg egyházi hivatalba való behelyezés (*installáció, investitúra*, l. o.). B.-nak nevezzük a birtokba vezetést is (l. *Iktatás, Statutio, Immissio*). B.-nak nevezzük végre a hivatalos ügykezelésben azt a cselekményt, amelyel fogva minden beadvány, átirat, megkeresés, jelentés és jegyzőkönyv a beérkezés sorrendjében számmal (iktatói szám) megjelöltetik és ezalatt az érkezés idejének kitételével és többnyire a tárgy rövid kivonatával is, külön könyvbe (iktatói könyv) bevezetettik. A beadvány stb. elintézése ugyanez az iktatói szám alatt történik és úgy a beadvány, mint elintézése ugyane szám kitételével láttatik el.

Beilbrief (ném.) a. m. hajókölcsönlevél (l. o. és *Bodmerei*). Ugyanez B.-nak nevezték régebben azt a hatósági iratot is, amely valamely hajónak szabályszerű építését és méreteinek hivatalos megállapítását igazolta.

Beillesztés a. m. valaminek eredeti helyére v. állásába visszahelyezése. Így nevezzük a tört eszontok rendes helyükre visszahelyezését (műnyelven: *repositio*). L. *Csontlörés* és *Ficamodás*.

Beilstein, *Friedrich Konrad*, szül. Szt.-Péterváron 1838 febr. 17., megh. u. e. 1906. okt. 18. 1866-ban a szentpétervári technológiai intézetben a kémia rendes tanára lett s 1896. nyugalomba vonult. A szénvegyületek kémiájával foglalkozott. A Handbuch der organischen Chemie össze-

foglaló nagy munkája — mely organikus kémiai kutatásoknál nélkülözhetetlen — 1881—1883. jelent meg. (III. kiadás 4 kötetben 57,083 vegegyület leírását tartalmazza.) Ehhez a német kémiai társaság, melynek B. a szerzői jogot átadta, még 4 pótkötetet adott ki, úgy hogy e mű az eddig jobban ismert összes organikus vegyületek leírását tartalmazza.

Beira, l. Portugália egyik tartományáa Entre Douro e Mirho, Traz os Montes, Spanyolország, Estremadura, Alentejo és a tenger között; 23,942 km² területé B. Alta (magas), B. Baixa (alacsony) és B. Mar-ra (tengermelléki) eszlott. B. Alta helyét ma Vízou és Guarda, B. Baixaét Castello Branco, B. Marét pedig Aveiro és Coimbra kerületek foglalják el. Lakóinak száma (1900) 1.515,834.

B., kikötőváros és vasúti végpont a portugál keletafrikai birtokokon, a Pongo és Buszi torkolatánál, 40 km.-nyire Szofalától, (1900) 3420 lak. (akik közt 738 fehér bőrű). Innen indul ki a B.-vasút, mely 1899 máj. 1. óta van üzemben. Hossza 20 $\frac{1}{2}$ angol mérföld, folytatása van azután a brit területen Bulavayog; azonkívül telegráf köti össze a Mashona-földön fekvő, Salisburyval és Leurenço Marques-zel. A nagyobbára primitív házakból álló városnak élénk kereskedelmi forgalma van. A kereskedés nagyobbára a Mozambik-társaság kezében van, amely 1891-től kezdve 50 éven át a kormány gyeplőit is a kezében tartja. 1908-ban a bevezelt értéke 310,488, a kivitelé 296,084 sterling font volt; amaz főképen vas-és pamutárúkból, szesz-, sör-és borból állt; emez kauesuk, különféle érekből és elefántesontból. 1908-ban 381 hajó evezett be a kikötőjébe 884,499 t. tartalommal. A német kelet-afrikai hajóstársaság rendes összeköttetést tart fenn vele. A Masszikesszi kerületben, amelyet vasút köt össze B.-vel, aranyérekek bukkantak és bár a rendes bányászat még csak a kezdetén van, egyetlen bánya havonként 1000—1200 uncia aranyat termel.

Beirárn, l. *Bairám*.

Beirányzás, puskának, lövegnek beigazítása a célpontra.

Beirás (*inscriptio*), a régibb magyar magánjog szerint fekvő birtoknak ideiglenes, vagy örökös átruházása személyes érdemek és hű szolgálatok elismerése és jutalmazása céljából. A beirt összeg vagy csupán az volt, amit az érdemdíjazásul szántak, vagy ehhez hozzájárult még az érdemdíjazott által az érdemdíjazó részére fizetett pénzösszeg. Az első esetben a B. tisztának, az utóbbi esetben pedig vegyesnek nevezett. Az ideiglenes inksribált birtok visszaváltása mest már csak azon korlátok között történhetik, melyeket az 1852. évi nov. 29. kibocsátott ősiségi nyílt parancs a zálogos birtokra (l. *Zálogbirtok*) vonatkozóan megállapít; jövőre nézve hasonló díjazási szerződésnek nem lehet hatálya: ha általa tulajdonképen zálogszerződés elburkolása célozattal. — Az örökös B. egy neme volt az örökvalásnak (l. o.), amennyiben általa a fekvő birtok vissza nem vonható tulajdona ruházottat át. A B. tárgya úgy ősi mint szerzeményi legyen lehetett. Ha azonban adományos jószág forgott kérdésben: a B. nem vál-

hatott az ú. n. királyi jog sérelmére és az adományos megszakadása vagy hütlensége esetén hatályát veszítette (l. *Adományrendszer*). — A jogrendszernek újabb átalakulásával, melynek következtében a tulajdonos rendelkezési jogosultságának a javak természetéből eredő korlátozásai estek, a B. intézménye elvesztette gyakorlati jelentőségét.

Beiratási díj, a tanulóktól az iskolába fölvételkor, egyesületek tagjaitól a belépéskor szedett díj. A *sportban* úgy versenyre nevezett loért fizetett összes tételeket jelenti; emellett B.-nak szokás azonban nevezni nagyobb díjakkal az első befizetett tételt is.

Beireis, *Gottfried Christof*, német tudós polihisztor, szül. Mühlhausenben 1730 febr. 28., megh. Helmstedtben 1809 szept. 18., hol a fizika és kúria tanára volt. Titokban tartott vegyészeti tanulmányait (indigókék festék stb.) sok pénzt szerzett, melyen mindenkéfé ritkaságot gyűjtött. Életét megírta Heister (Berlin 1860).

Beirut (Bairut), a hasonló nevű török vilajet fővárosa Szíriában, a Földközi-tenger partján. Gyönyörű fekvése van, egy része a parti síkságon, másik a Libanon lejtőin épült s háteréül a hegység havas csúcsa szolgál. A város külseje egészen keleties, keskeny, görbe utcáit, apró házeit nagy kiterjedésű kertek veszik körül, s habár évi közepes hőmérséklete 21-22° C., a partvidék legegészebb városa. Évi csapadékmennyiség 904 mm. 120,000 lakosa közül egyharmad mohamedánus, a többi keresztény. Lakói szőlőművelést, selyemhernyótenyésztéssel, selyem és gyapjúszövéssel foglalkoznak, élelő elemük azonban a kereskedelem. Szíriának első kikötője 1906. 858 gőzös (köztük 98 osztrák-magyar) és 2238 vitorlás, 1.202,024 t. tartalommal fordult meg a kikötőjében. Vasút és országút vezet a Libanonon keresztül Damaszkuszba. Legfontosabb kiviteli cikk a nyorsselyem, (17 mill. frank), árpa (23,520 t.) búza (15,614 t.), kukorica, déli gyümölcs stb. 1893 óta új kikötője van, amelyet egy francia társaság épített ki. B. helyén az ókorban Beritus állott, a főneciaiak kikötővárosa, előbb független királyság volt, majd Gebal (Byblos) alattvalója. III. Antiochos egyiptomi király Szíriával együtt saját birodalmához csatolta. A rómaiak idejében Julia Augusta Felix Berytus néven római katonai kolónia, jogi iskolája igen sokáig virágzott, még aztán is, hogy a IV. sz.-ban a földrendés egészen romba döntötte. 635-ben az arabok kezébe került. Az I. keresztény háborúban I. Balduin foglalta el, ebből az időből maradt fenn egy négyszögletes torony, amely a város védelmére épült, de már 1187. Szaladin visszafoglalta. A XVII. sz.-ig drúz emírek tartották itt udvarukat, 1763. ottoman fennhatóság alá került. 1840-ben B. bombázásával indult meg az angol-török háború.

Beisehr (*Beischir*), Konia ázsiai török szandák egyik járásának főhelye az 50 km. hosszú Kiriligöl (-től) (az ókorban Karalitis Límne) DK.-i végében, ahol a Kizil Irmák folyik ki belőle, 3000 lak. Iserser nevű kúlvárosában néhány szép szeldszuk-korbeli épület látható.

Beisler, *Hermann*, bajor államférfi, szül. Bensheimben 1790., megh. Münchenben 1859 okt. 15.

Miután 1809. Tirolban és 1814. a franciák ellen harcolt, a közigazgatási pályán felvitte a kormányelnökségre. 1847-ben igazságügyi miniszter, 1848 dec. 31.-től 1849 márc. 5-ig belügyminiszter volt, közben podig a frankfurti nemzetgyűlés tagja. Munkái: Betrachtungen über Staatsverfassung u. Kriegswesen; Über Gemeindeverfassung (1831).

Beismerés, (*confessio*), 1. *A római jog* klaszszikus perjoga szerint az eljárás két főrészből állt. Az első a magisztrátus előtt (in iure), a másik a bíróság előtt (in iudicio) folyt le. Ehhez képest a B. kétféle, ú. m. a magisztrátus előtti B. (*confessio in iure*) és a bíróság előtti B. (*confessio in iudicio*). A bíróságon kívüli B. maga is bizonyításra szorul. Ha az alperes a *magisztrátus előtt* a felperes iránti tartozását beismeri (*confessio in iure*), úgy tekintetik, mintha el volna marasztalva (*confessus habetur pro iudicato*), az úgy in iure be van fojezve, át se megy a bírósághoz. Ellenben, ha a B. a bíróság előtt történik (*confessio in iudicio*), ez a bizonyítást feleslegessé teszi ugyan, de az ügyet ítélet alá tereli. A B.-tól különbözik az elismerés. Az elismerés a jogokra, a B. a tényekre vonatkozik. A B.-nek van *rendelkező* része, t. i. felmenti az ellenfelet a bizonyítás terhe alól; van továbbá *konstatáló* része is, konstatálja az ellenfél állításáról való tudomást. V. ö. *Vécsey* Tamás, Római jog (1907, 244. és 247. l.).

2. *B. a bünvádi eljárásban* a terheltnek vagy vádlottnak minden oly nyilatkozata, mellyel rá nézve hátrányos körülmény valóságát elismeri. Szorosabb értelemben a büntett elkövetésének bevallása. A gyakorlat bizonyítja, hogy a B. nem mindig felel meg a valóságnak. A btó jog vagy igazságszolgáltatás, melynek feladata, hogy a bűnöst igenis, de csakis a bűnöst büntesse, s a B.-ben nem nyugathat meg mindig. Az újabb bünv. eljárások ezért ki szokták mondani, hogy pusztán magával a B.-sol a nyomozást vagy vizsgálatot vezető közegnek beérni nem szabad, hanem kötelessége más bizonyítékokat is beszerezni, melyek a bűnösség mellett tanuskodnak. A középkori inkuizitórius per helyesen felismervén a B. kiváló bizonyító erejét, — *confessio regina probationum* — minden igyekezetet a B. kicsikarására fordította, s ily úton a kivallatás — tortúra — intézményére jutott. A B. bizonyító erejének mérlegelésénél különösen a következők jönnek tekintetbe: 1. annak teljes önkéntessége, tehát a vallomást tevőre gyakorolt kényszer gyanújának is kizárása. Ezért legértékesebb az ítélelő előtt tett B., mint amolyan a bíró legjobban megnyughatik; 2. teljes megnyugvás abban, hogy a beismerő akarta és képes is volt az igazat vallani. A zándékosan hamis B.-nek — melynek indító okai sokféleké lehetnek, szorotet, barátság, nyereségvágy, életunság stb. — példái éppen nem ritkák, ép oly kevéssé, mint a jóhiszemű tévedések esetei. Különösen azokban az esetekben, melyekben az okozati összefüggés felismerése szakismereteket tételez fel, mikkel a beismerő nem bír; 3. a B.-nek határozottnak, kifejezettnek és világosnak kell lennie, ezért az intézett kérdésnek egyszerűen igenlő alig bírhat értékkel s annál kevésbé a hallgatólagos B. vagy annak

minősíthető konkludens magatartás; 4. a B.-nek a kiderített s megállapított ténykörülmenyekkel egyeztetve s azok által támogatgatnia kell; 5. a B. önmagában bűn ítélet alapján nem szolgálhat, alól a büntetteknek akár materiális, akár az emberek emlékezetében élő legalább ideális nyommal teljesen hiányzanak, a B. érdemleges való lehet ugyan, de sokkal nagyobb, semhogy megnyitással elfogadható lenne; 6. visszavonás esetében a B.-t támogatni alkalmas körülmények is fokozott figyelmet igényelnek; 7. az ú. n. minősített B.-nel a legvezetesebb tévedés lenne annak a vádlottat terhelő részeit elfogadni, a vádlott mellett szolo részeit pedig mellőzni. Példa: a vádlott belseri, hogy az elhunyt ő ölte meg, de arra hivatkozik, hogy ezt jogos önvédelemben tette, s ezt a védekezést megalafoló körülmények pedig hiányoznak. (L. *Terhelt kihallgatása.*) A *büntető eljárás* szabályozó 1896. XXXIII. t.-c. a terheltet figyelmeztet s nem bizonyítási eszköznek tekintti s a B.-ről, mint bizonyítékról külön uo. rendelkezik. A terhelt a bíróság előtt bármikor nyilatkozhatik s ott bűnösségét beismerheti. Alkalmat ad erre a törvény azért, hogy a terhelt kihallgatásáért mindjárt a per elője irja elő s terhelt vallomását, feltéve, hogy az teljesen kimerítő, hitelt érdemlő, s az eljárás egyéb adataival összhangzásban áll, bizonyítékul elfogadják. De a B. egymagában nem elég a bűnösség megállapítására s ezért a törvény rendel, hogy B. esetében is meg kell szerezni a terhelt bűnösségének egyéb bizonyítékait. A per lefolyását a B. annyiban könnyíti, hogy kimerítő s az eljárás egyéb adataival egyező B. esetében a további nyomozás vagy vizsgálat teljesítése a vádoló indítványától függ s hogy végül, ha a B. bíróság előtt történt, a főtárgyalásra való közvetlen idézésnek (l. o.) van helye.

3. A *polgári perben* nem bizonyítási eszköz, hanem feleslegessé teszi a bizonyítást. A polg. perrendtartás kimondja, hogy oly tényállításokat, melyeket az ellenfél a szóbeli tárgyaláson v. a kiküldött v. a megkeresett bíró előtt beismer, bizonyítani nem szükséges. A B. és az *elismerés* (l. o.) egymástól különböző fogalmak, mert a B. tényállításra, az elismerés joga vonatkozik. A B. visszavonható s a bíróság mérlegeli a visszavonás hatályát. A jogelismerés azonban, mint oly jogi tény, mely magát az igényt alapítja meg, vissza nem vonható. A B. visszavonásának még a fellebbezési bíróság előtt a szóbeli tárgyaláson is helye van. A bíróságon kívül tett B.-re nézve nincs bizonyítási jogszabály, miért is a bíróságon kívüli s így a más perben is tett B., mint bármely más bizonyítási adat, a bírói meggyőződésnek s a szabad mérlegelésnek tárgya, valamint az is, hogy az ellenfél tényállítást módosító nyilatkozat B.-nok v. tagadásnak tekintendő-e. A B.-t nem befolyásolja az, ha önálló v. beismert állítással nem ellenkező állítás van hozzákapcsolva. A polg. per. hallgatólagos B.-t nem ismer és csak akkor tulajdonít a tényállításra való nyilatkozat elmulasztásának hatályt, ha a bíró az ollozokat is nyilatkozásra felhívta. (Polg. per. 263—266. §§.) Ugyanígy szabályozta a mai sommás eljárás a B.-t (1893. XVII. 58—63. §§.), a rendes eljárásban azonban hallgatólagos B. az, ha az ellenfél közvetlenül

következő perintában nem tagadja az állítást (1868. LIV. t.-c. 159. §.).

Beiszapolás, l. *Iszapolás.*

Beitatás, l. *Cserzővargaság.*

Beit-el-Fakih (a. m. a tudós háza), város Jemenben, Dél-Arábiában, a Tohamahn, a Vörös-tongort határoló síkságon, 8 órányira a parttól; kb. 7000 lak., erődül. Régebben az Arábia bolsojából jövő mokka-kávé főjegye volt. Nyáron a napon 60° C.-t is mutat a hőmérő.

Beithlam, l. *Bethlehem.*

Beitzke, Heinrich Ludwig, német történetíró, szájl. Muttrinban (Pomeránia) 1798 febr. 15., mögl. Köslinben 1867 máj. 17. Mint önkéntes részt vett az 1815-iki francia hadjárásban. A boko megölte után a hadi iskolát végezte és 1823—26-ig a táborokban szolgált, 1828—36-ig pedig mint tanár a stargardi hadi iskolában működött. 1845-ben örnagyi ranggal kilépvén, irodalommal kezdett foglalkozni. Mint a porosz képviselőháznak tagja a katonai kérdésekben szoket folszólnai. Munkái: *Geschichte der deutschen Freiheitskriege 1813—1814.* (Berlin 1855. 4. kiad., 1882); *Geschichte des russischen Krieges 1812* (u. o. 1856); *Geschichte des Jahres 1815* és *Das preussische Hoer vor und nach der Reorganisation*, seine Stärke und Zusammenstzung im Kriege 1866 (u. o. 1867).

Beivás v. beivódás (*imbibitio*), folyadékoknak szilárd testokba való jutása. A gipszlemez likacsába a víz bonyomul a hajszóvösségnél fogva, amidőn a likacsokból a levegőt kiszorítja, a gipszlemez térfogata azonban nem változik. Ezzel ellentétben számos organikus anyag, így a sejtfa és a protoplazma is vizet vesz magába és pedig nemcsak a likacsokba, hanem és kivált a molekulacsoportok, a Nágeli úgy nevezte micellák közé, aminok folytán az anyagok térfogata megváltozik, az anyagok, illetőleg az anyagalkotta *test megdagad.* l. *Atszivárgás.*

Bej, régiesen *bég*, mai jelentésű úr, voltaképpen cím, mely a pasák fiadékeit és az ezredesi rangfokozatot nyert katonai és polgári hivatalnokokat illeti; az előkelőbb európaiakat is megtisztelik uha e címmel, amint hogy mindon fiatal sztabuli efendi szintén elvárja, hogy B.-nek titulálják. Eredetileg fejedelmi méltóság volt a B. cím és a szeldzsuki időkben az egyes törzsek urai nevezték így magukat. Sőt még mai nap is B. a hivatalos címük az európai kisebb fejedelmeknek és hercegeknek, nemkülönben a cserkesz és tatár heregek utódainak is. A régi időkben az úgynevezett *dere B.-ek* (völgy-B.-ek) egy-egy területnek voltak független urai, és az első szultánoknak soká kellett a kisázsiai B.-ekkel harcolni, míg uralmukat megszüntethették. Később már nagyobb udvari méltóságokkal volt e cím kapcsolatban, ma már mindinkább kezd vesztetni jelentőségéből. Összetételekben is gyakori a B. szó, *aláj-B.* a csendőrség ezredese, *mir-aláj-B.* ezredes, stb. Mint helynév előfordul a *B.-oglu* (Bej fia) szóban, mely a sztabuli európai negyednek, Perának a török neve.

Beja (ejtás: bésa), az ily nevű kerület és püspökség székhelye Alemtjo portugál tartományban, a Campo de B. novú fátlan síkságon, vasút mellett, (1900) 8895 lak., olajkészítéssel, bőresorzással.

A várost régi erőd védi. Szomszédságában vannak a Pax Julia római telepek maradványai.

Bejar (ejtsd: behár), körületi székhely, gazdag iparú város Salamancától, a B.-hegyek E.-i lábánál, meredek esésű fennsíkron, melynek alját a Rio-Frío öntözi, vasút mellett, (1900) 9488 lak., a kik finom posztót, vásznat és köteleket készítenek. A B.-i sonkák híresek. Régi falai és horegi palotája még most is fennállanak.

Bejárás. Közigazgatási és műszaki értelemben valamely közcélra szolgáló építménynek, mint pl. a vasút, közút, nagyobb hidak, alagutak, vízművek, csatornák, gyártelepek s egyéb közműveknek az engedélyezés és forgalomba helyezését megelőző bizottsági megvizsgálása és helyszíni tárgyalása. *A közigazgatási B.* megelőzi az építő engedélyt s azon a kereskedelemügyi miniszter képviselőjének és műszaki megbízottjának vezetésével részt vesznek a földmívelésügyi s hadügyminiszter képviselői; a közigazgatási hatóságok; a községi előljáróságok s az egyes érdekeltek, valamint a közmű engedményeseinek és későbbi tüzeltkezelőinek a képviselői. Ez a bizottság a benyújtott tervek, az esetleg szűkséges helyszíni szemle és az érdekeltek nyilatkozatai alapján megállapítja mindazokat az intézkedéseket, amelyek a közmű építése folytán a vízlefo-lyások és útvonalak, továbbá a köz- és magán-érdekek megóvása céljából és az üzem biztossága szempontjából szűkségesek. Nevezetesen megállapítják a hidak, áteresztők elhelyezését és nyílásaik nagyságát; az útátjárók, párhuzamos utak helyét és szélességét; vasutaknál az állomások elhelyezését, nevét és az azokhoz vezető hozzájáró utakat. *A műtanrendőri, vagy műszakrendőri B.* valamely középítménynek a forgalomba helyezését előzi meg s főképen az újonnan épült vasutak megnyitásánál vagy új vágányok használatbavételénél van jelentős szerepe. A bizottság a helyszíni megvizsgálás alapján megállapítja, hogy a pálya és tartozékai megfelelnek-e a törvényerővel bíró vasúttüzleti rendtartásban a forgalom biztossága és akadálytalan lebonyolítása érdekében, valamint egyéb köztektintetekből előírt követelményeknek. A bizottság a végrehajtott építést, a szűkséges felszerelések és személyzet megvizsgálása alapján határoz az iránt, vajjon a vasút megnyitható-e vagy sem.

Bejáráti jelzők, 1. Jelző berendezések.

Bejáráti vágány. A vonatoknak az egyes állomásokba való behaladására nézve minden időszakos menetrendváltozás életbeléptetése alkalmával — tehát már előre — meghatározott vágányuk van. Oly kivételes esetekben, amidőn nem erre, hanem más állomási vágányra történik a vonat bejárása, arról a körülményről az előző állomás idejekorán értesítetik, hogy az onnét indítandó vonat vezetője már előre tájékozva legyen a következő állomás kivételes állapotáról.

Bejaria Mutis (növ., *andesrózsa*), az erika-féléknek gyakran tövises kis faja v. cserjéje, 15 faja Észak- és Dél-Amerikában az Andokon terem s itt az európai Rhododendron-t pótolja. Levele kemény, bőrnemű, a visszája kékcs-szürke, azonnal barna serto borítja. Nagy és szép virága

laza fűrtté vagy sátorvirágzattá egyesül, tokja sokmagú.

Bejááni (teng.) a. m. hajóval a kikötőbe befutni.

Bejáró, az épületben az utcáról az udvarba, vagy a lépcsőházba vezető szélesebb, gyakran díszesebb, boltozott folyosó.

Bejáró, Óbesteréhez tartozó telep, Trencsén vm. kiscsuzájhelyi j.-ban, (1900) 729 lak., u. p. Óbesterceze, u. t. Csacza.

Bejász (török) a. m. fehér, a török pénzrendszerben az ezüstérmek elnevezésében fordul elő, pl. bejász-beslik, bejász-jirmlik, bejász-jüszlik, l. a *főzők* alatt.

Bejázi, mohamedán szekta. l. *Kháridzsiták, Ibáhidák.*

Bejcz, kisk. Vas vm. sárvári j.-ban, (1900) 578 magyar lak., u. p. Nyögér, u. t. Ikervár.

Beje, kisk. Gömör és Kis-Hont vm. tornaljai j.-ban, (1900) 508 magyar lak., u. p. és u. t. Tornalja. B. a mult sz.-ban jeles gydmőlestermő hely volt; ref. temploma 1442. épült.

Bejegyzés, 1. anyakönyvi B. az állami anyakönyvekről szóló 1894. XXXIII. és 1904. XXXVI. t.-c. értelmében az anyakönyvekben teljesített első bevezetéseket, *alap-B.-ek* és helyesen bevezetett a p-B.-eken az utólag történt változásoknak (pl. vallás, családi név, stb.) megfelelően tett változtatásokat, *utólagos B.-ek.* Az utólagos B.-ektől meg kell különböztetni az ú. n. *anyakönyvi kiigazításokat*, amelyeknek akkor van helyük, ha valamely B. az akkori állapotoknak meg nem felelően teljesítettét és amelyeket csak a feltgyelő hatóság vagy bíróság rendeletére lehet teljesíteni.

2. Nyilvántartó anyakönyvi (telekkönyvi) B., a tulajdon szerzésének vagy joggal terhelésének, e jog átruházásának s további megterhelésének és a terhelő jog megszűnésének a nyilvántartóba való beiktatása, amely rendszerint szűkséges ahhoz, hogy a felek megegyezésével, olykor egyoldalú nyilatkozatukkal történt jogváltozás jogilag, do- logi hatállyal létesüljön. Alakilag a B. bírói intézkedés alapján fogantatott és erre ismét — hatósági megkereséstől eltekintve — kérvény szolgáltatja az alkalmat, amelyet nemcsak az ad- hat be, aki a B. által mint jogosított, hanem az is, ki mint kötelezett van érdekelve; sőt bizonyos előfeltételek alatt beadhatja valaki más nevében is, anélkül hogy erre felhatalmazás volna szűkséges. A B. hatálya attól az időponttól kezdődik, amelyben a kellően felszorelt kérvény a telek- könyvi hatóság iktatói hivatalába érkezett. A kérvényhez csatolandó az eredeti okirat, amely a jogváltozást tanúsítja. Szűkséges továbbá, hogy a bejegyzendő változás érvényes jogalappal bírjon és hogy vagy önjögű személy, vagy a jogi személy törvényes képviselője által legyen kiállítva. A B. iránti kérvényt a telekkönyvi hatóság megengedő, vagy elutasító végzéssel, rendszerint az ellenfél meghallgatása nélkül intézi el. A B. kétféle módon történik: bekeblőzés vagy előjegyzés útján (l. o.). A foljegyzés intézménye más tekintet alá esik. Akár bekeblőzés, akár előjegyzés csak az esetben rendelkezhető, ha az, aki ellen a jog szerzés, átváltoztatása, vagy megszüntetése kiesz- közlendő, a kérvény beadásakor mint tulajdonos,

vagy mint hitelező bekebelezve, vagy előjegyezve van, vagy ha legalább egyidőjűleg bekebelezik, vagy előjegyezik. Ez alul kivételként az örökös elleni követelés biztosításánál bejegyezhető a zálogjog az öröklágyó nevén álló ingatlanra, vagy az alzálogjog az öröklágyó javára bejegyzett zálogjogra, mielőtt az örökös öröklési joga megnyílt. Az ilyen B. azonban csak azzala fenntartással engedtetik meg, hogy a hagyatéki tárgyalásnál előforduló igényekre sérelmes ne legyen, és hatálytalanná váljék, ha a zálogjoggal terhelt ingatlan, vagy jog az adóson kívül más személynek jut örökségül. Magát a B.-t a telekkönyvben a telekkönyvi iroda fogantatítja.

3. B., a kereskedő nevének, cégének a hivatalos cégjegyzékbe történő bevezetése; innen bejegyzett kereskedő, bejegyzett cég, I. Cég.

Bejegyzett kereskedő, I. Cég.

Bejelentés, 1. a házassági jogban (1894. XXXI. t. c. 68. §) a házasság megtámadásának alakja abban az esetben, midőn a házasság a megtámadásnak keresztel való érvényesítése előtt a megtámadásra nem jogosult házastárs halálával megszűnt. Minthogy a megtámadható házasság érvényessége a megtámadás megtételétől függ, a törvény a B. által kívánt erre módot nyújtani. A B. joghatálya az, hogy megtörténte után a házasságot úgy kell tekinteni, mintha meg sem kötötte volna.

2. B. Csőd esetében az az eljárás, amellyel a esődhitelezők követeléseiket a esődtömeg iránt érvényesítik. A B. határidejét a esődbíróság állapítja meg és teszi közzé. Ugyancsak a esődbíróságnál történik a B. is, még pedig az állam hivatalos nyelvén két példányban szerkesztett beadványban, amely magában foglalja a bejelentő nevét és lakóhelyét, a követelés mennyiségét és jogcímet és azt a kérelmet, hogy a követelés valódisága elismertessék és a esődkövetelések megfelelő osztályába besoroztassák. A követelést igazoló okiratokat a B. első példányához eredetiben, a másodikhoz pedig másolatban kell csatolni. A esődbíróság a B. első példányát a esődbiztosnak, a másodikat a tömeggondnoknak adja ki, akiknél a B.-eket bárki megtekintheti. A további eljárásra nézve I. Csőd.

3. B., orvosi értelemben Az orvos köteles a hatóságoknak bejelenteni bizonyos fertőző betegségeket (l. o.), továbbá minden abortusz (l. e.) és halálesetet. Az erre szükséges nyomatott blanketták bármely gyógyszerárban kaphatók.

Bejelentési közszer, az a kötelező, melynél fogva bizonyos adatok a hatóságoknak tudomására hozandók. B. van pl. adó- és vámköteles tárgyaknál, a pénzügyi igazgatás terén, lakváltoztatásoknál, a rendőri igazgatás terén, (I. Bejelentő hivatal, Lakásbejelentési kötelezettség), bizonyos betegségeknél, az egészségügyi igazgatás terén stb. Bejelentés nélkül nyilvános gyűléseket tartani, az után v. más nyilvános téren előadásokat, mutatványokat, tánevigalmakat, fáklyásmenetet, felvonulásokat stb. rendezni tilos.

Bejelentési kötelezettség, I. Anyakönyv.

Bejelentési rendszer, a szabadalmi jogban az a rendszer, mely szerint a szabadalom kiadatik anélkül, hogy a találmány ujdansága megviz-

gáltatnék. A B. előnye az egyszerűség, gyorsaság és a szabadalmat kérővel szemben elkövethető igazságtalanság teljes kizárása. Ellenben hátránya az, hogy ily módon szabadalmat nyerhet egy már a mindennapi forgalomban levő tárgy is, ami csak a megsemmisítési perek számát szaporítja. A B., mely Magyarországon a találmányi szabadalmakról szóló 1895. XXXVII. t. c. hatályba léptéig, azaz 1896 márc. 1-ig volt érvényben, Francia-, Olasz-, Spanyolországban, Portugáliában és Törökországban ma is érvényes. V. ö. Lévy Béla, A magyar szabadalmi jog rendszere (1898).

Bejelentő eljárás, I. Utalási eljárás.

Bejelentő helyek (állomások), Németországban és Ausztriában azok a hivatalok, melyeknél az áruforgalmi statisztikáról szóló törvény értelmében mindazokat az árukat, melyeket az ország vámterületére behoznak és innen ki-, vagy átvisznek, az áruk minősége, mennyisége, származási és rendeltetési helyük szerint be kell jelenteni. Nálunk az árustatisztikáról szóló 1881. XIII. és 1895. XVIII. t. c.-ekkek értelmében az árubevallás a közlekedési vállalatok állomásain, továbbá az összes posta- és vámhivataloknál történik.

Bejelentő hivatal. Budapest sz.-főváros lakosaira az 1879. XXVIII. t. c. mondta ki a lakásbejelentés kötelezettségét és ezzel kapcsolatban a bejelentések nyilvántartására a B. szervezését, még pedig az állami rendőrség keretében. Ezen t. c. rendelkezése folytán 1880 máj. 1-én megkezdődött a népszámlálás, mely 10 napig tartott. Összeírtak mindenkit, akit Budapesten találtak s ez az anyag képezte a mai B. alapját. Jelenleg a B. törzsanyagának négy főrésze van, úgymint: 1. az állandó lakosok nyilvántartása; 2. az ideiglenesen itt tartózkodó egyének nyilvántartása; 3. a czegek nyilvántartása, 4. a külföldiek nyilvántartása. Utóbbi az 1903. V. t. c. szerint. A B. ezen nyilvántartásainból nemcsak a hatóságok, de kérdőlapeken vagy végzéseik útján mérsékelt díj mellett magánosok is kaphatnak felvilágosítást. A fentemlített 1879. évi törvény felhatalmazta a mindenkor belügyminisztert, hogy a B. kötelezettségét esetről esetre, a szükséghez képest, más városi törvényhatóságokra is kiterjesztesse. Így van B. ma már a következő helyeken is: Arad, Bazin, Brassó, Debreczen, Győr, Kaposvár, Kassa, Lesonez, Munkács, Nagyszében, Nagyszombat, Panesova, Pezseny, Sepron, Szatmárnémeti, Székesfehérvár, Szentgyörgy, Szombathely, Újbánya, Újvidék, Versecz és Zilah városokban.

Bejler bej, helyesebben *bejler beji* (bejek beje), avagy régiesen *bejler beg*. Vezíri rangon álló magas hivatal. Két ily beje volt a tőrök birodalmának; az egyik Rumili B. (a ruméiai, vagyis az európai birtekok fő B.-je), a másik anádolu B.-i (a kisázsiai birtekok fő B.-je). Ma már hivatal megszűnt, mint helységnév megmaradt a Boszperusz kisázsiai oldalának egyik községében, melynek B. a neve. Ugyanílyen nevű márványpalota is van benne (B. szeraji), melyet Abdul-Aziz szultán építtetett magának; most főleg az európai fejedelmi vendégeket szállásolják el benne; a mi királyunk is ebben a palotában volt a szultán vendége.

BÉKÁK I.

1. Jávai repülőbéka (*Rhacophorus reinwardtii*) $\frac{1}{2}$. — 2. Bűszes szárvasbéka (*Ceratophrys ornata*) $\frac{3}{4}$. — 3. Fridei béka (*Itana agilis*) $\frac{3}{4}$. — 4. Gyepi béka (*Itana fusca*) $\frac{3}{4}$. — 5. Moc-ári béka (*Rana arvalis*) $\frac{3}{4}$. — 6. Kecskébéka (*Itana esculenta*) $\frac{1}{2}$. — 7. Békapetétek. — 7a. Békalárvák (otlihalak) a fejlődés különböző szakán.

BÉKÁK II.

1. Tarka leveli béka (*Hyla leucophyllata*) $\frac{1}{2}$. — 2. Erszényes béka (*Nototrema marsupiatum*) $\frac{1}{2}$. — 3. Leveli béka (*Hyla arborea*) $\frac{1}{2}$. — 4. Zöld varasbéka (*Bufo viridis*) $\frac{1}{4}$. — 5. Bábabéka (*Alytes obstetricans*) $\frac{1}{2}$.
6. Vöröshajú unka (*Bombinator igneus*) $\frac{1}{2}$. — 7. Ugyanaz hasoldalról.

Bejlik, a török *bej* szó származéka, jelentése a *bej*hez vagy úrhoz tartozó vagyon, birtok. Újban a szultán, és általában a kormány vagyonát, főleg pedig a katonai birtokokat nevezik *B.-nek*; *B. kálemi* (bejségi iroda) az a hivatal, ahol a fermánokat és egyéb császári iratokat őrzik s díván káleminek is hívják. E szó származéka a Bejlikesi, az államügyész, főnöke a *B. káleminek*, államtitkár. Nevezik még Bejlikesi efendinek is, aki a külügyminisztérium alárendeltje és főfoglalkozása a fontosabb okmányok és fermánok kiállítására és megszerkesztésére. E hivatal ma már mindinkább önállósul.

Bejráj, 1637. nagyvezír, előzőleg pedig egyiptomi, ruméliai s két ízben (1631. és 1634.) rövid ideig budai pasa. 1638-ban midőn a török sereget a perzsaq ellen Bagdad felé vezette, meghalt útközben.

Béka, l. *Békafélék*.

Béka, *nyír*, *szarubéka* v. *szarugesztenye* (alatorvostan). A ló patájának talpi felületén háromszög alakjában bekeklődő, nyílhoz hasonló szaruképletet nyírnak, népiesen *B.-nak* nevezik. Ezen képlet a testsúly reánehedésekor mint rugó hat, a pata tágulásánál nagy jelentősége van. *B.-nak* nevezik továbbá azokat a lapos, tojásdad vagy gesztenyealakú szaruképleteket, melyek az előlő lábakon a lábtő fölött a belső oldalon, a hátulsókon a esánek alatt szintén a belső oldalon fordulnak elő. Nehéz, nyugoti fajtájú lovakon erősebben fejlettek, különösen az előlő lábakon levők, melyek általában nagyobbak. Szerkezetük nagyjában a pata szarujaéhoz hasonló, ezért régebben az öregujjak szarutokjának csökevényét látták bennük, újában a talpon járó állatok felső (carpalis és tarsalis) talpi szarupárnájával azonosítják. A szarugesztenyék a szárnál hátulsó lábain, a zebrának pedig mind a négy lábán hiányzanak.

Bekáa-el-Aziz, (a régiek *Köle-Sziriája*) a Libanon és Antilibanon közt fekvő völgy, amelynek É.-i részét az Orontesz, a D.-it a Leontesz öntözi; a kettő közt a vízválasztó 2 órányira van. A völgy 2—3 óra járásnyi széles. Drúkok lakják. Logjelentékenyebb városa Heliopolisz, ma Baalbek, amely már a szemita ókorban is szerepelt.

Békabogyó (növ.), l. *Actaea*.

Békabuzogány (növ.), l. *Sparanium*.

Békadaganat (*ranula*), a nyelvlatli nyálmirigyek kivezető csövének elzáródása és ennek folytán a nyál megrekedése által keletkező tömlős daganat a szájfőneken. A fégőmb formájában a nyelvet eltölő és felemelő daganat miatt a beteg száját nyitvatartja, állalatti tájéka kiduzzad, ami a béka formájára onlékozottó kifejezést ad a betegnek. Innét az elnevezés. Gyógyítása vagy a kivezető nyílás helyreállításából (bomestszessel, kiszéssel) vagy a tömlő teljes kimetszéséből áll.

Békaegerharc, l. *Batrachomyachia*.

Béka-erek (*arteria* és *vena ranina*, v. *profunda linguae*). Az artéria, a nyelv-verbőer — mely a külső fejverbőerből (carotis externa) ered — főágát képezi; a nyelv izmai közt kanyarogva fel-felét, majd a nyelv csúsa felé halad; a nyelvfék (l. *Nyelv*) fellett vékony ágak által közlekedik a túloldalival (arcus raninus). A gyűjtőer a nyelv

csúsan ered, s eleinte a nyelv alsó felszínén, egészen felületesen halad, úgy hogy kékesen át-tűnik. Ebből eresztettek a régiek veszett ebek által megmartaknál vért (azért *vena lyssae*, v. *vena contra rabiem caninum* volt a nevők).

Békaeső, eső után az állóvízekhez közel levő rétekre vagy mozdokre tömegesen szoktak kijárni a fiatal békák; ebből keletkezett az a balhit, hogy az esővel hullanak le.

Békafalu, kisk. Vas vm. németújvári j.-ban, (1900) 152 német lak.; u. p. és u. t. Németújvár.

Békafélék (állat, *Ecaudata*, *Anura* *Batrachia*; két képmelléklettel), a gerinces állatok, *kétéltűek* (*Amphibia*) osztályának egyik rendje. Testök rövid, zömök, a kifejletődteké farkatlan, mindkét lábparuk ki van fejlődve. Fejük törzsüktől nincs élesen elválasztva; szemek nagyok s többnyire kiduzzadnak, alsó és felső szemhéjjal zárhatók; csak a délamerikai *Pipának* nincsenek szemhéjai; dobhártyájuk majd felületel elhelyezésű, majd a bőr alatt van elrejtve (pl. tűzhasú béka). Felső és néha alsó állkapcsaik, valamint szájpadosontjaik is apró, hátrafelé álló fogakkal fegyverezettek. Egyik alrendjük (*Aglossa*) képviselői nyelvtelenek, a másik alrendet (*Phaneroglossa*) ellenben jól kifejletődött nyelv jellemzi; ez utóbbiak nyelve ritkán van a szájúreg alapjához hozzánóve, vagyis elől ritkán mozgatható szabadon, rendszeren elől van az alsó állkapcsoshoz nőve s hátrafelé álló lebenyt alkot, amely a szájból kifordítható s evvel kapdossák el a békák többnyire rovarokból álló táplálékukat. Lábaik erősek, a hátók hosszabbak, mint a mellsők s ugrásra alkalmasak. Mellső lábuk négyujjú; hüvelykjök el van satnyulva; hátsó lábukon ellenben mind az öt ujjuk ki van fejlődve, sőt még egy hatodik ujjnak is megvan a csökevénye. Ujjukat gyakran uszóhártya egyosztí. A maláji szigeteken élő *«repülő» Rhacophorus Reinwartii* Boie hosszú ujjai között kifeszített uszóhártya e fákön élő békát, midőn nagy szökésekkel ágról-ágra ugrik, a leesésben akadályozza, lebegve tartja, úgy hogy mintegy repülni látszik. Bőrük csupasz s majd sima, majd kisebb-nagyobb szemölcsökkel van fedve (varas békák) s számos kisebb-nagyobb bőr-mirigyet rejt, amelyek a varas békánál nyúlós mérges anyagot tartalmaznak. (l. *Mérges állatok*.)

Belső vázakra különösen jellemző a csigolyák kis száma és a bordák hiánya; mindössze 8—10 csigolyájuk van, melyek közül az utolsó (farkcsigolya) több csigolya összeolvadásából képződött kardalakú csontfüggelékbe (urostyl) folytatódik. A hímek a nőstényektől erősebb hangjokkal különböznek s a hang erősítésérol gyakran külön zaeszkójuk van; ezenkívül a hímek mellső lábán a hüvelykujj helyén az egyes fajokra nagyon jellemző szarunemű, kérgos szemölcsöket (hüvelykpárna) viselnek; némely békák hímje a párzás idejében élénk színekkel tünik ki; a mocsári békák (*Rana arvalis* Nils.) hímje pl. hamvas v. szonnyes fohéros szürke alapszínű a párzás idején rövid időre pompás égszín-kék színűvé változtatja.

A békák potéitket, kovés kivétellel, vízbe rakják, v. zsinórban (pl. varas békák), v. lopónyszerű kocsonyas tömegben (pl. vízi békák). A békák teljes fej-

lettségök eléréséig lényeges átalakuláson mennek át. Larvaik, az n. n. *ebihalak*, oldalról összenyomott hosszú farkat viselnek s kezdetben lábatlanok. Nyaktájukon három faalaklag elágazó kopolytí sárgulzik, amelyek mögött egy-egy kis nyílás vezet kívülről a garatra. Ezek az első kilíós kopolytínyk azonban a fejlődés menetében csakhamar elenyésznek s helyettük fésülakú belső kopolytínyk fejlődnek; majd elenyésznek a belső kopolytínyk is s a kopolytírések is elzáródnak; aközben pedig megindul a tüdők fejlődése. A végtagok közül először a hátúlsók fejlődnek ki, s csak ha ezek már meglehetősen nagyságot értek el, sarjadzanak a melléskék. A végtagok kifejlődésével kapcsolatosan a fark kezd elcsatynulni, egyre kisebbedik, míg végre egészen eltűnik. Magától érthető, hogy a fejlődő békák külsején észlelhető változásokkal belső szervezeti változások is lépést tartanak, amelyek közül legjelentősebb a tüdők kifejlődése, a vérkeringés rendszerében nyilvánuló jelentékeny változások s a kezdetben igen hosszú bélesőnek jelentékeny megrövidülése. A nyugateurópai bábabékák (*Alytes obstetricans* Wagl.) himje a nőténytől lerakott petezsinórt hátsó lábaira gombolyítja, 8–12 napra elássa magát s csak aztán keresi föl a vizet, hogy a petéket, amelyekből a lárvák azonban kibujnak, a vízbe juttassa. A *Pipa americana* Laur. nőténye petéit a hátán a költés ideje alatt mindegyik pete számára külön képződő bőrzacskókban költi ki; a perui *Nototrema marsupiatum* Günth. nőtényének hátán az alfel felett nyíló tágas zaeskoja van, amelyben petéit kikölti; a ehiloi *Rhinoderma Darwini* Bibr. et Dum. himje költi ki a petéket, még pedig hangzacsokóiban. A nyugat-indiai *Hylaes martinicensis* Tsch. aránylag nagy petéit 20–30-ával nyálkás anyagba burkolva szárazföldi növények leveleire ragasztja s 10–12 nap alatt kifejlődő fiataljai egész fejlődésüket a peteburkon belül élik át s az rövid farkacskaival ellátott kifejlődött békák alakjában hagyják el.

A békák vízben és szárazon élnek; némelyek életük legnagyobb részét vízben töltik (pl. vízi békák, tüzhasú békák), mások a szárazföldön (pl. varas békák), vagy bokrokon s fákon (pl. loveli békák) élnek s csak petéik lerakására keresik föl a vizet. A mérsékelt égöv alatt élő békák a telet föld alatt vagy a vizök fonékán iszapba ásva alusszák át. A békák általában nagyon szívós életűek s igen hosszú ideig koplalhatnak; az azonban, hogy véletlenül elnyelt petékből az ember belében is kifejlődhetnek s hogy kövek belsőjében századokig élhetnek, meso. A békák tápláléka rovarokból s egyéb ízeltlábúakból, esigákából még földi gilisztákból áll, csak a délamerikai óriási termetű *Ceratophrys*-fajok, amelyek 15–20 cm. hosszúságot érnek el, fálnak fel egereket, kisebb madarakat, alkalom adtán csirkéket. A mi békáink, mint a kártékony rovarok pusztítói, általában a hasznos állatok közé tartoznak s védelmet, nem pedig üldözést érdemelnek. A vízi békák combjai izletes s egészséges ételt adnak asztalainkra s megbeesülhetetlen az a haszon, amelyet a békák mint élettani laboratóriumok kísérleti tárgyai a tudományunk hajtanak. A békák a zord sarki égalj kivételével az egész földön elvannak terjedve, legnagyobb fajszámmal a térítők

között. Az ismert fajok számát 1100-ra becslhetjük, amelyek két alrenden (1. *Aglossa*, nyolcvetven békák és 2. *Phaneroglossa*, nyelvos békák) belül több családra oszlanak. Hazánk békái egytől-egyig a nyelvos békák alrendjébe tartoznak s a következők:

I. csoport: *Arcifera* (nozogó mollyasúak). 1. család. Korongnyelvű békák (*Discoglossidae*): sárgahasú és vöröshasi unka (*Bombinator pachypus* Bonap. és *B. igneus* Laur). 2. család. Ásobékák (*Pelobatidae*): ásobéka (*Pelobates fuscus* Laur). 3. család. Varas-B. (*Bufo* család): barna és zöld varasbékák (*Bufo vulgaris* Laur. és *B. viridis* Laur.). 4. család. Levölő B. (*Hylidae*): levölő vagy zöldbéka (*Hyla arborea* L.).

II. csoport: *Firmisternia* (szilárd mollyasúak). 5. család. Igazi B. (*Ranidae*) A) Vízi békák (*Ranae aquaticae*): kecskebéka (*Rana esculenta* L.); ennek nagyterműt, kerok fekete pettyekkel tarkított délurópai variétésát, a kacagóbéka vagy tavi béka (*R. ridibunda* Pall.), továbbá a barnahátú olasz fajváltozat (*R. esculenta* var. *lessonae* Blng.) is hnos hazánkban. B) Barna békák (*Ranae fuscae*): gyopi béka (*Rana fusca* Rösel), mocsári béka (*Rana arvalis* Nilsson) és ordei béka (*Rana agilis* Thomas).

Irodalom. E. Schreiber, Herpetologia Europaea, 1875; F. Leydig, Die anuren Batrachier der deutschen Fauna, 1877; Fr. K. Knauer, Naturgeschichte d. Lurche, 1878; Károli János, Magyarország Amphibiái. Term. rajzi füz. II. köt. 1878; Méhely Lajos, A magyar fauna Bombinatorjai. Math. term. tud. közl. kiadja a M. T. A. XXIV. k. 1891; u. a., Magyarország barna békái, u. o. XXV. k. 1892; Bolkey, A tavi béka fajjogouultása, Allattani Közlemények, 1907, 179 lap; Brebm, Az állatok világa, 7. köt., 661–760 lap; Bedriaga, Die Lurche fauna Europas, I. Anura, Moskau 1891; Boulenger, Catalogue of the Snakes in the Collection of the British Museum, London 1893–96, 3 kötet; u. a., The Tailles Batrachians of Europe, u. o. 1897–1898, 2 kötet; u. a., A Synopsis of the Genera and Species of Apodal Batrachians, in: Proc. Zool. Soc., u. o. 1895; Dürigen, Deutschlands Amphibien u. Reptilien, Magdeburg 1897; Werner, Die Reptilien u. Amphibien Oesterreichs-Ungarns u. d. Okkupationsländer, Wien 1897. A B. ivadékgondozásról. Méhely Lajos össezefoglaló dolgozatát a Természettud. Közönyben, 35. köt., 1903, 425–457. lap.

Békagyík (állat), l. *Phrynosoma*.

Bekah, hébor érom és súlymérték, l. *Sékel*.

Békahal (állat) v. *ebihal*, a béka-féléknek kis halhoz hasonló, nagyfejű, láb nélküli, hosszú evezőfarkkal ollátott kopolytúkkal lélokozó lárvái. L. *Békafélék*.

Békahal-félék (állat), a csontoshalak egyik családja. Fojük széles, vastag; többnyire pikkely nélküli, csupasz testük megnyúlt, hátul kétoldalt összenyomott; szélesen hasított szájuk hegyes s kissé bofoló görbült, kúp alakú fogakkal van fegyverozve; felső sörényüszójuk két részből áll, az első 2–3 tüske támasztja, a felső sörényüszó második része, valamint az alsó sörényüszója igen hosszú. Fajai (szám szerint 16) hűvösök, a forró és a mérsékelt tengerek molegebb részeiben a tenger fonékán v. a partszélen tartózkodnak. Legismertebb a *röfögő békahal* (*Batrachus grunniens* Bloeh), mely kopolytúfodóinak mozgatása által sajátóságos röfögő hangot ad; India körül, valamint a Maláji-szigetek terjedő vizekben gyakori.

Békák (állat), l. *Békafélék*.

Békakorsó (növény), l. *Sium*.

Békakő, a nép babonája mindenféle mogkövedett tárgyat jelöl e névvel, így pl. halfogakat,

tüskésbőrűek vázrészeit, ráncos felületű foltos gabrotömzsöket stb. Az igazi B. a babona szerint a varasbéka fejéből származik s úgy szerezhető meg, ha a béka húsát a hangyákkal eltávolítottjuk; csodás erőt tulajdonítottak neki; kitűnő orvosság mindenféle baj ellen, különösen nagyhatású mérgezősek esetén, a szülést megkönnyíti, a harcolókat győzelemre segíti stb. Hazánkban a nép a folyamok partjain levő kerek, lecsiszolt, lapos kavicsokat nevezi B.-nek s azt tartja róluk, hogy ezeket a békák szopták ilyen gömbölyűre, mert a téli álom alatt minden béka egy-egy kavicsot tart a nyelve alatt s annak szopogatásából él. A B.-vek mendemondája az indiai sárkánykövekről szóló mende-mondák európai helyettesítője. V. ö. *Schulenburg*, Die Steine i. Volksglauben des Spreewaldes (Zeitschrift für Ethnologie, 1880); *Dahnady*, Mende-mondák a természetudomány köréből (Budapest 1909, 146. lap).

Békálen, l. *Linum*.

Békalencse (növény), l. *Lemna*.

Békalencse-félék (növény), l. *Lemnaceae*.

Békállibi (növény), l. *Hottonia*.

Békaméreg, l. *Bufo*, *Bufo* *fatalis* és *Mérges állatok*.

Békányál (növény). Különböző zöld moszatoknak többé-kevésbé nyálkás tömege, mely álló- és folyóvizeinkben néha igen nagy mennyiségben található. A B. moszatai többnyire a következők: *Cladophora*, *Spirogyra*, *Conferva*, *Oedogonium*, *Zygnema* (l. o.).

Bekapcsolás, l. *Bekötés*.

Bekapós (hajó), l. *Szélfél*.

Békarákok (*Hippidae*, állat), a hosszufarkú tizlábú rákok egyik családja. Idetartozik a remete békarák (*Hippa eremita* L.), mely a braziliai partokon él; hossza 2'5—3'5 cm.

Békas, kisk. Veszprém vm. pápai j.-ban, (1900) 407 magyar lak.; u. p. és u. t. Mezőlak. — L. még *Gyergyóbékas*, *Vágbékas*.

Békasd, kisk. Zala vm. esaktornyai j.-ban, (1900) 246 horvát lak.; u. p. Muraszentmárton, u. t. Mura-szerdahely.

Békási szoros (v. *Almás* szoros), a Békáspataktól átfutott völgyes szoros Csik vármegye gyergyószentmiklósi járásában; nevezetes átjáró Moldvába. A Békáspatak a Szereth folyóba ömlik.

Békásmegyer, nagyk. Pest-Pilis-Solt-Kiskún vármegye pomázi járásban, (1900) 2029 német és magyar lak.; a budapest-szentendrei helyi érdekű vasút állomása, postahivatallal és telefonállomással; esendörkilonítmény. Régebben jó s terjedelmes szállóit a filloxera elpusztította; lakói ma túlnyomó részben kőbányászatból élnek. A község fölött emelkedő 537 m. magas Nagykevely újjában a fővárosi turisták kedvelt kiránduló helye. A községtől D.-re elterülő mocsaras réteken meleg források fakadnak, melyek a budai hőforrásokhoz hasonlóak, de kevésbé melegok. Itt keletkezett az Árpádfürdő-telap és egy tisztviselőtelap. A Csillaghegyi és Péterhegyi nagy téglagyárak B. határában vannak.

Békasó (ásv.), népies neve a kavicsnak, különösen pedig a quare-kavicsnak.

Békássy, veszprémvármegyei régi nemesi család, mely az Eundi és Mezőlaki családokkal együtt

a Pápa nemzetségből vette eredetét. Első ismert őse, Sike, a XIII. sz. első harmadában élt; fia: Benedek, 1244. alországbíró és Lambert, kinek ilyennevű fiától származik az Eundi-család; második fiának, Máténak (1286—1330) nem maradt gyermekei; harmadik fiának, Pálnak (1272—86) megint három fia volt: Miklós, élt 1317 körül, Mezőlaki László és *Békási Pál* (élt 1347 körül). A család későbbi tagjai közül nevezetesebbek: Miklós, Pápa vára alkaptányá, ki 1594. a törökök ellen intézett kirohanás alkalmával esett; Ferenc, kapornaki apát és szombathelyi plébános; Imre, Vas vármegye követe 1844.

Bekaszín, l. *Szalonkafélék*.

Bekaszáj neve alatt a lovak, főleg szürke lovak ajkán, orr-ajki részleten előforduló tarkázottságot értik, melynél festéknélküli, ü. n. hússzínű és festékes (szürke) foltok váltakoznak egymással. Hasonló színbeli eltérés a lovak szemhéján is előfordul, az ilyen állatot *bekaszemű*-nek nevezik. A B.-uhoz hasonló a száreszajú v. piszra, nevezik fecskeszájúnak is, melynél a felső v. az alsó ajak sötétszínű bőrén fehér foltok láthatók.

Bekaszájú madár (*Batrachostomus acritus* Gray, állat), a bagolyfecské-félék (Podargidae) családjából való madárfaj; Malakka félszigeten, Szumatrán és Borneón fordul elő. Hosszúsága 40, szárnya 26, farka 20 cm.

Bekaszem, l. *Bekaszáj*.

Bekátávlát, a *Froschperspective* német szó hibás fordítása, valamely személynék v. tárgyának a szintnél mélyebben fekvő álláspontonról való rajzolása v. festése. Tehát ellentéte a *madártávlat*nak (l. o.). A festőműhelyekben a B. helyett inkább az *alátávlát* szót használják.

Békateknő (állat), az édesvízi kagylók (*Anodonta* és *Unio*) hójának népies elnevezése. L. *Kagyló*.

Bekató, kisk. Vas vm. szentgotthárdi j.-ban, (1900) 252 német lak.; u. p. Vasdobra, u. t. Gyánafalva.

Bekátutaj, (növény), l. *Hydrocharis*.

Bekátutajfélék (növény), l. *Hydrocharitaceae*.

Békavar, l. *Csüdsömör*.

Békavár, l. *Szentgyörgy vára* és *Külyödi vár*.

Bekcs, Árpád-kori magyar személynék, a Beke név (l. o.) kicsinyítése. Rendesen oly családoknál szokott előfordulni, melyeknek valamely idősb tagja a Beke nevet viselte, így pl. B.-nok neveztek a Borsa nembeli híros Kopasz nádor fiát a XIV. sz. elején, nagybátyját pedig Bekének. Előfordult aztán a B. név a gróf Csáky-család legrégibb tagjai között is, akiről aztán a nemzetség egyik ága a Bekesi v. Boesky (l. o.) nevet vette föl.

Bekcsény, a róla elnevezett Zágráb egyházmegyei főesperesség egyik templomos községe. Ortvy szerint a mai zalavmegyei Zalabaksa-val azonos, mely az alsólendvai j.-ban fekszik és Csesztreg flókegyháza. V. ö. *Ortvy*, Geogr. Ecdl. Hung. II. 733.

Bekcsényi főesperesség (*berini főesperesség*). A zágrábi püspökségnek a Drávától északra fekvő része. A középkorban a Muraközre és Alsó-lendva vidékére, ma már csak a Muraközre terjed ki. A zágrábi hivatalos névtár boxini főesperesség neve alatt ösméri. V. ö. *Ortvy*, Geographia

Ecdeslasi. Hung. II. 732–733; *Csánky*, Körös megye (Ért. a Tört. tud. kör., XV. 111 és 115. l.).

Bekcsi, török szó, jelentése: őr, őriző. B.-nek nevezik főleg az éjjeli őrt, akl éjszaka végzi vizsgáló körútját, és ha tűz üt ki valahol, ő lármázza fel a helységet. Sztaambulnak egyik típkus alakja, akl mihelyt beakonyodik, megjelenik óriási botjával és az utca kövezetere időközönként nagyokat ütve, ekkép ad életjelt magáról; «Jángin vár», ezt kiáltja rendszeren, ha tűz üt ki valahol, és kikláltja a negyed és utca nevét is, ahol a tűz kiltött. Népszerű alakja még a B. a ramazáni éjjeleknek is, amlidőn minden ház kapualjában megjelenik, társul vévén magához egy dobost (dávuldsun), aki a B. énekeit dobszóval kíséri. E tréfas dalokat (B. türksüzü : B.-i dalok) olyan célzattal éneklí a jószívű lakosok előtt, hogy ünnepi ajándékokat, bukslist kapjon.

Beke. Régi magyar személynév, melyet a mar-tirologiaini Benedicms v. Benedek névből szoktak származtatni, de algha helyesen. A B. is török eredetű nevelink közé számíthatós Biko, Büke alakban is előfordul : jelentése a. m. szilárd, erős, férfias. (V. ő. esagataj : bek, bik, altájí tatár : pökő, jakut : bögü.) Egyike volt legkedveltebb neveinknek, mely úgy a felsőbb körökben, mint az alsóbb néposztálynál el volt terjedve. Kicsinyítése Bekes (l. o.) és Bekej.

Beke, I. Antal (baróthi), gyulafehérvári kanonok, szül. Baróthon (Háromszék vmegyében) 1830 jan. 19. Gimnáziumi tanulmányai végzetével 1855. egyházi pályára lépett; hittudományi s böleleleti tanulmányait mint a Pázmány-intézet növendéke a bécsi egyetemen végezte. Pappá szentelték 1860. Rövid ideig segédlélkész Brassóban, azután tanulmányi felügyelő és teológiai tanár a gyulafehérvári papnevelőben, amelynek később kormányzója lett. 1872 máj. 1. az erdélyi székesegyházi káptalanannk kanonokja lett. Fogarasy Mihály erdélyi kat. püspöknek több évig titkára, az erdélyi püspöki szétszéknek jegyzője s ülnöke volt. Munkái : Az erdélyi káptalan levéltára Gyulafehérvárt (Budapest 1896) ; A kolosmonostori konvent levéltára (u. o. 1898) ; Nyílt levél a Battlyány-könyvtár ügyében (Magyar könyvszemle) stb. Azonkívül történelmi értekezéseket, leveleket és egyéb közleményeket írt a kat. lapokba és folyóiratokba.

2. **B. Manó**, egyetemi tanár, szül. Pápán 1862 ápr. 24. Tanulmányait a budapesti József műegyetemen és tud. egyetemen, később a göttingui egyetemen végezte. Előbb a budapesti V. ker. áll. főreálskola, majd a tanárképző intézeti gyakorló főgimnázium tanára volt, 1900 óta egyetemi nyilv. rendes tanár. Írt matematikai, tanügyi, pedagógiai, természettud. értekezéseket, cikkeket, tankönyveket stb. Önálló művel : *A legkisebb működés elve a Gauss-féle görbület-elmélet alapján* (Budapest 1884) ; u. e. uemétül (Math. u. naturwiss. Berichte aus Ungarn 1885) ; *Bevezetés a differenciál- és integrálszámításba* (A népszerű főiskola könyvtára, Franklin, 1908) ; *Differenciál- és integrálszámítás* (2 köt. a V. és K. Min. megbizásából, Budapest 1910) ; *A math. tanítás reformja* (Mikola S.-ral, u. o. 1909) ; *Reform des math. Unterrichts in Ungarn* (Mikola S.-ral, Leipzig, Teubner, 1910). Készítette a m. kir. vallás- és közokt. miniszternek az országgyűlés elé terjesztett jelentésből a középiskolákra vonatkozó részt 1886-tól 1896-ig. A millenniumi tanügyi kongresszus titkára és a Kongresszusi Napló társszerkesztője volt.

Beke (ejtsd : bik), *Charles Tilstone*, angol utazó, szül. Londonban 1800 okt. 10., megh. u. o. 1874 júl. 31. Előbb jogot, azután történetet, néprajzot és flológíát tanult. 1834-ben jelent meg tőle : *Origines biblicae* (London), amelyet, kivált Németországban, nagyon megtámadtak, mert egészen hitelt ad a biblia minden betűjének. 1836—1837-ben Lipcsében az angol konzuli ügyeket vezette és Verteidigung gegen Dr. Paulus (Leipzig 1836) című művét adta ki. 1837-ben Mooré kíséretében Palesztinában járt és először végezett a Holt-tenger depressziójára vonatkozó méréseket. 1840-ben Harris ezredes abesszínai expedíciójában vott részt és nagy érdemeket szerzett Godzsannak és a délebbre eső addig ismeretlen vidéknek kikutatásával. Utazásának eredményeit Abyssinia (London 1846, 2. kiad.) c. művében közölte. Egyéb nevezetesebb művel : *The French and the English in the Red Sea* (1863) ; *Jacob's fight, or a pilgrimage to Harran* (1865) ; *The British captives in Abyssinia* (1867). Halála után jelent meg : *Discovery of Mount Sinai in Arabia and of Midian* (1878).

Beke, *Joos van der*, németalföldi festő, I. *Cleve*.

A NAGY LEXIKON

II. kötetének munkatársai.

Ákos István (gyógypedagógia).
 Aldásy Antal dr. (genetika és heraldika).
 Alexander Bernát dr. (filozófia).
 Alexies György dr. (román nyelv és irodalom).
 Asbóth Oszkár dr. (északi szláv nyelvek és irodalom).
 Augusztn Béla dr. (gyógygyógyítványok).
 Aujezsky Aladár dr. (állatorv. bakteriologia).
 Bálint Imre dr. (balkáni ügyek).
 Bálint Rezső dr. (belső betegségek).
 Ballagi Aladár dr. (magyar történelem).
 Balogh Ferenc dr. (ref. teológia).
 Balogh Jenő dr. (büntető jog, bünvádi eljárás).
 Balogh Lőránt (építészet).
 Bánki Donát (aviatika).
 Bartha Richárd dr. (magánjog).
 Bélydy Mihály (esendőrség).
 Bénérd Emil dr. (közjog, magánjog).
 Benedict Henrik dr. (belső betegségek).
 Benedict Márk dr. (vasúti jogi ügyek).
 Berger Károly Lajos (gazd. növénytermelés).
 Berinkey Dénes dr. (nemzetközi jog).
 Bodnár Gyula dr. (térképek).
 Bogdányi Ödön (vizépesztés és kulturmérnökség).
 Borovszky Samu dr. (akadémiai ügyek).
 Breit József (hadtudomány).
 Breuer Szilárd (tűzoltás).
 Brózik Károly dr. (ált. földrajz és statisztika).
 Bundt Károly (erdészet).
 Cholnoky Jenő dr. (általános földrajz).
 Colas Károly báró (boszniai ügyek).
 Császár Elemér dr. (magyar irodalomtörténet).
 Császár Károly dr. (jogtudomány).
 Csongery János dr. (klasszika filológia).
 Csorjasi Károly (sport és játékok).
 Csiki Lajos (ref. teológia és egyházi ügyek).
 Czako Adolf (hidépítészet).
 Czako Elemér dr. (iparművészet).
 Dalmady Ödön (vasúti biztosító beczendezés).
 Dalmady Zoltán dr. (fűrdőterápia).
 Dedek Crescens Lajos dr. (kat. egyháztörténet).
 Demény Károly (posta- és távirat-ügy).
 Divéki István dr. (Arva vármegye története).
 Dunay László dr. (kereskedelmi tengerészet).
 Éber László dr. (művészettörténet).
 Edvi Illés Aladár (vas- és fémpar).
 Ekkert László dr. (kémia).
 Elefánt Olga dr. (iparművészet).
 Entz Béla dr. (kórbonctan, bakteriologia).
 Erdős József dr. (ref. teológia).
 Ernyey József (etnográfia).
 Fabó Bertalan dr. (magyar zenetörténet).
 Fái László (vasúti fatelítés).
 Farkas Géza dr. (fiziológia).
 Ferenczi Zoltán dr. (könyvtárügy).
 Ferenczy Benő (vasúti földrajz és történelem).
 Ferentzy József dr. (techn. kémia).
 Feyer Gyula (fűtés, gáz- és vízvezeték).
 Flók Károly dr. (szanszkrit).
 Frisch Ármin dr. (heber teológia).
 Gáti Béla (elektrotechnika).
 Gaul Károly id. (faipar).
 Gaul Károly ifj. (munkásvédelem).
 Gebhardt Ferenc dr. (orvosi történelem).

Geréb József dr. (ókori történet).
 Goldziher Ignác dr. (arab nyelv és irodalom).
 Goposa László dr. (örmény nyelv és irodalom, gyorsírás).
 Gönczy Béla (helyi érdekű vasutak).
 Gorka Sándor dr. (állattan).
 Görög Sándor (vasutépítés).
 Grittner Albert (vasúti vegyészet).
 Györy István dr. (kertészet).
 Györy Lőránt dr. (mezőgazd. politika).
 Heim Pál dr. (gyermekbetegségek).
 Heinrich Gusztáv dr. (német irodalom).
 Hekler Antal dr. (ókori szobrászat).
 Henney Vilmos dr. (postaügy).
 Hevesi Sándor dr. (szénészet).
 Hollendonner Ferenc dr. (növény-anatómia).
 Hornyánszky Gyula dr. (mitológia, ókori vallástörténet).
 Hortobágyi Béla dr. (anatómia, fiziológia).
 Horváth Cyrill dr. (magyar irodalomtörténet).
 Hutyra Ferenc dr. (állatorv. járványtan).
 Illés József dr. (jogtörténet).
 Imling Konrád dr. (végrehajt. eljárás).
 Imre Sándor dr. (pedagógia).
 Ipolyi Keller Gyula (mezőgazdaság).
 Jablonowsky József dr. (gazd. rovartan).
 Jalsovicsky Géza (gépészet).
 Jánosi Béla dr. (esztétika).
 Jeckel Péter dr. (gyámügy).
 Jónás Géza dr. (vasúti kereskedelem).
 Jónás János † (kereskedelem, bankügy, pénzek és mértékek).
 Kallós Ede dr. (mitológia).
 Karkoványi Ákos dr. (gazdasági gépészet).
 Katona Lajos dr. † (folklore).
 Kégl Sándor dr. (keleti nyelvek és irodalom).
 Kelen Béla dr. (Röntgen-sugarak és fényképészet).
 Keller Arnold (vasutépítés).
 Kemény Ferenc (békemegalom).
 Kenessey Kálmán (belvízi hajózás).
 Kereszty István (általános zenetörténet).
 Klein Gyula (ipari növények).
 Klemp Gusztáv (bőr- és festőipar).
 Klimes Gyula (államszámvitel).
 Klng Péter (gyógypedagógia).
 Knopp Sándor dr. (pénzügyi jog).
 Kormos Tivadar dr. (geológia: pleisztocén).
 Körös Márton dr. (vasúti jog).
 Kossalka János dr. (vasúti műszaki ügyek).
 Kossutány Ignác dr. (egyházjog).
 Kovách Aladár dr. (mentés, baleset).
 Kovách Imre (vasúti pályafenntartás).
 Kovács Zoltán (központi segédszerkesztő).
 Kovácsy Béla (állattenyésztés).
 Körösi Albin dr. (spanyol és portugál nyelv és irodalom).
 Körösi Henrik (tanügy).
 Körösi Sándor (olasz nyelv és irodalom).
 Runos Ignác dr. (török nyelv és irodalom).
 Láday István dr. (büntető jog).
 Landgraf János (halászat).
 Lauer Kornél (vasúti gépészet).
 Láng Nándor dr. (archeológia).
 Lányi Bertalan dr. (bányajog).

- Lász Samu dr. (felfedező utazások).
 Latzkó Hugó dr. (magyar nyelv és irodalom).
 Letudófer Jochim (ipari kémia).
 Lévy Ede dr. (matematika).
 Liffa Aurél dr. (ásványtan).
 Litschauer Lajos (bányászat és kohászat).
 Lőczy Lajos (geológia; Iudaton).
 Lőss József dr. (antropológia).
 Lovik Károly (lőpor).
 Löwenthal Imre dr. (paleontológia).
 Lőw Márton dr. (ásványtan).
 Lux Ernő (pályaudvar).
 Lyka Károly (magyar művészettörténet).
 Mágócsy-Dietz Sándor dr. (növényélettan).
 Mahler Ede dr. (assziriológia és egyiptológia).
 Makay Dezso (közjog).
 Mangold Lajos dr. (egyetemes történelem).
 Manninger Vilmos dr. (széhszet).
 Marek József dr. (állatorv. belorvostan).
 Ifj. Marffy Ede dr. (pénzügyi jog).
 Margalits Ede dr. (horvát nyelv és irodalom).
 Márki Sándor dr. (magyar történelem).
 Marschalkó János dr. (magánjog, bírósági ügyvitel).
 Marton Gyula (vasútépítkezés).
 Márton Lajos dr. (örégszet).
 Masznyik Endre dr. (úg. ev. teológia és egyházi ügyek).
 Mauritz Béla dr. (ásványtan, petrográfia).
 Melles Emil (gör. kat. teológia és egyházi ügyek).
 Mellinger Vilmos (vasúti vízbeszerzés).
 Menzer Árpád (automaták).
 Mendelényi László dr. (büntető jog).
 Mense Pál (léghajózás).
 Miklauzics Adolf (pénzügyi jog).
 Miklós Elemér dr. (francia nyelv és irodalom).
 Miklós Ferenc dr. (központi szerkesztő).
 Mittelmann Nándor dr. (mértekek és pénzek).
 Moeskonyi Károly (vasúti forgalmi ügyek).
 Moesz Gusztáv (alsóbbrendű növények).
 Molnár Géza dr. (zencelmélet).
 Molnár János dr. (vasúti forgalmi ügyek).
 Mutschenbacher Emil (agrárpolitika).
 Nagy Ernő dr. (közjog).
 Nagy Géza (magyar történelem).
 Nagy József (hangszerek).
 Négyesy László dr. (magyar irodalomtörténet).
 Nékám Lajos dr. (bőrbetegségek).
 Ifj. Novák Sándor (kereskedelem és bankügy).
 Novák Tivadar (vasúti ismeretek).
 Pálffy Mór dr. (bányászati geológia).
 Pannan Ernő (horvát ügyek).
 Papp Károly dr. (geológiai életrajzok, paleontológia).
 Palai József dr. (héber nyelv és irodalom).
 Paull Aranka (ált. földrajz).
 Paunz Márk dr. (orr-, torok-, gége- és fülbetegségek).
 Pekár Gyula dr. (tánc).
 Pekár Mihály dr. (anat. fiziológia).
 Pethő Sándor dr. (magyar történelem).
 Petrik Lajos (agyagipar).
 Petrovics Elek (közgazgatási jog).
 Pfeifer Ignác dr. (technikai kémia).
 Picker Rezső dr. (urológia).
 Pinterits Károly (grmológia és könyvelés).
 Plósz Béla (állatorv. sebszet).
 Poór Jakab (biztosítási ügy).
 Popovics Iván (szerb nyelv és irodalom).
 Raab Alajos (kertészet).
 Rác Sándor (borászat).
 Rác Soma (Báes-Bodrog vármege története).
 Radnai Mihály (nyomdászat).
 Rainer Károly (banképületek).
 Rátz István dr. (állatorvosi körbonctan).
 Rédey Miklós (közrendészet).
 Rejtő Sándor (szővő- és papíripár).
 Reményi Ferenc (haditengerészet).
 Réthy László dr. (éremtan).
 Reuter Camillo dr. (időg- és elmebetegségek).
 Rex Sándor dr. (kémia).
 Ring Izso (vasúti forgalom).
 Róna Zsigmond dr. (meteorológia).
 Rubinyi Mózses dr. (magyar és ált. nyelvészet).
 Sármezev Endre (vasúti motorüzem).
 Schurfuzik Ferenc dr. (ált. geológia).
 Schilberszky Károly dr. (kerti növények).
 Schmidt Henrik dr. (germán nyelvészet és mitológia).
 Scholtz Kornél dr. (szemészet).
 Schüréter Zoltán dr. (geológia; paleontológia).
 Sebestény Gyula dr. (magyar történelem).
 Segesváry Ferenc (mótoros kocsik).
 Selényi Pál dr. (fizika).
 Sídó Zoltán dr. (szociológia).
 Sigmond Elek dr. (gazdasági kémia).
 Simonyi Zsigmond dr. (magyar nyelvészet).
 Solymossy Sándor dr. (etnológia és folklore).
 Stenge Ferenc (Baranya vármege története).
 Straub Sándor (elektrotechnika).
 Strausz Adolf (bolgár nyelv és irodalom).
 Streer Ede (vasúti fék, motorüzem).
 Sugár Károly (örégszet).
 Sulnyok Imre (vasúti tarifa-ügyek).
 Szabó Zoltán dr. (növény-morfológia; biográfiák).
 Szabolcsy Antal dr. (vasútgazgatás).
 Szádeczky Lajos dr. (magyar történelem).
 Szana Sándor dr. (gyermekvédelem).
 Szerbák Elek dr. (vasúti jóléti intézmények).
 Szikla Géza (vasúti műhelyek).
 Sziklay János dr. (életrajzok).
 Szilágyi Oszkár dr. (boszniai ügyek).
 Szinnyey József dr. (belső betegségek).
 Szladits Károly dr. (magánjog).
 Szóts Gyula (magyar történelem).
 Szerényi József (iparügy).
 Sztórkay István (vasúti műhelyek).
 Tarnai János dr. (büntető jog).
 Téglás Gábor (Dácia).
 Térfi Gyula dr. (jog- és államtudomány).
 Thaisz Lajos (gazd. növénytan).
 Thirring Gusztáv dr. (magyar földrajz és statisztika).
 Timkó Imre (geológia; agrogeológia).
 Török Tivadar (ásványtan).
 Tuzson János dr. (növényteni rendszertan).
 Vambéry Rusztem dr. (büntető jog).
 Vánossy Zoltán dr. (gyógyszerismeret, méregtan).
 Varsányi Emil dr. (malomipar).
 Vágó József (lőzsde-ügy).
 Vécsey Tamás (római jog).
 Veress Endre dr. (magyar történelem).
 Vész Béla (vasúti felépítmény).
 Vig Albert (iparoktatás).
 Vikár Béla dr. (finn nyelv és irodalom).
 Vörös Sándor (gazdasági üzemtan).
 Vörös Zoltán (vasúti szállítás).
 Wildner Ödön dr. (szociológia).
 Wodetzky József dr. (csillagászat).
 Záborszky István dr. (szülészeti, nőgyógyászat).
 Zelliger Vilmos dr. (róm. kat. teológia és egyházi ügyek).
 Zelovich Kornél (vasúti műszaki tárgyak).
 Zereniszky Hilarión (szerb nyelv és irodalom).

A II. kötet illusztrációi.

A) Képmelléletek, térképek és városi tervrajzok.

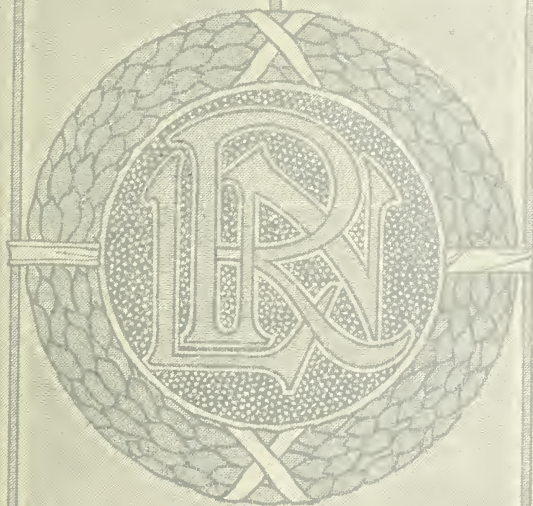
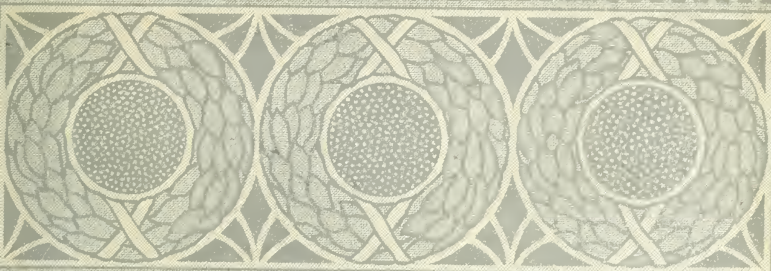
	Oldal		Oldal
Aratógépek I. és II.	24	Ausztráliai régió: Ausztráliai fauna (színnyomat)	318
Árbc: 1. Teljes árbcocozatu hajó	30	Autográfok I—VIII.	322
2. Árbc.		Automobil-kilométermő ...	326
Árbcocozatok ...	30	Ázsia: 1. Ázsia hegy- és vízrajzi térképe ...	366
Árpádok cífmerei ...	112	2. Ázsia szerkezeti térképe.	
Árpád-ház származási táblája ...	114—115	3. Ázsia politikai térképe.	
Áruházak I. és II.	134	4. Közép-Ázsia térképe.	
Asszír művészet I. és II.	180	5. Ázsia néprajzi térképe.	
Ásvány: Ásványok és kőzetek képződési viszonyai (színnyomat) ...	190	6. Ázsiai népfajok (színnyomat).	
Ásványvizek: A legnevezetesebb magyar ásványvizek elemzési adatai ...	198	Babilóniai művészet ...	382
Asztrofizikai műszerek: 1. Fotografikus ekvatoriál ...	214	Baglyok ...	422
2. Asztrospektrográf.		Bajorország és Württemberg térképe ...	446
3. Asztrofizikai obszervatórium.		Baktériumok (színnyomat) ...	470
4. Ekvatoriál.		Balaton és környéke térképe ...	482
Asztronómiai műszerek: 1. Meridiánkör ...	222	Balkán-félsziget politikai térképe ...	502
2. Ekvatoriál (Yerkes-obszerv.).		„ „ „ néprajzi térképe ...	502
3. Ekvatoriál (Pulkovai obszerv.).		Banképületek I. és II.	550
4. Héliométer.		Bányaművelés I—IV.	574
5. Asztronómiai obszervatórium.		Barabás Miklós: Olvasó nő ...	582
6. Asztronómiai obszervatóriumok.		Barackfa: Barackok (színnyomat) ...	582
Atlanti-óceán térképe ...	250	Barlangok I. és II.	618
Ausztrália: 1. Ausztrália politikai térképe ...	310	Bartolommeo: Krisztus siratása ...	662
2. Ausztrália és Polynézia térképe.		Batiknyomás ...	690
3. Ausztráliai népfajok (színnyomat).		Bécs: 1. Bécs város tervrajza ...	758
Ausztráliai és csendes-tengeri őskulturák ...	318	2. Bécs és környékének térképe.	
		3. Bécsi épületek.	
		Békafélék: Békák I. és II. ...	794

B) Szövegek.

Aranybulla: 1. II. András király aranybüllája, 2. IV. Béla király aranybüllája ...	3	Árnyékszékrendszerek: 1. Vízklozet, vízgyűjtő medence nélkül, 2. Vízgyűjtő medence szívóval, 3. Klozet-medence, kettős vízzárral, 4. Jennings-féle vízklozet 103—104	
Aratógépek: 1. Metszőkészülék, 2. Kettős pálya váltókkal, 3. Tedder-féle kévetőmőritő, 4. Wood-féle kévetőmőritő, 5. Appleby-féle kévető szerkezet, 6. Hátulterakó gabona-arató, 7. Szállításnál keresztirányban vontatott aratógép ...	23—26	Árpa: 6 ábra ...	108
Árbc: Rácsárbcos modern csatahajó ...	31	Arquebuse ...	117
Archimedes elve: 2 ábra ...	42	Arretiumi edények ...	118
Areométer: 1. Nicholson-féle areométer, 2. Skálás areométer ...	53	Arrow-root (növ.) ...	120
Areopiknométer ...	54	Artemis: 1. Versaillesi Artemis, 2. Efezusi Artemis ...	126
Aros: 2 ábra ...	55	Articsóka: 2 ábra ...	129—130
Ariadne: Az alvó Ariadne márványszobra ...	69	Árva vármegye címere ...	138
Árkád: Urbinói palota udvara ...	81	Árvácska ...	141
Arkatura: A souvigny-i templom arkaturái ...	83	Árvalányhaj ...	142
Arnica (növ.) ...	95	Ascensio recta ...	158
		Asklepios: Melosi Asklepios ...	165
		Aspern: Az asperni csata hadállásai ...	168
		Aspremont-család címere ...	171

	Oldal		Oldal
Asszír művészet: Épületeket ábrázoló asszír domborná	180	Autodrom	321
Astarte	183	Autogén hogsztés: 1. Durranógáz égője, 2. Fouclé-féle autogén-égő	322
Astille (növ.)	185	Automata: 3 ábra	325
Ásványvizek: 1. Czerniecki-féle töltőkészülék, 2. Oellhoffer-Walscr-féle vízemelő töltőgép	195—196	Axonometria	345
Aszarótosz: Tollászokdó galambok mozaikja	200	Azulejo	368
Asztrigal (épit.): 4 ábra	210	Báb: Primitív babák: 3 ábra	371
Asztrolizikai műszerek: 1. A római vatikáni obszervatórium fotografikus ekvatoriálja, 2. A potsdami asztrolizikai obszervatórium fotografikus refraktora, 3. A Yerkes-ob- szervatórium tükröteszköppja, 4. A pots- dami asztrolizikai obszervatórium Zöllner- féle asztrofotométerje	214—216	Báb (mezőgazd.) 5 ábra	372
Asztronómiai műszerek: 1. Copernicus tri- quetrima, 2. Jákob botja, 3. Tycho de Brahe sphaera armillaris-a, 4. Astrolabium planis- phaerium, 5. Tycho de Brahe nagy fal- quadránsa, 6. Hevelius nagy quadránsa, 7. Hevelius nagy oktánsa, 8. Hordozható passzaz-műszer áttört távesővel, 9. A nizzai obszervatórium ekvatoriálja és ku- polója, 10. A nizzai obszervatórium equa- torial condé-ja, 11. A héliométer tárgyen- esője, 12. A strassburgi obszervatórium al- tazimutja, 13. Üstökös-kereső	220—226	Bábuscpró (növ.)	374
Áthatás (épit.)	234	Bács-Bodrog vármegye címere	399
Athén: 1. A régi Athén tervrajza, 2. Az athéni Akropolis tervrajza, 3. Az Akropolis res- taurált képe, 4. Az Akropolis és déli lejtő- jének romjai, 5. A mai Athén tervrajza	235—241	Baja: Baja város címere	435
Athéna: 1. Athena-Parthenos, 2. Athena mell- szobra	242	Baja város tervrajza	436
Átkapcsoló: 2 ábra	249	Bajonett-vezeték: 2 ábra	441
Atlas	251	Bak (tornaszer)	45f
Atmométer	256	Bakács-család címere	456
Átnőtt levél (növ.)	257	Bakszarv	465
Átokhínr: Helodea canadensis (növ.)	258	Balassa-család címere	476
Atollok: Valódi atoll képe	258	Balatonfüred-fürdő tervrajza	485
Attikai oszlopó	271	Baldachin: Baldachin-díszítés a roueniszékös- cgyházban	490
Attikai oszloptalp	271	Balneum: Az aquinumi nagy közfürdő terv- rajza	514
Áttört szövet	275	Balusztor: Renaissance baluszterek	523
Átvivó (a távirónál)	278	Balusztrád: 2 ábra	523
Átwood-féle gép	279	Bambusa: Bambusznád	528
Aucuba (növ.)	286	Bánffy: Alsó-lendvai Bánffy-címcr	539
Augustus	300	Losonezi Bánffy-címcr	540
Auszkultáció: Stetoszkópok (orv.)	311	Tallóczy Bánffy-címcr	543
		Baranya vármegye címere	586
		Barázda (épit.) 2 ábra	592
		Barberini-váza	595
		Barsai-család címere	601
		Barot: 4 ábra	608
		Barlangi művészet: 5 ábra	620—621
		Barográf	631
		Barométer: 4 ábra	633
		Bars vármegye címere	645
		Bárony: 3 ábra	649
		Bártfa címere	653
		Bartmann (cserepkorsó)	660
		Bárzsing-esó	666
		Báthory-család címere	687
		Batthyány-család címere	698
		Bazilika: 1. Pompéji bazilika alaprajza, 2. San Clemente ó-keresztény bazilika alap- rajza	730
		Beágyazott zománc	734
		Bebek-család címere	744
		Becó (növ.)	755
		Bequerel-sugarak (fiz.)	756

UTL AT DOWNSVIEW

D RANGE BAY SHLF POS ITEM C
39 12 22 25 07 010 8